תנ״ך · אחרונים

מהרם שיק על התורה

רבי משה שיק

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרם שיק על התורה

רבי משה שיק

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרם-שיק-על-התורה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

אומר ודברים 4
אומר ודברים 5
דברים אחדים להמסדר ומוציא לאור 7
ספר בראשית 18
פרשת בראשית 18
פרשת נח 31
פרשת לך לך 35
פרשת וירא 40
פרשת חיי שרה 47
פרשת תולדות 58
פרשת ויצא 62
פרשת וישלח 65
פרשת וישב 72
פרשת מקץ 76
פרשת ויגש 83
פרשת ויחי 84
ספר שמות 86
פרשת שמות 86
פרשת וארא 90
פרשת בא 91
פרשת בשלח 95
פרשת יתרו 99
פרשת משפטים 104
פרשת תרומה 109
פרשת תצוה 113
פרשת כי תשא 114
פרשת ויקהל 116
פרשת פקודי 119
ספר ויקרא 123
פרשת ויקרא 123
פרשת צו 128
פרשת שמיני 130
פרשת תזריע 135
פרשת מצורע 137
פרשת אחרי מות 140
פרשת קדושים 146
פרשת אמור 153
פרשת בהר 158
פרשת בחקתי 160
ספר במדבר 166
פרשת במדבר 166
פרשת נשא 172
פרשת בהעלותך 177
פרשת שלח 178
פרשת קרח 183
פרשת חקת 189
פרשת בלק 195
פרשת פנחס 199
פרשת מטות 204
פרשת מסעי 206
ספר דברים 208
פרשת דברים 208
פרשת ואתחנן 215
פרשת עקב 216
פרשת ראה 225
פרשת שופטים 238
פרשת כי תצא 244
פרשת כי תבוא 249
פרשת נצבים 252
פרשת וילך 266
פרשת האזינו 276
פרשת וזאת הברכה 295

אומר ודברים

יהי לרצון אמרי פי שפל ברך, וקטן בערך, כחוט הכרוך, הלא ידעתי מך ערכי, על כן זחלתי ואירא כי ערום אנכי ואחבא מפני אנשי שם, יראו חכמים וימאסו בדברי ואהי' בעיניהם לבוז ולקלון כי יאמרו, זה אלי' נכד המחבר הקדוש, שהוא בן לבנו הבכור הצדיק המנוח מו"ה **אהרן חיים** זצוק"ל [ומעת קטנותי נתגדלתי בביתו הקדוש ואהב אותי כבבת עינו, וניחם עמי על אבידת אבי הצדיק זצוק"ל וכמה פעמים אמר זקני ז"ל לדודי היקר הגאון הצדיק הרב המפורסם מו"ה יעקב סג"ל פראגער כליט"א אב"ב דק"ק אדא יע"א שבנו ר' חיים זצ"ל הי' צדיק ובעל ירא שמים יותר אמנו היינו מבעל מהר"מ שיק זצ"ל] עליו הי' החובה להיות כבן זכאי, להפיק רצון הצדיק, ולהפיץ מעינותיו חוצה, להביא לבית הדפוס, דברים הנמסרים לאבינו ורבינו משה מסיני, דברים צחים זכים וצלולים, מזהב ומפז נחמדים, כפרים עם נרדים, המשמח אלקים ואנשים, בדברי פלאות, קרסים ולולאות, אמרות טהורות צרופה ובחונה מתוק לחיך כדבש תאינה, וכדבילה שמינה, אך אביעה רוחי להם, אודיע דברי אותם, מי ומי אשר לא ידע, רוח האדם העולה מעלה מעלה רצוא ושוב לבוא אל מחת חפצו להשכיל ולדרוך על במתי מאוי לבבו לידא על כנפי דמיונו ולרחף עד עננ' רצונו' מי לא ידע כי רוח הוא באנוש רוח מבינתו יענהו לאחוז בימין חשק נפשו, לאחוז בסנסני רגשותיו. ולעשות מטעמים להתברך במעדנים, אך האדם בשגם הוא בשר, לא על נקלה ישיג חפצו, ולאו כל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול, ועי"כ אין כל הדפוסין מותרין, כן אנכי לדאבון רוחי, ולעצבון לבי תמיד, חומת תקותי נוע ינועו בכל עת, בצר התבצרו בתוך עמקי רעיוני ורוח החפץ והתשוקה כלה לא נגרש מלבי ועמדתי על המשמר, אולי ירוח לי, ואזכה לעשות מטעמים לאבי זקני הקדוש זצוקל כאשר אהב, אך בעוני הרבים לא עלתה לי, כי עברו וגברו עלי סיבות שונות ויערמו עלי כמים בתוך גבול משטרם, וראיתי שמן השמים יעכבוני, שאלי' בעל קצח כנפים, לא כנשר יעוף השמים להדפיס חיבור מהר"מ שיק על התורה, ושאלתי את רעיוני, מה אענה ביום שיפקוד אותי העוטה אורח, ועתיד אני ליתן דין וחשבון שנמנתי דברים הקדושים מתוקים מדבש ונפת צופים ולא מסרתים להעולם, ואז אין דבורי ומעשי מעלה ויתרון להציל נפשי הערומה, מדיני כעס וחרון, ולהלביש כתונת אור תחת עור לזכרון, וסעיפי השיבוני כלך לך אל אחיך הגדול בתורה, הרב וכי' מו"ה ני' מסור חלקך לאיש חי ורב פעלים, שיעשה מעשיך ושליחתך בדעת ומעשה נכון וכשרון, וזאת יהי' חלקך בהכשר ויתרון:

ומעתה שיצאתי ידי חובת ביאור, אתפלל בתפלה לעני שזכות המחבר הקדוש מרן זקני הקדוש זצוק"ל יעמוד לי שאזכה עוד לישב על התורה ועבודה מתוך נחת והרחבה ואאריך ימים עם אשת נעור אשת חיל הצנועה מנשים באוהל תבורך מרת רחל תחי' בת הרבני החסיד המופלג המנוח מו"ה שמואל עהרליך הכהן ז"ל מבארטפעלד יע"א אשר היא לי לימין עזר, ה' הטוב יתן לנו כל משאלות לבבנו לטובה, ונזכה לגדל צאצאינו בננו ה' החשוב ירא ה' כה' חיים יחי' ובננו הב' המשכיל כה' דוד שמואל שיחי' יבחנו הילדה מרת גיטל תחי' מתוך נחת, ולהכניסם לתורה ולחופה ולמעש"ט ולראות בהצלחתם, ויקוים בנו ומזרעינו, אורך ימים בימינה, ועושר וכבוד בשמאלה, ונזכה לחזות בנועם ציון וירושלים, יבנה העיר דוד על תלה כבתחלה ובית ה' נעלה, ושחוק פינו נמלא אמן כיה"ר:

פה **סילאד שאמלוי** א' לסדר ויאמר ה' אל משה ב"א תרס"ה לפ"ק.

הק' אלי' שיק נכד מהר"מ שיק זצוק"ל בן חוה.

אומר ודברים

ואעתיק כאן מכתב אשר כתב לאבי הצדיק המנוח מוה' **אהרן חיים** זצוק"ל בשנת תר"ה כשלמד בישיבה אצל הגאון **מהר"ם כ"ץ** זצוק"ל בק"ק **צעהלעם** יע"א. ואקוה כי יתענגו בו כל קוראיו כי מלא מוסר השכל וכלו מחמדים:

שיל"ח יערגין יום ב' ס' מרחשון תל"ה לפ"ק:

לאהובי בני היניק המופלא כה' **אהרן חיים** שי':

מכתבך ע"י תלמידי המופלג זלמן שי' [הגאון ר' זלמן שפיטצער זצ"ל] קבלתי והי' לי לששון ולשמחה בראותי כי באת למחוז חפצך לחיים ולשלום ויש לך משען לסם די מחסורך, יהי כן ה' עמך לעולם, יהי מכירך ברוך ותומכיך מאושר ה' עליהם יחי' לעד בשלום ובשלוה, וב"ה גם אצלינו הכל בשלום ובבריאות. וגם מאדוני חמי שי' קבלני אגרת שלומים תהל"י, והנה אהובי בני שיחי' שים עינך על דרכך ולא תעשה דבר כי אם אתני אשר בכף המשקל השכל יעבור להימין או להשמאיל אז תבחור בדרך הישר ותלך לבטח דרכך, ובכל לילה וערב שבת שים חשבון עם נפשך לראות מה עשית ומה הרווחת ביום הזה או בשבוע זו, אם רבות עשית או זעיר שם זעיר שם, וטוב מעט בכוונה ובהשכל לידע מקור הדבר מהרבה שלא בכוונה, ובלא שורש כל דבר, לשאוב מבאר הברכה תשכיל, ואז תצליח דרכיך ותעלה מעלה מעלה, ולא תהי' מאלו המבלי עולם, כי פיהם מצפצפים ומהגים כיונה פותה, בלי לב ולב ידברו, הרחק מחבר רע והדבק בחבר

טוב, ויראי ה' איש את רעהו יעזורו, ובקש מחבר שלך שאם יראה ממך דבר שאינו הגון וראוי יודיעך וילמדך הן בתורה וביראה ובד"א כי יפה ת"ת וכו' וכן אתה תעשה לחבר שלך ובקש שלום ואהבה, כל אשר תעשה הן בלימוד ש"ס צפ"ת ותנ"ך וספרי מוסר ויראה. לא תלמוד ביחידות כ"א בדיבוק חבר הגון וקבע עתים לתורה כמסמרות נטועים בל ימינו ממך, ושמע עצתי וקבל מוסר ותוכחה מרבך הרב המאוה"ג נ"י כל אשר תשמע הן חריפות ואגדה יהי' חשוב אצלך לחזור אותו ולחקוק אותו על לוח לבך, ולהבחין אם הוא מובן לך או לאו, עצתו ינחך ובדרכיו תלך, חזור וחזור לעתות הפנאי בדבר אשר למדת, ולא תמתין לחזור עד אשר נשכח ממך, התפלל בכוונה מלה במלה לא במהירות וחפזון שום ברכה או הודאה, רק במתון ובהשכל לידע לפני מי וכו' מי. כל דבר הנעשה בחפזון אינו טוב וכמאמר המליץ ואני אמרתי בחפזי. כל אדם כוזב, ולכך תרגיל לשונך לדבר כל דבר במתון ובהשכל כי יש לאדם כח על זה אם ירצה לקבל על עצמו זה ולשים לנגד עיניו שכל עת קבלתו, וטוב ויפה אם תדקדק בתפלתך בדקדוק הלשון להגי' כל טעות מסידור תפילתך. קודם התפילה וברכה, אחת בזה וגם מזה אל תנח ידך להשתדל לעמוד במזג הבריאות, ולא תעשה ולא תאכל דבר מה שהוא רע לבריאתך ואל תתחכם יותר מכחך להיות ניעור בלילה רק ככוחך עשה, וטייל בכל יום זמן בשדה או בגן עם חבירך וגם שם נדברו יראי ה' איש אל רעהו על התורה ועבודה, ונקיות מביא לידי טהרה, לכך השתדל להיות נקי בכל ענינך, ולהיות אוהב שלום ורודף שלום, בטל רצונך מפני אדם הגונים, וסוף דבר סכל נשמע בכל דרכיך דעהו וכו' ולא תשלך דברי אחרי גווך ולא די לך אם תקרא איגרת הזה פעם אחד אלא תקרא אותו כמה פעמים, ותחזוק דברי בלבך, וכתוב לנו איגרת שלומים בכל עת תוך ששה או שמונה שבועות ולא תאחר יותר מלהודיעני מבריאותך אשר אנו מקווים לשמוע ממך כ"ט וכעת הזאת תכתוב לנו תשובה במשך שבוע או שבועים לכל היותר, וכתוב לאמך הרבנית תחי' איגרת מיוחד או בשולי המכתב בלשון אשכח כדי שתשמח בקריאה בעלמה כי לה"ק אשר תכתוב לי אינה מבינה, והנה אצוה לך שתכתוב לי כל מעשיך מה שאתה עושה, בכל לימודך משבת עד שבת קודש ולא תסוב לי חלילה כדי שאוכל לכלכל אם טוב וישר לפי ראות עיני או לא, ואנכי אשיב לך אי"ה בכל עת תוך שמונה שבועות, נבזה אסיים בברכת שלום וכ"ט כאות נפשך ונפשך אביך הדוש"ת:

דברים אחדים להמסדר ומוציא לאור

פותחין בחרד"ה והן פותחין בכבוד המקום ובכבוד אבינו שבשמים יתב' ובראש אמיר אמירה לגבוה סליק אמרא יאה ולי נאה לברך את ה' ית' על אשר זכני להתגלגל זכות גדול על ידי ללקט ולסדר ולהוציא לאור משופרא דאגדתא חידושי מרן הגאון מאור הגולה קדוש ה' מכובד מרנא ורבנא **משה שיק** זצלה"ה זי"ע ועכ"י ואנכי הרואה כי מאת ה' היתה זאת ע"י סיבות מיוחדות לזכות במצוה הלזו כי לא עלתה על דעתי להתעסק בקדשים כתבי קודש אלו כי לא ידעתים וגם אנכי לא שמעתי מהם בלתי עד אשר דיבר על לבי בן מרן המחבר הרבני המופלג בחו"י הנעלה וכו' המנוח מו"ה יוסף שיק ע"ה דוד אחי מאמי מורתי א"ח תחי' לאיט"א ה"ה הרבני היקר מו"מ בתו"י חו"ב איש חמודות מו"ה **אלי' שיק** נכד המחבר הקדוש אשר אצלו ושלו הי' הכתבים והוא גם הוא שלח לי במכתבו כזאת ואלה הדברים אשר דיבר בי במכתבו כי טוב תתו את הקונטרסים לי מתתו לאיש אחר כי מצדו אני קרוב לספר תורת עשה איש האלקים מרן המחבר הקדוש זי"ע ומגואליו אני, ואחר מועצות ודעת נעתרתי פתוני ואפת סמוך על חסדי יתב' לגשת אל המלאכה מלאכת הקודש אחר אשר מסר לי אחי הנ"ל הקונטרסים מחי' מרן המחבר זצ"ל בכל יפוי כח לעשות בהם ככל העושה בשלו כי הוא חלקי ממש וזה כמשלש חדשים מיום אשר קרבתי אל המלאכה להיות מדפיס ועולה נפקדתי לטובה מה' הפוקד וזוכר חסדי אבות זכות אבותי עבדים נאמנים לה' ולתורתו הצדיקים ומהם קדושים אשר בארץ המה ארץ עליונה זי"ע והוקמתי על להיות עבד לעם ה' בתוך עמי אשר אנכי יושב פה בחמלת ה' עלי בכבוד ובשלום כה לחי יוסף ה' חסדו עמדי ועם ביתי ושבתי בבית ה' לאי"ט מתוך עושר וכבוד אמכיה"ר, ותמה יראי ה' אוהבי התורה ואנשי חסד כלם אהובים כלם ברורים ישלם ה' כפעלם איש כמפעלו הטוב ויגן בעדם זכותם הלזה ולהנות ברוכים בבני מעלי לימודי ה' ומזוני טבא וחיים עד העולם, וכהיום הזה אנכי משועבד למלאכת ה' וקשה עלי עול מלאכת הסידור והחיבור והדפוס כי רבה היא לאיש כמוני אשר לא נסה בכל אלה וכעת אם לא שכבר התחלתי בהדפסה לא הייתי מכניס עצמי במשא דבר הזה, ע"כ מכיר אני עכשיו ביותר כי מאת ה' היתה נסבה לזכני לעשות את המלאכה מלאכת הקודש הלזו ע"כ אנכי לה' אנכי אהללה, ושעל מארץ לו תודה אדברה, ומעפר תשח אמרתי שמו הגדול לשבחה, וממעמקי הלב לפניו מעיני אזחילה, זוחלין ונוטפין, בכלל ובפרט על כל הטובה, חיים וחסד אשר עשה עמדי עד היום הזה מעודי, והרימותי קולי ואקרא ברוך המקום ברוך הוא, הוא אלקינו הוא אבינו, אשר עד

כה עזרני ולהועיל למדני, בשבטו ומשענתו בדרך הדריכני, יערב עליו שיחי אנא לנצח אל יעזבני אוכי"ר.

אחי ורבותי הנה אנכי נותן לפניכם היום ברכה משופרי קרני הוד פני משה איש אלקים מרן מהר"מ שיק זצ"ל קרנים מידו לו מדיו שבקולמסו כתב ידי קדשו ממש ומעט אשר תיקנתי תיקון סופרים זעיר שם זעיר שם במקום אשר עיקם הכתוב כדי להקדים המוקדם ולאחר המאוחר כראוי או גרעתי והוספתי מלה אחת ושתים להבנת הענין ובקושי עשיתי זאת כי לא מלאני לבי לעשות כן והוא במקום שהכתב יד הי קרוע או בלוי מרוב הימים והלבינו האותיות וכדומה והוספה ההיא לרוב פשיטתו מאליו יקרא לכל מבין הדברים והענין ורובא דרובא ככולה נסמן במסגרת כזו:

ועם כי נפשי יודעת מאוד כי לא יצאתי חובתי לגמרי הן בסידור הדברים ובתיקוני טועותי הדפוס אשר מצוי מאוד כי עושי המלאכה מלאכת הדפוס נוגשים ואצים לכלה מעשיהם ימהרו ויחושו ופרי המהירות הטעות ואני לעצמי דמיתי שלא ליגע לריק בתיקוני הטעות כי לא יחפו"ש האיש בכל דבר פשע הדפוס אשר מצוי מאוד חפש מחופש בלוח התיקון אחר מדביר אר"ש ושינויה והחכם מבין מדעתו הוא יעבור לפני התיבה עובר לעשייתו ותיקונו על נכון, וגם אולי הי' לי להדפיס הרבה יותר מכמות הזה אשר לפנינו כי יש לי עוד הרבה דרושים עמוקים וארוכים על ס' פרשיות שבתורה וענינים שונים דבר בעתו אולם יצדקני זאת כי לא נסיתי בכל אלה וגם אפפוני אפפוני המון טרדות רבות וגם הוצאת מלאכת הדפוס כי רבה היא לזה מנעתי עצמי מלהדפיס כעת יותר:

וגם זה לחכמים כי הסכמות שנטלתי מרבותי וגאוני וגדולי הדור שליט"א גם אנכי לא על דברי מרן זצ"ל נתכוונתי כי הוא מלתא דלא צריכא כאשר החכמים יגידו בהסכמותיהם ואמרו עוד כי אין זה לפי כבוד המחבר ז"ל ומשה לא בהסכמה עלה כי זה משה האיש מרן זצ"ל גדול ליהודים ונודע לשר וראש עוד בדור שלפנינו אולם עשיתי זאת על כי אינו מן המוסר לעשת מעשה רבה להדפיס ספר בלי נטילת רשות והורמנא כי לא הרוצה ליטול את השם וכו' ובפרט כי כן צוה מרן בעל הח"ס זצ"ל בתשובתו רהמתה בחלק שישי תשו' ס"א יעו"ש:

והעלמתי שמי שלא להקרא בפירוש על סידור חיבור הזה מטעמים הידועים לי וכן נועצתי:.

והנה רוחי הציקתני אשיחה וירוח לי ואודיע לכל קורא בספר מרן המחבר זצ"ל אשר יראה כי כפעם בפעם הרהבתי עוז להציג במו הספר ילדי רעיוני הערות אשר יולדי על

ברכי מרן המחבר זצ"ל והארכתי למעניתו לפרש בדבריו עוד מקראי קודש או מדרש אחר וסוף דבר הכל נשמע ולהקורא כדרכו הודע אליו שמי וערכי ערך קטן עלי הוא יראה וכן יתמה מה הי' לו להמסדר ומה ראה על ככה להדפיס הערותיו הלא הוא דרך גדולים ולא דרך גבר בעלמא גבר כגוברין דעלמא, ואען ואומר לכה נא ונוכחה אם לא מקרא מלא דיבר הכתיב ויפוצו מעינותיך חוצה ונודע למכביר מפי ספרים וסופרים כי איך מצוה גדולה הוא להגדיל התורה ולהאדירה אף רק לסלסלה ולהדרה בפרחים וציצים להראות את יפיה כי כלה זרע אמת נטע נעמן אשר נטעה ימינו ית' כי מגפן מרום גפנה ומשדמות המורא ענביה ענבי רא"ש ואשכלות מתוקות לה, והיא כפורחת עלתה ציצים וכפתורים עלים ופרחים וגם המה תאוה הם לעינים ונחמדים להשכיל וכי גם עלה לתרופה ולמשיב נפש, זו תורה וגדולתה והיא תפארתה היותה אר"ש אשר לא תחסר כל בה ונותנת יד ומקום לכל אמרי נועם ודברי חן. וגם משפט המשנה עם כתוב הדר הוא איזה **חכם** הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי וכו' ואומר ראיתי חכמים מחוכמים והם קטני ארץ, כי באמת לכל ישראל יש להם חלק בתוה"ק חלק והשגה מיוחדת לו לבדו לא ראי זה כראי זה ומי יתן כל עם ה' נביאים שלא לכבוש ניב שפתותיה שפתי דעת ומלאה הארץ דעה, וכעין ברקיע אשר כל מלאכי מרום מקבלים זה מזה מבחינות ומדרגות והשגות המתחלפות ביניהם כן הוא בארעא כל בני אדם גם בני איש באין מבין ומרגיש מקבלים זה מזה משפע ידיעה וחכמה הארה והשגה אשר הושפע לאיש איש מענף שרשו ממעל והוא לו לבדו ובא רעהו וחקרו וברוב הימים אתיא זכירה זכירה שמיעה שמיעה אשר ישמע החכם ויחכם עוד להוסיף לקח ובונה בנין מפואר ארמון עם מגדל עוז בכוי לתלפיות ראשו בשמים ויהי לשם וכמה לא חלי ולא מרגיש האי גברא ואין איש שם על לב כי במגדל ההוא שם נבלל חכמת וידיעת כל הארץ תלוי עליו כל שלטי הגבורים גם החלושים ולכן אל יתהלל החכם בחכמתו כי מי יודע כמה דברים גדולים נעשו בסבת הקטנים וזכר לדבר ודוגמא לזה נמצא כתוב על ספר הק' ארחות צדיקים על ענין הלול בעזיבת העבירות והוא בשער הבושת וז"ל אחד מן החכמים אמר אם נזהרת כל ימיך שלא חטאת אל תחזיק טובה לעצמך כי תחלת עזיבת העבירות מחמת שמתבייש מבני אדם עכ"ל, האומנם כי גם זו מתת אלקים היא מבעל הסבות ית' כי לאו כל אדם זוכה לכך וה' יהיב חכמה לחכימין כתיב אדרבה היא הנותנת שאין לאדם רק לשמוח בחלקו ולא להתגאה בו כי לא כביר מצאה ידו והוא לו רק למנה ומתנה ולא עוד אלא שמתנה על מנת להחזיר הוא כי בכל רגע ורגע בעמוד והחזר קאי על מוצא פי ה' המשפיל גאים ומגביה שפלים וכחומר ביד היוצר ברצותו מרחיב

דעת האדם לתת לפתאים ערמה וברצותו מקצר להשיב חכמים אחור ובפרט בי סוף כל סוף קבל טובה וחכמה והשכלה מקטנים ממנו ובסבותם כאמור ואיך יתגאה אליהם ופן יגער ה' בו הבוחר בסבות הקטנים וברא עולמו בסדר הזה ועל כן אין גבהות לפני המקום ית' ואך גם אין קטנות אין לפניו ובדרכי ה' גם הקטן גדול יהי' כי יש זכיה לקטן בדנפשיה להיות זוכה בחלקו השייך לשורש נפשי ומגו דזכי לנפשי' זכי נמי לחברי' ולא ימנע בר כמאה"כ אל תמנע הטוב מבעליו וכו' אמת כי צריך נטירותא יתירא מטפשות הגאות ואולת התנשאות שלא לבהל בכוחו להיות דומה בעיניו לגדולים ואף גם דומה לדומה ושלא להיות כמי פתי חרש אשר יאטם אזנו ולא ישמע לקול מלחשים נבוני לחש רבותינו ז"ל באמרם בין מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם הוא המכיר את מקומו ואף אם יעף עוף להיות חובר חברים מחוכמים יש לו לדעת כי הוא ילד לחבורת"ו כנגד חסרוניו הגדולים אשר מסירים ללבו ונפשו יודע מאוד, ואפשר לכי יסד המלך העליון ית' יסוד הבריאה לברוא נפשות רבות באיכות וחסרונם בצדם והוא לבלתי רום לבבו מאחיו ואף גם מצד מעלתו וחכמתו המלוך ימלוך עליהם אם משול נמשלו לכוכבים אשר כולם בשם יקראו שם מיוחד לפי איכתו מעלתו ופעולתו בעולם ולכל אחד יתרון ומעלה אחרת וכל אחד בבחינתו ומעלתו אשר לו לבדו הוא ראש וראשון וכולם כאחד עושים רצון קונם איש איש בגבול משטרו אשר הציב להם כאמור:

ויש לרמז אלה הדברים בחלום יעקב אע"ה שראה סולם מוצב ארצה ראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו והנה ה' נצב עליו:

ובא החלום להורות ליעקב אע"ה אשר הי' מתנהג בעקב ענוה יראת ה' שלא ימנע עצמו מלהעלות בסולם השלימות אף כי המעלה בעצמה יבקש הגדולה כאשר כתב גאון ישראל קדוש ה' וכובד מהר"ל מפראג זצ"ל וע"י המעלה יתעלה מבני האדם אל יחוש לזה כי מלאכי אלקים היינו הצדיקים הגדולים אשר הם שלוחי אלקים כי מקור כל מעשה שלהם הוא רצון ה' ולא רצון גופם הם עולים בו ורק גם יורדים בו אל מקומם אשר יכירו כנ"ל ולפי ענייננו יפורש עוד שמלאכי אלקים עולים ויורדים בו כלומר אף שלא יקומו במקום קדשם ויורדים בו בכ"ז מתאמצים לעלות לתכלית המכוון המבואר לקמן, או הפירוש ויורדת בו כלומר אף שיורדים בו מכבודם וגדולתם בעיני האחרים כי ע"י שעלו בסולם המעלות יגלה ערותם חרפתם וחסרון ידיעתם עליו כי המבינים ויודעי מדע המה יביטו יראו במדריגות ושליבות הסולם בני עלייתם כי מעטים המה בכ"ז מלאכי אלקים אוהבי האמת עולים בו והוא לתכלית הנרצה כדי להתרגל בעבודה ואם נבלת

בהתנשא כתיב, וממילא צומח עוד תכלית נעלה להיות שפל בעיני עצמו כי יראה כמה קשה להשיג אפי' מדרגה אחת והיינו יורדים בו מעצמם. ובקישור סיפא דקרא והנה ה' **נצב עליו** יפורש חזיון הזה הא דמלאכי אלקים עולים ויורדים בו היינו שהם עולים מצד אחד של סולם השלימות והוא בחלק אשר נגזר עליהם מאת ה' מן השמים ויורדים הם מצד אחר של סולם השלימות דהיינו בחלק השגה וכשרון שנגזר על חבירו אין יד שכלו מגעת אף אם כגובה ארזים גבהו כי רוח הוא באנוש במדה ובמשקל כפי אשר קבל ונגזר עליו מן השמים כמו שאמר במדרש על הפסוק לעשות לרוח משקל אפי' דברי תורה שניתנו מלמעלה לא ניתנו אלא במדה ויקרא רבה פט"ו עיי"ש, ובמקום שאינו שלו עכ"ח הוא יורד כי אין אדם נוגע במוכן לחבירו וזהו והנה ה' נצב עליו כלומר הוא אות כי ה' נצב ומושל גם על סולם ההוא ליתן מתרית באדם והוא יתן חכמה ומפיו דעת ותבונה והוא מוסר המלמד לאדם דעת אף אם עלה על מעלה העליונה שבסולם השלימות על פסגה האפשרי להשיג ממין האנושי, שלא להתגאה בדבר שאינו שלו כי ממנו ית' הכל וכמאמר דהע"ה כי ממך הכל ומידך נתנו לך ובזה פי' מה שאמרו במשנה אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת ומדקדק בתוס' חדשים מפני מה לא נאמר לכך נבראת ראשון בריאה, ולהנ"ל מיושב דהכי פירושו כי לכך כלומר כי כשרון וכח א השגה שעל ידה תוכל לבוא לכך ר"ל לידי מדה זו הנזכרת היינו ללמוד תורה הרבה נוצרת קבלת בכח הצורה ושורש שלך והבן **ואף** מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דאבות שאמרו לעבוד שלא ע"מ לקבל פרס ורוצה למשוך את ידיו מלצאת בקולמסו במקום שרבים בוקעים בו, והגם מי שמקיים מצות בוראו ואף הוא הי' מתכוון להנאת עצמו ג"כ מקרי צדיק כפסחים ח' ע"ב מ"מ צדיק מקרי חסיד לא מקרי' ועי' בפרמ"ג או"ח תל"ג באשל שם ס"ק י"ד] בכ"ז לא כל הדרכים שוים ודרך כל איש ישר בעיני אלקים ואדם אם לבו לשמים, וגם לא כל העתים שוים ולדעתי כהיום הזה הוא עת לדבר, וספרים לחבר, כי בעוה"ר התורה מונחת בקרן זוית ולהוגיה ולעומליה הורד עדים עד כי ממש שחה לעפר נפשם ומכל צד אין דורש ואין מבקש באמת וחכמי העולם המה כבוד ינחלו יותרת הכבוד כי מרבים להביא כל אחד ספרו בידו ויציצו ספריהם כעשב הארץ גם מי אשר רק רקק לשונו מי הדעת ולא באו אל קרבו ובעלי השיר היוצאים בשיר ונמשכים בשיר רוב דברים ולהג הרבה דברים של מה בכך לשורר גדולת הארז אשר בלבנון תוארו והדרו וכי אשר שם צפרים יקננו ועל קן צפור יגיעו רחמיו וישמח כי יושבי מרום שבתו שלא להתגולל ולהתנפל עליו לקחת האם על הבנים ועל האזוב אשר בקיר יתקרקר. ויתמרמר על שפלותו ודלותו ומר צורח, על עוף הפורח, אשר לא נמלטה

מפח יוקשים וכיוצא מדברי הבל יחד הן כל אלה בין מחברי ספרים מתכבדים, וגם בבני עמנו גברו בעלי לשון ולשוע"ל עו"ף המצפצף ומפטפט פטפוטי דברים לעג לשון ואין בינה ידעוני [קעבנער בל"א] קורים לי' ומי שרק כותב וחותם שמו וסופר ומונה ימי שני חיי אדם הגדול בענקים ארץ מולדתו מקום משכן כבודו וגלגולי סבות ישיבתו ופעולתו ובא הענין בחלומות ורוב דברים אין בם מועיל חובר חברים מחוכם מתקרי וגם רבי מתקרי, והם יתפארו וישחקו עלינו בגאוה ובוז באמרם כל מי שאין לו אלא תורה ולא חכמות ולשונות שונות בינה לעתים לפי העתים אפי' תורה אין לו נרפים אתם נרפים בטלנין אתון בטלנין ע"כ אתם צועקים לאמר נלכה נזבחה לאלקינו כל מעלה וגדולה ונאכל לחם וזרעים לבלתי להתגאל בפת בג המעלות, הלא אף ידיעת התורה אין בכם כי מי בכם חובר חבר וידעוני כמונו ונהי בעיניהם כחגבים.

האמנם כי זרע יעקב הנאמנים אשר עושים הדברים לשם פעלם ית' לא ישמע לקול צפצופם ולא יחוש לפטפוטם כי לא באלה חלק יעקב לעשות לו שם בארץ ולולא כרסו בקדשי שמים ואך להרבות כבודו חלילה, בכ"ז דבריהם דברי מינות דמשכי עושים רושם על דלת העם אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם והם למראה עיניהם ישפטו ובקל הם נמשכים אחריהם ובין כך ובין כך נתמעט כבוד התורה ותקל הגבירתה ומפני השפחה היא בורחת ות"ח גדול כראם זולות לבני אדם וקנאת סופרים בני עניים אשר מהם תצא תורה וכבוד חכמים תאבד מתוך הקהל וכי הבאים אחרינו רועי בקר יהיו ולמה נהי' נתונים למרמס רגליהם ללעג וקלס למו לאופל וחפוי ראש מבוז אשר שופכים עלינו כאלו להם לבדם ניתנה הארץ ועם כי לא בקשתנו ובקסתנו נבטח ולא זרועו תושיע לנו רק ימינו וזרועו ית' באשר הוא גזרה מלפניו נפלה לא תוסיף וכו' ודיו לעבד להיות כרבו ולהיות מתון ומסיק אדעתא ואלבא הלכתא למשיחא הליכות עולם עליונים למעלה כאשר יחשוף ה' את זרוע קדשו לישועתה לנו עכ"ז עלינו לעשות את שלנו והצלה פורתא מיהא הוי שהאויב הרודף לא לנצח ישיג לרמוס לארץ חיינו וכבודנו לא לעפר ישכן סלה, וע"כ זה מצוה רבה לכל אשר בשם ישראל יכנה לסייע לבנין המקדש והקודש ליתן כבוד לה' ולתורתו הקדושה איש כגבורתו והיודע אף ידיעת חצי שיעור יכתוב ידו לה' והיד כותבת להגדיל התורה ולהאדירה, ואם ככה הוא עושה לשם שמים כל חד וחד לפום דרגא דילי' לו ינעם ויבוא עליו ברכת הכתוב ושם דרך אראנו וכו' וביש"ע י"ה ידע כל העם ויכירו דברי אמת כי בני ציון המציונים בתורה ויראה הם זרע ברו"ד ה' הם למועיל ודבריהם למועיל כי חיות הכה וחו"ה יחוו דעת והשכל להרמת קרן התורה יתכבדו המכובדים וישחו כל בני השיר:

ובאמת מעלה עשו בקודש למידת העזות במקום העקשים ומלעיגים בעבודת הבורא ב"ה שלא להטמן מפניהם בבקרות הצורים ובנקיקי הסלעים רק להקשות עורף ולערוך השלחן שלחן גבוה נגדם לשרת שם ולברך בשמו ית' על פניהם וע"ז נאמר הוי עז כנמר כמבואר בטור ובש"ע או"ח בסי' א' ע"ש כי גם זה לחכמים כלומר מדת העזות אף שהוא מדה מגונה ולעולם יהי' האדם רך כקנה ולא קשה כאבן אך לצורך גבוה הוא מדה יקרה ואמרו רבותינו ז"ל מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שעזין הן ולרשי' ז"ל הוא גנות לישראל אולם המפרשים ז"ל פירשו שהוא לשבח להם וע"ד שפי' בס' מעשה ה' עה"פ ילך נא ה' בקרבינו כי עם קשה עורף הוא כי הוא מעלה כנ"ל לעמוד כנגד המלעיגים ונסיונות שונות ובזה פירשתי הפסוק אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה מדת האבן כלומר להיות קשה כאבן מאסו הבונים דהיינו ת"ח כמשנה מקוואות הבנאים והם הת"ח] היתה לראש פנה שעל יסוד זה זכינו לתורה ובזה פירשתי עוד המדרש המובא בס' דמשק אליעזר מאדמו"ר הגאון הצדיק מהר"ז סופר זי"ע בס' כי תשא וז"ל מהיכן זכו ישראל לקבל הלוחות ח"א בזכות יעקב דכתיב משם רועה אבן ישראל" דייעקב אע"ה כאשר הלך לחרן כתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו ופי' רש"י מפני החיות רעות והיינו כשהלך מבית אבותיו בית צדיקים ומבית המדרש של שם ועבר להתערב בגוים עוזבי ארחות יושר וירא לנפשו פן ילמד מעשיהם לקח לו אבן היינו מדת קשה עורף שלא להתבייש מפני המלעיגים והיינו מפני חיות רעות שפלים והנבזים המלעיגים בעבודת בוראנו ית"ש וזהו מהיכן זכו ישראל לקבל הלוחות חד אמר בזכות יעקב דכתיב משם רועה אבן ישראל כאשר פי' מרן הג' המחבר זצ"ל בס' הזה משם רועה אבן ישראל היינו ממעשה דיוסף בן זקונים שהי' ג"כ קשה עורף קשה כאבן שלא לשמוע אל אשת אדוניו משם רועה אבן ישראל היינו מדת קשה עורף שיש לישראל נעשה משם לרועה ועיקרית בעבודת ה' והוא מידי אביר יעקב שהתחזק ולקח לו מדה הזאת וע"כ זכו ישראל לקבל התורה והבן. ובזה יש להבין משל ומליצה דברי משה רבינו ע"ה באמרו יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי ע"ד מרן המחבר הקדוש במקומו שם שכתב עפ"י דרכו שהמטר אף שהוא דבר שאינו מתבקש והוא קשה לעוברי דרכים בכל זאת תועלתו גדולה מלבד שמצמיח עוד מאבד השרצים המפסידים עיי"ש אולם הטל הוא נוח לכל ומעתה יש לרמז שבא להפליג בשבחה של תורה שבכח אלקי שבתוכה יש בה שני הפכים היינו שני בחינות הנ"ל שנותנת עוז מטרות למו היינו ללומדיה ולעושיה לעמוד נגד המפסידים ולאבדן וגם טל אורות טלה להיות נוח ורחמני וזה הוא האזינו השמים וכו' ותשמע וכו' כי כמה מעלות טובות לה והיינו יערוף כמטר לקחי כלומר לקחי היינו התורה יערוף

תתן קשיות עורף ללחום כנגד שרצים המפסידים אותה ולעומת שהוא קשה לעוברי דרכים דרך ארץ ועוסקים בישיבה של עולם במשא ומתן מקנה וקנין המעורבים עם הבריות ואינו מתקבל להם חזר ואמר תזל כטל אמרתי שאמרתי תזל כטל היינו שתעשה האדם כמו נוזלים רך ונוח כמו טל להיות משאו ומתנו ודיבורו בנחת עם הבריות כמצוה על תלמיד חכם כידוע:

ובזה פירשתי עוד גם משל ומליצה של יעקב אע"ה בברכו את שבט יהודה ואמר חכלילי עינים מיין ולבן שניים מחלב, ולהמתיק עוד הדברים אעתיק דברי אור החיים הקדוש דברים י"ג עה"פ לא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישיב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך וכו' וז"ל הטהור כוונת מאמר זה כן לפי שצוה על עיר הנדחת שיהרגו כל עיר לפי חרב ואפי' בהמתם מעשה הזה יוליד טבע האכזריות בלב האדם כמו שספרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך כי יש להם חשק גדול שעה שהורגים אדם ונכרתה מהם שורש הרחמים והיו לאכזר והבחינה עצמה תהי' כשרשת ברוצחי עיר הנדחת לזה אמר להם הבטחה שיהן להם ה' רחמים הגם שהטבע יוליד בהם האכזריות מקור הרחמים ישפיע בהם כח הרחמים מחדש לבטל כח האכזריות שנולד בהם מכח המעשה עכ"ד הקדושים ונחמדים והן הן הדברים לפרש מקרא קודש הנ"ל להיות שלפני זה אמר לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו ואמרו בגמרא אלו ראשי הגליות שבבבל שרודי' את ישראל במקל ובשבט ואל תאמר שע"י הכאות ורדוים האלו נעשה שבט יהודה אכזרים ע"ז אמר חכלילי עינים מיין חכלילי הוא לשון אודם כפרש"י שם והוא מראה המורה על גבורת הלב ורתיחות הדם, והעינים הם מראה הנפש, כי תכונת ומדת נפש כל אדם תתגלה ותתראה בעינים ואמר הכתוב האומנם עיני יהודה אדומים הם מיין כלומר אף שמרתיחות דמו ומשבטו שמכה ורודה בה בעוברי דרך הקודש נראה כי תכונת נפשו נוטה לאכזריות כאויב ומתנקם והוא בא לו מיינה של תורה כלומר ממצות התוה"ק לעשות נקמה ומשפט בעוברי עבירה וגם עצם לימוד התורה אש דת מקנה בנפש הלומד קנין רתיחות הנפש וגבורתה להיות קשה עורף בדרכי ה' וכמאמר רז"ל ת"ח דרתח אורייתא הוא דקא מרתח לי', בכ"ז הוא לבן שניים כלומר שלא במקום מצוה הוא נוח לבריות ורך כשושנה ולבן שניים לו מאין כל אודם רעה ונקמה היפך משיני רשעים, והוא בא לו ג"כ מחלב אמו אם כל חי הוא התוה"ק כי בכח אלקי שבתוכה נותנת ללומדיה ולעושיה מדת הרחמנות באופן מאוד נעלה, וגם בזכותה ישפיע מקור הרחמים בלומדיה מדת הרחמנות וכנ"ל וע"כ נמשלה התורה לחלב מפני כחותה ורכותה כחלב אשר בטבעה ההיפך מהאודם היינו רתיחות וקשיות עורף כי דם

נעכר ונעשה חלב, ואדרבה דרוש הכי לפי שחכלילי הוא בעינים על הדרך לשמור את דרך עץ החיים הוא התורה ומכה ורודה שלא לנטות ממנה כמלא נימא לכן ובזכות זה לבן שניים לו מחלב אשר ישפיעו לו שדי התורה והאי קרא מסיפיה לרישיה מדרש ולבן שניים מחלב מאי טעמא משום דחכלילי עינים מיין והבן והוא נכון בס"ד:

ואם אמור יאמר הקורא הנעים אמת גם אם כדברך כן הוא שבזמן הזה אף החלש יאמר גבור אני והנה העת והעונה והזמן גרמא ללמד לבני יהודה וישראל קשת הוא וקסת אף אם לפנים לא ידעום אולם הי' לך להציב הערותיך לבדנה לא בין דברות קדשו של מרן המחבר זצ"ל הלא במקום גדולים אל תעמוד כתיב ומה לתבן את הבר, ע"ז אשיב לך עם הכתוב במדבר י"א פסוק כ"ח ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדני משה כלאם, לכאורה יפלא מי לא ידעינן עד עתה כי יהושע הוא משרת משה הלא כבר כתיב שמות כ"ד פסוק י"ג ויקם משה ויהושע משרתו' ולמה אח"ז במדבר י"ג פסוק ט"ז כשהזכיר יהושע לא אמר שהוא משרת משה ובפרט תוספת התואר מבחוריו, אולם יש לפרש בדרך זה שכבר האשימו רבותינו ז"ל את יהושע ואמרו בתלמוד כל דמותיב מלה קדם רבי' אזל בלא ולד שנאמר ויען יהושע וכו' ועי' באור החיים הקדוש שנותן טעם למעשה יהושע ולדרכנו י"ל דהכתוב עצמו אמר התנצלותו והוא דלכן הרהיב עוז להורות לפני רבו יען שהי' משרת משה מבחוריו היינו מנעוריו כפי' רשב"ם ז"ל שם וכל מה שלמד וידע הכל הי' תורת משה כמבואר במדרש שדרש סתם ולא בשם משה רבו כי הכל יודעין שהוא תורת רבו ולכן לפי הסברא לא שייך לומר שהוא נוטל שררה לעצמו לדמות למשה כי הכל יודעין שהוא תלמידו ועבדי המוכנע תחתיו מנעוריו כמו עבד יליד בית, היתפאר עבד עלי אדונו ורק אצל אחר שאינו משרת שייך לומר במקום גדולים אל תעמוד שלא להראות לעיני הרואים שהוא דומה ושוה לגדולים ההם לא כן אצל משרת ובפרט משרת הרגיל עם אדונו לשמוע בקול דברו כמובן ע"כ אמונתו ואהבתו לרבו הציקתהו כי הוחס לבבו על כבוד רבו ולזה דיבר לפני רבו, ועם שבכ"ז האשימו אותו רבותינו ז"ל מפני שחוקה כתיב שלא להורות בפני רבו בכל אופן אך כ"ז לפניו כלומר קודם ששמע דברי רבו אבל אחר ששמע יכול לדון ולסלסל לאמריו ולהוסיף עם יסוד דבריו ולגבי אחרים נמי משרתיו עושי רצונו אפי' שלא מנעוריו ליכא משום במקום גדולים אל תעמוד כאמור ומיושב הכל:

אחי ורבותי כן הדבר הזה אלי אשר זכני ה' יתברך להיות משרת משה הגה"ק זי"ע עושה רצונו נחת רוח לנשמתו הקדושה להפיץ מעיינותיו חוצה לכן גם אם סלסלתי בדבריו ליכא בי' משום במקום גדולים אל תעמוד, כאמור וגם הם כמיוט ממש דבריו רק הארכתי

למעניתו ובכלל דבריו דברי ולכן לא הצנתים למטה בשולי ובשיפולי היריעה תחת קו כנהוג כי אינו חשוב לעמוד בפני עצמו באשר הוא מעט מזער ובמקומו הוא מובלע וכ"ז לרווחא דמלתא במשא ומתן של דבר הזה איך ואופן להוסיף על דברי גדולים אך בנדון שלי שהערותי מעטים המה ונער יכתבם אינו כדאי להקפיד עליהם אף לדבר אודותם כי גם אני עצרתי כח והייתי נסוג אחור זחלתי לחוות דעתי אף אני וזה האות כי לא הרבת מלין באשר לא היתה מתחילה דעתי לכך כי נרעשתי ונפחדתי מהדר גאון מרן זצ"ל וזולת זה יכולתי בעזה"י להוסיף כהנה וכהנה לקשור נימא בנימא ולבוא מענין לענין באותו ענין עם חידושי ורבים טובים מהם ורק כפעם בפעם כאשר מלתי מלים וגם ראיתי שהם כמעט ממש דברי מרן זצ"ל רוחי הציקתני ועצור לא יכולתי ודי בזה:

וזאת לדעת כי כל הדברים אשר נסגרו במסגרות עגולים כזה () הם דברי מרן המחבר ז"ל בעצמו כן הי' וכן נמצא בקונטרסים שלו:

והנה בן יכבד אב ואיך אתאפק מלהזכיר בזכרון טוב לפני השי"ת את כבוד אבי מורי המנוח היינו צדיק היינו עובד אלקים הנכבד המפו' מו"ה **ברוך** זלה"ה מק"ק זענטא תע"א אשר הורני ותמך לבי בדרכי התורה ויראת ה' למדני ואהבת אב לבנים הודיע אהבה נאמנה להטיב לי בכל יכלתו וכפעם בפעם חיזק את לבבי מקול מחצצים אבני נגף הזמן אשר בין משאבים שואבי מי התורה ודבר על לבי דברים היוצאים מן הלב לב טהור גם רחמני וטוב דברים נאמנים מצדקות ה' המושיע ומגן, ברוך הי' בבואו ימי עלייתו כאשר זרחה עליו השמש שמש ההצלחה ובין עשירים גדולים הוא נמנה חלקי ה' אמרה נפשו לשמור ולעשות ובעירו אשר לא מקום זרע התורה היתה אז הי' הוא פותח ראשון ללמד בניו תורה ותעודה וגם אחז בדרכי אבותיו אא"ז המנוח תם וישר וירא שוע וקצין כש"ת כ"ה **ישעי'** זללה"ה להיות ביתו פתוח לרוחה והענייי' בפרט ואוהביו הרבים בכלל כל אשר יצא ונכנס בביתו ממש כבני ביתו נחשבו לו ופזר נתן וערב בעד ריעיו ואחיו במאות ואלפים, וברוך הי' בצאתו ימי ירידתו מנכסיו נמצא לבבו נאמן לפני השי"ת עובד מאהבה וככחו אז מפתו נתן לדל הכל נתן אף השמלה בכלל גם מקום ללון בעל מכניס אורח בסבר פנים והשתעדע ודבר עמהם כאשר ידבר איש אל רעהו ואיש את אחיו כי מטבעו הטוב כל שמץ גאות חלילה לא ידע ומה אאריך הלא חם לבי בקרבי בהגיגי כי בעוה"ר כבר איננו פה עמדי היום אך יותר ממה שכתוב כאן יש בשבחו ובדרכיו אשר ראיתי לפארהו חכמתו העמוקה ומדותיו התרומיות כי נהג מנהג דרך ארץ להיות דעתו מעורבת עם הבריות ולכבד את הבריות ונתקיים בו באמת מאמר המשנה איזה מכובד וכו' כי מפי הכל אפי' מהקלים שבבני עמנו נתכבד ונודע לאיש

אמת וכל דבר שקר לא יכול כאשר נאה אמר כי כמה מכוער הוא השקר עד שכתיב בו מדבר שקר תרחק לך ואליו לא תקרב, ועוד היום לא פג הטעם אשר טעמתי בראותי עבודתו עבודה תמה אשר עבד עבודה זו תפלה בתמים מקרב ולב ובפרט בימים נוראים כאשר כבדו אותו הקהל בני עירו והפצירו בו להיות ש"ץ בתפלת המוספים היותו יר"א מכובד גם קולו ערב ונעים והתפלל בכונה יתירה ובדמעות שליש היותו בעל בכי ורבים נתעוררו על ידו מדברי אמת הנכרים ונכנסים אל לב השומעים וגם כאשר בא שבת ויו"ט מועדים ורגלים רוח נדיבה סמכתהו לעבוד בשמחה ובפנים מצהיבות ולהעינים לו ראה מהכרת פניו אשר ענתה כי בעל נפש הוא נפש יפה ומקורו ברוך, וגם ברוך יהי' להיות נפשו צרורה בצרור החיים עם הצדיקים אשר יושבים ועטרותיהם ונהנים וכו' וגם זרעו לברכה כב"ת וזרעו יירש ארץ:

וזכרון אחד זכרון טוב עולה גם לאשה יראת ה' להבדיל בחל"ח היה אמי מורתי א"ח הכבודה והחשובה חכמת לב בידי' טבא עשתה כפי יכולתה ונודעה בשערים שער עירנו ובטוב לבה שמה ותהלתה כאם כל חי מרת **חוה** תחי' לאיט"א והיא היתה כלתו של מרן הגה"ק זצ"ל מבעלה הראשון המנוח זצלה"ה ה"ה יאריך ה' ימי' בטוב ושנותי' בנעימי' לראות בנים ובני בנים שלשים וגם רבעים עוסקים בתורה ומצות לשמה מתוך נחת והרחבת הדעת תורה וגדולה באין מחריד ומפריע ואם הבנים שמחה אוכי"ר:

ושפתי לא אכלה מלהביע תודה ולברך את כבוד מ"ח הרב הגאון הגדול המפו' נר ישראל מו"ה **יודא** ני' אבדק"ק ואת ביתו זו חמותי הרבנית א"ח הצנועה והמהוללה שליט"א אשר החזיקו אותו בכבוד ובטוב עין שש שנים רצופים כולן שוון לטובה להספיק אותי ואת ביתי שיחי' לאיט"א בכל צרכינו לישב על התורה ועבודה בלי דאגה זו תורה וזו שכרה עץ חיים הוא למחזיקים בה יאריך ה' ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים בזקנה ושיבה טובה ועיניהם רואות תורה וגדולה בבנים ובני בנים שלשים וגם רבעים וירוו נחת מהם **בתוך** בנ"י א"ס:

ואני בטרם אכלה לדבר אקוד ואשתחוה לה' אלקינו אפים וארץ ואשנה ואשלש תודתי על לשעבר ותפלתי להבא אנא צורי תמוך אשורי מהכשל אמור לנפשי ישועתך אני דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני וזכות מרן המחבר הקדוש אשר טרחתי בדבריו באהבה ועמם אכבדה ימליץ לי יושר על מפעלי שלא בכושר מעודי ועד עתה ואני וביתי נעבוד את ה' בשמחה ובטוב לבב מרוב כל כל הימים בתוך בני ישראל ויקויים בי מקרא שכתוב ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימוש מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם ויהיו נא אמרי לרצון לפני אדון כל

ית', אמרי ודברי הקטן והדל עבד לעבדי ה' המצפה לרחמי ה' ולביאת חוטר מגזע ישי גואל צדקה והי' ה' למלך על כל הארץ וכו' בב"א:

נגמר בטוב אור ליום י' עש"ק לס' אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל בפ' בראשית

ספר בראשית

פרשת בראשית

בגמ' מס' יומא אלמלא קול גלגל חמה נשמע קול המונה של כרך ואלמלא קול המונה של כרך נשמע קול גלגל חמה וגו' עי' בעקידה שער ב' ויש לפרש נמי כי מלבד ששמים מספרים כבוד ה' יכלתו וחכמתו וטובו הם מלמדים מוסר לאדם שאל יגבי' לבו ואל ירום לבבו מאחיו משלוה שנתן לו השי"ת בעושר וכבוד כי שלות העוה"ז הוא עובר ומשנה עצמו בכל עת וכגלגל חוזר בעולם וכצאת השמש בגבורתה עומדת בגובהי מרומים ובצהרים אז תטה עצמה לבוא להעריב שמשה ולהיות לילה ככה שלות העוה"ז אין לחסות ולבטוח בהם ולמען שיהי' זה לנגד עיניו שם ה' דרכי השמש על אופן זה שאל יגבי' לבו בהמון קולות ונכבדות המדובר אצל בני אדם במעלות העושר והכבוד אמנם כמי בהיפך אלמלא הושם בטבע שיהמו וירצו המון העם אחר העושר והכבוד לא הי' טוב ויפה עולם לא הי' אדם בונה בית ולא עבד אדמה ולא עסק במו"מ ולא תוהו בראה וגו' ולזה אמר אלמלא יראה האדם בכל עת שינוי והתהפכות עניני העוה"ז ושמשה איך נוטה ומתהפך הי' שומע בקול המונה של כרך דהיינו שהי' נשתקע בדברים אשר יהמו עלי' בני אדם יושבי כרכים בתאוה ועושר וכבוד ובהיפך אלמלא נשמע קולה של כרך ר"ל אם לא הושם בטבע לעניני העוה"ז הי' נשמע קול גלגל חמה ולא הי' אדם עוסק בישובה של עולם כמו שפרשו חז"ל מקרא בקהלת ג' גם את העולם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה אלקים מראש ועד סוף והיינו כנ"ל אמנם כשם שגלגל שמש מראה לנו השינוי והתהפכות עולם שאל תבטחו בנדיבים בבן אדם וכו' ככה ג"כ השמש הוא מנחמת ומייחלת לכל אדם בעת צרה שאל יתייאש כי לכל זמן וערב ובוקר עשה ה' שניהם כולם מרועה אחד ניתנו הצרה המכונה ללילה והישועה שמכונה לבוקר והראי' ע"ז שהלילה עצמה היא בוקר במקום אחר ולא עוד אלא אפי' במקום אחד הזמן עצמה שלפעמים לילה בתקופת טבת, היא יום בתקופת תמוז ובהיפוך מה שהיא יום וגו' וזה אות שהכל הוי' וההעדר הטוב ורע הכל מרועה אחד:

ועד"ז יש לפרש בתהילים י"ט יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת שהפי' שע"י שינויים שבין הימים שלפעמים היום ארוך והיום לוה מהלילה היא תתן אות שהכל

אומר אחד ואעפ"י שהלילה נראה לנו רע ע"י שהכל מעשה אחד הטוב עכ"ח תחוה לנו דעת לירד לסוף דעת בוראינו כי הכל לטוב ע"ד שאמר החובת הלבבות בשער הבחינה בענין יום ולילה וזה אמר יום ליום כנ"ל יביע אומר שהכל אחד וא"כ כי יקשה לנו על הלילה עכ"ח לילה ללילה יחוה דעת כי הכל לטוב אם נבחין בם ועד"ז נמי פי' דברי רש"י שפי' על ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד ולא יום שני שר"ל יום אחד של יחיד בעולמו והיינו כנ"ל עפ"י מה שפי' הרמב"ן בחומש שיש לומר שרמז כאן שבזמן אחד יש ערב ובוקר בעולם וזה היא סימן שהוא מעשה יחיד והיא המנחם לן כיון שמעשה אחד היא ואנו מכירין חכמתו ויכלתו וטובו מהיום עכ"ח גם זה לטוב לנו ועד"ז גם כן הפי' של המאמר הנ"ל אלמלא קול גלגל חמה היינו קול הנחמה נשמע קול המונה של כרך וגו' היינו שחלילה נשמע קולם של המונם ויבהלו ויחרדו מהם ומהמונם וגו':

ועד"ז ג"כ יש לפרש בישעי' שומר מה מלילה מה מליל אמר שומר אתא בוקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שובו ויאתיו והוא כנ"ל אמר שהם שואלים לשומר דהוא כינוי לנביא מה מלילה דהיא כינוי לצרה ואמר לילה וליל נגד ב' החשכות חשכות וצער מחמת קיניני עוה"ב שאנו עניים מרודים ושפלים ונגד חשכת השכל והיראה ודת וע"ז השיב אמר שומר אתא בוקר וגם לילה ר"ל כיון שהבוקר בא אע"ג שהם לילה במקום אחר או אפי' באותו מקום כנ"ל עכ"ח שהכל לטוב והכל אינו תלוי' אלא בתפילה ותחנונים ואז ישובו יאתיו על מדרגה הראשונה וזה שאמר אם תבעיון לשון אם הוא בלשון הלואי ותבעיון ותתפללו שובו ואז יאתיו למדרגתם הראשונה או הכוונה שיבואו [לנביא] ועי"ז כשם שאנו רואים שהדבר הנראה רע עכ"פ מביא לטוב ואין רע יורד מן השמים והלילה עצמה יום היא וא"כ אין כאן שינוי והתהפכות אלא עומד במדרגה אחת ולעולם יום ועי"ז נעשה מעולם עובר כעולם עומד עד"ז אמר בפרקי אבות פ"א על ג' דברים העולם עומד על התורה ועבודה ועל גמ"ח כי רק הזמן עובר אבל מעשה אנוש ותחבולותיו אפשר שיתקיימו בעוה"ז לעולם אם יפעל טוב בעולמו ולא יהי' עוברים ועד"ז אני מפרש בישעי' אף ידי יסדה ארץ וימינו טפחה השמים קורא אני עליהם יעמדו יחדיו אמר שאם אמנם העוה"ז הוא הולך ומשנה וכאלו לא הניח ה' אלא היסוד שהיסוד הוא הקיום אבל אידך הולך ומשנה כן הארץ רק היסוד הוא מה' ואידך צריך האדם לתקנו וליפות ולבור וע"ד בתהילים מ"ם רבות עשית אתה ה' נפלאותיך ומחשבותיך אלינו וגו' במדרש לשעבר רבות עשית מכאן ואילך מחשבותיך ונפלאותיך אלינו והביאור עפ"י הנ"ל דהיינו שצריך שיוציא האדם מכח אל הפועל ויביא העולם לידי תיקון ואין חסרון זה מחוק השי"ת שהרי בראשונה פעל ה' הכל בצביונן ועכ"ח מה שאח"כ צריך שיוציא

מכח אל הפועל הוא לטובתינו שיהי' לנו חלק ונקוה האושר בעמלינו וזה שאמר לשעבר רבות עשית ועכ"ח מה שלאח"כ הוא מופלא ומכוסה ע"ד לא נפלאת היא ממך וגו' הוא משום שמחשבותיך אלינו וגו' ועכ"פ העוה"ז הוא רק היסוד מוצב משא"כ השמים הכל מוסד בלתי משתנה והכל משוער אמנם ע"י התורה ומעשים טובים אפשר שיפעל האדם שיעשה מהעולם עובר עולם עומד וזה שאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ועי"ז העוה"ז משנה והולך מ"מ קורא אני עליהם ע"י קריאתי עליהם בתורה וע"י הנביאים יעמדו יחדיו אפשר שגם הארץ יעמוד וזה שאמר נמי באבות פ"ה בעשרה מאמרות נברא העולם וגו' שהעשרה מאמרות הם הואיל ואין הכל על ענין אחד ואין טבעי כל הדברים שווין ואינם במזג השוה אשר יתקיים ולא יתפרד לכן חלקו השי"תב בעשרה מאמרות וזה אמר הלא במאמר אחד שיהי' הכל במזג השוה יכול להבראות ואז הי' העולם מתקיים יותר אלא ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימים את העולם ר"ל אע"ג שהיא עובר ומשנה אפ"ה הם מקיימים אותם ובהיפך הרשעים לא די שהם משנים עי"ז הם אפשר להיות להם תקומה שיחזרו בתשובה אבל הם מאבדין את העולם ואמנם עיקר קיום הזה הוא אפשר ע"י השמיעה והקבלה והלימוד ע"ד שאמרו בפ"ק דקידושין דנמנו וגמרו שהלימוד גדול שמביא לידי מעשה והביאור שר"ט סובר שמעשה גדול ר"ל שהמעשה יש לו חשיבות שהוא כולל את הכל ועי"ז הוא גדול וחשוב וע"ז השיב ר"ע שהלימוד גדול שיש מעלה ללימוד יותר כי הלימוד נהי דשייך רק באנשים יודעים מ"מ פועלת וכוללת יותר שע"י הלימוד וידיעה עד אנה מגיעין הדברים ומה תכליתן תהי' התיקון מבית ומבפנים וע"ז נענו כלם שהלימוד גדול שמביא לידי מעשה כי נשמת האדם שואפת לעשות רצון בוראה רק היצ"ה מעכב בלימוד והטעאה וע"י הלימוד שקבוע בלבו זה עי"ז נקבע יותר וממילא שואפת הנפש לשוב לד' אמנם צריך שיהי' הלימוד כדי לעשות לא רק מצד החושיים שג"כ שואפים לחדשות ולידע דברים חדשים ואז אינם שומעים אלא לשעה שהם חדשים אבל השומע כדי לעשות הוא שומע לעולם (וזה שאמר שמעו ותחי נפשכם) ובהיפוך נאמר שמעי שמוע ואל תבינו וגו' ע"י הרגל וגו' פן יראה בעיניו ר"ל שלא יראה רק מצד חושיו ובאזנו ישמע רק מצד החושים אלא לבבו יכין ואז ושב ורפא לו במהרה בימינו אמן:

בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ וגו' ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור וכו' ובמדרש אמרו אלו מעשיהם של צדיקים ולחושך קרא לילה אלו מעשיהם של הרשעים ואינו יודע באיזה מהם חפץ ת"ל וירא אלקים את האור כי טוב הוי אומר במעשיהם של צדיקים הוא חפץ והמדרש הזה שאמר ואינו יודע באיזה מהם חפץ הוא תמוה וכבר

ביארתי במקום אחר בכמה אופנים והנראה כעת לפרש ונקדים לפרש החיבור סוף התורה והתחלה שמסיים לכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל ואמרו במדרש מורא הגדול זו שבירת הלוחות וצריך ביאור למה קרא שבירת הלוחות המורא הגדול ונראה כי עיקר התורה נכלל בסור מרע ועשה טוב כמאמר דהע"ה והלשון דייק דמעיקרא סור מרע ואח"כ עשה טוב דסור מרע הוא משום יראת ה' ועשה טוב הוא משום אהבת ה' וכפי' הרע"ב ריש מס' אבות על משנה והי' מורא שמים עליכם עבדו מיראה ועבדו מאהבה ויראה קודם לאהבה ועוד מטעם אחר דהמצוה אשר עושה האדם והוא עובר עבירות אינו מקובל אצל השי"ת כנאמר ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי וגו' ונאמר כי תבאו לראות פני מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי וגו' והטוב והרע הם שני הפכים והקב"ה רוצה שלא יגורך רע ושיהיה הבדל בין הטוב ובין הרע ומתחילת הבריאה ברא אלקים השמים והארץ נפרדים זה מזה כנאמר את השמים ואת הארץ נאמר את את להפסיק וגם בארץ עצמו הי' תהו ובהו והי' מעורב הרע והטוב וחושך על פני תהום ומכח זה שהטוב מעורב ברע אינו זוכה על ידי המצוה לקרבת אלקים ואין השכינה שורה אלא על כלו טוב שלא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך והיינו דקאמר מרחפת רק על פני המים צלולים בלי מעורבים ולכך ויאמר אלקים יהי אור והואיל וירא ה' האור רק אז חשוב האור כשהוא מובדל ורק אז טוב הוא ולכך ויבדל והואיל והחכמה והסכלות טוב ורע הוא נמשל לאור וחושך וכמו שכ' בקהלת ויתרון החכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך ונאמר והכסיל בחושך הולך ולכך אמר במדרש שרמז כאן בשם אור מעשיהם של צדיקים שהם מבררים את הטוב מן הרע ומאירים גם לאחרים שמאירים להם את מעלות הטוב והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של הרשעים ר"ל כן דרך הרשעים לעשות לפעמים מצוה וגם עבירות והיינו תהו ובהו והיינו שהמדרש מסמיך זה על קרא דתהו ובהו מעשיהם של הרשעים וע"ז אמר שאינו יודע באיזה מהם חפץ שיש סברא והו"א שהרשעים שעושים עבירות ואפ"ה עושים לפעמים מצוה הוא חשיב קמ"ל וירא אלקים את האור כי טוב שרק באור כזה שהוא כלו טוב ונגמר חפץ הקב"ה ומופת על הנ"ל שאין הקב"ה רוצה במעשה הרשעים ושאין הטוב והרע יוכל לדור במדורה אחת ממעשה שבירת הלוחות שאיתא באבות דר' נתן בפ"ב שלכך שיבר אותם שראה האותיות פורחות באויר כשבא לאויר הטמאה מקום העגל והכבידו עליו הלוחות מבואר שהטוב והרע אינו מדבק זה בזה ואינו רוצה בו הקב"ה וזה יהי' למופת שיהי' האדם סור מרע כדי שלא יפסיד גם מצותיו אשר עושה וכבר אמרנו שסור מרע הוא ממדת היראה ולכך אמר לכל המורא הגדול שצריך יראה גדולה שזו שבירת הלוחות

שעי"ז מוכח כהנ"ל והיינו סמיכת סוף התורה שע"י שבירת הלוחות נתברר מדת היראה שבעינן סור מרע ואח"כ ועשה טוב והיינו ג"כ התחלת התורה שבראשית מיד הבדיל ה' בין הדברים וברא שמים וארץ נפרדים בין אור לחושך ונתן לכל אחד גבולו וראה באור כי טוב הוא אז חפץ בו ומזה למד מרע"ה לשבר הלוחות וא"ש. [ונמתק יותר לפי פרש"י ז"ל שלא בא המקרא להורות סדר הבריאה רק עיקר כוונת הכתוב הי' על בריאת האור ע"ש] והנה אמרו במדרש ריש תהלים כשבא הקב"ה לברוא את העולם אמר למלאכים רצונכם להיות נעשה האדם ואמרו מה טיבו ואמר הש"י צדיקים יעמדו ממנו ולא גילה להם שרשעים יעמדו שאלו גילה להם לא הי' מדת הדין מסכמת לברוא אלא האביד אותם מהם וע"ז נאמר כי יודע ד' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד דדרך רשעים האביד מהם וכבר כתבתי לפרשו במקום אחר ונראה כעת לפרש עפ"י מה שפרשתי קרא דמשלי יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה דחיי הרשעים הוא העוה"ז וענייני עוה"ז הם מתמעטים והולכים אמנם חיי הצדיקים הוא תשובה ומעשים טובים ויפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים מכל חיי עוה"ז וזה מתוסף והולך כל זמן שמזקינים וזקני ת"ח דעתן מתתוספת עליהם ומוסיפי' עבודה וקדושה ואין מונע והיינו דקאמר יראת ה' תוסיף ימים שהיא הולכת ומוספת וגם הימים ימי זקנתו מתתוספים לו ומרבים להמשך לו ליראה אבל שנות רשעים תקצורנה שכל שמזקינים מתמעט ונתקצר להם מה שהם שונים באולתם וזאת עצמו שהעניני עוה"ז הם מתמעטים והולכים וכל שמזקינים אין העוה"ז כדאי הוא להם והוא תקרא את האדם לעורר אותו לראות מה תכליתו וכמו שקראו בנות ירושלים לבחורים סוף תענית כמו שבארתי בדרוש ואומרים בחור שא נא עיניך לא תראה את עולם התחתון שא נא למעלה עיניך כי אורח חיים למעלה שע"י מה שלמעלה תלך ותוסיף חיים עד שתבוא לחיי עד ולכך למען סור משאול מטה אשר הוא מטה ולזאת אל תתן עיניך בנוי עולם הזה וחמודותיו תן עיניך במשפחה שאני מבני אברהם יצחק ויעקב ושקר החן והבל היופי וגו' וכמו ששנות האדם קוראין לו זאת שהבל הבלים הכל הבל כך סוף הקיץ והחום והתחלת החורף תראה לו כי כצל ימינו והעוה"ז כלה והולך ואין לו קיום יבש חציר נבל ציץ ודבר ה' יקום לעולם וכל הטבע מתבלה והולך וא"כ התעוררת מן הזמן שמבלה הכל ומן גופו שהולך ונחלש ומתמעט אלו שני המתעוררים ראוי שיועילו להחזיר האדם בתשובה ואם בכל זאת אינו חוזר בתשובה הוא מגדיל חטאו ועפי"ז איכא לפרש בתהלים על כן לא יקומו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים כי יודע ה' דרך צדיקים הוא שנעשים שותפים להקב"ה כביכול [יודע הוא מלשון והאדם ידע לשון חיבור והיינו יודע ה' דרך צדיקים שה' מחבר ומשתף דרך

הצדיקים עמו כנל"ה] ומרבים ימיהם ושנותיהם אבל דרך רשעים תאבד ומתמעט וכלה וזה ראוי למעט בחטא ואם בכ"ז חוטאים לא יקומו וזה נמי כוונת המדרש שאמר שגילה למלאכים שרק צדיקים יעמדו ממנו ויבחרו בטוב ובזה נתעלה מן המלאכים שהטוב הוא ממנו ומבחירתו אבל דרך רשעים לא גילה ר"ל שרק אם אין מגלין הבלי עוה"ז ואם באמת גילה להם שהרשעים עומדים ממנו לא הי' מדת הדין נותנת שיברא אבל באמת אדרבה עי"ז שכר הצדיקים נתרבה וכמו שפי' רש"י ז"ל ריש נח על צדיק תמים הי' בדורותיו שאלו הי' בדורות של אברהם כש"כ שהי' צדיק יותר וא"כ ע"י הרשעים נתגדל צדקת הצדיקים וזה אין המלאכים ומדת הדין יודעים שהקב"ה מחשב מעשה האדם לפי ערך שאם יש לו נטיה ויחוס לרעה ואפ"ה כובש יצרו שעי"ז מתעלה מדרגתו ושכרו וזה כי יודע ה' דרך צדיקים אם הוא קל להם לעבוד ה' או יש כמה עכובים ומונעים ועי"ז יתרבה צדקתם ודרך רשעים תאבד יתבטל ע"י מעשה הצדיקים שיכריעו וגם שעי"ז יש להצדיקים ללמד לבני אדם דעת ולהוכיח במישור את כל ענוי ארץ ללמד תועים בינה וזה עיקר מעלת האדם יותר מן המלאכים:

ועד"ז פרשתי מאמר המובא בסידורים חיה אחת יש ברקיע כשהוא יום אמת במצחה ויודעים שהוא יום וכשהוא לילה אמונה במצחה ויודעים שהוא לילה ובכל פעם ופעם אומרת ברכו את ה' המבורך לעולם ועד ושמעתי לפרש ריש המאמר עפ"י דברי העין יעקב סוף פ"ק דברכות ד' י"ב דכל שלא אמר אמת ויציב בשחרית ואמת ואמונה בערבית לא יצא ידי חובתו שהכוונה שישראל כשהם ברום המעלה ניכר בהם השגחת השי"ת והשי"ת משגיח עליהם והיינו כשהוא יום דהיינו הצלחת ישראל אז אמת במצחה הוא שאמר שבשחרית אומרים אמת ויציב שהאמת מוצב ארצה אבל בזמן הגלות אמונה במצחה וישראל מקוים ומאמינים בה' ובכל השמדות אפ"ה אנו לי"ה ועינינו לי"ה ע"כ שמעתי ולי נראה קצת באופן אחר דיום ולילה היינו כמו שכתבתי לעיל והוא אם הדור טוב וצדיקים שנאמר ע"ז במדרש ויהי אור אלו מעשיהם של צדיקים ולילה היינו מעשים בדור שאינו צדיק מ"מ כל רואיהם יכירו את בני ישראל שהם זרע ברך ה' וסובלים עול הגלות בשביל שם ישראל ושם ה' הנקרא עלינו ובזה אנו מכירים את הישראל ומזותו וקשה ערפו ואמונתו ובמצח יש היכר טביעת עין כדאיתא ביבמות קכ"א הכרת פניהם ענתה בם אבל כשישראל טובים אז לא ימוטו רגליהם וקושטא קאי והיינו אמת ע"ד הנ"ל אלא שביארתי הסיפא בכל פעם ופעם אומרת ברכו את ה' ומשתדלים להרחיב גבול הקדושה לקרב אחרים לעבודת השי"ת והיינו דקאמרו ברכו אבל וכל גדודי מעלה שהם גדודים וחתוכים זה מזה שאין אחד פועל בחבירו כל אחד בפ"ע אומרים ברוך

ה' המבורך אבל אנו בני ישראל לנו החיוב לפעול על אחרים ולקרב אחרים לעבודתו להחזיק לומדי התורה ובנים לגדל על התורה והעבודה ולהשתדל בצרכי צבור וזכות הרבים גדול לקרב הגאולה בבי"א:

אר"י לא הי' צריך להתחיל התורה אלא מהחודש וגו' ליישב דברי ר' יצחק הללו נראה לי כי כיון להורות על אחד מיסודי התורה כי התורה נאמרה רק לישראל ולהדובקים בהם ותורה צוה לנו משה וגו' אמנם זה יתכן במצות המעשיות אבל במצות אשר ילמדו לאדם דיעות אמיתיות כמציאות ה' והשגחתו ובריאת עולמו וכיוצא בהם הרי אלו ראוי שיעשה כן לכל גוי וה' לא ימנע הטוב ובאמת גם בן נח נצטוה עליהן וא"כ מהראוי שהתורה אשר רק לישראל נאמרה יהי' בפני עצמו זה הוא קו' ר"י הנ"ל וייישב זה דכח מעשיו הגיד לעמו למען שיהי' להם פתחון פה ליטול נחלת גוים:

בראשית ברא אלקים וגו' הכוונה דבאדם לעולם מחשבה קודמת למעשה לא כן אצל השי"ת הכל מחשבה דיבור ומעשה הכל נעשה בפעם אחד תה בראשית כשהיה מחשבתו יתברך לברוא נברא ועל שלא הקדים שם אלקים לבראשית גילה לן הקרא דבר גדול כי נתעלה פעולת ה' מפעולת אנוש כי כל פעולה חשובה של איש צריך לעולם שיעשה למען תכלית מה והתכלית ההוא הוא למען עצמו וא"כ עצמותו הוא סיבה לתכלית מעשיו לא כן בריאת העולם מאת ה' לא הי' בבריאת עולם תכלית לה' ממנו כלל והוא בבחינה זו נגד ה' בבלי תכלית כי השי"ת נתעלה מכל חסרון ואדרבה בריאת עולם בחפץ וברצון חשבוהו ההולכים בחשך ולא נגה עליהם אור הדת לגנאי לד' והאמת כי במקום גדלו ענותנותו וברא העולם למען האדם והאדם למען ילך וישתדל לעומת דרכי ה' ויקרב אליו וילך בדרכיו כי זה חיותו וטובתו אם ישיג דרכי ה' וידבק בהם ולכך הקדים בראשית ברא לאלקים ובזה תבין דברי המדרש המובאים בעקידה שער א' עי' שם ותבין:

והארץ היתה תוהו וגו' יש לפרש דברא נאמר על הוצאות יש מאין וא"כ ביום הראשון מיד ברא ד' השמים וארץ לגמרי וא"כ כבר היו כל הד' יסודות רק שהיו מעורבים וזה תוהו ובוהו דאע"ג שבוהו הי' הכל מ"מ תוהו הי' ולכן שפיר כנהו בשם תהום וגם השמים אם שנבראו מ"מ אמר שעדיין לא הי' אור בהם אע"ג שה' אמר ויהי ואלמלא רצון ה' להיות הכל בשעה חדא הוא נעשה רק זה נעשה מרצון ה' להיות נעשה זה במתון ומעט מעט וה' יודע את הסיבה ולו נתכנו עלילה וגם להורות נתן למעשה ידיו כי גם להם ישנו כל המעלות והמדות נתונות בכח ותכנה להם והם יפעלו במעט מעט להוציאם

וזה הכוונה של ורוח אלקים מרחפת וגו' ר"ל במתון זה הפי' של המשנה פ"ה דאבות בעשרה מאמרות נברא העולם כו':

ויאמר אלקים יהי אור וגו' בכל הנמצאים אשר בארץ חוץ מהאדם יש להם ב' תכלית אחד פנימי ר"ל במציאתו שתכליתו היא להיות נמצא כי כן רצה ה' וממנו ניכר גודל אדונינו אשר בו נכללו כל העולמות ותכלית הב' שהוא נברא לתכלית האדם ועל ב' אלו אמר על הראשון ויאמר אלקים ועל הב' וירא אלקים כו' ולכן אמר כי טוב לתכלית האחר ולכן באדם לא כאמר כי טוב כי תכליתו במציאותו בעצמו ולא בשביל דבר אחר וכן ברקיע שלא נברא לפעול על הארץ:

ויקרא אלקים וגו' נראה דהנה לכל דברים יש ב' מיני תוארים תוארי עצמיים שאלמלא הי' זה לא הי' אותו דבר ותוארים שאינם עצמיים שאפי' לא הי' לו זה הי' הנמצא ההוא ועל הראשון אמר לשון הבדלה ועל התוארים שאינם עצמיים שחלק ה' לדבר ודבר אמר ויקרא כו':

נעשה אדם בצלמינו וגו' כבר דקדקו המפרשים על לשון נעשה ועי' בפרש"י ז"ל ללמד ענוה. ולענ"ד הביאור שבא ללמד כי אין בריאת ויצירת האדם כשאר הנבראים דשאר הנבראים ביום בריאתן ולידתן הם שלימים אמנם האדם אינו שלם בעת הולדו עד אשר ישתלם ויוציא שכלו לפועל, ולהוצאה זו צריך שיפעל עליו העולם כי האדם יש לו מחוסרים וצריך לעולם להשלים חסרונו כמו שתיקנו אנשי כנה"ג בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא וגו' עי"ז העולם נעשה שותף במעשה האדם ולכן אמר נעשה אדם וזה עצמו עניוות ולכן גבי בריאה כתיב רק ויברא ורק בעשיה שהוא [תואר] נאמר על התיקון במעשה בראשית שייך שפיר לשון נעשה וגו' וגם לקמן אמר ויברך אותו ויקרא שמו אדם דוקא לאחר ברכה וזה עצמו הי' ברכה שיקראו הם שמם אדם וזה הי' החכמה יתירה שהי' באדם הנאמר במדרש שאמר הקב"ה שיש לו חכמה יתירה יותר ממלאכים וראי' שקרא שמות לעצמם לאדם וגו' והיינו החכמ' יתירה המלאך עומד במדריגתו מאת הבראו ואינו מוסיף והולך משא"כ האדם וזה הוא שמו מה שמוציא עצמו מכח אל הפועל:

והנה לזה שצריך שיתקן האדם עצמו שלימותו ניתן לו גם היצר שעי"ז אם יכבשנו יתעלה אמנם צריך שילמד האדם עצמו שיכבוש את יצרו וכשם שההולך למלחמה לא די לו אם יהי' הכלי מלחמה בידו אלא צריך שירגיל בהן להשתמש בהן ולידע כל התחבולות ככה אם ירצה ללחום נגד יצרו צריך לידע כל התחבולות וירגיל לכבוש את יצרו ולהשתמש בכלי המלחמה שהם התורה ומצות ועד"ז אמר בפ' שופטים כי תצא למלחמה על אויבך

ונשמרת מכל דבר רע ר"ל מן היציאות למלחמה אתה תלמד להשמר מן הרע בשמירה רבה והנה ב' המלחמות אלו רובם הם מכוונים וזה לעומת זה עשה ה' אם האדם שלוחם את יצרו וכובשו שגם אויביו ישלים אתו ולא יהי' מלחמות כמו שיעד לן לעתיד על רוב שלום ובהיפוך אם אינו לוחם נגד יצרו ורבתה המכשלה המלחמות מתרבות כאשר הוא בשנים אלו וחיים בפחד ובהלה ואפשר שכיון בס' שופטים ג' רק למען דעת דורות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום אפשר שאמר שילמדו מלחמה רק הלימוד מן המלחמה החיצונה הוא צורך משום דמלחמה שהוא מלפנים היינו מלחמות היצר לא ידעום לכן צריכין ללמוד מלחמה החיצונה:

וביהושע א' אמר הקב"ה ליהושע רק חזק ואמץ לשמור וגו' לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בספר הזה כי אז תצליח ואז תשכיל וגו' אמר קודם שיתחיל במלחמה החיצונה אמר קודם יתחזק במלחמה הפנימית ויתחזק בתורה ומצו' ואמר הדרך והכלי מלחמה הפנימיות הם לא ימישו ספר התורה הזה מפיך היינו תורה שבע"פ שבלעדה אי אפשר להבין ולשמור תורה שבכתב וגם על ידיה אין קץ לתורה ולכך אמר והגית בו יומם ולילה ועי"ז תשמור ככל הכתוב כי מבלעדי התורה שבע"פ אי אפשר להבין הכתוב וגם היצה"ר מתחדש על האד' בכל יום ותורה שבע"פ היא התבלין שאמרו חז"ל וע"ז תצליח במלחמה החיצונה וגם אז תשכיל ויתקיימו שניהם בידך:

ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו וגו' ומלאו את הארץ וכבשה וגו' יש לפרש דהנה המצוה הזאת נאמרת לאדם קודם החטא וא"כ לא הי' סופו למות והי' חי בחיים א"כ לאיזה תכלית המצוה לפרות בשלמא לדידן כדי להיות דור הולך ודור בא ולשבת יצרה שלא יכלה המין ויהי' נצחיי במין ולכך הושם זה בטבע שאר בי"ח כדלעיל ויברך אותם אבל האדם קודם החטא שהי' נצחיי במין ולא הי' צריך זה לבריאת האדם לא הי' צורך הרבי' להיות נצחיי רק על צד היותר נאות כמו שהוברא אדם בב' עינים אע"ג שאפשר לו לקיים באחד וכן כל אברים הכפולים הטעם כדי ליברא האדם על צד היותר נאות ויותר מכוון לו ה"נ ברוב עם הדר' מלך ונהי דהקב"ה לא רצה לברוא יותר מאחד כדאי' בסנהדרין ל"ט טעמים על זה ולהורות כי גדול השלו' בעיני הקב"ה וברא ביחידו ע"ש אבל אח"כ המצוה לפרות וזה קאמר ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ ר"ל שיפרו וירבו כדי למלאות הארץ ולכובשה ולא לקיום המין ומצד זה אשה אינה מצווה אבל לאחר החטא שמצות פרו ורבו הוא לקיום המין גם הנשים מצוות עלי' וכדעת הפוסקים דנשים מצוות על לשבת יצרה ולכך אמר הקב"ה ואל אישך תשוקתך מצד קיום המין

והוא ימשול בך דאצלה הוא גנאי יותר שהיא שוה לבהמה בזה משא"כ האיש שיש לו עוד מעלה אחרת בזה:

אלה תולדות השמים והארץ וגו' הכוונה נראה דהנה כשנבחין מציאות העולם בכללו אנו מכירים כי העולם כלו צריך אחד לחבירו ואי אפשר להתקיים לאחד בלתי חבירו אם לא ברצון ה' ומזה אנו יודעין שכאשר עלה ברצון ה' לברוא העולם עכ"ח צריך להיות שעלה ברצונו לברוא כל העולם ומלואו ומזה נדע כי לא הי' שינוי רצון רק כן ראתה חכמתו אעפ"י שהכל אחד צריך לחבירו והמציאות הכל הוא אחד שלם כמו שהאריך הרמב"ם במורה ח"א סי' ע"א והחובות הלבבות שער היחוד וזה כוונת המקראות האלה אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות וגו' עתה שנעשה הכל אנו רואים כי מיד בהבראם הי' אלה תולדות השמי' כי אחד צריך לחבירו ומביא דוגמא אחד וכל שיח השדה טרם יהי' בארץ וגו' ר"ל שאי אפשר קוד' המטר ובלי אדם כן בכלם אחד צריך לחבירו ואח"כ מבאר בריאת האדם:

ויצר ה' וגו' ויפח באפיו וגו' כאן ביאר הכתוב במקומו הראוי לו כי נפש האדם הוא חלק מהעליונים ולא מהגוף וגם ביאר כאן תכליתו ונקודת מועדו בעולם להיות פועל ועושה מעשים הנרצים והאדם נקרא נפש מצד מידות הנאותות אשר הוכנו לו וזה ויהי' האדם לנפש חי' שתכליתו רק זה הוא ובדרך זה נמי א"ש לקמן בפסוק כל אשר יקרא לו האדם נפש חי' הוא שמו ע"ד שאמרו חז"ל אלמלא לא ניתן התורה היינו למדין צניעות מחתול וכו':

ויצר ה' את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חי' יש לפרש עפ"י שפי' הרד"ק ישעי' על פסיק חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא דכוונ' דחיות האדם הוא קל הסרה כאלו ניתן דבר מה באפו שאינו מתקיים כן הנשמה היא רק באפו ומעותד לצאת ממנו ואם כי קרוב המות לאדם ומעותד יותר למקרים אשר מקרבים מיתתו וגם הפירוד קל אצלו יותר מבשאר בהמות וחיות הפליא ה' חסדו עם האדם שהאדם בטבעו עוסק בעולמו כאלו חי בעוה"ז לעולמים כפי' הראב"ע קהלת ג' פי"א על כי גם את העולם נתן בלבבם וזה הכוונ' דהקב"ה יצרו מהעפר ויפח רק באפו נשמת חיים קל ההסרה והפירוד ויהי האדם שהאד' הי' בעיניו לנפש חי' כאלו הי' נפש חי בעצמו ואע"ג שלפי קבלת חז"ל הי' האדם קודם החטא חי וקיים לעול' היינו ברצון ה' ולשכר מעשיו אבל לא מטבעו עי' ברמב"ן וא"כ ביום הבריאה קודם שהי' ראוי לו שכר מצוה כתב הקרא כאן את טבעו ברגע הבריאה זה הנראה ואפשר שזה כוונת ריש הפרשה אלה תולדו' וגו' ביום עשות וגו' ר"ל שביומם הי' טבעם על זה האופן המרומז

בקרא משא"כ אח"ז או אפשר לומר בהיפך דהנה רש"י בפירושו לקהלת פ"ג פי"א הנ"ל פי' גם את העולם נתן בלבם שהכוונה שהקב"ה חלק חכמת העולם לבריותיו ולא נתנם לאחד כדי שלא יעיינו וישיגו את יום הפרדם והוא צריך ביאור והכוונה שעתה שיש לכל אחד רק חלק מחכמת העולם ועי"ז קצרה השגתו ועי"ז צריך טרדה רב ורבו המניעים וצריך שאיש את רעהו יעזורו ועי"ז צריכין לעסוק בישוב העולם וכיון שרוב התעסקם בהם מרוב טרחם יש להם אהבה כאהבת אומן למלאכתו ונחלק עין השגתם עוד יותר נראה דהנ' השכל הוא מכיר ערך יחס הדברים זה אל זה והיא מכיר כי הטוב אמיתי הוא לקנות שלימות וכל מעשי העוה"ז המה רק האמצעיות המובילים לזה ולא בהיפך עוד לטרוד ולבלבל אלמלי משיג כל החכמה וידע ויכיר שאין בעולם טוב בעצמו רק הכל לאמצעיים להשיג בהם שלימותו הי' יודע את פרידתו ר"ל לא שיהי' יודע יום ושעה כי זה אי אפשר בחק הטבע אלא בנבואה למעלה מהטבע רק שיהי' תמיד לנגד עיניו ויהי' לו עוה"ז רק כאורח נטה ללון ולא ישהא לתקן ולבנות בית ושום דבר הואיל ויהי' שכלו בריא ויכלול הכל בשוה וא"כ יהי' אדם מניח שלימות הגוף והעולם הזה וא"כ בני האדם שלא יעלו למדרגת השכלה כי בודאי אין זה אפי' קודם החטא שיהי' אפשר לכל אדם להיות במדרגה זו ולא הי' צורך בהן והחיבור והמצות לא הי' על אופן הזה אבל הואיל ואי אפשר לעולם לאחד להשכיל את כל ולא ידע אחד מדברי חבירו ולא יכיר את האמצעיים כולם עי"ז כל אדם נוטה לאחד מחלקי כוחות הנפש לעיין וכל זמן שנתחזק כח אחד מכוחותי' אזי נדחקים ממנו שאר הכוחות והוא מחליא הנפש והאדם אדוק בדבר ההוא אשר הטה שכלו עליו וכמדומה לו כי רק לו לבדו ניתן הארץ וכח דמיונו נתגדל ונתעלה מאוד הואיל ודבר אחד מבלתי חבירו הי' זמן רב בכח דמיונו וא"כ זה כונת הקרא ויצר ה' וגו' ויפח באפיו נשמת חיים ר"ל דחלוק יש בין חיות האדם ובהמה דהנה הבהמה חי' ואינה יודעת שהיא חי' אבל האדם חי ונודע לו שהוא יודע את עצמו וכמאמ' התנא פ"ג דאבות מי"ז חביב אדם שנברא בצלם וכו' חבה יתירה הראה לו וכו' וזה ויהי האדם לנפש חי' שהאדם עצמו הכיר ויהי לנפש חי' ומפני חבה יתירה נקט ויהי לנפש חי' והנה מכח הכרתו שהיתה אז נגד כל כוחות הנפש וגם ההתעסקות בהם הי' אחד כחבירו וכמאמר שלמה קהלת ה' עשה אדם ישר וגו' ר"ל בכל הכוחות היו בערכם ערך ויחוס שוה ולא הי' אחד מדחיק את חבירו אלא האחד מחזיק את חבירו להכיר בטוב ערך ויחוס הדברים זה לזה ולא ימיר רע בטוב כי לא הי' הכח הדמיון מטעהו כי היו כולם אגודים יחד ולא הי' לו עונג כי אם מצד אם הי' מסכים גם השכל עמו ושהוא מוביל לתכליתו ולא הי' לאדם ושכלו נטי' לאחד מן הדברים יותר מלחבירו ולכך הי'

שכלו כולל בכל החכמות בלתי מניעה והי' האדם מתוקן כפי כח השכל וכאילו גדל עמו וזה שאמרו לדעת' נבראו ר"ל שהיו כל הכוחות ואברים מוכשרים לכח השכל וזה הפי' גם כן ויהי האדם לנפש חי' ר"ל שהאדם מוכשר ומגודל לנפש הנשמה אבל בעץ הדעת טוב ורע הי' פרי שהי' מחזק כח המדמה ומגדלו ולכך אסר לו הקב"ה לאכול מעץ הדעת טוב ורע שעץ ההוא יהי' מחזק המדמה ואז ע"י שהי' אחד גדול מכח האחר נדחק הכח ונתמעט ואי אפשר לו לכלול כולם רק בעמל רב אפשר לו להשיג מעט וגם אותו מעט הוא מתחלף לפי נטיית האדם לפי כח המדמה אשר לו אשר הוא מתחלפת מאחד לחבירו והוא מטה לשכלו לפי דמיון שלו והוא המיתה מב' צדדים האחת מוסרי כי החכמה תחי' את בעלי' וכיון שהומת השכל בקרבו הומת הכל והב' המית' הטבעית וגופנית כי אם קודם החטא הי' אפשר לאדם לחיות עולם שובע שמחות את פני ה' בשכר מעשיו כיון ששכלו הי' כולל הכל וכל אשר השכל מקיפו הוא מודרג תחתיו ואינו אסור בחבלי הטבע אבל כאשר נחלש השכל ונתחלק ואינו עובר רק לקצת הדברי' אז אי אפשר לו להשתרר על הטבע ומוסרותיהם ואפי' הקצת שהוא שולט בשכלו אי אפשר להיות תחתיו כי הטבע אחוז בשלשלת אחד בחבירו וכיון שהאחד מעכב אי אפשר להיות תחתיו כמאמר הכתו' ותחסרהו מעט מאלקים וגו' כל שתה תחת רגליו וגו':

והנה האדם הוא הכולל והוא העולם קנון והכל נכלל בו ולכך מחויב הפירוד וגם שהי' עולה לשכל הנאצל עתה שנחשך אורו יהי' מתגלגל עולם בחשכ' האור ההוא ולא יהי' לעולם אור נוגה לו כמו שהי' קודם וע"כ אמר לו השי"ת כי ביום אכלך ממנו מות תמות בב' מיתות הנ"ל אבל הנחש אמרה לא מות תמותון כי יודע השי"ת שביום אכלך ממנו ונפקחו עיניהם ר"ל שיפקחו הכח הדמיון שלו והייתם כאלקי' יודעי טוב ורע ר"ל שתהי' לכם נטי' לאחת מן הכוחות כעין המלאכים שאמרו שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות או הכוונה שהנה המלאכים כל פעולתם היא פעולת התכלית ואין צריכין לאמצעיים להביא' להתכלי' וע"ז תיקנו שפעולתם אמת וגו' וגם זה הכוונה עושים דברו לשמוע בקול דברו וגו' היינו עשי' בשביל התכלית עצמו אבל האדם צריך לעשות הרבה פעולות שהם רק אמצעיים ואין בהם ממש אלא בשביל התכלית שמכח המדמה והדמיון הרב נתחלף לאדם האמצעיים להתכלית והם מבקשים לאכול כדי לאכול וכדי להרבות לאכול וכן בכל התענוגים תה הכוונה והייתם כאלקים לעשות הכל בשביל התכלית וגם מה שאמרו יוצרי עולמות הוא שיודע מכח הדמיון הרב אשר יוצר הרהורים ומרכיב הנושאים בעולם וזה הפי' בקרא הן האדם הי' כאחד ר"ל רק כאחד ממנו והוא עתה מוגבל מאוד בשכלו וכעין מלאך אחד שאינו עושה שתי שליחות ועתה פן ישלח ידו

ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם וזה עול לשכל או כנ"ל כיון שהוא סובר הדמיון לתכליתו שמא לא די שיעשה אכילה לתכלית אכילה שמא יעשה גם העץ החיים תכלית לאכילה דהיינו שילמוד תורה למשל כדי להיות לו קרדום לאכול ממנו והמשתמש בתגא חלף וזה ואכל וחי לעולם:

ונפקחו עיניכם והייתם כאלקים יודעי טוב ורע אשר נראה לי יותר נכון בענין העץ ההוא כי הוא הוסיף להם הכח המדמה ר"ל שהגדיל אותו והרבה אותו ועי"ז נתגדלו בעיני האדם הטובות המדומות כמו שביאר בגבעת מורה ח"א פ"ב ועי"ז האדם סובר על דברים שהאדם צריך לעשותם רק להיות אמצעים לתכלית סובר שזה תכליתו והם אוכלים כדי שיוכלו לאכול כהני בבלאי טפשאי דאכלו נהמא בנהמא ממידות המלאכים שאין צריכין לאמצעי' רק עושים דברו לשמוע בקול דברו וזה כאלקים יודעי טוב ורע ר"ל לענין טוב ורע יהי' כאלקים וזה הפי' הן האדם הי' כאחד ממנו לדעת טוב ורע ר"ל שעושה הכל לתכלית ועתה פן ישלח ולקח גם מהעץ החיים ואכל וחי וזה אין טוב לו כעת כי טוב לו שימות זכאי ואל ימות חייב:

ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי וגו' נראה שסבר אדם שאין אסור לו לאכול רק אם נוגע ותולש אבל אם כבר נתלש אין איסור לכך אמר זה, זה למדתי מאבות דר' נתן:

הלא אם תטיב שאת וגו' אפשר לומר דהנה קין הי' לו לעבוד עבודה רבה לקיים בעצמו בזעת אפו יאכל לחם מעבודת האדמה ואם כזה יביא קרבן מנחה לה' ראוי שיהי' יותר חשוב ממי שהשיג בקל כהבל שהי' מנוחתו בכבוד על מרבץ צאנו ולפום צערא אגרא ולזה חרה לו ואמר ה' שאם יטיב באמת זה יתר שאת אבל אם לא ייטיב צריך היגיעה למען ישמרו מעברה כי אין קפוח שכר על יגיעתך שעי"ז תוכל למשול בתשוקתך:

לא ידון רוחי וכו' יש לפרש כי עיקר חטא הדור ההוא הי' בחמס וזה אפשר שבא להם שסברו שאין לאדם שום דין ורשות על דבר רק כל דאלים גבר כאשר כבר נפלו בזה גם רשעים אחרים משאר הגוים בדורות שלפנינו ולזה עשו חמס ולזה אמר ה' לא ידון רוחי באדם ר"ל איך לא יגרום דין ורשו' לאדם רוחי הנשמה שבם בשגם הוא בשר אע"ג שהמה רק בשר מ"מ מצד רוחי ראוי הדין והישר ולזה אתן להם זמן מאה ועשרים שנה:

וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו' נראה דהחטא הראשון הביא אותם וגרר אותם לידי עבירה יותר ויותר עד הי' מוסכם ויסוד אצלם כי העולם רע להם ואשרי שלא נברא מצד כי רעת האדם ומקריו ופגעיו הם רבים וזה יצר לבם רק רע כל היום שהיו רע לגמרי לעולם ולזה דורש רעה תבואנו ויאמר ה' אמחה רק נח מצא חן:

פרשת נח

ויאמר אלקים לנח קץ כל בשר וגו' כבר אמרנו למעלה בפ' בראשית כי הארץ היתה נשחתה בכפלים שקבעו להם ליסוד מוסד דברים המובילים לרע אשר לא יניחו שום טוב שהעולם לרע ולית דין ורשות אלא כל דאלים גבר ולזה כפל כאן ותשחת וגו' ותמלא חמס וגו' וחז"ל אמרו לא נחתם גז"ד אלא על הגזל וגו' עי' ברש"י שדבריו לכאורה סותרים רישא לסיפא עי' הרא"ם ולי נראה ביאורו עפ"י מה שאמרו חז"ל אין בעל הדין פוגע בנפשות תחילה והכוונה כשם שנתעלה האדם בצלמו ככה ראוי לו בעת ענשו שלא יענישוהו כדרך שמכריחין לבהמה כי העונש שיעניש ה' אינו חלילה להנקם אלא להוביל לטוב וטוב הנעשה ע"י הכרת הגוף אינו טוב ולא נתקיים וכשירווח מיד ויכבד לבו וגם הוא בזיון ונקלה להעניש אדם כעונש והכרח הבהמה וכדי בזיון אלא א"כ הוא שעושה עצמו כבהמה ואינו מבין להיות טוב גערה אצלו אז ענשו כבהמ' עלה לו עונש וגם הבזיון ולזה אין הקב"ה פוגע ובנפשות תחילה מצד זה הטעם אלא יענשהו עונש הראוי לאדם באשר הוא אדם דהיינו הקנינים אשר המה לאדם רק בשביל שהוא אדם בר דעת באלו מעניש אותו וממילא כל זה אם יש לאדם רשות וקנין בעולמו אבל לאותן האומרים שאין לאדם אלא גופו וכל דאלים גבר אלו אי אפשר להעניש אלא בגופם כי לה' הארץ ומלואה ולזה א"ש כי באמת הי' ראוי לעונש מצד הרבה רע אלא שהי' עונשם בקנינים אבל נחתם גזר דינם על הגזל והחמס וזה כוונת הקרא קץ כל בשר וגו' ר"ל קצם מה שסוברים הם להיו' קצם כמבואר כי ע"י היסוד הרע ההוא מפניו מלא' הארץ חמס [פירש כי מלאה הארץ חמס מפניהם היינו מפניות ונטיות שכלם ודעתם כנ"ל] ולזה אנו משחיתם את הארץ אשר אמרו כי נשחתה וברע היא:

וירח ה' את ריח הניחוח וגו' לא אוסיף וגו' הכוונה כמו שכ' במקום אחר כי קודם נתינת התורה הודיע ה' את ידו וגבורתו ע"י בריא' שמים וארץ וכאשר נתרחקו מבריאת העולם ונשכח קצת מיושבי תבל אע"ג שהאריכו ימים אלף שנה ומסרו ולמדו זה לזה מ"מ האדם נפעל יותר מן החוש לזה הוכרח הקב"ה להודיע את ידו ע"י הריסת עולם וכיוצא לא כן כאשר בא התור אשר הי' האדם זרע יעקב ראוי לקבלת התורה אז לא בחיל ובכח יודיע ה' את תפארתו אלא בניסי' ונפלאות וזה הכוונה בריח הניחוח שלמדו והכירו כי טוב ה' ורחמיו על כל מעשיו וכפועל אדם ישלם לו לעת מצוא לאחר מיתתו כי זה הוא הרמז ג"כ מהעולה לפי מ"ש הרי"א בפ' ויקרא ויאמר שלא יוסיף להודיע ע"ד הזה כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולכך יודיע להם תורה ומצותיו וע"ד אשר אמרנו בחטא ויסוד הרע של דור המבול ועתה כאשר נימח כל היקום וה' הציל רק באי התיבה ועתה שוב לא

יסתפקו העולם שהאדם לרע לו נברא ולא יהי' יסודותיו ראש ולענה ולזה לא אוסיף וגו' כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולא יתיחסו הרעה לה'. או נאמר כי כבר הרבו לדבר על סיבה האריכת ימים של הדורות לפני המבול והרמב"ם לפי מה שביארו הרי"א אמר כי הי' מהניסים לצורך כדי לעמוד על ידיעות והכרות אשר צריכין לאדם ואלמלא חי'. כימי שנותינו מה הועילו להם וטרם יפתחו עיניהם יחליפו וכלו והרמב"ן נתן הטעם שנשתנה האויר מחג האדם ועי' במה שהשיגו עליו ולי נראה לבאר דבריו כי האדם מצד היותו מוסגר שנה אחת בתיבה על פני המים עם כל חי ומאכל נשתנה טבעו ומזגו ונחלש מטבעו והמזונות צריך שיהי' להם יחוס לערך המזג הניזון בו ואם לאו בין אם ירבה או ימעט כבר לא די שאינו מחזקו אלא לעולם הוא מקלקלו ולכך נתמעטו ימי חייו עד כי שם קץ כימי שנותינו בהם שבעים ושמונים שנה והנה לפי סבר' זו כבר נדין אלמלא שוב הי' אדם נתחייב בעונש המבול שוב כבר נתמעט ימי האדם לפי טבע הוי' והפסד והשם לא משנה הטבע אלא א"כ ראוי וזכות להשתנות הטבע ואלמלא הי' עוד נתקצר ימי חייו הי' לגמרי כלא הי' ומה האדם עתה וכל שכן אם עוד נתקצרו ימי חייו טרם יבוא לבינה כבר יהי' כלה והולך ואז יצרו יותר מתחזק והולך ואוי לארץ שמלכו נער וזה כוונת הקרא לא אוסיף לקלל כי יצר לב האדם רע מנעוריו וגו' בעת נערותו יצרו יותר חזק ולא אוסיף להכות את כל חי כאשר עשיתי שע"י המבול זה הוכה כל חי אפי' הדורות הבאים שנתמעטו ימי חייהם ועפי"ז יש ליישב פסוק בישעי' כי מי נח זאת לי וגו' שהכוונה שגם הגאולה יהי' שלימה דאלמלא יגלו עוד ישראל ישתכחו לגמרי את ה':

וירח ה' וגו' לא אוסיף לקלל עוד את האדמ' בעבור האדם וגו' הן תחילת קללת האדמ' בעבור האדם היא גרמא לקללה השני' והוא כי בשביל שנתמעט כוחותי' ומשמני הארץ והי' צורך לאדם להשלים מה שנתמעט ממנה עבורו כי הכל נברא בשביל אדם ולצרכו והכל תלוי' בו ואפשר לענשו בב' אנפין או בקנינו או בנפשו כי הקנין מחובר עם צרכי גופו להשלימם ואם כי זה עונש כמו זה מ"מ יש חילוק כי בעונש קנינו אין העונש כפול כי זה העונש מיוחד מצד שהוא אדם ויש לו שכל להבין לפקוח עינים עורות ולראות כי רע ומר שבו את ה' וע"כ נעזב גם הוא מקנינו אשר הוא רק מצד שלימות האדם הכל בעבורו וכשחוטא הוא לוקח ממנו ואין לו דין ודברים עליו אבל כבודו ויקר האדם אינו נכאב בזה כי תפארת וכבוד הוא לו שצלמו צלם אלקים לא נכאב וגם כי משבח המעשה ומעלתו היא אם היא בחירה חפשית בלי אונס ובעונשו בקנינו אינו אונס כל כך אבל אם העונש הוא בגופו עצמו מלבד היסורין ראוי לאדם להיות עונש הבזיון והשפלות אשר נפל מדרגתו למדרגת הבהמה אשר רק במתג ורסן עדיו לבלום וגם הוא אנוס ומוכרח

ואין המעש' מעשה חפשית וכבהמה הנה להם וגם מעשה זה אין לו קיום כי ברוב הפעמים כשנסתלק המכריח יחזור הדבר לאיתנה ומעשה פרעה ומצרים יוכיח ומטעם זה אמר הקב"ה לאדם הראשון כי שמעת לקול אשתך וגו' ר"ל שלא הי' אצלך החטא מצד רוע לבך אלא שהי' לך יצר רע מבחוץ ומבפנים ולזה צריך כח רב שלא לחטוא ולכך לא ענשו בגופו אלא ארורה האדמה בעבורך ואם שלפי האמת כבר הי' לו לאדם עונש מצד קללת האשה שגם היא קנינו ועונשה הוא עונשו אבל אינה ניכרת שבאה לו העונש הזה בעצם מצדו ובאמת ראוי לו ג"כ בעצם, ע"כ ענשו באדמה אבל אם הי' יצר לבו רע וכמו שהביאו העקידה והרי"א בשם ס' המדות כי אז כיון שמקור האדם רע אז אין תקוה לו והוא כבהמ' וגרע מהן אז אין תקנה בענשו בקנינו אלא צריך לענשו בגופו כבהמה וזה אפשר לברר יותר כי אם שבעצם החטא הגוף והנשמה נכללים מ"מ יש חילוק מאוד כי אם העיקר הי' שתאות גופו הטעו אותו וכבו והחשיכו את עין שכלו העונש הי' רק עיקר לגופו אבל אם הפנימית גרם לגוף לחטא אז ראוי לעונש ולחלוא הגוף בעצמו ביסורין שעי"ז נחלה כבוד ויקר הנפש כמבואר לעיל וע"ז האופן הי' ג"כ העונש במבול כי הי' חטאם כולל כמבואר לעיל בבראשית בסופו כי רבה רעת הארץ וגם יצר מחשבו' לבו רע ומזה הצד הי' צריך להיות העונש כולל מב' הצדדים מגופו ומקנינו וע"ז אמר עתה לא אוסיף עוד לקלל וגו' כי יצר לב האדם רע ומצד זה אין לענוש קנינו אלא שגם מצד הנפש אין ראוי לעונשו כי כבר יש לאדם נטי' מה בטבע לרע ויצרו לפתח חטאת רובץ כמו שהביאו ראי' מנערים וילדים אשר אין להם עדיין שכל ותבונה מוצאים נחת בהכות אחר או בשברם כלים וכיוצא בהם ומזה הביאו ראי' כי בטבעו יש לו יד התלוי' לרע וזה קאמר כאן מנעוריו וגם מטעם זה לא אוסיף עוד להכות את כל חי בגופם כנ"ל כיון שיש להם נטי' לזה גם מצד הגוף מצד שיצרו בלבו רע כנ"ל וכי יקשה לך א"כ היא גופא פרכא איך אפשר הקב"ה לענוש זה ליתא חדא שבוודאי שיש עבירות שאין יצר מתאוה להן רק החטא ועונש המבול הי' מצד שכללו כל הרעות ואין בהם שום טוב וא"כ מצד זה חטאם כולל ומצד שעתה נחלש גופם הי' כח זה מתגבר עליהם ואין להם כח לעמוד כנגדו וג"כ מצד שמוציאים הרע מכח לפועל ראוי לעונש אבל לא לעונש הכולל כיון שאין כל הרע מצדם אע"ג שיש לאדם בחירה חפשית מ"מ הוי קדירה דבי שותפי:

ויברך וגו' פרו ורבו וגו' המשך הפרשה עפ"י הנ"ל הואיל ועתה נתמעטו ימי הדורות לכך יש צורך יותר בריבוי הדורות ולא יבואו לידי קלקול הראשון לכך הזהיר שוב על שפיכת הדם:

ואני הנני מקים את בריתי וגו' את קשתי נתתי בענן וגו' לפי מ"ש לעיל דבטחון על שלא יבוא העולם לידי השחתה לגמרי ואפ"ה יכירו וידעו כי ה' אלקים הוא ע"י התגלות ה' רוחו בפי נביאיו ותורתו הנתנה בענן ולפיד אש המרמז לן כי יש לה תוך אור גדול נוגה בקרבה וסוכה לצל הוא הענן הוא הנגלה של התורה ובענן הנגלה זה נראה הנוגה של אור הגדול הגנוז בתוכה כמראה השמש הנראה בענן במראות הקשת וכן האומות זה לזה ובני אדם אחד לרעהו יחד לעולם הם כמראה הזה כי איש תמים יודע בחכמה שהוא כשמש המאיר גם לאנשים אחרים אשר ישכנו בענן האפלות והידיעה הוא ישלח חצי אורו עליהם וניכר בהם מתוך הענן מראה שמשו אשר הוא זורק חיציו עליהם בקשתו וזה החיבור והאגוד בין כל בני אדם ויושבי תבל הוא מצד שמה שחסר וענן לזה הוא מלא ובקר לזה וכן בהיפך וע"י הברית הזה ועיקרו ע"י התור' המחבר את כלם הוא קיום העולם זה הוא מרוחי הברית הקשת מה שהורוני קצת מהם מן השמים:

ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' במעשי אנשי הפלגה רבו הדיעות באופן חטאם והנה חז"ל אמרו שפשטו ידם בעיקר והוא הנכון לענ"ד בפשט הכתוב ובביאור המשך הפרשיות רק צריך שיבואר הנה כבר נתקבל בידינו שבימי אנוש הותחל לעבוד צבא השמים ע"ז אבל הי' הטעות ע"ד שכתב הרמב"ם ריש הלכות ע"ז ואח"כ רבה רעת האדם על אופן שאמרנו למעלה ושטף המבול אותם ואיך לא מרומז בתורה אימתי הותחל לעבוד ע"ז שוב על אופן אחר לעשות פסלים ומסכה אבל הדבר הזה יאמת לן דברי חז"ל כי דיעות ויסודי אנשי ע"ז הי' על פנים מתחלפים עי' ברמב"ם ובעקרים מ"ג פי"ח ועתה שהי' מזמן המבול לערך שלש מאות וארבעים שנה פרח בהם דיעה נכרי' לאמור כי יש כח באדם לעשות צלמים ומסכות לצבא השמים אשר אם יעשה איש בשעה ידועה ובתואר וצירה ידועה להם לפי מחשבתם אפשר להוריד רוחניות הצבא ההוא והוא ישפיע עליו שפע רוח ויגיד לו עתידות וייטיב לו בשפעת חיים ורוב ברכות ולזה כוונו חז"ל במליצתה, לא כל הימנו שיבור לו העליונים נעלה לרקיע ר"ל ע"י עשיית הצורות הנ"ל הם עולים ויורדים בו ונעש' מלחמה ר"ל שנפעל בהיפך מן הנראה מרצון הבורא שקבע עליונים למעלה וגו' ולזה אמרו נבנה לנו וגו' וראשו בשמים ר"ל צורה ידועה להם המכוון מול צורות השמים וצבאיו ועי"ז נדע מה יהי' באחרית הימים ולא נהי' נפוצים כשה אובד אשר לא ידע מה יעשה וגו' כי לא ידעו כי אפשר להתנבאות מ"ה כמ"ש העקרים הנ"ל או לכל הפחו' ידעו כי יקר הוא לאחד מני אלף וגו' ר"ל שרא' סוף דעתם ועצתם עד אנה תגיע ויאמר ה' הם עם אחת ולשון אחת וזה הוא התחלתם וכיון שאחד שומע לחבירו

סוף שיהי' כלם רעים לכך פיזור רשעים נאה להם ולעולם ויפץ ה' אותם זה הוא כוונת הקרא לפי' חז"ל והוא נכון מאוד:

ומה שאמרו עוד לאלף ותרנ"ו הרקיע מתמוטט וכי' הוא דיעה אחרת אשר תאמר כי סברו כי המבול הי' מאת ה' מטעם כי כבד האדם ורכוש' אשר רבתה על הארץ במשך אלף ותרנ"ו שנים לשאת אותם כי קצר המצע ולכך צריך שתרב החמס והגזל ברבות הימים ולכך יעצו יחד שע"י אם יתעסקו בבניני עיר ומגדל יתפרנסו יותר זה מזה ויקל המשא על הארץ ולא ירב החמס בעיר ולכך הואיל והתחילו בישוב העולם מחמת יסוד הרע הזה כדי לעשות סמוכין שלא יהי' צריך למבול וסברו שהמבול לא הי' עונש וכאילו האדם מוכרח במעשיו ולזה גזר ה' עליהם כיון שרצונם שיהי' להם עסק להתעסק בו ולא יהי' פועלי בטלה ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו שיהי' להם מה לעשות שלא ישמע איש שפת רעהו ועי"ז נתרבה. התעסקות וצרכי האדם:

ואפשר עוד לכוון בלשון הפסוק שטעו רק בישוב העולם וסברו שטוב המדיני הוא בהיות לכל בני אדם יחד שותפות ולא יהי' לשום אדם נכסים מיוחדים לו אלא הכל יהי' שותפו' כאשר הי' בימי קדם טועים בזה ולזה חששו פן נפוץ ואדרבה כי התיחדות הנכסים ככל איש ואיש מביא לידו השתדלות ע"י שכל אדם רוצה בטובתן המועיל לו וקנאת איש מרעהו וזה הכוונה וזה ר"ל זה שגורם אותם לידי מידה הזאת אדרבה זה החלם לעשות שמביא אותם לידי מעשה כי עתה בהיות כלם בשותפות לא יבצר מהם אין החסרון חסרון לו בלחוד וקדירי דבי שותפי וכו' שזה כתבתי רק להגדיל תורה ויאדיר אבל הנכון ואמת מה שכתבתי ראשונה.

פרשת לך לך

ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו' כבר אמרנו בפ' נח כי בדור הפלגה כבתה הע"ז של עבודת צלמים כדי להוריד הרחניות ובפרט ארץ הקדם שהי' ארצו של אבותיו השתדלו והתעסקו בו הרבה ולמדו ומסרו זה לבניהם כי סברו לקרבם בזה אל האושר ועם כל אלה המבטלים חפשיות ובחירת האדם השכיל אברם את בוראו וביטל כל ראיותיהם וגילה להם כי שקר נחלו והנחילו שאין ממש בעשיית צלמים והורדת שפע מן צבא השמים אבל עדיין נתקשה לו כי ראה בדעתו שראוי שיהי' לאדם אפשרות שישיג הדרך המביא לאושר האמיתי וראה ג"כ שהוא קשה השגה לכל הפחות בזמנו שכבר רבו דיעות הכוזבת המעיקים ודולקים ושורפים את האדם מלבא אל הדרך האמת וזה נלענ"ד הכוונה בבירה דולקות שהביא במדרש אמר אפשר לעולם בלא מנהיג ר"ל שממש אין אפשרות אם לא יגלה ה' לאיש דרכו וילמדנו כתיבתו עד שהציץ עליו בעל הבירה וכו'

עי' במדרש ובעקידה פ' זו המביאו אמנם כבר נתקבל לנו כי עיקר הנבואה אינה אלא בארץ ולזה אמר לו הקב"ה אתה שיש לך כל המעיקים והמבטלים האלה ארצך ומולדתך ובית אביך אעפי"כ הכרת שמי לך אל הארץ אשר אראך ר"ל ששם אתגלה לך וארא לך איזה דרך טוב וישר הוא והמעשה אשר תעשה ולזה כאשר אמר לו ה' לזרעך אתן וגו' בנה מזבח לה' הנראה אליו כי זה הי' עיקר מבוקשו ותכלית הארץ הניתן לו ותאותו שיבוא ממנו גוי קדוש כזה אשר ה' יראה לו את משפטיו:

ויהי רעב בארץ וגו' נראה הכוונה שבא להורות לן כי נתקיים בו יעוד של ואגדלה שמך וגו' והי' זה על אופן המבואר בקרא הראשון ע"י הרעב במצרים ואח"כ מפרש מעשה לוט ואיך נתגדל שמו ע"י מלחמה של הד' מלאכים עבור לוט:

ויברכהו ויאמר ברוך אברם וגו' יש לפרש דהנה ראש החיובים אשר חייב האד' נגד עצמו לשמור את גופו שאם על חיי גופו לא חס על אחרים לא כל שכן וחיי גופו הוא תנאי כל החיובים והפורק חיוב נגד חיי גופו פורק כל החיובי' מעליו וכמו שאמר משה רבינו ע"ה במשנה תורה פ' ואתחנן רק השמר לך ושמור נפשך מאוד וכו' לפי פי' חז"ל שבא להזהיר על שמירת גופו עי' שבועות ל"ו והכוונה לפי הנ"ל דהנה במתן תורה פ' יתרו הזהיר רד העד בעם פן וגו' ונפל ממנו רב שאל יהי' גופם הפקר בעיניהם למען יוכלו לבוא להשגה גדולה אשר לא יראה האדם וחי ומזה כבר יש שאמרו תירץ על הריסת גופם ואיבוד חיי הגוף על זה הזהיר שאל יהרסו שאז ונפל ממנו רב שנפלו ממנו כל החיובים ולכך מחויב כל אדם לשמו' גופו לא מצד חיובו נגד עצמו אלא מצד חיוב נגד כל האדם ומזה אמר השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך שבמתן תורה הפליג להזהיר בהם שלא יפרצו גדרם שעי"ז יהרסו גופם ומזה תזכור שחיוב שמירת גופך רבה עליך ועפי"ז קשה על אברהם איך מסר נפשו ועשה מלחמה את הד' מלכים עצומים אשר התעצמו יותר מה' ובשלמא כל מלחמה התירה התורה כי תצא למלחמה על אויביך לא מבעי' במלחמת מצוה שכיון שהארץ הנבחרת הוא התכלית וסופו של העולם למען יבנה בית המקדש בתוכה וא"כ התכלית הזה בשביל הכלל עדיף מחיוב נגד עצמו הפרטי ואפי' במלחמות הרשות התירה התורה למסור גופי האנשים ההולכים במלחמה בשביל הכלל כולו למען יהי' להם רחבת ידים להלוך ביראת ה' כל הימים וגם כיון שכל זה הי' בשאלת אורים ותומים והיו סמוכין ובטוחין שיכבשו אבל אברהם איך עשה זה ומסר נפשו ובפרט כי אברהם הי' מטיב ומלמד לאחרים חוקים ומשפטים ואז אפי' נימא כי הי' מותר לו למסור נפשו איך מסר נפש כל בני העולם אשר אפשר להדריך ביראת ה' והתירץ האמת בזה נ"ל שאברהם מצא בעצמו כח וחיל להרוג

ולאבד כמה מלכים ורוח קדישין זה קראו הרמב"ם במורה ח"ב ממ"ה רוח הקודש וכיון שמצא כח זה אצלו השכיל להציל קרובו וזה אפשר הכוונה ברוך אברם וגו' ר"ל קודם המעשה כבר הי' ברוך בכח זה ועי"ז ברוך אל עליון וגו' שאלמלא סמך על הנס לא הי' עושין לו נס ועוד יש לפרש דהנה באמת ע"י מעשה זה דאברהם נתגדל שמו של הקב"ה שראו כל עמי ארץ כי שם ה' נקרא עליו וכמו שהעיר ע"ז בישעי' מ"ם מי פעל ועשה קורא הדורות מראש וגו' ועי"ז נתגלגל התימא על עובדי ע"ז איך לא שמו על לבם כי אברהם אמת ותורתו אמת ואפשר לומר כי סברו וטעו כי סברו שאין הקב"ה משגיח רק בגדולים וחשובים אשר בארץ המה אשר גדולים כמו אברהם ולא כל אדם זוכה לזה ועמא דארעא סברו שהם תחת ממשלת המזלו' וכל האוה"ע פנו לכוכב ולמשטרי השמים ולכך ע"י מעשה אברהם עוד אזרו חיל וגברו בעבודת הע"ז אבל אלמלא גמרו בדעתם שאין עוד מלבדו יתברך כקטון כגדול רק תחת השגחתו הוא היו יודעים כי רק ביראת ה' הוא מעוזם והיו מת קנים דרכם וזה אפשר לפרש בכוונת הקרא ברוך אברם וגו' ר"ל שאברם הוא ברוך וגדול וחשוב הוא הברוך לעליון ובזה אפשר לפרש בנדרים שם ל"ב ע"י שהקדים ברכתו של אברהם לברכת הקב"ה לכן נטלה ממנו הכהונה עי' שם בש"ס ואפשר לכוון כנ"ל דראוי הי' לצאת ממנו כהנים ר"ל משרתי ה' דע"י מעשה ההוא נתעלה שמו של הקב"ה והיו כלם משרתי ה' ומשפטיו רק מצד שהקדים ברכתו של אברהם וכמבואר דלכך עדיין יש מקום לטעות ולא שבו מטעותם דיש לומר אברהם שאני ולכך נטלה ממנו הכהונה:

ויאמר אברם אל מלך סדום סדום הרימותי ידי אל ה' וגו' ולא תאמר אני העשרתי יש לפרש עפ"י האמור למעלה דנס זה של הכבישה של הד' מלכים אפשר לבוא עליו מב' צדדים או שהיתה בזכות אברהם או ברשעת הגוים ההמה כמו שאפשר לפרש הפסוק ביהושע ה' הלנו אתה אם לצרינו וגו' שהכוונה אם למען צדקותם או לרשעת הגוים ויאמר לא ר"ל שאינו אחד משניהם אלא שר צבא ה' הוא ע"ש והנה אם הי' ברשעת הגוים עכ"ח שהאנשי סדום הי' יותר רעים מהם וכיון שע"י הרשעה הותר ממונם איך יחזור להחזיר להם אבל אם נימא דבצדקת אברהם הי' איכ"ל שפיר כיון דזכה בהם אברהם רשאי ליתן לכל מי שירצה ולזה אמר הרימותי ידי אל ה' וגו' ר"ל שישועה זו ארים אל ד' וגו' ולא תאמר אני העשרתי את אברם ר"ל שע"י החטאים שעשיתי גרמתי להעשיר אברם ואז לא הי' רשאי להחזיר אבל אברהם ידע כי לא הי' זה ברשעתם כי לא יעשה הקב"ה נס כזה לאבד החייבים ולכך אמר זה ולכך אפשר שהתירא אח"כ כי, אדרבה

אם הי' תולין זה ברשעתם הי' יודעין עי"ז כי עיני ה' משוטטת בארץ אפי' ברשעים וע"ז אמר לו הקב"ה אל תירא כי האמת אנכי מגן לך וגו':

מה תתן לי וגו' יש לפרש דהנה אברהם עיקר תאותו ותשוקתו הי' להשיב רבים מעון וזה הי' לו לשכר כמו שאמרו חז"ל שכר מצוה מצוה וע"ז בקש אברהם לאחר שגידל הקב"ה שמו כאשר אמרנו לעיל אבל עדיין לא נתקיים ואעשך לגוי גדול וגו' וע"י יחזיקו ידי עוברי עברה וילמדו שבני חיי ונאונא לאו בזכותא תליא מלתא ויחזיקו עי"ז בעשיית צלמים וצורות למלכת השמים תה הי' כוונתו מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ועי"ז נתחזק ידי עוברי עברה ואמר עוד ואפי' לא יהי' חשש זה מ"מ עיקר תשוקתו לבוא ממנו אומה נבחרת רואת במראות אלקים יודעת דעת עליון ומשפטיו ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע וגו' כיון לזה (פירש לתכלית שלי לא נתת זרע כנ"ל):

ויוצא אותו החוצה וגו' הבט נא השמים וגו' עי' פרש"י לשון הבטה מלמעלה למטה דהנה עבודת המזלות וצלמיהם הי' עושים ע"י חשבון על מבטי מזלות זה מול זה ועל פיהם יגזרו הטוב והרע אבל באמת זה שקר נחלו להם וד' מפיר אותות בדים כי זה לפי טעותם אשר לא רמו עיניהם למעלה מכיפת הרקיע וסברו שהם אינם תלוים בגבו' מהם אבל נביא בעת נביאתו הוא משיג העולם לא מן המאוחר אל הקודם אלא מן הסבה העליונה אל המאוחר ויודע כוחותיהם לא מצד הנסיון אלא מצד סיבתם ועילתם וזה הראה כי גבו' עליהם ואי אפשר לספור אותם וליחד להם פעולות שונות והם תלוים באחד אמת אשר אין מספר ושיעור לו [ולפיכך המזלות פועלים לפעמים פעולות אשר איננו מתיחסות להם בעצם ע"י שפע המושפע להם מאתו יתברך ויתעלה] וזה הבט מלמעלה למטה וספור הכוכבים אם תוכל וגו' וכיון שכן אפשר שגם לך יהי' זרע וזה הכוונה כה ר"ל ע"ד זה למעלה מטבע השמים וצבאיהם יהי' זרעך וגו' אפשר להיות לך בנים וגם הכוונה כה יהי' זרען שיהי' למעלה מן המזל ואין מזל לישראל:

והאמין בה' ויחשבה נו צדקה וגו' יש לפרש עפ"י האמור למעלה שהאמין כי הכל נמסר ביד ה' והכוחות אשר נתן ה' בצבא השמים הוא ע"ד צדקה וחסד שאלמלא הי' הכל ע"י השגחת ה' ינערו רשעים מן הארץ וצדקה עשה ה' עם בריותיו וזה הכוונה והאמין בה' ויחשב' לו זה שברא כל אלה לצדקה למען קיום העולם:

במה אדע כי אירשנו וגו' אפשר הכוונה דכבר אמרנו דדרך ידיעה הוא על ג' דרכים או על דרך הקבלה אשר אבותינו ראו דבר ובכלל זה ג"כ המוחשת דברים שרואים בחושים והב' באמצעות השכל והחקירה הג' על דרך נסיי דהיינו למעלה מהטבע ע"י נבואה והנה נתינת הארץ הי' על אופן ידיעה הנבואיית וגם תכלית נתינת הארץ ותאותו עלי'

הי' רק בשביל זה והי' קשה אל אברהם איך אפשר שהארץ גורמת לנבואה שהרי אין אנו רואים שום מעלה ליושבי' עתה ואיך אפשר שצריך זה למדרגת הנבואה וכמו שתקשה כן הכוזרי לחבר במ"ב וזה הכוונה במה אדע כי וכו' כי הכוונה כמו אם אירשנה במה אדע אני יותר משאר יושבי' ע"ז אמר קח לי וגו' דהיינו בזכות הקרבנות ושתים אלו צריך להדדי וכמו שביאר היטב הכוזרי במ"ב פ' י"ב או הכוונה של במה אדע הוא לפי מה שבארתי במקום אחר ומבואר ברי"א פ' נצבים דעיקר החיוב לנו ולבנינו עד עולם הוא ע"י שקבלנו חסדי ה' יציאת מצרים וע"ז אמר במה אדע כי אירשנה אולי יהי' דורות שיפרקו עולם מעליהם וע"ז אמר לו וכרת אתו ברית וע"י יציאת מצרים אי אפשר לפרוק עולו מעליהם:

ושרי אשת אברם וגו' בא להורות לן כי בכלל הברית האמור למעלה לא הי' על זרע ישמעאל כי לא הי' כוונתו עליו אלא כדי להבנות מן שרה:

ואתנה בריתי ביני ובינך וכו' הנה הברית הוא לעולם אשר שנים יתאחדו ברצונם ועושים רצון שניהם להיות אחד לפי מה שנעשה עליו הברית והנה כל הבריתות אשר עד עתה הי' הראשון מעשה הקשת הי' התאחדות הרצון בקיום העולם והברית בין הבתרים הברית התאחדות הרצון שיבוא רק מאברהם עם ה' יכירו ויגידו תהלתו ועתה הברית המילה הוא משלים את כלם שעי"ז הברית יקבל כל איש ויתאחד רצונו עם רצון בוראו לעשות כל אשר יצוה ה' חקיו ומשפטיו ובזה הברית כל הדורות נכללין שכל דור ואיש ואיש יעמוד ויחדש הברית הזה ויתאחד רצונו לעשות כל המעשים ולכך נכלל בפ' זו הג' בריתות אשר כבר נעשו מימות עולם:

במדרש על קרא דעמך נדבות ביום חילך אמר הקב"ה לאברהם אבינו עמך הייתי כשהנחת להשליך עצמך לכבשן עמך הייתי לך טל ילדותך וגו' אמר א"א אולי יזכר לי מה שעבדתי ע"ז אמר לו לך טל ילדותך כשם שהטל מפריח כך אתה מפריח וכשם שהטל ברכה לעולם כך אתה כו' וביאורו נראה עפ"י מה שביאר מרן הגאון בעל חתם סופר זצ"ל שאנו רואין שאברהם אבינו באור כשדים השליך נפשו מנגד וכאן שבא לארץ כנען שמר נפשו וחיותו כמו שאנו רואין האוותלאות שעשה בלכתו למצרים למען וחיתה נפשו בגללה אמנם האדם לצורך עצמו תכליתו שיעבוד ד' ומה לו אם הוצרך לטרוח כל ימיו או מוסר נפשו בפעם אחד לד' ויש קונה עולמו בשעה אחת אמנם כל זה הוא רק לצורך עצמו אבל באמת תכלית האדם לקרב רבים לעבודת הי"ת וא"כ צריך לשמור חייו ומה תועלת לאחר אם הוא ימסור נפשו ויעבוד ד' בגופו ולכך באור כשדים שראה אברהם שאי אפשר שם לתקן שום דבר ולעבודת עצמו מסר נפשו אבל כשאמר

לו הקב"ה לך לך וגו' אל הארץ אשר אראך ויצא טבעך בעולם שוב אסור לו למסור חייו וא"ש וכיון שתכלית אברהם הי' לצורך העולם א"כ גם מה שעבד מתחילה ע"ז הי' תועלת שעי"ז אדרבה יוכל להשיב רבים מעון כיון שגם הוא עבד ונלכד ואפיה הכיר בוראו ויהי' לימודיו עושים פרי לעולם יותר דאדם לומד יותר מאיש כזה שאפשר לו להיות למופת כמ"ש במקום אחר וא"כ ממ"נ אי נימא דאברהם לצורך עצמו בא והי' יכול למסור נפשו א"כ הי' זה חסרון וגריעותא במה שעבד ע"ז בילדותו ואם נבחין מדרגת א"א לקרב רבים יש שוב חדא לטיבותא שאין חסרון במה שהי' מעיקרא עע"ז אבל יש חסרון במה שמסר נפשו לכבשן אש ולא הציל עצמו בבריחה והליכה והוצרך לעשות לו נס ומנכין לו מזכיותיו ועי"ז ירא אברהם אבינו ממ"נ והשיב לו הקב"ה דשניהם לטיבותא דאז שראה שאין העולם רוצה לקבל לימוד ורק הוא הי' בעצמו הי' חיוב ויושר שישליך עצמו לכבשן והיינו עמך הייתי ביום חילך הייתי רק עמך ולא לצורך אחר ואפ"ה מרחם משחר לך לאחר שהוצאתיך לך טל ילדותך שעי"ז מפריח והוא ברכה לעולם שאדרבה עי"ז יקבלו לימודיו ומוסריו וא"ש:

פרשת וירא

ויאמר שוב אשיב אליך וגו' ותצחק שרה בקרבה וגו' נראה לפרש כל הענין הזה להסיר הקו' אשר היא נופלת בעיני כל רואה פרשה זו על שרה אמנו ובאמת גם על אברהם יש לתמוה דלא מבואר במקרא שהעתיר בתפלה כמו ביצחק ואפשר הוא דהי' מובטח בהבטחת ה' שיהי' לו בנים הי' סיבה לזה או אע"ג שאינו מבואר בקרא הרבה בתפילה אבל שרה אלמלא התפללה לא צחקה על בשורת המלאך וכי תימא שהאמינה כי ה' טוב ובעל יכולת ומשגיח לעשות כל אשר חפץ בשמים וארץ אבל לא החזיקה עצמה בערך זה שראוי לה לעשות ניסים כאלה והענוה הזאת הי' סיבת זה הצחוק אבל גם זה לא טוב בעיני ה' לסבור שכל אשר נעשה לו בעולם שהוא ראוי לו במעשיו וגמול ידו שיבוא לו אלא צריך שידע שרק בחסד ה' יבנה ארץ וא"כ חסדו ואמתו לא יכלא ואפשר לעולם להתפלל גם על דברים אחרים ומי שקיימנו עד היום בחסדו הוא לא ישוב אחור ימינו ברחמיו וחסדיו הגדולים כמו שכ' בזה העקרים מ"ד פט"ז אלא נראה לבאר באופן אחר כל מעשה ניסים המה הירוס מהלכי הטבע אבל לא כל אפין שויין פעמים הוא מיד ה' בלי אמצעות הטבע כלל ולפעמים הוא באמצעות הטבע ומזה נמשך דניסים אשר אין אמצעי להם בטבע כלל אין שייך להיות נעשה אלא ע"י השי"ת ולו לבדו נתיחס הדבר אבל ניסים אשר נעשים באמצעות הטבע אלו נפעלים ונשלחים מלאכים ושלוחי השגחה מאת ה' כפי אשר הם פקודים ושומרים על משמרת הטבע ולו נתכנו עלילות

ועד"ז אמרו פ"ק דתענית דג' מפתחות ביד השי"ת בעצמו מפתחות של חי' וגשמים ושל תחיית המתים דכל אלו אפשר שיהיו על ב' האופנים הנ"ל דמניעת הלידה וכן הגשמים אפשר שיהי' או מצד חסרון האידים והליחות אשר צריך לזה ובאלו אשר נמצאו אין די בהם או שיחסור מכל וכל והנה על אופן הראשון שישנם בעולם אלא שהם מועטי' כבר נמצא שהשי"ת עושה ע"י נביא לשלוח ברכה ולעשות ממעט הרבה כמבואר בהפטורה פ' זו במעשה דאלישע ועי' בט"ז הל' חנוכה בשם הזוהר אבל כשיחסור הכל ולעשות דבר חדש על אופן זה אמרו שהוא נמסר רק ביד הקב"ה ורק שמו יקרא עליו ובזה מיושב הקו' שהקשו מן גשמים של אליהו ע"ש בעין יעקב ולהנ"ל מיושב דתרי גווני נינהו וכן בתחיית המתים יש לחלק דיש חילוק אם הגוף עדיין קיים כמו גוף מת קודם קבורה שאמרו עליו חז"ל מת יודע מה שמספרים לפניו עד סתימת הגולל וא"כ יש עדיין קצת לשלוח ע"י נביא או מלאך הכשר ותיקון עד שיהי' החומר ההוא ראוי לצורה ואז תחול עליו אבל לאחר שנעשה עפר ונשתנה בכמה מיני שנויים להחזיר ולהחיות זה לא נמסר רק ביד השי"ת ואין כאן מקימו לבאר זה ונשוב לענין הפרשה הנה לידת שרה הי' אפשר על ב' אופנים או שתברך ותדושן עצמותי' ותחזיר לנערותה והי' על דרך ברכה יש מיש ואז הלידה אינו נס אלא קודם הלידה הנס והדרך הב' שלא תחזור לנערותה ואעפי"כ תלד ואז הלידה נס בתוך נס ומצד השי"ת אין חילוק כי מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וידליק והחילוק הוא רק במקבלים שאם נעשה נס גדול נס בתוך נס הוא יותר יקר וכבוד לו מאלו נעשה רק נס על אופן הראשון והב' דבנס בתוך נס על אופן הנ"ל אינו נמסר אלא ביד השי"ת אבל באופן הראשון אפשר לעשותו ע"י מלאך ונביא וזה הוא ענין הפרש' לענ"ד המלאך אמר שוב אשוב אליך כעת חי' ר"ל שתעמוד במעמדך ולא תחזור לנערותך ויהי' בן לשרה וזה יהי' יקר וגדולה וע"ז ותצחק שרה וגו' ר"ל שצחקה על המלאך הזה שדבריו סותרין את עצמו דאם הי' זה אמת הא אינו נעשה ע"י שליח והיא סברה שהמלאך אמר שהוא שליח לזה לעשותו ולכך אמרה אחרי בלותי היתה לי וגו' דהיינו לפי אמירת המלאך צריך שיהי' לי עדנה וכנ"ל ולכך אמר ה' לשרה למה זה צחקה וגו' היפלא מד' דבר וגו' שאינו מאת המלאך וגו' ותכחש וגו' כי יראה וגו' אפשר לפרש כי יראה שיחשוד אותה בכשרים ויוסף על פשעה לדונה כמסתפק בהשגחה או ביכולת ד' ולכך אמרה לא צחקתי וכונה שלא צחקה מהדבר ההוא אלא מהמלאך ויאמר אברהם לא ר"ל לא תירא כי צחקת כי אני יודע מחשבותיך כי כבר גילה לו ה' ואפשר הא דשרה חזרה לנערותה שהרי לקוחה לבית אבימלך כמ"ש הרמב"ן הוא הי' לה לעונש על הצחוק הנ"ל:

וה' אומר המכסה אני מאברהם וגו' הודיע ד' לאברהם כדי שע"י ההפיכה הזאת לכל הפחות יבא התיקון הזה שלאברהם יתברר יותר חסדי ד' ואיך העולם נברא בשביל הצדיקים ולכך הם יגינו על הדור הרע כי העולם צריך לצוות ולחבר אל הצדיקים ומגוי גדול ועצום אפשר שיעמוד צדיק אחד כאברהם וכלם בשבילו וגם קודם היותו כבר ידעתיו ולמענו עשיתי למען אשר יצוה וגו' וא"ש לשון למען ישמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט אפשר שכיון נמי על אופן הזה שמאופן הנ"ל ומבחינה הזאת שהשי"ת הוא נושא ובורא עולמו ומכלכל רשעים עבור הצדיקים יבחנו וילמדו ג"כ שלא יעמדו הכל על המשפט אלא לעשות צדקה:

כי ידעתיו וגו' יש לפרש דכל המחכה את הרבים אין חטא בא על ידם שלא יהי' הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן ולכך אין חטא בא על ידו ועד"ז אפשר לומר שלכך בחר לו הקב"ה באברהם וייחד שמו עליו אע"ג שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם שאין אדם בטוח בעולם ואל תאמין בעצמך עד יום מותך מ"מ הואיל וכל מגמת אברהם הי' לא לבד בהשלמת עצמו רק בהשלמת רבים להדריכם בדרך ישרה והיו בו מדרכי קונו שידריך ויורה חטאים בדרך והי' ג"כ מידותיו בהפך ממש מדרכי סדום אשר לא פשטה ידה לעני ואביון ואברהם ביתו פתיח לרווחה ואחר שהאכיל והשקה אותם אמר כסבורין אתם שאכלתם משלי ממי שאמר והי' העולם אכלתם והי' אברהם קטן בעיניו וצוה בניו להטיב דרכם כדי להיטיב עמו למען הביא ד' על אברהם או שע"י שיעשו צדקה ומשפט הארץ נתן לבני אדם כדאי' ריש כיצד מברכין וקנה להם חפצם:

עוד אמרתי לפרש הפסוק כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' למען הביא וגו' שצוה לבניו לחזק בעבודת ד' הואיל והשי"ת ג"כ מעלה אותו ועושה לו יותר מלשאר בני אדם ככה גם הם יחוזקו כי צריך שיהי' העבודה מיוחס לטובת ה' עליו:

כי ידעתיו למען אשר יצוה כו' יש לפרש עפ"י מה שכ' הרמב"ם בה' דיעות האדם לומד מבני אדם שהוא מגודל אצלם ושוכן עמם הן לטובה הן לרעה ושלמה אמר במשלי הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע והכונה נראה הנה התחברות הראשון הוא האדם בעצמו בב' חלקיו יצר טוב ויצה"ר שהוא נמי הגוף והנשמה והאדם ששכלו שלם הוא יחבר הגוף לנשמה ויתן לחלק הנשמה יד העליונה לשאול את פיו ועל פיו יעשה כל מעשיו והכסיל הוא בהיפך כל מעשיו יעשה לפי גופו ויצרו הרע ויחבר כל מעשיו לגופו זה החיבור הראשון החיבור השני הוא עם בני אדם שחוצה לו גם כן יש המתחבר לרעים ויש לטובים ולרוב הנך תרווייהו הם אגודים המתחבר לחכמים הוא יחבר כל מעשיו לשכלו וחכמתו ובהיפך ההולך את הכסילים הוא מתחבר גם כל מעשיו לגופו ולזה

אמר הולך את חכמים יחכם ר"ל שהוא ג"כ יחכם בעצמו ורועה כסילים ירוע מעצמו כנ"ל כי הפעולות שחוצה לו הם המורים והם אות על פעולתי הפנימית וכבר הזהירו חז"ל בפ"ק דאבות יהי ביתך בית וועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם יזהיר התנא שידבק אדם לחכמים אבל יהי' הדיבוק שישמע לקולם וילך בדרכיהם שאל"כ אדרבה שגגת תלמיד עולה זדון והיינו והוי מתאבק דהיינו שילך אחריהם שעולה האבק על ההולך אחריהם ואל יבהילוך רעיונך לאמור מי יוכל עמוד בכל מעשים כאלה החכמים ואלה המעשים אינם ראוים אלא לחכמים כיוצא בהם ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול ע"ז אמר והוי שותה בצמא וגו' וע"ז נראה שכיוון כמי ישעי' סי' כ"ז והי' להם דבר ד' צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם למען ילכו וכשלו אחור וגו' והכונה לפי הנ"ל יאמר כשיבוא הנביא להזהיר ולצוותם בדבר ד' לא יקבלו ולא ינטו אוזן כי הדבר אצלם לנמנע שיהי' אפשר להם לקיים מצותו כי יאמרו זה אפשר לנביאים ולכיוצא בהם ולא לפחותי האנשים וע"ז יאמר והי' להם דבר ד' צו לצו ר"ל ציווי להמצוה והוא הנביא קו המשפט ר"ל העונש על העובר הוא רק לקו שהוא הקו המשפט ורצונם לשיפט ולא עליהם יהי' או הפי' קו לקו שרק היעוד הוא העונש ר"ל קו המשפט המורא והפחד של אזהרות לקו הוא גופא העונש ולא יענשו עוד או הפי' קו לקו שעונש ראוי להיות לתכלית מי שנענש כדי שייטיב דרכו אבל הם אומרים שאין זה בידם לקיים המצות ואין העונש לתכלית כי זעיר שם זעיר שם מעטים המה המצות שאפשר לנו לקיים וע"ז הכריח אברהם את בניו ואת ביתו אפי' הפחותים שישמרו דרכי ד' ולא יהי' נסוגים אחור כי אפי' הנביאים והחסידים כל מי שגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ואלמלא השי"ת עזרו אינו יכול לו והעיקר הוא רק התחלה ואז הבא לטהר השי"ת עזרו וא"כ כיון שרק התחלה היא לאדם יוכל כל אדם לילך בדרכי ד' ולחבר בחכמים ומעשיהם ולשתות בצמא את דבריהם דהיינו רק בבוא לטהר והרצון והצמא לזה כי ד' יושיע לו וע"ז אמר כי ידעתיו כי הוא עניו ומצוה לביתו אחריו ר"ל שהם אחריו במדרגה פחותה שישמרו דרכי ד' הגדול ולילך בדרכיו ולא יסוגו אחור למען הביא ד' על אברהם את אשר דיבר ר"ל מה שאברהם דיבר לעשות זה ד' מביא על אברהם ומסייע לו א"כ גם הם יוכלו ללכת בדרכיו כך מצוה אברהם לביתו אחריו ומטעם זה ראוי לעונש העובר על רצון בוראו שהי' אפשר לו לקיים וכן כדי להטיב אחרים הרואים והשומעים מן העונש וייטיבו דרכם ואז יש להם תיקון זה שאמרו כל פעל ד' למענהו וגם רשע ליום רעה דהפי' דע"י העונש ביום רעה שיבא עליהם נתקדש שם ד' וזה תכליתם בעולם ואדרבה כל זמן שהם בעולם אין להם תכלית ודבר שאין לו תכלית כאלו עבר ובטל וע"י הרעה

שבא עליהם נתקדש שם ד' הוא ישובם וקיומם ועד"ז אני מפרש בתהילים ט' האויב תמו חרבות לנצח וערים נחשת אבד זכרם המה וד' לעולם ישב כו' אמר המשורר נגד האויב שהירס ואיבד כמה אומות זה הי' אבודה לנצח לא כן מה שהשי"ת מעניש ומאבד אינו אבידה אדרבה זה ישוב העולם כי ניכר כי ד' עושה משפט בארץ וע"ז אמר האויב תמו חרבות כו' וערים נחשת אבד זכרם המה לא כן מה שד' עושה הוא לעולם ישב דעי"ז כונן למשפט כסאו א"כ העונש רשעים כל זמן שהוא מפורסם יותר עדיפא כדי שילמדו ממנו אחרים וישמרו רצון ד' וע"ז אמר המכסה אני מאברהם את אשר אני עושה דזה עשי' הוא ולא איבוד והירוס ואברהם יהי' כו' ונברכו בו גוי הארץ וילמדו וילכו אחריו ואדרבה ראוי לפרסם זה:

זעקת סדום ועמורה וכו' נראה דעיקר החטא של סדום ועמורה הי' גדול כל כך מצד הסיבה אשר על ידה באו לידי עבירות הללו שהי' רעים בגופם ובממונם והסיבה הי' כי נתגאו ברוב עשרם וטוב מקומם ואמרו כי ידינו עשה לנו החיל הזה ועל כי הגאות מצד עצמו תועבת ה' כל גבה לב וכ"ש אם גורם למעשים המכוערים האלה שלא החזיקו יד עני ואביון ועי' בעקרים מיב פי"ד כי המתגאה הוא מתלבש בטלית שאינו שלו ומורד בקונו אשר ממנו כל הדברים האלה ולו יאתה הגאות ולכך כל המתגאה הקב"ה משפילו ע"ש וכן בחטאים האלה אם הסיבה מרוע מידותיו אין העונש בא עליהם רב כל כך אבל הוא מצד יסוד הרע הגאות אז הקב"ה מהפכם כמו רגע וזה קאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה ר"ל מצד כי רבה וגבה לבם ועי"ז וחטאתם כי כבדה מאוד ע"ז ארדה נא מהמסובב אל הסיבה שייך לשון ארדה ואראה מה סיבתם הכצעקתה הבאה אלי עשו ר"ל אם הצעק' מדבר הבאה אלי ר"ל מצד הגאות אשר יאתה להשם והיא באה אליו כלה ר"ל אז אכלם אבל אם לא אדעה ומצד שאברהם הי' בהיפך זה ומזה יראה טוב הנהגתו לכך גלה ה' לאברהם את כל זה:

האף תספה צדיק עם רשע וגו' כי רע ומר לצדיק ברואה אבדון דורו וכאילו גם הוא נאבד אתם ולכך אי אפשר אלא א"כ תשא למקום עבורם:

ולשרה אמר וגו' הנה הוא לך כסות עינים כל אשר אתך וגו' יש לפרש דהנה מי שבוש מדבר מה הוא מתבייש להרים עיניו נגד כל כי הבושה תכסה עיניו ונועם נפשו אם אין איש מביט עליו כי מצד שיודע שמעשיו המה על אופן אשר יבזוהו את אנשותו בעיני כל ואדם רוצה בכבוד עצמו וכואב לו אם יבזוהו אחרים והוא רואה הבזיון יותר כואב לו כי האדם מתפעל יותר מן החושים החיצונים ולזה גם שרה בפעולה הזאת שהניחה עצמה ליקח לבית אבימלך ולא גלתה כי אחי' הוא ובפרט שבאמת לא הי' כאן סכנת

נפשו' הוא לה לחרפה ולבושה אשר תכסה פני' אלמלא כי ידעו כי נביא הוא כאשר אמר לו מלאך ה' ולזה ידע כי ה' לא יניח את צדיקיו וזה אמר לה הנה הוא לך כסות עינים לא הבושה אלא הוא מכסה פניך והוא לך לכבוד ולכך ואת כל ונוכחת ר"ל שתוכל להיות נוכח כל ואין לך בושה לעמוד בפני בני אדם:

וה' פקד וגו' פרש"י שכל המבקש רחמים על חבירו וגו' כבר כתבתי במקום אחר דיש לומר דזה הוא האופן ודרך אשר ישר בעיני ה' דתפילת אחרים יקובל על אחר כמו שהעיר בפ' אין עומדין בסופו בעין יעקב ואפשר להסביר דיותר צריך לזכות שתבוא בשבילו דבר טוב ממה שצריך לו זכות שהטובה הבאה לעולם לא יעוכב ממנו וכן בעבירו' צריך פשעים יותר להעביר ממנו הטוב הבא ממה שצריך פשעים שלא יבוא הטוב עליו בפרטות וע"י שהמתפלל נענה תחילה ויורד מהשפע רצון באותו דבר שהתפלל איש הזה הטובה באה על כל העולם אלא א"כ איש אשר ברשעותו ראוי לעכב ממנו ולזה צריך רשעות גדול:

במדרש יש ויעש ה' לשרה כאשר דיבר מלמד שהוסיפה על המאורות ונראה בעזהי"ת הביאור ונקדים לבאר דברי הגמ' בשבועות שלכך נאמר גבי ר"ח ושעיר אחד לחטאת לה' שאמר הקב"ה הביאו עלי כפרה שמעטתי את הירח וצריך ביאור ונראה כל עניני האדם הם דוגמת השמש וירח כנאמר זכר ונקיבה בראם ויקרא שמם אדם האחד משפיע ושני מקבל והנותן ומשפיע הוא דוגמת זכר והמקבל היא דוגמת נקיבה והאדם בין זכר בין נקיבה צריך שיהי' משפיע למי שלמטה ממנו ומקבל ממה שלמעלה כי אם רק מקבל בלתי משפיע זה אינו בגדר האדם וראוי לו שלא נברא שהי' נפשו אז ג"כ מקבל ונהנה מזיו השכינה ואם משפיע בלתי מקבל תפסוק כוחו ורוחו אבל האדם נברא בדו פרצופין שיהי' בגופו ובעצמו ב' בחינות מקבל שפע מאת ה' והוא ישפיע מחסדו למטה ממנו וזה שאמר זכר ונקיבה בראם שיהי' בב' בחינות האיש האשה וע"ז נקרא שמם אדם אבל האדם רואה זה הצד שהוא משפיע שהוא מעלתו זה הוא לנגד עיניו אבל הצד שהוא מקבל שפע וחסדי ה' ואין לו שום דבר מגרמי' אלא ממה שיחונן מה' ובזה נרשמו ונפלאו ישראל מאוה"ע דאין מזל לישראל ולית להו אלא מה שמשפיע השי"ת עלינו ולזאת נמשלו לירח ולזאת ישראל מונין ללבנה שאין לה אור מגרמי' אלא מה שמאיר לה השמש כך ישראל אין להם אלא כפי השפעת ה' וכבודו עלינו זרח וממילא נשמע שהוא לפי ערך ומעמד ישראל נגד ה' דוגמת מעמד הלבנה נגד השמש וכירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה וגם בזה נמשלו לירח כשם שהירח בשעה שאין האור נראה עלי' אינה יכולה להשפיע על אחרים כך ישראל כשהאור נראה לעין כל אז תוכל היא להאיר

ולהראות את תורת ה' ועבודתו והשגחתו מטובת ה' וכשם שאם נראה אור הלבנה נראה כל העול' אשר ברא ד' אשר ממנו נוכל להכיר טובת והשגחת ה' שמעשה ידיו מגיד הרקיע משא"כ אם החושך יכסה ארץ וערפל חתולתו ואינו נראה מה שהוא בעולם מטוב ה' וחסדיו א"כ מיעוט אור הלבנה לא על עצמו בלבד יצא אלא הכלל כולו יצא שע"י מיעוט אורו הטבעי נתמעט אור הרוחניי ושירות וזמרה של כל העולם לה' ורק משמורת של מלאכי השרת האומרי' שירה והארץ דומי' וא"כ מובן במיעוט אור הלבנ' כאילו נתמעט כבוד שמים וכנאמר ברן יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלקים והנה זה לעומת זה עשה אלקים מה שחסר הטבע משלים התורה מעת הבריאה וכל שהי' קרוב לבריאה והי' ניכר מעש' ה' ובריאת עולמו יותר ויותר ע"י בריאת עולם והריסותו לא נתן ה' תורה עד אלף דור וכשנתרבה העולם ונשכח מעשי ה' נתן ה' תורה לעמו ישראל ועשה עמהם ניסים ונפלאות שעי"ז יתפרסם ויגידו ועי"ז שפיר אמרו חז"ל שבשביל התורה נברא העול' ובשביל ישראל שרק על ידיהם הבריאה והנה עוד מגדר הטוב שע"י שנתמעט שימושו נתמעט כוחו ואם עזבתה יום יומים תעזבך וכמו שאמר החובת הלבבות בריש שער עבודת ה' שע"י שנתמעט שימוש השכל נתמעט כוחו כעין שאנו רואין בכלים שאינם נצרכים אלא לעתים הם חלודים ואינם מוכשרין למלאכה ולכך צריך להערות התורה עי"ש וזה כוונת המאמר הנ"ל שע"י מיעוט הירח וביטולו איזה זמן נתמעט גם אור ה' וכבוד ה' אשר השמי' יגידו וממילא אפי' כשיהי' מולד הלבנה ויתחיל מחדש להכיר כבוד ה' צריך התחזקות מחדש ועזר התקרבות והיינו שדרשו חז"ל הביאו עלי קרבן שמעטתי את הירח שע"י שאינו, מאיר נתמעט בלילה כל המאורות מן מעשה ה' וטובת ה' שאינו נראה ועי"ז צריכה קרבות והתחזקות יותר לה' וכיון שכן אצל הירח ק"ו אבל ישראל שנמשלו לירח וע"י כיסוי אורם נתמעט כבוד השמים ונתמעט כבוד הלימוד וצריך התחזקות הוא ע"י מעשי הצדיקים שהיו לפנינו וע"י המעשים שנעשו על ידיהם הם יהיו לנו למאורות השמים להאיר על הארץ וזה שאמר המדרש הנ"ל שהוסיף ה' לשרה על המאורו' שהיא תהי' במעשי' וניסי' המאורות שתהי' הנס הגדול ההוא מאיר לעולם או שע"י שמקור ישראל יצחק אבינו לא נולד בטבע וכן יעקב אבינו מיצחק ורבקה עי"ז נקבע שאין מהלך ישראל בטבע ובנחל אלא בהשגחה מיהו חילוק יש מה שנעשה במזל ובטבע נעשה פעם אחד אבל מה שנעשה בהשגח' הוא נעשה מחדש כל שעה ורגע בעת שנתחדש והיינו דקאמר שה' עשה לשרה כאשר דיבר ר"ל באותו עת נעשית בריאה חדשה וכעין שנאמר המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית והיינו ויעש

ה' לשרה באותו עת כאשר דיבר מבראשית והיינו שאמר המדרש הוסיפה על המאורות שאינו תלוי' במזל:

כי לא ירש בן האמה עם בני עם יצחק וגו' לא היתה הכונה על ירושת מטלטלין ונכסי אברהם אלא על ירושת הארץ כיונה שלא ירש כי הקב"ה כיון על יצחק כמו שאמר לו לעיל בפ' מילה ולכך טוב לו שלא יהי' בכאן ויהי' במקום אחר אשר ישב בה וגם שלא יהי' מריבה ביניהם:

ויהי אחר הדברים וגו' באמת אין רשות לאב על בנו לשחטו כי אין לאב זכות על בניו ממש כי אינם נכסיו והוא לא עשה אלא תנאי התחברות וזיווג עם אשתו רק בכאן שלא הי' אברהם ראוי להוליד רק ע"י זכות מעשיו עשה לו ד' נס א"כ אז הבן ממש כאילו הוא מעשה ידי אבותיו כיון שמצד הטבע לא הי' בא לעולם וע"י הציווי של עקידה גילה ד' לאברהם כי בזכותו נולד יצחק והוא בנו ממש והנה תכלית הציווי הזה אפשר עוד דהנה אברהם הרבה בבקשה על בן ואהבת עולם אהבו והוא אפשר מב' צדדין או שהוא בטבע ככל אב שאוהב לבנו ומצד שכל איש יש לו תשוקה שישאר ממנו לנצח או מצד שרוצה שישאר ממנו כין ונכד לעבודת ד' וצלם אלקים עליו והנה אם תכלית אהבתו היא אהבת ד' אפי' אומר לו ד' לשוחטו הוא עושה בשמחה רבה אבל אלמלא הי' אהבתו לבנו מטבע אז הי' זה מתנגד לציוו הבורא ולזה אמר לו ד' כי עתה ידעתי כי ירא אלקים ולא חשכת כו' ר"ל תאותך לבנך כו' לא היתה חשוכה ממנו אלא היתה ג"כ לתכלית יראת ד':

פרשת חיי שרה

ויהיו ימי חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה ופרש"י בת ק' כבת כ' כו' שני חיי שרה כלם שווין לטובה והקשה הרמב"ן הא גם בישמעאל כתיב שנה בכל פרט ולענ"ד האדם הוא מהלך וצריך להוסיף בכל עת מעלתו ומדרגתו לעבודת השי"ת ולקרב עצמו לבוראו יותר ויותר ולא מבעי' בימי נעוריו שהשכל עדיין אינו במלואו אלא אפי' בימי זקוניו ואפי' שכבר נשלם אין קץ ותכלית להשלים עצמו עוד יותר ויותר וכמו שפי' הפלאה ז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה שלעולם יעלה למדרגה יותר גבו' שיהי' בעיניו מעשיו שעשה אתמול שלא לשמה ולזאת נראה שכתיב בשרה שנה בכל פרט להורות שכל ימי היתה הולכת ומשתנת ועלתה למעלה אפי' לאחר מאה ועשרים שנה עוד שינתה עצמה לטובה אע"ג שהי' לה גם אז יצה"ר כמו בימי ילדותה דגם בימי זקנה לא הלך היצה"ר וכל שגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ועל דרך אחר אמנם לפעמים אדם אינו משתנה לטובה אדרבה כל שמוסף והולך מרבה חטאים ופשעים

ואפ"ה בסוף ימיו עושה תשובה ונעשה לו מן העבירות זכיות שמתחרט על כלם בפרט ובפרט ונעשו למפרע כלם זכיות כמו שאמרו חז"ל בתשובה מאהבה נעשה מעבירות זכיות ונתהפכו ימי חייו מרעה לטובה ולכך גם בישמעאל שעשה תשובה בסוף ימיו שפיר נקט שלמפרע היו כל ימיו שנויים ושוין בן ק' כבן כ' אמנם החילוק הוא אם נעשה מצד תשובה ומצד חסד ד' אז אין זה מצדו אלא מצד חסד ד' ולכך סיים בשרה שני חיי שרה שהם באמת חיי' לא מצד חסד ד' היו שווין וע"ז אמרו כולם שווין לטובה ולא ע"י תשובה נתהפכו וא"ש:

ויהיו ימי חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה ופרש"י בת ק' כבת כ' לחטא ימי חיי שרה כלן שוין לטובה ובמדרש יש יודע ה' ימי תמימים כשם שהם תמימים כך ימיהם תמימים וצריך ביאור. הנה לפעמים אדם נולד בטבע מושלם בכמה שלימות ובכמה מדות טובות ולכל הפחות ע"י הרגל ולימוד מעט הוא מוכן ומושלם ויש בני אדם שצריכים להרבות לימוד והרגל רב כדי לתקן עצמם והנה מלבד שהמרגיל עצמו ע"י הרגל רב ומעשיו הם מרובים מחכמתו הוא אינו עלול ליפול וכנאמר בתהילים וכי יפול לא יוטל כי ד' סומך ידו והוא אצלו קשר ואמיץ כח אמת וקיים לעד משא"כ אשר הוא רק טוב בטבעו ועדין אמר בתהילים א"ה יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך ע"כ ברכך אלקים לעולם ובמדרש יפיפית בעליונים ויפיפית בתחתונים והיינו כנ"ל שלא מלבד מצד טבעו נתיפה שזה בא לו מלמעלה אבל אמר גם כתיפית מבני אדם דהיינו מתחתונים ע"י הרגלך ובנינך ועי"ז הוצק חן בשפתותיך שתוכל לזרז גם אחרים לעשות כדת כיון שהדבר אינו בטבעו ועל כן ברכך אלקים לעולם שהוא קיים לעולם אמנם מלבד המעלה הזאת עוד מי שהוא טוב מצד שכלו ובחירתו לא די הוא לנו שאנו יכולין לשבחו באותו מדה טובה אלא זה המדה הטובה האמת הוא אות על כולו. וכאילו היו בו כל המדות הללו כי הוא כוללת כולן שאינו עושה אותה מצד הפרט אלא מצד הכלל היראה והחכמה ועד"ז אמרו חז"ל ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה ר"ל אם בא זה מצד בחירת ממעלות התורה אז הוא כלל גדול וכולל הכל ועד"ז אפשר שאמר במשלי אמרת אלוקי צרופה מגן הוא לכל החוסים בו אמר שאפי' אמירה אחת של ד' הוא צרופה ומצרף כל התורה כולה כי השומר מצוה אחת כמאמרה מעלה עליו הכתוב כאלו שמר כולה וזה עצמה מגן לכל החוסים בו ואין בו חשש שאין יכולין לקיים כל המצות כיון דאפי' אחת הוא צרופה ועוד יש נפ"מ דהעושה מצוה מצד בחירתו כל הימים שוין אצלו דהנה לפי מהלך הטבע הזקנה הוא המביאה לאדם לידי הכרת תכליתו ולא יפנה אל רהבים ושטי כזב וגם כבר ינוח בו הרתיחות הדם והוא מקרב עצמו יותר לידי האמת

כנאמר בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ואפשר שכיון שזה עצמו שהישישים הם מחוכמים הוא אות שהחכמה אינה בא מכח הגוף אלא מכח דבר נעלה חלק אלקי שהוא נצחי ואינו מת ולא נחלש כוחה בחלושת הגוף וזה שאמר הא דבישישים חכמה הוא אות ואורך ימים תבונה שהתבונה תהי' לאורך ימים נצחיית ולכך לא אמר באורך ימים תבונה [והוא עצמו האות שנתן השי"ת לזקנים השיבה והלבנת שערות שיהי' אות וסימן על טוהר גופו שהלובן רמז לנקיות וטהרה כנאמר בכל עת יהי' בגדיך לבנים ועד"ז אמרו חז"ל עד אברהם לא הוי זקנה וגו':

אמנם נגד זה יש חלישות לטבע הזקנה שאין לו כח וגבורה לעשות חיל לעמוד על נפשו משא"כ בימי הנערות והבחרות הוא בגבורת כוחו וינוב וא"כ יש לכל זמן ועידן ריעותות ומעלות אמנם כל זה מי שהולך רק אחר טבעו לא כן אשר דברי ד' נתונים בו חיות וכח והתורה אמרה אני בינה לי גבורה עוד ינוב בשיבה וקוי ד' המה יחליפו כח כו' וזה כונת רש"י שהתחלנו בה כלן שוין לטובה שלא הי' בה פחיתות הזמן כמו בשאר אנשים כדלעיל אמנם עיקר הדבר הוא בהתחלה וכמו במזון הגוף הרבה פעמים אין לאיש חפץ לאכילה וע"י התחלת האכילה ינעור בו תאות המאכל ועד"ז יש לפרש מה שאמר דהע"ה בתהילים טעמו וראו כי טוב ד' כו' ומנקט לשון טעימה שהוא בלה"ק התחלת האכילה ולכן כשם שבמזון הגוף הוא מעורר תאות המאכל כזה במזון הנפש ההתחלה מעורר התאוה לעבודת ד' וגם עבודת אחרים ומעשה בני אדם כערכו הוא כלי ואמצעי לעורר את האדם לכיוצא בו ולכך אם ישים לבו מעשה הטובים והחרוצים גם הוא יחרץ ויתלהב בו החפץ והתשוקה לפעול כמוהו כי יש באדם חוש המשותף שאחד יעורר חבירו הן באכילת הגוף בראיית אכילה וככה באכילת הנפש ולכך אמר לעיל וראו כי טוב ד' כו' שע"י הראיי' ג"כ מתעורר ועד"ז אמר דהע"ה לכי חזו מפעלות ד' שגם ע"י ראיית והבחנת מעשה ד' נולד בו תשוקה לפעול כיוצא בו:

ויהיו חיי שרה וגו' ימי חיי שרה ובמדרש והובא ברש"י כלם שוין לטובה יש לפרש דיש ב' מיני צדיקים צדיק ששומר כל התורה אבל תמיד בוער בקרבו עצת יצרו להדיחו והוא לוחם מלחמתו כו' כמו שאמרו חז"ל אם רואה שיצרו מתגבר יזכיר לו יום המיתה אמנם צדיקים אחרים שכבר הוא אצלם אהבת ד' בטבע ורצונו לעשות רצון קונו החילוק הראשון עיקר עבודתו מחמת יראה הוא חמשוה אותו לילך ביראת ד' כל הימים אבל הב' המה העובדים מאהבה ואצלם לעולם כאלו אינם בני עונשין ואפ"ה אינו עוברין וזה שאמרו בת ק' כבת כ' לחטא שהרי אינה בת עונשין כך בת ק' לא חטאה שלא מיראת

עונש אלא מאהבה ואע"ג שהי' יפה כדרך בת כ' כבת זין ליופי לא הי' לה זה לקלקל אלא לטובה ומסיים ימי חיי שרה ר"ל שלא הצריכה להזכיר יום המיתה שכלם שוין לטובה: **ואברהם** זקן בא בימים כו' כשם שהפריד ד' במין האדם לבראו בצלמו בצלם אלקים כן הפריד באדם לבת זוגו לברוא בצלמם ודמותם הראשון ומבואר כי האדם הראשון אשר הי' יציר כפו ולא נולד חומרו אלא גם חומרו הי' יציר. כאחת מהיצירים והברואים בעולם אשר בקומתן וצביונן נבראו מושלם בכל השלימות שאפשר ואמיץ וחזק ממתג במזג השוה אשר ביחידות דר לו בעצמו וכשם שנברא האדם על אופן זה שלא יהי' לו רק מה שיזכה לפי פעולתו ולא הי' תכליתו במציאת: אלא צריך שיהי' מציאתו אמצעי לתכליתו להשלים כוחות נפשו ולהוציאם לידי פועל ואז אשרי לו שגמול ידו יאכל ולא נתן לו ד' רק רל הכוחות והגבורה לפעולם בכוחות האלה והיא חיי הגוף אבל לא די בחיותו זה היום אלא החיות צריך שיקויים ויועמד על ב' אופנים לקיים חיותו ע"י צרכים ומחסורים הצריכים אליו להשלים המותך מגופו ומאן דיהיב חיי יהיב מזוני לקיים החיות אבל לא על דרך שוה בין כל המין כי אילו הי' שוה הי' זה בטבע כמו בשאר החיות והי' זה גנאי לאדם להמשילו בחיות היער אבל בהאדם הוא באחד רב ובאחד מעט ובאחד על דרך קל ולפעמים בדרך קשה השגה להורות ניתן בלב האדם כי כל מחסורם הוא ניתן להם לפי פעולות ידיהם ולא פעולת ידיהם והשתדלות בצרכים האלה כי אנו רואין לפעמים אדם משתדל ואין לו ולפעמים אינו משתדל ויש לו אלא הכל הוא מושגח ומיועד לו מפי הבורא אשר לו נתכנו עלילות על דרך שכר ועונש והיותר ראוי וקשה הוא דאין אדם יודע במה משתכר ולפעמים הוא יגע לריק וזה אפשר כונת חז"ל שאמרו קשים מזונותיו של אדם כקי"ס ר"ל שודאי כל אדם בטיח בעולמו שיהי' לו צורך מחיתו בעולם דוגמת קי"ס שכבר ידע משה שהקב"ה יצילם אבל לא ידע מה לעשות אם ללחום או ליסע ולכך ויצעק משה אל ה' עד שאמר הקב"ה דבר להם ויסעו או אפשר שכונו דבקי"ס מצינו אע"ג דעביד הקב"ה להם נס מ"מ לא עשה נס מתחילה עד שירדו ישראל ונדוליהם לתוך מי הים ואחר כן נקפאו תהומות וכך דרך הקב"ה בכל מפעליו בדרך השגחה וכן במזונות של אדם ע"ד שאמר כל המקיים את התורה מעני סופו לקיימו מעושר ועכ"פ כמו שקיום החיות גופו לא תלה הקב"ה. רק בזכותו ובהשגחה ככה הקיום השני שהוא קיום מינו באמצעות אשתו לא שם הקב"ה לו אשה בטבע כמו שברא לכל מין זכר ונקיבה אבל האדם לא יהי' קיומו במינו בטבע אלא הי' נברא יחידי שאם יזכה יותן לו אשה בשכרו ואשה יהי' שכר מעשיו או לשכר או לעונש ואז יהי' קיומו במינו על דרך שכר ועונש ולכך האשה תחת הבעל כי היא שכרו אשר ניתן לו ולכך היא צריכה לשמשתו והיא

תהא תלוי' בו ולא תעשה רק מה שמכוון לצרכי בעלה וכאילו הבעל הוא סיבת עשיתה ויהי' הבעל חשוב בעיני' אשר כל דעתה אליו והוא חביב בעיני' והיא מזוגת אליו ומדרגת עצמה תחתיו היא האשה אשר הוכיח ד' בשכר על מעשה האיש ואז יהי' שלום ואמת ביניהם כי בפשע ארץ רבים שרי' ורק ע"י אחד יתקיים הכל כלב באברים וזה פי' הקרא לא טוב היות האדם לבדו אין הכונה יחידי כי אפי' הי' אשה בעולם רק שלא היתה נתונה תחתיו במדריגה הי' האדם לבדו והיא לבדה כמו בכל בהמות וחיות אין הזכר והנקבה אחד מודרג תחת חבירו והזכר לבדו והנקבה לבדה רק לצורך קיום המין הם מתחברין יחד אבל באדם לא הי' טוב אלמלא לא היו בניהם בני אדם מדרגות מדרגות וראש אחד לכולם ולכך ברא הקב"ה אשה מודרג תחתיו אשר הוא יהי' שורר בביתו ועי"ז ירגיל מאשתו אל חבירו לפקח על צרכיו והיא יהי' תחתיו לשמשו בצרכיו ומזה ישתלשל בבני אדם השתוקקות והכח לחוק חוקים ולצוות אשר הוא דבר מוכרח מצד רב התחלפות בין בני אדם אשר אין שני אנשים המסכימים כמו שביאר הרמב"ם במורה ח"ב פרק מ"ם ולכך אעשה, לו עזר כנגדו שתהי' היא עזר כנגדו היינו זיווג האחר שיהי' היא מכונת כנגדו ומודרגת תחתיו וזהה כונת הש"ס ריש סוטה דאין מוזגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו דהיינו שתהי' האשה מקבלת אותו לעילתה ולבה ומלכה ויהי' חשיב כל כך בעיני' או בהיפך זה אינו אלא לפי מעשיו ומסיק דהיינו בזיווג שני שהיא ע"ד שכר ועונש אבל זיווג הראשון דהיינו שתהי' מכוונת במזגה לו שתהי' ראוי להוליד ממנו זה הוא נגזר מ"ם יום קודם יצירת הולד ועד"ז קאמר שם וקשה לזווגן כקי"ס דהנה האדם ובת זוגו נבראו מתחל' שניהם יחידים ושניהם הם בשוה ואח"כ תדריג היא תחתיו ואדרבה האדם הוא מבקש לפרוק עול מעליו ולהיות בן חורין כמו שראינו בקי"ס שרצו לעבוד יותר מלעבור בים וא"כ גם כאן קשה כקי"ס. וזה ג"כ פי' כי לא ינוח שבט הרשע וגו' הוא ע"ד שדרשו חז"ל זכה עזר לא זכה מנגדתו וע"ז קאמר אף שהבחירה חפשית מ"מ לא ינוח שבט הרשע לא יתקיים על גורל הצדיקים ולא יאריך ימים על גורלו למען לא ישלחו הצדיקים וגו' ועכ"פ מבואר שעיקר הזיווג הוא ע"ד השגחה ושכר ועונש ואפשר שזה הטעם שקבעו חז"ל בן י"ח לחופה קודם שיגיע לכלל עונשין אע"ג שעיקר הזמן הוא מעשרים לכך ג"כ נקרא האשה טוב מצא אשה מצא טוב מצד כי השכר הוא חביב לאדם שהשכיר בפועל כפיו וע"י שהיא מיועדת אליו לשכר והיא תשמשהו כראוי והיא האמצעי להביא טובה וברכה לבעלה ראוי לה ג"כ הטובה והברכה ובהיפך עונש ועונש ועד"ז יש לפרש קהלת ד' פ"ט טובים השנים מן האחד ר"ל השנים הבאים מן האחד שנברא אדם יחידי המה טובים רק זה אינו לעולם כי בלא זכה היא מנגדתו ע"ז אמר

אשר יש להם שכר טוב וקאמר שם כי אם יפולו וגו' ר"ל המעלת החברה היא מב' פנים אחד להגין את הטוב אשר כבר הוא בידיהם ביחידות רק כל זמן שהם ביחיד אין כח אחד די להציל עצמו מפגעים רעים ואין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים והב' כי יש הרבה דברים אשר יוכלו להוסיף ולהרויח ולהרבות טובה להם ע"י החברה רק לעומת זה יש גריעותא לחברה אשר עליהם נאמר קדירה דבי שותפי לא חמימי ולא קרירי כי אין בני אדם מסכימים לדבר אחד ולא יבואו לידי גמרו אז צריך שיבררו להם ראש אשר לעומתו ילך וע"ז אמר כי אם יפולו מצד שהם קדירה דבי שותפי האחד יקים כנגדו ר"ל האחדות והמעלה השנית שיוסיפו עוד ואמר גם אם ישכבו וגו' היינו שיוסיפו ריווח כנ"ל ומסיים ואם יתקפו האחד וגו' ר"ל שעדיין יש כאן דבר קשה שאפשר שיתקפו האח' וגו' אשר הוא ראש לו אפשר שזה עצמו יעשה לו לפעמים עולה ע"ז אמר השנים ר"ל הב' המעלות יעמדו כנגדו וקרוב לשכר הוא יותר מלהפסד והחוט המשולש ר"ל בחברת האיש עם אשתו אשר יש לה ג' תכליתים מלבד הב' עוד החיבור הטבע להקים שמם ולהעמיד חוטרא לידם לא במהרה ינתק ואפשר עוד לפרש לא טוב היותם וגו' דהנה כבר כ' הרמב"ם כי העיקר הטוב לאדם הוא במה שיכול להשפיע לאחרים ואלמלא נתנו לאדם טובה כפולה ומכופלת רק בתנאי זה שלא יתן לאחר כלום לא יקבל וזה לא טוב ר"ל שלא יהי' טובה בעולם היות אדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו ר"ל במה שהיא כנגדו ומחוסרת כל טוב והוא צריך להשפיע אז טובתו טובה ואבוא לפ' שלנו ואברה' זקן בא בימים ר"ל שלא הי' זקן שנתמעטו כוחותיו אלא מצד ימיו הי' זקן אבל לא כהתה עיניו ולא נס ליחו וה' ברך את אברהם אע"ג שמתה אשתו ואמרו חז"ל ביבמות ובמדרש פ' בראשית השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה אבל אברהם שאמר לו הקב"ה והי' ברכה לא על ידי אשתך בלבד ולכך לא מיהר גם כן לקחת אשה לבנו ולכך קרא לעבדו המושל בכל אשר לו אפשר הכוונה שהוא צדיק ומושל בכל כוחותיו ואינו מן הרשעים המסורים ביד לבם אלא לבו מסור בידו ומגלגלין זכות ע"י זכאי ולזה לא הי' צריך לשבועה והי' די באמירה וכ"ש שכבר הקשו שהי' די שיאמר כן ליצחק אלא שרצה אברה' להסיח דעת אליעזר שיהי' נמנע מלקחת בתו כדי שילך בשמחה ובכוונה רצוי' כי לפי שמחת העושה וטוב השתדלות השליח הדבר הקרוב יותר שיבוא וכל זמן שאליעזר הי' מסופק בדעתו כי אפשר שיכול לבוא לידי גלגול שיקח בתו לא הי' משתדל כי אדם קרוב אצל עצמו ולא הי' עושה בשמחה והטעם נלע"ד מלבד הטעמים הנכונים אשר נאמרו בו שלא רצה ליקח מכנען כי הקב"ה אמר לו גר יהי' זרעך וגו' ואמרו חז"ל כי תחילת הגירות הי' משנולד יצחק וזה טעמא בעי למה מתחילה לא נקרא גירות ונראה דהנה הקב"ה אמר

לך לך וגו' כדאי' במדרש וברש"י כאן אי אתה זוכה לבנים וגו' ועוד שאודיע טבעך בעולם וגו' ואפשר שזה עצמו תלוי בזה כיון שיצא טבעו ויהי' זה חילול השם בעיני השומעים איך לא שת לו זרע אם אמת כדברי אברהם אשר פרסם וקרא בשם ה' ואפשר לפרש לעיל פ' לך מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ר"ל מה תתן לי חן בעיני השומעים שיהי' דברי מקובלין ואנכי הולך ערירי וזה עצמו מבטל דברי ועכ"פ כיון שהי' זה להנאתו וטובתו לא הי' אפשר לקרוא זה גירות לעונש הלא אין זה כי אם כעובר מעבר לים לסחורה אבל לאחר שהי' לו בן הי' יכול לחזור למקומו וזה הי' כבר גירות לעונש וא"ש אמנם אם הי' אברה' מתחתן עם אנשי הארץ ואשתו כגופו לא הי' בנו שוב גר בארץ לא לו ולכך דקדק אברהם אשר אנכי יושב בקרבו כי אז לא הי' גירות אלא ישיב' ואברהם קיבל עליו גזרת הבורא, ה' אלקי השמים אשר לקחני וגו' ר"ל אשר שידד מערכת השמים ואשר דיבר לי וגו' היינו בברית בין הבתרים לזרעך וגו' היינו לאחר הגירות:

ואברהם זקן בא בימים וגו' יש לפרש דזקנה של אברהם לא הי' שנתמעטו כוחותיו כדרך זקנים אלא הי' זקן בא בימים ר"ל שעברו עליו ימים אשר ראוי להיות זקן וה' ברך את אברהם בכל יש לפרש דהנה אמרו חז"ל ביבמות השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה וזה קמ"ל כאן אעפ"י שמתה אשתו וה' ברך אברהם בכל ר"ל בכל הנעשה לו שמתה אשתו הצדקת אעפ"כ הי' מבורך כי כבר הבטיח לו ה' והי' ברכה או הכוונה דברכו בכל כוחות גופו ונפשו שהוסיפו ולא נתמעטו ולא נס ליחה וכהתה עינו אלא אדרבה כל אישיו שלמים וברכת ה' תוסיף לו אומץ והוא הנכון לענין המשך הפרשה ולזה אמר זאת להקדמה שלא הי' הצורך של השבועה וחסרון בחינתו לידע את המעשה אשר יעשה העבד אלא הי' צורך השבוע' כדי להראות גודל הערך וחשיבות דבר זה בעיני אברהם שלא יקח יצחק אשה מבנות הכנעני וטעם הדבר עי' בר"ן בדרשותיו ועוד אפשר לומר דאז לא הי' גר ומלידת יצחק הי' התחלת הגירות ובזה מדויק אשר אנכי יושב בקרבו ואפשר עוד ע"ד שאמרו בש"ס חד מנייהו כתרי מנן וחד מינן כד סליק להתם כתרי מנייהו כדרך הנטיעה אשר נעקרה ממקום ונתשל במקום אחר הוא טובה יותר:

ויאמר אליו העבד וגו' ההשב אשב את בנך וגו' אפשר לפרש ע"ד שאמרו דרכו של איש לחזור אחר האשה כדרך בעל האבידה המחזיר אחר אבדתו והוא כי האשה צורך לה בכפלים אחד כדי לקיים מינו דכשם דחיות גופו ע"י מזונות וצריך אדם להשתדל להשיגם וזוכה בהם לפי מעשיו וזכותו כן הקיום השני הוא לפי זכות מעשיו וכמו שאמרו חז"ל זכה נעשה לו עזר וכו' ועד"ז האשה שכר מעשיו וכשם שבקיום גופו אפי' לא יזכה מ"מ יש מזון לרעים ולטובים ע"י השגחה כוללת מלבד אשר הוסיף ה' על מין

האדם להשגיח עליהם בהשגחה פרטית אפי' יסתור השגחה כוללת וזה עצמו הדרך בקיום מינו יש לו יד בכפלים ע"י השגחה כוללת והשגחה פרטית כל איש ואיש לפי חשיבותו ולפי מה שהוא משגיח על שוכן השמים ככה משגיחין עליו מן השמים כי כל איש הוא כמין בפ"ע ועד"ז קשה מזונותיו של אדם דייקא של אדם פרטי וכן זווגו של אדם יחיד פרטי הוא קש' להשגיח עליהם כיון דהוא לפי השגחה פרטית היא ממש כקי"ס שהי' בהשגחה פרטית וזהה הוא הזווג הראשון והזווג השני אשר אמרו בפ"ק דהיינו הראשון ע"ד השגחה כוללת והשני ע"ד השגחה פרטית אמנם לצורך קיום מינו צורך האשה שווה לצורך האיש אמנם יש עוד צורך האשה לאיש כי האדם מיועד להתהלך באמיתיות ואי אפשר לעשו' צרכי האדם ולעיין בעיוני ולזה נברא האשה להיות לו עזר בצרכי הבית והוא מודרגת תחתיו לשמשו ולכך הוא נבראת מגופו ובתחילה הי' יחיד כדי שתהי' היא מודרגת תחתיו ועד"ז אמר קהלת ד' פ"ט טובים השנים מן האחד ר"ל אם בא מן האח' או אם בא לתכלית אחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם ר"ל שלרשע אדרבה פזור רשעים נאה להם וגו' כי אם יפולו וגו' ר"ל שמעלות החברא אחד כדי להציל מפגעים אשר ישנם בעולם ואחד חלש להציל מהם והב' שירוויחו ג"כ טוב ע"י החברא רק שיש גריעותא שע"י החברא פעמים הוצרך אדם לעשות מה שאינו רצונו וגם קדרה דבי שותפי לא טוב אבל הב' מעלות יעמדו נגד החד ריעותא ובאשה הוא חוט המשולש לצורך קיום המין ובזה הצורך צורך האיש יותר מן האשה כדי להיות לו לעזר ולכך הוא צריך להדר ולשוב אחר אשה כדי לחזור להיות קיומו במין כמו שהי' קודם החטא של אדם וגם כדי שיוכל לעסוק בדרכי ה' ולזה, אמר לו ההשב אשוב וגו':

הקרה נא לפני וגו' רצה אליעזר שיזדמן לו זיווג של יצחק על דרך נס כדי להיות הדבר ידוע לאברהם כי היא אשת חיל לעזר לבנו כי אלמלא היתה רעה לא יעשה ה' נס לשקר ולרע ויהי' המקרה הזה הודעה כי הצליח ה' דרכו ויהי' זה חסד כפול חסד האשה הטובה וחסד הודעה לו שעוש' לו טובה על דרך שפי' הרמב"ם בפרקי אבות חבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום וכו' והואיל והיא צריכה ליצחק כדי להיות עזר להולך בדרכי ה' צריכה שתהי' גומלת חסד ולזה אמר אותה הוכחת לעבדך ולצורך זה הוכחת ובזה יש ליישב שלא הי' ניחוש הואיל ויש בדבר טעם ואין אסור בזה משום דרכי אמורי ה"נ לענין ניחוש ולכך יפה שיחתן של עבדי אבות וגו' שאנו רואים כל השתדלות אשר עשה כדי לקיים ולעשות נחת רוח לאברהם ובפירו' דברי חז"ל הנ"ל דיפה שיחתן וגו' נראה דהנה יש חילוק אם מלמדין לאדם דברי דעת וחכמה אז אין ראוי להלביש אותן בדברי מליצה כי אין הכוונה על דברים הנאמרים אלא מה שתוך הדברים מודעת לבינה וע"י

קיצור הדבר עושה יותר התפעלות בקרבינו לא כן בדבר סיפור המעשה אשר נעשה כדי להיות האדם מלמד לעצמו מדברי הסיפור ההוא דברי מוסר וחכמה ויהי' בעצמו הרב והתלמיד אז הדבר ההוא צריך שיבוא מפורש ושום שכל ולכך בשיחתן של עבדי אבות ביאר והתיפה הכתוב דבריו מהשתדלותו ונאמן רוחו לאדונו כדי שממנו יראו וכן יעשה משא"כ לענין תורתן של בנים אז כל כמה דמקצר ועולה יקר הדבר יותר רב האיכות ומעט הכמות:

ויאמר ה' אלקי אדוני אברהם וגו' והי' הנערה אשר אומר אלי' הטי נא כדך וגו' ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני אברהם וגו' והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח ה' דרכנו וגו' ויאמר בת מי את וגו' ויקוד האיש וגו' ויאמר ברוך ה' אלקי אדוני אברהם וגו' הדקדוקים מבוארים עפ"י אשר יבואר אי"ה בסמוך וראשון נאמר הנה החיוב הראשון הוא החיוב נגד עצמו ואחרי זה מיד בא החיוב נגד בניו והחיוב ראשון יבואר אי"ה במקום אחר ועתה נדבר מהחיוב נגד בניו החיוב הזה הוא מהשכל ומהתורה ומהטבע ג"כ כבר שתל ה' בטבע כל איש ואיש מכל מין שיאהב את צאצאיו לרחם עליהם וכמו שהאריך הבעל חובת הלבבות בשער הבחינה מרוב חסד ה' אשר הטביע ה' בטבע כן ואלמלא כן לתוהו נברא העולם שאלמלא האבות מגדלין לבניהם כמו נפל אשת בל חזו שמש יהיו וכל מין ומין לפי הטרחא המוטלת לצורך קיום בניו השתיל ה' בקרבו האהבה וטורח גידול בני אדם מרובה מגידול שאר בעלי חיים הטביע ה' בלב בני אדם אהבה לבניהם אחריהם יותר משארי בע"ח ובלב הנשים יותר מבלב אנשים לפי הרוב מטעם זה ואמרו חז"ל בכתובות מ"ט מאן דלא זן בניו יכפה לו אסיתא בציבורא וליקום ולימא עורבי בעי בני והאי גברא לא בעי בני' והכוונה נראה דהיא על דרך שאמר שלמה הע"ה במשלי כ"ז אם תכתוש אויל במכתשת וגו' לא תסור מעליו אולתו כי היסורין וכפיי' על ידי מלקות וכיוצא בו היא פועלת רק באדם שאין מדותיו הפנימית מקולקלות רק מתאות נפשו עובר המלקות מונע אותו אבל מי שלבו אכזרי או כיוצא בו מדה רעה מן המדות משפיל נפשו יותר מן בהמות שדה לאיש כזה לא מהני הכות אותו מאה פעמים ולאיש כזה אין צריך למכתשת שהוא הנמשל להאלקות ויוכל לכפות אותה על פי' וזה שאמר לאיש כזה יכפו אסיתא דהיינו המכתשת וליקום ולימא דהוא גרע מבהמות ועופות וכו' ועד"ז יש לפרש בפ' תולדות ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר א"כ למה זה אנכי וגו' דהנה הואיל וטרחת וצער גידול הבנים הוא רבה יש להבין מדוע הטיל ה' על האדם טרחה וצער מרובה הזאת אבל הדבר מבואר כי להוליד בנים באדם אינינו רק לתכלית כאשר בבהמות כדי להשאר מינו אחריו אלא להרבות בעולם עובדי ה' אשר יכירו וידעו גדולת

הבורא ית"ש וכמו שבכל דבר הצער לפי היקר והחשיבות של אותו דבר וג' דברים שאינם ניתנין אלא ע"י יסורין כמו שאמרו חז"ל פ"ק דברכות להראות חשיבות של אותו דבר כן הבנים להראות תכלית הגדול מהולדת הבנים ולא רק למעלות עוה"ז דבנים הוא אחד מהדברים פי' דאבות הנאים לעולם ונאים לצדיקים לעוה"ב לכך טורח האדם וצערו על הבנים בכפלים מן החיות ובהמות שדי ולכך נאמר זה בעונש האשה הראשונה הרבה ארבה עצבונך והרונך וגו' כדי להראות לה זה ולכך אמרה דכיון דצערה הי' גדול כל כך ועל כרחך שגם החשיבות של הלידה הזאת היא גדול מאוד כמו שהי' באמת שנולד ממנה אביר יעקב חונו המשול' חבל נחלת ה' ולכך אמרה א"כ למה זה אנכי ע"כ שהוא לתכלית גדול שלא הי' עדיין בעולם ולא יהי' כיוצא בהריון הזה שתוליד בן שיהי' בלי זוהמא ויהי' מטתו שלימה ומקור ישראל ולכך ותלך לדרוש ה' וגו' והנה לפי האמור כבר מבואר כיון שצער הריון הוא גדול הבן לצורך הנעלה בקודש ולכך הי' זה לעונש לאשה הראשונה שהלכה אחרי עיני הערב לה ולא זכרה אחריתה העיר ה' את רוחה ופתח עיני' כי בעצב תלדי בנים כי אדרבה הצער והעצב הוא המעורר האדם לטוב ויכוון דעתו לה' שאין תכלית האדם בעולם לילך אחרי תאותו ואפשר שרמז בזה בדרך המליצה הרבה ארבה עצבונך וגו' כי ע"י העצב תלדי בנים ומרמז על כל הדברים ע"ד שאמרו תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים ועי"ז אל אישך תשוקתך שאדרבה העצב יהי' לך סימן שצורך האדם בעולם להכיר ולעבוד את מצות בוראו והבן ישלים מה שלא הי' בכח האב וטובים השנים מן האח' ועד"ז אמר משלי יו"ד בן חכם ישמח אב דהיינו שיהי' לאביו נחת רוח שירווח לו ויהי' כוחו בעול' יותר וכל שנתרבה כוחו ימצא בעצמו תענוג וקיום ולזה ישמח האב בבן חכם אבל בן כסיל אינו נעשה שמחה לאביו ולאמו הוא בכפל עצב שילדו בעצבון לרעה ולמפח נפש והיא נענשה בכפלים ולכך בן כסיל תוגת אמו וכיון שהחיוב על האבות לחנך את בניהם ולהשלים מחסורם והנה מחסורם הוא בכפלים מחסור הגוף ומחסור הנפש מחסור גופו לקיימו בעולמו מקטנותו עד יגדל לאיש ומחסור נפשו ללמדו ולחנכו במידות טובות ותורת ה' וחכמת ה' המחסור של גופו יוכל האב ליתן לו אבל מחסו' נפשו אי אפשר לאביו ליתן לו כי מי יוכל ליתן חכמה לאיש אחר כי היא אינה דבר הניתן מיד ליד רק ה' משפיע באיש חכמה וכמאמר שהמ"ה משלי ב' כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה ר"ל כי רק ה' יוכל ליתן החכמה והכנה להוציא דבר מדבר אבל מאיש לאיש אינו יכול רק לשלשל הכוחות והכנות שניתנו לו מאת ה' ביום הולדו ולזה אמר ה' יתן חכמה כי מפיו דעת ותבונה ר"ל הכנה וגם הדעת אבל האב אינו יכול ליתן לו החכמה רק לסייעו ולחנכו דהיינו שילמדנו החכמה ויודיענו כי יש לאדם

תכלית בעולם ושהוא בעולם לעבוד את ה' כעבד המוכן לשרת ואפי' בדבר שהוא. כונה לעשותו מטבעו צריך שיהי' קבוע לזה העבודה וזה נקרא חינוך ולזה קאמר במשלי כ"ג חנוך לנער עפ"י דרכו אפי' במה שהוא דרכו או הפי' שיחנך את בנו שיהי' כמו האדם נולד קטן בגופו ואבריו והוא הולך וגדול כך יחנכו שזה תכליתו בעולם לילך הלוך וגדול ואפשר שלזה שבח ה' גם את אברהם אע"ה כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה והשפט וכו' שצוה לבניו שלא יעשה הטוב לפי תכונת גופם בלי קבלה אלא יקבלו עליהם בתחיל' לעשות הטוב ואז אפי' מה שהוא צדקה בעצם הוא משפט מצד המקרה שקיבל על עצמו וחיוב לאיש לקיים מאמרו ועד"ז נתן הקב"ה שכר לאברהם אע"ה לא נתן לו הטוב בלי שיאמר לו בתחילה שיעשה לו זו וע"ז אמר כי ידעתיו למען אשר וכו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וכי' דהיינו כנ"ל שיהי' צדקה ומשפט למען כי ה' הביא על אברהם את אשר דיבר ר"ל שבתחילה השי"ת מדבר ומקיים מאמרו ולא די לאדם לחנכו את בניו בלבד אלא צריך שיכוון שלא ישתל פסול בזרעו כי איך יקיים את עצמו בעולם ע"י הבנים שבאו מפסול ובוודאי לא יהיו מהוגנים וטוב לו העדר אן קיום כזה ואין השכינה שורה אלא במשפחות מיוחסות בישראל שהם ראוים זה לזה כטבע המציאות והקיום באלו שוכן ה' כדאי' בפרק עשרה יוחסין שהנושא אשה שאינו מהוגנת אליהו כופתו והקב"ה רצעו והיינו במשל אליהו שקיים בגופו לעולם כן הוא לכל איש ע"י בניו הוא הכופתו והשי"ת שישכן עליהם הוא רוצעו שאין השכינה שורה עליו ואברהם ע"ה שעיקר כוונתו ותכליתו הי' לשכון שכינה בין זרעו אחריו הקפיד על זרעו ראשונה שלא להתערב ביניהם פסול ויהיו כולם אוחזים ודבוקים וראוים להשראות השכינה ולכך השביע את אליעזר בה' אלקי השמי' ואלקי הארץ וכו' ולכך אמר שרק את בנו לא ישיב שמה דעיקר טעמו משום השכינה ובח"ל אינו כדאי לו כדאי' ברמב"ן א"כ אין לו תכלית מזה האשה והנה אליעזר עבד נאמן רצה שיהיו הנשואין האל' ניכרין שהם מאת ה' כדי שיהי' לאברהם לקורת נוח ולמשיבת נפש שיראה כי נתקיימה מחשבתו כי לא עביד השי"ת ניסא לשיקרא ולעשות נס לרעה אלא לטוב לנו כל הימים ולכך ביקש שיזדמן לו האשה הזאת על דרך השגחה ובנס וע"ז אמר ובה אדע שעשית חסד ר"ל שידע זה בידיעה ממש ויהי' למשיב נפש לאברהם ולכך בחר אליעזר נסיון של ג"ח שהיא מקור נפתח לקיים בני אדם בעולם ואיש את רעהו יעזורו שע"ז הי' תכלית האשה הראשונה כנאמר לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו והנה מטוב רצונה ראה כי היא טובה בטבע ומבקשת טוב אמנם הטוב הוא טוב אם העושה מכוון לעשות טובה ורוצה בטובה אבל אם הוא רק מצד הטבע עדיין

אין כאן טובה וע"ז עדיין הסתפק אם היא בעלת שכל ובטוב לבבה שכלה היא עושה כן או לא כיון הוא לחקור דעתה ושאל ב' דברים כאחד והיא השיבה ראשון ראשון ואחרון אחרון שהוא מהמעלה הניכרת לחכמים כדאי' במשנה אבות שבעה דברים בגולם וכו' ואז כאשר ראה זה ויקוד וישתחוה:

ויאמרו אה' יצא לא נוכל דבר אליך רע או טוב הנה רבקה וגו' יש לפרש דהנה אי' פ' גיד הנשה כל ניחוש שאינו כניחוש אליעזר עבד אברהם אינו ניחוש ועי' בתוס' שם שקשה איך ניחש אי ב"נ מצוה על הניחוש וצ"ל שהוא לא סמך אבל הם אמרו מה' יצא הדבר ר"ל ע"י ניחוש לא נוכל דבר אליך רע או טוב ר"ל אליך שאתה ולחזי' בז' מצות ואתה עובר על ל"ע לכך גם טוב לא נוכל לדבר ואין תקנה רק הנה רבקה לפניך קח ולך שאתה בעצמך תיקח וידינו אל תהי' בו:

פרשת תולדות

ויתרוצצו הבנים בקרבה וגו' יש לפרש כי כאשר ראתה כי הרבה עצבונה והחליטה כי יש תאומים בבטנה והם מתרוצצים אח' את חבירו מחמת קוצר המקום להשתרע שם ואמר' בלבה כי אחד יעשה את חבירו סנדל ולא יחיו הבנים אפי' האחד אשר בא חיים לאויר העולם הא כ' התוס' בנדה כ"ז בשם הירושלמי דלא יחי' ולזאת אמרה א"כ ר"ל אם האמת כן וכן הוא כמו כן בנות צלפחד וגו' כדעתי א"כ למה זה אנכי ר"ל למה לי הריון כלל ועל מה עביד הקב"ה נס לחנם ולכך הלכה לדרוש ה' ופרש"י שיגיד לה מה יהי' בסופה ר"ל לפי הנ"ל אם יחי' הולדות או לא ועוד אפשר לכוון בלשון מה יהי' בסופה כי אפשר כי גם היא אמרה בלבה כי הרציצה הוא סימן שיהי' פירוד ומחלוקת בין הבנים ואי' באבות כל מחלוקה שהוא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים וכן אמרו ספ"ק דקידושין דאב ובנו שישבו בבהמ"ד נעשה שונאים זה לזה ואינם זזים משם עד שנעשו אוהבים כמ"ש ואת והב בסופה וזה הכוונה להגיד לה מה יהי' בסופ' של אותה הרציצה ומחלוקה אם סופה להתקיים או לא ועד"ז יש לפרש המשך הכתובים ואלה תולדו' יצחק בן אברהם וגו' שבא לספר כי נתקיים בקשת אברהם להיות לו זרע קודש המחזיק בדרכי ה' וגם כן השתדל וביקש בנים ג"כ לתכלית זה כדי שיהי' ממנו בעולם נצר מטע ה' ולכך כאשר התרוצצו הבנים בקרבה ושיערה בנפשה כי זה סימן על פירוד וכ"ש לפי מה שאמרו חז"ל כשהיתה עוברת על פתח ע"ז עשו מפרכס לצאת ולכך אמרה למה זה אנכי ר"ל למה לי הריון הזה (ובדרך דרוש י"ל עפ"י דברי הר"ן דלכך מאס בבנות כנען הואיל ומעשיהם הרעים הי' להם מבוא בכוחות

הנפש ולכך אמרה אלמלא יהי' הבן הזה ע"א למה זה אנכי שנעשה נס לבעלי הלא גם מבנות כנען נמי הי' יכול לישא אשה על אופן זה:

ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו וגו' נ"ל לפרש מדוע בחר יצחק בעשו ונראה דהנה וודאי לא ידע כי רע ואון בקרבו אבל מ"מ בודאי ידע נמי בתאות ויושר יעקב ומדוע קרב זה יותר מזה רק יצחק החזיק לעשו לאיש אשר מזג גופו ידריכהו אל כל רע וכ"ש אם נאמר דמזל שעה שנולד בו גורם וכמו שאמרו חז"ל מאן דבמאדים אשיד דמא וגו' או טבחי וכו' ולכך הוא צריך לעול' ללחום נגד יצרו ולכובשו ולפום צערא אגרא וראוי להרבות לו שכרו יותר מיעקב אשר מצד מזגו אינו נוטה לדברים רעים ואפשר לכוון זה בלשון הקרא ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ונעשה טבח והפך מזלו הרע לטוב להיות טבח אבל רבקה אוהבת יעקב מצד שידעה כי רק הוא תם וישר ועשו רע מעללים וכל שכן לפי דעת הרמב"ם בשמונה פרקיו מעלת החסיד דהיינו לדבריו איש תם וישר שאינו מתאוה לתאוות מגינות הוא משובח ומאושר יותר וראוי לשלם לו יותר שכרה ולפי הנראה דעשו ויעקב היו בעיני יצחק על אופן זה דעשו טבעו נוטה לרעה והוא מתאזר עח ללחום נגד טבעו וכובש יצרו ויצרו מתחדש עליו בכל יום וכמו שכתבתי לעיל לענין מזל מאדים לפום צערא אגרא לפיכך ראוי לעשו שכר גדול וגם צריך לברכה אבל ליעקב החזיק לחסיד שמטבעו נוטה רק לטוב [ואם כי זה טוב מ"מ אין ראוי] לו שכר גדול כל כך ועוד יש לומר דיעקב הי' בעיניו לדורש ה' ומלמד תורה לאחרים למען ירבה החכמה וכמו שהי' אברהם ויצחק קוראים בשם ה' ולזאת אין ראוי לו ממשלה כי המלמד אחרים צריך שיבקש שאחרים יעלו למדרגתו ויכבה התבונה עד שיעלה הקטן לגדול וגם אין ראוי למלך ושר שילמוד עם הקטן ממנו כי מצד רוממתו אשר הוא נורא בעיני האחרים אינם שואלים אותו על ספיקתם וגם השומעים בקולו שומעות רק מצד רוממתו אבל עשו הוא סבר שהוא רק צדיק לעצמו ולכך ראוי שיהי' הוא מושל ואין בזה פסידא ליעקב כי מצד כי מלאה הארץ דיעה ממנו כבר יהי' שוה ומשוה כלם ויהי' צורך לו:

מכרה כיום את בכורתך לי וכו' מה שנרא' לי עיקר בזה המסכים לדעת חז"ל כי הי' דעת אביהם לחלק נחלת הארץ לבנו אשר אהבו יותר וסבר שראוי לגמלו מאוד וקבלת חז"ל הנאמנת שמאבן השתי' משם הי' התחלת העולם והוא הראשית והבכורה של כל העולם ולכך בחר ה' בראשית זה כמו שבחר עוד לקדש לו דברים אחרי' אשר הם ראש ודעת יצחק הי' לחלק הראש לראשון ושאר מקומות רצה לחלק ליעקב ועי"ז כיון שראשית העול' לדעתו ראוי לעשו הצריך לברכו בברכות שמים ע"ד שאמרו חז"ל בתענית

שגשמים והה"ד בכל ברכות הם יורדים עיקרם לא"י ולדעתי הכוונה על מקום המקדש ומשם הם נפרדים לקצה הארץ וא"כ ע"י ברכה של ברכת שמים על נחלת המקדש וגבולו הוא ברכת כל העולם וראוי ג"כ שיהי' נגיד על אחרים כיון שמפתו יאכלו ויעקב כאשר ידע דזה בדעת אביו ולא הי' מיצר על ברכת דגן ותירוש אלא על מקום קדוש איך יניח על שבטו הרשע ולזה כאשר הי' לו כח ויד לעשות להשתדל להסיר אותו ממנה אתא והצליח ולזה נראה שכוונו חז"ל מה שאמרו שהעבודה בבכורות ר"ל בחלק הראשון של העולם דהיינו מקום המקדש:

הנה אנכי הולך למות וכו' כראה לפרש ע"ד הנ"ל יש לפרש שאמר לו יעקב דמאן דבעי למהוי לעובד עבודה צריך שלא יהי' שובב בדרך לבו ע"ד שאמרו הרוצה שיחי' ימות את עצמו וזה הוא אלו דברים שבמיתה ר"ל שצריך שימות ולא יהי' בעל דעות כוזבת ולא מדות רעות שהם הפרועי ראש ומקרועי בגדים וע"ז למה לי בכורה כי אני אינו יכול לעשות זה כי מזגי מנגד לזה זה הנראה לי לפרש לדעת חז"ל עוד י"ל כי לבכור הוא מעלה טבעיות מאז ומקדם מצד שהוא יותר גבור ויודע יותר כי רוב ימים יודיעו חכמה אמנם כל זה י"ל דהיינו באחין שווין כאשר הם ביום הולדם אבל אם אח"כ ירבה הקטן דעת וחכמה וטובה חכמה מכלי קרב אין ראוי שירהב חסר דעת במלא חכמ' לעולם ודי שמצד קדימה הטבעית יהי' שווה עם האחר ועשו הי' לו אביר לב וגדול כח ללכת במקום סכנה ובעיני יצחק הי' חשוב נו זה למעלה שגם זה צריך לעבודת ה' והרי אחד מתנאי הנבואה הוא גבור ויהי' לו כח לעמוד נגד המורדים ושהוא רשע לא ידע ובגודל לבבו על המעשה הזה אמר שאין צורך לו במעלות הבכורה כי מלבד מעלות הבכורה יש לו מעל' וקדימה במעלה זו אשר הוא הולך למו' בין חיות והי' זה לו לחשיבות גדול בפרט בימים ההם כאשר מצינו בנמרוד שיצא לו שם בגבורתו שהי' גבור ציד וכיון שהי' לו לעשו מעלה זו אמר הנה אנכי הולך למות ולמה לי זה בכורה אין אני צריך למעלת בכורה [ועפ"י דרך מרן המחבר צ"ל יש לפרש עוד שכך הי' אומר עשו הנה אנכי הולך למות שהוא איש חרף נפשי למות על פגיעת כבודו וכי הוא מקפיד על בזיונו כדרך הגדולים ותלמידי חכמים ונוטר ונוקם ע"י מכת חרב הרג ואבדן ומכות שונות ר"ל כנהוג היום בין הבוערים בעם ונקרא בלעז "דועעל" ויש לי רב כבוד מזה גופא ולמה זה לי בכורה אשר עיקר תכליתו המכיון מעשו הי' רק הכבוד כדברי מרן ז"ל]:

כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך ה' והדקדוקים מבוארין ונראה בעזהשי"ת עיקר אותות האהבה החזקים או חלשים הם ניכרים בעת כי פעל דברים הראוים לבטל אהבה ואם כל זאת לא נכבה האור הוא אות

אהבה עזה וככה אצל השי"ת בעת אפו ועת פקודה ניכרת אהבתו לישראל איך גם בשעה ההוא מסבב העונש באופן הטוב להם וכנאמר ואתם בני יעקב לא כליתם וא"כ בזה עצמו שקנאו פלשתים עד שגברה השנאה והקנאה שהי' המלך משלחו מארצו ועם כל זאת לא שלחו ידם בו ובנכסיו הוא אות שראו כי שם ה' עליו ויראו ממנו וזה עצמו אות כי ברוך ה' הוא וזה שאמר השלוח הי' לו טובה שע"י ששלחו בשלום ולא נעשה לו דבר אתה עתה ברוך ה' והכל מודים בזה:

ויתן לך אלקים וגו' נראה שכיון כנ"ל דיתן לו ה' מקום המקדש ומטל השמים כי רק וי שיש לו בידו מקום ההוא מטל השמים ישתה מים ועי"ז ראוי הוא להיות גביר לאחיו ומצד שהברכה הזאת הוא תלוי' ומקושרת עם נתינת הארץ על אופן הנ"ל לכך ראה יעקב להשתדל לקחת עתה הברכות אבל יצחק שסבר ליתן זה לעשו מצד הטעם הנאמר למעלה ובוודאי גם ליעקב הי' נותן מנחלת ה' לברכה בה ונראה שעיקר הטעם של יצחק שבא לברך אחד מהבנים מצד שהסכימה דעתו לחלק ברכת אברהם בין שני בניו ולכך ברכם אבל לפי האמת שלא הי' עשי ראוי לברכה ואינו ראוי לו לירש ברכת אברהם וממילא הברכה נתונה ליעקב ומצד ברכת ה' ולא נתן הברכה אלא למי שכבר היא נתונה כי כבר בירך ה' לאברהם ובזרעו אחריו ביצחק ולא כל יצחק ולא קשה קושי' המפרשים ואפשר לפרש לשון הקרא הברכה אחת היא לך אבי ר"ל כנ"ל דברכה אחת אינה שלך כי כבר אחד מבורך מברכת אברהם ולכך ברכני גם אני:

ויחרד יצחק חרדה גדולה וגו' ואברכהו גם ברוך יהי' כבר דקדקו המפרשים שאין זה דרך החרד על הברכה שיסיים ויסכים על הברכה ונראה בעזהשי"ת הצלחת ואושר האדם נחלק לד' חלקים אחד בריאות גופו ועוצם אבריו ומבלעדו אין לו כח לעשות חיל ונבוכדנצר צוה כמבואר בדניאל א' לחפש מבני ישראל אשר אין בהם מום צוה ג"כ אשר כח בהם לעמוד בהיכל מלך ואושר הב' הוא העושר נכסים שיש לו די מחסורו כי העני חשיב כמת ואחד ממעלות הנביא הי' צרין שיהי' נמי עושר כדי שיכבד בעיני הבריות והג' היא החכמה ומה יש לו וכל עושר ועוצם גופו אם יחסר לו השכל לשמש בהם ודעה חסרת מה קנית וחכמת אדם תאיר פניו והד' הוא היראה והמוסר ומבלעדה לפעמים כל הטובות והצלחות הנ"ל הם לרעה ורק היראה והדרך הישר הוא תתן להם המעלה וכדאי' במשנה אם אין יראה אין חכמה וממילא אם אין חכמה אין עושר ואם אין עושר אין הצלחות הגוף ואפשר שזה רמז בדברי עשו שאמר הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה שהודה באמת שאצלו המעלת בכורה שהיא מעלת העושר והכבוד כאילו לא הית' כיון שהליכתו והתעסקו הכל רק בדברי העוה"ז ההולך למות וע"ד שאמרו רשעים

בחייהם קרואים מתים על שם פעלם רק בעניני עולם המיועדים למות וא"כ אמר הנה אנכי הולך למות וכל הליכתו היא מיום הולדו יום מותו וא"כ למה זה לו בכורה וכשם שאין לכל הצלחות חשיבות אם אין מחובר להם יראה ע"ד שאמרו במשנה אבות ג' כתרים הם וכו' וכתר שם טוב עולה על גביהן וביאורו עפ"י הנ"ל ועפ"י האמור עוד כי מלבד שאין להם חשיבו' גם אינם בשלימות כ"ז שאינו מחובר עמהם הירא' כי האדם אין די לו בחיי שעה וטבעו שירצה להתעסק בהם לחזקם ולעשותם לעצמו בטח והון עשיר קרית עוז וגו' ואם הי' מסופק אולי בזמן העתים ילקח ממנו גם היום לא יערב לחכו כל הצלחות וא"כ במה יבטח הלא עיניו יראו כי חולפים ועוברים וכתיב מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב ר"ל הצדיק יוכל למצוא בשם ה' מגדל עוז להיות בוטח בה' כי הכל בהשגחת ה' לטובה ועי"ז ונשגב בצדקות כי איך יבטח בה' אם הוא יודע שהוא עושה נגד רצון ה' ועכ"פ כיון דיראה מחזקת הבטחון ורק בזה לא ידאג ליום רעה וא"כ הירא' הוא הנותן השלימות ומחזקת לידו האושר והצלחה על ימים רבים וזה שהשיג יצחק ע"י טעמו שטעם כנאמר ואוכל מכל וראה שהי' לו עונג והנאה במאכל ההוא והכיר שהוא כל כך מוטעם שהוא ברכת ה' וכאמרו כריח שדה אשר ברכו ה' וזה השיג שלא די שברכו הוא אלא שגם יהי' ברוך לעתיד וזה שאמר שהשיג ע"י שאכל מכל הכוונה ע"י שאכל מכל היינו שהרגיש בהמאכל כל מינין טעמים שאברכהו וגם ברוך יהי' ויהי' ראוי' לברכה:

פרשת ויצא

ויצא יעקב וגו' ויפגע במקום וגו' עי' פרש"י ולפי הנ"ל בפ' תולדות היא הי' עיקר הכוונ' אשר מצדה עשה יעקב כל התחבולות וראה ליקח הבכורה והברכה ויקח מאבני המקום וגו' עי' פרש"י שהיו אבנים מריבים וכו' יש לפרש כי יעקב כשהי' בשדה במקום אשר לא עבר ולא ידע אותו והי' ירא מחיות רעות וליסטים סמך עצמו והתתדיין לבטוח על השגחת ה' וטובו ולא על זו בלבד שם מבטחו אלא ג"כ השתדל לעשות הצלות מה שהי' בידו כדרכו גם בשובו מארם ועל זה כיון לדעת חז"ל באבנים שתמך יסודותיו שנקראו ומכונים בשם אבנים על השגחת ה' ומעשה ידיו ושניהם הי' במקום ההוא כי שם הי' עיקר מקים השגחת ה' ואלו מריבים זה עם זה כי הם שני צרות עד שעש' אותם הקב"ה אבן אחת כי גם המעשה ידיו יהי' בהשגחת היה

והנה סולם מוצב וגו' י"ל דקאי על שפע הנבואה אשר עיקרה במקום הקדוש ירושלים אשר בחר בה יעקב כי הוא סולם מדרגות וע"י הנבואה מוצב ארצה כי אלמלא נבואה המדרכת בדרך אשר יאתה הי' הכל הולך בחושך כי אין זה בשכל אנוש לברר מעשה

אשר הוא טוב וישר לגמרי וראשו מגיע השמימה כי אין איש על הארץ אשר יוכל להשיג אותה כמו שאי אפשר לילך מארץ עד השמים רק רצון ה' המשפעת זה, ומלאכי אלקים וגו' ר"ל שהשגת הנבואה היא למעלה כי סוף המדרגות של נבואה היא מה' עצמו ולא ע"י מלאכים דוגמת נבוא' משה וישראל בשעת מעמד הר סיני ולכך מלאכים צורך מלאכים לעלות קודם כדי לידע זה עי' ברמב"ם במורה ח"ב פמ"ה והנה ה' נצב עליו דהיינו המדרגה שאין למעלה ממנו דהיינו עת מתן תורה רק שלכך לא ניתן התורה לאבותינו כי התורה נקנית ע"י הקבלה איש מפי איש וקבלה צריכה להיות רבים מכבים ולכך אמר לו ה' אחר שיהי' זרעך כעפר הארץ אז נברכו בהם כל גוי הארץ ר"ל ע"י מ"ת שיהי' מפורסם גם לאוה"ע וכמו שבארתי במקום אחר ויש עוד לכוון בזה החלום רמז כי יעקב הי' לו צער כי גורש מהסתפח בנחלת ה' ומבית מדרשו של אביו ורשע זה שקט על שמריו ומזה יהי' מקום ויד חלילה להסתפק בהשגחת ה' כאשר כבר התרעמו ע"ז ירמי' וחבקוק ואסף ועי' בעקרים מ"ד פי"ג לזה ביאר ה' לו ראי' על השגחת ה' והוא כי ביאר החובת הלבבות בשער הבחינה כי טוב ויפה הוא לעולם שלא יהי' כלם עשירים וכלם עניים ואלמלא היו כלם שווין נתפרד החיבור הכללי וע"י שאינם שווין כלם נאגדים יחד ואיש רעהו יעזורו ואז כלם יחד והפרטים רק כאברי' והנה זה עכ"ח נעשה בהשגחה דכל דבר שבמקרה אי אפשר לכוון בו תכלית דכמו שהמקרה קרה להיו' מקצת עניים ככה אפשר שיקרה כלם עשירים וכיון שלעולם לא הי' כלם שווין עכ"ח הי' זה בהשגח' ולתכלית ישיבת העולם ועפי"ז יש לפרש פסוק בקהלת ה' ז' אם עשק רש וגו' אל תתמה על החפץ וגו' ר"ל שתרצה להכחיש החפץ ה' במעש' ידיו כי גבו' מעל גבו' ר"ל הא דיש עולם גבו' מעל גבו' שומר זה ר"ל תסתיים מינה כי הכל בהשגחה וזה הכונה והנה סלם ר"ל דהעולם הוא לעולם כסולם ועי"ז מוצב ארצה וממילא מוכח שראשו מגיע השמימ' וע"י ה' הוא וזה מלאכי ה' דהיינו הדורשי ה' עולים ויורדים בו ר"ל שרואין כי זכרם יעלה לפני ה' והוא יורד עליהם גזרתו מן השמים והנה ה' ניצב עליו ר"ל ע"י ראיית נבואה:

והנה ה' נצב עליו וגו' ר"ל שהוא אין צריך לראי' זו כי ה' נצב עליו על יעקב וראה זה בעין נבואתו ואם הפי' עליו על הסלם הכונה שהקב"ה משער מעמד האדם ושכרו בעוה"ז ליתן לו שכר טוב לעוה"ב ואין הקב"ה מקפח שכר כל ברי' והבטיח לו הקב"ה הארץ אשר צער לו שגירש ממנו שיברכו בו כל משפחות האדמה ולא יאמרו לסטים הם שכבשו דבר שאין להם תביעה עליו אלא כיון שיראו שאני נותן ר"ל שלא כדרך הטבע יברכו בך:

והנה אנכי עמך וגו' יש לפרש שכוון להודיע שאין הגלות הזה על חטא שקדם לו כי אנכי עמך ר"ל שאתה עובד אותי וא"כ כיון שאין זה לעונש רק או לנסות או להרבות שכרו מחויב הקב"ה להשיבו למקום לקיחתו ולא יעזוב אותו בח"ל ואפשר שכיון להודיע שג"כ בגלות מצרים ישמרהו בכל אשר תלך כולל כלם והיינו והשיבותיך וגו' היינו קבורה בארץ ויש לפרש עוד והנה אנכי עמך דהיינו אפשר לפעמים שהקב"ה מברך לבנים בעבור אבות הצדיקים וכן מצינו אבות מברך בעבור בנים ופרשתי בזה תפילת ר"א בברכות והסר שטן מלפנינו ומאחרינו ר"ל מצד מה שהי' לפנינו האבות ומצד מאחרינו הבנים אבל כאן אלו הי' בזכות אבותיו כבר הי' עשו נכלל עמו ע"ז אמר לו והנה אנכי עמך בזכותך:

ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי תלה בענותנותו בקדושת המקום ולא בידיעתו או שע"י הראי' הזאת במראות הנבואה כבר נכזבו כל הידיעות אשר השכיל מקודם מצד המופת וזה אמר ואנכי לא ידעתי שכבר נער מכל הידיעות ונחלף לו הידיעה בראי' שראה כי ה' במקום הזה:

אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי וגו' יש לפרש דהנה קודם התגלות ה' אל אבותינו וידעו ה' עפ"י המופת המחקר אבל לאחר שגלה ה' את עיניהם וראו במראות אלקים אז ראו כי הידיעות האלה כלם כלא היו כמ"ש הכוזרי ושהדבר הזה למעלה מחקירה אנשיית וע"ז כיון שיש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי אלא ראי' ממש בעין הנבואה:

וירא ויאמר מה נורא המקום הזה ובמדרש ובקינות יש ויקונן אין זה ונראה לפרש דהנה קדושת המקום הוא מב' בחינות עיין בס' החינוך פ' תרומה מצד עצמו ומצד העובדים שם ובשעת חרבנו נשאר קדושת המקום מצד עצמו ונסתלק קדושת העובדים ואז ראוי לקרות רק בית אלקים שאין לאחרים חלק ובאמת אלמלא יש נמי קדושה מצד העובדים לא השפיל שכינתו למטה כי השמים כסאו וארץ הדום רגלו ואיזה בית אשר תבנו וגו' ולזה אמר אין זה כי אם בית אלקים דהיינו בשעת החרבן וזה ר"ל לבית אלקים שער השמים נכון ומיועד לכך ולכך סילק הקב"ה שכינתו לרקיע וא"כ א"ש שיהי' זה קינה עוד י"ל על דרך אחר שאמ' דוד הע"ה תהלים ט"ו מי יגור באהליך מי ישכון בהר קדשיך וכן תהלים כ"ד מי יעלה בהר ה' דהכונה דהעומד נגד השגחת ה' ממש איך לא ירא ויפחד ממלך הכבוד אשר הוא משגיח על נגלהו ונסתרו ולזה אמר מה נורא המקום הזה אין זה ר"ל אין זה ראוי אלא בית אלקים ר"ל מלאכים כי מי יכול לשמור מכל חטא:

אם יהי' אלקים עמדי וגו' יש לפרש שלא נסתפק בנבואתו אלא נסתפק האופן השימור אם יהי' באופן שישמרהו ה' מכל צרה על דרך הטבע או ישים אותו כנחושה לסלע ולצור:

ותקרא שמו ראובן וגו' עי' פרש"י ובמהרש"א בעין יעקב ונ"ל דהנה כתב הרמב"ן דחלילה שיהי' הבן בן שנואה וכן אם נולד מפעם הראשון הי' בן תמורה ולא מעלי וכיון שהבן טוב עכ"ח שאין יעקב שונאה וע"י זה מוכח כי בעלי אוהב אותי:

הפעם אודה ה' וכו' בגמר' ת"ק דברכות מעול' לא הודה אדם עד לאה ע"ש ויש לפרש כי הודאה לה' הוא ממש כתפילה כי עיקר התפילה כבר כ' העיקרים מ"ד כי הוא כדי שיעשה האדם עצמו ראוי לקבל שפע ע"י הודאתו כי מיד ה' הכל מוסיפין לו שפע וא"כ לעולם הודאה נמי כתפילה שע"י הודאה נמי מוסיפין לו שפע שבע רצון וא"כ אין ראוי לקרות זה הודאה לפי מה שאנו מבינים בלשון הודאה רק לאה שע"י הודאה פסקה מלילד ולכך שפיר יש לקרוא זה בלשון הודאה:

הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותידד שנתי מעיני ואמרו במדרש שאמר אז יעקב שיר המעלות דתהלים אמרתי לפרש בעזהשי"ת יעקב אבינו כאשר שם אל לבו כל הטורח ההוא שעשה בעניני צורכי קניני עוה"ז נפל פחד עליו אם לחיי עוה"ז כך לחיי עוה"ב על אחת כמה וכמה ואיך ראוי לטרוח בעניני עוה"ז ואמר את אשר הי' מקנך אתי ומתי אעשה גם לביתי לבית ה' דהיינו עוה"ב כנאמר בצדיקים שתולים בבית ה' על עוה"ב אמנם זאת השיב אל לבו הדרך למצוה והמסייע והמוביל למצוה הוא ג"כ מצוה ומעניני עוה"ז עולים לעניני העוה"ב והמתעסק בצרכי עוה"ז כדי שיוכל לעבוד ה' ולגדל בניו לתורה ולעבודה וליראת שמים וכל שכן ביעקב אבינו להעמיד שבטי ה' ולבנות בית ישראל שעל ידי זה יבנה בית ה' אז גם עניני חול נעשים קודש והם מעלות לעלות לבית ה' ובזה נתיישב דעתו והתחיל לשורר בשיר המעלות דוגמת השירי מעלות שניתקנו לט"ו מעלו' דבית המקדש וזה אפשר רמז של המזמור שיר למעלות שמיוחס ליעקב מאין יבוא עזרי דהיינו שהי' דואג והתנחם בזה שמאין יבוא עזרו אע"ג שזה הוא אין אפ"ה יהי' לו לעזר וה' עשה שמים וארץ שיהי' הארץ עזר לקנות עבודת השמים:

פרשת וישלח

וישלח יעקב מלאכים וגו' אפשר מצד שראה יעקב מלאכים ששלח ה' אליו השכיל בדעתו כי מזה נראה שמוכן שוב אליו פחד ורוגז אשר הושלח לו מה' אלו מלאכים לשמרו ממנו ולזה יעקב ששם מבטחו בה' ולא סר להיות עושה ג"כ מה שבכוחו לעשות על דרך הבטחון גמור גם פה כיון שעלה בדעתו שאפשר שיהיה זה הרוגז עם עשו גמר בלבו שאל יתחר במרעים אשר השעה משחקת להם אלא ישלח לדרוש שלומו וטובתו על דרך אם רעב שונאך האכילהו לחם כי גחלים אתה חותה על ראשו (משלי כ"ה) שהשונא מתבייש מזה שרגיל לעשות לך רעה ואתה מקרבהו ולזה גם יעקב שלח

שלוחים לעשו בדברי שלום ואמת וראה בדעתו כי טוב הדבר לשלוח קודם ביאתו לארץ כי כבר אמרנו למעלה בפ' תולדות כי עיקר יסוד הברכה הי' תלוי בירושת ארץ ולא רצה לעשות כאלו הודה על הברכות לעשו אבל שלח כל זה קודם בואו לארץ וכיון שאינו בארץ אין להברכות חלות ושייכות לו ומותר לו לקרוא אדון ואינו נראה כמבטל ברכת אביו ובזה כבוא לענין הפרשה בוודאי יעקב סבר כי עשו עודנו עומד בשנאתו ולכך רצה כדי לכמור רחמיו או לכל הפחות כדי שיתבייש מלהרע לו השכיל להציל נפשו ממנו לשלוח לפניו קודם בואו לארץ מלאכים לעשו אשר השעה משחקת לו וכבש ארץ שעיר ונעשה שם שדה אדום וצוה לאמור לו לבשר בשורה כי הי' אצל לבן ליקח בנותיו כידוע ואחר שם מצד שעשה חיל מקנה צאן ודרך אוהב. שישמח בבשורה זו וכל שאפשר להודיע קודם לאוהב ממעמדו הטוב מוקדם לברכה ולכך אשלחה זה למצוא חן עי"ז בעיניך כאלו אמר יודע אני כי אוהב לי ומבקש טובתי וע"י בשורה זאת אמצא חן בעיניך:

וישלח יעקב וגו' נראה שקאי ההמשך לסיום פ' ויצא ויעקב הלך לדרכו וכו' שכאשר יעקב הלך מלבן ונפרד מרשע ההוא שלח לו הקב"ה מלאכים וכאשר ראה יעקב בעין נבואתו ולפי הנרא' אחרים אשר אתו לא ראו אותם וזה הי' לו אות שהמה מלאכים ממש ושבאו עתה להראותו כי ה' הצילו מיד לבן אשר רצה לאבדו ועדיין יהי' בעוזרו כי ברכת ה' היא תעשיר ולא תוסיף עצב עמה וכמו שכ' הרמב"ן בפ' תולדות שאם בצדיקים יש שמגיע להם כמעשה הרשעים בענין העושר אבל לא באותן שנתברכו מפי הקב"ה ע"ש והטעם כי הקב"ה היא בלתי משתנה וקיים לעולם וגם ברכתו היא קיימת וכמו שנאמר יברכך ה' דהיינו בעצמו וישמרך שאז יהי' משומר וקיים וגם כאן ביעקב שה' הציל את מקנה לבן ויתן ליעקב על ידי ניסים וכמו שסיפר לעיל בפ' ויצא ועי"ז בודאי ראוי שלא ישיג להם שום עצב וכאשר ראם ואחרים אשר אתו לא ראו דאג יעקב אולי לדידהו לא קיימו וע"ז אמר מחנה אלקים זה ר"ל גם מחנתו היא מחנה אלקים:

וישובו המלאכים וגו' באנו אל אחיך וגו' וגם הולך לקרתך וגו' יש לפרש לשון וגם שהכוונה לפי האמור שלכך הכניע לו כדי שלא יתן יד לרשע לשנוא אותו וכיון שהי' ותכלית השליחות שלא לצאת לקראתו ולכך שפיר השיבו באנו וגם הולך וגו' ר"ל תרווייהו יש לך אע"ג שעשינו את שלנו הוא לא סר מדרכו הרעה ולכך וירא יעקב ויצר לו וגו' ר"ל לפי הנ"ל שהי' צר לו מאוד על ששלח אליו שלוחים דכיון שלא הועילו אפשר שהזיקו לו כי אלמלא לא הי' שולח לו אפשר שלא הי' יודע ממנו ובארץ עצמו אצל אביו אפשר שאין כאן מגור כל כך משא"כ כאן הוא סיבב לעצמו שעת הסכנה ולכך הי' מתירא אולי לא יעמוד ה' בעוזריו והואיל והוא העמיד והשיא סכנה על עצמו וע"ז לא

הובטח ה' לו אם יקרב הרע לעצמו ולזה גם עתה לא סר ידו מלהשתדל את אשר בכוחו לעשות ואמר בדעתו לחלק לשני מתנות:

ויאמר אם יבוא עשו וגו' יש לפרש כי חצה מחנה אחת שלו לב' חלקים מחנה אחת חלושה והנשארת החזקה ואמר בלבו להקדים המחנ' החלושה כי אלמלא יקדים החזקה אז אם יבוא עשו ויגבור המחנה החלושה הנשארת לא יהי' לה לב ויהי' לבה נמס בקרבה וירך לבבה וממילא לא תעיז לקום בפני עשו ולכך טוב יותר להעמיד החלושה קודם שאז אפי' תפול הראשונה מ"מ השני' מצד שהוא חזקה בעצמה לא תהי' נמס ואל תחפת ויהי' יד החזקה לה לפליטה שלא ירך לבבם ונראה שלמחנה החלושה כינה בלשון נקיבה והחזקה בלשון זכר ולזה אמר אם יבוא אל המחנה האחת החלושה והי' זה המחנה הנשאר ר"ל זה שנשאר החזקה יהי' לפליטה ואפשר לפרש עוד שלאנשיו אמר כן כי הי' מתירא שגם הם ייראו ואז כיון שלבם יפחד וידאג לא יהי' תקומה להם לכך אמר להם שלא עושה זה מצד יראה אלא אדרבה מצד שאין רצונו להרוג עשו ואם יהי' כולם כאחת אז אפשר שהמחנ' תכה לעשו ויהי' לפי"ז פעל והכהו קאי על המחנ' וכינוי הפעול קאי על עשו אבל אם יהי' המחנה הנשאר אז יהי' לפליטה לעשו ולפי' זה היראה ויצר קאי היראה על עצמו וצר הי' לו להרעיד מחנהו:

קטנתי וכל החסדים וכו' כי במקלי עברתי וכו' עי' פירש"י ולדבריו ר"ל שכיון להביא ראי' שנתמעטו זכיותיו כיון שהירדן ראה וינוס לפניו כי כבר גזר ה' מבריאה שתהי' מוכנעת וחורדת לפני השגחה ועובדי ה' ואיך לא יפחד וינוס אדם אחר מפניו אם הירדן אשר אינו רואה ולא שומע נס מפניו כל עמי הארץ ראוי שיראו מפניו ועכ"ח שנתמעטו זכיותיו:

כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות ורש"י פי' כי נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן מפניו ונראה הכוונה דחשיבות הצדיק אפשר מב' פנים אחד מצד כושר ויושר פעלו ורוב תמימותו ומסירת נפשו לה' עי"ז נתעלה ונחשב מדרגתו למעלה מן הטבע ואינו תחת המזל כיון שהגבי' עצמו למעלה במעשיו עי"ז נתעלה בקודש דוגמת משה עלה אל אלקים ונאמר עלית למרום ואמרו עליו במדרש כל עלייתך לא הי' אלא ממרום היינו מהמעל' הרמה אמנם יש עוד מדרגה אחרת שנתעלה האדם שעמד בנסיון שרצו לפתותו ולהמשיכו לדבר בירה והוא עמד על נפשו ושיבר את התאוות והחבלים הרוצים למושכו להטות אותו מדרכי ה' ולכך כשם שהוא סילק ושיבר והעביר כל המונעים דרוצים למנעו מדרכי ה' כך מידה כנגד מידה יתן לו ה' ששאר מניעות מהטבע המגבילים והמונעים אותו מצרכיו יסולקו ממנו ואין הטבע יוכל לעמוד בפניו:

וב' המעלות אלו נראה שהלבישה המליצה אותם במטה אלקים היינו המעלה השנית לנער רשעים מן הארץ ולמנוע מעצמו כל הפתויי והסתותי היצר והרשעים שלזה מיועד המטה למנוע מלהחליק וליפול ן חלקלקות הנוטים במעגלותו ולנער ולהפריד רשעים אבל יותר נעלה המעלה הראשונה היא קראה המליצ' יד הרמה והגדולה ולזה כיון והי' כאשר ירום מש' את ידו וגבר ישראל: וגו' דהנה יש נפקא מיני' בין ב' המעלות המעלה השניי' בא לארם מכת הרע והפתויי והסתה של רשעים וכיוצא בהם וא"כ נהי דמעלתו גדולה מ"מ כיון שהרשעים גורמים לטוב ומעלה הזאת יש להם זכות מה ואין הקב"ה מקפח שכר וגו' אפי' אבד דינר ומצאו עני הקב"ה נותן לו שכר וכיון שנתעלה מדרגת הצדיק ע"י פיתויי רשעים אין מדרגה הזאת כדאי שיכבשו הצדיקים את הרשעים ולהעבירם ולסלקם מן הארץ כיון דבכלל מדרגת הצדיק יש זכות לרשע משא"כ במעלה ראשונ' היא נקי' ואין לזר אתו וזה נראה כוונת המדרש שאמר בפ' בשלח שאמר הקב"ה למשה הרם את מטך ונטה ידך על הים שפי' המדרש שירם המטה היינו שיסלק המטה ורק בידו יעשה לו נס היינו מטעם הנ"ל הואיל שבמטה ומדרגה ומעלה זו אי אפשר לבקע הים לנער הרשעים לכך אמר לו לסלק המטה ורק בידו יעשה ניסים ונפלאות היינו ע"י מעשיו הטובים העולים למעלה וא"ש וזה כוונת הקרא הנ"ל דיעקב אבינו הסתפק ג"כ בזה אם אמנם שראה שה' עשה לו ניסים ונפלאות וא"כ מזה נראה שה' רוצה בו וברכו שהלך ללבן אבל עתה שנפל עליו פחד גדול סבר שהי' מעלתו רק ע"י הסור מרע כנ"ל שלא הלך בדרכי עשו ולבן ואז יש גם לרשע חלק בו ואינו עומד לו נגד עשו וזה שאמר במקלי עברתי את הירדן הזה לא בכח מעשי הטובים אלא בכח הסור מרע והוא בבחינת מטה ומקל שהוא מטה האדם ומקל אותו בקלות לילך והה"ד לענין מליצת הענין הוא המקלי לפתות אותו להיות בקלות ראש והצדיק אדרבה ניער במקלו הרע והחזיק עצמו במשענתו שלא ימוט וזה שאמר כי במקלי עברתי את הירדן הזה ופרש"י שנתן מקלו בירדן היינו איך הוצרך לשבר ולהכות על פתויו ונסיון הרשעים שמקיפים אותו כמים רבים בירדן ובזה נבקע הירדן וכדלעיל מידה כנגד מידה ולכך ועתה הייתי לב' מחנות שאין זה כדאי לעמוד ולנער הרשעים ולכך הוכרחתי לחלק לב' מחנות וא"ש וע"ז סובב תפילתי הצילני נא מיד אחי וגו' ואתה אמרת היטב איטב עמך והיינו במעלות העשה טוב שהוא עמו וגו' וא"ש:

ויקח מן הבא בידו וגו' שוב אזר כגיבור חלצו לעשות כל האפשר לו ואע"ג שראה בפעם הראשון שעם זה שכיבד אותו ושלח שלוחים לא הפעיל מאומה לא זז מלעסוק מה שעלה בדעתו להיות טוב כי אדרבה זה הוא סימן שאין סמיכתו על התחכמות של עצמו

אלא שזה טוב וישר לפני ה' לעשות כפי האפשרי כמ"ש החובת לבבות בשער הבטחון ולזה כאשר עתה בחר לשלוח לו מנחה לא רצה ליקח מן אותו מקנה אשר נולד לו מקנה לבן אשר כבר גלה לו מלאך אלקים שהי' באמצעות נס שכל העתודים העולים אל הצאן הי' נקודים וגו' ולכך בחר בצאן ובקר הנולד ברשותו:

ואמרתם גם הנה עבדך יעקב וגו' כי אמר אכפרה פניו וגו' יש לפרש עי"ז ששולח דורן כזה ונראה כי הוא ירא ממנו ואינו סמך על ברכתו של אביו ועי"ז ירפהו:

ויאבק איש עמו וגו' שהוא הי' שר של עשו ושלחו הקב"ה כי לא ע"י מעשיו יגבור וכל הלילה רמז לכל משך זמן הגלות יאבק איש עמו וירצו להפילו ולהורידם מדתם עד עלות השחר סמוך לגאולה וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו וכו' אפשר שכיון שאדרבה ראה אח"כ להתחבר עמו ואז ותקע כף ירך יעקב שאז יכול להם שע"י הדביקות יתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ויאמר שלחני וגו' לא אשלחך כי אם ברכתני וגו' ר"ל שאדרבה יגיירו מהם ע"ד שאמרו מפני מה גלו וגו' כדי שידבקו בהם גרים ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך וגו' יש לפרש דהנה כבר מטבע האדם מוטבע לעשות ולדבר כאשר עם לבבו ולא ידבר דבר עיקש ופתלתול ולכך התינוק כל זמן היותו קטן מדבר פיו כלבו אבל לאחר שאדם נתגדל בשנים ורואה הרבה פעמים שאלמלא יגיד כאשר בלבבו יבוא לידי היזק והשקר יביא לו ריווח ולכך מצד אהבתו למועיל לו ישנה דבריו אבל מדת הצדיקים ראוי שיהי' ודובר אמת בלבבו אבל זה באמת אם הי' כל הדור הוא צדיקים לא כן בעבור שיש רשעים בעול' אי אפשר גם לצדיק להיות בכל פעם פיו ולבו שווין כי אם עקש תתפל ולכך יעקב שנקרא ע"ש ויעקבני זה פעמים ר"ל עם רשע אבל לעתיד שיהי' מלאה הארץ דיעה וגם גוים רבים ילכו לאו ה' אז שפיר יכונה בשם ישראל שיהי' אפשר לו להיות ישר כאשר היא רצון ה' ולזה אמר לו המלאך לא יקרא שמך יעקב אלא לעתיד כעלות השחר יהי' כל העולם מתוקן ויקרא שמך ישראל ובזה א"ש שאמר ה' לו שמך יעקב ר"ל המלאך הי' כאן לסימן הגאולה אבל השי"ת אמר לו שמך יעקב שעד עתה עדיין שמך יעקב וא"ש:

עוד בפסוק הנ"ל ויאבק איש עמו וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב ובמדרש הובא בילקוט אליעזר בערך מדרשים שונים בשם מדרש הנעלם שכף ירך רמז על כף של נדב ואביהו ונראה להסביר כי אם אמנם העוה"ז הוא העולם הנסיון לחבר גשמיי ורחניי וללחום מלחמת ה' ולהגביר הרוחניי על הגשמיי עד שיהי' אפשר לעשות ב' הדברים כאחד וכמ"ש החובת הלבבות בפ"ז משער הפרישות שאבותינו הי' להם כח הירא' שהיו יכולין לעסוק בעניני העוה"ז ואפ"ה היו דבוקים בה' ולא הי' צריך להם

הרבה פרישות והרבה מצות מכח רוב קדשותם ויראתם ואפ"ה מנעי מהדביקו' וחיבור עם רשעים כמצוה עלינו הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע שאע"ג שיעקב אבינו אמר עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי אפ"ה לא קיבל התדבקות מעשו שאמר לו נסעה ונלכה ואלכה לנגדך השיב ילך נא אדוני לפני עבדו שאפי' הי' בטוח בעצמו מ"מ הי' ירא בשביל יוצאי חלציו ומעשה אבות סימן לבנים ואע"ג שאנו למדים מקטורת שהי' בו חלבנה שכל תענית ציבור שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית שגם החלבנה הי' בקטורת וכמו שהביא הטור או"ח סי' תרי"ט אין אנו רשאין לעשו' זה אלא דומי' דקטורת בשעת מצותו דמצוה מגינה ומצלי ודווקא כשהם טפלים לנו ולכך באמת נדב ואביהו שהקריבו הקטורת שלא בשעת מצותו נכשלו ונענשו ונקרא אש זרה והיינו אפשר דרמז כאן דהאיש הוא שר של עשו ס"ו דיש ע"י עשו ב' נסיונות אחד שרוצה להרוג ולאבד ולענות ואז אינו יכול שישראל חוזרין בתשובה וה' עוזר להם והב' שמקרבין אותם ומדבקין אותם ואז ישראל חוטאין ויערבו בגוים וילמדו מעשיהם ואז רע להם ולזה אמר ויאבק עמו לענות ולייסרו ולא יכול לו וירא כי לא יכול לעשות לו רע בזה האופן ואז השכיל לעשות באופן אחר ויגע בכף ירכו דהיינו התדבקו' והתערבות בו כעין הנאמר כל אשר יגע בבשרה יקדש שדרשו חז"ל עד שנבלע בבשרה ה"נ כן הכוונה על התערבות והבליעה אז ותקע כף ירכו של יוצאי ירך וכן שמעתי לפרש ממרן בעח"ס זצ"ל וע"ז המליץ במדרש הנעלם הנ"ל ויגע בכף ירכו בכף של נדב ואבי' היינו בכף הקטורת לחבר עמו באגודה חלבנה ועי"ז ותקע:

המלאך אמר לא יקרא עוד שמך יעקב כי אם ישראל וה' אמר שמך יעקב לא יקרא עוד וגו' ואמרתי המלאך ראה אז שיש צורך לקיום העולם ביעקב וה' הרוצה בישוב העולם ואי אפשר זה אלא ע"י תורה וישראל הלומדים ומקיימין אותה וכאלו יש ביעקב צורך גבוה ולולי יעקב אין עולם ואין מלאכים וזה שאמר לו לא יעקב יקרא שמך אלא על שמו של הקב"ה שר ה' ועי"ז עכ"ח תוכל אבל בזה עדיין לא נתיישבה דעתו עליו דשמא ע"י ריבוי הצרות ואריכת הגלות שהי' התאבקות הזה מורה כמבואר במפורשים עי"ז יוחלש אמונת ישראל ויתמעטו כי אותותינו לא ראינו אמנם כבר ביארו ואמרו שקיום ישראל בגלות הזה אע"ג שרבו גזירות ושמדות ובכל זאת לא שכחנו שם ה' ועם ישראל הוא עם אחד אע"ג שנתפזרנו בכל כנפי ארץ והרבה אומות אע"ג שלא סבלו כזאת אין זכר למו זה אות ומופת על נצחיות ישראל ושעוד ידו נטוי' עלינו ושתכליתינו הוא לפרסם שם ה' בכל הגוים עד אשר יכירו וידעו כל יושבי תבל כי ה' אחד ושמו אחד וזה שאמר לו הי"ת שמך זה שנשאר לך שמך אע"ג שהיית במדרגות יעקב שהשם הזה בבחינ' הגלות

אפ"ה קיים שמך דבשם אנו מבינים עצמיות וקיום הדבר ומהותו ומזה יהי' לך מופת שלא יקרא עוד שמך יעקב אלא ישראל:

לא יקרא עוד שמך יעקב כי ישראל כי שרית עם אלקים וגו' נראה ליישב כוונת הקרא וגם מה שאמר השי"ת שמך יעקב לא יקרא עוד שמך יעקב וגו' ונראה ה' אלקים עשה את האדם ישר וגם את זה לעומת זה ברא אלקים אם אמנם יש בעולם הרבה דברים המרגילים לאדם לעבירה יש כנגדן דברים המכניעים אותו ומלמדים אותו להכיר בוראו ולעמוד על משמרתו לעבוד עבודתו ולא די בזה כי האדם מורגל מנוער לשמוע בקול תאותו ויצה"ר אשר לפתח חטאת רובץ והרגל נעשה טבע גם את זה תיקן ה' ונתן לנו מצות חקים ומשפטים המחזיקים אותו בדרכי ה' כמו שאמרו חז"ל כל מי שיש לו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפילין בזרועו בטוח שלא יחטא כמ"ש במעשה דר"א ב"ד פ"ק דע"ז דבאו ב' הציציות וחטפו על פניו כשבא לעבור עבירה שע"י המצות יוכל ליזהר מדבר עבירה והם המחייבים אותו ליום הדין והשומרים יש לו יד בכפלים שיוכל לשמור מדבר עבירה ע"ד שכר מצוה מצוה ועד"ז יש לפרש הקרא אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ כו' אמנם אם האמת שיש לאדם כח לעמוד על משמרתו א"א צריך להיות כאיש לוחם מלחמה לא ירך לבבו ולא ירעד אמנם יכבד על האיש יותר ויותר אם הוא שוכן בין רשעי ארץ המסיתים ומרגילים לעבירה והמלחמה עליו מבית ומבחוץ לזה צריך האדם סיוע גדולה מאת ה' לעמוד כנגדם כמו שפי' הבינה לעתים על פסוק ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת כו' ע"ש והנה יעקב הי' שמו על שם וידו אוחזת בעקב עשו ופי' העקידה לעיל בפ' תולדות שסי' ורמז זה הי' על כי יעקב ועשו המה מהופכים מראש ועד סוף ומה שהוא אצל עשו מושפל תחת עקביו דהיינו הדברים הטובים והישרים שעשו דש בעקביו ואינם חשובים לכלום יד יעקב אוחזת בם ועל שם זה נקרא יעקב אמנם זה השם ראוי לו אם הוא בכוחו יגבר ויתגבר עליו אמנם אם מסייע ה' ובכח ד' הוא שמו הנאה לו ישראל שהוא בכח ד' אלקים יתגבר ונעשה שר על יצרו ואנשי רשע הסובבים אותו והבחינה על זה ע"י שרשעים חוצה לו ומבית ומבחוץ אין שלום ואפ"ה ידו על העליונה ועכ"ח מאת ד' היתה זאת וע"ז אמר לא יקרא עוד שמך יעקב כי אם ישראל כי בסיוע מאת ד' היתה זאת כי שרית עם אלקים ועם אנשים וכיון שהמלחמה מבית ומבחוץ עכ"ח שהי' מה' ואם אמנם זה אמת בצד מה שהסיוע מה' מ"מ האדם צריך להתעורר בתחילה לטוב ואז ה' ישלים אתו וימסירנו בידו ולכך אמר לו השי"ת שמך יעקב כו':

פרשת וישב

אי' במדרש בני רחל נסיונן שוה וגדולתן שוה ביוסף כתיב ויהי כדברה אליו יום יום ובמרדכי כתיב ויהי' באמרם אליו יום יום וגדולתן שוה ביוסף כתיב ויסר את טבעתו וכן במרדכי נראה הביאור רק העומד בנסיון הוא מובטח שכך יעמוד ובפרט מי שהרגיל ונעשה לו לטבע לעמוד בנסיון וכל הפתויים והסתות וכל קושי הדבר אינו פועל עליו לשנות אותו וחז"ל אמרו שלכך לא עשה הקב"ה רצון דהע"ה לומר אלקי דוד שאבותינו עמדו בנסיון אבל הוא לא עמד בנסיון והנסיון הוא על ב' אופנים כמ"ש האברבנאל על קרא דישעי' כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקים אתך למשפט תרשיעי או שרוצים לכפות אותם ע"י יסורין או מיתה או שרוצים לפתות בהסיית שחדים ותאות וגבהות ושאר עניני החושים ואבותינו עמדו כלם בנסיון ואפ"ה בנסיון האונס והכפיה במיתה לא מצינו רק באברהם ובו נתקיים ואהבת את ה' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך וע"ז אפשר שכונו חז"ל במה שאמרו והובא ברש"י פ' לך יכול יהי' חותמין בכולם תלמוד לומר והי' ברכה בך חותמין כו' דהיינו אצל אברהם הושלמו כל הנסיונות והוא החותם המעיד עליו לגמרי עכ"פ ע"י הרגל נעשה לטבע אפי' הרע אפי' שמרגילין אותו הוא כטוב וטבעת המלך לחתום כל הענינים לעשות בשמו בלי שאלתו זה אינו יכול ליתן אלא למי שקים לי' בגווי' שלא ישתנה ושהוא איש אמון בו ואינו הפכפך וזה יתאמת ע"י עמידת הנסיון יום יום ניכר ונראה חוזק ואמונת דרכם הטוב ועי"ז זכו לנתינת הטבעת שהיא ניתן רק לאדם שאמונים בו:

וישב יעקב כו' פי' רש"י והוא מהמדרש ביקש יעקב לישב בשלוה וגו' הכונה נראה דהנה אמרו חז"ל ברשעים תחילתן שלוה וסופם יסורים ובצדיקים בהיפך ואמרתי לפרש בזה פסוק תהילים יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק והדבר מבואר בטעם כי בכל דבר ההעדר קודם להוי' ויציאה מהעדר להוי' קודם להוי' ממש וכבר אמר שלמה כל פעל ד' כו' וגם רשע ליום רעה וכמו שאמרו במדרש לית הנאה מן שינויא אלא קוציצייהו והוויית רשעים נעשה ביום רעתם ולכך צריך שיהי' תחילה שלותן עד שיתמלא סאתם אז תבא כל רעתם עליהם ויבואו לכלל הוי' ויציאות אבל בצדיקים הוא בהיפך שאין הרע תכליתם אלא הוא כרוך בהם מצד ההעדר שהאדם גם אם הוא בעולם כל זמן שאינו משיג תכליתו הוא כאילו אינו ולזאת כל תחילת ימי הצדיקים אינו אלא השתלשלות להוי' המעולה והרע תחילה שהוא ההעדר וסופם תכליתן הוא שיהי' בשלוה כי לפום צערא אגרא אמנם הזה אינו בכל פעם בעוה"ז אלא א"כ נבין הכלל שלכלל ישראל יהי' בעוה"ז תחילתן יסורין וסופם שלוה בעוה"ז שלכלל אי אפשר אלא בעוה"ז כי מהיותינו

בני אדם אשר חיינו על ג' אופנים אחד חיי נפשו והב' חיי ביתו והג' חיי חביריו ורעיו ורע הבא עליו הוא כולל לכל ג' בחינות ומהראוי שהטוב הוא יהי' ג"כ על זה האופן כולל לכל אופני החיות וזה אי אפשר אלא בעוה"ז וזה אפשר מה שאמרה לקתה בכפלים ונחמה בכפלים כי עם היות החיות הנ"ל כבר אפשר לחלקם לב' חיי עצמו וחיי חבריו וזה אי אפשר אלא בעוה"ז וכמו שכ' העקידה שער ל"ב אבל ברע לאדם פרטי אפשר שיהי' שלותו בעוה"ב והוא תכליתו כמו שהי' רעתו פרטי לו וזה הכונה כאן ביקש יעקב לישב בשלוה בעוה"ז שסבר שכבר ראוי שיהי' הסוף וסופו שלוה וזה אינו מחייב אלא א"כ רעתו הי' רעת חבירו כנ"ל שאז השלוה בעי שיהי' בעוה"ז ולכך קפץ עליו רוגזו של יוסף שיהי' מיצר בצרת אחרים ואז מוכרח השלוה בעוה"ז בסופו ואמר הקב"ה לא דיין לצדיקים כו' והנה כבר פרש"י לעיל והוא מהש"ס דמסורת הי' ביד אבותינו שבית עשו יפלו ביד בני רחל כי היא היתה טובה וישרה והי' בה מדרכי קונה וכראותה כי לבן נתן לאה ליעקב מסרה לה הסימנים שלא תתבייש אע"ג שנוטל ממנה הזיוג אשר כלתה נפשה אליו ראוי שבני' ינקונו את עשו אשר נטר איבה ליעקב אשר לקח בכורתו ורצה להורגו ע"ז וקנא בו ועברתו שמר נצח וכ"ש אחר שבא אחיו לידו וגמל להם טוב במצרים טובה תחת רעה ושמר ברית אחים ולכך יבואו בני שומרי ברית אחים ואחות ויגמלו למי שהפר ברית אחים להורות על מה אבדו אבל בני יעקב לאחר שמכרו יוסף וקנאו בו והפרו ברית נוטל מהם מעלה זו להיות למכה עשו ולכך אמר הכתוב עובדי' א' והי' בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ולזה אהב יעקב את יוסף יותר מכלם מהיותו הוא המגין נגד עשו וקריינא דאגרתא איהו להוי פרוונקא הואיל וכן ראוי לו ג"כ העוושלה כי הוא הגורם לממשלה כי לאום מלאום יאמץ ועל אשר הי' יוסף עומד לזה לכך באו לו כל הסבות שבאו ליעקב באו לו מאחיו ואעפ"כ ישמור להם ברית אחים אז יהי' מכוון יותר זה כנגד זה וזה ג"כ אפשר לפרש ביקש יעקב לישב בשלוה ר"ל שביקש לישב בשלוה בארץ מגורי אביו היינו בארץ כנען שתחול הברכה של אביו שהיתה תלוי' בארץ ההוא כמבואר לעיל וממילא כיון שיעקב בשלוה עשו צריך שיושפל דלאום מלאום יאמץ ולכך קפץ עליו רוגזו של יוסף להיות שהם עשו מעשה זה וקנאו ושנאו אותו ראוי שיושפל משו לפניהם ה אי' שטנו של יוסף והיינו כנ"ל שקפץ עליו ר"ל שעניו הי' שטנו שהוא עשו והוא מבואר ע"פ מה שאמרו פ"ק דברכות ד"ג מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלן לא ניתנו אלא ע"י יסורין תורה ועוה"ב ע"ש וזה להורות על חשיבותן וגם כמ"ש הרי"ף שם כדי שיזהרו בו כי דבר שבא לאדם מכירה או יסורין הוא חביב לאדם מאד והנה רש"י פי' לעיל וילך עשו אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו

כו' שאמר שלא רצה ליקח חלק לא במתנה ולא בפרעון השטר של גר יהי' זרעך וע"ז אמר כאן דגם יעקב ישב עצמו בארץ מגורי אביו וקיבל הגרות על עצמו אבל הדרש הוא שיעקב רצה ליישב בא"י בשלוה ולכך קפץ עליו רוגזו של יוסף כנ"ל אמר הקב"ה לא דיין כו' והוא כנ"ל מצד שאינו די להם ואינו חשוב כל כך כמו אלו בא ע"י יסורין ולכך תבוא עליו ע"י יסורין:

בפסוק ועשה לו כתונת פסים במדרש ואמרו על שם שבעבורו נקרע הים ואמרו שם למה שונאהו הואיל ופס הים בפניהם והיינו דקאמר ויעש לו אביו כתונת פסים וישנאו אותו וצריך ביאור ונראה במנה"י הכונה כבר אמרו חז"ל יוסף שקידש שם שמים בסתר ניתוסף לו ה"א משמו של הקב"ה שנאמר עדות ביהוסף ויהודה שקידש שם שמים בגלוי נקרא כולו על שמו של הקב"ה ולפי הנראה יהודה מסר רק כבודו והודה בדבר שהי' בזיון לו וזה מסר למען השם שלא לגזול ולבזות כבוד תמר להתכבד עצמו בקלון חבירו דמיתת תמר הי' יכול למנוע בשום אמתלא והוא הודה בגלוי שיהי' גם אחרים יודעים הדבר כמו הי"ת וראוי לו השם של יהודה על שמו של הקב"ה וזה שאמר לו יעקב יהודה אתה כו' שמרמז על שהודה על מעשה תמר כפרש"י בחומש שם אמנם נסיון יוסף הי' יותר על שהי' בסתר ולא הי' מתוודע לשום אדם וכמו שפירשו במקום שאין אנשים השתדל להיות איש וגם שהי' בדבר שיצרו תוקפו ומעוור עיני שכלו והוא התגבר על טבעו ויצרו והעמיד דמות דיוקנו של אביו לפניו לפיכך ניתוסף לו שם חדש דנעשה ברי' חדשה והנה התאוות נמשלו להמון מים רבים אשר יחוגו וינועו את האדם כשיכור וכל חכמתו תתבלע וירוממו גליו ברוח סערה יעלה שמים וירד ויוסף השליט ברוחו וכאלו קרע הים לכך מידה כנגד מידה נקרע הים בשבילו וכמו שדרשו חז"ל על הקרא הים ראה וינוס שראה הנס זה יוסף שינס ויצא החוצה למעלה מן הטבע ולפניו אין ראוי שיוגדל עפ"י דרכי הטבע ולכך נקרע והנה השבטים שהי' שונאים אותו על חלומותיו ועל דבריו שהביא דיבתם רעה מצינו שראובן דן אותו בכל עת לכף זכות באמרו הילד איננו ואמרו אל תחטאו בילד שמעשיו אלו הם רק מעשה ילדות וטבע הילדות גרם לו זאת וכמו שאמרו ילדות הי' בי והעזתי פני אמנם לפי הנ"ל שאביו עשה לו כתונת פסים שפס ים היינו שהוא מושל על טבעו ומי של ברוחו א"כ אין תירוץ ראובן תירוץ ולכך משום דפס לפניהם הים שנאו אותו על דבריו כן נראה לי לפרש [ואף שמעשה זה שכנס ויצא החוצה הי' אחר זה שהביא דיבה על אחיו כאשר הי' כבר במצרים אולם כח הנסיון הזה כבר פרח ויגמל בו ואשר לזה עשה לו אביו עוד בזמן ההוא כתונת הפסים]

בפסוק וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום כו' כאן גילה הכתוב כי הסבה הי' ששנאו אותו מצד כי אביהם אשר הוא אב לכלם אהב אותו יותר מכל אחיו וגם הראה בפהרסיא את אהבתו והאדם נתפעל יותר מראי' מידיעה שבתחילה ג"כ ידעו זה אבל עתה ראו זה בעין וסברו כי בודאי הי' זה מצד שהוא מדבר עליהם לשון הרע ומבזה דרכם בעיני אביהם ולכך הראה זה להם שקנאת סופרים תרבה חכמה ואדרבה שנאו אותו עי"ז:

בפסוק ויאמרו לו אחיו המלוך תמלוך עלינו כמו שפתרו החלום ג"כ על אופן הנ"ל שעל אשר אין דרכם ישר כמו דרכו ואין רצונם לקחת מוסר לזה ביד חזקה ימלוך עליהם ויכריחם ללכת בדרך הישר ולפי אופן הנ"ל נאמר שאמרו המלוך תמלוך עלינו אה משול תמשול עלינו ר"ל שאם תמשול בנו ולא תקיים ברית אחים אזי שוב אין ראוי לך המלוכה וישנאו אותו על חלומותיו ועל דבריו שמדבר לשון הרע עליהם והוא כמו הריגה דחמירא לשון הרע כשפיכות דמים וא"כ אינו משמר ברית אחים ואיך יחלום שימלוך והא תרתי דסתרי אהדי:

בפסוק הבא נבא אני ואמך ואחיך כו' שהרי האם שמרה ברית אחים ואינו ראוי שיחלום לך שאמך תבוא להשתחות לך שהרי אתה זכית לזה מצד אמך שעשו יפול בידך ומצד זה סבר שיעלה לגדולה וכן באחיך שכולל כולם והלא הי' ביניהם בנימין:

בפסוק ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר אפשר שהכונה ששמר לזה שיקנאו בו אחיו וירבו חכמה דקנאת סופרים תרבה חכמה:

בפסוק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו כו' הנה ממעשה המכוער הזה יש לזכות את אבותינו הקדושים וראוי לסלקו מעליהם שרק חטא קטן שקנאו בו היא גרמה כל אלה ונתעור עיניהם ולא יוכלו להוכיח אותו ולהיות רודף שלום ונשאו עליו חטא לחשדו שהיא דורש רעתם ובא לתור את מעשיהם ולהביא דבה אצל אביהם ולהתכבד בקלונם ומרגל הוא ביניהם ולסוף יביא עליהם קללה מאביהם ולא ברכה ודנו אותו כמסור שדמו מותר בשעת מעשה ולזאת יתנכלו להמיתו בטרם יקרב עליהם ויאמרו הנה בעל החלומות הלזה בא ר"ל שמצד חלומותיו שהוא דורש ומבקש להשתבר עלינו הוא בא לידע את אוצפונינו:

בפסוק ועתה לכו ונהרגהו כו' נראה לפרש דהנה באחיו שהי' בהם שהי' שונאים אותו לגמרי ויש שלא הי' שונאים אותו כל כך ומ"מ מצד שלא מיחו והי' בידם למחות מעלה הכתוב עליהם כאלו כלם עשו המעשה הזה והנה מקצתם הי' אומרים כי עתה קודם שיבוא אצל אביהם וירגל בהם יהרגהו כי דמו מותר להם מצד תורת מסור שהי' בעיניהם מוחזק למסור ולמען ישמרו עצמם שלא יבואו לידי היזק שהבא להרגך השכם להרגו

ואין בזה תורת עונש אלא שמירה ממנו והנה מיתה כזו היא רעה מאוד יותר ממיתת עונש על עברה שעבר דבמיתת עונש יש לו קצת תכלית שעי"ז יתגדל ויתנשא כבוד היושר בהשמע דבר הזה וגם רבים יראו ולא יוסיפו לעשות כזאת אבל כזה היא רעה יותר וע"ז אמרו שגם הטוב הזה יעשו שיאמרו ויפרסמו שחי' רעה אכלתהו והוא עונש מכוון חטא בפה ונענש בפה החיות וכדאי' בפ' דאבות דחי' רעה בא לעולם על שבועת שוא כו' דהיינו' החטא הלשון וכפי' המדרש שמואל שם והם אמרו אדרבה שיזהרו שלא יוציאו כזה בפיהם ויהי' יוסף להם למשל ולכך אמרו שישליכהו באחד הבורות שיש שם נחשים ועקרבים חולדה וברדלס ובפרט בבשר לא משיירו ויאכלו אותו כדאי' פ"ק דפסחים ט' ולזה לא נכזב ויהי' לנו לשנינה וזה פי' הקרא ועתה לכו ונהרגהו קודם מעשה ונשליכהו באחד הבורות ואמרנו חי' רעה אכלתהו שיהי' האמת כן לאחר מיתה ונפרסם זה ונראה ר"ל למען יראו השומעים מה יהיו חלומותיו מה עונש עלתה בו במתכבד בקלון חבירו

בפסוק מה בצע כי נהרוג את אחינו כו' כבר אמרנו למעלה כי העונש היא עיקרו כדי להפחיד בני אדם למען ישמעו ויראו לעשות זאת אבל אם מכסים דמו אין כאן למען ישמעו ויראו וכ"ש שאפי' יפרסמו מצד חי' רעה אכלתהו מ"מ יהי' הדבר נשכח שברית כרותה על המת שישתכח ואז לא יהי' לנו תכלית ממנו רק לשעה טוב יותר למכרו לישמעלים למען לא נשכח ויהי' לנו לזכר עולם להפחיד עוד מלעשות כזאת והוא ע"ד תהלים נ"ט אל תהרגם פן ישכחו עמי כו' שאז המה בעצמם יספרו עונם ואז יכירו וידעו כי מיד ד' היתה זאת:

פרשת מקץ

ויהי מקץ כו' ובמדרש יש אשרי הגבר אשר שם ד' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים זה יוסף בשביל שפנה למצרים שנקראים רהב הוצרך להיות ב' שנים יותר וזה תמי' דסיפא סותר לרישא ובתחילה נבאר על מה שפקפקו על מעשה יוסף שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני וגו' ולכאורה הוא דבר מחוייב שראוי לכל איש לעשות מה שבכוחו לעשות לטובתו רק בתנאי שלא ישים מבטחו במעשיו אלא בד' וכמו שהאריך הרב בעל החובת הלבבות בשער הבטחון ואיך ראו שיוסף סר בטחונו מד' ולא ראוי לאדם לסמוך על נס אלא מה שיחסור הטבע ישלים הנס ובתחילה נפרש קרא וישב דפתר יוסף ונתת כוס פרעה כו' כמשפט הראשון דהנה ההשבה לאומנתו אפשר שיחנן אותו המלך וימחול לו על סרחונו אבל כיון שיהי' בדרך מחילה אז כבר הוא בתנאי מוגבל שאם עוד יבא עליו חטא מה אז יהי' חתר וניעור החטא הראשון והשני יעיד על הראשון שכולם בפשע

יבאו אבל אפשר ג"כ שלא בדרך חנינה ישיב למכונו אלא בדרך היושר והמשפט שיצא דינו לאור ולזה פתר לו שישיב כמשפט הראשון שלא בתנאי אלא שיצא זכאי בדין ויוסף למד זה מחלומו שחלם לו והיא כפורחת עלתה נצה להורות שיהי' כאלו פרח אז בטעם הראשון והנה כבר הי' מנהג בפותרי החלומות ליתן להם אגרא ובפרט עבור בשורה טובה ויוסף אמר שאין רצונו באגרא כי אם זכרתני אתך ר"ל אפי' אם תעשה רק זאת ועשית עמדי חסד וכ"ש לפי שאמרתי שפתר לו שיצא בדין אז לא יהי' לו זה לגנאי אלא אדרבה לכבוד ולתפארת יהי' לו בזכרו את מאסרו וא"כ אין כאן דבר מעכב והנה כבר הי' יוסף מחיוב לעשות זה לבקש על נפשו רק שזה באמ באדם בינוני אבל אדם שצדיק גמור הוא והקב"ה משגיח עליו בהשגחה פרטית על כל פעולה ופעולה היינו השגחה מיוחדת שלא באמצעות הטבע אין לו רשות כיון שיודע שמיד ד' הכל בגזירה מיוחדת לכלות פשע המיוחס לעונש זה ואין עצה נגד ד' ועין ד' אל יראיו כשיעלה עת רצון לפניו כי קץ שם לחושך ולכך לא ראוי להסיר מעליו עונש וגזרה אבל יוסף שפשפש ולא מצא בעצמו חטא מיוחס לזה העונש ולכך סבר שמקרה קרה לו שמכח עון עקביו נעזב למקרים ביד רוע בחירת האדם ולא הי' זכותו כדאי שיגן עליו ולכך סבר שיעשה השתדלות מה שאפשר לו וד' יהי' עמו לסייע במעשה ידיו כי לא הי' ראוי להיות נעזב אל המקרים מפני עון עקביים רק הי' באמת גזרה מיוחדת ובכונה ולא הי' לו ליוסף לעשות כלום ועכ"פ יוסף לא חטא אדרבה בזה בטח בד' כי סבר לעשות את שלו לבקש על נפשו כי האדם מחיוב לעשות בכל אשר בכחו או כדי שעי"ז אם לא יעלה בידו יראה כי מד' היתה זאת אלא מפני שבאמת יוסף הי' צדיק גמור רצה הקב"ה להראות לו זה שהכל מיד ד' לכך הוצרך להיות עוד ב' שנים והטעם נראה כי עיקר הסמיכה הי' על יום הולדת שהוא כדרכן של מלכים שביום שמחתם כזה הם מתירים האסורים אשר אין להם חטא גדול וכיון שאזלו ב' וג' יום הולדת בתרי זימני או בשלש הוי חזקה שבודאי לא יעשה לו טוב ועי"ז הי' ניכר לו שאסורו והתירו הכל בהשגחה מיד ד' וזה כונת המדרש שהתחלנו בו שיוסף שם מבטחו בד' ולא פנה אל רהבים כמבואר לעיל ולכך רצה הקב"ה להראות לו כי לא מידם הוא וקרא דאתא לידן אפשר לפרשו על אופן אחר כי האדם כבר מוטבע בטבע כאשר פסק כוחו ורואה שאין איש שישים עיניו למעלה ויסמוך על ישועה למעלה ממנו מצד שהאדם רוצה להושיע עצמו אבל לא זה הבטחון כפי' הקרא טוב לחסות בד' מבטוח באדם ר"ל בשעה שאפשר לחסות באדם אבל באמת כאשר איש שם על לב שאין שום אדם שיכול להטיב לו מצד כי קצר כח האדם והאדם כזר בעולם כמ"ש החו"ה

בשער חשבון הנפש וא"כ שוב הבטחון לו בטבע רק שכבר יפלא לו הקשי' נגד הבטחון את גדולת וטובות הרשעים לעוה"ז ורעות הצדיקים לעוה"ז רשע וטוב לו וצדיק ורע לו ואם שיש לזה תי' וישובים שונים מ"מ מצד זה ראוי שיהולל האדם על זה המדרגה וזה אשרי הגבר כו' שהוא מהולל בזה מצד שלא פנה אל רהבים:

ונחלמה חלום בלילה אחד וגו' איש כפתרון חלומו וגו' יש לפרש דהנה לפי הנרא' חלום פרעה הי' על אופן שכאשר הי' מדרך מלכי מצרים להשכם בבקר אל היאור לראות המים הואיל והרעב והשובע תלוי' בנילוס ועל המלך לראות לפקוח עינים על איזה אופן יעלה המזונות לכלכל לפי מצב היאור כמבואר במפרשים לקמן פ' וארא וחלם לו שכאשר הוא עם מרכבתו כדרכו עומד על היאור ומעיין בתיקוני ונימוסי המדינה על איזה אופן יכלכלם עלו כנגדו אלו הפרות ואח"ז ישן שנית וחלם מהשבלים ואפשר לומר שחלום של הפרות רומז על השבלים והי' נראה לו שהחלום השני הוא פתרון על חלום הראשון וכאלו פתרו אותו ואח"כ כשהקיץ ראה והנה חלום ר"ל שהשני אינו פתרון אלא חלום ולכך אין פותר אותם לפרעה מצד הב' דברי' אחד שנדמה לו שהשני פתרון הראשון והב' שראה בחלומו שהי' כשעמד לעיין בתיקוני המדינה ומה המשך הוא זה לפתרונם ולזה אמר השר המשקים שחלם להם כפתרון חלומו ר"ל בכל פרטים ולא דרך כלל כדרך הפותרי החרטומים שפתרו רק הכלל ולא כל פרטים ופרטים אבל יוסף כבר אמרנו למלה שפתר לגמרי כל פרט ופרט שישוב כמשפטו הראשון ולא הי' החלום גודל יותר מהפתרון והפתרון מהחלום וזה אי אפשר לשארי הפותרים רק הפתרון אשר הוא מאלקים והחלום ג"כ צריך שיהי' מאלקים כדמשני הש"ס פ' הרואה על פתירה דחלומות שוא ידברו ובחלום אדבר בו כאן במלאכים כאן בשד ע"ש וזה כיון כאן שהי' הכל מכוון ולזה פי' פרעה ליוסף הכל על אופן הזה ועי' וארא בחלומי ופעם הראשון אמר רק בחלומי הוא הנראה כמ"ש שקאי וארא בחלומי ר"ל שראה הראשון הפתרון לו וע"ז השיב יוסף שהוא באמת את אשר אלקים עושה ר"ל חלום שהמלאך עשה הגיד לפרעה או שעי"ז יהי' ניכר שה' פעל בהשגחתו את שני השבע והרעב הואיל שבטרם יבואו ישמיעם או שכבר אמרו שאין הקב"ה מזכיר שמו על הרעה כמו שפי' המדר' שמואל גם חשך לא יחשיך ממך שלא נכתב בו שם ה' וזה הכוונה את אשר אלקים עשה מה שהקב"ה מיחד שמו דהיינו השבע הוא העיקר אשר הראה פרעה ולכך אמר לו ועתה ירא פרעה איש וגו' או הכוונה שאמר כן הואיל וחלום לו בעמדו לעיין על תיקוני המדינה כנ"ל וזה הכוונה ועתה או שהכוונה לפי' דלעיל שעיקר הראי' הי' על הטוב

ועכ"ח שהוא מצד התקנה שאפשר לעשות שאע"ג שהקב"ה משגיח בהשגחה פרטית יעשה פרעה צריך שיעשה תיקונים והכנות:

כי נשני אלקים את כל עמלי ואת כל בית אבי כו' נראה דהכונה ג' דברים ראוים לעורר אדם לעבודת ה' אחד כשמשים לנגד עיניו איך הוא עמל בעניני עוה"ז וגם בלילה לא שכב לבו כמ"ש אני עמל ע"י שהם עמלים שהם אינם מקבלים ואני עמל ומקבל שכר וכבר הביא החובת לבבות מעשה באחד איך חזר בתשובה ע"י ששם לבו על שאין לו מנוחה מתאות עוה"ז וכל אמתלאות והצטדקאות וערמות שעושים לעוה"ז ק"ו לעוה"ב ואפשר לכוון זה בלשון עם לבן גרתי וראיתי כל הרמאות והשתדלות לעוה"ז ואיך נשתקע בהם ולזאת תרי"ג מצות שמרתי והב' המעורר גידולי האבות וישים אל לבו אבותיו ואבות אבותיו ודורות שלפניו וכמו שפי' הבינה לעיתים על ויצו על שלמה בן דוד לאמר שיאמר וישים לנגד עיניו שהוא בן דוד והתעוררת הג' אם רואה הטובות והחסדים שעשה ד' לנו ולכל איש ואיך הקב"ה מביט מראשית אחרית והאדם סובר שזה לפעמים לרעה ומתאונן ובאמת סובב הקב"ה לטובה ומי לנו מופת גדול מיוסף איך סיבב השי"ת גדילתו שכ"ב שנה קודם גילה לו בחלומו זה שאמר יוסף שהשי"ת עשה שישכח את התעוררת מן העמל ומן בית אביו ודי לי בזה כי הפרני ד' בארץ עני' ועד"ז יש לומר הפי' במדרש שאמר יעקב עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי אבל יוסף שכח והיינו כנ"ל:

בפסוק ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא כו' יש לפרש דהנה הם עשו ק"ו הן כסף אשר מצאנו בפי אמתוחותינו השבני אליך כו' וזה אינו ק"ו רק על שאר אחים אבל לא על בנימין והנה באמת מדין ומנהג הוא שאם בין עשרה אנשים נמצא אחד מהם גנב כלם נתפסים וכמ"ש הרשב"ם אבל כאן אפשר כיון דיש ק"ו א"כ אם יהי' כדבריהם דהיינו שהגביע לא ימצא בידם אלא ביד בנימין וכיון שיש להם ק"ו עכ"ח הם לא הי' בעצה עמו ואינו ראוי רק לעונש לו לבדו וזה אמר ועתה כדבריכם כו' שאם יהי' אמת עמהם ראוי שיהי' רק הנמצא אתו עבד ולפי מה שפרשתי לעיל אפשר לומר שרמז עוד דהנה לפי מה שהתודו ועונם ושהוא מדה כנגד מדה ודוקא כשנשאר רק אחד אבל כשנשארים כאן יותר אז אחד מכחם לחברו ואינו דומה למכירת יוסף ולזה רמז להם גם עתה כדבריכם שאמרתם לעיל שאלקים מצא עונכם ראוי שהנמצא אצלו יהי' עבד בלחוד:

בשבת חנוכה בפ' מקץ אמרו חז"ל במגילה פ"ק למה נמשלו אסתר לאילת השחר מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הניסים ופריך והאיכא חנוכה ומשני ניתן ליכתוב חנוכה לא ניתן ליכתוב והביאור נראה דהנה בנס דפורים ונס דחנוכה איכא בנייהו דנהי דזכר עשה לנפלאותיו וכל הזכר הוא לתועלת למען נזכור את אשר עשה ד' לנו

ולאבותינו אמנם הזכירה הוא על ב' אופנים או רק למען נכיר טובה ונחזיק טובה לד' אלקינו להודות ולהלל לשמו עבור הטובה ההיא שתהי' לנו לנחם מצרותינו מעלבון ידינו כשם שריחם ה' אז ועשה נפלאות ככה נוכל לצפות באמת בכל הימים וזה הוא החילוק בין נס דחנוכה לנס דפורים דנס דפורים מלבד שאנו מחוייבים לזכור כדי להודו' ולהלל הוא לנו לנחמה שגם אז היו ישראל בגלות ובאו לשאול נפשם ועד חצר מות הגיעו וה' הטוב פדה את ישראל משא"כ בנס דחנוכה נהי שמחוייבים להודות ולהלל להכיר טובה אכן אין לנו נחמה ממנו כי אז היו ישראל בארץ ומקדש על מכונו יגבילו וזה הוא דנס דפורים ניתן ליכתוב לנחמינו מעצבון ידינו משא"כ בנס דחנוכה אינו אלא רק להלל ולכך לא ניתן ליכתוב וזה א"ש שאמרו שאסתר דומה לשחר שהוא סוף הלילה ר"ל שהוא נחמה ע"ד שאמרו עלה עמוד השחר והגיע לפרשת דרכים ניצול מכולם:

עוד בהנ"ל למה נמשלה אסתר לאיולת השחר וגו' וחנוכה לא ניתן לכתוב וצריך טעם הוא גופא תיקשה ונראה דנס חנוכה משונה מנס פורים שבפורים אנו רואים חשיבות ישראל ושזרע ישראל לא ימושו מלהיות בעולם ולכך סיבב השי"ת אז ישועת ישראל ע"י מרדכי ואסתר שנמשלה ללבנה וירח יכון עולם:

אבל בנס חנוכה הראה הקב"ה חשיבות התורה ובעבורה עשה את כל הניסים הללו שיוכלו לקיים התורה והמצות ולכך נעשה ע"י כהני חשמונאי שהם המיועדים להיות יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל שע"י חשיבות התור' נעשה ולא בשביל שבכתב בלבד אלא בשביל חשיבות תורה שבע"פ שזה היא תכלית הכהנים שאלו תורה שבכתב זול קרי בי רב הוא וכל אדם לומד בבי' רב אבל הקבלה היא שנמסרה להם ויותר מזה הראה הקב"ה בנס של מנורה שרומז ג"כ על תורה שבע"פ שנס של שמן שהי' ע"י שנטמאו כל השמנים וכ' הפר"ח ריש ה' חנוכה שלא מצינו לגוי טומאה אלא מדרבנן הם כזבים וכדי לאשר ולקיים ולהראות כי חביבים יותר דברי סופרים עשה הקב"ה נס זה והיינו דקאמר דחנוכה לא ניתן לכתוב דתורה שבע"פ אי אתה רשאי לאומרו בכתב:

במ' על פסוק זה היום עשה ה' נגילה וגו' איתא במדרש ואין אני יודע אי ביום אי בישועה עד שבא דוד וכו' ופרשתי במקום אחר מה שאמר רש"י על קרא דבחוק עשה לי אלקים דהרבה חולים נתרפאו ואמרתי שכל אדם שהוא בצער ובמכאוב אם יודע שהשי"ת משגיח ושהכל מאתו הוא נחמה לכל דבר וע"י נס של שרה שראו כל עמי הארץ השגחה פרטיית עי"ז נתרפאו כולם וזה שאמר כאן במדרש דיש לספק אם נשמח בגאולה הזו ובנס הזה או שעי"ז אנו רואין השגחת ה' ונוכל לשמוח בכל ענינים עד שבא

הכתוב לפרש שמערבין שמחה בשמחה וב' שמחות ראוין לשמוח בך ובישועתך אחד שזה היום אות על השגחת ה' ושהוא אצלנו והשני בישועתו:

עוד לחנוכה בהפטורה בזכרי' לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות מי אתה הר גדול לפני זרובבל לווישיר והוציא את האבן הראשה תשואות תן חן לה יש לפרש סיפא דקרא והוציא את האבן הראשה וגו'. אמרו חז"ל באבות פ"ד איזהו גיבור הכובש את יצרו וגו' ומאמר זה הוא בדרך המשל ובדרך העברה אמנם גם בדרך האמת הוא דווקא כי אנוש אנוש הוא ומה כוחו לעמוד נגד פגעי הזמן הסובבים אותו משמים ממעל ועל הארץ מתחת ואפי' אם גבור כשמשון הוא ולא ירעד בפני שום אדם הלא יומו יבוא השמש יכה בו ויקום בו כחשו ויחלה ומשכבו יסעדנו ואיו גבורתו וכבר אמרו כל הגבורים כאין לפניך אמנם זה גבורה הגופניות לא כן גבורת הנפש אשר יקנה האדם על ידי מעשיו אשר יתגבר בם על כל אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כמו שנתגבר דוד על גלית ויהושע על השמש ור' פנחס בן יאיר על הימים ונהרות גבורה הזאת לא יופסק ע"י הזקנה גם עד זקנה ושיבה קווי ה' המה יחליפו כח וגם השמים נשמעים לקולם ועד"ז נראה לפרש המאמר במדרש פ' בראשית כשנברא אדם הי' הולך מן הארץ עד לרקיע כיון שראו אותו מלאכי השרת נזדעזעו מלפניו ועלו למעלה לפני הי"ת ואמרו שמא יש ב' רשיות נתן הקב"ה ידו עליו ונתמעט והעמידו על אלף אמה וביאורו עפ"י הנ"ל בשעה שנברא בראו בצביונו ובמדרגתו העליונה שיהי' לו כח לפעול בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואפי' מלאכי השרת נזדעזעו לפניו וגם עליהם עבר כוחו עד שאמרו שמא יש ב' רשיות כיון שיש לאדם בטבע כח זה אמנם הקב"ה נתן ידו עליו ר"ל שלא יהי' לו זה בטבע אלא בשכר ידו ועפ"י מעשיו יהי' כח גבורתו ומעיקרא רק בצביונו ובסוף גדולו נברא ומשם ואילך צריך שיפעל הוא וישתדל להעמיד עצמו לידי מדרגה זו כמו כל מעשי בראשית בקומתן ובצביונן נבראו ובזה עצמו נתמעט כוחו וגבורתו כיון שצריך שיהי' זה שכר מעשיו ופועל אדם ישולם לו וזה הוא והעמידו על אלף אמה ר"ל אמה היינו יד האדם נקרא אמה וכשהוא פועלת בחכמה והאד' שר ומושל ואלוף על מעשיו ומושל על מעשיו יהי' ג"כ מושל על שאר הנבראים וכמו שביאר העקידה בשער ט"ו כי אם יתגבר האיש על טבעו וכח גופו להנהיגם עפ"י רצון הי"ת אז כבר שם השי"ת בטבע כל הנבראים שיהי' מוראו עליהם וזה שאמרו איזהו גיבור הכובש את יצרו ושר על מעשיו בכל אופן ובכל דקדוק ומעשי פרטי אז באמת התורה מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים והוא גיבור באמת ולזאת כל מה שמתגבר על יצרו ועל מעשיו יקבל גבורת הי"ת על מעשי בראשית ויוכל לפעול בהם כרצונו כאשר עשו כביאינו וחכמינו

וחסידינו ותחת גבורת נפשו יקבל גבורת הגוף נגד כל מריביו ועד"ז א"ש ישעי' וקווי ה' המה יחליפו כח יעלו אבר כנשרים וגו' והוא עפ"י הנ"ל שתחת שיתרבו להם כח וגבורה בעוה"ז ירבו כח וגבורה על מעשיה' ועי"ז ממילא יעלו אבר כנשרים וזה שאמר בזכרי' הנ"ל כי לא בחיל ולא בכח ר"ל לא ע"י חיל ע"י ריבוי עם ולא בכח איש עריץ וגיבור יוכל להתגבר וא"כ ממילא הם כלא היו וזה שאמר לא בחיל שהחיל הוא כלא יחשב כי אם ברוחי וגו' ר"ל בזה יש בו ממש מי שרוח נכון בקרבו וע"ז אמר מי אתה הר גדול וגו' זה הוא האות והמופת שהר הגדול לפני זרובבל שאין בו כח אפ"ה הוא לפניו למישור וא"כ הכח אנושי כלא הי' ואמר והוציא את האבן הראשה אמר לשון המשתמע לתרי אנפין כי הדבר המשכיל נקרא אבן וכמו שאחז"ל היצה"ר נקרא אבן וזה צריך שיוציא אותו להעבירו מן העול' וזה עצמו הוא אבן מוסד ואבן פינה לבנות ולחזק דיק נגד צר ואויב ולבנות מקדש ה' ועל כח זה וישועה כזאת אין בו הריגה ולא שפיכת דמים אלא ישועות חן חן כח לבריות ונח לשמים וזה שאמר תשואות חן חן לה והוא נכון מאוד:

והנה הגבורה הנ"ל שתשואות חן חן לה עוד יש לה מעלה שהיא נחמה ואור לאיש עלי דרכו כי הכסיל בחשך הולך ולא ידע מה יולד יום ומה עומד אחריו ואם בעל נפש הוא יום יום יבעתהו בלהות לא כן אשר בה' יגבר ומגדל עת שם ה' העתיד יבשר לו טוב כי טוב ה' ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו וזה החכם עיניו בראשו דהיינו בהשי"ת שהוא ראשו וגם חנה אמרה ה' רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחשך ידמו כי לא בכח יגבר איש והוא כנ"ל שע"י העתיד שהוא רק בכח ואינו בפועל בזה לא יגבר איש לידע מה יהי' בסופו ולזאת הם בחשך ידמו ואפילה יבעתוהו משא"כ בצדיקים ה' רגלי חסידיו ר"ל מצד טובות ה' רגליה' בעתיד משומרים ועד"ז אמר נמי דהע"ה ה' יאיר נרי ולזה ששון ושמחה ישיגו בבטחון ותקוה לעתיד ובתנאי שילכו בדרכי ה' כי איך אפשר לאדם לבטוח בה' אם לא יעשה כרצון ה' וזה שאמר דהע"ה וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלקים ר"ל בעתיד מה שהוא עדיין לפני ה' ואמר וישישו וישמחו כל מבקשי ה' ויתהללו כל ישרי לב ההולכים בדרכיו וזה שרמז בזכרי' הנ"ל במנורה זהב וגלה על ראשה לשון גיל וששון והב' מיני שמחות אחד בשמחת עוה"ז ובשמחת העוה"ב דהיינו הב' זתים אחד מימין ואחד משמאל ע"ד אורך ימים ב'מינה וגו' ובא לציון גואל בב"א:

עוד לחנוכה בפ' מקץ ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרי' וגו' פרעה אמר ליוסף כי עתה נשתנה והיה לאיש אחר כיון שאדם עולה לגדולה צריך שישכח את תכלית עצמו וכאלו לא הי' ואין לו להשגיח אלא על תכלית הכלל אשר הועמד עליהם ולכך קרא לו פרעה שם חדש אשר יקבנו צפנת פענח כדי שידע שאיש אחר

הוא וששם הזה יגלה לו את תכליתו לפענח הטוב הצפון מבני אדם ולהיטיב עמם וגם יוסף קרא את שם בנו הראשון מנשה שע"י הגדולה שכח את כל עמלו ר"ל מה שהוא תכלית ועמלו כנאמר אדם לעמל יולד וגם את בית אביו נגד זה שצריך לשכח תכליתו אדרבה צריך שישתדל בתכלית אחרים ויש לו חלק בעמל כל אדם ונעשה פרה ורבה ולכך קרא שם השני אפרים כי הפרני ה' בארץ ענייי שעי' שנעשה שר ומולך נעשה פרה ורבה ונתרבה חלקו ועמל הרבה ועד"ז אפשר לומר ברכת יעקב ישימך אלקים כאפרים וכמנשה שישימהו השי"ת שיפרה ויהי' חלקו מכל העולם ולא יהי' השתדלותו רק על צורך עצמו אדרבה ישכח על עצמו וישים לפניו רק אפרי' זאת היא הברכה העליונה ופרעה אמר עוד שישים זה לנגד עיניו וע"ז אמר ראה נתתי אותך על כל. ארץ וע"י הבגדים יהי' לנגד עיניו מה הוא ולכך הלבישו בבגדי משנה למלך למען יהי' זה לנגד עיניו ועד"ז יתפרש המדרש חזית הובא בבינה לעתים דרוש ט"ו ר' סימן וגו' כך בגבעון נראה ה' לשלמה ואמר לו שאל מה אתן לך אמר שלמה אם אשאל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות והוא ניתן לי אלא הריני שואל את החכמה והכל בכלל והוא עפ"י הנ"ל דהכסף וזהב לצורך עצמו הוא ואינו יאתה לשר ומלך שישים עיניו על צורך עצמו לכך ביקש החכמה והכל בכלל ולכלל ישראל חלק בו ולו חלק בהם וכך כל מי שמשתדל לזכות אחרים זכות הרבי' תלוי' בו כדאי' בפרקי אבות וכל העוסקים עם הציבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים ואע"ג שעי"ז צריכים יתבטלו מעסק עצמם ומתורת וצדקת עצמם אמנם ע"י שעוסקים לש"ש לא די שיהי' להם חלק גם באחרים אלא שזכות אבותם מסייעתם שצדקתם עומדת לעד ותלמודיהם נשאר בכליותיהם וזה שאמר שזכות אבותם מסייעתם וצדקתם היינו צדקת עצמם מה שצריך עמל ויגיעה יהי' אצלם עומדת וא"כ יהי' להם השכר בכפלים וזה שאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי רבים ככוכבים לעולם ועד שהמשכילים ע"י שישכילו אחרים יזהירו הם כזוהר הרקיע וע"י שיצדיקו אחרים אין חטא בא על ידם תה ככוכבים לעולם ועד:

פרשת ויגש

ויפול על צוארי בנימן ויבך ופרש"י על בתי מקדשים עיי"ש וצריך טעם מדוע נמשל הבית המקדש לצוואר ונראה דהנה הצוואר הוא המחבר חלק הראש שבו ניכר נשמת רוח חיים באפיו ושכלו אשר משכנו במוח וחלק הגוף התחתון חדרי בטן והצואר הוא המחבר את שניהם וקבע ד' את מקום האכילה ושתיי' בצואר ג"כ שיהי' לאדם מוסר שגם החלק הרוחניי יהי' לו חלק באכילה ע"י מחשבות קדושות וברכה על האוכל וגם ע"י שנותנים ממנו לעניים וככה הוא הבה"מ הוא המחבר חלק השמים ממעל וחלק

העולם התחתון בהשגחה פרטיית ועין ד' אל יראיו והקרבנות הם הם המזונות להשראת השכינה וכמ"ש העקידה באריכות בפ' ויחי והרי הכתוב קרא לקרבנות לחמי לאישי וא"כ שפיר הוא הנקרא צואר וכשם שבצואר הוא חלק הדיבור ככה מציון תצא תורה והוא המלמד לאדם דיעה ומספר כבוד ה' ומטעם הנ"ל הוא נימוס מימי קדם ליפול על הצואר שהוא מקום המחבר גוף ונשמה ולזה נופלים עליו להורות שחברתו עמו בגוף ונפש אמנם זה שיש פירוד הוא הגורם החורבן שאם ישראל הם במדרגה כנאמר ושכנתי בתוכם שהם עצמם הם המרכבה אז לא הי' החורבן אמנם הואיל והם ב' צוארים שצואר המקדש וצואר האדם אינם במדרגה אחת ולזאת צריך לגלות ולחרבן ולזה בכה על צואריו ר"ל על שאינם באחדות הגמורה לחלק הרוחניי ועי"ז ממילא הוא חרבן בהמ"ק : **עוד** בפסוק הנ"ל ויפול על צואריו בנימן אחיו ויבך ובנימן בכה על צואריו וערש"י שרמז על מקדשים שיחרבו ועל משכן שילה וצריך טעם מה ענין זה לכאן ובמדרש יש על ואת יהודה שלח לפניו להורות לפניו גושנה אתמול ארי ושור נוגחין זה את זה ועכשיו הולך בשליחתו כמו שנאמר תאב ושה יחדיו ירעו כו' עי"ש נראה שקיבוץ יוסף עם אחיו ואביו הוא דוגמת קיבוץ גליות לעתיד לבוא שע"י שנאתן וקנאתם נפרדו זה מזה דוגמת זה הי' סיבת הגלות שע"י שנאת חינם וע"י שאר עבירות נעשה החרבן דכשם שכנוס צדיקים נאה להם ונאה לעולם כך פזור רשעים נאה להם ולעולם ולכך דוקא כשיתוקן הכל ומלאה הארץ דיעה חכמה ועבודת ד' שמו להם ראש אחד דהיינו תכלית אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל שגם זה בעתו טוב והמדרש אמר על עת לקרוע לקרוע להם הים ועת לתפור והי' לאחדים בידך והיינו שצריך עת לתפור כשיהי' תכליתם אחד לעשות רצון ד' אבל כשכל אחד רוצה דבר אחר ע"י זה אין אחדות ואין טוב והם נמשכים אחר המיות וגלי התאוה ועניני החושים שנמשלים לים ולכך כשהם נמשכים אחר התאות אז עת לקרוע ובמדרש אמרו ותהי אמת נעדרת שנעשה עדרים עדרים דהיינו שאם שכל אחד רוצה האמת אבל כל אחד מחשיב ומתאר האמת באופן אחר והמקדש שהוא מקור האמת אבן השתי' ונקרא בשם צואר כשהוא בלשון רבים שכל אחד רוצה בצואר עי"ז נחרב והיינו ויפול על צואריו לשון רבים לכך ויבך על החרבן שכך הי' אצל אביו שגם הם רצו הטוב אלא שסברו שזה טוב:

פרשת ויחי

אמרו במדרש כיון שביקש יעקב לגלות הקץ נסתלק השכינה ממנו אמר שמא יש חלילה פסול בזרעי פתחו כולם ואמר שמע ישראל ד' אלקינו ד' אחד כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד וענה יעקב בשכמל"ו ואמרתי לבאר עפי"מ שאמרתי לבאר

במקום אחר דברי המדרש יכול יקרא אדם ק"ש כשהוא מהלך כך שנו חכמים עד על לבבך בעמידה ואמרנו עיקר תלוי' באמונה ובא חבקוק והעמיד על אחד אמרו חז"ל שנאמר וצדיק באמונתו יחי' כי רק העושה מצד אמונה הוא עומד ישר בל ימוט לעולם בפרט עניני אמונה כמציאת הבורא ב"ה אם אמנם שגם בעל החובת לבבות בשער היחוד והרמב"ם במורה הנבוכים כ' לברר זה על דרך המופת לא הי' כונתם שיעמיד האדם אמונתו על זה כי כל הדברים כאלה אין יסודתם חזק ויש לשטן וליצה"ר להשיב ולהרהר אחריהם ולא באו הרבותינו הנ"ל אלא להראות לנו שאמונתינו אמיתיית עפ"י שכל הישר ג"כ ואינה נגד השכל אדרבה שאדם נכרי וכיוצא בו אפי' אם ע"י סיבה אין לו קבלת אבותיו יכול לבוא לידי אמונה זו אבל אין זה דבר המתקיים נגד הרהורים רעים ויצה"ר לכך אנו חייבים לקבל עלינו עול מלכות שמים מצד אמונה והשכלת השכל וחקירתו ומשאו ומתנו קורא בדרך מליצה מהלך ולכך אמר יכול שיקרא ק"ש כשהוא מהלך בחקירתו ע"ז השיב עד על לבבך צריך להיות בעמידה באמונה לפי מה שנמסר לנו והוא עומד וקיים עד על לבבך אמנם כדי לחזק ושיהי' גם לבבו ושכלו מסכים לזה אז כשהוא חזק באמונה אז רשאי להשכיל וימצא גם עפ"י מופת כן עי"ז הדבר יותר מוזכר לו והוא יותר לנגד עיניו ולכך בעל לבבך רשאי להלוך והנה היודעים אמונת היחוד וקבלת עול מלכות שמים מצד המופת א"כ כל אדם הוא נפרד משא"כ אם הוא מצד אמונה וקבלת ומסורת אבות אנו אדוקין בכלל ואחד ואז ראוין יותר להשראת השכינה ולכך כשנסתלק ממנו השכינה אמר שמא יש פסול בלבבכם שאתם נפרדים ונפסלים בסילוק לבבות שאין מעשיכם באמונה וע"ז השיבו כשם שאין בלבך אלא אחד שהרי הוא יחיד כך אין בלבינו אלא אחד וכולם מאמינים מצד הקבלה ומסורת אבותינו וע"ז שפיר אמר בשכמל"ו שרק באופן זה יתקיים אמונה:

בפסוק יששכר חמור גרם כו' וירא מנוחה כי טוב כו' ויט שכמו כו' למס עובד נראה לפרש אנו מחוייבים לשמור התורה מצד מצות הבורא וכחוק אפי' במצות שכליות שאנו משיגים מצד השכל אנו מחוייבים לעשות לא מצד שנראה לנו טוב וישר אלא שכך צוה ד' והנ"מ שאז אנו נחשבים לעבדי ד' ועבד מלך מלך וזה שאמר יששכר חמור גרם מקבל עליו עול תורה ואע"ג דירא מנוחה היינו מנוחת התורה כי טוב ואת הארץ היא רק נעימה דטוב היינו טוב אמיתיי אבל הארץ רק נעימה לפי שעה תאות הערב כמו שפי' בעל עקידה וראה כן בשכלו אפ"ה ויט שכמו לסבול עול לעשות כאילו לא הי' מבין נעימות וטובות של התורה ועי"ז ויהי למס עובד שנעשה כעבד ד'

ספר שמות

פרשת שמות

אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא כו' ובמדרש אמרו אל תקרב הלום אין הלום אלא לכהונה ומלכות עיי"ש ונראה בעזהשי"ת לפרש, תכלית הנבואה מצינו על ב' אופנים או להשלים לאותו נביא שזכה במעשיו לכך שד' יגלה עצמו לו וכדרך שנתגלה ד' לאברהם בעמדו על החקירה וכי אפשר לבירה בלא בעלים הציץ עליו בעל הבירה אנכי בעל הבירה וכן כל מה שנתגלה לאבותינו הי' לטובתם ולהשלימם אבל התכלית הב' של הנבואה להונות בני אדם להשלימם ולייעד להם מה שהי' ומה שיהי' ועל שם זה נקרא נביא לפרש"י לשון דיבור וכמו שפי' כי לנביא היום יקרא לפנים רואה שאם הוא להשלים לעצמו ראוי לו שם רואה אבל אם עיקרו צרכו ולהוכיח ולדבר להשלים אחרים שם הראוי לו הוא לעולם על עיקר הדבר והוא לדבר לאחרים ולכך ראוי לו שם נביא ויש חילוק אם הנביא לצורך עצמו אז צריך להיות מוכן בכל האופנים וצריך להכין עצמו לנבואה ולטהר ולהזדכך עד שיתגלה ד' עליו אבל לנביא שיגלה ד' עליו לצורך אחרים אפשר אפי' אם אינו מוכן ועוד יש נ"מ אם הוא לצורך עצמו אז הוא לפי בחינתו ועולה ויורד לפי מדרגתו אז אבל אם בא לצורך אחרים וכלל ישראל אז הוא במדרגה גדולה ובלי הפסק והנה משה רבינו עתה לא הי' מוכן לנבואה ולא הכין עצמו וגם קרא לו השי"ת משה משה בלי פסיק ואמרו במדרש אברהם אברהם יש פסיק אבל משה משה בלי פסיק והיינו כנ"ל שאי אפשר לו לפסוק ועד"ז כיוון במדרש והשיב משה הנני ואמרו במדרש דהנני לכהונה ולמלכות והכונה עפ"י הנ"ל שמשה סבר שהקול בא אותו להשלים או לענין עבודה שנקרא כהונה שכל המעשיי או להשלים אותו בידיעה ושכל העיוני והיינו מלוכה ועצה והמלכה ובי מלכים ימלוכו כתיב ומאן מלכי רבנן לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה ולזה אמר שהנני מוכן לזה וזה רצוני וע"ז השיב לו השי"ת אל תקרב הלום ר"ל שהילוכך עתה לא יהי' כדי להשלימך ולקרב עצמך למעלה עליונה וזה כהונה ומלכות אלא אדרבה עתה צריך אתה לבטל עצמך ממציאותך וכאילו אינך בעולם הזה ולחלוץ עצמך מכאן והיינו של נעליך מעל רגליך שהנעלים הם לצורך הליכה והעיון והשלמה לעצמו מקרי מהלך ומכח זה נקרא האדם מהלך וע"ז אמר לו השי"ת שיחלוץ מנעליו מרגליו להיות מהלך בהשלמת עצמו כי המקום אשר אתה עומד עליו הוא אדמת קודש וקדושה מקרי לשון פרישה והיינו שיהי' כאלו נפרש מעצמו ומסולק מצרכו כי התגלות הזה אינו לצורכו כן נראה לי נכון לפרש:

ועפ"י דרך מרן הגאון המחבר ז"ל יתפרש סיפא דקרא עוד והוא נתינת טעם שאל ירע לבב משה רבינו ע"ה בשליחות הזה לעסוק בצורך הכלל לגאול את ישראל ואף שעל ידי זה יעמוד מלהלך בהילוך העיוני כנ"ל וזהו כי המקום מעמדך והסיבה אשר אתה עומד עליו בשבילו עומד אתה אדמת קודש הוא יסודתו קודש והוא ממעל לחשב עבד ה' ולהפיק רצון בזכות הרבים אשר תלוי בו]:

ויאמר משה אל אלקים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים ויאמר כי אהי' עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה הנה מלבד שקשה להסביר איך סירב מרע"ה בשליחות כולי האי לא יובן עוד יותר שאלתו מי אנכי וכי בכוחו או בחכמתו סק"ד שיתגבר על פרעה הלא כל איש לבב יודע אם השי"ת שולח אותו לעשות שום דבר כי יעמוד לימינו להושיעו ויורנו בדרך יבחר והשי"ת היודע עתידות לא ישלח אם לא יוגמר הדבר וגם התשובה בהוציאך את העם ממצרים כו' אין לו שייכות לכאן וכבר יישב זה רש"י בפירושו שכ' דשאלתו וכי אוציא וגו' מה זכות יש לישראל כו' וגם זה מאמר קשה הבנה וכי מי יאמר לו מה תפעל לכך נראה לו דמרע"ה לא פקפק ולא הסתפק בשליחות השי"ת וידע שהואיל והשי"ת שלחו יורנו בדרך יבחר ועיקר הדבר העומד לנגדו הסברא אשר הסביר לעצמו כי באמת ישועות ה' אין מעצור לד' להושיע ברב או במעט ע"י איש חשוב או פחות שוע ודל ועם כל זאת ראוי שיהי' השליח בערך דבר השליחות וכמו שלא יאתה לשלוח דבר חשוב על קערה של חרס אין תואר ואין הדר לה ותפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו ואם לא כן כאלו מבזה הדבר חשוב ההוא ככה הוא לשלוח דבר חשוב ע"י שליח נבזה ופחות השליח ההוא מגנה ומפחית ומראה כי שלא לרצונו הוא עושה רק כאילו המשלח הוא מוכרח ואנוס לעשות כה ודבר כזה כבר כ' בק"י והוא מראה כי נעשה הדבר רק בזכות האבות והבנים אין ראוים לכך בא הדבר על דרך הפחות עכ"פ זה הי' בעיני משה קשה כי האיש מרע"ה הי' עניו מאד והי' פחות ונבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד והי' קשה לו שלדבר חשוב כזה ראוי שיובחר שליח חשוב ואם בודאי לא רצה להורות את השי"ת כדת מה לעשות מ"מ הי' על דרך תפילה שישלח לישראל שליח חשוב למען יראו צדיקים וישמחו ויהי' גאולה שלימה וכל מה שסירב לא הי' ע"ד הסירוב אלא ע"ד תפילה ובסירוב האחרון ביאר כונתו שלח נא ביד תשלח הסירובים הם נכללים בסירוב הראשון אלא שהראשון כלל ואחריהם פרט אמנם כ"ז לפי ענותנותו אמנם הי' הוא מבחר היצורים וד' יראה ללבב ובוחר בענוים וראה אותו טוב מכל בני אדם אשר בדורו ולא יאתה שהשי"ת יאמר לו אתה טוב מכולם כי אין אומרים לאדם כל

שבחו בפניו וגם טוב לו ותפארתו שיהי' עניו ולזאת השיב לו השי"ת לפי דרכו ומחשבתו כי לא מחשבותיו מחשבות השי"ת ואין השי"ת בוחר בגבוהים ובגדולים אלא בקטנים ובענוים ולכך בחר השי"ת בהר סיני כמו שאמרו חנח"ל שהניח כל ההרים הגבוהים ושיכן שמו על הר סיני כמו שדרשו חז"ל על פסוק למה תרצדון הרים גבנונים כו' ואין גבהות לפני המקום כי לא המקום מכבד את מקומו אלא האדם מכבד את מקומו וכ"ש אצל השי"ת וכמו שדרשו חז"ל ג"כ אצל הר סיני ובמשוך היובל המה יעלו בהר ולא דמי המשל שאמרנו למעלה משולח דבר חשוב על קערה של חרס לנמשל לנדון שלנו שם אי אפשר שיתן החפץ אשר מונח בקערה מהודו על הקערה זה בחשיבות גופניות שאינו יוצא ממנו לא כן המעלה הרוחניות היא תתקן ותעבור גם על המקום והוא עולה עמו וכנאמר ומשה עלה אל האלקים כו' ע"י הנשמה נתעלה הגוף וע"י העיון והלימוד נתעלו המדות ואף כי ע"י נבואה נתעלו העיון והחכמה והבינה ובהדי' נאמר בשאול בשמואל א' יו"ד וצלחה עליך רוח מאת ה' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר וא"כ אין כאן שאלה מי אנכי והאות ע"י הסנה אשר אינינו אוכל שנתהפך לחומר אחר ע"י שנתגלה עליו השי"ת ונתהפך מטבעו שהאש בוער את הסנה ולזאת בתחילת המראה אמר אסורה נא וארא המראה הגדול הזה: מדוע לא יבער הסנה לא תמה על האש אשר נתהוה בפתע פתאום כי זה אפשר בטבע לפעמים אבל זה הי' תמוה בעיניו מדוע לא יבער הסנה ורצה לידע הסיבה והשי"ת השיב אל תקרב הלום כי אין כאן סיבה טבעית הנמצאת בארץ אלא צריך שיהי' הליכתך למעלה במסלה העולה בית אל ודרך הקודש יקרא לה ולזה אמר של נעליך מעל רגליך כי לא תעבור בו' ' בנעלים בהליכה והשגה טבעיית כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש ואינו נמצא ומושג אלא ע"י הליכה וידיעה רוחנית למעלה למעלה למשכיל ועכ"פ מובן היטב שאלת מרע"ה מי אנכי והרי זה בזיון לדבר השליחות וכ"ש לדבר גדול וחשוב כזה שאוציא את בני ישראל ממצרים וע"ז שפיר השיב לו השי"ת כי אהי' עמך שתתהפך לאיש אחר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' יקרא עליך וגו' וזה האות ר"ל מראה הסנה כנ"ל הוא אות על הפכת החומר או שמעשה השליחות והלימוד שע"י הדבר נתעלה מעלת המקום תהי' לך תאות על שהשי"ת בוחר בענוים וגם הוא אות על קבלת התורה בהר הזה וזה שאמר וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וגם הוא אות שבהוציאך את העם ממצרים תעבדון את אלקים על ההר הזה הר הזה דייקא שהוא קטן:

בספרי איתא על מה שאמר משה שלח נא ביד תשלח שאמר משה שלח נא ביד אלי' הנביא שהוא שלוחך שאתה עתיד לשלחו לישראל לבשר לעתיד והשיב לו הקב"ה אותך

אינו שולח אלא לפרעה ואת אלי' אני עתיד לשלח לישראל שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אלי' וכו' וצריך ביאור ונראה בעזה"י שליחות הזה לפרעה הי' אפשר על ב' אופנים אחד שהי' באמת ששלח לו הקב"ה שישלח לישראל ואם לא יכהו ה' במכות עד שלבסוף הוכרח לשלחם אמנם הי' אפשר ג"כ על אופן הב' שה' יעיר רוחו וישבר לבו בקרבו כעין מלך ננוה כאשר שמע דברי הנביא ובפרט לב מלכים ושרים ביד ה' וישראל לא הי' עבדי מצרים אלא עבדי פרעה ונהי שבודאי הי צריך לניסים ונפלאות ההם כדי שיכירו ישראל את ה' וישתרש אמונה בהם וכעין שאמר הכתוב בפ' בא למען שיתי אותתי אלה בקרבו ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני ה' מ"מ הדבר קשה שכל המכות לא היו אלא לצורך ישראל שיתחזק אמונה שלהם ואע"ג דיציאת מצרים שורש קבלת התורה שמשום הכי אנו מחוייבים לשעבד גופינו לקבל עלינו עול תורה כנאמר כי עבדי הם וגו' ואם היפך לב פרעה ועבדיו עדיין לא היו ישראל מכירין שמיד ה' הית' זאת ושיסתעבדו עבור זה לתורה ולכך הוכרח להיות ההוצאה על אופן ההוא ולפי"ז כל הניסים ההם היו לצורך קבלת התורה והטבע משועבד לתורה ואפ"ה ידענו כי דרכי ה' חסד ואם הי' אפשר והדין נותן שהיו ישראל יכולין להיות בן חורין בלי מפלת והכאות מצרים לא הי' נעשה למצרים כעין זה שלא בדרך חסדי ה' אמנם מצד ב' טעמים הי' צריך אחד שהיו ראוי לעונשים ההם שהרבו לפשוע ועכ"ח צריך לענשם וטעם ב' שכבר נתן הקב"ה בחירה לאדם והוא חשיבות אדם ותכלית כל הבריאה ולולי הבחיר' לא הי' בריאה שמבלעדה אין זכות ואם לא בריתי יומם ולילה שחוקת שמים וארץ לא שמתי וכיון שהבחירה חשובה כולי האי אין הקב"ה נוטל הבחירה מאדם אלא לצורך גדול והוא נס היותר גדול והשדוד בחלק החשוב בהבחירה לא עדיף משאר שידוד ולכך הביא הקב"ה עליהם בשידוד שאר עניני הטבע מכות ונפלאות אמנם לפי"ז קשה איך יעד ה' לעתיד אלי' הנביא שישיב לב אבות על בנים היינו שיתרבו ידיעות הבנים שבזה לאבות מעלה ולב בנים על אבותם היינו לב טהור ולב המוכן לקבלה לכותב על נייר חלוק שבזה לבנים מעלה וה' יהפך לבבם ונראה בישראל אין זה שידוד שלב כל ישראל קבלו התורה ועמדו נפשותיהם על הר סיני ופסקו הזוהמא ורוצים הם כלם לעבוד ה' אלא שיצה"ר מעכב ומונע בתחבלותיו והלב אינו חפשי מיצר ואז ע"י אלי' הנביא יסלק ה' המונעים וממילא ישובו הלבבות למה שהיו קודם החטא ולכך קרא לה השבה וזה אפשר והבחירה אדרבה נתחזקה אז וזה אפשר כוונת המדרש הנ"ל שמשה רבינו ביקש זאת שסבר שכל שליחותו לצורך המכות לענוש המצריים ובזה לא ניחא לי' שמגלגלין זכות ע"י זכאי וגו' ואי משום הצלת ישראל ביקש שלח נא ביד אלי' שאתה עתיד לשלוח

להשיב לב אבות על בנים כך גם אתה תשיב לב פרעה ולב ישראל לטובה ויהי' הכל טוב ובדרך חסד וע"ז השיב לו הקב"ה לאלי' אני עתיד לשולח לישראל שקבלו התורה ורוצים בטוב ורק המונע גורם ולזה הוא ישוב אבל עתה אי אפשר בזה שאין הקב"ה נוטל הבחירה שהוא החשוב מהבריאה ולכך אותך אני שולח לפרעה שישלח ישראל בעל כרחו וכדי לגאול לישראל וגם למצריים לא יהי' רעה החלטיית שע"י זה יכירו את גבורת ה' אלא הואיל ושאר מצריים טבעו ולא נשאר לפי המדרש אלא פרעה שהוא הכיר אז ה' וממנו הי' מלך ננוה ולכך נקט המדרש פרעה ודייק אותך אין אני שולח אלא לפרעה כדי שיכיר וידע:

ויפגשהו ה' וגו' כי חתן דמים אתה לי ותקח ציפורה וגו' אז אמרה חתן דמים למולות והדקדוקים מבוארים ונראה דחז"ל אמרו בנדרים מכאן גדולה מילה שלא נתלה למשה רבינו מלא שעה ולכאורה יש לעיין מנ"ל לגמרא לדייק זה דהרי חשיבות המצוה היא מצד ב' פנים אחד מצד המצוה בעצמה והשנית מצד העושה דחשיבות המצוה הרי מילה ופסח הם ב' דברים שלא נמצא כמוהם שנתחייב כרת על העשה אמנם יש חשיבות שני מצד העושה דוודאי אינו דומה אם עושה קטן או מי שאינו יודע לעושה אדם גדול היודע טעמי ורמזי המצוה ועושה בשמחה ובדחילו ורחימו בוודאי עי"ז נתעלה מעשה המצוה וע"ז אמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרה שהכל לפי העושה וא"כ מי לנו גדול ממשה בוודאי אם משה רבינו עשה מצות מילה בוודאי עשה אותו בכל אופן היותר טוב וע"י שנתרשל נתבטל זה ולכך נענש ומנ"ל דגדולה מילה מצד עצמה ונראה דשפיר דייק דאי סק"ד דרק מצד מעלות העושה נענש א"כ מה הועיל מה שכרתה ציפורה את ערלת בנה ואיך תיקן זה את החסרון של משה ועכ"ח שמצד המצוה עצמה נפגע בו יד ה' ושפיר הוכיחו גדולה מילה וזה כוונת הקרא מעיקרא היתה מסופקת כשהרגישה דמצד מצות מילה בא לכלל סכנה זו סברה מצד מעלות העוש' ולכך אמרה חתן דמים אתה לי אבל כשכרתה ערלת בנה וירף ממנו והועיל זה עכ"ח המצוה מצד עצמה גרמה אז אמרה חתן דמים למולות דרק מצד המילה בא וא"ש:

פרשת וארא

וידבר אלקים אל משה אני ה' וגו' יש לפרש דהיינו התשובה על מה שהתרעם משה למה הרעותה דודאי אם הי' ישראל כדאים לגאול כשבא הזמן הגאולה הי' הרעה מתמעט והולך אבל באמת לא היו ראוים אלא למען ה' ולמען בריתי לכך לא הפחית השיעבוד אדרבה נתרבה להראות שאינם כדאים אלא בשביל שאני ה' ומצד אבותינו:

הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים קשה הא כבר הבטיח לו השי"ת אני אהי' עם פיך והורתיך את אשר תדבר ונראה דודאי משה רבינו ע"ה הבין ע"י הבטחת השי"ת שבאותו רגע שיצטרך לדבר יעשה לו הקב"ה נס שידבר בטוב אולם כבר אמרו חז"ל אין הבטחה לצדיקים בעוה"ז שיראים שלא יגרום החטא וכן מצינו במשה עצמו גבי עוג כו' ובפרט אם אנו רואים שיש חטא בודאי אין הבטחה ולכך דאג וירא משה רבינו שמתחלה שמעו לקולו כמו שנאמר ויאמן העם ושוב לא שמעו לקולו כמו שנאמר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח כו' וזה הקשה לו כיון דהכל בשביל ישראל ולא שמעו לי ולא יאמינו בי איך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים בעצם ולדבר בטוב עם פרעה אין יכול להיות רק על דרך הנס ואולי יגרום החטא ואיך אוכל להסכין טובות רבים.

פרשת בא

ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחוזק יד הוציא ד' אתכם מזה ולא יאכל חמץ כו' ובמדרש אמרו הזהר לישראל כשם שבראתי את עולמי ואמרתי להם לישראל זכור את יום השבת זכר למעשה בראשית כך היו זוכרים הניסים שעשיתי לכם במצרים וזכרו את היום שיצאתם שנאמר זכור היום אשר יצאתם ממצרים ולמה כי בחוזק יד הוציאך ה' כו' וצריך ביאור ובעזה"י נראה עיקר יציאת מצרים שצוה הקב"ה לזכור בכמה מקומות ובכל יום למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך הזכירה זו ראוי שתעורר כמה מעלות ומידות טובות כמו שהארכנו בזה במקום אחר שזה מעורר בנו מדת הבטחון ומדת ענוה ואהבת שלום ואיש רעהו יעזורו ויחבר איש באחיו והוא מקור מציאתנו וקנינינו דכל מה שקנה עבד קנה רבו ואין ביכולת עבדים לחבר איש עם אחיו כי אינם ברשות עצמם כמובן וכנאמר הנה עם יצא ממצרים מאז נהיינו לעם מסודר אמנם מעלה גדולה מזו שע"י יציאת מצרים היינו עם קדשו כנאמר בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו ובאותו יום שנגאלו מבואר בספרים נתעלו ישראל במדרגה עליונה שהשפיע הקב"ה עליהם דאלמלא כך לא הי' יכולין לצאת מידי הטומאה שנשתקעו בה רק ע"י שהאירו עליהם אורות הקדושות ואור גדול ושפע רב מהם נתעוורו ומתו וברחו מהם עניני הטומאה והיינו דקאמר בצאת ישראל מעם לועז היתה לקדשו ורק על ידי זה הי' היציאה אפשר וכך מבורר נמי בתורה בפ' יתרו אתם ראיתם אשר עשיתי לכם במצרים לעינים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי כו' והנה מדרגה הזאת העליונה מלבד שהועילה להם לצאת מידי הטומאות האוחזים בהם אע"ג שלא נתקיימו

בישראל כי כל דבר שבא פתאום ואין הגוף והנשמה מוכנת לזה ואין לקדושה והאור ההיא מקום לאחוז בה אי אפשר שתתקיים ויעמוד זמן מה אפ"ה הי' התועלת בכפלים אחד שניצלו מן הטומאות וגונדא דלהו והב' שעי"ז קבלו קצת ניצוצי קדושה שיקל להם אחר זה לבוא לדרך הטוב ונקדים לפרש דברי המדרש רבה פ"ט שמות רבה על קרא כי ידבר אליכם פרעה ר' פנחס הכהן בר חמא פתח מגיד מראשית אחרית מקדם אשר לא נעשה אומר עצתי תיקום וכל חפצי אעשה הקב"ה מגיד מראשית אחרית כו' ארפה"כ כל הקורא הפסוק הזה סבור שמא פלינקרא יש למעלה שהוא אומר עצתי תיקום מהו וכל חפצי אעשה שהוא חפץ להצדיק בריותיו שנאמר ד' חפץ כו' ונראה שהמדרש כיוון עוד כונה מלבד מה שהקב"ה מגלה ע"י עבדיו הנביאים מראשית מאי שיהי' בסופו השי"ת עושה דברים בפועל לפעולת הדמיון ללמד לאדם ממנו מה שיהי' בסופו ומעשה ופעולת הדמיון הוא מחזק הדבר כמו שהאריך הרמב"ן בחומש בפ' לך שלכך עשה הקב"ה מעשה אבות סימן לבנים שיהי' לפעולת הדמיון שאז הדבר בטוח שלא יתבטל היעוד ההוא בשום אופן עיי"ש שהביא כמה ראיות לזה וכן נראה שלזה הגביה הקב"ה ישראל על כנפי נשרים במדרגה העליונה אע"ג שלא יעמדו במדרגה ההיא כדי שתהי' לישראל פועל דמיון איך יגדלו ויגבה ישראל שאפי' ביחיד נאמר ונשנה בפ"ו דאבות שכל העוסק בתורה לשמה כו' ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים ולעתיד נאמר בישעי' על המלך המשיח ירום ונישא וגבה מאד ועד"ז אמר בפ' כי תבוא ונתתיך ד' לראש ולא לזנב ר"ל הואיל וגדולה הראשונה הי' צורך מצד פחיתות וטומאת ישראל שלא היה אפשרי לישראל לצאת מידי הטומאה לולי זאת ולכך אמר לעתיד נתתיך ד' לראש ולא לזנב שלא יהי' זה מצד פחיתות ולכך מסיים והיית רק למעלה שתהי' מצד מעלתך וממילא אז יהי' דבר המתקיים ולא תהי' למטה אמנם עוד יש מעלה ג' בהגבהת נפש הישראלי כמו שכתבתי למעלה וכמו שכ' העקרים כל דבר שהי' פעם אחד דבק בדבר אפי' אם ינטל ממנו מ"מ נשאר איכות הדבר ההוא בו שמקבל בקל שנית את הדבר ההוא כמו אוד המוצל מאש ונכבה יקבל בקל את האש שנית ה'נע"י שהשפיע ד' על ישראל בפעם אחד ביום צאתם את האור והשכל וקדושה הגדולה עי"ז אע"ג שנוטל מהם הם מוכנים בקל לקדושה והיינו שקאמר במדרש הנ"ל השי"ת עשה ב' דברים אחד שמגיד מראשית אחרית דהיינו הגדה בלא פעולה בפועל דמיון ומקדם את אשר לא נעשה שלא נעשה אלא פועל דמיון דגמר הדבר נקרא עשייתו תה עצמו יאמר שזה הפועל דמיון אומר עצתי יקום שלא ישתנה וע"ז אמר כל השומע זאת יאמר יש פלינקרא למעלה שיהי' שמך שם קיום והרי אין שינוי למעלה וע"ז מסיים וכל חפצי אעשה שהקב"ה רוצה

לצדק את בריותיו וע"י זה כבר קנו איכות לאותו דבר וקל יותר לקבל וממילא הכנה הזו מקיים הדבר וכן אמר הקב"ה במתן תורה אתם ראיתם ואשא אתכם על כנפי נשרים וזה דבר שאין לו קיום ולכך נקט כנפי נשרים שנושר ממנו רק התכלית ועתה אם שמוע תשמעו בקולי שתהי' לכם בקלות יותר והייתם לי סגולה כו' וגם הוא הבטחה וקיום לכם שפועל דמיון אין חזרה ויהי' לכם לאות ממלכת כהנים שתהיו לעתיד ממלכת כהנים כו' ולכך אמר בקרא זכור את היום הזה אשר יצאתם בו וע"ז אמר ולמה כי בחוזק יד היינו בגודל כח הנבואה והארה כעין דמצינו יד על הנבואה ולכך לא תאכלו אפי' משהו חמץ ולא יאכל אפי' כל שהו כמו שלמד הרמב"ם דחצי שיעור אסור מלא יאכל דמצד מדרגה הגדולה ההיא וסביביו נשערה מאד וע"ז אמר במדרש כשם דבשבת כתיב זכור שג"כ פעולת שבת קאי על כל ימי החול ושבת משפיע לפניו ולאחריו ככה זכור את היום ההוא אשר יצאתם שגם המדרגה ההיא תפעול על כל הימים הבאים כמו שכתבתי למעלה וזה אחד מחסדים הגדולים שהגביה הקב"ה את ישראל מבירא עמיקתא ע"י שהאיר להם וראו את כבוד ה' וגדלו והיינו דקאמר מצה זו שאנו אוכלים על שום מה אפי' בגלות על שם שלא הספיק בציקם להחמיץ עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם דהיינו שע"י גלוי שכינה נסתלק מהם שאור היצה"ר והטומאה ונעשו כולו מצה וכאילו נוטל מהם הבחירה והיינו שלא הספיק בציקם להחמיץ ולזאת צריכין אנו בכל שנה ושנה כשיבוא הלילה ויום הזה להתקדש עצמנו בקדושה יתירה וכמו שכ' הספרים שאפי' חומרא שאין אנו עושין בשאר ימות השנה ראוי לנו לעשות בלילה הזאת שבכל שנה נפתחים אורות והשפעות הגדולות שכבר קיבלה הלילה הזאת הכנה והאיכות ההוא כנאמר ליל שמורים הוא לד' וראוי להכין עצמם לקדושה יתירה ולעשות המצות שהם נוהגין אז רק לצורך קדושה לקיים מצות בוראינו ביתר שאת ולא לשום פני' או שכר ואז יתרבה באדם תשוקה ואהבה תוקד בקרבו לקרב עצמו לעבודת השי"ת ואני אמרתי בדרך רמז במצות אכילת פסח אל תאכל ממנו נא ובשל מבושל במים כי אם צלי אש ובמדרש אמרו שהקב"ה אמר לאברהם אבינו אתה אמרת יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ חייך שאני עתיד לצות לבניך אל תאכלו ממנו נא כו' ונראה הרמז לשון נא בלשון הקודש מצינו גם בלשון עתה כמו הנה נא ידעתי לפרש"י וכל עניני העוה"ז הם רק לפי שעה וכדתנן אם לא עכשיו אימתי והתורה התירה לנו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה שישכיל שגם עניני עבודה יועילו לו לצורכי עוה"ז ותאותו ע"ז ישבר היצה"ר ואז ממילא יפתחו לו שערי בינת השכל והנשמה הקדושה ויצר טוב ויבוא לעשות לשמה ועד"ז פתח אברהם פתח לעוברים ושבים ויטע אשל בבאר שבע

התורה נקראת באר שבע דזיין ספרים ושבע חכמות כולם כלולים בתורה ושם נטע אשל לתענוג וליהנות מהם הבריות ומשם יקרא בשם ה' עולם והיינו דקאמר יוקח נא מעט מים התורה והחכמה נקרא מים ואמר שיקחו מעט לצורך נא לצורך עתה ועי"ז רחצו רגליכם כו' אבל לנו לבני ישראל בלילה הזה צוה ד' אל תאכלו ממנו נא לצורך עניני עוה"ז לשם אכילה גסה וגם לא בשל מבושל במים במי התורה להרכיב עניני התורה עמו לעשות שלא לשמה כדי לבשל עי"ז עניני התורה שיבוא לידי לשמה שהוא הבישול והגמר גם זה אינו ראוי ללילה הזה כי אם צלי אש שיהי' כל העבודה לשמה ולשון צלי מרמז על תפילה והלל שנקרא צלותא ובשמחה ואהבה יתירה שנקרא ודומה לאש יהי' כל השירות והתשבחות וכך הנהיגו לנו חז"ל ואבות אבותינו שלא נאכל בלילה הזה אלא באמצע הלל חציו לפניו וחציו לאחרים שיהי' האכילה מוקף ומסובב מכל הצדדין באהבת ה' ואז עי"ז מחבר גם כל הברואי עוה"ז שאוכל מהם ונכללו בו דומם צומח וחי ועם כולם יבוא להלל לה' בחצי הלל השני וכמו שאמר ומסיים הלל יהללוך ה' כל מעשיך וגו' שכולל כל חלקי הברואים שכולם נתעלו ע"י עלוי ישראל ונעשו הכל יחד יחוד אחד והיינו דמסיים באחד באחד מי יודע ויודע לשון חיבור וקישור כמו וידע את חוה וגו' והיינו דהשיב אני יודע וגו' ישראל צריכין לחבר זה וה' יקרבנו לעבודתו וישלח לנו גואל צדק וגו' וה' הבטיח ע"י ישעי' ולא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי ילך לפניכם ה' ומאסיפכם אלקי ישראל אם שמחת הגאולה על עניני הגוף הוא רק לעצמו משמח ואינו רואה על עניני חבירו כאדם שיוצא בלי בחינה אלא בחפזון או כאדם שהולך במרוצה ובמנוסה שאינו יכול להשגיח על רבינו אבל אם שמחתו על שנתקדש עי"ז שמו של הקב"ה ושבאו עי"ז צדיקים לעולם ושיתרבה כבוד שמים אז הוא רואה ומשגיח על כלל ישראל וכולם מאוספים עמו ואז ראוי יקר וגדולה וישראל שזה הי' תכלית היעוד של ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ובזה אני מפרש מה שאמרו חז"ל בברכות שאעפ"י שישראל לא רצו ליקח ממצרים כלי כסף ויראו שעי"ז ירדפו אחריהם אמר הקב"ה דבר נא שלא יאמר אותו צדיק ועבדום קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם לשון קיים מצינו בלשון הש"ס ותרגום לשון הבטחה וזה שאמר שאברהם יאמר שעבדום הבטיח הקב"ה וקיים זאת לצורכם שראה השי"ת שיש צורך לישראל בזה אע"ג שלא הי' בזה כבוד שמים אדרבה הי' חילול ה' שבני ישראל שהאמינו בה' יהיו מעונים ואפ"ה קיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים לא הבטיח בהם עבורם אלא שיהי' עי"ז כבוד שמים וא"כ אין ישראל יכולין למחול ע"ז ואז לא השכילו ישראל זאת אבל לעתיד נתיעד לנו לא בחפזון תצאו שלא יהי' בחינה אחד על חבירו ולא במנוסה

תלכו שלא יהי' אפשר לאחד לראות אחד על חבירו אלא ילך לפניכם ה' היינו שעיקר תכליתם ושמחתם יהי' בכבוד שמים ושמחת עולם על ראשם ועי"ז יהי' מאסיפכם אלקי ישראל שיהי' כלם מאוספים ועבור כולם ישמחו ויה"ר שיהי' כן בב"א:

פרשת בשלח

וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עברו וגו' ונראה בעה"י עיקר ושורש תורתינו היא האמונה כי עיקר עבודת ה' היא המסירת הנפש ואפי' מסר כל חיותו ובניו ומאודו לא מסר נפשו לה' כי כל אלו הם רק ענייני העוה"ז הכלה והולך והבל הבלים ולא מסר עבור ה' כי אם ענינים הפחותים וא"כ איך אפשר לקיים מצות ואהבת את ה' בכל נפשך וגו' אין זה כי אם באמונה ששם נפשו מנגד ואינו עושה כפי שכלו אלא כאשר צוני ה' אלקי וכאילו מבטל ומוסר מה שמחייב השכל נגד רצון בוראו בה' זה הוא המסירת הנפש באמת שהשכל בא מכח הנפש והנשמה ובזה אמרתי לפרש את הקרא וארשתיך לי באמונה וידעת את ה' דהנה מה שאמרנו שצריכין לבטל דעתו היינו נגד הבורא ב"ה אבל נגד בני אדם אפי' אם רואה מת"ח אפי' מרבו דבר שהוא נגד שכלו ודעתו אסור לו לעשות וכן ראיתי כתוב וזה שאמר וארשתיך לי באמונה מה שנוגע לי תעשה באמונה וידעת את ה' שלמדו חז"ל מאת ה' לרבות ת"ח בזה צריך שתדע אתה בעצמך והנה הניסים והנפלאות שהרבה ה' את מופתיו הוא אפשר מב' בחינות אחד מצד גריעות ופחיתות מעמד ישראל אז כשראה ה' כי ערפם קשה וטבעם עבה ומצחם נחושה וצריך מעשים רבים כדי שיכנס בם ויפעל פעולתו אמנם יש לומר מצד אהבת ישראל שרצה הקב"ה להראות חיבתם הרבה אותותיו אותות או בשביל דורות העתידין כדי שיהי' חיזוק לא ימוט לעולם וגם זה שבח לישראל שעשה שהם יהי' סיבה לחזוק אמונה לכל הדורות ועתה בנס הים ראו ישראל את הדבר הגדול ההוא וניסים הרבה וסברו שהטעם משום קשה עורף ישראל ושצריך הרבה מעשים כדרך גוף כבד וחולה שצריך למעשים ולפעולות רבות ויש לחוש שמא יחזרו לקלקולם דכשם שגוף החולה קשה לחזור לבריאות כך הוא עלול לחזור לחליו אמנם יש לנו לבטוח כיון שה' עשה כל זה בוודאי יהי' תשועה עולמית ולולי כן לא הי' הקב"ה פוטר לישראל בניסים כולי האי ע"י הקב"ה וע"י משה עבדו ועכ"ח תהי' תשועת עולמים והיינו דקאמר וירא ישראל את היד הגדולה דהיינו מופתים הרבים והאמינו שבודאי לא ימוש מצד ה' ומשה עבדו ששלח ומגלגלין זכות ע"י זכאי ומסתמא כיון שבחר ה' בנביא כזה לא הי' מצד חוסר ופחיתות ישראל אלא אדרבה מצד המעלה ועי"ז אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' כי גאה גאה:

במדרש יש ויאמינו בה' ובמשה עבדו אם במשה האמינו בה' לא כ"ש א"כ למה נאמר במשה אלא ללמד שכל המאמין ברועה ישראל כאילו מאמין בהשם יתברך ולשון המדרש תמי' דלפי לשון הקושיא אדרבה הי' הקושיא דלמה כאמר בה' והמקשן מסיק הקושיא ולמה נאמר במשה וגם התירוץ צריך ביאור ונראה בעזהשי"ת ביאורו דלכאורה גוף הקרא קשה הלא יש חילוק בין אמונה וידיעה אמונה שייך בדבר שלא ראה וידע רק מאמין על טוב ויושר עפ"י המופת והראי' וכאן נאמר וירא ישראל את היד הגדולה וכו' וגם במשה לא שייך אמונה שהרי עין בעין ראו שכאשר אמר כן הי' אמנם יש לומר דכבר נאמר דיש לצדיק כח לשנות טבעי הדברים אפי' בלי תפלה ותחנונים שידו מושלת בכל ותגזר אומר ויקם לך וכעין שאמר יהושע שמש בגבעון דום וכאן בנס הים יש להסתפק על איזה דרך נבקע הים אם מכח גזירת משה רבינו ע"ה או שהקב"ה השלים רצינו וקיבל תפילתו וע"ז אפשר לומר דנקט הקרא דישראל האמינו שהוא באופן השני שהקב"ה שמע תפילתו ועשה רצונו וא"כ הוצרך לומר בה' ומשה אלא דקשה ע"ז אכתי לא הי' לו לומר שהאמינו במשה עבדו שהרי זה ראו דממ"נ אי הי' בגזירתו הרי מוכח שמשה עבדו ואי בתפילתו הרי משה עבדו ואכתי אצל משה הוי ראי' וידיעה ולכך פירשו חז"ל באופן אחר שהנס ההוא הי' אפשר שהי' רק מתורת חסד ה' ואהבתו לישראל וממילא נטבעו המצרים או עיקרו הי' מצד מידת הדין המצריים מידה כנגד מיד' אלא שממילא ניצולו ישראל וזה הי' ספק ישראל ואם הי' מצד מידת הדין נתיראו גם ישראל אמנם שוב הסכימו ישראל שעכ"ח הי' במידת החסד שאם הי' עיקרו בדין לענוש המצריים הא קיי"ל וכן גוזר השכל דמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב ואיך אפשר שמשה רבינו שהי' טוב עין טוב ומטיב במידת חסד יהי' הגרם שיטבעו המצרים לענשם ועכ"ח הי' במידת החסד ומצד חסדי ה' וא"כ ע"י אמונה בצדקת משה האמינו שהי' בצדקת וחסד ה' וזה שאמר מעיקרא יראו שחששו אולי הוא בדין ואח"כ גזרו והאמינו שבת' הוא הכל בחסד והא כאי' שמשה עבדו שנעשה על ידו וע"ז מסיים שכל המאמין ברועה ישראל כאילו מאמין בהשם יתברך שע"י הרועה יבואו להכיר את ה' לקבל דבריו לימודיו ומוסריו כשם שאנו רואין כאן במשה רבינו כך אם מאמינים בצדיק אחר בקדושתו וחסידתו עי"ז יקבלו דבריו וילכו בדרכי ה' וכל העומד לעשות כאלו נעשה:

ה' ימלוך לעולם ועד ובמדרש יש ולמה כי בא סוס פרעה וגו' ואמרתי לפרש השי"ת משגיח בעולמו אבל על ישראל משגיח בלי אמצעי כי חלק ה' עמו וגו' וה' בדד ינחנו וגו' וזה ענין מלכות לעולם ועד על כל דבר ודבר בכל עת וזה שאמר כי לה' המלוכה על הכל בלי אמצעי ומושל בגוים היא ע"י א וצעי וענין יציאת מצרים הי' בלי אמצעי

דהוא דבר שצריך שיופרד בין אחד לחבירו וכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע וכך כל דבר שנעשה ע"י מזל או מלאך כשנשלח לעשות דבר כלליי אינו מבחין דזה לענוש וזה להציל הוא ב' שליחות וגם אין יוכל להבחין כל כך הרגע ודבר שצריך לעשות ברגע מיוחדת ה' עושה בעצמו דדבר גדול התלוי' ברע אין הקב"ה מוסר ביד המלאך וכ"ש קריעת י"ס שהיו ישראל ומצרים בים ומיד ברגע שבאו המצריים לים הי' ראוי שישוב ואז לא היו בני ישראל ניצולים ולכך הי' נעשה ע"י ה' בלי אמצעי והי' ברגע זו יבשה וברגע זו ים ואיתא במדרשים שכל שנעשה עפ"י ה' בלי אמצעי הוא עולמית כנאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים ולכך אמרו ישראל ה' ימלוך לעולם ועד לעולם ולא יהי' הפסק ומנ"ל שהי' ע"י השי"ת ע"ז אמר ולמ' והשיב כי בא סוס פרעה וגו' ובני ישראל הלכו ביבשה והי' הוצרך להעשות ע"י ה' ועי"ז ניכר שה' ימלוך לעולם ועד והנה בהשגחה פרטיית שהכל. מידי ה' הוא נחמה על כל תקלה וכל מחלה כי מאתו לא תצא רעה וזה שאמר אני ה' ר"ל זה שאני ה' ומהוה הכל הוא רופאך היא תנחמך ותעמיד אותך על רגליך:

במדרש רבה אשירה לה' כי גאה גאה הה"ד עדה נא גאון וגובה הכל מתגאין זה על זה חשך מתגאה על התהום שהוא למעלה ממנו וגו' והרוח מתגסה על המים וגו' וכולן נטלו מלכות ונתנה להם גדולה והם קבועים תחת המרכבה של הקב"ה שנאמר ודמות פניהם פני אדם וגו' ועל זה נאמר כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם תו' פי גאה גאה וגו' יש לפרש המדרש בכל דבר שבעול' יש כמה וכמה מעלות ומי שהוא בעל מעלה ונקר' בשם גדול או גבוה טוב ויפה הכל הוא בערך ויחוס לדבר אחר ולפעמים מי שהוא גדול כאן אפשר שהוא קטן במקום אחר אלא שלפי ערך הדברים אשר בגילו הוא גדול וכעין שאמרו באבות הוי זנב לאריות ואל תהי' ראש לשועלים אבל הקב"ה וב"ש הגדול הוא גדול וגאה בעצם מצד עצמו וזה שאמר הכל מתגאין זה על זה ורק בערך וביחוס לאחר נקרא גאה ומעלתם מצד פחיתות האחר וזה עצמו גורם הקנאה והשנאה ועד"ז אמר אם תראה עושק רש וגזל במדינה אל תתמה על החפץ כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם אבל השי"ת הוא גא' גאה מצד עצמו וזה שאמר אשירה לה' כי גאה גאה מצד עצמו וגדולתו דילי' היא וזה שאמר לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וגו' והיינו שעי"ז שגדולתו של הקב"ה היא דילי' הוא התפארת דגדולה לערך אחר אינו כבודו לו בעצם אלא שפלות אחר ושהוא אינו שפל כמו אחר וגם היא כמו כל דבר שתלויה בדבר שבטל דבר אבל גדולת וגבורת השי"ת אינו תלויה בדבר ולכך והנצח היא נצחיית וגם הוא הוד והדר שהכל נותנין לו הודי' ואומרים כן בפה מלא כי אשר

גדולתו באחרים האחרים הפחותים ממנו אינם רוצים ולא ניחא להוא למימר אבל כאן כלם יודו וימליכו שמו של הקב"ה ויאהבו ועד"ז אמר ג"כ בתהלים כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע אמר שה' רם ואין זה דבר דלא ניחא לי' לאדם לראות אדרבה ושפל יראה רוצה לראות את זה וגבוה ממרחק יידע ר"ל אבל דבר שהוא רק גבוה בערך יחוס לדבר אחר זה נודע ע"י המרחק שהקטן רוצה להרחיק זה ממנו ואינו רוצה לראות את זה שהוא גנאי לו ופחיתות וע"ז מסיים שם בדברי הימים כי כל בשמים בארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש ר"ל שהתנשאות הקב"ה הוא לכל לראש אפי' הכל הם ראשים הקב"ה הוא מנושא והנה כבר היו בדורות הראשונים ב' כתות מהם שהכירו חסרון העולם הזה שכל תענוגיו הבל ואינם מתקיימים ואחריתם רמה ותולעה ושהם מבטלים מעבודת ה' ומהכיר אמת על אמתו וגם חברת בני האדם אם שהוא מיועדת לטובה מ"מ היא מסוכנת ויש לה הרבה צדדים לרעה לכך ברחו ממקום הישוב ומכל תענוגי העולם ככתות הנזירים ופרושים שהיו דבית שני אמנם הי' כת שני' אשר אדרבה נתפתי ממתיקות וערבות העוה"ז ורק הם שמו להיות להם לנס ועל פיהם יהלכו וגנות אלו ב' הכתות מבוארים משכל שהאדם בשכלו יראה גנות כת הראשונה שיפליג האדם ויפרוש עצמו מכל תענוגי העוה"ז ויתאכזר על גופו ועי"ז יפליג ג"כ מחברת בני האדם לא זה הדרך ולא זה רצון השי"ת בבריאה שהרי אדם מדיני בטבעו שהרי ברא ה' את האדם על אופן זה שיהי' צריך לבני אדם ויהי' התקיימותו דווקא ע"י בני אדם ובמדרש אמרו במעשה דהלל שאמרו לו תלמידיו היכן את אזיל אמר לגמול חסד עם הדא עלובתא וכו' והיינו ע"ד הנ"ל וחז"ל אמרו דנזיר נקרא חוטא על שציער עצמו מן היין אמכם באמת אין לחלוק ע"ז שבודאי ארבי עוה"ז הם המונעים הגדולים ומ"מ ה' עשה גם שניהם וביקש התאחדות גוף ונפש כאיש ואשתו וע"י שניהם יבנה את בית האדם וגם כת השני המתפתים מיצרם מבואר משכל כי איך ירום נקלה בנכבד השכל הוא עליון וחלק אלקי וגם באדם הכל בא ממנו וזה יתרונו ואם אדם ביקר הזה בל ילין מה יתרונו מן הבהמה אדרבה הכל מתפרנסים שלא בצער ואיך כל שת ה' תחת רגליו ועשאו כמלך בכל העולם ותחת שלש רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך ואם הגוף שנברא להיות עבד לנפש אם ימלוך גם הארץ מתחת רגזה ותגביה משאול תחתית לבוא למעלה לאמור אני אמלוך ואעלה למעלה ועד"ז אפשר שג"כ ע"י נס קריעת ים סוף ופרעה ורכבו טבעו בים סוף הורה לנו ה' כי אין ראוי לשנות הסדר ופרעה שהי' מתגאה על ישראל והי' בבחינה זו כעבד המולך על בני ישראל שהיו חשובים ושהם לו כנפשו והואיל וישראל חטאו והגביהו גופם שהוא עבד על הנשמה שהיא מולכת לכך ג"כ עבדים משלו בהם אבל בקי"ס בשעת

גאולה הגביה ה' את הגבוה והוריד השפל והראה לכל אחד מקומו ואפשר שזה פי' אשירה לה' כי גאה גאה ר"ל שהגביה הדבר שהוא באמת גאה ורם אבל הסוס ורוכבו העושה רק מעשה סוס רמה בים:

פרשת יתרו

וישמע יתרו פרש"י מה שמועה שמע ובא שמע קי"ס ומלחמת עמלק יש לפרש שראה חולשות האדם ואיך במעט רגע גז חיש מה שראה את מעשה ה' וגבורותיו ובקרב ימים הכל נשכח וזה מלמדנו דבקי"ס נמוגו כל יושבי ארץ וגו' ולא קם עוד רוח באיש ומיד באיזה שבועות אחר זה בא עמלק וקרך בדרך וזה שפטו על גודל היצר ושכחת האדם את מעשי ה' והשכיל בדעתו שצריך שיהי' זה לנגד עיניו ימים רבים עד שיקבע בלבו ולכך בא אצל ישראל לראות עין בעין מעשה ד' ונפלאותיו והיינו מה שמע ובא שמע קי"ס ואפ"ה לחם עמלק וא"כ אין תקנה אל לחבר עם טובים וישרים אמנם התעוררת לדרך הטוב יש מב' אופנים או בהשתכל חוסר ופחיתות האדם ואיך פרעה ועמו ברוב גדלו וגאותו טבעו במצולות הים וכן כל עניני העוה"ז גז חיש ונעופה ועכ"ח האדם נברא לדבר קיים והוא דרך ד' ועבודתו וזה אפשר שרמז ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני דהיינו מרפידים שראו כי רפו ידיהם והם מעוללי ההירוס ואבדון ורק כאשר ירים ידו וגבר ישראל וזה עצמו באו לתשוקה והוא שהם צריכין לחון במדבר סיני לקבל תורה וזה הדרך הראה התעוררות מפחיתות והדרך השני עדיף ממנו בשם על לבו גודל מעלת עבודת ה' שעי"ז יגבה למעלה למעלה וצדיק יסוד עולם ובשבילו נברא ויגזר אומר ויקם לו וכל ברואי עולם משבחים ומהללים ד' כנאמר השמים מספרים כבוד ד' ומעשה ידיו מגיד הרקיע אמנם יש מדרג' שלישית לא מצד פחיתות העוה"ז ומעלות העבודה ועניני הרוחני שהוא עדיין אינה עבודה אמיתית רק ליראה את ד' בשביל ד' ולאהבה אותו ולדבק' בו בגין דהוא רב ושליט עיקרא ושרשא דעלמא וזה שאמר אתם ראיתם כו' ואשא אתכם על כנפי נשרים היינו ע"י פחיתות והשתנות עניני עוה"ז עי"ז כשאתם למעלה בתחילה ועתה תוסיפו לעבוד מצד יתרון עבודת ד' והיינו אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי מצד שעי"ז והייתם לי סגולה מכל העמים וגם כי לי כל הארץ שכל העולם ילמדו מכם לעבדי שכם אחד וזה תכלית העולם להיות לה' גם כן טוב והוא יתר שאת לכם לפי מדרגתכם הראשונה [הג"ה ואם שמוע תשמעו בקולי כמו לו שמוע תשמעו כמו אם הקטול אלוק רשע] אולם גם במדרגה זו לא תעמדו רק תשתדלו ותוסיפו להלוך מעלה מעלה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש בעצם גם בלי סיבת היתרון מהעבודה

והיינו מדרגה הג' רק בשביל ה' ואהבתו ועי"ז מסיים אלה הדברים אשר תדבר ופרש"י לא פחות ולא יותר היינו ב' מדרגות הראשונות שהם מיוסדי' על פחות ויתר כדלעיל:

וישמע יתרו כו' ע"י פרש"י מה שמועה שמע ובא כי' יש לפרש דקיי"ל אין מקבלין גרים לא בימי שלמה ולא לימי משיח כי' וכן כאן מחמת קי"ס אשר נמוגו כל יושבי ארץ מפניהם כאמור בשירת הים וכמאמר רחב הי' לחוש שמא באו מחמת יראה אבל אמרו חז"ל והביאו רש"י סוף פ' כי תצא על פסיק אשר קרך בדרך שע"י מלחמת עמלק פרח פחד ויראת מלכות ישראל וא"כ שוב שפיר מקבלין וזה כונת הש"ס מה שמע ובא שלא יהי' מקום לומר דמחמת אימה בא קי"ס ומלחמת עמלק ופרח פחד האומות ושפיר הי' לו אפשר לבוא:

אשר הציל את העם מתחת יד מצרים עתה ידעתי כי גדול ד' כו' הכונה לפי המבואר למעלה פ' וארא שלפי ערך המזלות והאצטגנינות היו ישראל ראויים להיות מושפלים עד לעפר תחת מזל מצרים ומצד הוצאה זאת נראה כי אין מזל לישראל וזה אשר הצילו מתחת יד מצרים ועי"ז ניכר כי גדול ד' מכל אלקים ויש להסביר עוד בלשון הכתוב כי באמת אין יחס וצירוף בין ד' לכל נבר' אפי' הצורות בשמים לאמר עליו שהוא גדול מהם כי בדבר שאין לו דמיון כלל אי אפשר היחס אבל ניהו שאין יחס לד' מצד עצמו אבל יש לו יחס מצד פעולותיו שהוא פועל בארץ ופעולתו גדלה מכל פעולת הכוחות אשר בשמים וארץ וכל זה מצד שד' הודיע והראה לנו שהוא פועל בארץ אבל לדעת האומרים עזב ד' את הארץ ואין מיחסים לו פעולה אי אפשר ליחס לו הגודל ויציאת מצרים הוא השובר זרוע רשעים האומרים עזב ה' כו' ולזה אמר עתה ידעתי כי גדול ד' ואפשר ליחס לו הגודל:

והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעש' אשר יעשון ויש לדקדק כיון שכבר אמר והזהרת אתהם את החוקים ואת התורות מה ביאר עוד ונראה כאשר כ' ג"כ בס' טל אורות לא די כשילמוד את האדם זה הדרך הטוב אלא צריך שיורנו על איזה דרך יוכל לקנות הדרך הטובה ובראשונה צריך שידע האדם כי יש לו כח וממשלה על תאות נפשו והוא מלך על יצרו וטבעו ושהמדות הנעלות ופחותות נתונים נתונים הם תחת יד האדם ושנית שבמה יזכה ארחו על פי הרגלו וע"י ההרגל יטה נפשו לטובה והכל לפי רוב המעשה ולכך הרבה ד' לנו תורה ומצות למען לא יפרוד ממחשבותינו ונקנהו לקנין בנפש וזה שאמר אחר שהזהיר להם התורות וחוקים אמר להם והודעת להם הדרך ילכו בה ושלא אמר אשר ילכו בה בא לגלות שיאמר להם שכח בידם לילך בדרכי ד' ואת המעשה שירגילו בהם כדי שלעתיד יעשון מעצמם וזה את המעשה כדי שיעשון וזה שאמר נמי

לקמן ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ר"ל שאפשר זה בכחכם ולהיות מלך על כוחות גופכם מצד מעלות הנפש ורש"י פירש לא פחות ולא יותר אפשר שכיון של ילמדם על דרך שיפחידם בשכר ועונש גופניי שהוא מכונה בשם פחות ויתר אלא בשכר הנצחיי שאין לו יחס ודמיון לעניני העוה"ז וכנאמר כגבוה שמים מעל הארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם שאין לו שום יחוס וערך לעניני העוה"ז וזה גוי קדוש נבדל או ע"ד שפי' המהר"י מינץ] בדרשותיו כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ר"ל שאין התורה דבר שאפשר להיות רק ממנו ואפשר להתקיים בלעדיו כי הוא חייכם ואי אפשר בלעדו כמו החיות וזה שפי' ג"כ רש"י לא פחות ויותר אלא כי הוא חייכם:

וגם כל העם הזה על מקומו יבוא בשלום כו' בדרך דרוש יש לומר מצד שימנה שופטים יהי' אפשר להם בפשרה אבל אי אפשר לעשות פשרה כאשר יהי' משה עצמו השופט כי קודם שמיעת הטענות אי אפשר לעשות פשרה כי גם הפשרה צריכה להיות ע"ד צדק כמ"ש צדק צדק כו' אחד לפשרה כו' ולאחר ששמע הטענות משה הי' יודע מיד היכן הדין נוטה ואז לעשות פשרה אסור כמבואר בש"ס פ"ק דסנהדרין וע"י פשרה העם יבוא בשלום ועוד יש לומר כי אי אפשר למשה לידע דרכי האנשים פחותי הערך ולידע ערכיהם כי כל האדם יכיר עצמו וממנו יראה לאשר סביבו ובדין צריך לידע ערכי האיש ותעלומותיו ויותר טוב שיהי' האיש אשר הוא מגודל בין אנשים כערכו לעשות דין ומשפט:

כה תאמר לבית יעקב כו' ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ופרש"י לא פחות ולא יותר וצריך ביאור וכבר בארתי במקום אחר וכעת נראה לי בעזה"י לפרש דכבר אמרו חז"ל ועשו סייג לתורה והוא מעלה בכפליים שנראה שחשוב בעיניו מצות ד' והוא ירא חטא והשני שנראה מזה שקטן הוא בעיניו ואינו סומך על עצמו וירא שיתפתה מיצרו או ישכח מעשות דבר ד' והוא מידת ענוה שעקב ענוה יראת ד' והב' מעלות חביבים וטובים ומוכרחים ומעלה הב' שקטן וחלוש הוא בעיניו הוא מעלה בכפליים שעי"ז יזכה לכפרת עונות וכעין שאמרו בברכות דף כ' על שאלה למה אתה נושא פנים לישראל איך לא אשא פנים שהם מדקדקים על עצמם עד כזית והיינו כנ"ל שיראים מעבירה והמשכה והרגל ולכך מחמירים על עצמם וכיון שהם קטנים וחלושים בעיני עצמם ראוי להם מחילה וכפרה כנאמר עובר על פשע לשארית נחלתו למי שמשים עצמו כשיריים ומעלה השנית שעי"ז נבחרו ישראל מכל האוה"ע כמי שאמר השי"ת לא מרובכם מכל העמים כו' כי אתם המעט ודרשו חז"ל כי

אתם ממעטין עצמיכם והוא ע"ד הנ"ל אמנם אע"ג שטוב וחיוב לעשות גדרים וסייגים מ"מ טוב יותר אם ישראל במדרגה גדולה שאינם צריכין לגדרים וכמו שפי' מרן הגאון בעל חתם סופר זצ"ל בפ' ואתחנן ולא תוסיפו ולא תגרעו ממצות אשר אנכי מצוה אתכם לשמור מצות ד' שאע"ג לפעמים צריכין לגרע כגון אלי' בהר הכרמל כדי לשמור התור' וכן תקיעת שופר בשבת וכיוצא ולפעמים צריכין להוסיף לסייג כדי לשמור ולעשות אבל מ"מ יותר טוב שלא תוסיפו ולא תגרעו לשמור מצות ד' אפי' לצורך שמירת המצוה והיינו אם ישראל קדושים וכלם עובדי ה' מקטנים ועד גדולים והיינו דקאמר כאן ועת' אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי היינו גדרים וסייגים שנקראו שמירה שתהיו יראים מחטא שאתם קטנים בעיניכם ועי"ז והייתם סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ כי יחשוק בכם ה' מטעם כי אתם המעט והקב"ה אוהב המשפיל עצמו ומשים עצמו כעפר הארץ והיינו כי לי כל הארץ אבל באמת אתם תשתדלו שתהיו ממלכת כהנים עובדי ד' כלם וגוי קדוש ואז אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ופרש"י לא פחות ולא יותר שלא יצטרכו לגדרים וסייגים לא לפחות ולא להותיר:

כה תאמר לבית יעקב כו' עד פסוק זין כאן גילה ד' למשה ולישראל עמו תכלית נתינת התורה לפי האמת כאשר בארתי במקום אחר כי עתה לאחר יציאת מצרים וגודל הניסים והנפלאות הי' אפשר לישראל להשיג מצות השכליות והמפורסמות כשבע מצות וכיוצא בהם ולכך בחר ה' באלה להראות כי לא די באלה המצות השכליות כי זה כל האדם ואי אפשר להשיג החיות הנצחיי בלעדם אשר לאדם כמאכל ההכרחי אבל אין זה די להרים קרנם תפארתם לאושר הנצחיי אשר עין לא ראתה וכן לצורך לרפאות מחולי הדיעות הכוזבות המפורסמים בבני אדם בכל דור ודור ולזה אי אפשר לזכות אלא בשמיעה לקול ד' ולעשות כפי אשר יצוה ולא לרחק ולקרב כפי שכל האנושי שכמו שאין האדם יודע פרטות האושר הזה כן אי אפשר לו להשיג הדרך אשר עליו יזכה וימצא בו האושר ולזה ביאר ד' כאן לישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ועי"ז ואביא אתכם אלי כבר הבאתי אתכם אלי ואתם משיגים מצות שכליות ואעפ"כ ועתה אם שמוע בקולי כו' ר"ל גם עתה אי אפשר לכם אלא לשמוע בקולי בלי להחכים ולראות לפי קיצור שכלכם אם גם בעיניכם טוב או לא זה לא תעשו ועי"ז והייתם לי סגולה כו' דהיינו כדי להיות לתפארת וליקר כי לי כל הארץ גם כשאני נותן התורה לכם לי כל הארץ ע"י מצות השכליות אבל אתם תהיו לי ממלכת כהנים וכן כיון ג"כ כמו שבארתי במקום אחר שגם נתינת התורה הי' לתכלית כל עמי הארץ ששמעו העוז והקולות כדי לידע שה' נתן עוז ותורתו לעמו ולזה אמר כי לי כל הארץ ואפשר שחז"ל כונו בזה בדרשתם

שהביא רש"י כה תאמר אמירה רכה לנשים ודברים קשים כגידין לישראל [מרן ז"ל כיון לתרץ קושית העולם דהלא הדברים אשר אמר לנשים הן הן הדברים אשר דיבר אל האנשים וכמו שמסיים אלה הדברים אשר תדבר כו' ופרש"י לא פחות ולא יותר ואיך שייך לנשים רכות ולאנשים קשות] כי ידוע כי האנשים בלתי יודעים ימצאו עונג אם יורה להם איש דרך בלי שיצטרכו לשום לב על שום דבר אבל להיודעים ולחכמי ארץ זה דבר קשה להם כגידין לעשות דבר מה שאין שכלם מקיים ועל זה נצטוו כאן במתן תורה כי במצות ד' לא יעשו כן ותומת ישרים תנחם ולכך כאשר בא משה שם הדברים לפני זקני ישראל שלהם הדבר קשים כגידין וצריך לקבלתם וזה הוא החילוק שבין הערות התורה להשכליות שכולם גם הקטנים וחולשי השכל אפשר להם לקיים ככל הנאמר בתורה הזאת ולזה כאשר שמעו העם ששם משה הדברים לפני הזקנים צווחו כולם אשר דיבר ד' נעשה ומדוע אתה מביא הדברים רק לזקנים וזה הי' ניחא לי' למשה שהם השיבו בטרם שנשאלו וזה מראה האהבה השלימה לד' בחפשית לב ובנפש חפיצה וזה האהב' השיב משה לד' ויאמר ד' כו' שלא יהי' זה כקלי הדעת המשיבים בטרם שמעם וחפזון הזה לא יהי' פחיזות ופזיזות כאונאת המינים לסלק זה אמר ד' שיבוא אליו בעב הענן על אופן שישמע העם בדבר עמו ובכן יקבלו וגם שיאמינו במשה לעולם ועתה הגיד משה לד' תשובה על הדבר הראשון אשר הביא לזקנים:

אתם ראיתם אשר עשיתי וגו' ואביא אתכם אלי כו' ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה כו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים כו' אלה הדברים אשר תדבר כו' יש לפרש עפ"י מה שאמרו חז"ל ישב ולא עשה עבירה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה מצוה כנאמר אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו וזה שייך דוקא אצלינו כיון שצוה ד' שלא לעשות וכבש יצרו לשמור מצות ד' הרי שמר מצוה ועשה ובשמירת הלא תעשה ישראל חשובים מכל האומות שהיצה"ר מתגרה בהם טפי והם כובשים כמו שאמרו חז"ל שמניח האוה"ע ומתגר' בישראל אמנם ישראל נשתקעו אז בטומאה ולא הי' בהן כח להפקיע עצמם ממנה ולכך בפעם ההוא הוציאם ד' עד שעמדו על דרך השוה וזה שאמר אתם ראיתם וגו' ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה החיוב עליכם לשמור ולעשות והרי אמרו מטעם זה גדול המצוה ועושה מטעם שיצהר"ה מתגרה עם המצווה לזה אמר מעתה אם שמוע תשמעו ותהיו מצווים אז ושמרתם את בריתי ושמירה היינו ל"ת עי"ז ג"כ תהיו לי סגולה אבל באמת לאחר שסרתם מן הרע החיוב עליכם להיות עשה טוב והיינו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים היינו מ"ע ואלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ופרש"י לא פחות ולא יותר דהיינו בסור מרע יש מי

שהוא בעל תאוה יותר ולפום צערא אגרא והיינו פחות ויותר אבל במעשה הטוב יתעלו ולא יפחתו:

וקדשתם היום ומחר כו' לפי דעת חז"ל נר' מצד דמדרגת התורה שבכתב הוא רוח הקודש ונבואה כפי מדרגא כל הנביאים שהם ספרי הנביאים ומדרגת האב בנבואה מדרגת משה שהוא התורה אשר שם משה לפני בני ישראל ונגד ג' המעלות יהי' ונגד זה נראה שאמרו דהוסיף משה יום אחד מדעתו ר"ל לפום מדרגתו:

השנויים שיש בין יוד גברות שנאמרו במשנה תורה כראה לפי דעת חז"ל שהחילוק הי' בין לוחות הראשונות לאחרונות שהראשונות נכתבו כפי שנכתבו כאן בפ' יתרו ובודאי ככה נאמרו לישראל ביום הקהל ביום מתן תורה אבל לאחר שחטאו ישראל בעגל וטעו בדיעות אשר בדו להם כפי אשר יבואר אי"ה בפ' כי תשא ומודעות האלה הי' להם לפוקה ולמכשול ולחרפה בתוך עמי הארצות וזה הי' להם מדד שהיו נשרשים בדעות מוטעות במצרים ולא הי' נימח מהם בקל ביאר להם בלוחות שניות לאחר שנתרצה ד' להם שנית ושינה קצת שידעו כי לא חזרו שוב למדרגתו ולכך קודם החטא שהיו ראוין להיות חירות המלאך המות ומשיעבוד המלכות כאשר הי' באחרית הימים בעולם התיקון ואז יהי' יום שכולו שבת ומאי יום מיומים ואפי' כן יהי' יום שבת נתעלה בקדש ע"י שמראש הי' רק יום אחד שבת ולכך אמר זכור דבר שאינו הוה אלא עבר מימי קדם ולכך גם עתה צריכין אתם לקדשו ולכך לא הזכיר ג"כ טעם של יציאת מצרים שהוא מורה שיש להם דיעות כוזבות כשרשות כנ"ל וכן כיבוד אב ואם כל שמוסיף האדם דיעה ונכבד בעיניו צלמו צלם אלקים מוסיף ג"כ הכבוד לאבותיו וכיון שעליהם אז כאמר אני אמרתי אלקים אתם להיות בני חורין ממלאך המות ומשיעבוד מלכיות לכך כתיב למען יאריכון ימיך לבד שאין לך טובה ממנו אבל לאחר שנתחייבו למות ושיעבוד מלכיות אין די באריכת ימים וצריך למכתב למען יאריכון ימיך וגם ולמען ייטב לך:

פרשת משפטים

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ועי' במדרש רבה מעלות המשפט וביאורו כראה בעזה"י הי"ת חפץ בישובו של עולם ולכל דבר ודבר נתן ד' חוק ומשפט מקומו ומעמדו וקיומו וככה לכל אדם דת וחוק וכשיש ישוב העולם ויגיע לכל דבר חוקו ומשפטו נעלה ממשפט דלמטה למשפט של מעלה נגד בוראנו והנה אמרו חז"ל ואלה מוסיף הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני כונתם כראה אם אמנם המשפטים הם רובם מצות שכליות או נימוסיות מ"מ מצוה עלינו לשמוע המשפטים לא מצד שהם שכליות אלא כי כך צוה בוראנו מטעם כי השומר משפט מצד השכל שכל האדם נמשך

אחר תאותיו ודמיונו כוזב לו ורוב פעמים יטעה לא כן השומר משפט כאשר צוה ה' אז לא יטעה וגם ד' שומרו וצלו על יד ימינו ר"ל אפי' בדבר שהוא עומד אצלו בימין וזה שאמר מה הראשונים מסיני ר"ל כשם שסיום פ' יתרו הוא מסיני שאליו ראוי להתיחס להורות להם אתם ראיתם כי מן השמים דברתי ולא ראיתם כל תמונה כדאי' במשנ' תורה ככה זאת המשפטים הם מצות שתשמרו אותם מצד מעלות סיני כי צריך האדם שיכיר חולשתו ועד"ז אני מפרש מאמר ריב"ל על כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה יצאה נשמתו והקב"ה החי' אותם בטל שעתיד להחיות המתים והכונה נראה דהשכל הוא נשמת חיים אשר באף האדם כמפרש התרגום ויהי האדם לנפש חי' לרוח ממללא אמנם בשעת מ"ת שנתגדלה השגתם וזכו למעלה גדולה מנבוא' וראו בעין הנבואה כי שכל האדם לואה מהשיג וכי הי' אפשר לאדם להשיג השמע עם קול אלקים חיים מדבר מתוך האש כו' וכל שנתוסף להם דברות והשגות יותר הכירו יותר חולשת האדם וזה שאמר על דיבור ודיבור שיצאה מפיו של הקב"ה יצאה נשמתן ר"ל יצאה שכלם וראו ששכלם חלוש מהביט אל אלקים והשי"ת החי' אותם מטל שעתיד להחיות את המתים היינו רוח דיעה בינה והשכל כנאמר והי' מבחוריכם לנביאים כו' ומלאה הארץ דיעה כו' מזה החי' אותם ורק זה שורש יראת השי"ת אם ישיג חולשתו ומעלות המצוה ועקב ענו' יראת ד' וזה פי' הקרא במשלי אורח חיים למעל' למשכיל למען סור משאול מטה והיינו כנ"ל שישים אל לבו שאורח חיים למעלה משכל האנושיי ועי"ז יסור משאול מטה דברים המטים לשאול:

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כו' ביאור פ' זו נראה לומר לאחר שנתן ד' תורה לעמו ישראל בגלוי וקירב לישראל לפני הר סיני ועי"ז נתעלה צלמם וצריך לכל איש שלא יבזה צלם חבירו אשר שכן עליו זהרי ד' והדינים והמשפטים שנצטוו ישראל לא הי' על תכלית משפטי עם ועם כדי לדעת עד אנה רשות ודין האדם על חבירו שלא יהי' האדם הפקר שאיש את רעהו חיים בלעו שהרי קודם מעשה העגל נאמר עליהם אני אמרתי אלקים אתם ובכי עליון כולכם והיו ראוים להיות חירות מיצר הרע ר"ל שמצד דעתם הנכונה וטבעם הטוב לא יתאוו לדבר רע כי פסקה זוהמתן ולא היה צריך השי"ת לתת משפטיו לישראל רק להראות חיבתם ואיך הוא מביט אל כבודם ורוצה שלא יכלים ולא יכאב איש לאיש ולקנינו וכדי לגלות להם זה צוה להם בפה מלא אפי' דבר שלא הי' טבען נוט' אליו כדי לרמז להם כביכול שהיא רוצה טובתם ועפי"ז יתפרש הקרא בתהלים קמ"ז מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום ר"ל שאין צריכין להודיע להם כי מצד שכלם ראוי שיקימו להם

משפטים אשר נצרכים לישובם ולא יהי' איש את רעהו חיים בלעו ועכ"ח שחוקי ד' לא הי' לתכלית זה אלא להראות חבתם ואינו הכרח להם כמו שהוא הכרח לשאר עמי הארצות כי בדבר שהוא הכרח אין ראוי לשלם עליו שכר ולזכות ע"י לאושר הנצחיי ואמר ואל' המשפטים אשר תשים לפניהם ובמדרש כסימה הזה ר"ל כאוצר דהיינו שיהיו מתונים בדין כי הדין קש' מצד ב' דברים אחד לידע את דין ומשפט הראוי על מעשה איש ושנית לידע תחבולותיו ותוכן המעש' ההוא ודין כל מעשה ומעשה תשים לפניהם כשולחן ערוך שעם כל זה לא יהיו מבוהלים להשיב בטרם ישמעו אלא צריך שיהי' להם הדין לאוצר לחפוש אחרי מצפוניו ויהי' מתונים בדין והתחיל בכבוד אדם נברא עובד ד' כמוהו איך ראוי לעשות שלא לבזות ולהקל בצלמו בצלם אלקים ולכך בשביעי לא לחפשי ואם העבד עצמו יבזה צלמו הזה ולא רצה לצאת אז צריך לעשות לו היכר בגופו ובאזנו המיוחד לך לשמוע אל דבריך שאוזן פחות הוא ואחר כך מוסיף שאפי' לאב אין רשות על צלם בניו אלא בבת שהוא רשאי למכור לטובתה שיקחנ' האדון העשיר ועם כל זה רשות לפעמים לבזות ולאבד צלם כגון אם עשה דבר רשע שהגיד בעצמו כאילו אין לו צלם ואין לו רשות על גופו כלל וכבר בארתי במקום אחר דרך העונש של התורה הזאת אשר שם משה לנו ולבני ישראל ואחר שביאר כל הדברים מצד צלם ד' אשר על בני ישראל הוסיף שמצד זה ראוי ג"כ שיזהרו שלא יבוא תקלה על ידם או ע"י ממונם ובתחילה צוה על כבוד חבירו ועת' על ממון חבירו שהוא צורך האדם וקיומו וכאילו נוטל נפשו ולכך לפעמים אם רוצים ליטול ממונו רשאי להמית גנב הזה אם נמצא במחתרת וזה מודיע צורך האדם לממונו ולכך נכתב באמצעה ואח"ז הוסיף אפי' לא גרם היזק אלא לא שמר מהזיק חבירו פעמים חייב כדין שומרים הנאמרים ומפורשים אח"ז בא להוסיף שנית מצד צלם האדם אפי' יפת' בתולה ומשלם לה הזיקה בשת ופגם לא די בזה אלא צריך לשלם מה שנהנה מגופה יותר על מה שהזיקה ואע"ג שדין האדם גדול כל כך מכשפה אין לה דין על עצמה אלא יוקח נשמתה ממנה שבתחילת סדר משפטים פירש עונשי מיתה הראוים לו מצד בחירת עצמו שהוא לא בחר בחיים וכאשר עשה כך יעשה לו אבל כאן אמר לא תחיה שאין לה דין כלל על החיות ועל דרך זה נתן ה' חיות לבני אדם וכן הג' האחרים כולם הם דברים שמלזלים כבוד ויקר האדם וכיון שמוריד צלמו כן כך אין ראוי לקיימו בחיים ואחר שביארו דין המשפט שבין אדם לחבירו ביאר דין החסד שבין אדם לחבירו והתחיל בדין הגר שהוא יותר שכיח שיש כמה פעמים לאדם נגדו צר עין בעלותו קצת למעלה בארץ אשר לא לו וכן אינך ומצד שהדיין והנשיא הוא המעמיד המשפט והחסד בארץ ביאר כאן שלא יקילו בכבודם ומצד שהכהנים היו

רוב מורי התורה כנאמר יורו משפטיך ולכך צוה ג"כ שיביאו המתנות כהונה למען יהי' להם כח לחזק בדקים ולהעמיד דין על תלו ואם אמנם שכהנים הם משונים ומקודשים יותר באכילתם מ"מ אתם ג"כ צריכין להיות אנשי קודש מדברים אחרים ועת' מצוה נגד הדיינים אשר עליהם לעשות דין צדק ולמען מהם יראו וכן יעשו הבני אדם ואפי' נגד שונאיהם ישיבו אבידתם ויותר נכון הואיל ואמר דאחרי רבים להטות אמר דדל לא יהדר בריבו לומר שלא תלך אחר רוב יחיד כמו בדיני נפשות עפ"י מאמר הכתוב אל תגזול דל כי דל הוא וקבע קובעיהם נפש דמעלה עליו הכתוב כאילו נטל נפש ועי"ז תרצה לומר שלא תלך בדיני ממונות אצל עני בתר רוב יחיד קמ"ל לזה קאמר אל תהדר בזה לחשוב ממונו כנפשו ואח"ז אמר שכן תלך בתר רוב כי תראה חמור שונאך כו' שאפי' אם רק מצד הרוב הוא שלו צריך אתה להחזירו ושוב חוזר לדיינים שלא יטו משפט כו' ושוב חוזר למשפט החסד ר"ל שבשביעית ישמוט הכל ויניח לאביונים ולכך חוזר חוכר לשבת כי הוא זכר למעשה בראשית ותכלית בריאת העולם הי' להטיב לאחרים הנפש לגוף וגוף לגוף ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו כו' בשבת פ"ק יליף מכאן שביתת כלים ויש ליישב דהכונה דלא נימא דטעם מצות שבת משום דאין למעשה המתחיל בשבת קיום מצד המזלות המשמשים בו ולזה אמר דהרי אפי' שביתת כלים אסור אפי' התחיל כבר מערב שבת ולכך שם אלקים אחרים לא תזכירו כו' ולפי פשוטו אומר שישמרו ממעמד הר סיני ויהי' תמיד לנגד עיניהם ומזה יהיו נזהרים מאלהים אחרים וכן מכח מצות שבת שהוא אות על חידוש עולם ולזה לא יקיימו להם חגים וי"ט כעמי הארץ לפום אלילים ומשמשי שמים שהם רבים ואנכי לא קבעתי אלא ג' רגלים בזמני שמחה ולא תזבחו על חמץ כו' הרמז אפשר שרמז שכל זמן שהם מלאי עון אין רצונו בזבחים ועולות וחמץ רמז ליצר הרע ראשית ביכורי אדמתך כו' הקרבן הוא נרצה בתנאי שיהי' מיועד לפי התכלית להראות שהכל מיד ראשית כל ראשית הוא ולא תבשל גדי ר"ל כפי' הרשב"ם שמזהיר כן כאן הואיל והי' שכיח רוב אכיל' ושתי' או דקאי על עצרת וכדאי' בא"ח סי' תצ"ד:

במדרש רבה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם הה"ד מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל כו' ע"ש וצריך ביאור מאי בעי' בזה והנה כבר נאמר ונישנית גודל יקר מעלת פרשת משפטים במדרשים ואם אמנם כל התור' כול' תמימה ונחמדה מזהב ומפז רב מ"מ הצורך לבני אדם בין אדם לחבירו הוא יותר בפרשה זו וכיוצא והנה חשיבות וערך כל דבר מלבד עצמות הדבר שהוא חשוב ויקר עוד יש להעריך חשיבותו מצד הצורך וכמאמר שהע"ה יקרה היא מפנינים היינו חשיבות מצד עצמו וכל חפצים לא ישוו בה היינו החשיבות מצד הצורך והחפץ והנה הפרשה זו מלמדת אותנו מדות יקרות נשגבות

שישמור אדם עצמו וכל אשר לו מלהרע ולהזיק לחבירו או לממונו ולא די בזה אלא שייטיב עם חבירו וישתתף בצער חבירו ויחזיק בו כי מטה ידו ובשביעית יצא חפשי ובשעת דוחקו ימציא לו ממונו וכיוצא באלה והם מראים לנו רצון ד' ומשפטים האלה הם כמפתח לפתוח מקור המדות אשר נטע ד' בקרב בני ישראל ולילך בהם ממדרגה למדרגה וכמאמר שלמה הע"ה למען תלך בדרך טובים ואורחות צדיקים תשמור ועי"ז יהי' כאלו האדם עצמו הוא נותן המשפטים וכאלו הם משפטיו וחוקיו כי הוא עצמו גוזר עליהם ומקיים אותם למשפטים וע"ד שפי' המדרש ריש תהלים כי בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה ופרש"י בשם המדרש בתחילה בתורת ה' ואח"כ נעשה תורתו והוא ע"ד הנ"ל שהתורה היא מפתח למקור השכל והמדע והמדות שבאדם שע"י התורה נעשה אח"כ שכלו ותבונתו ומדותיו כאלו הוא בעצמו בוחר אותם וע"ז כיון כאן במלות תשים לפניהם שיהי' המשפטים האלה להם לאות ולדוגמא להעמיד לפניהם ולעומתם יכוונו דרכם כמו הנס העומד להראות דרך לפניו ולא יעשו הטוב בעיניהם ואינו מכוון לדרכי התור' אלא הטוב לפי דרכי התורה וע"ז אפשר לכוון כונת המדרש שפי' הפסוק תשים לפניהם על כונ' הנ"ל ולכך הביא הה"ד מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל שה' צוה דבריו ליעקב שעי"ז יהי' חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום כדי שישראל יהי' לאות ולמופת לשאר אומות ומהם יראו וכן יעשו שכשם שהשי"ת נתן וצוה על הרבה מדות טובות ומהם ילכו ויקחו ראי' על אחרים כמו כן צוה ד' לישראל ומהם יראו האומות וכן יעשו:

הנה אנכי שולח מלאך וגו' נראה שכאשר הי' משה במרום בתחילת נתינת התורה מיד אמר ה' כן מצד שהיו מעותדין לירש את ארץ כנען והיו להם חסרונות רבים מחוץ לגופם גוים רבים ועצומים מהם אשר היו צריכין להיות עוסק בכיבושם חסרון הב' מבפנים לגופו כצרכי מזונות ושמירת הבריאות ע"ז אמר לו ד' ע"ד שאמר התנא כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ ראשון הנה אנכי שולח מלאך לפניך למען יפול מצדך כו' ואליך לא יקרב כו' ויש עוד לפרש ע"ד שאמרו דבמלאך המשחית אין מבחין בין טוב לרע אלא א"כ הוא צדיק גמור ע"ז אמר להם שכל כך גדול מעלתך שאנכי אוכל לשלוח מלאך לפניך השמר מפניו ושמע בקולי כו' ר"ל שתבחין כי ממני היתה הבאת וירושת הארץ או הכונה שלא להניח הגוים להיות למס עובד כאשר צוה על זה לקמן בפ' מסעי ואח"ז אמר נגד חסרון מנימי ועבדתם ה' ובירך לחמך כו' והסירותי מחלה כו' ולא ע"י שליח אלא אני בעצמי וא"כ א"ש מדוע לא מיאן משה כאן במלאך ובסדר כי תשא מיאן בו כי בכל דבר צריך האדם לעשות השתדלות ולעשות

מה שביכלתו ומה שחסר הטבע ישלים השגחת ד' לאדם מערכי לב ומד' מענה לשון וא"כ לעולם כל מעשה אנוש צריך שיהי' שותפת בין אדם להשגחת ד' אבל כאן הבטיח ד' שאם ילכו בדרכיו גם החלק שראוי לו לאדם לעשות ישלח מלאכו לעשות לפניהם והשגחתו לא ימעט בזה משא"כ בפ' כי תשא שאמר לו תחת השגחתו ישלח מלאכו וזה רע לו למשה ומיאן בו ולכך ג"כ כאן כיון שאמר שגם החלק שראוי לאדם וכבר הונח לעשות בטבע ישלח מלאכו עכ"ח אין כאן ארך אפים כי לזה ברא ד' כח הטבע כדי להאריך אפו לרשעים ויהי' להם אחיזה והנהגה טבעית לכל הפחות כמו שביאר העקידה סדר בראשית על משנה בעשרה מאמרות נברא העולם כו' ע"ש:

ואל משה אמר עלה כו' ויבוא משה כו' ויאמר כל אשר דיבר ד' ויכתוב משה כו' ויקרא באזניהם ויענו כל אשר דיבר ד' נעש' ונשמע מדוע מעיקרא לא אמרו נשמע נראה דהי"ת נתן לנו תורה לעשות בפועל מעשים הנרצים לתקן נפשינו וגופינו ומי יודע במה יתוקן הגוף ונפש ואיזו מעש' נרצה ורק ד' בורא נפשינו וגופינו הוא יודע תועלתם ותורת ד' תמימה משיבת נפש ויש בה תיקוני מידות ותכונות האדם אמנם יש חלק מהמצות הבא ללמדנו דיעות ואמונות אמיתית כמ"ש הרמב"ם שכל מצוה או בא לתקן מידה או אמונה אמיתית מעיקרא סברו שצורך המצות רק לתקן המידות והפעולות וע"ז השיבו כל אשר דיבר ד' נעשה וסברו בעניני דיעות א"צ תיקונים אבל כשקרא לפניהם מבראשית עד כאן וראו קלקול הדורות וס' בראשית עד מתן תורה עיקרו לתקן הדיעות ולכך השיבו נעשה על עניני מדות ופעולות וגם נשמע אמונות ודיעות ד':

ועבדתם את ד' אלקיכם וברך כו' שם אלקיכם מצינו שניתן על העומד בנסיון ומוסר נפשו וממונו לד' כמו שאמרו חז"ל בפ' חלק שהי"ת אמר לדהע"ה שרק לאבותינו שעמדו בנסיון נקרא ד' אלקי אברהם ויצחק ויעקב וזה שאמר ועבדתם את ה' אלקיכם שיהי' כבחינת אלקיכם שתעמדו בנסיון אז הברכה טובה לכם וברך כו' והסירותי מחלה היינו בממון וגוף ועוד ברכה אחרת ע"י עבוד' במסירת הנפש לא יהיו תחת המזל כיון שהם לד' וחיי ומזוני ובני לאו בזכותא אלא במזלא תלי' אבל אם תמסרו לד' לא יהי' עקרה ומספר ימיך אמלא:

פרשת תרומה

ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו כו' נראה שצוה ד' שהם מעצמם יקחו תרומה ולא יהי' ע"ד ציווי שד' צוה לקחת תרומה כי הי' רצון ד' שיעשו זה בלב שלם ובנפש חפצה ומבחיר' חפשית ואלמלי צוה ד' מי יעיז פניו לעבור מצות אלקיו ושוב אין נתינת הנדבה בנדבת נפש ממש ולא באלה חפץ ד' כי אינו חפץ אלא בנדבה לכך אמר ויקחו לי

תרומה ועי"ז תקחו את תרומתי מאת כל איש אשר ידבנו לבו דרך מרן המחבר ז"ל מורה לנו עוד פשט אחר הפשוט והוא דמלת ויקחו הוראתו מיוחד על פעולת ההפרשה ועצם הלקיח' מממונם והנתינה למקום המכוון מאליו יובן ופירושו שיקחו מאתם ויתנו לי עיין ראב"ע ומדהזכיר הכתוב ההפרשה וסתם ולא פירש כמותו ע"כ משום שאין לו קצבה ויקחו כפי שירצו ליקח לא כן אם אמר הכתוב ויתנו לי אזי עצם פעולת ההפרשה מובן מעצמו ואינו מוזכר ולא דיבר בו הכתוב רק דיבר ממצות נתינה וחיובה בכלל ושייך גם על דבר שיש לו קצבה כגון מעשר וכדומה וכאן בתרומה הזו באמת לא הי' לו קצבה לכן צודק בו יותר לפי משמעו מלת ויקחו ותכלית עשיית המשכן הי' להראות החבה והשגחה הפרטית הנפלאה אשר עיני ד' משוטטות על עמו גם בלי משכן ושכינה השוכן על המשכן הוא אות על השגחה ושכינת כבודו אשר הוא שוכן על נפשם ובקרבם והוא חבה כפולה ומכופלת ולכך מדד ושיער ודקדק על כל פרט ופרט האיך יהי' נעשה כי במדבר שהי' השראתו על נפשם גדולה הרבה אשר לא זכו עלי' עוד כהשגחה הנפלאה הזאת ואנו מקוין עלי' לימי העתיד משא"כ בבנין שלמה לא האריך כן בכל פרט שאז לא הי' ההשגחה על אופן זה עי' בעקידה שהאריך וזה הנראה לפי פשוטו ועד"ז יש לכוין מעשה המשכן למעשה האדם ולצורתו וכמו שביאר בזה בכוזרי מ"ב ואין להאריך כאן ויש לכוין בזה הקרא דכאשר אני מראה אותך את תבנית המשכן היינו גופו עצמו שהוא תבנית המשכן וכליו כן תעשו ועוד יש לפרש וכן תעשו דהנה מצות המעשיות הם מרמזים על דיעות נכונות ואמיתיות ועי"ז הלביש ד' ותיקן העולם שהמעשים מצד עצמם יהי' להם מבוא בקודש כמו שבארתי במקום אחר ולא כן דעת מי שלא ניתן להם תורה אלא אומרים כי אין צורך במעשים אלא הכל תלוי בשכל וכבר הכה על קדקדם הכוזרי וביאר כי אי אפשר להשיג בשכל בזמן רב מה שיוכל האדם להשיג על ידי החושים בזמן קרוב ועד"ז שנתקשה משה בעשיות המשכן לידע אותם וע"י הראי' הוקל לידע ולירד לסוף סורו כן תעשו כל המעשים כדי לירד לסוף סודיהם ודוקא באמצעות המעשים במעשה החושים אפשר זה ולא בשכל מצד עצמם:

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו ורש"י פי' וכן תעשו לדורות הנה תכלית ושורש העבודה סור מרע ועשה טוב אלו ב' חלקי העבודה ושניהם כאחר טובים לפרוש מן כל דבר רע ומדה מגונה ולשמור כל לא תעשה ולעשות מעשים טובים מצות עשה אמנם יש מדרג' יותר מזה שבסור מרע עצמו הוא עושה טוב ומקיים מצות היינו שמרגיל גופו וטבעו לפרוש מן הרע ולקדש עצמו במותר לו שלא יאכל ולא ישת' להנאת עצמו למלאות תאותו ונטיית

טבעו אלא כדי לקיים נפשו כרצון בוראו ואז בסור מרע עצמו מקדש גופו ונעשו ומקיים מ"ע של קדושים תהיו וכמו שפי' הרמב"ן בחומש פ' קדושים והיינו סור מרע ועשה טוב שתסור מן הרע מצד קדושת ד' ורצונו שבזה עצמו ועשה טוב שעושה עצמו טוב מקדש גופו ונפשו וזה גורם שישרה עליו שכינה והוא נמשל לארץ וכנאמר בתהילים צ"א צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה ואמרו במדרש תמר עושה פירות וארז גזעו מחליף ונראה עפ"י הנ"ל וכבר כ' הרמב"ם בשמנה פרקים דדרך הממוצע הוא הטוב והנרצה אמנם כשאדם מרגיש בגופו שהוא נוטה לאחת ממידות הרעות צריך שיעקם עצמו לקצה האחר כדי שיבא לדרך הישר והיינו כל זמן שיש לחוש לטבע רעה ומדה מגונה אבל המקדש אבריו ואינו נוטה לרע אז הדרך הממוצע טוב לו וכנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל כו' תוך ממש וכפי' האלשיך בישעי' מ"ם קול קורא במדבר פנו דרך ד' ישרו בערבה מסילה לאלקינו דהיינו שיוכלו ללכת באמצע ואומר כל גיא ינשא וכל הר וגבעה יושפלו והיינו הקצה האחרון בין של גיאות ובין של השפלות ועי"ז והי' העקוב למישור והרכסים לבקעה אמנם בזה צריך שיהי' לבו דבוק בד' והיינו כתמר וכארז שלבם למעלה ואין להם עקמימות אלא שוה ומשוה אבל לא די שיקדש אדם עצמו בימי נעוריו ולתקן טבעו ומידותיו אלא כל שמוסיף דעיה ושכל וצדקות צריך שוב שיחקור ויקדש עצמו עוד יותר ויותר ומה שהי' עד עתה לפי ערכו וכמו שפי' ההפלאה לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה כו' שלעולם יחפוש דרכיו ומעשיו שהוא עשה עד עתה וימצא בהם חסרון שצריך לתקן ולשוב דהיינו מדת הארז שגזעו מחליף והיינו דקאמר צדיק כתמר יפרח ועושה פירות מעשים טובים וגם אין בו עקמימות וכארז בלבנון ישגה מוסיף והולך למעלה למעלה בקדושה היינו בלבנון ללבן את מעשיו מכל חטא ומדה רעה וזה שאמרו חז"ל אין לבנון אלא בית ה וקדש וזה גורם השראת השכינה וככל אשר אני מראה אותך דהיינו בעת שאתה פורש מן העולם הזה ומשה עלה אל אלקים וכן תעשו וחז"ל דרשו וכן תעשו לדורות יש לומר בדרך מוסר ע"ד שפי' הקול יעקב גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם וישמח בו שר"ל שהטבע של האבות גורם לבניהם אחריהם להיישיר דרכם ולכך אם האדם נוטה לרע אלא שכובש יצרו אין צדקתו הולך על הבנים אבל אם מיישר ומתקן טבעו אז הולך זה על בניו ומסייע להם ולכך אם מוליד חכם ישמח בו שמוכח שגם טבעו מתוקן והיינו וכן תעשו לדורות שעי"ז יטעו זה בלב בניהם אחריהם ואפשר שזה רמז במדרש מהיכן הי' לישראל ארזים שיעקב אבינו יטע ארזים במצרים ואמר להם כשיצאו יקחו עמהם לעשות משכן והיינו כנ"ל שהשאלה מהיכן הי' לישראל ארזים שהוא המשל לסור מרע עד שיתקדש גופם לעלות מטבעם למעלה בלי עקמימות

הגדלים בלבנון וכי אפשר זה במדבר וע"ז אמר שיעקב אבינו נטע ארזים להיות להם ללימוד והוא נטע היסוד בם כמו שאמרנו גיל יגיל אבי צדיק כו' שקדושתו הלך על בניו אחריו והוא שאמר שעתיד שיעשו משכן אמנם אין אדם צדיק בארץ כו' מי יוכל לבוא לידי מדרגה זו ומי יעלה בהר ד' ואפי' יעלה לפעמים נופל אחור וזה ומי יקום בהר קדשו רק נקי כפים כו' ומטעם זה צריכין רבים לחבר להיות יחד ואז בכלל ישראל נשלמו כל המידות ומה שחסר לזה משלים זה וזה שמסיים הקרא זה ר"ל מטעם זה דור דורשיו מבקשי פניך ועד"ז יעקב סלה שזה הסוד מסר יעקב לבניו באמרו הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם לימד אותם דיעה זו שדוקא כלל ישראל הוא אביכם והוא המקיים אתכם וישראל מכוון כנגד התורה וס' רבוא ישראל נגד ס' ריבוא אותיות התורה כמו שאמרו י" ש" ר" א" ל ר"ת "יש ס" ריבוא "אתיות לתורה והוא המקיים אותנו ונראה שע"ז כיון במדרש תנחומא שאמר שיעקב אבינו הוריד הבריח התיכון לבניו למצרים ונראה דהוא הרמז דהתחברות ישראל ראוי ומחויב מצד ב' טעמים א' שאיש את רעהו יעזורו וכל אחד צריך לפעמים לחברו ואדם מדיני בטבע אמרו החוקרים וזה יש לחלק לב' חילוקים אחד לצורך עולם התחתון טובים השנים מן האחד והב' גם לצורך ידיעות והשלמת עניני עולם העליון כשהאדם לעצמו מה הוא וצריך עזר כנגד עזר ואין לך אדם שאין לו שעה אמנם זה התחברות אינו כוללות וכל אדם למינו כמ"ש בן סירא ובן אדם לדומה לו וזה אפשר הרמז הבריחים התחתונים ועליונים שבין לענין עולם התחתון ובין לעולם העליון צריך עזר זה כנגד זה והוא מבריח ומחבר להיות אחד אבל אין זה כולל לכל כתות בני אדם אמנם יש עוד חיבור אחר והוא תורה והשראת השכינ' וכמו שנאמר אמרת ד' צרופה דאמרת ד' מצרף והוא כולל ומגן הוא לכל החוסים בו דהן אל כביר לא ימאס ותפילת רבים נשמעת וחיבור הזה כולל כל אישי ישראל אפי' הם רחוקים ומתנגדים זה לזה ואין מעמדם שוה הלא אב אחד לכלנו ושם ישראל דהיינו כנסת ישראל הוא אבינו ומעמידנו ומקיימנו ושמעו אל ישראל אביכם וזה אפשר הרמז של הבריח התיכון שהבריחים החלקיים הם רק בחיצוניות האדם לפי מקריו אבל הבריח הזה הוא תיכון בפנימיית של ישראל כלנו כאיש אחד ואב אחד לכלנו והוא מבריח מן הקצה אל הקצה בין הכיתות שהם רחוקים זה מזה וזה הבריח התיכון הוא שהוריד יעקב לבניו כמ"ש לעיל והבריח הזה בנס עומד שאין מזל לישראל ואין מתקיימים אלא ע"י התורה והשגחה פרטיית וא"ש:

פרשת תצוה

ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפד כו' אי' פ' במה מדליקין מעשה דגר בא לפני הלל גיירני ע"מ שתעשני כה"ג כו' ע"ש ונראה לפרש האדם נברא בעולם חסר כל השלימות ומלא בכל הכנות שבעולם שיוכל להשלים עצמו בכל השלימות ולהרים עצמו מעפר עד שמים לרום ואין לו גבול וכל זה במה שבכחו להשיג אבל האדם מצד אחר מוגבל שהרבה דברים אשר אין בכוחו להשיגם וכיון שאין בכוחו אין שייך בו שלימות להוציא מה שבכח אל הפועל וככה הגביל ד' ג"כ מעלות אשר אין האדם יוכל לעלות עלי' ככתר כהונ' שרק בשבט לוי בחר ד' ומתוכם בזרעו של אהרן והפליג בחסדו עלינו להרשות אותנו להקריב לשמו וכאילו שלמנו לו מחובותינו וד' רצה בהם ושלח שלוחיו לקבל מיד הרוצה להקריב דהני כהני שלוחי דה' נינהו ולכך בחר בשבט ידוע להוכיח שלוחי ד' ולא יסברו שכהנים שלוחי דידן ומאלה הבגדים הנעשים לכה"ג שישא על לבו שמות כל השבטים הי' נראה קצת שכה"ג הוא שלוחא דישראל אלא שכבר הוכיחו הש"ס דמי איכא מידי דאיהו לא מצי עביד ושליח מצי משוי ומכח זה מוכח דשלוחי דשמיא נינהו ולפ"ז אפשר דע"ז כונו במעשה האי גר ששמע ואלה הבגדים וסבר שישראל משלחים לכה"ג מדנושא שמותם על לבו וממילא הי' מוכח דגם איש שאינו כהן כשר לזה דאל"כ מי איכא מידי כו' ולזה אמר ע"מ שתעשני כה"ג דהיינו להביאו לידי מעלה נפלאה כזו: **איתא בגמרא בזכות שיצא אהרן לקראת משה** וראו ושמח בלבו זכה לחשן על לבו ונראה הכונה דהכהן אשר יכפר על כל ישראל ראוי שיהי' מתלמידיו של אהרן אוהב שלום אוהב הבריות שצריך שכל איש ישראל יהי' קשור לו בלבו ונפשו קשורה בנפשם ואז כאשר יכפר על נפשו יכפר עליהם כי הם קשורים בו ואיש כזה אומר לאביו לא ראיתיך כי אין צריך לאהבה הטבעית הזה לאביו כי כל זמן שיאהב לאביו יותר מאחרים כל שכן שיאהב לגופו שקרוב לו עוד יותר אבל אם אין אוהב לגופו יותר ממה שהוא לצורך הנפש אז כולם שווין וזה על ידי שראו ושמח בלבו ולא נתקנא בו עבור אהבת עצמו מוכח שאהבת נפשו אהבו וראוי לחושן הנתון על לבו שכתוב עליו השבטים שיהי' הוא המכפר וזה שאמר בפ' זאת הברכה האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו כו':

הג' כתרים מרומזים בג' זר זהב ארון שלחן מזבח הזהב אמנם צריך טעם למה נעשה זר זה במזבח הזהב ולא במזבח החיצון ששם עיקר עבודת הכהנים ונראה דמתני' באבות פ"ד דתנן ג' כתרים הם כו' וכתר שם טוב עולה על גביהם בא לישב זה והוא דשם טוב נמשל בקהלת לריח טוב כנאמר כשמן תורק שמך ונאמר טוב שם משמן הטוב כו' דכשם שהדבר שיש לו ריח טוב דבר ההולך ומדבק עמו מתבסם ומקבל הריח כן

המעשים טובים וישרים שהם המכונים בשם טוב הם מבסמים ומתקנים אחרים וכעין שכ' הרמב"ם בפי' המשנה ריש מס' פיאה דאלו דברים כו' דקרן היינו מעשיו ומה שפועל ע"ז על אחרים הם הנקראים פירות ע"ש והג' כתרים ומעלות הם לו ליקר ותפארת כמו כתר אם הוא הולך בדרך טוב וישר אבל אם אינו הולך בדרך הטוב אדרבה הכבוד בקלון ימיר שטוב לו יותר אם לא הי' לו מעלה ההוא ששגגת תלמיד עולה זדון והיינו דקאמר וכתר שם טוב עולה על גביהם ר"ל שבזה תלוים הג' כתרים שאם הם קשורים ודבוקים בכתר שם טוב אז הם כתרים ואם חסר להם זה דיעה חסרת מה קנית וא"ש ולכך מרמז לנו הכתוב הכתר כהונה שהוא סוף ג' כתרים הרמוזים בקרא במזבח הקטורת שאם הוא נותן ריח טוב אז הוא כתר כדלעיל:

פרשת כי תשא

כי תשא את ראש בני ישראל כו' ובגמרא איתא במה אשא ראשן של ישראל בכי תשא ויש לפרש דהנה אמרו חז"ל יאה עניותא לישראל כו' שע"י כן הם דבוקים בד' משא"כ אם ירום קרנם מיד וישמן ישורון ויבעט ויגבה לבם ולזה אין טוב' מרובה טוב להם והתועלת לזה שלא יגבה לבם אפשר אלא א"כ ישימו לנגד עינם תמיד כי לא בכחם ועוצם ידם נעשה להם החיל הזה רק הם כשותפים בו מצד השתדלותם אבל אם ד' לא יגמור בעדם לא הי' מעשיהם שווין כלום וגם הכח עצמו ד' הוא הנותן כח לעשות חיל ולזה יתנו מחצית השקל לד' להורות כי אין לאדם בכל נכסיו רק שותפת עם ד' ומחציתו יהי' קודש ועי"ז יהי' כפר לנפשם וגם יהי' עי"ז אפשרות להרים קרנם אם יהי' זה נגד עיניהם וע"ז אמרו במה אשא ראשן של ישראל ר"ל באיזה דרך אפשר שלא יהי' תקל' בהרמת ראשן ע"ז אמרו בכי תשא:

מעשה העגל כבר ביארו הרמב"ן והכוזרי מ"א על איזה דרך נפלו ברשת הטעות הזה ומדוע לא מסר אהרן נפשו על זה והנראה שראשית הדבר לא הי' עיקרו על דרך ע"ז אלא היו מבקשים שהשגחת ד' הנדבקת בהם יהי' על דבר אחד בפרסום ועל ידי זה יתאחדו כולם אל מול אותו דבר בעבודת ד' ועי"ז יתרבה ויתגדל עבודת ד' בארץ על דרך שצוה ד' לעשות משכן ותכלית זה והם אכלו פגה וקודם שנאמר להם ממשכן הם באו על דבר זה בסברתם לעשות להם דבר מה שישרה עליו ד' כי סברו שיש כח באדם לעשות כזה אבל אהרן עשה להם עגל הורה להם כי הם כעגלה לא לומדה ואין אתם יודע עד מה לכוון ואעפי"כ טעו בו אחריו והי' מהם שאמרו לו אלה אלקיך כו' ואז חרה בהם אף ד' וכאשר שמעו ישראל לא שתו איש עדיו עליו אפשר לומר דהרמז הוא שכאן ע"י מתן תורה קיבלו כח התשוקה הרבה לעבודת ד' ועי"ז סברו לעשות להם אלקים וע"כ כאשר

נפלו ברעה הזאת הסירו העדי הזה ולא רצו לעשות שום דבר כי היו כחפזים ולא רצו לעשות מחמת יראה ורעד הבא בלבבם וזה מדרך הנפש כאשר תחטא באחת מהקצוות ותדע הרעה אשר עשתה היא מתרחקת לקצה השני וע"ז אמר ד' רגע אחד אעלה בקרבך כו' ר"ל שעתה אי אפשר אלא שתורד גם העדי השני דהיינו הדיעה והחכמ' אשר קיבלו ההוא הכתר נגד כשמע ועי"ז ויתנצלו בני ישראל מעדים בהר חרב:

וידבר ד' אל משה לך עלה ואזה כו' וישמע העם הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו ויאמר ד' למשה אמור אל בני ישראל כו' אתם עם קשה עורף רגע כו' ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך כו' כבר נתקשו הראשונים הלא כבר נאמר למעלה ולא שתו איש עדיו ועי' באבן עזרא שזה הי' מוקדם ע"ש ולענ"ד יש לפרש עפ"י המדרש נאה הי' לישראל שאמרו נעשה ונשמע שמא הי' נאה להם לומר אלה אלוקיך ישראל ע"ש וכונתו יש להקטין חטא איש אם נאמר שעשה זה מחמת שהוא מבוהל ברוחו ואינו פשיעתו אלא שעה זה בלי עצה ומזימה כי הנערות גורם לאדם שיהי' חיש מהר ברוחו בלי חוט המתון והזקנה מתון מתון תקרא ועם שבאמת זה מיקל החטא מיהו מקיל גם החסד והטוב הואיל ואינו זהיר ברוחו ומבוהל הוא ואל תבהל ברוחך כו' והנה מדרגת ישראל שאמרו נעשה ונשמע כו' והקדימו נעשה לנשמע ואמרינן במס' שבת פ' ר"ע דאמר מין עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו כו' והשיב כן כתיב תומת ישרים תנחם כו' והנה אם באמת לא הי' פזיזות הי' עטרת תפארת להם בתומת ישרים וכמו שאמרו חז"ל שירדו מלאכי השרת וקשרו להם ב' כתרים נגד נעשה ונשמע אבל אם הי' פזיזות אין כאן טוב הדר וכבוד נגד זה שוב הנ"מ בהיפוך אם הי' פזיזות חטא העגל אינו גדול כל כך אבל ישראל אינם עמא פזיזא ואעפי"כ חטאו בעגל חטאם גדול יותר וע"ז אמרו במדרש נאה הי' לישראל לומר נעשה ונשמע ולא הי' פזיזות א"כ שמא הי' נאה לומר אלה אלקיך כו' וגדול חטא העגל יותר והנה כבר כ' המפרשים קשה עורף הוא ההתנגדות של מבוהל וחיש בדעתו שמי שאינו עושה במזמה גם יוותר על דעתו ויהפוך מחשבתו מהר והנה העדי שהי' על ישראל פרש"י מגמ' בשבת שם המה הכתרים של נעשה ונשמע והיינו כנ"ל והנה ישראל רצו להקל חטאם ואמרו שהם עמא פזיזא וגמרו באמת שלא הי' להם מעולם העדי העטרה וההוד של נעשה ונשמע בל משה אמר אנא חטא העם חטאה גדולה כו' שהחטא גדול כו' וזה הפי' וישמע העם הדבר הרע הזה כו' ולא שתו עדיו עליו שהסכימו שאין להם העדי הזה מעולם שהם עמא פזיזא וע"ז התאבכו ויאמר ד' כו' הנה אמת אתם עם קשה עורף ולא עמא פזיזא ועתה הורד עדיך מעליך וגו' ר"ל עתה הורד העדי [יהי' מוסר ונלקח ממך העדי לזכרון והכרת חטאך] וכיון

שתכיר החטא אז אדעה מה אעשה לך כו' במה יהי' ענשך ובמאי תתכפר שע"י הכרה יהי' העונש יותר קיל:

ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה וגו' הפי' נראה עפ"י מ"ש לעיל בפ' משפטים דהאדם יש לו ב' דברים השתדלות והבטחון בד' וע"ז משה הי' מתירא כמו שבתחלה הבטיח להם שאפי' השתדלות שהי' להם לעשות ישלח מלאך לפניהם ועתה שגרם חטאם לעכב זה ומשה נצטוה להעל אותם וע"ז נתירא משה אולי עוד יחטאו ישראל ויגרונו להם כליון שלא ישגיח ד' עליהם וכאשר הבטיח ד' לו פני ילכו ביקש שנית אם אין פניך הולכים ר"ל מה שיש לי לעשות שתעשה אתה לא תעלנו שזה כמו שאמר לו ד' קודם החטא וכאשר נתרצה ד' לזה ביקש עוד להראות לו כבודו ר"ל החסד וטובת ד' וקדושתו שעד מתי יכפר וגם לזה נתרצה ד' ונתפייס לו:

פרשת ויקהל

ראו קרא ד' בשם בצלאל. אמרינן בברכות פ' הרואה אמר הקב"ה הגון לפניך בצלאל והשיב אם לפניך הגון וגו' שאין מעמידין פרנס על הציבור אלא א"כ נמלכין בו והכונה אפשר שאלמלי הי' מעמידין פרנס בלי המלכה בציבור הי' חשש פן ירום לבו על עמו אבל זה שצריך להמלכתם והם הנותנין לו היקר זה עצמו מכניע אותו אמנם כל זה באדם שיש לחוש לו פן ירום לבבו אבל אם הגון ממש וצדיק גמור הוא הי' אפשר דהעמידו אפי' שלא בהמלכה וע"ז אמרו שהשיב משה אם לפניך הגון וידוע לך שאין לחוש לו לפן ירום לבבו לפנינו על כן אחת כמה וכמה אלא שאעפ"י כן אין מעמידין פרנס על הציבור אלא א"כ נמלכין בם והטעם אפשר משום שאמרו בערכין פרכס לפי הדור ואיכא מאן דאמר דור לפי פרנס ולכך נמלכין בהם:

ראו קרא ד' בשם בצלאל וגו' ודרשו חז"ל א"ל משה בצלאל היית שהשי"ת אמר משכן ואח"כ ארון ומשה היפך לו הסדר ארון ואח"כ משכן א"ל היכן אכניסו אלא אעשה משכן ואח"כ ארון וע"ז אמרו לו בצלאל היית וידעת ונראה ביאורו בעזה"י אמרו במדרש זה יתנו כל העובר על הפקודים בזה חטאו ובזה תקנתם בזה חטאו כי זה משה האיש וגו' ובזה תקנתם זה יתנו כל העובר ומביא ע"ז פסוק כי אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים והביאור חטא העגל הוא אות לבני מרי להראות לכל אין האדם עלול לחטוא ולראות איך עלול לטעות וליפול ברשת הדמיון ואיך דמיונו כוזב לו ומזה יראו ויקחו מוסר שלא ילכו בשרירות לבם אלא ישמעו בקול ד' ועד"ז אמרו שאין פורעניות שאין בו מפורענות של עגל כי בזה ששב שנית לכסלה ולא הי' די לו להזהר ע"י חטא העגל מתעורר ממ"נ עליו חטא העגל ואם עי"ז יהי' זהיר ויעמוד על המשמרת אז החטא עצמו הוא מתהפך לזכות

שהוא סיבה ללכת בדרך טובים וע"ד שאמרו חז"ל בתשובה מאהבה הזדונות נתהפכו לזכיות מטעם שעי"ז יוסיף אומץ ויחזק בה' וזה הוא שאמר בזה חטאו ובזה עצמו יהי' תקנתם ר"ל ע"י החטא יוסיפו אומץ וזה כעין מטבע של אש ר"ל אהבה עזה רשפי' רשפי אש וצריך שיהי' אהבה זו מטבע טבוע שלא ימעדו שוב קרסולם אלא יהי' בטבע שטבעו חכמים ולא יעבור ממה שצוה לנו התורה והמצות וזה עצמו הוא אות ומופת שד' שורה בישראל כי הסליחה רק מאתו ע"ד שנא' כי לא ישא לפשעיכם שהמלאך אין בו כח לעבור רק השי"ת ובזה אפשר לכוין מה שאמרו חז"ל שאמר מרע"ה במה אשא ראשן של ישראל אמר לו הקב"ה בכי תשא והוא כנ"ל דאיך אפשר לישא ראשן מצד הבושה אשר תכסה על פניהם בכובד ראש שהיו לשמצה בקמיהם לחטוא בחטא עצום כזה והשיב לו השי"ת בכי תשא דהיינו במחצית השקל שעי"ז יראו ויקחו מוסר שהם רק מחצית השקל וזה אות שד' מחוקקנו וזה שאמר אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים שע"י שהש"ת הוא שופטנו ומלכנו אפשר שזה עצמו שישפיל זה עצמו ירים עכ"פ כנ"ל שע"י התשובה הוא אות שד' בנו ועד"ז ג"כ הפי' בפ' כי תשא שנאמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו ויאמר ד' אל משה אתם עם קשה עורף רגע אחד אעלה בקרבך וכיליתיך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך ודקדקו שכבר נאמר ולא שתו איש עדי עליו אמנם להנ"ל א"ש ישראל התאבלו מכח הדבר הרע ששמעו וזה תשובה מכח יראה והחטא אינו נמחק וגנאי להם אלא א"כ עשו תשובה מאהבה וזה שאמר הורד עדיך מעליך ר"ל מצד מעלת העליון שעליך ואז לא יהי' גנאי ודופי וזה מתחלה אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו מצד יראה ואמר לו השי"ת בתשוב' זו עדיין אתם עם קשה עורף וגו' שהחטא אינו נמחק אלא א"כ עתה הורד עדיך מעליך מצד מעלת העליון ואז ואדעה מה אעשה לך שהחטאים יתהפכו לזכיות וזה ירמז המחצית השקל שיתן האדם כמין מטבע של אש כנ"ל מאהבה ואז יתהפך לזכיות וחטאתם תקנתם ומחצית השקל הוא אות אהבה שאינו נחשב בעיניו אלא למחצית ורוצה לדבק בד' אחד כדרך החלק המדבק לכל ואפשר עוד לפרש עפ"י מה שפרשתי במקום אחר שזה עצמו שיצאו בשעת מתן תורה חוץ ממדרגתם למעלה למעלה נחלש כוחם ע"ד שהוא בחושי אדם אם ירבה לעיין ולהשיג בהם יותר מיכלתם יוחלשו וזה הוא דוגמת עין רע' ששולט בו מגפה שלעולם ע"י הריבוי ותשואות רב רב נפחת אח"כ כמו שאחז"ל אין לך יפה מן הצניעות שלוחות הראשונות ע"י שהיו בפומביה נשתברו וא"כ העין רע הוא מיישב קצת איך חטאו בעגל א"כ זה שאמרו איך אשא ראשן כנ"ל מכח בושה מעגל אמר לו הקב"ה בכי תשא דהיינו

בענין מחצית השקל שניתן למנות בו ישראל בזה ישא ראשן אם יראו דעין רעה שולט ואין לך יפה מן הצניעות ולכך באו לידי חטא ועד"ז במה שאמרנו למעלה מיושב נמי הקרא ויהי נועם ד' עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו והוא שאם יהי' נועם ד' עלינו מאהבה אז המעשה ידינו כוננה עלינו ר"ל שמעשה ידינו לא יהי' גנאי ודופי לנו ויתהפך הרע שהשתחוו למעשה ידינו זה עצמו כוננה ויתהפכו לזכיות מיהו זה אפשר רק ע"י השי"ת וזה מעשה ידינו כוננהו דהיינו ע"י השי"ת והנה לעולם סוף מעשה במחשב' תחילה והעושה פעולה טובה דהיינו לתכלית לעולם צריך שיהי' לנגד עיניו בתחילה ותכלית המשכן הי' התורה שבארון שממנה ידעו דעת עליון יתברך רצונו ודרכו אשר ילכו בה ובה יתוקן חטא העגל ללמד דעת לבלתי לכת בשרירות לבם אחרי ההבל ודמיונם הכוזב והוא סוף המעשה ובמחשבה תחילה ולזה אמר מרע"ה תחילה הארון דהיינו שזה הוא התכלית למען יראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עלינו ויקבלו את תורת ד' וזה יהי' תכליתם ועי"ז נעשו הכל כארון וזה השיב בצלאל שכונתו הי' שיהי' הארון תכלית ולא שיוקדם במעשה וזה שאמר לו בצלאל בצלי אל היית ר"ל שירדת לתוך עומק צל המשכן ותכליתו ועי"ז ידעת כונתי:

ראו קרא ד' בשם בצלאל וימלא אותו כו' ואמרי' בברכות בפ' הרואה בצלאל על שם חכמתו נקרא שבשעה שאמר לו הקב"ה למשה כו' א"ל משה רבינו מנהגו של עולם אדם בינה בית כו' ולהיכן אכניסם וכו' בצלאל היית וידעת כו' ויש לפרש דהנ' עבודת השי"ת הוא על ב' פנים כאשר כבר האריך החובת הלבבות בשער עבודת אלקים יש על דרך השכל שעובד ד' בבחירתו מאהבת ד' ומרוממותו הוא מושתוקק לעשות רצונו ואז הוא משמש בשמחה ואין חילוק אפלו בין מצוה גדולה לקטנה כולם שווין אצלו כיון דעיקר תכליתו הוא לעשות רצון ד' מקיים במצוה קטנה רצון ד' כמו בגדולה אמנם יש עבודה שעובד העושה לשם תכלית מה ומי שעובד לשם תכלית אחר מלבד הרצון ד' אז יש כתות כתות יש שעובדים כדי שלא יענשו ויש לקבל שכר עוה"ז ויש משום שכר עוה"ב והנה בעשיית מעשה המשכן אפשר שיתכונו לתכלית כדי שעי"ז ישרה שכינה ביניהם וכל העבודה והמעשה מעשה אחד כשיוגמר ואז יש למעשה אחד מעלה יותר שהדבר המקרב את התכלית יותר הוא חשוב יותר ואותו ראוי להקדים כגון לענין השראת השכינה ידוע דיסוד ועיקרו גורם הארון העדות והתורה הנתונה בה והוא הגורם הגדול לנבואה כזו וכ"כ העקרים מאמר שלישי פי"א ע"ש והנה על אופן הנ"ל ראוי להקדים הארון הקודש אמנם המכוון רק לעבודת השי"ת לעשות רצון ד' הכל שוה ואז ראוי להקדים יותר הקודם במעשה ולכך אמר לו בצלאל היית וידעת ר"ל שבשלמא לאיש

שלא זכה עדיין למדרגת נבואה רוצה להקדים זה אבל מי שכבר נביא למה לו להקדים הכל שוה אצלו או יש לפרש על אופן הנ"ל עפ"י מה שביאר העקרים דמדרגת נבואה אם יבוא לאדם בלי אמצעי נביא אחר אזי צריך שתבוא ממדרגה למדרגה לפי זכותו ולפי מה שיוסף אומן בד' ואז עולה במעשיו ובנבואה ממדרגה למדרגה אמנם הזוכה עפ"י האמצעי אפשר שיגיע לנבואה אפי' אינו מוכן ואין שאר כוחותיו שלמים ע"ש כמו בישראל שעמדו על הר סיני וזכו למדרגת הנבואה כמו משע"ה פנים אל פנים ע"ש עכ"פ כך הי' משה רבינו צוה ארון קודם שהוא עיקר ויסוד להשראת השכינה והנבואה וזכו לזה אפי' בלי מדרגה הקודמת אבל בצלאל זכה בזכות עצמו ואז הוא עולה ממדרגה למדרגה דוגמת משכן שהיא המרמזת על ג' חלקי האדם וג' חלקי העולם עולם תחתון אמצעי ועליון וכן האדם ויש לפרש בזה קרא בפ' כי תבוא ונתנך ד' לראש כו' והיית רק למעלה ולא תהי' למטה כו' הפי' דאפי' לא תעלה ממדרגה למדרגה ויהי' הלמטה שלך איני מתוקן בגדר הויה הראוי ואפ"ה תהי' למעלה ויהי' ניכר שד' נותן לך עליון וראש, עכ"פ זה כונתו דבצלאל היית וידעת שראוי לעלות ממדרגה למדרגה שלא זכית בזכות אחרים ע"י משה וכיוצא וא"ש ועפ"ז א"ש אמר ראו קרא ד' בשם בצלאל בעצמו ולא בזכות אחרים וימלא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ובדעת ר"ל ממדרגה למדרגה והיינו עכ"ח בזכות עצמו ואפשר לפרש ג"כ בזה קרא דתהילים צ' ויהי נועם ד' עלינו ומעש' ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו והוא כנ"ל דאם הדביקות והשראה הוא בזכות עצמינו אז מעשה ידינו עכ"ח הולך ממדרגה למדרגה אחד על חבירו וכל אחד דוגמת בסיס לחבירו ולזה לא ימעדו רגלינו במהרה דאם הוא רק בזכות אבות או לטעם אחר אפשר שיפסק ולכל הפחות אינו מוסף והולך משא"כ בזכות עצמו:

פרשת פקודי

אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פוקד עפ"י משה וגו' ופרש"י משכן העדות שנ' ב' פעמים משכן לרמז על ב' טעמים שנתמשכן המקדש בעונותיהם של ישראל וצריך ביאור עפ"י המדרש מה שייכות זה לכאן ונראה הכונה בעזה"י ונקדים לבאר קרא במשלי מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים כמו בנדבת המשכן מצינו שהזכיר והזהיר הכל על נדיבות הלב כי זה עיקר המתנה כי גוף הכסף לד' הוא כנאמר לי הכסף ולי הזהב וכמו שהמליצו במדרש פ' תרומה על ויקחו לי תרומה הה"ד לי הכסף ולי הזהב וגו' ביארו דקרא מרמז דהואיל ותרומה עצמה היא לד' א"כ עכ"ח שיקחו רק הנדיבות הלב וזה שאמר ויקחו לי תרומה ר"ל התרומה [שהוא שלי] קודם שנעשה תרומה וע"כ מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי וכיון שכל הנתינה הוא הנדיבות הלב

ועיקר היראה הוא מסירה ללב וכמו שאמרינן בעלמ' בדברים המסורים ללב נאמר ויראת מאלקיך וכיון דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אמר מכל משמר נצור לבך כי רק זה בידך ורק מזה תצא החיים, אמנם עם שעיקר הוא הלב ורחמנא לבא בעי מ"מ הודיענו השי"ת שצריך ג"כ המעשה וגם המעשים נרצים להשי"ת ורק ע"י המעשים אפשר שנזכה להשראת השכינה והטעם כמו שאוהב נאמן דורש ומבקש לחבר ולחזק חוטי האהבה ולהראות לאוהבו את אהבתו וניצוצי האהבה צריך שיראו חוצה ואם האדם מראה אהבתו אהבת הי"ת לד' ומפרסמה ע"י מעשיו גם השי"ת יגלה ויפרסם אהבתו לנו וישרה שכינתו בינינו וכיון שפרסם השי"ת את אהבתו לנו ע"י מעשיו בענן יומם ואש לילה ושאר מעשי ד' איך לא יפרסם האדם אהבתו לד' וזה יש לפרש ויהי נועם ד' עלינו ר"ל שאם תבקש שנועם ד' יהי' מפורסם ובגלוי עלינו עכ"ח שצריך שתגלה ותפרסם גם מעשה ידינו שיהי' המעשה ידינו כוננה עלינו ויחזק ויגלה את טוב המצפון ועי"ז יהי' נועם ד' עלינו ואז יהי' לכל אדם אות ומופת שצריך שיגל' במעשים את טוב כונתו ק"ו מהשי"ת וזה ומעשה ידינו כוננהו ע"י השי"ת עכ"פ זה אחד מן הטעמים שהשרה השי"ת השכינה בינינו בגלוי להראות אהב' וחיבה ושילמדו בני ישראל שיפרסמו אהבתם לד' ומ"מ יהי' להם הוראה ג"כ שדוקא מעשה הנעשה בציבור ובכלל ישראל הוא אהוב להשי"ת והוא גורם השראת השכינה וזה תכלית הב' מן מעשה המלאכת המשכן לקבץ ישראל ולחברם זה בזה ושיראו שזה אהוב להשי"ת מאד ושרק ע"י החיבור הזה השי"ת שורה בתוכנו ובמדרש אמרו ע"ז אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבזו לו אבל ישראל יעשו לי משכן ואני שורה בתוכן והיינו כנ"ל ע"י יחיד אפי' יתן את כל הון ביתו אינו גורם שיגלה השי"ת אהבתו אבל ע"י ישראל יגלה ואפשר לפרש המדרש ויקהל שאמרו שם מראש הספר עד כאן לא נאמר קהלה עד כאן שלמד משה לישראל שיהיו מקהילים רבים בשבת ויו"ט וא"כ אפשר שלמד אותן זה כאן קודם מלאכת המשכן ללמדם שזה אחד מתכלית ולימודי המלאכת המשכן להקהיל בני ישראל וזה שאמר ויקהל משה וגו' ואמר אלה הדברים ר"ל הקהלה וחיבור הזה הוא תכלית הדברים אשר צוה ד' לעשות דהיינו מלאכת המשכן וכפי' הרמב"ן שעי"ז יתחברו אמנם יש עוד תכלית הג' במשכן שהראה השי"ת לעינ] העמים אהבתו הוא אות ונחמה שיוסף ד' שנית ידו כי אי אפשר שימאס [במעשה ידיי] שהרי עיני ד' משוטטת בכל וידע את אשר יהי' ואעפ"כ גילה אהבתו [וההוא אמר] ולא יעשה ובן אדם ויתנחם וכ"ש מעשה המשכן שדיקדק ופירש (וכל חלק] ממנו הכל בא במספר ובמפקד וכבר האריך העקידה לעיל [על] תוכן החרדה והדקדוק על מעשה המשכן הזה מעש' חכם להחשיב] להשתדל כל

כך בדבר זמניי ודירת עראי אשר הי' רק לשעה אלא הוא אות ולימוד על המקדש בנין עולמים וממנו יראו וכן יעשו וזה אפשר לרמז לעיל בפ' תרומה ככל אשר אני מרא' אותך את תבנית המשכן וגו' והיינו כל החרדה והדקדוק הנ"ל זה סימן וכן תעשו לדורות כפרש"י שם וזה שאמר ומרמז כאן לפי דברי חז"ל אלה פקודי המשכן והחרדה הזאת היא משכן העדות הוא עדות שמשכן נתמשכן רק בעונותיהם של ישראל וד' ישיב שבות עמו ויקים סוכת דוד הנופלת וא"ש ועפ"ז האמור הלימוד מהמשכן הוא החוט המשולש ולא במהרה ינתק ויש ג' לימודים ממנו אמנם גוף השראת השכינה בישראל הי' עוד לתכלית אחר הואיל ותכלית ישראל הוא שיהיו הם המורים בארץ ממלכת כהנים ואם לא יהי' המלמד והמורה ניכר ומפואר לא יתקבלו לימודיו עכ"ח צריכין שיהיו ישראל עם נורא מיום ההוא שיעמדו יהא נקרא שם ד' עליהם ועי"ז יראו עמים וייראו את השי"ת ולזאת כשחטאו בעגל ראו ישראל בעצמם שנלקח מהם תכלית הזה והעדי והתפארת של ישראל שקבלו מהר סיני שיהי' הלומדים מזהירם ככוכבי השמים נלקח מהם כי איך ילמדו הם עמי הארץ בינה אם הם עצמם נכשלו בעגל אמנם התכלית הזה נלקח מהם רק לשעה אבל ע"י שחזרו בתשובה אדרבה נעשו להוראה ולמורים גם לזה להורות תשובה וזה שאמרו חז"ל לא היו ישראל ראוין לאותו מעשה כי תכליתם ללמוד ולהורות דרכי השי"ת אלא להורות תשובה ושיוכלו ללמד כל ענינים ובזה אפשר לכוין הקרא בפ' כי תשא שאמר השי"ת לא אעלה בקרבך וגו' ושלחתי מלאך וישמע את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתי איש עדיו עליו ויאמר ד' וגו' אתם עם קשה עורף רגע אחד אעלה בקרבך וכיליתיך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך וכבר דקדקו המפרשים שהרי כבר נאמר ולא שתו איש עדיו עליו ולהנ"ל נראה אדרבה אחרי ששמעו שאין השכינ' ישרה בישראל הבינו ושמעו את הרע הזה וסברו שנוטל לגמרי מהם את תכליתם והתפארת שיהיו הם המורים בעם וכאילו מתו ועבר ובטלו מן העולם לזאת ויתאבלו ולא שתו עדיו עליו ולזה אמר השי"ת שזה לאלו הוא חטא גדול שאיך לא ידעו שאין אצל השי"ת השתנות וההוא בן אדם ויתנחם ואפי' רק רגע אחד [השרה שכינתו] ביניהם כבר הוא אות שאי אפשר שיכלו ישראל וזה אחרי שלא [שתו עליהם עדים] וסברו שפסק תכליתם ופ"ז אמר השי"ת גם עתה אתם עם קשה עורף [שאיך ס"ד] ואפשר אחד אעלה בקרבך וכיליתיך וי"ו של כיליתיך הוא [בדרך שמא] ואפשרות לזה אומר ועת' הורד עדיך מעליך ר"ל כי [לשעה זו] ועל עתה ואדרבה יהי' נודע לך שע"י הורדה הזאת תשיב אל שבותך שהשי"ת מקבל שבים ואז ואדעה מה אעשה לך והנה מלאכת הובאה אל

המשכן מלמד אותנו התלהבות ישראל למלאכת המשכן ואיך אפי' הגדולים וחשובים נא מנעו עצמם מלהביא בעצמם את מלאכת השי"ת

ויברך אותם משה ופרש"י שאמר יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ד' עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו ויש לפרש דהנה אושר האדם יש לו שם בשלשה בגופו שכולל חלק הגוף וחלק הנשמה ואושר הב' אושר בבני ואושר הג' בממונו ובכל השלימות צריך אדם להשתעבד לבוראו וזה נכלל בלשון הקודש בלשון השתחויה וזה שאמרו המדרש ילקוט בפ' וירא ה כל בזכות השתחויה אברהם לא חזר מהר המוריה אלא בזכות השתחויה כו' ע"ש והנה כל אדם במעט התבוננת יראה כי צריך להכניע ולהשתעבד בשכלו לבוראנו ולקבל האמת מאלקי האמת להורות ולהדריך שכלו כפי אשר יורנו ד' אמנם לא די בזה אלא צריך האדם לשעבד כל מעשה גופו המעש' והדיב' והמחשבה לבוראו ולא ייקל בעיניו לומר מה הנא' יש ומה טעם יש בו אלא גזרה הוא וחוק היא קבלו מלכותו אין לך רשות להרהר אחרי' ולזה הטעם נראה שאמרו חז"ל שצריך האדם להשתחוות ולא סגי בהשתחואת הראש דהיינו חלק השכלי אלא צריך שישתחוה עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה דהיינו כל גופו והשדרה הוא רוב בנין גופו דהיינו כל מעשיו ישעבד אדם וזה נראה שכונו חז"ל בפ' אין עומדין שצריך שישתחוה עד שיראה איסור כנגד לבו ר"ל איסור שהוא כנגד לבו ושכלו יראה ויקיים בלבו כלשון רואה אני את דברי אדמון כפי' הרמב"ן בחומש בפ' בראשית על וירא אלקים וגו' ועד"ז יש לפרש נמי מאמר אגדה בפ"ק דב"ק שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש והוא דלא כרע במודים והביאור עפי"מ שפרש"י בכ' בחוקותי על פסוק ואם לא תשמעו לי דעבירה גוררת עבירה דמתחילה לא למד ולא עשה ומאס במצות ומאס בעושין ומיסת שלא לעשות ושונא חכמים וכופר בעיקר שעבירה ראשונה שלא רצה להשתעבד להיות עמל בתורה נעשה חטאו שבע כנאמר שבע כחטאתיכם וא"כ אמר שדרו של אדם היינו עיקר האדם נעשה לאחר שבע השתנות נחש והוא דלא כרע במודים אלא ראשו ולא שדרו לבסוף נעשה השדרה נחש וכופר בעיקר כנאמר שבע כחטאתיכם וא"ש וכמו שהוא בהשתעבדות כל גופו ככה הוא בהשתעבדות בניו יהי' עיקר אושרו להגדיל בנים לתורה ולעבודה לא בלבד לעצמם אלא לפרסם ולגדל שמו של הקב"ה ואז נתעלה האושר הזה וזה שאמר בישעי' וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך ר"ל שאם הם למודי ד' אז האושר של הבנים הוא רב שלום וככה הוא באושר הממון אמנם אושר הזה ע"י האדם נתעלה מאוד כי ע"י שהשי"ת משגיח על האדם וקנינו הוא צורך האדם עי"ז עכ"ח משגיח גם עליהם בהשגח' פרטיית ומעולה שלא יאבד ולא יופסד ולזה נתעלו מעלות הקנינים אם

יש להם בעלים וזה אמר ויהי נועם ד' עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו [שתתן חזוק וקיום למעשה ידינו שיהא נקראת על שמינו] שעי"ז ומעשה ידינו כוננהו שהשי"ת ישגיח ע"ז בהשגחה פרטיית ומעולה וככה יהי' במצות המצוים במעשה המשכן שעי"ז ישגיח ד' ויברך ד' את מעש' ידיהם וזה הי' ראשית פרי מעשיהם וכמו שכ' הרמב"ן בלחם הפנים שעי"ז תבוא ברכה בלחמם וזה יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ד' עלינו במהרה אמן:

ספר ויקרא

פרשת ויקרא

במדרש ילקוט פ' זו איתא מה כתיב למעלה מן הענין בפ' המשכן כאשר צוה ה' אל משה וגו' משל למלך שצוה לעבדו בנה לי פלטרין על כל דבר ודבר שבנה הי' כותב שמו של מלך וגו' אמר הקב"ה כל הכבוד הזה עשה לי משה , ואני מבפנים והוא מבחוץ קראו שיכנס לפנים לכך נאמר ויקרא אל משה וכו' ביאור המדרש הזה נרא' דהנה חיוב וצורך האדם הוא ללמוד ולשמוע מאחרים כאשר אמר שלמה ע"ה משלי י"ט שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך כיון בזה להעמיד נגד האדם סכלות הסרים והממאנים לשמוע לאחרים כמו שקרא אותו החכם שם י"ב אויל ואמר דרך אויל ישר בעיניו ושומע לעצה חכם דהאויל סובר שכן הוא כאשר נראה לעיניו וכאשר לבבו יבין ועל כן בשרירות לבו הולך ואינו שם על לבו חסרון דעת האדם באשר הוא אדם הוא הולך ומשתנה בג' זמניו זמן העלי' והעמידה ותירידה ובג' זמנים האלה דעתו וטעמו אינו שוה ואת אשר קים וקיבל ורצה בו בנערותו ימאס בו באחריתו ויסופק לו מה שסבר בימים הראשונים לברור ויתחרט במה שסבר בקדמותו ולא די שבג' הזמנים האלה הוא משתנה אלא שבכל יום יום הוא משתנה מלא יודע ליודע וחרון לרצון ואיש אשר ישים זה על לבו איך יבנה על שכלו ודעתו ולא יפחד שהוא בעצמו ימאן בזה בימים אחרים ולא יתאחד באיש אחד בזמן אחד דיעות אנשים אחרים העומדים בזמן אחר מזמני האדם ורק על דרך זה אפשר לאדם להיות בפעם אחת עולה עומד ויורד לכלול בדיעותיו כל השלשה זמנים ע"י מה שיקבל וישמע עצת ודעת אחרים וזה שאמר החכם שמע עצה וקבל מוסר וביאר היסוד וההכרח לזה והוא למען תחכם באחריתך ר"ל שאפי' באחריתך עדיין אתה הולך ומתחכם יותר ואיך תבנה על ידיעתך ויהי' לשון למען ליתן סבה פועלת וכולל ג"כ התכלית ומה שמלמד לאדם עוד יותר שלא יהי' לשם בעיניו הוא כשיבחין עוד בדורות הראשונים מיום עמוד אדם עלי תבל שנשתנ' תמיד דימות בני אדם ומרצון לרצון ואף

שהי' דורות בני אדם הראשונים מאריכים ימים וביאר הרמב"ם במורה והוא מהמדרש בראשית שהי' זה לתכלית כדי לעמוד על המדעים והחכמות והי' צריך להם לזה זמן רב וכמו שביאר הרדי"א בפ' בראשית ואעפי"כ אנו רואים אותה שהרבה שחקרו וביחנו ולא הגיעו ליסוד יטעו באומד דעתם מזה נוכל ללמוד שמכל שכן שככה אפשר שיעלה לנו עם של אחרינו וכמו שאמר קהלת ד' פט"ז אין קץ לכל העם לכל אשר הי' לפניהם גם האחרונים לא ישמחו בו כי גם זה הבל ורעיון רוח אמר בזה שבאמת נראה לכל כי בני האדם אשר היו לפנינו לא הגיעו לקץ וזה הוא שהרהיב בנפשינו עוז לחקור על הדבר וזה עצמו מודיע שגם האחרוני' לא ישמחו בו וזה הבל ורעיון רוח:

וזה שאמר לדעתי בלדד השוחי איוב ל"ה כי שאל נא לדור ראשון וכונן לחקר אבותם כי תמול אנחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ הלא הם יורוך ויאמרו לך ומלבם יוציאו מילין הכוונה שאמר לאיוב אשר הי' נגוע ומוכה אלקים והי' מתרעם נגד ה' שענשו אינו ראוי לו לפי מעשיו וכאלו ירד לסוף דעת חכמ' ה' ולדקתו לידע על איזה דרך טוב וישר לנהוג העול' ואמר לו שיחקור לדורות הראשונים שחיו הרבה ימים וזה שאל לדור ראשון כמה היו וכונן לחקר אבותם כנ"ל שהיו לתכלית החקירה ואנחנו קצרי ימים ואעפ"כ לא נדע וכו' והלא הם יורוך ויאמרו לך ומלבם יוציאו מילין הכוונה שיוציאו ויסירו מלב המילין דהיינו לדבר לפי שרירות לבם ולפי דמיונם כמו שפי' איוב ט"ו פי"ג והוצת מפיך מילין הכוונה שתסיר ה"נ כן שמהראשונים יראה שלא ידבר האדם לפי עינו ולבבו אשר ידמה וע"כ צריך שישמע לאחרים ויקבל עצתם ודבר זה שאנו רואים כי קצר כח השכל האדם לירד לסוף דבר מכריח ג"כ שיגלה ה' רצונו לבני אדם ע"ד הנבואה למען יוכלו ברואיו לבא לתכלית הנרצה מהם לידע הדרך ילכו בם והמעשה אשר יעשון כי גם אם אפשר לאדם שיבוא וישיג כי יש ה' בארץ ע"י שיחקור בפעולת ה' שהיא העולם מעשה ידי יוצר חכם ויכול וטוב אבל איך ישיג מזה מה יעשה האדם שיבא לידי אושר הנצחי שאין לנו מבוא לידע זה כי הידיעה אפשר או על פי החושים או ע"י השכל וכיון שאין ראיית החושים שייך בזה והשכל ג"כ לא יבין באופן אחר זולת ללמוד דבר מדבר מסבה לסובב או ממסובב לסבה וא"כ הנפש שאין אנו יודעין מהותה מה היא והאושר הזה ג"כ אין אנו יודעין ומכירין אותו איך נדע הדרך המביא את הנפש לאושר הזה:

וזה שאמר לדעתי צופר הנעמתי באיוב י"א פ"ז החקר אלקי תמלא אם עד תכלית שדי תמצא גבהו שמים מה תפעל עמוקה משאול מה תדע הכוונה אם גם אפשר לחקור אחר אלקי אינו מצד עצמו שהוא בלתי בעל תכלית אלא מצד פעולותיו ונוכל לעלות מן המסובב אל הסבה אבל הוא קשה להשיג כמי גבהי שמים שאין לנו מבוא ודרך לזה

ועמוקה משאול מה תדע ר"ל לענין הלא תעשה והעבירות דהעונש אין מושג לנו ואיך נשיג המעשים המביאים לעונש ואם כן שקשה להשיג המעשים הטובים אם לא יגיד ה' מובן אם בכל הקושי הזה הי' נמצא אדם שהכיר ובחן והשיג את ה' ומה שנרצה לפניו והלך בדרכיו כמה גדלה מעלתו וכל שכן אם מבני אדם אחרים לחמו נגד האמת והחשיכו אותו וביד חזקה עמדו על ימין השקר ובכל זאת לא מנע האיש ההוא מלעשות הטוב והישר וזה הי' אברהם אבינו ע"ה אשר עליו אמרו חכמז"ל בברכות פ"ק מיום שברא הקב"ה את העולם לא הי' אדם שקראו אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנאמר ה' אלקים במה אדע ועיין בתוס' ברכות ד' ז' ע"ב מה שהקשו והרשב"א ז"ל פי' שם יפה ולפי דרכו יש לפרש אברהם שהכיר ה' חכמתו ויכלתו וטובו וראה איך האמת נכחד מאנשי הארץ אמר עומד ומשתומם איך טוב ומטיב יברא עולם כזה ועם שבשביל צדיק אחד נברא העולם אך כשהצדיק הזה צריך להכחיד האמת תחת לשונו ולהטמין דעתו מיראת עונש אדוני הארץ אשר משאתם יפחד וירעד הוא רעה רבה וחלילה לה' כי לא יצא הרעה יחתו ומאת הכריח אברהם כי אין אלו אדוניו ורק ה' הוא אדון ר"ל ממנו יבוא הרע והטוב לעבדו ומי שעובד סני אדונים אינו עובד אפי' אחד זה הרהיב בנפשו עת לבטוח בה' ולפרסם האמת ולא לירא מאדוני הארץ וע"ד שאמרו פ"ק דחגיגה דעבד פטור מראי' שנאמר פני האדון ה' מי שאין לו אדון אלא ה' וזה הכוונה במאמר הנ"ל שמיום שברא הקב"ה את העולם לא הי' אדם שקראו אדון היינו שמסר נפשו לה' אלא אברהם שהכריח מכח הבריאה שה' אדון לעושים רצונו ומוסרים עליו ובוטחים בו ובזה ההתלהבות למד בניו וביתו אחריו שלא לבטוח על שום נברא רק על ה' גם לא בכוכבי שמים וע"ד זה אני מבין מה שנאמר פ' וירא כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגי' למען הביא ה' על אברהם את אשר דיבר עליו והכוונה לפי הנ"ל כי גם עובדי ע"ז היו שומרים דרך ה' וחקרו לדעת אותו רק הם חקרו דרך ה' בפעולותיו הטבעיות ובכוחות השמים ועשו כוונים למלכת השמים אבל הוא צוה את בניו שלא יחקרו אחרי דרכי ח' אלה רק אחר דרך ה' המביא לעשות צדקה ומשפט [דהיינו מה הוא רחום אף אתה רחום ודרך התורה בכללה] ולא יחקרו אנורי כוחות השמים כי לא מהם יבוא להם עזרה והראי' שאברהם הי' במזל שלא יוליד וה' שידד המערכת לקיים מאמרו ולימד אברהם בזה שמושיע אין בלתי ה' לבדו בטבע ולמעלה מן הטבע:

והנה גם את זה לעומת זה עשה אלקים ית' מדה כנגד מדה באשר שכל תשוקתו הי' רק להטיב לרבים ולהעיר אותם לאמת ולבניו אחריו הי' שכר מצותו הלזו מצוה וזכה לו ולדורותיו שנתן לו השי"ת שכרו והבטיח לו לשכר שזרעו המיוחס אחריו יהי' עם סגולת

ה' יודעי דרכיו וכיון שזכה אברהם להיות זרעו עם סגולה יודעי ה' ובוטחים בשמו רצה הקב"ה לזכותם שלא ימעדו קרסולם עולמי עד ולכן חשב מחשבות שאם יהי' צדקתם צדקתם מיוסד רק על הכרת השכל לא רבים יחכמו בראותם רשעים מצליחים ורשע מכתיר צדיק וכש"כ בהיותם מסובבים מארבע כנפות הארץ בדיעות כוזבות מאנשי גויי הארן לא יעמוד צדקתם לעד אף בזרע המיוחס של אברהם הנולד גם מצדקת שרה אמנו, ועוד שלתכלית הזה להיות עם סגולה לא די באושר הנפשיי אלא גם לגופניי לזכות לנבואה ולהשגחה פרטי פרטית אשר אין למעלה ממנו ולזה כמו בכל דבר שראוי שיהי' יחס בין הסבה למסובב ככה בשכר אם יהי' העיקר העבודה בלב ונפש ראוי לזכות על ידה רק לאושר הנפש ולא לדביקות בס' בעודנו חי בגוף ורק ע"י המעשה הטוב הנרצה לה' מה שהוא עושה בגופו עי"ז ראוי ומיוחס לו השכר והדבקות והוא דביקות הנבואה והשגחה פרטי פרטית וע"ז אמר בקהלת סוף דבר הכל נשמע את אלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם כל האדם היינו גוף ונפש. ואמר במשנה כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא הכוונה כבר בחייהם יש להם חלק מעוה"ב והארכתי בזה במקום אחר והנה המעשים המביאים לדביקות לא נודעו לאדם מצד שכלו כי אין מבוא להשיגם רק ע"כ צריך לזה שיגלה אותם השי"ת בפהרסיא אך היות כי גם בזה אין עוד קיום וחיזוק לעבוד אותו בהוב"ס כי האדם המבין לא יטה שכמו לסבול עול התורה חנק החוקים לעשות דבר שאינו מבין כי זה קשה לאדם המבין שיעשה דבר שלא משיג ועפ"י מה שאני מפרש דברי הגמ' ורש"י בפ' יתרו בפסוק כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל [עיי"ש במקומו] וכיון שהוא דבר קשה לא הי' האדם מנוה שכמו לסבול והי' ממציא סברות ואומדנות וכל איש הי' עושה לפי שרירות לבו ודיעות האדם נוטות לפי תאותו ותשוקתו והי' הדת נבנה על יסוד בלתי קיים ולכן ה' האל דיעות אשר לו נתכנו עלילות גזר עלינו להיות ארבע מאות שנה בגלות מצרים למען שבני ישראל אשר בטבע קשין לשמוע כמו שאמרו חכמז"ל מפני מה תנה תורה לישראל מפני שהם עזין שבאומות ולכן במצרים ירפה ערפם הקשה וילמדו לשמוע מה שאין נראה להם וכמו שאמר באיוב ל"ו יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם ולא יעשו כי אם מה שיצוה אדוניהם ככה כאשר יגאל ה' עמו לא יסברו אומדנות רק כאשר יצוה ה' עליהם ואפשר שלזה כוונו חכמז"ל ראוי הי' יעקב לירד בשלשלאות של ברזל אלא שזכותו גרמה לו הכוונה דמה שהאיש בלתי רוצה לשמוע הוא גריעותא זה דוקא באיש שאינו שלם בכל אבל האיש השלם בכל אינו צריך לשמוע וזה שאמרו דראוי הי' לפי טבעו לירד אלמלא שזכותו גרמה לו וע"י שהי' שלם ומעולה וגם הי' עליו שפע הנבואה לא הי' הריעותא של קשה לשמוע

אצלו ריעותא וע"ד שפי' בעל מעשה ה' בפ' כי תשא על פסוק כי עם קשה עורף הוא וזה עצמו שאמר אברהם ה' אלקים במה אדע כי אירשנה ובוונה כנ"ל שאברהם קרא לה' אדון דהיינו שרק ממנו יבוא לו הטוב והרע ועליו שם מבטחו וע"ז אמר במה אדע כי אתה אדוני כי אירשנו כמו כאשר אירשנה ויהי' לי כל טוב ע"י מה אדע ולכך הביא הש"ס בברכות שם זה הקרא שכאן התפלל אברהם שיהי' לו אות שידע כי מה' יבוא לו כל טוב ולכך השיב לו ה' ידוע תדע כי גר יהי' זרעך וגו' שע"י זה ידעו בניו שמה' יבוא להם הכל:

ועד"ן יש לפרש דברי חכמז"ל שעל אשר אמר אברהם במה אדע נענש בידוע תדע ואין זה העונש עונש לאברהם אלא מעלה גדולה אבל גם בצאת ישראל ממצרים עדיין לא שמו על לבם מאמר ח' ויקרא כ"ה כי לי בנ"י עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלקיכם וכאשר בושש משה בהר מהרה עברו ברית הפרו חק והנה כל המפרשים נתחבטו מדוע לא מסר אהרן עצמו ע"ז עיי' ברמב"ן ובכוזרי מ"א ואני ביארתי שראשית הדבר לא הי' עיקרו לע"ז אלא הי' מבקשים שהשגחת ה' הנדבקת בהם יהי' על דבר אחד בפרסום למען יתאחדו כולם אל מול אותו דבר בעבודת ה' ועי"ז יתגדל ויתרבה עבודת ה' בארץ ע"ד שצוה ד' לעשות משכן והם אכלו פגה ועשו זה מסברא שראוי שה' ישכון בתוך בנ"י על דבר מה ורק היו בהם מיעוט שטעו אחריו ולכך הי' לישראל בזה חטא גדול הואיל וה' הוציאם ממצרים ראוי שלא יעשו סברא כמו שאין העבד רשאי לעשות סברא לעצמו אלא כאשר יצוה אדוניו עליו ואפשר שלזה כוונו חכמז"ל במס' שבת פרק ר"ע כשחטאו ישראל בעגל באו מלאכי השרת ופרקו להם הב' כתרים שקבלו אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע והיינו שרק אז מעלה וכתר המעשה אם היא ע"י שמיעה לדבר ה' כי הוא יתברך יודע הטוב ולכך אמרו חכמז"ל כשצוה ה' על המשכן לכפר על עון העגל פרט ומדד להם כל פרט ופרט וכן אמר משה על הכל כאשר צוה ה' את משה להורות כי הסברא והאומדנא בעבודת ה' הוא אסור ואפשר לפרש בזה מה שפירש"י בפ' זו על פסוק ויקרא ה' אל משה לאמור צא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא מדבר עמי שהרי מצינו כל מ"ם שנה כו' וצריך ביאור מה המה הדברי כבושין ועפ"י הנ"ל א"ש שאמר להם בשבילכם הוא מדבר עמי ואלמלי הי' אפשר להשיג אושר והצלחת הנפש והגוף בדיבוק ת' עפ"י שכל וסברא מה הי' צורך להשפיע עלי מדרגה כזו וזה רק להורות כי אי אפשר לאדם להשיג זה רק למעלה מהטבע עפ"י ה' ולכך נתגדל מעלת משה ע"ה וזה שאמר במדרש שהתחלנו בו שמשה הי' ענו גדול כזה ועשה רק כאשר צוה ה' עליו מבלי שהי' מגדיל עצמו לעשות לפי שכלו וכיון שכן ראוי

לו שילמדנו ה' וראוי לעמוד בהיכל מלך איש אשר לא יתגאה ולא יתהדר בפני המלך ואני לדודי ודודי לי לכך קרא ה' אליו:

פרשת צו

וידבר ה' אל משה לאמר צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העול' היא העול' על מוקדה כו' פרש"י מת"כ אין לו זירת מיד ולדורות אמר ר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס עיי' ברמב"ן בחומש שכ' שר"ש לא קאי על ענין דהכא יש לפרש בעה"י כל דבר צריך זירוז כמו שאנו רואין בטבע ששם ה' בטב' לדבר המצטרך כח המתעורר והתשוקה לזרז כי לא די בידיעה שזה הדבר טוב ויפה כי אף שיהא זאת מ"מ יטמון ידו בחיקו כי הטבע עצלה כי המנוחה יותר מקובל וכל שנוי קשה לכך שם ה' ית' בטוב' כח אחר המתעורר והמשתוקק והוא המביא לידי מעשה שהכח הזה חזק ואהוב יותר מן המנוחה והוא הנקרא יצר הרע וכן התשוקה לטוב ולמועיל הוא המתעורר והמביא לידי מעשה ולזה הכח קראו חז"ל יצר טוב אמנם אם ב' המתעוררים הם זה כנגד זה שהדבר הטוב הוא נגד המועיל או הערב אזי הדבר קשה ולא די במתעורר ותשוקה פנימית לטוב אלא צריך גם מתעורר אחר חצוני אמנם המזת זה החיצוני אפשר שיהי' זירוז עובר או זירת נצחיי וע"ז אמר שאין לו אלא זירוז מיד ולדורות כיון שמצות ה' הוא זה הזירוז אינו עובר והוא קיים בכל עת, וגם יש ק"ו אם אהרן ובניו צריכין זירוז כש"כ אחרים וממילא זירוז הזה הוא זירוז נגם לאחרים וזה פירוש של לאמר הנאמר ב' פעמים בענין כדי שיאמרו אחרים וידונו ק"ו בעצמם אמנם ר"ש דרש הלשון של לאמור בדרך אחר שבאהרן ובניו האמירה והלימוד של תורת העולה הוא הזירוז וזה צו את אהרן ואת בניו לאמור זאת תורת העולה וע"ז אמר ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס וצריך זירוז יותר ולא סגי באמירה ולימוד לחוד [פי' לפירושו זצ"ל אצל אהרן ובניו שהיו רק מקריבי הקרבן הי' די באמירה ולימוד מצות הקרבן לחוד אבל אצל אחרים בעלי הקרבן ביותר צריך זירות שאצלם הוא חסרון כיס וצריכין לחקור יותר ולהעמיק בגודל המצוה הלזו ולחשוב הפסד מצוה כנגד שכרה כנל"ה]:

אמנם עיקר הזירוז לטוב הוא אצלינו הלימוד התורה לשמה כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ואין העסק בתורה כמו העסק בשאר חכמות שתכליתם רק הדיעה כדי לעשות אך העסק ולימוד התורה הוא ג"כ מתעורר ומביא לידי מעשה מיהו זה דוקא בלימוד התורה לשמה ועפי"ז מובן היטב הפלפול שפלפלו ספ"ק דקידושין אם המעשה גדול או הלימוד גדול שר"ט אמר מעשה גדול נענה ר"ע ואמר לימוד גדול נענו כולם ואמרו לימוד גדול שהלימוד מביא לידי מעשה והיינו הלימוד לשמה הוא גדול מאוד

שהוא מתעורר ומחזק הלב בתורת ה' ולכן אעפ"י שיש למעשה מעלה גדולה שהיא קשה יותר מהלימוד וגם שהוא כולל כל העולם ודבר שכולל יותר חשוב יותר מ"מ נענו כולם שהלימוד גדול שהלימוד לשמה הוא מביא לידי מעשה ולזה אמרו שם ספ"ק דקידושין תחלת דינו של אדם אינו אלא על לימוד התורה שנאמר פוטר מים ראשית מדון והיינו משום שהוא מביא לידי הכל ואמרו שם ג"כ כשם שתחלת דינו של אדם על התורה כך שכרו קודם שנאמר ויתן לה ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו ובזה אפשר לפרש פרשה שלנו צו את אהרן וכפי' רש"י ז"ל דצו היינו זירוז וע"ז מסיים ואומר זאת תורת העולה ר"ל שזירוז הזה כבר הוא בתורת העולה שהתורה מזרז ביותר ומעורר לטוב מיהו היינו תורת העולה הוא העולה כליל לה' והיינו תור' לשמה, ומרמז לנו הכתוב עוד שהיא תתן כח ועוז לעמוד נגד כל המקרים גזירות ושמדות שעברו עלינו ר"ל וגם תתן כח לעמוד נגד הנסיון העושר שהגדולה העושר והכבוד הם עלולים לקלקל האדם להתגאה ולהתרומם ועי"ז יתגדל גם על השי"ת ועל תורת ה' וכמו שאמרו חכז"ל כל המתגאה אפילו השכינה אינו חשוב כנגדו והוא שורש כל המרי השביח בזמננו שמגביהים עצמם על התורה ורוצים להיות חכמים להרע לומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינו נאה כמו שדרשו חכמז"ל על פסוק ורועה זונות יאבד הון ורק התורה היא תוכל להשלים ב' התחזקות בהדי הדדי שחיזוק נגד הגזירות והשמדות ר"ל צריך להיות קשה עורף וחיזוק נגד העושר שלא יגבה לבו צריך להיות נכה רוח ומוכנע ומושפל:

ועד"ז יש לפרש בתהילים כ"ט ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום וחז"ל אמרו אין עוז אלא תורה והביאור מובן היטב עפ"י הנ"ל שלעמוד נגד גזירות ושמדות ר"ל צריך עוז אמנם גם הטובה והשפע הנקרא בשם שלום שכולל הכל היא נסיון גדול ורוב פעמים העושר שמור לבעליו לרעתו ואינו ברכה אלא קללה ר"ל וע"ז אמר ה' עוז לעמו יתן רק ה' הוא יכול ליתן עוז נגד כל העומדים עלינו לכלותינו וע"ז שפיר אמרו חכמז"ל ואין עוז אלא תורה ומסיים היטב ה' יברך את עמו בשלום שע"י התורה מברך ה' עמנו בשלום דהיינו הטובה שיהי' לברכה, וזה שאמר נמי בכר שלנו היא העולה על מוקדה ר"ל שתורת העולה דהיינו תורה לשמה היא תתן כח לעמוד אף כשטורפין אותנו וזה שאמר על מוקדה ואפי' כשזובחין אותנו וזה על המזבח וגם נוכל לעמוד באורך הגלות וזהו כל הלילה וגם בעת הצלחה ברום המעלה וזהו עד הבוקר ועד בכלל אש המזבח תוקד בו היינו אש יראת ה' ולזה כשהוציא ה' את ישראל ממצרים ברכוש גדול לא הי' אפשר להם לקבל הגאולה אלא ע"י התורה שהוא התבלין ועד"ז אמר בפ' בשלח ויסב ה'

את העם דרך המדבר ים סוף וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים ר"ל בזכות חמשה חומשי התורה והיינו שאמר בהגדה ברוך המקום ברוך שנתן תורה לעמו ישראל ומובן עפ"י הנ"ל ששייכים להדדי:

פרשת שמיני

ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ויאמר אל אהרן קח לך וכו' והקרב לפני ה' כבר דקדק רש"י ז"ל הזקנים למה באו עיי"ש ונלע"ד עפ"י המדרש שאמרו ע"ז שישראל נמשלו לעוף וכשם שעוף אינו פורח אלא בכנפיו כך ישראל אינם פורחים, אלא בעצת זקנים והיינו ללמוד מוסר ודרך לילדים ונערים אשר אינם עדיין מנוסים בעניני העולם ולבל נמהר שלא יעשו העולה על רוחם אלא ילמדו עצה מזקנים וע"ד שאמרו סתירת זקנים בנין ובנין נערים סתירה כי בזקנים מה שהם עושין הוא בעצה ובנוי על הקדמות אמיתיות משא"כ בנין נערים ולכך אם ילכו בעצת זקנים כנאמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך וגו' עי"ז יגביהו עוף לרום ללכת בדרכי רוכל שמים והם הם הכנפים וזקן שאמרו היינו זקן שקנה חכמה ועד"ז אני מפרש היעוד הנבואה אשר נאמר סוף מלאכי הנני שולח לכם את אליהו הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם שהבנים הם פחז כמים וזה להם לחסרון אם הולכים בעצת עצמם אבל אם הולכים בעצת אבותם אז ישוב הפחיתות הזה למעלת שיפעלו הטוב במהירות ובהשתדלות ואז יתעלו על אבותם שיש להם ב' מעלות שמעלות הזקנים בידיעה ומעלות הנערים בעשי' וכשירכבו הב' להדדי אז יתעלו וזה שאמר שאני' הנביא ישיב לב אבוא על בנים שיהי' ידיעת ועצת אבות על בנים ואז יהי' לב בנים מעולה ויותר חשוב וזה על אבותם ע"ד שאמרו וחד מינן כד סליק להתם הוא כתרי מנייהו ועל היינו לשון למעלה וחשיבות ולכך צוה ה' שיהיו הזקנים כאן כדי שיהי' לאהרן למוסר ולדברים כבושין שיראה בעצמו ויכיר שהזקנים הם חשובים יותר ועי"ז לא יגבה לבו ושאר בני ישראל יקחו מוסר וינהגו כבוד בכהנים שאם הזקנים נוהגים בם כבוד ולנגד עיניהם נעשה כה מהם יראו ומי ראה אלו עושים להם כבוד ולא ינהג בהם כבוד כן איכא למימר:

קרב אל המזבח וגו' ופרש"י שהי' אהרן בוש וירא לגשת א"ל משה למה אתה בוש לכך נבחרת לשון לכך אינו מדוקדק וכבר בארנו במקום אחר ויש לפרש עוד דהנה לפעמים האדם מתעצל ויניח מעשות דבר או משום דהדבר ההוא חשוב לאדם מאוד וגדול בעיניו וסובר שאין בכוחו להשיג הדבר ההוא ויניחו לגמרי כנאמר כי ראמות לאויל חכמות וגו' אמנם זה הוא מפתויי היצר כי האדם אם יעשה וישתדל לפי כוחו יוכל להשיג הרבה מעניני העולם וכל שכן אם הוא מתעצל בתורה ובמצות שסובר שקשה וגבוה דרכי הא

זה שקר שאם ירצה באמת ותמים אזי יש לאדם הרבה כח וכל שכן שהשי"ת עוזרו עד"ז אמר בתהלים קל"ח כי רם ה' ושפל יראה אע"ג שרם ה' אעפ"כ שפל יראה וכך בעשיות המצות וכבר גזר התנא כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא כי כל הרוצה ליטול השם והבא לטהר מסייעין לו וזה שאמר ועמך כלם צדיקים וגו' ואדרבה כל שמכיר יותר חסרונו זה הוא היותר מקובל אצל השי"ת כי ה' שוכן את דכא ויסייע לו להשלים תכליתו וזה שאמר שהי' אהרן בוש והי' אצלו מעשה עבודה רם ונשא ומדרגת עצמו הי' קטן מאד וע"ז אמר לו לכך נבחרת שהשי"ת בוחר בענוים והר סיני יוכיח ואין לך ליבוש ולא לירא.

אמנם יש עוד סבה שנית לעצלות האדם בעשיית המצות והתורה והוא שאינו חשוב בעיניו ואינו מכיר מעלות התורה והמצוות ולא נחשבו בעיניו כי אם העולם ומלואו ועד"ז אמר באבות פ"ז בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה והכונה עפ"י האמור העולם והתורה מעשה ידי אומן אחד ה' אחד' עשה וזה ואת זה וא"כ כשנדע מאומן אחד שכל מעשיו הם מתוקנים כ"ם בחכמה ובתכלית עשוים אז שוב אין צריכין דרישה והאומן מעיד על פעלו ואיך יאהב הדם לעולם והכיר בה גבורות הבורא ב"ה בכל יום ויום בהתחלפות ערב ובקר וצהרים והתחלת הד' תקופות והכל לטובה ולתכלית ואיך בימות הגשמים נחלש וכאלו מת הטבע ובעת האביב נתחי' והכל יעמוד מחלושותו וממיתו והכל נתחי' כתחיית המתים ואיך לא יכיר מחכמת ה' אשר יוכר בעולם כנאמר מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית ובתורת ה' לא יכיר חכמתו ובמצותיו לא יכיר תבונתו וזה עליבה לתורת ה' וזה שאמר בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ר"ל מצד הקול אשר יתן כל יום ויום כנאמר יום לים יביע אומר וגו' מקול הזה יצא בת קול מהר חורב שאם בעולם כך איך לא יחשבו התורה ומעשה ידי יוצר אחד וזה שאמר אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שאם לא יחשבו התורה עכ"ח גם עולמם לא יחשבו ואוי להם שנבראו ובפרט אם יראה איך משתדל בכל עת בעניני העולם ותעצומת הזמן ומתרפה במלאכת השמים ועיקר השתדלות האדם לקנות ממון כדי שיוכל להיות לו למזון ולסעוד להחיות בו וא"כ העניני העולם הם רק תועלת לצורך קיום החיות אבל לא יוכלו ליתן לו החיות בעצם ואם יבא האדם לידי סכנת החיות לא יועיל הון ביום עברה לא כן התורה והמצות הם יוכלו לפעול על החיות בעצם אפי' אם כל סעדי העולם יפסקו עדיין יש תקוה שיעמודו לו זכות תורה ומצות וה' ישלח דברו ויעזרהו וזה שאמר בקהלת כי בצל החכמה צל הכסף ויתרון דעת החכמה תחי' בעלי' והוא עפ"י הנ"ל כי יש יתרון לדעת כי החכמה בעצם תחי' בעליו

משא"כ הכסף הוא רק צורך לקיום ולהספקת החיות ולא יפעל על החיים בעצם וזה שאמר ומרמז נמי במן בפ' עקב ויענך וירעיבך וגו' למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחי' האדם כי על כל מוצא פי ה' יחי' האדם אמר עפ"י הנ"ל שלחם הטבעי אינו פועל בעצם על החיות אלא לצורך קיום החיות וצריך דבר אחר לחיות משא"כ מוצא פי ה' הוא יחיה האדם בעצם ויפעל על החיות האנושיי לכך המטיר הלחם מן השמים שמשם מקור החיות להראות שע"י מעשיהם בתורה ובצמות יזכו לצרף הקיום להחיות ומזונות לה וגם החיות בעצם והיינו הנה אנכי ממטיר לכם לחם מן השמים ב' הדברים מחוברים הקיום והחיות:

במדרש ילקוט ריש ויהי ביום השמיני קרא משה פתר בקרא במשלי ט' חכמות בנתה ביתה ר' אבא בר כהנא פתר קרא באוהל מועד חצבה עתידי' שבעה אלו שבעת ימי המלואים שנאמר שבעת ימים תמלא את ידיהם טובח' טבח אלו קרבנות מסכה יינה אלו הנסכים אף ערכה זה לחם הפנים שלחה נערותי' תקרא זה משה שנא' ביום השמיני קרא לאהרן וגו' עיי"ש הסמיכות של הקרא הזה לכאן צריך ביאור והמשך וגם צריך ביאור המשך סיפא דקרא שם במשלי מי פתי יסור הנה וגו' עיי"ש ונראה בעזה"י המשכן הי' תכלית העולם כמו שאמרו חז"ל מיום שברא הקב"ה את עולמו נתאוה הקב"ה שיהי' לו דירה בתחתונים והכוונה והביאור כיון דתכלית העולם להכיר את מי שאמר והי' העולם ולקרב ולדמות עצמו אליו והאדם החומריי קשה להשיג לו את הרוחני וכ"ש לדמות אליו אמנם ע"י שנתחבר ונתלבש הרוחני בגשמיי ע"י עבודת ה' עי"ז נתחבר גם חרוחני' למטה ועשרה ניסים נעשו לאבותינו בבה"מ וכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם שם במקום הקודש נתעלו ונתקרבו אל הרוחניי ולקרב עצמם לבוראם והמקדש והם שפעלו על כל המון ישראל זה ענין הדירה והחיבור ונעשה ע"י עבודה שהוא אחד מג' עמודי העולם כדתנן בפ"א דאבות על שלשה דברים העולם עומד על התורה היינו להכיר את מי שאמר והי' העולם ועל העבודה לקרב עצמו אליו ועל גמ"ח לדמות עצמו אליו מה הוא חנון אף אתה חנון אמנם עניני התורה והעבודה אין רשאי לעשותן עפ"י שכלו ורצון עצמו ולקיים לחוב וישר מה שנראה בעיניו וכנאמר אל תהי חכם בעיניך וגו' ובין בעניני לימוד והוראה ועניני העולם לא יעמוד אדם על דעתו ורצונו אלא צריך להציע ולקרב דעתו נגד השאר אנשים וכפי הסכמה כך יהי' והלימוד והמופת ע"ז כי לא לאדם לבדו דרכו ומעשיו להיות כל איש הישר בעיניו יעשה ולהיות שורר בביתו הלא קיימו וקבלו חז"ל כי העולם נידון לפי רובו ואמרו חז"ל בספ"ק דקידושין והביאו הרמב"ם בפ"ג מתשובה לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא חציו זכאי וחציו חייב וכאילו העולם כולו חציו זכאי

וחציו חייב עשה עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובו עשה מצוה אחת אשרי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות שנאמר וצדיק יסוד עולם וכיון שכן שכל מעשיו פועלים גם על העולם איך הוי אמינא שיהי' רשאי לעשות כפי רצונו ובשלו הוא רשאי משא"כ בשל אחרים וזה נראה כוונת הקרא במשלי מה' מצעדי גבר כוננו כי לא לאדם דרכו והיינו כיון דלא לאדם בלבד דרכו אלא לכל העולם עכ"ח ראו שמה' מצעדי גבר כוננו זה ליעוד אחד ויסוד אחד שנוכל ללמוד מן היסוד הנ"ל לפי רובו אמנם עוד לימוד שני המועיל מאוד נוכל ללמוד מזה לשמור עצמו מכל חטא ופשע שאיך אעשה הרעה הגדולה הזאת חטאתי לאלקים שע"י החטא ההוא לאלקים אפשר שיעשה רעה גדולה לכלל העולם ויהי' ע"י עבירה שבין אדם למקום גם עבירה שבין אדם לחבירו ועבירה שבין אדם לחבירו קשה יותר התשובה שאפי' יוה"כ אינו מכפר עד שירצה את חבירו ועד"ז אני מפרש הקרא בקהלת תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה תהי' רעה מל הארץ ואמרו חז"ל תן חלק לשבעה אלו שבעה ימי שבת וגם לשמנ' אלו שמונה ימי מילה ונראה עפ"י הנ"ל כל העולם נכלל בכלל שבעה ימי שבת והוא בנין העולם וכאשר אמרנו שבכל מעשיו פועלים על כלל העולם ועי"ז ראוי לאדם להרחיק מעבירת שהוא הנקרא בשם שמונה ימי מילה למול את ערלת לבבו כנא' ומלת' את ערלת לבבכם ונאמר ומל ה' את לבבך להרחיק מתאוות וזה שאמר תן חלק לשבעה היינו שכל מעשיך הוא חלק לשבעה והעולם נידון עפ"י כולו ולזאת וגם לשמונה ועי"ז תסובב לבבך למול אותו ולחתוך מתאוותך לשם ה' כי לא תדע מה יהי' רעה על הארץ אולי תכריע אתה את כל העולם כולו שב לחובה חלילה או תזכה להכריע לזכות, ולימוד ויסוד הנ"ל שפעולת האדם פועל ונידון עפ"י רובו יש לה עוד יסודות טובים שעי"ז יהדר לסבב את טובת חבירו ויראה להוכיח ולשוב רבים מעון כי ידע שגם לעצמו הוא עושה וכנאמר הוכח תוכיח את עמיתך שע"י שתוכיח לעמיתך גם לעצמך תוכיח ותפעל לך כנ"ל השתדל להשיב רבים מעון וכבר אמרנו שיסוד הנ"ל הוא גורם שלא יהי' אדם עומד על דעתו אלא יתערב דעתו עם דעת הבריות בכל נידון ונידון וזה יש לקרוא בכלל מסכה יינה דיין נמלץ לתורה ולחכמה והמיזוג והמיסוך היינו לערב דעות כל איש איש ואיש לערבם ולעשות מהם על ידי התערבם משקה אחד להוציא הדין והדיע' לאמתו ובזה יכנה התורה והחכמה והלימוד הד' כיון שהעולם נידון בשביל רובו א"כ אפשר שהוא זוכה גם בשביל אחר ועי"ז ישפיע מחלקו גם לעניים וירבה בצדק' ובגמ"ח הועיל והוא ג"כ נהנה הרבה פעמים בזכות אחר ובמעלתו וטובתו והיינו בכלל ואף ערכה שולחנה וזה כוונת המדרש הנ"ל שביאר חכמות בנתה ביתה על

אוהל דהינו בריאות עולם שנברא בחכמה כנא' וחכמה יסדה ארך וכדי לקרב התכלית להיות נגד הפנים קרבת אלקים כדלעיל לכך בנתה אוהל מועד להיות לציור ולמופת נגד כל איש שקרבת אלקים יחפצון חצבת עמודי' שבעה חצבה ותיקנה ועשתה החכמה כה לעמודים שבעה דהיינו לפי הנ"ל שיהי' הכל תלוי' בכלל העולם ויכפר ויתקן זה על זה ויהי' העולם נידון בכלל והיינו שבעה ומפרש איך יקרא זה עמוד ומה יש מעלה ביסוד הכלל הזה אמר טבחה טבחה שעי"ז יסבב שגם אחרים יזבחו לה' ויקרבו ושנית ומסכה יינה שעי"ז לא יהי' עומד על דעתו אלא יערב דעתו ויהי' דעהו מעורבת עם הבריות ואף מעלה שלישית שערכה שלחנה וחז"ל המליצו במדרש הנ"ל טבחה אלו הקרבנות שע"י הקרבנות מקרבין גם אחרים ומסכה יינה אלו הנסכים שעי"ז יהי' אות שמנסך יינו היינו שישפוך שכלו ע"ג המזבח דהיינו כרצון הבורא ב"ה ולא יעמוד על דעתו לא נגד התורה ולא נגד חבירו ואף ערכה שלחנה זה לחם הפנים שעי"ז יתן לעניים בסבר פנים יפות וא"ש:

אמנם עדיין צריכין אנו למודע' שלא די שמעש' עבודה פועל על כל העולם הזה אלא גם על העולמות העליונים שמתקיימים במעש' העול' התחתון וזה שהמליצו חז"ל במדרש פ' ויצא והנה סלם זה המזבח מוצב ארצה וראשו מגיע השמימ' והיינו החיבור ע"י הקרבנות מוצב ארצה וגם ראשו בשמים ומלאכי אלקים הכהנים עובדי ה' עולים ויורדים בו והמופת על זה היא היציאת אש מן השמים לאכול את העולה ואת המנחה ואיך תפעול תפילת הצדיקים להשלים רצון יראיו עד למעלה למעלה ואיך ע"י המעשים קרוב ה' לנבואיו ומשלח את רוחו אליהם ובשם יקראם ובחר בכהני שלוחי דרחמנא לקבל הקרבנות ולעבוד אותם ואם כח המעשה גדול כל כך איך לא יפול לב האדם החוט' בשם לו על לבו איך ע"י מעשיו הי' יכול לפעול גדולות ונפלאות ולא די שלא פעל זאת אדרבה הלך אחור ופגם בכמה ענינים עד למעלה הלא יבוש ויכלם יציר חומר על זאת ולזה בצאת אש מן השמים ותאכל הי' ישראל בין השמחה והעצב והבוש' השמחה על שבאמצעות קרבנותיהם נתגלה כבוד המעשה ורצון ה' ולכך כשיצא אש ירונו בשמחה וגם נפלו על פניהם בבושה ובכלימה איך בכל זאת חטאו לה' וכ"ש כשישים האדם אל לבו שבאותו עת עצמו שחוטאין גם אז השגחת ה' עליהם ואינו מונע כל טוב מהם והראי' כמו שנאמר בנחמי' שסיפר גם עשו עגל מסכה ויעשו נאצות גדולות וגם אז מנך לא מנעת מפיהם ועמוד עננך עומד עליהם וגו' ע"ש והאדם יעלה על דעתו שאינו ראוי כן דבזה הוי כאילו מחזיק ידי עוברי עבירה אבל חסדי ה' הגדולים ורואה כי הבחירה היא נצרכת וגם רואה שיבוא מזה דבר טוב או בן שיוליד עושה חסד לאלפים ובזה אני מפרש

במלכים במאמר אלי' ענני ה' ענני וידעו העם הזה כי אתה ה' אלקים ואתה הסיבות את לבם אחורנית והיינו שעי"ז ידעו שהעולם מחובר ומה שנעשה בעוה"ז בשם אלקים ובטבע שגי' אלקים הוא נעשה למעלה בשם הוי' ב"ה ואתה הסיבות את לבם אחורנית ר"ל את כמו עם ר"ל שאפי' בשעה שלבם אחורנית אתה היית מנהיגם ועושה סיבובים להם לטובתם ובזה עצמו נתביישו ונפלו על פניהם, והנה החיבור הזה נלמד ג"כ במה שבחר ה' דווקא בשמיני למילואים לקרוא לאהרן ולבניו דשבעה הם ימי העולם אבל השמיני הוא למעלה מן הטבע והיינו שקרא אותם מלמעלה וזה שדרשו חז"ל תשלח נערותי' תקרא דקאי על יום השמיני שקרא לאהרן והיינו דמסיים על גפי מרומי קרת היינו למעלה מן השמים ובזה עצמה תפרסם שאפי' הפתי יראה זה כיון שבעיניו יראה ולזאת גם פתי יסור הנה וגו' ועזבו פתאים וחיו היינו חיות הנצחיי כי סכל אדוק ומחובר כיון שפועל על למעלה וא"ש הכל:

והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני וגו' יש לפרש ע"ד הנאמר במדרש בפ' קדושים העליונים שאין בהם יה"ר די להם בקדושה אחת אבל התחתונים שיש בהם יה"ר הלואי ויעמדו ב"ב קדושים והכוונה על הגדרים וסייגים שאין להם שייכות בעליונים הואיל ואין בהם יה"ר לכך עושים דברו לשמוע בקול דברו משא"כ בתחתונים שצריך חיזוק וסיוע וגדרים כדי שיוכל לעמוד ולכך אמר והתקדשתם בבנין התפעל להורות על חיזוק הפעולה שרק ע"י חיזוק הפעולה אפשר שיהיו קדושים כי קדוש אני ר"ל רק השי"ת אפשר לו להיות קדוש ולעמוד בקדושה אחת:

פרשת תזריע

בפרקי אבות פ"ג מי"ה ראב"ח אומר קינין ופתחי נידה הן הן גופ' הלכות תקופות וגמטריאות פרפראות לחכמה ונראה בעזהש"י לפרש ונקיים לפרש דברי המדרש שראיתי בס' מטה נפתלי לא אכל אדם מעץ הדעת עד שהראה לחוה דם נידה והוא פלא וביותר קשה הלא זה מן העונשים מן הרבה ארבה עצבונך והרונך ונראה כוונת המדרש לפי מה שראיתי ספרים לפעמים הצדיק נופל ממדרגתו שעי"ז אדרבה עושה נחת רוח לבוראו באם מתאמץ לשוב למדרגתו וגם לעצמו הוא נחת רוח ששב ונתעלה כי דבר שהוא תמידי אינו עושה רושם על האדם ואינו פועל עליו להיות אהוב כמו שדרשו חז"ל אשר אנכי מצוך היום בכל יום ויום יהיו בעיניך כחדשים וה"נ אמרו במדרש שלכך הטביע ה' את טבע האשה להיות בנידת דוותה להיות מרוחקה מבעלה כמה פעמים שעי"ז נתחדש בכל עת אהבתה ועי"ז יהי' שלום בית יותר וזה הי' פיתוי היצר הרע והנחש לאדם שע"י העץ דעת נעשה טוב ורע לפעמים טוב ולפעמים רע ועי"ז אדרבה יהי' עבודתו

יותר חשוב ויתר אהוב בעיני ה' ויותר נחת רוח לבוראו כשם שהאשה אהוב יותר ע"י דם נידה ובמקום הריחוק שם הוא הקירוב ובזה באמת נתפתה והיינו דקאמר המדרש הנ"ל דלא אכל אדם עץ הדעת עד שהראה חוה לו מעלות הריחוק ונפילה ממדריגה שזה מדריך לטוב כזה הראה הנחש מעלות העץ טוב ורע וניסת בזה, ולכך נעשה מדם כנגד מדה שבזה הסברא שהועיל לנחש ולאשה להסיתו מזה עצמו נענשה בדם כידה ולידה וכנאמר הרבה ארבה עצבונך והרונך וגו', ולזאת הואיל והאדם נעשה עלול לחטוא וליפול ממדרגתו הטביע ה' בו ג"כ תשוקה שיתאוה למקור אשר ממנו נולד וחן מקום על יושבי' וחן מקום יולדתו עליו וכל דבר שואף למקומו ומה"ר וגם ציפור מצאה בית ודרור קן לה לשוט לפרוח אל הקן ואם רובצת על האפרוחים להרבות זרע ולקיים מינה כאלו הם שואפים להחזיק קיומם וחיותם לעולם זה ראוי לאדם לעורר לשוב לה' ולילך בדרך הטוב שתוכל הנשמה לשוב לממחן חפצה למקורה וגם האדם עפר מן האדמה ממזבח כפרה נברא וה' עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים וכל שכן שראוי לעורר אותו אם ישים אל לבו שרק הדרך הטוב נותן הנצחיות והקיום אשר אליו שואפים אפי' העופות ואפשר שלכך קרבן היולדת קן לעורר אותה על תשוקה הנ"ל וכן קרבן הזיבה עפ"י הנ"ל הוא על דרך זה:

אמנם מי צריך התעוררת הזה מי שהוא חלוש ונופל ממדרגתו ולזאת צריך הוא להתאזר ולהתחזק ע"י ציורים כאלו אבל מי שהולך בכל עת בדרך הטוב ומקיף וסובב הולך על דרך אחד א"צ לזה והיינו דקאמר במשנה הנ"ל קינין הלימוד מן הקינין איך תשאוף לנצחיות ומקורה ופתחי נידה איך ע"י נידה והרחקה נתרבה אהבה כך במקום בעלי תשובה אין צדיקין עומדין בחינות אלו הן הן גופי הלכות הם העושין לגוף החלוש ונופל להיות מהלך אבל תקופות שהיינו תקופות השמים הסובבים בלי נפילה והגמטריאות החשבון ההוא המופשט ההולך אל בלתי תכלית כאילו הוא נצחיי הרעיון הזה הוא פרפראות ממתיק לחכמה ועיקר [אולי נמלץ יותר לפרש הן הן גופי הלכות היינו דבחינות ולמודים של קינין ופתחי נדה אף שגורמים לאדם להיות הולך וטוב בכ"ז נגד בחינות ולימודי התקופות המה רק גופים עיקרים ונערכים כערך גוף נגד הנשמה כנל"ה] וע"פי הדרך הנ"ל שפתחי נידה ויולדת הם המלמדים על מעלות התשובה שאדרבה נתעלה המדרגה ע"י זה אפשר ליתן טעם שלכך נאמר כאן ביולדת לבן או לבת תביא כבש לעולה ונאמר עולה קודם לחטאת ופרש"י דהיינו למקראה דהיינו כיון שהוא בעל תשוב' ושהוא עלול ליפול צרך לשום לנגד עיניו מעלות הנצחיות כדלעיל שהוא הרמז

העולה קודח לחטאת למקראה, ואפשר שמרמז כאן הגאולה שנקראת מדברי נביאים לידה ואז כל הרשעה תכלה ואז עולה קודמת:

פרשת מצורע

במדרש רבה כי תבאו אל ארץ כנען וגו' ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם הד"ד אך טוב לישראל אלקים לברי לבב וצריך ביאור ההמשך ובמדרש שם אמרו יכול לכל ת"ל אלקים לברי לבב וצריך ג"כ ביאור ונראה בעזה"י אחד מעיקרי אמונתנו שהשי"ת משיח בעליונים ובתחתונים לא לבד השגחה כללית אלא גם השגחה פרטית ופרטי פרטית טל הכל משגיח השי"ת ומשדד ומנהיג את עולמו וסיבת כל המסובבים בעולם וכל אישי האדם הם חשובים בעיני המקום כעולם מלא שהרי גם העולם מלא אינו נחשב לגדולתו של הקב"ה ושמים כעשן נמלחו וא"כ היך אמר דהאדם הפרטי אינו חשוב וראוי להשגחת השי"ת שאם נאמר מצד חשיבות הרי גם כל העולם כאין נגדו וגם שמים לא זכו בעיניו וגם אם נאמר מצד ריחוק ושאין לאדם פרטי יחס להשי"ת הלא גם בינו להעולם כולו אין יחוס ועד"ז אמר אין כמוך באלקים ואין כמעשיך מלכותך מלכות כל עולמים ר"ל כיון שאין כמוך ואינו חשוב נגדך ואין כמעשיך שאי אפשר לקרב להש"י ע"י השתלשלות כמו שהתחכמו הפילסופים הקדמונים וגם קצת ממחקרי עמנו כי אינו אמת שאין יחוס לעולם בין הגשם ובין הנבדל מגשם וא"כ אין כמעשיך וממילא ג"כ מלכותך מלכות כל עולמים שאין פחיתות לזה מזה וא"כ ממשלתך בכל דור ודור וגם אין לומר מצד השנוי שאין ידיעתו כידיעתינו וכהשגחתינו והראי' על השגחתו וידיעתו הפרטית כי אי אפשר לייחס להקב"ה פעולה בטילה וכבר חלק במורה הפעולות לד' פעולות פעולת ההבל ופעולת השחוק ופעולת ריק ופעולת הטוב, והטוב היינו שנמשך הטוב התכלית הנרצה ממנה ועכ"ח אין תכלית העולם אלא האנשים הטובים וכמו שהאריך וביאר הרמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים וראיתי בני עלי' והמה מעוטים אמרו חז"ל וכבר הביא הרמב"ם שם דברי בן עזאי שאמר בראותו אוכלוסי' בהר הבית ברוך שברא כל אלה לשרתני וא"כ כיון שרק צדיק אחד יסוד העולם ועכ"ח רואה ומשגיח השי"ת על איש פרטי ועפ"ז מבואר הפסוק בישעי' סי' מ"ג פסוק כ"ה ואל מי תדמיוני ואשוו' יאמר קדוש שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר והדקדוקים רבו ובמדרש רבה פ' קהלת אמר עליו ואל מי תדמיוני וגו' א"כ יאמר קדוש וגו' וצריך ג"כ ביאור ולהנ"ל הוא מבואר מתחילה מבאר הכתוב לבטל דיעות האומרים בבריא' ע"ד השתלשלות ע"ז אמר אל מי תדמיוני ואשוה לומר בריאה ע"ד השתלשלות וכמו שאמר ג"כ בעקרים וכיון שכן א"כ

יאמר קדוש שאו מרום עיניכם והסתכלו מי ברא אלה הרי השי"ת לא יברא דבר ללא תכלית והסתכלו ג"כ שמוציא במספר צבאם ובסדר נכון וכל מסודר יש לו מסדר ולכלם בשם יקרא דהיינו שיש לכל אחד תכלית מיועד והוא לתכלית האדם המעולה וזה שאמר מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר שהרי בשביל איש פרטי נברא א"כ עכ"ח השי"ת משגיח אפי' בפרטי ואת זאת בא הקב"ה ללמד אותנו בפ' מצורע איך השגיח השי"ת על כל פרט ואם יחזיק הבית לו יתן ה' נגע בבית אחוזתם למען ישכיל וידע כי לא לו הבית ואולי יקח מוסר וע"ז מביא המדרש הקרא אך טוב לישראל אלקים ואמר יכול לכל ר"ל שהוי אמינא דווקא עבור הכלל טוב ה' ולא לפרש בדבר הנוגע ליחיד ת"ל לברי לבב גם לפרטיים להורות שגם הנגעים הם לטובה להתעורר לתשובה וזה שאמר אך טוב לישראל אלקים גם חמידת הדין והעונש הוא לטובה ולכך אמר כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזה ותראו כי טוב ולזאת ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם תדעו כי גם זה לטובה להתעורר לתשובה ולכך ובא אשר לו הבית כפרש"י והגיד לכהן ויאמר כנגע נראה לי בבית.

והנה ההשגחה פרטית הנ"ל הוא מלמדת אותנו חשיבות האדם איך אדם פרטי נחשב בעיני הקב"ה ואיך ראוי לקרב ולרחם על כל אדם שאם הקב"ה ברא עולם ומלואו בשביל יחידי סגולה והשאר הם עומדים רק ביחוס אליו א"כ האדם העומד יחיד ואין לו שייכות עם אחר ורק כל מה שהוא עושה לעצמו זה הוא אינו חשוב ואינו ראוי לחיים שאם הוא אינו צדיק ואין לו יחוס לאחרים צדיקים א"כ למה לו חיים ואם הוא צדיק א"כ הוא מחליש בזה כח האחרים וגורם מיתה לאחרים לכך גורלו ג"כ איכו לחיים והוא המצורע אשר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו וחשוב כמת ובזה יש ליישב המאמר במדרש רבה מעשה ברוכל אחד שהי' מחזיר בעיירות וקרא מאן בעי סמא דחיי אודיק עלי' ר' ינאי וגו' ואמר לא את צרכית לדידי ואודוקי עלי' וביאר לו הקרא מי האיש החפץ חיים וגו' עי"ש במדרש ובעקידה פ' זו ועפ"י הנ"ל נראה דהנה דבר שגורם אריכות ימים הוא גמילות חסד דאפי' אם חטאו גרם או זמנו בא להסתלק מן העולם מ"מ אפשר בזכות הרבים הנהנים ממנו ישאר בחיים וכנאמר רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד אמנם יש עוד דבר הגורם אריכות ימים הוא התורה כנאמר אורך ימים בימינה וגו' ונאמר כי היא חייך ואורך וגו' והרבה פסוקים כיוצא בזה שע"י התורה נחלש כח היצר והחטא המביא את המות וממילא יאריך ימים אמנם יש חילוק בין הנך ב' הסיבות וגורמים החיים התורה גורמת החיים דוקא תורה לשמה כנאמר אורך ימים בימינה וא"כ אי אפשר שיאמר שמי שחפץ חיים יעסוק בתורה שא"כ כבר אינו עוסק בתורה לשמה ואין

לה סגולה ה"את יתירה מעלה של גמילות חסדים שגורמת חיים אפי' בשלא לשמ' וא"כ איש החפץ חיים ואוהב החיים והימיר לראות טוב והצלחה להיות לו עושר וכבוד לזה אין תקנ' בסם חיים של תור' אלא בנצור לשונך מרע כיון שהוא שומר פיו ואינו רוצה לדבר גנאי בחבירו שהוא נברא בצלם אלקים ולא ימלט שאין לו מידה טובה וגם שהרי הוא אדם עלול לטעות ולחטוא ומי שילמד זכות כזה על חבירו וידונו לזכות זה גם לא יקום ולא יטור שמעביר על מידותיו משום חולשת האדם וכך ידינו אותו לזכות וכמו שאמרו חז"ל נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע דכיון שהוא מחשיב האדם לחלוש וכן האמת אין הקב"ה מדקדק עמו אבל מי שמדקדק עם חברו וא"כ עכ"ח יחשיב האדם לגבור על חטאיו וגבר על חטאיו א"כ לפי שיטתו ידקדקו עמו וגם עד"ז אמר שלמה הע"ה שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו והיינו שלא ידבר באדם מצד חולשתו גם עמו לא ידקדקו וזה העצה שיעץ לן דהע"ה באיש החפץ חיים ואוהב ימים לראות טוב ישים לנגד עינו חולשת האדם ולא ידבר מחברו וידונו לכף זכות וגם יסור מרע ולא יגבה לבו לאמור אני אעשה ולא אחטא אלא יעשה טוב אחר שיסור מרע ויבקש שלום ויהי' ירא חטא ויראת ה' תוסף ימים הואיל ומרחק עצמו מן החטא ומכיר חסרונו ואין לחוש שיקולקל ויכול להאריך ימים והוא באמת סמא דחיי ולכך משה מזהיר לישראל זאת תהי' תורת המצורע היינו המוציא שם רע באגודים אז ואזוב וכפרש"י שישפיל עצמו והוא השורש והסיב' לרע וסר שורש עונו וחטאתו תכופר:

והנה יותר יש לכוון בלשון הקרא עפ"י אבות הוי מתלמודיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה והכוונה דהנה לפעמים יש אוהב שלום שאינו מרגיל קטטה עם הבריות אבל עי"ז הוא אינו איש אמת שמניח האמת והאי עלמא עלמא דשקרא אבל בזה אדרבה צריך שיפרסם האמת ולגלות לעוברי רצון ה' את שקרם ועד"ז שמעתי מפי מורי הגאון מהרמ"ס זצ"ל האמת והשלום אהבו היינו האמת והשלום אהבו ובבחינה הזאת אדרבה בזה רודף השלום אבל באמת הוא השלום האמיתי שבזה אוהב גמור ואמת לא אוהב שקר אוהב החיצון אלא בזה הוא אוהב אותי מצד בריאתו ותכליתו וזה שאמר במדות אהרן אוהב שלום ורודף שלום כנ"ל והיינו מצד שהוא אוהב את הבריות מצד בריאתם לא למשוך מהם תועלת או לכבוד עצמו הוא דורש אלא אמיתי ולזה מקרבן לתור' ואיש כזה יש לו חלק גדול בעולם הזה ובעוה"ב שהם הדברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא וזה שאמר דהע"ה מי האיש החפץ קיים היינו החיים האמיתיים המוסריים והנצחיים וגם מבקש ואוהב ימים היינו החיים הזמניים וגם מבקש לראות טוב הצלחה ומי שמבקש שיהיו ג' אלו קשורים ודבוקים יחד

והשיב שלזה צריך שיקשר ויחבר ג"כ מדות טובות שהם ג' כללים אחד נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה היינו ב' מיני לשון הרע וכמו שכ' הרמב"ם בפ"ז מהל' דיעות אחד שמדבר בפירוש והב' שמדבר בדרך שחוק ורמאות ועל שניהם אינו די שלא ידבר אלא צריך שישמור וינצור פיו ולשונו מצד שהוא רגילות באדם וכמו שאמרו כולן באבק לשון הרע ועי"ז כיון שלא יעשה לשום אדם רעה יזכה בעוה"ז בהצלחה ע"ד שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו ובפרט אם שומר לשונו מצד שזה האדם נברא בצלם אלקים ובן אברהם יצחק ויעקב ואיך יגנה אותו וגם מצד שהוא מכיר חולשת האדם כנ"ל ישוב המדה השנית סור מרע ועשה טוב שיסור מכל רע מצד חולשתו וכיון שיהי' מושרש בזה עוד יבוא לכלל מדה הג' המשלמת הכל שיבקש שלום וירדפהו והיינו כנ"ל שיאהב האמת והשלום ועי"ז ממילא יזכה לפירות בעוה"ז וקרן קיימת לעוה"ב ויזכה לחיים כנ"ל בעוה"ז והואיל וזכות הרבים תלי' בו לא יבוא לידי חטא וממילא יחי' חיים בטוחי' וזה שאמר שהזהיר משה וזאת תהי' תורת המצורע היינו המוציא רע ביום טהרתו והובא אל הכהן היינו שזה יהי' לו ללימוד דווקא אם נטהר יכול לבוא אל הכהן שאל"כ בדד ישב מצד שהאדם חלוש וילמד משכניו הרעים כשם שמחלת הגוף יש מהם ארסיים המחליאים ומדבקים באדם אחר כך בחולי הנפשות והולך את חכמים יחכם ורוע כסילים ירועע היינו שבעצמו יש לו לאדם חלק המחכים הנפש והנשמה וחלק שעושה אותו רע היינו יצה"ר שבגוף והולך את חכמים יחכם ע"י חלק הנשמה שמתעורר ע"י ומצא מין את מינו וניעור ורוע כסילים ירוע מחלק היצה"ר ומצא מינו וניער ולכך בדד ישב בעת טהרתו אדרבה ידבק בחכמים ותלמידיהם בכהן שהוא מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום עד יתקיי' בנו הקרא בישעי' וכל בניך לימודי ה' ולא יהי' צריך להיות רודף שלום אלא ורב שלום בניך בבי"א:

פרשת אחרי מות

במדרש רבה בפסוק איש איש אשר ישחט שור וכו' חוץ למחנה הה"ד עושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים ה' מתיר אסורים כל מה שאסר לן התיר לן אסר לן דם התיר לן כבד אסר לן חלב התיר לן חי' וכו' עיי"ש שהאריך וצריך ביאור והמשך לכאן הנה רמב"ן כתב דפשטא דקרא משמע כמאן דאמר בשר תאוה אסור במדבר ולכך כל בשר הנאכל הוא קדשים וצריך להביאו למשכן ושפיר סתם הקרא ע"ש. והנה טעם דאסר לן במדבר בשר תאוה יש להסביר דהקב"ה לא התיר בשר בע"ח אלא לצורך דאדם הראשון הי' אסור לאכול בשר עד כח לאחר המבול וביאר בעל העקדה שם דלאחר המבול שירדה תשות כח קצת לעולם שהרי חזינן שנתמעטו ימי חיי הדורות והי' צורך באכילת הבשר

לחזק גופם ולכך זה מעלה ושלימות לבע"ח שעל ידו יחזק כח האדם לשרת את קונו ע"ש ומצד טעם הזה א"ש במדבר שאכלו המן לחם אבירים שנשתנה טעמו לכל מיני מאכלים והי' בו כל הכוחות שוב לא הי' צריכין לבשר לחזק גופם והי' כמו קודם המבול ולכך אסור להם בשר אמנם כבר כ' בספרים דכל הדברים צריכין להתעלות ומעלה לדצ"ח שע"י זה שאדם אוכל אותם נתעלו ונתדבקו באדם ונעשה כל העולם חיבור אחד ולזאת צוה השי"ת שאם ירצו לאכול בשר יקדישו לשלמים ויהי' מהם בשר קודש וגם יאכל האדם מהם ויתעלו ויתדבקו באדם והכל אחד ולא יהי' נעשה לבעלי חיים שלא כדין ויהי' להם ג"כ עליי' ולכך אם שחטן בחוץ חשוב לי' הקרא כאלו דם שפך שעשה שלא כדין וגם ביזה קודש ולכך חייב כרת ועפ"י האמור שיש למאכל עלוי ע"י אכילת אדם נראה לי טעם מה שאמרו חז"ל כל מה שאסר לן התיר לן כנגדו דעלוי הנ"ל שייך בדברים טהורים ובטמאים מה איכא וכלי מעשה בראשית אחד הוא אמנם ע"י שהתיר לן כנגדו דבר שיש לו אותו כח ועצמיות לכך אפשר שע"י אכילת אותו דבר היתר נתעלה המין כולו:

ועפי"ז א"ש המשך המדרש הנ"ל דהפסוק אמר אשר ישחט שור או כשב חוץ למחנה כאלו דם שפך דנעשה להם שלא כדין כמו שהסברתי וע"ז מביא הקרא דעושה משפט לעשוקים דיש ללמוד ק"ו אם לבהמה כך לאדם לא כ"ש והיינו דמפרשה זו למדנו הה"ד דהשי"ת עושה משפט לעשוקי' ולכך נותן לחם לרעבים היינו ישראל שנאמר ויענך וירעיבך ולכך ניתן לישראל רק לחם למעוטי בשר דבשר תאוה אסור להם לרעבים דהיינו תאוה כנ"ל וה' מתיר אסורים ר"ל לפי המדרש דרק אם נשחטו להשי"ת דהיינו לקדשים זה מתיר אסורים דעי"ז נתעלה וע"ז מביא הדרש שלכך נקט קרא לשון רבים דלא קאי דווקא על איסור זה אלא גם על שאר איסורים שכל שאסר לן שרא לן כנגדו כדי להעלותו. וא"ש, וכיון שהשי"ת עושה משפט אפי' משפט בהמה כ"ש שראוי לאדם להיות נזהר במשפט ודין חבירו שלא להשיג גבולו ולפרוץ ברשות ודין של חבירו וכ"ש שראוי לאדם שלא להשיג דין וחיוב של חלקי גופו ונפשו ליתן לכל אחד כפי הראוי לו ושמרתם את נפשותיכם כתיב ואם יהנה ויעשה דברי' נגד רצון נשמתו אזי אכילת הגוף ענוי לנפש וכמו שפרש"י צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר דאכילת הצדיק אינו כדי למלאות גופו שאז כריסה מלאה זיני בישא ואז נוטה לתאוות ולא לעשות רצון בוראו אבל האוכל כדי שיהיה לו כח לעבוד השי"ת ומשבר תאותו ותאוה נהי' תערב לנפש פי' המפרשים נהי' לשון שבירה שע"י שמשבר התאוה הורגל בזה ואז אינו צריך ללחום מלחמה לעשות רצון בוראו ואז תערב לנפש שיהי' מעש' הנפשיי ערבה ולא ע"י

מלחמה ועד"ז אמרו עליו על הלל על קרא דגומל נפשו איש חסד שהלל בשעה שהי' נפטר מתלמידיו הי' מהלך והולך עמם וא"ל תלמודיו להיכן אתה הולך איל לגמול חסד עם הדין האכסניא בגו ביתי א"ל כל יומא אית לך אכסנאי א"ל הדא נפש עלובתא לאו אכסנאי היא בגו גופא יומא דין היא הכא למחר לית הוא הכא ועפ"י הנ"ל שהלל אע"ג שהי' נפטר מתלמודיו הי' הולך עמהם וכל מעשיו ומחשבותיו הי' עליהם ועמהם הי' ונראה הכוונה שלא הי' מהלך בדרך הישר לביתו אלא הי' סובב והולך עם תלמודיו עד שסיבב לבוא לביתו וע"ז שאלו אותו תלמודיו מה תכלית של הסביבה הזאת ואמר כדי לגמול חסד עם אכסנאי שיש בגו ביתו והם סברו שכוונתו או להביא לו אוהבים לביתו או מאכלים או ממון ואמרו לו בכל יום יש לך אכסנאי והשיב שתכלית הסביבה לשבר תאותו אע"ג שלאחר שנפטר מתלמודיו הי' חלוש וצריך לסעד לבו לסמכו באשישות ולרפדו בתפוחים אפ"ה רצה לשבר תאותו ולהמשיך הזמן כדי שיאכל לשובע נפשו כדלעיל:

כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחוקותיהם לא תלכו וגו' הכתוב סתם וצריך ביאור ע"י פרש"י אפשר שבא ללמד לן להסיר מאתנו שבושים אשר נשתבשו בהם האומות בעת ההוא שהכל בידי המזל והאדם מוכרח בכמה דברים בפרט בעניני הזווגים אשר בא עתה לאסור להם הרבה מהם והאומות סברו שזה מוכרח וחק להם בל יעבורו הנגזר להם כפי המזל ולהורות בא ללמד כי שקר נסכם והכל ביד האדם אע"ג דהמזל ומזג הגוף יש לו כח על האדם להטות אותו לאחד מן הצדדים אבל האדם מצד נשמתו יוכל להטותו על איזה צדדים שירצה והגוף בידו כגרזן ביד החוצב בו והנה הסובר שמזגו או מזלו הוא המדריכו ואין לו נטי' אז מעשיו מיוחסים לארצו ומקומו כפי אויר ומזג הארץ ההוא או מזלו אמנם המודה על האמת יודה כי לא הארץ גורם כנ"ל אלא יש לאדם בחירה ולזה אמר כאן כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וכפי מת שהיא תטה וחגיכם לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה כפי מה שהיא תטה מזגיכם לא תעשו ובחקותיהם במה שהם סוברים לחק שמזלם גורם כן וכן לא תלכו אלא את משפטי תעשו וגו' שהציווי עצמה הוא לכם אות שהאדם בידו שלולי כן לא הי' השם מצוה לשמור ולעשות לבטלה אם אינו בכוחו וזה שאמר את משפטי תעשו וגו' ללכת בהם כי יש לאדם בחירה מצד חלק נשמתו ולזה אמר אני הי' אלקיכם. ולאחר שביאר שהאדם בעל בחירה וחפשי לעשות כל אמר ולימד שעיקר תכלית האדם הוא עבודת ה' שאי אפשר שיהי' תכלית האדם לדבר אחר בעולם שהרי בדברים אחרים אינו בעל בחירה

לגמרי כמו דאמרו חז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וגו' וגם אפשר שיוקח וינתן לאדם עושר וכבוד ובין לילה הי' ובין לילה אבד וא"כ אין זה אושרו וכמו שאמר סילון שאין האדם מאושר בחייו ואמנם ביראת ה' אי אפשר שיוקח ממנו וחישב לעשות מצוה ונאנס מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו וא"כ הוא חפשי ובעל בחירה לזה וא"כ עכ"ח זה תכליתו וזה שאמר ושמרתם את חקתי וגו' ואמרו חז"ל זה משנה שזה הוא בידך ואתה בעל בחירה עליו וזה שאמר אשר יעשה אותם האדם שרק זה הוא אשר יעשה האדם שהוא חפשי במעשיו ושאפשר צו לעשות גם יחידי אפי' הוא כערער בערבה וא"כ עכ"ח וחי בהם ר"ל שזה תכליתו וקיומו והוא תכלית האדם וכיון שזה תכליתו ראוי שהוא יהי' חשוב לו יותר מכל וכל אשר לו יתן בעד נפשו ותכליתו וככה קיימו כל ישראל בנפשותם בכל דור ודור מואסים בכבוד המדומה ובעושר מפני כבוד שמים, לקיים את כל התורה הזאת כי עליך הורגנו כל היום וגו' וישראל עצמם הם אות על אמונתם בעוה"ב וזה ג"כ יש לפרש כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב וגו' שהם אות ע"ז וכיון שרק זה חשוב בעיניהם ובעבור העוה"ב הם מואסים בעוה"ז והוא חלקם ותפארתם והצרות באים רק על דרך שאמרו חז"ל בפרקי אבות כל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני ולכך שלח ה' גם בעת כזאת מהומה וצרות ר"ל והוצרכו מדוחק לחלל יו"ט וחיינו בפחד ובהלה מקול השמועות רעות הנשמעים מפה ומפה וה' ירחם על עמו לא לנו וגו' לשמך תן כבוד וגו' והארכנו בדברי מוסר הראוים לפי העת הזאת אשר שודדים שרדו נאות ישראל בהרבה קהילות שבו ויבוזו למען ישובו ויפחדו את ה' אלקינו ויקויים בנו כי לא יטוש ה' את עמו בעבור הגדול שמו כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם אמר בלשון ק"ו שאם הואיל והתחיל ה' עם ישראל ואז לא הי' חילול השם אם לא עשה ה' לנו כ"ש עתה כשנקרא שמו עלינו ויש בזה חילול השם כי שמו נקרא עלינו תה שאמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל וגו' ר"ל בדרך ק"ו אם הואיל ה' כ"ש שיוגמר ה' בעדינו לטובה ומעשה ידיו אל ירף ובא לציון גואל במהר' בימינו אמן:

[הדברים אלו נאמרים בשבת שאחר פסח תר"ח לפ"ק כאשר נסמן בקונטרס מרן המחבר זצלה"ה ובשנה ההוא היתה שערורי' גדולה במדינתנו כידוע הי"ו]:

ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעש' אותם האדם וחי בהם אני ה' כפילות הלשון ושינוי מן הקרא הראשון נראה בעזה"י חז"ל אמרו ספ"ק דקידושין הצדיק נמשל לאילן העומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה נקצץ נופו כולו עומד במקום טהרה וכו' עיי"ש במהרש"א הנה שורש האדם וחיותו הוא בתורה ובמצות שהם מכוונים נגד חיי הגוף רמ"ח אברים נגד המ"ע שהם האברים המקיימים את האדם בעולם שס"ה ל"ת

וכיון שאדם יודע שחיותו הוא נשרש למעלה ומשם הוא שורשו וכל דבר יש לו נטי' למקורו ומצד זה יש לו לאדם המאמין נטי' לטוב לולי שנעשה לו הרגו בעניני עוה"ז וכמ"ש החובות הלבבות בשער עבודת ה' אמנם אם האדם משים לנגד עיניו חולשת עניני העוה"ז ושחיש מהרה ימללו ואינם אלא זמן מועט אז יראה כמו שקרא קהלת הבל הבלים וכו' ומה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש ואיכ"ל דזה קרא לי' נקצץ נופו כיון שקרא עניני עוה"ז בלשון הנפה שמניף לפניו אמר נקצץ נופו כשישים לנגד עיניו קציצת הנוף וחולשתו וקוצר זמנו אז כולו עומד במקום טהרה וזה קאמר הקרא לאחר שצוה בקרא הראשון לעשות חוקי ה' ואת משפטיו ללכת בהם דהיינו להרגיל בהם שיהי' עומד נגד הרגל עניני עוה"ז וכמו שכ' ג"כ בחובת הלבבות שזה אחת ממעלות התורה שמצותיה הם בעניני עוה"ז שעי"ז נעשה מורגל בדעות ומדות ההם ושוב אמר שישים ג"כ לנגד עיניו כדי להתעורר לשמור ולעשות אם יבחין שהאדם יעשה אותם וחי בהם שרק בהם יש חיי נצחיי משא"כ בשאר עניני העוה"ז וזה ראוי לאדם להתעורר לשמור ולעשות ואפשר שמרמז עוד להתעורר לשמרם דהרי כל העולם לא נברא אלא בשביל התורה ואפי' העולמות העליונים ומלאכים תלוים בתורה כמו שדרשו חז"ל תנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית אם יקבלו התורה מוטב ואם לאו אחזיר העולם לתוהו ובוהו והיינו שרמז כאן שאפי' המלאכים שנקראים חי כמו שדרשו חז"ל על כי לא יראני האדם וחי דוחי קאי על המלאכים וע"ז קאמר. וחי אפי' המלאכים בהם וכל העולמות תלוים בזה ובעשייתם תכריע כל העולמות וזה תשים לנגד עיניך, ובענין זה אמרתי לפרש דברי המדרש בפ' אמור שאמר על הקרא דוספרתם לכם ממחרת השבת וגו' שבע שבתות תמימות תהיינה ואמר במדרש אימתי הם תמימים כשעושין רצונו של מקום ואמרתי לבאר יציאת מצרים ומתן תורה צריכין להיות מחוברין כמו שבארתי כבר במקומות אחרים לענין כמה ענינים ועכשיו במה שאנו בו אמרתי לשמירת התורה ומצות צריכין אנו בטחון בה' ולולי בטחון אין אדם נזהר בתורה ובמצות והבטחון הוא יסוד לשמירת המצות שעי"ז לא יפנה אדם אל רהבים ושטי כזב וישמור שבת כראוי אפי' אם יהי' לו היזק רב על ידי שמירת שבת לבו בטוח בה' שה' ישלים לו וכבר חקק פ' אמונה בקרב לבות בני ישראל הרבעים שנה במדבר מזה ששבת לא הי' בו מן לא הי' להם חסרון אלא בא הברכה בערב שבת הי' לחם משנה וכל ענין המן הי' לחקוק הבטחון בלב ישראל לבטוח בה' הנותן דבר יום ביומו וכמו שאמר ורמי' הדור אתם ראו את דבר ה' ולכך הזכיר ה' בדברות האחרונות גם יציאת מצרים לקדושת שבת ואמר וזכרתם כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' משם ביד חזקה וגו' על כן צוך ה' לעשות את יום השבח דבשבת

יהי' בעיניך כל מלאכתך עשויה ע"י הבטחון וזה בא לן ע"י יציאת מצרים ולכך אמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' ביד חזקה ועי"ז תוכל להבחין כי הכל ביד ה' ולזאת אנו מצוך לעשות את יום השבת ויציאת מצרים הוא תלמדנו שלא יגבה לב האדם לילך בגדולות ונפלאות ולא יקשה לבו ובהיפך תלמד לאדם איך קצר עינים הוא האדם ובכל האותות לא ראה פרעה את אידו זה תלמדנו לילך בתמימות כרצון ה' וזה אומר תם מה הוא אומר דדרך התמימות במאי יצדק דרכו ומה הוא זאת הלא חכמה תקרא אני חכמה שכנתי ערמה וגם למה נקרא בלשון זאת דהיינו לשון נקבה ומי שהוא בדוגמת נקיבה שאין לה משל עצמה אלא משל בעלה ומקבלת נקרא בלשון נקיבה ולשון זאת והמשפיע נקרא בלשון זכר לשון זה ולזה מי שמלמדים אותו במידות התמימות והקבלה דווקא ישאל מה זאת וע"ז תשיב לו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים שהאדם קצר עינים ובכל האותות וחוזק יד ואפ"ה הוכרח ה' להוציאנו ממצרים ולא ראה פרעה האמת לשלוח אותנו מרצונו חפשי ולזה מתן תורה טוב שיתאחד עמו יום יציאת מצרים לא מבעי' דיציאת מצרים בעי יום מתן תורה דזה פשיטא דלולא תורה וגאולת נפש לא היה היציאה חשובה כלום ותו רק בזכות] התורה נגאלו כדכתיב בהוציאך וגו' תעבדון וגו' אמנם גם יום מתן תורה בעי' הגאולת מצרים שרק עי"ז ישמעו ויבטחו בה' וידעו כי באלקים נעשה חיל והוא יבוס צרינו וידעו כי האדם עלול לטעות כמו שראינו בפרעה וחכמיו וזה יעיר את האדם לשמוע לימודים וזה הוא שהעיר ישראל בשעת קבלת התורה לאמור כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע הבינו וידעו שאין האדם יכול להשיג מעשה ה' וסודות התורה והמצות ורק אם עושה על הכוונה שכיוון נותן התורה אז בעשי' זו כאלו ידע וקיים כל הנרמז בה וזה השכילו אבותינו בעלי מקבלי התורה שיש סודות התורה ושאין תקנה לזה אלא בעשי' וזה שאמר השי"ת מי גילה רז זה לבני לשון שמלכי השרת משתמשין בו והיינו הרז וסודות התורה שעי"ז אין תקנה אלא בעשי' ומסלה עליו כאילו השיג ופועל פעולת בעולם העליון והמלאכים כאילו כיוון והיינו שהמלאכים משתמשין בו וח"ש ויציאת מצרים מחייב לכל אדם לשמור אפי' חוקים שאין אדם משיג אותם והיינו דכשם שעשה הקב"ה לנו ניסים למעלה מן הטבע והשכל לעשות אותנו חפשי כך אנו מחוייבים לעבוד ה' למעלה מן השכל וא"כ יציאת למצרים צריך ליום מתן תורה ויום מתן תורה צריך ליום יציאת מצרים ולכך צוה ה' לספור, אלו הימים שבינתים לחבר אותם והיינו דמסיים תמימות תהיינה שב' המועדים יהיו תמימים יום מתן תורה ויציאת מצרים יחדיו יתאימו ויחזקו אחד את חבירו אמנם החזקה זו עצמו לא דיברה תורה אלא כנגד יה"ר כמו שכ' המדרש שמואל לפרש בפ"ב דאבות הוי מחשב הפסד מצוה

כנגד שכרה וגו' וקשה שהרי דאמר שם שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות וביאר הכוונה דאם בא היה"ר להפסיד המצוה, ולהסיתו שלא יעשה ואין אתה יכול לכובשו אז תבין ותשכיל ותשיב לכנד עיניך מה יהי' בסופו ואיזה הפסד ואיזה שכר ועי"ז תוכל לכבוש היה"ר וכמו שדרשו חז"ל במקום אחר ע"כ יאמרו המושלים ביצרם בואו חשבון וכו' והיינו דלא דיברה תורה אלא כנגד יה"ר וא"כ איכ"ל זה כוונת המדרש דתמימים תהיינה היינו כנ"ל הא דברי תורה אין צריכין חיזוק דחיוב עלינו לשמור ולעשות בלי טעם ע"ז בא ליישב אימתי הם תמימות כשעושין רצונו של מקום ופירוש עושין היינו הפי' כלשון הגמרא מעשין ע"י גוי והיינו כשצריך כפי' לכוף יצרו אז תמימות תהיינה וא"ש וסיימתי בדברי המדרש על קרא דעורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו אמר במדרש דצפון אמר אני אביא בניך מגלותם ותימן אמר אני אביא אמר השי"ת הפיחי גני יזלו בשמיו מתרוו מתרווייהו עי' בלשון המדרש ונראה ב' דברים אמרו חז"ל שמקרבין הגאולה אמרו צדקה גדולה שמקרבת את הגאולה שנאמר ציון במשפט וגו' ואמרו חז"ל אין הגלות מתכנסות אלא בשביל המשניות שנאמר שם יתנו בגוים עתה אקבצם דהיינו ע"י הקבלה שאנו מחשיבים לאבותינו ומקבצים דעות ותורת אבותינו ועי"ז גם הגלות מתכנסות אמנם האמת תרוויהו צריכים דאין כל העולם יכולין ללמוד ולאו כל אדם זוכה אמנם ע"י המחזיקים נתפשר הכל ויש תקנה לכולם ובס' מטה נפתלי כ' דצפון מרמז על הממון ותימן דדרום על החכמה כמו שאמרו הרוצה להעשיר יצפין ולהחכים ידרים וא"כ איכ"ל זה כוונת המדרש דצפון אמר אני אביא בניך היינו בזכות הצדקה להזהב והכסף הבא מצפון ודרום אמר בזכות החכמה והתור' והמשניות והקבלה ותורה שבע"פ שהוא מקבץ הגלויות ומידה כנגד מידה וע"ז השיב הקב"ה כיון דאי אפשר לכולם ללמוד הפיחי גני נתבסמו כולם יזלו בשמיו ואתי שפיר דבא משניהם ובא לציון גואל בבי"א:

פרשת קדושים

איתא במדרש רבה ר' אבין אמר תרתי ר"א אמר משל למלך שהי' לו מרתף יין והושיב המלך שומרים מהם נזירים ומהם שיכורים לעת ערב בא המלך ליתן שכרם נתן לשיכורים שני חלקים ולנזירים חלק אחד א"ל אדונינו תמלך לא כלנו שמרנו כאחד מפני מה אתה נותן לאלו ב' חלקים ולנו חלק אחד אמר המלך הללו שיכורים הן ודרכם לשתות יין לפיכך אני נותן לאלו ב' חלקים ולכם חלק אחד כך העליונים שאין יצה"ר מצוי בהם קדושה אחת שנאמר ובמאמר קדישין שאלתא אבל התחתונים לפי שיצה"ר שולט בהם הלוואי בשתי קדושות יעמדו הה"ד דבר אל כל עדת בני ישראל וכתיב והתקדשתם והייתם קדושים ר' אבין אמר, אוחרין משל לבני מדינה שעשו ג' עטרות למלך מה עשה

המלך נתן בראשו אחת ושתים בראשם של במו כך בכל יום ויום העליונים מכתירים להקב"ה ג' קדושות מה הקב"ה עושה נותן בראשו אחת ושתים בראשם של ישראל הה"ד דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו והתקדישתם והייתם קדושים וגו' והמדרש צריך ביאור [והנראה בעזה"י ביאורו כבר כ' הרמב"ם בשמנה פרקיו וביד החזקה הל' תשובה דהרשות נתונה ביד כל אדם להיות או צדיק או רשע ולהיות צדיק כמשה רבינו ולא עוד אלא שלכל אדם נתן הקב"ה בקרבו חלק אלקי להיות לו לעזר ולמגן וחפץ לטוב ולרצון ה' וכמו שתיקנו חז"ל ברוך אלקינו שבראנו לכבודו וגו' וחיי עולם נטע בתוכינו וכו' ואם אמנם שאין טבעי האדם שווין ויש אדם שדרך הטוב קשה לו להשיג יותר והוא נוטה יותר לרע לפי מזגו ובה פך אדם שנוטה יותר לטוב וקל לו להשיג הדרך הטוב אבל זה הוא רק במקרה היינו שאינו עצמיי בנפש אלא עאפ"י מזגו והרכבתו דהנה כבוד האומן אם עשה מעשה שצלחה בידו וכן אם הוליד אדם בן חכם אשר הוא מהודר בשלימות הוא יקר לאבותיו לא לבד שבן חכם ישמח אב אלא גם הוא יקר לאבותיו וכנאמר עטרת זקנים בנים וככה בדמיון הזה כביכול אם העולם אשר ברא ה' הוא ישר וחשוב ומתוקן לתכליתו הוא כביכול כבוד ה' כנאמר יהי כבוד ה' לעולם ואם ישראל נוהגים עצמם כבן חכם ישמח אביו בשמים והם כמו תפארת לבוראם וכנאמר ומעשה ידי להתפאר אבל אם העולם אינו הולך בדרך ישר ואינו מתוקן לתכלית הבורא אד כביכול בן כסיל תוגת אביו וכל שכן שאינו לפי כבודו וא"כ העולם דנוהג כמנהגו ושני אלפים הי' תוהו וגם שני אלפים שניים נהי שהם אלפים של תורה וה' נתן תורה לעמו ישראל מ"מ לא הי' העולם מתוקן ורובם חטאו ואפי' ישראלים הרבה פעמים לא הי' לפי כבוד ה' וא"כ אין העולם בין העולם שעבר ובין העולם ההיה לכבוד ה' ועכ"ח תכלית הי' רק לעולם העתיד ולעולם התיקון ועד"ז פי' במדרש שמואל באבות כל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו ואומר ה' ימלוך לעולם ועד שזה עצמו דכיון דכל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו והעולם דהשתא אינו לפי כבודו ועכ"ח ה' ימלוך לעולם ועד והיינו בעולם העתיד והקב"ה יודע עתידות ולפניו נגלו כל העולמות עד סוף כל הדורות ולכך ברא ה' את עולמו לכבודו וזה נראה השבח של מלאכי השרת קדוש קדוש קדוש צבאות מלא כל הארץ כבודו היינו ג' קדושות נגד הי' הוה ויהי' מלא כל הארץ היינו המילוי של כל הארץ [זמן הממלא כל הזמנים] הוא כבודו והיינו ע"י העולם העתיד אבל השתא הכא עדיין אינו כבודו ואם אמנם התנהגות העולם דהשתא אינו לפי כבוד ה' מפני שהרשעים רבים וצריך לאדם הרוצ' להיות צדיק התחזקות הרבה לא כמו שהוא מיועד לעתיד אך

השתא הוא כבוד להעומדים בנסיון וכבשו היצר ועי"ז נעשו קדושים כי רק מי שעמד בנסיון הקב"ה מייחדו [כנראה מחיבור הדברים וגם ממה שלא נתבאר משל הראשון שבמדרש נשמט דף אחד מקונטרס מרן המחבר ז"ל בכל זאת מובן ההמשך כאשר יראה הקורא] ובזה עצמו שאנו מוכיחין שעכ"ח עוד ישמע בערי יהודה קול ה' ויהי' רעב לשמוע בקול ה' ויהי' שמו שלום וכסאו שלום זה יהי' בראשנו וזה יעטרנו ויושיענו לכבוש היצר הגדול והנורא בעתות הללו שאדרבה כל שכח היצר נתרבה וכבוד השמים נתמעט ואין הבריאה לפי כבודו זה ראוי שירבה תאוותנו ותשוקתנו לברר לנו האמת לשאוף ולילך אחריו וזה שאמר במדרש הנ"ל ר' אבין אמר אוחרי' משל למלך שעטרו אותו מדינה בג' עטרות היינו בג' קדושות דהמלאכים של מעלה נתעלה בכל הזמנים כנאמר ובהיכלו כולו אומר כבוד אבל מעולם התחתון נתלבש הקב"ה רק בעטרה אחת שהוא בעולם העתיד ולזה מניח אחת על באשו ושתים בראש בניו כדלעיל דשתים היינו בב' זמנים העבר וההווה מניח הקב"ה העטרה על ראש בניו דהיינו בעטרה של לעתיד שהוא מוכרח עכ"ח בזה יעטרו בניו ויכבשו היצר ויבחרו רק בטוב והיינו והתקדישתם והייתם קדושים היינו שיתעלו באמת להיות קדושים כי קדוש אני ה' אלקיכם כדלעיל ויודע הקב"ה עתידות ועפ"י דרכו זצ"ל יש לפרש ג"כ דשני עטרות שכנגד השני זמנים העבר וההוה שניתנו בראש בניו הם לתהלה ולתפארת אשר בהם ישראל יתפאר כי עבדו את ה' בימים אשר חושך סתרו סביבותיו ית' ואותותינו לא ראינו ונהפוך הוא עליונים בני מלכים למטה דווים סחופים ומדולדלים שפלים נבזים ונרדפים בגוף ונפש מקוצר רות קדושה אשר ישראל בין עמים מתבולל ומעבודה קשה על המחי' ועל הכלכלה אשר שפע אגמים יינקו ע"כ זו שכרם מהמלך העליון ית' אשר חפץ ביקרם, מלבד שכר הצפון עין לא ראתה, להנתן כתר מלכות כליל תפארת בראשם. אולם עטרה השלשית הוא כנגד זמן העתיד וזה מניח על ראשו כי לו לבדו לאה התהל' ולו לבדו יאה התפארת כי רוח הטומאה יעבור מן הארץ כלה גרש יגרש אותו והקל מעלינו לעבוד את ה' בלב בשר וטהור וגם ירחיב ה' את גבולנו ואנחנו נעבוד את ה' בשובה ונחת איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, ועד"ז פ' בהושע י"ד שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעונך כלומר אל תתיאש מלשוב גם כי הרבית לפשוע ואל תדמה בנפשך להיות מרוחק מה' רק שובה ועד ה' אלקיך תגיע להיות קרוב אליו ואהוב וכל עין לא יבדיל בינך ובינו ית' כי כשלת בעונך הכוונה כי מאפס טהרה ומיעוט קדושה אשר הגלות גורם רק לכשלון ושגגה יחשב לך עונך, ויש להמתיק יותר בעונך ע"י עונך היינו מכח שאתה בעצמך ובנפשך מעווה אתה בגלות החל הזה אשר לא ישר יחזו פניך פנים אל פנים אני לדודי

ודודי לי כקדם כי הסתיר פניו מפני הצאן קדשים וימנע אורו וע"כ תעית מדרך השכל נכשלת ונוקשת וקלקולך תיקונך אך ע"י תשובה שלימה ישוב העקוב למישור וזהו שאנו אומרים בתפלתינו החזירנו בתשובה שלמה לפניך, לפניך דייקא וע"כ מן ההכרח לשוב בתשובה שלמה לפניו ית' דהיינו עד ה' אלקיך כי כבר כשלת בעונך כנ"ל ולא תכשל עוד בעותיך ואמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' דברים היינו דברי הלל ושבח שפתי רננות במקום קרבן ואמרו אליו כל תשא עון פ' כל עבירה אפי' עון שהוא במזיד הגם שקרבן גופא אינו בא על המזיד אך הזמן גרמא עת פזורינו להיות דיבור כמעשה קרבן דמי ועוד ממעל לו מצד המניעות והטרדות והצרות כנ"ל עד שאנו מבקשים ומתפללים ונשלמה פרים שפתינו פ' הלואי כשיבנה במהרה המקדש ואז יעלו על מזבח ה' פרים יהא רעוא שנשלם עם הפרים ההם שפתינו כלומר תשלום עבודת ארשת שפתינו כהיום הזה אשר מאוד גדלה בערכנו ובערך מעמדינו ומצבנו ועל העת הזאת דיבר דוד המלך ע"ה זי"ע ברוח קדשו באמרו תהלים מ"ד ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלקים והכוונה דלכן יושב בסתר העליון ית' ומרחוק ה' נראה לנו כי מנסה אותנו אם ישנו אוהבים את ה' בכל לבבנו ובכל נפשנו כדי להרבות שכרכו וזהו ה' משמים השקיף ולא יראה אותותיו בארץ הוא כדי לראות היש משכיל דורש את אלקים והוא רק נסיון לטובה וכמאמר הגמ' בסנהדרין ארשב"ג א"ר יונתן תיפח עצמן של מחשבי קיצין וכו' וכי מאחר שמה"ד מעכבת אנו למה מחכים כדי לקבל שכר שנאמר אשרי כל חוכי לו ע"כ. סוף דבר כדברי מרן זצ"ל שעתה עת לעשות לה' הפרו תורתך כשאחרים מפירים התורה וכבוד ה' נראה בענן ובזה נכח לאלקינו ית' ונמצא חן ושכל טוב בעיניו ית' והמאמין לא יחיש כי יבא יומו יום ה' הגדול והנורא וחשף ה' את זרוע קדשו וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו בב"א והדבר הנ"ל מוכרח כיון שכלי מה שברא הקב"ה פעל למענהו והכל משיג התכלית שלו ואין דבר מכל הבריאה שלא יושג התכלית. וכבר ניסו חכמי החקירה ומצאו שכל עשב ועשב וכל דבר שנברא הוא לתכלית ובזה עצמו הוא תכליתו וקיומו ואיך האדם שהוא מבחר הבריאה לא יהי' לקיומו תכלית והי' טוב לו שלא נברא ועכ"ח שעוד יבואו ימים אשר טובים מאלה והאחרון משלים ועפ"ז נרא' שלזה סיים שלמה המלך ע"ה קהלת לאחר שפרט כל הדברים ואמר לכל עת תחת השמים וגו' אמר סוף דבר הכל נשמע את אלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם והביאור עפ"י הנ"ל שסוף הדבר ר"ל אם אנו מבחינים ורואין שיש לכל תכלית עכ"ח נשמע ממנו מה שראו ויקובל לכל דהיינו את אלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם דהיינו עכ"ש תכלית כל האדם משום הסוף של עולם התיקון וע"י זה נתעלה

האדם ונעשה קדוש: שגופו נתגלה ואינו כלה והולך שהרי כל מעשה החבל הוא הולך וכלה והעבר אין וכלא הי' יהי' והיינו אם הי' עסקו ופעולתו רק בעניני הגוף והחושיים אבל אם הי' עסקו בעניני מצוה אז הוא בא עם כל זמנו ואין עולמו כלה והולך וכמו שאומרים למעלה אשרי מי, שבא לכאן ותלמודו בידו ואי אפשר שיזכה לזה אלא ע"י תורה ומצות וכמו שהמליץ לו לשון המשנה באבות פרק א' על ג' דברים העולם עומד על התורה והעבודה וגמ"ח ועי"ז נעשה העולם עומד ואינו עובר וא"כ מצד ב' בחינות הכריע שלמה המלך ע"ה שתכלית אדם לירא ה' וזה סופו ותכליתו והעולם התיקון אחד מכח הסוף והתכלית כדלעיל, ואחד מצד שהאדם כלה ואם העבר האין כלא הי' יהי' וכנפל טמון במיעוט ומים אבל ע"י יראה ומצות כי זה כל האדם הוא עומד בכאן עם כל ימיו ושנותיו ועד"ז נראה לפרש דברי רש"י בפ' נצבים אתם נצבים כלכם היום לפני ה' אלקיכם ופרש"י הואיל ויצאו מפרנס לפרנס עשו אותם מצבה וכן בשמואל התיצבו ואשפטה אתכם וגו' דעפ"י הנ"ל אמר דהואיל שע"י התורה ומצות אפשר לאדם לעשות שיעמוד בעולם וכמו שאמר עוד שם במדרש פ' נצבים אמר משה לבני ישראל אם אתם רוצים לעמוד בעולם עסקו בתורה דמה כתיב למעלה ושמרתם את דברי הברית ואחריו ואתם נצבים והיינו כנ"ל שע"י עסק התורה נעשה מעולם עובר עולם עומד אמנם התורה אינה לומדת את עצמה והיא מוכחת בקרן זווית והקב"ה מעמיד בכל דור מנהיגים ופרנסים אנשים הקוראים בשם ה' והפותחים עיני ולבות בני אדם וכיון שמעולם לא חסר זה זה עצמו מוכיח שזה בהשגח' פרטית וכיון שהקב"ה מעמיד הפרנס במקום הזה ופרנס זה ולא אחר ובמקום שהקב"ה מעמידו שם הוא צריך לילך ולעמוד ומעולם לא חסר איש קורא בשם ה' זה עצמו אות על השגחת ה' על עמו ושיש צורך גדול לזה וא"כ השגחה זו ראוי' שתהא מחזקת לאדם ותעשה אותו נצב לפני ה' שאלו הי' אדם רשאי לעשות לפי שרירות לבו ובמראה עיניו ולא הי' צורך בפרנסים ורבנים הקוראים בשם ה' לא הי' הקב"ה עושה דבר זה בהשגחה פרטיית וזה שאמר לפי שיצאו מפרנס לפרנס ולא הי' הדבר חסר לעולם זה עצמו אות ומופת שהם נצבים לפני ה' וזה לפיכך עשאן מצבה וללמדן שיש להם לעזור נצב בדרך אחד ולא ישא את דרכם כי עדיין הם באותו מנהיג שאפי' העומד לפניהם הוא אחר אבל ה' הוא מנהיגם וא"כ לעולם הוא אחד ושמואל הוסיף ביאר והכריח שה' הי' לעולם מנהיגם שבכל עת שהי' בעת צרה הקים ה' להם איש המסוגל להושיע להם וא"כ זה עצמו שבקשו מנהיג ומלך אחר תחת שמואל שכבר הי' זקן הוא חטא ועון שלא השכילו שה' מנהיגם וזה. היו יכולין להבין מכח התיצבות דהיינו שלעולם הדבר הזה נצב שהשי"ת מקים להם שלוחיו ושופטיו והיינו והתיצבו.

ואשפטה אתכם ע"י התיצבות יש לנו לשפוט ואף אנכי עומד היום על מקום קדוש הזה זה עשרים ושלש שנים שזכני השי"ת לדרוש וללמד אתכם תורה ומצות כפי כוחי וכמו שחנני הי"ת את מי עשקתי, ואת מי רצותי ואם היו פעמים הרבה צוק העתים והרבה מקראות שאזדו והרבה תלונות וערעורים ואודה ה' שבכל זאת הושיע הי לי והי' מגן בעדי והי' עיני ולבי לעשות רצון ה'' ולקה יש שמו על ידי ועתה קרא ויעד ה' לי אל מקום אשר אמר ה' שם תבוא אמנה עדיין עיני אליכם ולבי חם על טובתכם ואושר נפשיכם כי לעולם לא יפסק מלבי כי הקהילה הזאת היתה סיבה לי שיכלתי לישב כ"ג שנים ללמוד וללמד בעזה"י ואני אומר בלשון שאמר דהע"ה לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם ובארתי במקום אחר שלכך לא אמר בואו בנים ללמד ע"ד במקום שאין אנשים השתדל להיות איש דהיינו נגד בני אדם או רבו לא יעשה רע אבל אם רבו הולך אז יש לחוש טפי אבל זה שקר שהתורה לא הי' שלי אלא מה שנתן הי בפי וה' לעולם קיים ולעולם מלא כל הארץ כבודו זה שאמר לכו בנים שמעו לי גם אם אלך או תלכו מאתי שמעו לי כי יראת ה' אלמדכם שמעו לתוכחתי ותלכו בדרך אשר סליתי לכם החזיקו ביראה ובתפלה כראוי ובשמירת שבת ולהחזיק בנים לתורה ואתם בית יעקב' אלו הנשים שמרו את מצוותיכם כנשים באוהל תבורך ואל יזח דעתכם לצאת בשער נכרי' ואתם קטנ' זרע ילדי בני ישראל כבדו אבותיכם ורביכם ושריכם ושמעו בקול דבריהם בתורה וביראה. כי רק זה עץ חיים היא למחזיקים וכאשר הושיע ה' בכל העיתים שברוך ה' הצליח ה' אתכם ואין ואין צווחה כך ישמור ה' אתכם אם תשמרו תורת ה' וישלח ה' את מלאכו להצליח אתכם בתעמדת רב ומורה אם תעשו לשם שמים ולהעמיד איש צדיק וישר ולא תעשו כי אם עפ"י שאלת הגאון דפ"ב נ"י ואתפלל לה' בתפילת משה רבינו יפקוד ה' אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם אשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהי' עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה והביאור דלכאורה קשה מאי הוצרך משה רבינו להתפלל ע"ז פשיטא שהשי"ת יעמיד הרי בכל דור מעמיד הקב"ה פרנסים ונראה אנו בני ישראל צריכין ב' דברים דלא טוב לאדם אם יעמוד ולא יגבה מטבעו אלא צריך לצאת חוץ ממעמדו וטבעו ורצונו ולא יעשה כרצון לבו וגם לא יסבור כיון שאבותי לא השכילו זאת אני לא אוכל למצוא יותר מהם כי הם לפנינו כענקים זה ענוה שאינה כראוי כי אם אמנם אבותינו גדלו מ"מ עדיין נשאר גם לנו מקום להתגדר והתורה והיראה יש לכל אדם חלק בתורה אבל אם שוב יגבה לבו ויבנה במה לעצמו או יעשה לפי מראות עיניו זה גרע מן הראשון אלא צריך שיוציאם מטבעם ומידיעתם עד השתא אבל שוב צריך להביאם אל מקום הראשון להבחין ולכסות אם הדבר מסכים עם מה שמסרו לנו

אבותינו ואז הם בדוגמת הרועים אשר מוליכים אותם לאכול ולהרעות אבל לא יהי' כמו צאן שעומדים על מעמדם כפי שהעמידו אותם הרועים אלא שהרוע' ינהיג אותם על מי מנוחות ושהם עצמם יגביהו עצמם להבין ולהשכיל מאשר מבינם וזה שאמר שלא יהיו עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה שאינם יכולים להתרומם להיות רועה כאשר היו במצרים וסביבותיהם שהי' החכמים מחזיקים המדע לעצמם למען לעולם ישארו ההמון במדרגתם [ולפי דבריו הקדושים זצ"ל מתפרש ג"כ סיפא דקרא אשר יוציאם ואשר יביאם באופן הזה כלומר לא די מה שהמכהיג יצא ויבא לפניהם ויורה להם בדרך כלל המעשה אשר יעשון רק צריך הוא ללמד אותם הדרך אשר ילכו בה כלומר להסבירם ולהבינם שורשן ועיקרן הדברים טעמי וכללי התורה והעבודה למען יבוא ויגיע כל איש ישראל למדריגה זו דהיינו לצאת ולבוא וזהו אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם וגם זאת אשר יוציאם ואשר יביאם שיעשה גם אותם לאנשי חיל בתורה והעבודה שיוכלו בעצמם לצאת ולבוא בלי מנהיג ועוזר ובאותו ענין אמרתי בעה"י ג"כ לעת מצוא לפרש רישא דקרא אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם וכפי פרש"י ז"ל במקומו הפי' שיהי' יוצא בראש ונכנס בראש במלחמה ולכאורה יוצא בראש היינו רבותי' אך נכנס בראש מה כולה האי ונראה דאמנם, דבר גדול הוא להיות יוצא בראש ללחום מלחמות ה' לגדור גדר ולתקן תקנות לחיזוק התורה אשר לא ישמע לקול ענות גבורה המתגברים כנגדו בכ"ז שגיאות מי יבין ואם במשך הימים ימי מלחמתו יראה וישכיל כי טעה בדמיונו ונהפוך הוא מה שחישב לתקנה חייש לקלקולא באותו מקום ובאותו זמן כי לא כל אנפי' שוין אזי חיילים יגבר להיות אמיץ כח להיות ראשון מחוזרי המלחמה שלא ללחום עוד ויאמר כרז"ל בגמ' דברים שאמרתי לכם טעות הם בידי והדרנא בי ולא יחוש ויבוש לומר כי אינו לפי כבודו וזהו אשר יבא לפניהם, והיא תהלתו] ואפשר לומר שביקש שישראל ישכילו את מדריגת ומעלות הרועה כי גה מבהמות ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו והיינו אם ינתן להם בלי אמצעי אבל הרועה מוליך רק את הבהמה למקום מרעה דשן ושמן ובהמה כיון שאין לה שכל ואינה רואה אלא מה שלפני' לא תדע כלל שהרועה נותן לה ואינה יודעת אותו וכך מנהיגי ישראל הם רק המסבבים את כל טוב וחיי עולם בין בעניני העוה"ז ובין בעניני עוה"ב והרמז בהולכה והוצאה לפי פירוש דלעיל היינו להלהיב אותם לחקור ולדרוש ולהיות גבה לבו בדרכי ה' והבאה הוא להכניע לבם לבוא לביתם ולשורש אשר ממנו נוקרו אבל לפי פירוש ב' הוצאה היינו עניני עוה"ב והיא נקרא הוצאה שיוציא יקר מזולל ויהפך טבעו ומזג גופו לטוב והבאה היא עניני העוה"ז לעשות בהם משפט לבוא כל איש על מקומו בשלום וכן ללמד מדות נכונות אשר בהם

יחי' האדם וזה הבאה לביתו וע"ז אמר אשר יוציאם שהם ירגשו שאת וישמעו לדבריו כי יראו את הנולד ויהיו חכמים להבין שהוא הוא הגורם וע"ז מסיים ולא יהיו כצאן שאינם משיגים כנ"ל ואז יתברכו ויהיו ראוי להתברך בברכת כהנים יברכך בממון ויאר ה' פניו בתורה וישא ה' פניו אליך וישם לך שלום ואמרו במדרש ובספרי גדול השלום שניתן לענוים שנאמר וענוים ירשו ארץ ויתענגו על רוב שלום ונראה ע"י ענוה יתרבה השלום כי עיקר המחלוקת בא ע"י גאות שכל איש יחזיק בדעתו ויהי' הוא בעיניו כענק וחבירו ככנס אבל הענוה כבר היא מסוגלת להיות לנו שלום ואפ"ה הואיל והשלום גדול דהיינו לא השלום אשר כל איש לא יעשה דבר ולא יחלוק ולא יעיז נגד, חבירו בשום דבר גם זה אינו שלום המבורך אלא מי שיגבה לבו בדרכי ה' אבל היא בעיניו כלא ולזאת אצל ענוים צריך השלום עדיין למתנה ואינו דבר שליליי אלא ויתענגו על רוב שלום והיינו רוב שלום השלום בכפלים אמנם זה נוכל ללמוד מהקב"ה שלימד ענוה ונמלך בפמליא שלו בבראו את האדם בצלם אלקים נאמר נעשה אדם מלמד ענוה וזה שאמר ישא ה' פניו אליך דהיינו שצלם אלקים יהי' נשא אצליך ויהי' זה תכליתך ועי"ז כלם יהי' להם תכלית אחד וכלם יהי' נמלכים ולכך בצלם חלקים נאמר נעשה בצלמינו ולכך כשישא ה' פניו אליך וישם לך שלום ויהי' לכם ברכה והצלחה ויראת שמים ואהבת ה' וכל איש ואשה ונערים יהי ה' עמכם עד עולם וישמע קול ה' הקורא לנו מד' כנפות הארץ להשיב בנים לגבולם ולקבץ פזורינו ויהי' השלום האמיתיי וכדעת ר' נתן בספרי ושלום זה שלום מלכות בית דוד ושלום הראשון גורם לשלום בית דוד ומביא הקרא שנאמר למרבה המשרה ושלום אין קץ ויבוא הגואל במהרה בימינו:

פרשת אמור

במדרש רבה אמור אל הכהנים הה"ד יראת ה' טהורה עומדת לעד א"ר לוי מיראה שנתירא אהרן מלפני הקב"ה זכה שניתנה לו הפרשה הזו שאינו זזה ממנו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות ואיזו זו פרשת המת וצריך ביאור ונראה בעזה"י ידיעת התורה ורוח הנבואה ורוח הקודש והשראת וגילוי השכינה מתמעטת והולכת וע"ד שביאר הפלאה ז"ל דע מה למעלה ממך עין רואה אתן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין ואמר דמדרגות היו בימים הראשונים שהיו לנו נביאים אשר ראו עיניהם בעין הנבואה במחזה השם ואחר זה מ"ם שנה לאחר בנין בית שני פסקה נבואה ומ"מ עדיין היו משתמשים בבת קול בימי התנאים ואח"ז פסק גם זה ואין לנו רק התורה הזאת אשר כתובה לפנינו וזה שאמר דע מה למעלה ממך דע וראה המדרגות שהיו לפניך ומעלה ממך מעיקרא עין רואה במחזה אלקים ושוב אוזן שומעת ועתה כל מעשיך בספר נכתבין כך נתמעט רוח

הקודש וגילוי שכינה והטעם באמת לפי שרוח הקודש וגילוי שכינה תלי' בעסק התורה וידיעת התורה ע"ד שאמרי במדרש תרומה ויקחו לי נתתי לכם תורתי לפרוש ממנה אינו יכול אלא קחו אותי עמה ועשו לי בית אחד שאדור עמה וכל שמוסיפים בידיעת התורה שהיא חכמת ה' נעשה קרוב לה' לאהוב ה' ולדבקה בו ועי"ז יתרבה הקרבות ה' לו לגלות רוח קדשו לו אבל אם אינם מבקשים ומחפשים ידיעת ה' ע"י תורתו רק ידיעות וחכמות העולם עי"ז לא יוכלו לסבב דיבוק וגילוי השכינה ועד"ז יש להמליץ ה' מסיני בא וחז"ל דקדקו למה לא אמר לסיני בא ואפשר שרמז כנ"ל שע"י סיני וידיעת התורה בא ה' ומגלה לנו חכמות גם מה שאוה"ע צריכין להשכיל עפ"י חקירה ויגיעה רבה וזה וזרח משעיר למו והופיע מהר פארן נקט הנך ב' אומות המפורסמים אבל לא די שבא בחכמות כאלה אלא ואתא מרבבות קודש וכו' ועכ"פ ע"י ידיעת התורה מתרבה גילוי השכינה ואפשר שרמז בזה בתהלים ע"ד אותותינו לא ראינו אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה והביאור עפ"י הנ"ל שהצר מחרף אותנו בזה שפסק' נבואה עאתנו והסיבה באמת מה שפסקו כל הידיעות היינו ממה שאין אנו רואין אותות התור' ואפשר שכוון על הג' מצוות שקוראין אות התפילין נקראין אות על אהבת ה' ובם נאמר למען תהיו תורת ה' בפיך שרק בידיעות חכמת התורה עסוק ושבת נקרא אות אהבה באהבת ה' ולמנוע מכל עסקי העולם ולא ניתנו שבתות לישראל אלא לעסוק בתורה ואמרו לא זזה שכינה מישראל אפי' בשבת של חול ומילה נקרא אות על אהבת ה' ושמכניע תאות גופו להשי"ת והוא המשלים שצריך האדם למסור להשי"ת תאותו ומדותיו ושכלו וזה כל האדם וזה התפילין ראש נגד השכל ויד נגד המדות שבלב עי' בס' טל אורות בפתיחה והמילה האות ובשבת שאין תפילין השבת הוא אות זכור ושמור למדוד המידות במדידה של מצוה ולהאמין כי בששת ימים עשה ה' אע"ג שאינו מבין זה איך ומה וע"ז אמר אותותינו לא ראינו אבל אנחנו הואיל ולא ראינו האותות האלה שאינם מדובקים בנו לכך אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה אפי' בבת קול והצר מחרף אותנו בזה ועד מתי אלקים יחרף צר וגו' והואיל ורוח הקודש בא רק ע"י ידיעות התורה בשלימות שאז מובן כל דבר מצד סיבותיהן ומצד ידיעות ה' ובזה מובן מה שלא קם נביא עוד בישראל כמשה שהרי לא הי' יכול אדם להשיג התורה כל כך בשלימות כמו משה רבינו ואפי' בימי אבלו של משה רבינו אמרו חז"ל שנשתכחו כמה אלפים הלכות וכיון שרק משה רבינו שלמד התורה והי' ג' פעמים מ"ם יום בהר ללמוד התורה וכל סודותי' לכך רק הוא זכה למדריגת הנבואה הגדולה ההוא:

ובזה אפשר להבין מאמר חז"ל בר"ה ספ"ק שאמרו על ביקש קהלת למצוא דברי חפץ אמרו ביקש קהלת להיות כמשה יצא בת קול וכתוב יושר דברי אמת לא קם נביא עוד בישראל כמשה וצריך ביאור ובמקום אחר בארתיו ולהנ"ל יש לפרש בקצרה דברי אמת נקרא מדרגת נבואתו הוא במראה ולא בחידות ולא במשל ובמחזה ומדרגת התורה בשלימות מי שמשיגה בכל סודותי' הוא כתוב יושר שאז מבין שאין אות ושום חק שבתור' מיותר או חסר בה דבר ומי שמשיג כתוב יושר הוא משיג דברי אמת וכיון שלא בשמים היא ואין הקב"ה נותן תורה שנית וכמו שאמר ליהושע שביקש מהקב"ה בימי אבל משה שישמיענו שנית אמר לא בשמים היא ממילא לא קם נביא עוד בישראל וזה שאמר ביקש קהלת להיות כמשה וביקש לידע טעם למה לא קם עוד נביא כמשה ויצא בת קול וכתוב יושר דברי אמת היינו שהנך תרתי שייכים להדדי רק מי שמשיג השלימות התורה הוא יוכל להיות בדברי אמת וממילא לא קם נביא עוד כמשה הואיל שכל שאנו מתרחקים משורש ומקור התורה מתמעטת התורה מעת מיתת משה רבינו, ולזאת אם נתמעט התורה ממילא נתמעט הנבואה ורוח הקודש ונתמעטו המוכיחים והמיישרים לאדם וגם אין קולם נשמע כיון שלא נראה על ידיהם מופתי השם ונתמעט עוד יותר התורה והיראה וכאילו השם יתברך חפץ במעשיהם ולכך הואיל והתורה מתמעטת אבל יראת השם אם אמנם שידיעת התורה מרבה יראה וראשית חכמה יראת ה' וממילא כל שמתמעטת חכמת התורה מתמעטת היראה אבל באמת אינו מוכרח שהיראה הוא קנין בנפש וע"י שמרבה ציורים ומשים לנגד עיניו גדולת השי"ת וחסדו וטובו ירא לחטוא נגדו וכשם שחיות האדם שליחות שלו מתמעט ע"י חום הטבעי וצריך להשלימו ע"י מאכל ומשקה ואעפ"כ כולי האי ואולי ואפ"ה נחלש לבסוף ועי"ז יוכל כל האדם ללמוד שאיך ראוי לו לחזק בעניני יראה שכשם שליחות הטבעיי יותך ע"י חום הטבעיי כך היראה הקדושה ע"י היצר הלוחם כנגדו מתמעט וצריך להשלימו ע"י תורה ומצות וציורים קדישים ועל יש לפרש בקהלת טוב ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו מן בית האבל איך הכוחות והליחות יתמעטו ע"י הלוחם כנגדו כך יוכל גם בענין היראה שצריך להוסיף ביראת השם וחיילים יגבר וזה והחי יתן אל לבו היינו בעניני הלב במוסר ויראה יתן להם לחזק ולכך אמר כאן אמור ואמרת שתי אמירות וכמו שאמרו במדרש העליונים שאין בהם יה"ר ואין מצוה בהם די באמירה אחת אבל התחתונים שיש בהם יה"ר הלואי ויעמדו בשתי אמירות הה"ד ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן:

במדרש אמר ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר משל וכו' אמר הקב"ה לישראל בני אם אתם רוצים לזכות לפני בדין ביום הזה תה מזכירים זכות אבות ואתם זוכים לפני בדין באחד זה אברהם שנאמר אחד הי' אברהם זכרון תרועה זה יצחק שנאמר וירא והנה איל אחר מקרא קודש זה יעקב שנאמר שמע אלי יעקב וישראל מקוראי ואימתי תהי' מזכירין זכות אבות ואתם זוכין בדין בחודש השביעי עכ"ל וצריך ביאור והנראה בעזה"י עיקר תכלית האדם לאהוב ולירא את השם הנכבד הנורא כנאמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך וללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו וכו' אבל אם אמנם החיוב הזה עלינו אין אדם מגיע לזה בידיעת החיוב הזה אלא צריך להשתדל לעסוק להביא מידה זו בנפשו לירא ולאהוב את בוראנו כי מידת הנפש אינו נקנה בזריעה בלבד אלא צריך לשדד אדמתו ולזרוע בה זרע אהבה והיראה וכאשר אני מפרש מה שקרא הקב"ה לאברהם אבינו יען עשית הדבר הזה ולא, חשכת את בכך את יחידך ממני כי ברך אברכך וגו' דאהבה ויראה זו שהי' לאברהם אבינו שלא לחשוב בנו יחידו צריך להקדים לו לימוד הרבה ולקבוע בלבו אהבתו ויראתו על הרבה ציורי קודש וצריך פעולה רב לזה וא"כ נהי דהפעולה האחרונה להקריב בנו לא בא לידי מעשה אבל אותן הפעולות שקדמה לה לזרוע זרע אהבה ויראה בלבו הם פעולי אמת שפעולתם אמת וזה שאמר יען עשיה הדבר הזה ולא חשכת את בנך יחידך שזה עשית וקנית בעצמך מידת האהבה והיראה הגדולה הזאת ולכך ברך אברכך בכפל וכו' עכ"פ בוודאי מידת אהבה ויראה צריך קנין ובספרי פ' ואתחנן אמר על קרא והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך למה נאמר כפי שנאמר ואהבת את ה' וגו' ואינו יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה ת"ל והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו וכוונת הספרי כנ"ל שאינו יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה כיון שהוא נעלם מאתנו ורם ה' ואין אהבה אלא בדבר הנראה וכמו שהביא בטל אורות וזה שאמר איך אוהבים להקב"ה שהוא רם ונישא מרום וקדוש ועוד שאין אהבה אמיתיות אלא לדבר אחד שאם אוהב שני דברים הרי מגרע אהבת אחד משני ואדם שהוא אוהב לעצמו ולבניו ולכל אשר לו איך יהי' אהבה אמיתית להקב"ה ועי' בטל אורות בהג"ה כיוצא בזה אמנם כאמר באיוב מבשרי אחזה אלקי אם האדם מכיר את עצמו כך יבוא להכיר חסדי ה' וכמו שאמר דוד המלך ע"ה בשמואל ב' ויאמר דוד מי אנכי ומי ביתי ה' אלקים כי הבאתנו הלום ותקטן עוד זא' בעיניך ותדבר על בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם דהיינו האדם אינו מכיר את עצמו וסובר כי לו הכח והחיים והבריאות והחכמה והעושר וסובר שראוי לכל זה ואינו מכיר טובות הבורא ב"ה עליו

ורק יום ראש השנה בשם האדם אל לבו שמהשי"ת לו החיים והבריאות והמדע והעושר וכל אשר לו ולולי ה' שהי' לנו בכל עת ובכל רגע וגם הדרך הטוב והישר יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ורשעים מסותים ולולי הקב"ה עוזר אין יכול לו זאת נשיב אל לבנו ונדע כי חסדי ה' הם הקיפונו והם הנגלים לנו וסובבים לנו מכף רגל ועד ראש ועד"ז א"ש הקרא בתהלים מ"א אך הבל בני אדם כזב בני איש במזכים לעלות המה מהבל יחד ר"ל שבאמת הבל בני אדם ושם אדם הוא על מדרגה פחותה והבני אדם הם בעיניהם כבני איש שהוא לשון חשיבות והכזב הוא בהעולם שסבורים שהם בני איש אבל במאזנים לעלות בראש השנה שיתלו מאזנים בחודש הזה ונידון עפ"י שקל והכרעות השי"ת אז כל אדם יראה המה מהבלי יחד ורק חסדי ה' אזכיר כנאמר בישעי' ס"א חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם ברחמיו וכרוב חסדיו שכל כך חסדי ה' הם לנו שהקב"ה נותן לנו כאלו הי' גמול ולא בתורת חסד וזה רב טוב במידה מרובה אשר גמלם ברחמיו וכרוב חסדיו הוא נותן לנו כאלו הי' גמול שלא נהי' נהמא דכסופא וזה רב טוב וחסדים כאלו הם המראים והמגלים לנו מעשה ה' והשי"ת הוא עמנו והנה זה אלקינו קוינו לו ואין לנו דבר מלבדו ונוכל לקרוא זה הקרא וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד שבעלדי ה' אין עוד ועל אופן זה שפיר אנו יכולין לאהוב ה' וזה דודי וזה ריעי ה' מנת חלקי וכוסי וזה הוא שבא לנו לקבוע בליבנו גם מצות תפילין ופרשיות שבה מיציאת מצרים שהוא המטיב וכל אשר לנו מה' הוא ולזה לקבוע זה בשערינו במזוזה וע"ז אנו רואין בעינינו חסדי ה' וזה כוונת ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה' ואין אני יודע באיזה צד יאהוב הקב"ה שהרי אינו נראה וגם לנו אהבה לדברים אחרים וע"ז אמר תלמוד לומר והי' הדברים האלה על לבבך היינו הפרשיות תפילין ומזוזה שנכתבים ומפורשים שם בפרשה לאחר זה מתוכם אתה מכיר את מי שאמר והי' עולם וכיון שכן כל שכן שיום ראש השנה הזה מסוגל לזה לעורר אהבת ה' בלבנו ולזה צוה הקב"ה מצות שופר ביום הזה שקול דודי זה הנה בא מדלג על ההרים מקפן על הגבעות לפי מה שאמרו מקצת מפרשים וכנאמר בש"ס תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקדת יצחק והיינו דעיקר הדבר תלוי בשורש ויסוד ולזאת אם אוחזין מעשה אבותינו בידינו כל רואי אותנו יאמרו הם זרע בירך ה' ממקום קדוש יצאו והיינו דמזכירין על ידינו שאנו עכ"ח באין מגזע ישרה וזה שאמר במדרש הנ"ל אם אתם רוצים לזכות לפני ברין הוו מזכירין זכות אבות, ואם אנו מחשיבין את מעשה אבותינו ומתפארים בהם זה אות שגם אנו מכירים את הטוב ורוצים בו רק היצר מתגבר לפעמים ועד"ז נתקיים לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל

בישראל ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו אמר השי"ת אינו רוא' לעמל כי ה' עמו ורק יצרו מתגבר והראי' ותרועת מלך בו שתוקע בשופר ומוסר נפשו לה':

פרשת בהר

בהר סיני מרש"י והוא מת"כ מה ענין שמינו אצל הר סיני וכו' הכוונה כפשוט אבל יש עוד לפרש דהנה כל המצות מלבד עשרת הדברות ששמעו ישראל עפ"י משה עיקר מופתם שמפי ה' המה הי' המעמד הר סיני ודברי ה' אשר שמעו כי ה' מדבר עם משה ומצוה עליהם ולכך הי' מחוייבים לשמוע בקולו כמו שהאריך בעקרים סוף מאמר א' ועד"ז הפירש משה קיבל תורה מסיני וגו' ר"ל שהמופת הוא מסיני ולכך ראוי שיסמוך הדיבור אצל סיני אמנם מצות השמיטה יש לה מופת אחר בכל שנה ששית נתקיים היעוד הנאמר ועשתה התבואה לשלש השנים וכיון שיש לה מופת על עצמה על הר סיני מה שראוי לכל מצות אחרת אלא שהכלל כיון שאין צריך לעצמה על הכלל כולה יצאה: **וידבר** ה' אל משה בהר סיני וגו' ופרש"י מאי ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות כולם נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותי' ופרטתי' ודקדוקי' מסיני אף כל המצות כולם נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני וכבר נאמרו פירושים ע"ז, ונראה בעזה"י אמרו חז"ל על הקרא דנפשי יצאה בדברו כששמעו ישראל הדיברות בסיני יצאו נשמתן והתורה ביקשה רחמים עליהם וחזרו לחיותן, ונראה שכוונו ג"כ שאז כשעמדו לפני הר סיני ופסקה זוהמא שלהם והשיגו שאין חיות הבהמה חיות ורשעים בחייהם קרויים מתים וגם השגת אנושי אפי' ע"י שכל הוא לואה ואינו משיג דברים כהוויתן והוא טועה בדמיוני ואין חיות אמיתי אלא אם ייקיים תכלית הבריאה לשמור ולעשות המצות כמאמרם לעשות רצון אבינו שבשמים ולהשיג התור' צריך שימות עצמו עלי' דהיינו שימית תאות העוה"ז וכמו שאמרו חכמי דרום מאי יעשה אדם ויחי' ימות את עצמו וזה הראה הקב"ה לישראל בשעת מתן תורה ששמעו קול הדברים של התורה מתוך רעש ענן וערפל וצעקו למה נמות ולא ידעו שהקב"ה הראה דרכי התורה להמית כל עניני' התאוה ומזה עצמו יראו וחששו אולי לא יעמדו בנסיון הזה וגם סברו שאין צריך לזה כי השיגו אז מעלות התורה וחשיבותה ושאין דבר גדול חוץ ממנה וסברו שא"צ להמית את עצמם וע"ז צווחו למה נמות הן הראנו ה' אלקינו את כבודו וגדלו וגו' היום זה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי שרק זה מקרי חיות כי ידבר ה' את האדם ורשעים קרוים מתים וא"כ למה נמות כי חששו אולי לא יעמדו בנסיון ולזה יצאה נשמתן שראו שחיות טבעי אינו חיות בעצם וחיות האלקי סברו שאין כח בם לעמוד בו עד שנתיישבה דעתם עליהם על ידי בקשת התורה רחמים וחסד וסייעתא דשמיא דבקשת

עצמו להשיג בקשתיה ולא מצאתיה וכך אמר דוד המלך ע"ה בתהלים ה' בצאתך לפני ממך בצעדך בישימון סלה והראת להם עשרה נסיונות ובנתינת התורה אש וענן וערפל וקולות וברקים ומזה ארץ רעשה אם יוכלו עמוד בזה ואפי' שמים היינו הגדולים נטפו מפני אלקים שאיך יוכלו לעמוד בזה זה סיני דהיינו גם התורה רעדה מפני אלקים אלקי ישראל שרק ע"י נסיון וע"י מלחמת וכבישת היצר והסתת אוה"ע אפשר להחזיק התורה ורק ע"י שעמדנו בנסיון ואמרו חז"ל בפ' חלק שה' אמר לדוד שהואיל ולא עמד בנסיון לא נקרא ה' אלקיו רק על אברהם יצחק ויעקב שעמדו בנסיון וישראל אנו נקראין על שם כי שרית עם אלקים ואנשים ולכך גם הסיני התול רעדה ופחדה מפני שצריכין לקיום התורה נסיונות וללחום מלחמות ה' ועכ"פ בשעת מתן תורה ראו ישראל דלית בשכל אנושי קיום וחיזוק שענן וערפל מסבבים אותנו ולזה צריכין אנו לשמור התורה מצד המצוה ואפי' המשפטים צריכין להיות לנו כחוקים ולכך כל המצות ניתנו ונתייחסו להר סיני ללמד יצא לעשות הכל מצד ה' ועי"ז התורה לנו נצחיות וכל מקום שנאמר צו אינו אלא למוד ולדורות והיינו דקאמר תורה צוה לנו משה מיד ולדורות מורשה לקהילת יעקב וזהו דקאמר כל המצות כולן נאמרו מסיני להיותם מצות מיד ולדורות אבל מצות שמיטה שנאמר בה כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה' הרי כ' לן הקרא דנשבות לה' לשם ה' כי הכל שלו ותן לו משלו שאתה ושלך שלו וזה לא הי' ישראל צריכין ללמוד מהר סיני אלא שראו זה מנתינת הארץ עצמה כי אז ממלחמת ירחו ומלחמות א"י ומשאר מלחמות ראו כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו ובלא"ה נתינת א"י הי' רק כדי לשמור תורה וכנאמר ויתן להם ארצות וגו' בעבור ישמרו חוקיו וגו' וע"ד שפי' רש"י ריש בראשית והיינו כי תבואו אל הארץ אשר אכי נותן לכם שמנתינה יראו שה' נותן ולכך ושבתה לה' וא"כ אין המצוה חוזרת לסיני אלא ללמד בא שכל הדקדוקים הכל הם מסיני שענין שמיטה כולל ג' ענינים אחד לשבות והב' שמה שתוצא הארץ יהי' הפקר וכולם שווין בה והג' שגם הספיח אפי' מה שקוצרים ובוצרים לעצמם צריכין לעשות שינוי ושלא יקצרו כדרך שאר קציר' וזה ג' ענינים שפי' רש"י כללים ופרטים ודקדוקי' כלל הוא השביתה ופרט הוא שהפקיר הכל ודקדוקים לשנות הקצירה והבצירה וזה כעין סייג שעשתה התורה לדברי' שלא ישכח ענין השמיטה וזה שקמ"ל שגם זה מסיני שכבר מסיני שאז פסקה הזוהמא וראו תכלית האדם גם נצטוו על כל זה ללמד שאין טעם מצות שמיטה רק ללמד כי לה' הארץ אלא יש סודי סודות ולכך הם קיימים ונצחיים וצריכין לעשות כמאמרם וזה הוא חיותינו והנה ג' שותפין יש באדם אמרו חז"ל וא"כ ראוי ליחס לאדם לקרוא לבניו בניו אמנם השי"ת נתן לנו

דרך שיקראו בניו אם נגדלם לתורה ואפי' המלמד בן חבירו תורה נקרא בנו וכו' א"כ כשילמד או יניח ללמוד ושלוחו כמותו את בניו תורה עי"ז נעשים לגמרי בניו שהרי אפי' חלק שיש לאשתו ולהשי"ת הרי בלי תורה כאילו אינו וכאילו לא הי' ובזה יש לפרש וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך ואמרו חז"ל אל תיקרי בניך אלא בוניך והיינו כנ"ל דיעד הנביא שיהיו כל בניך שיהי' כל החלקים שלך ע"י שהם לימודי ה':

אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו' אני ה' אשר הוצאתיתך מארץ מצרים וכו' עי' פרש"י והכוונה דכבר אמר שלמה עבד לוה לאיש מלוה וע"י הלואה הוא נעשה מוכנע למלוה וכל זה אם הוא עושה לו בחנם אבל אם נותן לו ריבית ולהנאת עצמו הוא עושה אז הוא נפטר מן העבדות הזה והאדם נותן באהבה ריבית זה כדי להסיר מעצמו העבדות כי האדם בורח מן העבדות ועד"ז אפשר שאמרו סוף איזה נשך דמלו' בריבית אומרין אלמלא יודע משה שיש ריווח בדבר לא הי' כותבו הריוח היינו הפירוק מן העבדות ולכך אסר ה' דאפילו לא יקבלו ריבית כבר מצד יציאת מצרים עבדי ה' אנחנו ואפי' אדם מטיב לעבדי ה' כבר הקדים ה' להטיב עמו ואין צריך להיות לו מוכנע עבור זה וממילא אין לו לקבל הריבית שהרי אפי' קונה אדון לעצמו וכל שכן שאפשר היום או מחר יעלה הדל ויהי' עשיר כמו שהעלה ה' אותנו מארץ מצרים בהיותנו דלים ושפלים ואפשר שיהי' הוא צריך אליו ולכך אמרו בהמקבל ריבית כאלו כפר ביציאת מצרים:

פרשת בחקתי

אם בחקתי תלכו וגו' מה שכבר הקשו המפרשים מדוע פרט הכתוב שכר מצות עוה"ז מלבד תרוצם, נראה עוד לומר דקאי על הנאמר בפרשה דלעיל לא תעשו לכם אלילים וכו' וכבר הי' עובדי ע"ז מיחסים פעולה ושכר טוב לעושי הפעולות ההם וכמאמר נשים הארורות אשר אמרו מעת חדלנו לקטר החדלנו את כל אלה ע"ז אמר כי אם בחקותי תלכו ולא תעבדו למי שחקקתי שלא לעבוד ולא די שלא תעבדו אלא ואת מצותי תשמרו לאבד ע"ז ולשרש אחרי' היינו מ"ע ואז נתתי גשמיכם יעד הכתוב נגד כל מחסורי האדם שהם מחסורים פנימים שהם האכילה וכל המזונות וגם מחסורים חיצונים מדברים המזיקים ואח"כ מחסורי הנפש שהם מידיעת הדברים האמיתים והשגחת ה' שהם ג"כ מחסירים פנימים אשר לאדם מצד קוצר שכלו ומחסורים אשר ניתנו לו מאנשים הגרים עמו מדיעות הזרות אשר קיבל מהם ונגד כולם הבטיח ה' בשמחת חוקי התורה למלאות להם מחסורם כמו שמילא להם חסרונם בדיעותם ולמד אותם דרכים המביאים אל מול האושר הנצחיי ומצות אשר מתקנים לדיעות הנפש ולכך אמר אם תקבלו דעתי לתקן חסרונות הנפש אז גם אני אמלא חסרוניכם ואם לא תרצו לשמוע לי לתקן חסרונות הנפש

אז יתקרבו לכם חסרונות אשר אי אפשר לכם לתקן כי חסרון אשר ביכולת האדם לתקן אינו חסרון אלא מעלה או יאמר לפרש לשון אם בחקתי תלכו וגו' עפ"י מה שבארתי תהלים א' אשרי האיש אשר לא הלך וגו' כי חז"ל אמרו ישב ולא עבר עבירה נותנין עליו כאלו עשה מצוה ועי"ז אפשר לו לאדם לזכות לאושר הנפש ע"י שב ואל תעשה אבל בתנאי אם הניח לעשות עבירה זו מצד כבוד ה' אז הכבוד ה' והירא' ה' היא עצמה מ"ע וכל ל"ת שמניח לעשותו היא אצלו עשה ואדרבה על עזיבה מלעשות עבירה יש לשלם שכר הגדול כי על מ"ע בכל מ"ע שעושה ע"י פעולה כבר הקדים ה' לו ע"ד שאמרו אם עושה אדם מזוזה כבר קדם ה' לו בית וכיוצא וע"ז אמר אשרי האיש אשר לא הלך ר"ל שאפשר לאדם להיות מאושר במניעה מעבירה ובתנאי כי אם שיהי' בתור' ה' חפצו שיהי' חפץ זה שמונע מעבירה מצד תורת ה' וגו' וכן קאמר כאן אם בחוקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ר"ל ולא לעבור יהי' כאלו עשיתם ואתן לכם שכר:

אם בחקתי תלכו ואת מצותי השמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וגו', ונראה בעזה"י ע"ד שאמר בפרקי אבות פ"ג מ"ה רנב"ה אומר המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול ד"א וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עליו עול מלכות ועול ד"א כי מונעים יש המורידים לאדם מעבודת השי"ת אחד יצר לב האדם הרע מנעוריו, והב' טרדתו על פרנסתו, והג' שיעבוד מלכיות והנה הב' המטרידים טרדות הפרנסה ושיעבוד מלכיות נהי שהם מצד אחד מונעים מעשיית המצות ע"י שעליו עול לחזור אחר מזונות ועי"ז ימנע מעשיית המצוות שיש בהם חסרון כיס ויבוא לידי אונאה וגזל וכיוצא בהם אבל מצד אחר אדרבה הטרדה על המזונות מונע האדם מעבירות כנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב שע"י היגיעה משכחת עון ואפשר שיהי' מאושר בעוה"ז וטוב לו לעוה"ב וככה בשיעבוד מלכיות נהי שמצד אחד השיעבוד מלכיות מבטל רצון בוראנו ומונע הרבה מהעבודה מ"מ מצד אחר הוא צריך ומסייע לעבודה שלולי שיעבוד מלכיות ירום לבב בני ישראל כמו שאמרו יאי עניותא לישראל וגו' וכמו שאמרו חז"ל שהשי"ת הראה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים גיהנם ושיעבוד מלכיות לבחור אחד לבניו ובחר בשיעבוד מלכיות וכמו שנא' בפ' בראשית ויגרש ד' את האדם וישם מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים והיינו הרמז עפ"י הנ"ל שקודם גן עדן צריך שישם את הכרובים הרמז הת"ח הקוראים את העם לעבודת ה' כנאמר בכרובים פורשי כנפים למעלה על הארון וגם הלהט החרב המתהפכת היינו שיעבוד מלכיות כדי לשמור את דרך עץ החיים אמנם כ"ז אם אינו מחזק עצמו לשמור ולעשות ככל התורה אז צריך

טרדות מזונות ושיעבוד מלכיות אבל המקבל עליו עול תורה ומחזק עצמו לעבוד עבודת ה' אז אפשר שמעבירין ממנו עול מלכיות ועול ד"א ועד"ז אמר ביהושע רק חזק ואמץ לשמור ולעשות ככל התורה כי אז תצליח ואז תשכיל והיינו כנ"ל שיחזק עצמו ויעשה גדרים וסייגים כדי לחזק עצמו ולהכניע היצר ע"ד שאמרו בפ' אין עומדין ד' דברים צריכין חיזוק וכו' וחד מנייהו תורה וע"י שיחזק עצמו וישמור הגדרים כתורה עצמו ויכניע היצר ועי"ז אז יצליח ויעבירו ממנו עול מלכיות ועול ד"א וגם היגיעה בתורה לא יהי' צריך שיהי' עליו בקושי כדי שיקויים יפה ת"ת עם ד"א שיגיעת שניהם משכחת עון שלא יהי' צריך לשכוח עון ועי"ז ואז תשכיל וזה שאמרו המקבל עליו עול תורה לשמור ולעשות ככל התורה אז מעבירין ממנו עול מלכיות ועול ד"א שאין צריכין לזה כי רק מטעם זה שלח ה' אותם בארץ זה ג"כ כוונת הקרא שהתחלנו בו אם בחוקתי תלכו ופרש"י שתהיו עמלים בתורה ואת מצותי תשמרו היינו גדרים וסייגים כדי שעשיתם אותם וא"כ א"צ להכנעת שיעבוד מלכיות ולא לטרדת מזונות ולכך ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וגו' ונתתי שלום בארץ וחרב לא תעבור בארצכם וגו' וגם אנו רבותי נקיים דברי התנא לקבל עלינו עול תורה וגו' שלא יהי' חלילה כל הפורק עול תורה נותנין עליו עול מלכיות ועול ד"א בפרט עתה אשר מידת הדין מתוחה בעו"ה על ישראל ואנו צריכין זכויות המגינות עלינו ועד"ז אפשר לפרש ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וחז"ל הקשו אטו יראה מלתא זוטרתא הוא ותי' אין לגבי' משה מלתא זוטרתי הוא וצריך ביאור. אמנם להנ"ל נראה שאפשר לפרש ע"ד שאמרו גלוי וידוע לפניך שרצונינו לעשות רצונך אלא שיה"ר ושיעבוד מלכיות מעכב וכמו שאמר נמי שהע"ה על אשר אין כעשה פתגם מעשה הרעה מהרה ע"כ ולא לב בני אדם לעשות רע אבל אם האדם רואה בעיניו העונש אז קל לו לעבוד השי"ת ומוטב לו לקבל עול תורה ולהעביר עול מלכיות ובפרט אז כשהיו ישראל במדבר נחש שרף ועקרב ואין לחם ומים אין לשתות בלתי אל המן עינינו וחסדי ה' מבטחינו וכי אז ג"כ קשה היראה הרי המות נגד עיניו וזה שאמר ועתה ישראל היינו עתה במדבר לפי אותה המעמד שאין לכם שום תקומה בדרך הטבע רק בחסדי ה' ואין לחם ושמלה ומים אין לשתות וא"כ יראה מלתא זוטרתי היא וזה אפשר שכוונו אין לגבי' משה מלתא זוטרתי היא וזה ג"כ בזמנינו אשר היראה עלינו מכובד הגליות וסבובני גם סבבוני שונאים המבקשים נפשינו יראה היא מלתא זוטרתי כי חלילה להחזיק את אשר עלל ה' לנו למקרה או טבע ובתוכה נאמר ואם תלכו עמי בקרי אף אני אלך בחמת קרי וגו' חלילה שאסור להחזיק דבר למקרה ולא לטבע כי כל מעשים וכל המקריים הבאים עלינו הם בהשגחה פרטיית כי אין מזל

לישראל ואם השי"ת מניחים לפעמים לטבע הוא עצמו עונש ונקרא הסתר פנים וכמו שיעד כאן ונתתי גשמיכם בעתם אפי' הדבר הטבעיי יהי' בהשגחה הפרטית:

אם בחוקתי תלכו וגו' ונתתי שלום בארץ וגו' ופרש"י שמא תאמר הרי המאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום ת"ל ונתתי שלום בארץ וצריך ביאור למה נקט רש"י בלשונו הרי מאכל הרי משתה וגו' ונראה עפ"י מה ששמעתי מפי מרן הגאון בעל חתם סופר זצ"ל לפרש הקרא ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום שפרשו חז"ל אין עוז אלא תורה ואמר הנה השלום נתרבה בעולם ע"י שאחד צריך לחבירו ואיש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק דהיינו שאחד יעזור את רעהו שהוא שוה לו ולא הקדים לו חובה אבל אם הקדים לו טובה ונעשה אחיו יאמר חזק יוכל לשאול בפיו וא"כ האפשרות הזה שיהי' צריך לחבירו גם הוא יעזור ויגן ויושיע ויהי' שלום בעולם ולפי"ז רוב טובה אם האדם הי' בטוח שלא יצטרך לשום אדה ממעט השלום והחברה א"כ אפשר שהיעוד מרוב הטובה והברכה יהי' מגרע השלום כי עיקר שם שלום בהבטחה אינו שלא יהי' מחלוקת או מלחמה שלילת רע אלא השלום שאנו מכוונין כאן היינו התאחדות והתחברות איש לרעהו אבל (באמת הרי כשביא היעוד הזה דהיינו לעתיד וכמ"ש הרמב"ן דמעולם לא נתקיים יעוד הזה של אם בחוקתי תלכו עד לזמן העתיד ואפ"ה) יש דבר שלעולם יצטרך אחד לחבירו דהיינו בעסק התורה שהרי יש לכל אדם חלק בתורה המיועד לאיש זה לא משיג אחר וא"כ לעולם יצטרך אחד לחבירו בענין התורה וכינו שאנו מבקשין ותן חלקינו בתורתך ועי"ז יתרבה שלום בעולם ע"י התורה וע"ד ש שאמרו ת"ח מרבים שלום בעולם וא"כ זה שאמר הפסיק ע"י ש"ה עוז לעמו יתן היינו התורה וע"י זה יברך את עמו בשלום אפשר שיהי' ברכה בעולם ואפ"ה יושג השלום ע"י התורה והיינו נמי ונתתי שלום בארץ היינו תורה ודפח"ח אמנם לפי הקדמת מרן זכ"ל נראה שהמדרש ביאר זה באופן אחר שאמרו במדרש דלכך כתיב נתתי ללמדנו שהשלום יהי' ניתן במתנה והכוונה נראה שהשלום אפשר מ"ב בחינות או שהוא מוכרח בעיניו יראה שאם לא יהי' שלום בינו לבין חבירו אפשר שיפרד בין הדבקים ויהי' כערער בערבה לא יהי' לו כח לעמוד נגד צורכי הזמן ופגעי העולם שלום זה הוא ע"י שלילה וחסרון ואין זה מתנה אמנם יש שלום הטוב מזה שהשלום הוא הואיל וכלם יחפצו תכלית אחד לעבוד את ה' ולא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דיעה את ה' ואין אהבה אלא בדומים וכמ"ש בעקידה בפ' בראשית וכיון שלא יהי' גאון וגבוה וכלם יחפצו דבר אחד וקנאה תבטל מן העולם כנאמר אפרים לא יקנא יהודה ויהודה לא יקנא את אפרים (ובמקום אחר בארתי דקנאה מידה רעה מאוד ולולי שיש בה גם כן שום צד

לטובה לא הי' הקב"ה מטביע את האדם עלי' והצד לטובה הוא כי קנאת סופרים תרבה חכמה והרבה דברים נעשים רב עזי קנא' איש מרעהו והיינו עתה אבל כשיוכר האמ' לאמתו ולא יעשו הטוב ע"י קנאת סופרים ולא יהי' לקנאה ממילא שום צד טוב ועי"ז ממילא צריך שיופסק הקנאה מן העולם) ועכ"פ ע"י שיהי' דומים וכלם ידעו את ה' עי"ז יהי' התחברות ושלום ואחדות בעולם ושלום הזה אין שורשו החסרון והחולשה אדרבה השלימות שכן נטע ה' בטבע כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו ואין אהבה אלא בדומין ושלום כזה הוא מתנה וע"ז נאמר וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך וע"ז רמזו חז"ל שאל תיקרו בניך דהיינו שהואיל והם בוניך אותך ואיש את רעהו יעזורו וצורך אחד לבנות את חבירו אלא בוניך היינו שהם חכמים ונבונים שע"י התבונה והבינה יתרבה השלום כדלעיל ובוניך מלשון בינה, וזה הוא מתנה של שלום של ונתתי שלום בארץ דהבטיח לן השי"ת דנתתי שלום בארץ בדרך מתנה כדלעיל ושכבתם ואין מחריד היינו לרבותא אע"ג שלא יהי' שם חרדה ולא יהי' השלום מוכרח אפ"ה יהי' בדרך מתנה על אופן הנ"ל מכח שירבה דיעה בעולם ולא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי אמנם רש"י שהתחלנו בו נראה דמפרש לשון שלום שלא יהי' קטטות ומחלוקת בעולם והיינו דקמ"ל קרא וטובא קמ"ל דהנה הדרך אם יגדל איש או אומה אחת בין שאר אומות ע"י הגדולה יתרבה הקנאה והשנאה והמחלוקת ואומה בין האומות יתרבה עי"ז מלחמות וכדתנן באבות נגד שמא אבד שמי וכו' עיי"ש במפרשים כנ"ל ואז לפעמים השפע והגדולה יהי' סיבה לשנאה ומחלוקת וגבי אומות למלחמה בעולם ואז תצא שכרה בהפסדה אמנם כל זה אם לא ידעו שהאמת הוא בהשגחה פרטיית ובשכר על מעשים הטובים אבל אם יבינו וידעו שזה שכר שמים אז יקויים בנו כנאמר במשלי ברכת ה' היא תעשיר ולא תוסף לעצוב עמה שלא יהי' הברכה סיבה לעצב ולמחלוקת וזה שהבטיח לן בוראנו ית' אע"ג שהרבוי והשפע לא יהי' בכל העולם רק בארץ ישראל וא"כ יש לחוש שהברכה יהי' סיבה למלחמה שיריבו עלי' ולכך הבטיח השי"ת ונתתי שלום בארץ אע"ג שלא יהי' רק בארץ והיינו דקאמר רש"י שמא תאמר הרי מאכל הרי משתה וזה אפשר שיגרום שיתקנאו בנו אוה"ע ואם אין שלום אין כלום לכך הבטיח ונתתי שלום בארץ שיכירו וידעו שמה' היתה זאת וממילא לא יקנאו והיינו דקאמר ונתתי שלום בארץ שיכירו זה ואז ושכבתם ואין מחריד כנ"ל והיינו נמי דקאמר לעיל בפ' בראשית כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ דהיינו כיון דהרחבה הוא לנו [מה'] ופרינו שפיר בארץ וזה כוונת רש"י וזה נמי כוונת ברכת כהנים יברכך ה' וישמרך ואמרינן יברכך בממון וישמרך ממזיקין

והיינו כנ"ל שע"י הברכה יתגדלו ויתרבו המזיקין וע"ז יעד לן הקרא יברכך ה' שיכירו שמה' הוא ועי"ז ממילא וישמרך ממזיקין:

והנה לפי מה שפי' מרן הגאון זצ"ל הנ"ל לשון שלום היינו התאחדות והתחברות איש לרעהו יעזור ויגן ויושיע יש לפרש ג"כ המשנה סוף עוקצין אין כלי מחזיק ברכה אלא שלום שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ונראה עפ"י מה שכ' העקידה בפ' ויגש דהרבה פעמים אנו רואים אפי' מלך בשר ודם שאע"ג שאחד חטא וראוי לו משפט מות אפ"ה אם איש הזה הוא קשור באיש אחר שהמיתה שלו יזיק וירע לאיש תם וישר שאינו ראוי לו להכאיבו אז יחון ויציל התם והישר ומעמדו על האיש שחטא משפט מות וההד"ד וכ"ש אם הי' חטא משפט ממון לקחת לו את ממונו ועפ"י השלום על אופן הנ"ל אפשר לו להגין ולהציל שלא ירע פגע רע ונזק בממונו אפי' אם יגרם לו החטא מ"מ שלא יפסיד הכשר על ידי זה והנה כבר אמרו במדרש על פסוק יברכך ה' וישמרך דבשר ודם נותן מתנה לחבירו ואינו יכול לשומרו מן הלסטים ויבואו עליו לסטים ויטלו ממונו ולא הועיל במתנתו כלום אבל הקריה הבטיח יברכך בממון וישמרך ממזיקין ולפי הנ"ל אם ה' מברכו בשלום עי"ז עצעו יהי' מובטח בממונו שלא ירע לו פגע וזה כיוון במשנה הנ"ל הדבר שסיבב לו המתנה וע"י מה שבא לו הממון הוא הכלי שעיקר המתנה והאושר בא לו מהשגחה והאדם או הדבר המסבב אותו הוא הכלי וכנאמר העושר והכבוד מלפניך וא"כ המסבב הזה אינו יכול להחזיק לו הברכה כדברי המדרש אמנם שלום על דכך הנ"ל יכול להחזיק לו השלום שיהי' שמור בידו וא"ש:

והנשארים בכם ימקו וגו' בעונות אבותם אתם ימקו כבר בארתי במקום אחר אע"ג שאין הקב"ה מעניש בנים בעון אבותם היינו בעונש הנפש יבוא רק על מי שחטא בנפשו ואיש בחטאו ימות מיתת הנפש אבל בעוה"ז לפעמים השי"ת מעניש בעון אבות כדי להראות גודל חטא ודווקא אם חטאו האבות במעשיהם בפהרסיא שמלבד החטא הי' הדבר מקלקל בני אדם העוסקים שנקל בעיניהם לעבור ונעשה כדרך כבושה לפניהם והי' חילול השם נגד זה שוב צריך שיתקדש שם ה' ויפרע גם מבניהם כדי להקדש שם ה' ולמען לא ישובו עוד חוטאים ויהי' אות לבני מרי הם ודורותיהם והנקיים האלו צריכין שיוותרו על נפשותיהם ולקבל היסורין כדי לקדש שם ה':

והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו' יש לפרש לא שישובו ישראל ויתקנו מעשיהם המקולקלים אלא שיאמרו ויתודו כי אבותינו שהי' להם רוב כל והי' בארצותיהם כהנים ומזבח על מכונו וגבולו איך לא שמו על לבבם לשוב לה' ואומרים אלמלי לנו יהי' כיוצא באלה איך נעבוד ה' אלקינו ועתה מחוסר כל אי אפשר לנו לעבוד ה' עד"ז יתודו לה' ואין

זה ווידוי גמורה כי הם רוצים להיות להם משכון על ה' [עי' בחובת הלבבות שקרא לכל אנשים אלו בעלי משכונות] ובתחלה צריכין לשוב במעמדם מחוסר כל וזה הכוונה כאן בפסוקים האלה ועד"ז כיון ג"כ במשלי א' אז יקראוני ולא אענה ישחרוני ולא ימצאוני וגו' [אבל כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימו מעושר וכ"ט וכן נזכה בחסדי ה' אוכי"ר]:

ספר במדבר

פרשת במדבר

רש"י פירש מתוך חירתן לפניו מונה אותם כל שטה וכו' עי' שם והכוונה והחבה הזאת נראה שהיא כי נתעלה מין האדם מכל אשר על פני אדמה בהשגחה פרטי פרטית על כל איש ואיש אבל אין השגחה הזאת הנפלאה שווה בכל איש כי אין השגחה איש מבני ישראל כמו השגחת איש משאר האומות ובאישי ישראל עצמו אין השגחת הצדיק והרשע שוה וכיוצא בזה כמו שהאריך וביאר היטב הרמב"ם במורה ח"ג ועד"ז צוה ה' למנות עם בני ישראל הרבה פעמים כי כל איש מישראל הוא מושגח בכל עת ושעה ויש לו חק עלי תבל מה שיש לו לתקן בעולמו וזה הוא המורה הדמיון של המנין שכל אדם מלמעלה הוא מושגח בפרטית ממש וכנגד זה מארץ צריך שיפעל כל אדם ויש לו לתקן דבר מה בעולם אל יאמר שחבירו יקיימו בידו וזה הוא החשיבות של בני ישראל בפרטות שכל איש צריך שיבוא במספר אנשים שמעולם היו וכאשר ילך מהעולם לא יהי' כלא יהי' אלא יהי' תיקונו בעולם לעולם עומדת וזה שאמר ה' לאברהם הבט וכו' וספור הככובים אם תוכל וגו' ר"ל שאיש אחד לא יוכל לספור אותם וצריך כמה דורות עד שדור לדור יעזורו אעפ"כ לא יניח האדם הואיל ואין בידו לגמור הדבר שלא יתחיל ג"כ ויניח הקטן הואיל ואינו יכול לבוא לידי גדול אמנם אם באמת האדם יש לו חק וגבול מה יעשה בעולמו וזה הוא מנינו אבל האדם שוב חפשי ברצונו לעשות מה שלבו חפץ אלא שאמרו חז"ל רשעים מסורים ביד לבם וצדיקים הלב מסור בידם וזה שאמר לדמות אדם לעפר ארץ כי בזה אינם שווין לכוכבים שחק להם ולא יעבורו וע"ז כיוון בהושע סי' א' והי' מספר בני ישראל דהיינו בהשגחה פרטית כחיל הים וכו' וג"כ מרמז ע"ד שאמר בירמי' ה' האותי לא תיראו וכו' אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו וגו' שמזה מביאין ראי' על השגחת ה' עי' בעקרים מ"ד פ"ח וכשם שמתפרסם עי"ז השגחת ה' ככה יתפרסם ע"י ישראל ואמר במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם אפשר לפרש כי המנין אפשר להיות או ע"י הנתון במקום או ע"י מקום שיוכלין אנו לחשוב כמה

המקום מחזק וממילא אנו יודעין מספרם אבל כשישראל עושין רצונו של מקום אין זה כי הרי אמרו מעשרה ניסים שנעשים בבהמ"ק וכו' עומדים צפופים ומשתחוים רווחים וכו' והמועט מחזיק המרובה וע"ז אמר במקום אשר יאמן להם לא עמי אתם יאמר להם בני אלקים חיים כמו מלאכם שלא יחזיקו המקום:

במדרש איתא ויתילדו על משפחותם שהאוה"ע מתקנאים על נתינת התורה לישראל וה' אמר הביאו ספר יוחסין כדרך שאלו מביאין והענין כך דהתורה קבלנו מסיני אבל לתורה צריך קבלה שימסר מאיש לאיש עד דור של מרע"ה וקבלה שאנו מקבלין מאב לבן היא מקובלת ושומרים אותו לעד ולזה בעי' ספר יוחסין כי אין האב מנחיל לבנו שקר:

וידבר ה' אל משה לאמור איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאוהל מועד יחנו ובמדרש יש שישראל נתאוו להיות דגלים דגלים כשראו המלאכים במתן תורה דגולים עיי"ש ועוד אמרו במדרש זש"ה מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה וגו' ושאוה"ע אומרים שובי שובי השולמית ונעשה ממך שרים והיינו נחזה בך וישראל משיבין מה גדולה אתם יכולין ליתן לנו שמא כמחולת המחניים של הדגלים ולבאר מעלות הדגלים ושבחן ונראה בעזה"י תכלית ישראל לפרסם אמונת ה' ועבודתו ואפי' רבים קמים עליהם הם יעמדו על עמדם ללחום בעד האמת כאשר ניתן לנו שם ישראל מלשון שריתי עם אלקים ועם אנשים היינו ללחום בעד האמת ולהיות לו למבצר ולחזק ואז באמת יתקיים מאמר הנביא ישעי' כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי ולזאת אפשר שצוה ה' להיות ישראל דוגלים בדגל דהיינו שיהיו מוכנים למלחמה לקבץ לאות הדגל דוגמת המלחמה שהדגל מקבלם שלא יהיו פזורים ולכך לתן הקב"ה לישראל טבע זו להיות עזין ראוין למלחמת האמת ולא יפחדו ולא יראו מאיש וכמו אמרו חז"ל שישראל הם עזין זאת היא מדת ישראל שבחרו בה לתורם אם אמנם מדה הזאת היא מדה מגינה ועז פנים לגיהנם מ"מ אם אינו עושה כן עבור עניני העולם הכלה אלא עבור האמת הנצחיי שהוא קיים ומנצח ומעט מן האמת דוחה הרבה מן השקר אז העזות הוא ראוי שכך טבע האמת והי' צבעו דומה לצבעו של כל אחד באבני החושן הנתון בלב הכהן אשר תורת האמת צריך להיות בלבו והוא עז ונגד זה צריך שיהי' מידה טובה לישראל מידת השלום להתאחד ולחבר כלם כאיש אחד וישראל גוי אחד אע"ג שצבעו של זה ונטי' של זה אינו כשל חבירו וכל אדם נשתנה בדעתו וגם יש לכל אדם תכלית בפ"ע ואחיזה במצות ה' בפ"ע אדרבה עי"ז יתחברו ויתאחדו ויהי' כבת אחד הבנוי מרבוי אבנים שמתאחדים וע"י כלם נגמר הבנין וגוי אחד ועל זה נקראו בית ישראל ונעשו כגוף אחד וזה שלמד לנו בחילוקי המחנות

בד' רוחות העולם ללמד שלכל אחד אחיזה ותכלית ותשוקה לרוח אחרת ואפ"ה יתאחדו יסגרו זה בזה וכל המחנות יתאספו ואז לא יבוא זר בניהם והם עצמם כמחיצה ומחסה ואיש רעהו יעזורו אע"ג שהם משונים זה מזה והנביא אמר כד' רוחות השמים פרשתי אתכם כשם שאי אפשר לעולם בלי ד' רוחות כך אי אפשר בלי ישראל והב' מידות בהדדי הם קשים להשיג דיש אדם שהיא נוטה לטוב עניו ומוכנע ואיש כזה אוהב שלום ורודף שלום ואינו מסוגל ללחום מלחמת ה' בעד התורה והאמת כי לבו חלל בקרבו ונגד זה מי שיש לו מדת העז לעמוד על דעתו ויגבה לבו זה מסוגל ללחום אבל אינו מסוגל לשלום והקב"ה ביקש מישראל במצות עשיית הדגלים והחני' בד' רוחות ולסגור בעדם לאסף ולהיות כאיש אחד תרתי משמע אע"ג שסותרין זה את זה לפי טבע אנושי אבל ללמד בא שלא יעשו לפי טבעם אלא כפי היאות ורצון הבורא ב"ה שהוא מאסף לכל המדות ולא לכבוד עצמם ידרשו אלא יעשו רצון בוראם ויהיו נאמנים בשליחותם ואז יהיו דוגמת המלאכים שנתקנאו בהם על שהם ששים ושמחים לעשות רק רצון בוראם וה' בתוך צבאם אות ודגלם ויהיו ישראל מלמטה משרתיו עושי רצינו וזה שצוה ה' שאיש על דגלו באותות לבית אבותיו יחנו בני ישראל ונ"ל הדגל שהוא אות על הלוחם ובאותות לבית אבותיו הייני שאעפ"י שכל אחד משונה והי' זהיר במצוה זו וזה בזו אפ"ה יתאחדו ויהיו לבית אחד והיינו איש דהיינו שיהיו כאיש אחד על דגלו ר"ל אעפ"י שיהיו מיועדים לדגול וללחום מלחמת ה' במדת העזות ובאותות לבית אבותם היינו שיחנו כבית איש על כוחו בד' רוחות העולם מטעמים הנ"ל שכל אדם משונה אפ"ה יהיו כאיש אחד ובזה יחנו בני ישראל ויהי' להם קיום וכמו שדרשו חז"ל כד' רוחות כשם שאי אפשר לעולם בלי רוחות כך אי אפשר בלי ישראל ואז ראוי לנו שם ישראל כי שריתי עם ה' וגו' וכי תימא הא הוי תרתי דסתרי אהדדי אלו ב' מדות ואין לו קיום ואינו אלא הכרח וע"ז מסיים הקרא מנגד ר"ל אעפ"י שיש התנגדות בב' מדות האלו אפ"ה סביב לאוהל מועד ר"ל אם יהי' נקודת מועדם ותכליתם אוהל ה' יחנו סביב ונקודה הסובבת היא היא סימן הנצחיי בלי הפסק והיינו סביב לאוהל מועד יחנו שצריך שיהי' מועדם האוהל ה' אז יחנו סביב בנצחיות בלי הפסק וכמו שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום תרתי עזות ושלום וזה ברכת ומתנת ה' ועפ"י ביאור הנ"ל באמת הדגלים עם מחנות ישראל הם דברים גדולים וכבוד לישראל ובמדרש הביאו שפיר שעוה"ע מסיתים לישראל לעבור על דתם ועי"ז יעשו אותם שרים ושיהי' להם רק מדת השולמית אבל לא מדת ואות תדגל ללחום מלחמת ה' ומדת העזות וישראל משיבין רק מי שיוכל להכניע תאותו ולבו אמיץ בגבורים נגד תאותו רק זה הוא הגבור והמושל והמלך על עצמו ומושל בכוחו

מלוכד עיר וא"כ אדרבה אם נהי' מוסתים ומפותים לא נהי' שרים אלא עבדים לתאותם ויצרם ורק בזאת אפשר לאוה"ע ליתן גדולה לישראל שהם מסיתים וישראל כובשים יצרם ולוחמים שעי"ז יתגדלו ויתעלו מעלתם והיינו שאמרו שם שמא אתם יכולין ליתן לנו גדולה כמחולת המחניים והיינו כנ"ל דהיינו כבושת היצר והתאוה וישראל יעמדו כחול אשר על שפת הים להגן נגד התאוה והסתה והפתוי אשר נדמה להמון מים רבים וזה רמז כמחולת היינו כמו חול המחניים נגד הדברים הנותנין חן והמסיתים ביפים וים לשון הים ההולך וסוער ונראה הרמז נכון ואז האוה"ע יכירו ויאמרו הנשקפה כמו שחר שאין להם אור רק מעט כמו שחר כך אין חכמה ותבונה בהם אבל באמת הם מאירים וכל דברים ברור להם כחמה השש ושמח לעשות רצון קונה אבל אשר עוד מעלה שהם בעיני עצמם כלבנה שאין לה אור מעצמה וזה יפיפיתה ובזה תכבש המלחמה אם היא אצל עצמה רק כלבנה לא תתגאה ולא תלך בגדולות ונפלאות ממנה, והיינו שיעד ג"כ הנביא הושע והי' מספר בני ישראל שיהי' הישראל בעיניהם כמספר מעוטי הכמות ועי"ז יהיו כחול הים אשר לא ימד ולא יספר ולא יוכלו לכבוש אותם וכמו שלמדו ואמרו חז"ל לעולם יהי' אדם רק כקנה ואז אע"ג שהרוחות מנענעים אותם אפ"ה אינם יכולין לשבר אותם:

ומסיים הנביא והי' במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם שזה סימן לישראל שהקב"ה מענש אותם ואמר זאת והתרה בהם כי זה סימן אהבה וכמו שפי' מרן זצ"ל בעל חתם סופר והי' כאשר דמיתי לעשות להם ר"ל לשון דמי' ולא דיבר והתרה בשם וגו' אבל וזה עצמו שיעד לנו כל הרעות באותו עת עצמו שעדיין היינו טובים ומשה ניסים לנו אע"ג שראה את הרע שיהי' זה עצמו אות שאנחנו בני ה' וכאשר ייסר איש בנו ה' אלקינו מייסרנו והיינו דקאמר במקום אשר יאמר להם לא עמי ומתרה אותם קודם המעשה זה עצמו אות ומזאת עצמו נאמר להוכיח כי אנחנו בני ה' וכאשר ייסר את בנו, וגם נוכיח מזה עוד תכלית אחד שיבואו הימים ונקבצו בני יהודה וישראל יחדיו וישימו להם ראש אחד רק תכלית אחד לעבוד ה' ולשמור תורתו ואז יעלו מן הארץ מן היסורין והעינוי והגלות הוא מופת על העלי' וכשם שנתקיים בנו ואתכם אזרה בגוים וגו' יתקיים אם יהי' נדחך בקצה השמים משם יקבצך וגו' ולא גלו ישראל לבין אוה"ע אלא להוסיף אליהם גרים ושעל ידיהם יתפרסם אמונה ה' ויהי' ה' אחד ושמו אחד והיינו כי גדול יום יזרעאל שאז כולם יכירו שהגלות הי' רק דוגמת זריעה שיזרע אמונת ה' תוספו מאמינים ויום הזה שיכירו זאת היא גדולה שפסקה ההסתה והיצר ויתרבו אזנים ויגדלו במהרה בימינו אמן.

וידבר ה' אל משה וגו' איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאוהל מועד יחנו עי' פרש"י ובמדרש מביא ע"ז הקרא דשובי שובי השולמית אמרו אוה"ע לישראל כשראו בכבודן בהדגלים אמרו שובו שובי לנו ונעשה ממך שלטונים וכו' השיבה כנס"י מה תחזו בשולמית כמחולת המחניים מה כבוד אתם יכולין ליתן שמא אתם יכולין ליתן לנו כמחולת המחניים עיי' לשון המדרש ואמרתי לבאר בעזה"י ונקדים לבאר המדרש בכמה דוכתי אברהם אבינו קרא לביהמ"ק הר כנאמר אשר יאמר היום בהר ה' ראה ויצחק קראו שדה שנאמר ויצא יצחק לשות בשדה ויעקב אבינו קראו בית שנאמר אין זה כי אם בית אלקים ואמר הקב"ה לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית שנאמר לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלקי יעקב ונראה ביאורה התורה והעבודה הוא מקור הבריאה וזה תכלית האדם וזה הוא המקרבו להשי"ת כדשנו חכמים כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים וראוי לקרא למדרגה הזאת הר ה' דכשם שבהר אדם רואה למרחוק ונעשה קרוב לשמים ככה ע"י העסק התורה וזה אפשר שכיוון במה שאמרו אברהם אבינו קראו הר שזה גורם לבית המקדש דאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה אבל באמת לא המדרש עיקר ועיקר חשיבות התורה הוא נשמור ולעשות ולאו כ"ע כרשב"י דתורתו אמונתו ואינו מפסיק לתפלה ועיקר הוא עבודה ועבודת קרקע נקרא עבודה כנאמר ועבודה רבה ונאמר ורב תבואות בכח שור ולזאת קרא יצחק לבית המקדש שדה שצריכה לעבודה רבה ולזאת אפי' יצחק לא פטר עצמו מן התפלה ויצא יצחק לשוח בשדה אמנם אבינו יעקב אמר שלא די בתורה ועבודה אלא שכל עניני ביתו וצורכי גופו יהיו מיוסדים על דרכי תורה וכל בני ביתו יהיו כולם ברורים שרק אז יש הבטחה לעמוד בהר ה' ולא ימוטו שאדם חלוש וקל כבוא לידי חטא ולכך צריך שיהי' מסובב מבית ומבחוץ בדרכי ומנהגי אבותינו לו ולבניו וזה הי' תפלת יעקב אבינו והי' ה' לי לאלקים ופרש"י שלא יהי' פסול בזרעי ויחול שמו עלי מתחילה ועד סוף שכל קטן וגדול יהי' הכל שם ה' ואז השי"ת דרכי חסידים ישמור ומובטח שיחול שמו עליו מעתה ועד עולם והיינו מתחלה ועד סוף וזה שאמר מה נורא המקום הזה יראה גדולה צריך למדרגה הזו להשראת השכינה והנבואה וזהירה רבה מן החטא ואין זה כי אם בית אלקים רק כשיהי' כל הבית כל מעשיו ומעשה הסובבים ביתו מיוחדים לשמו ולזה הסכים הקב"ה לא כאברהם שקראו הר דהיינו בגודל לימוד התורה לשמה שנקרא הר כדלעיל ולא כיצחק שקראו שדה הוא מובטח למדרגה ההוא אלא כיעקב לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלקי יעקב וזה גורם השראת השכינה שבית האדם הוא בית ה' וכל המסבבים אותו הם עובדי

ה' ולא זו בלבד שביתו יהי' בית ה' אלא כל ישראל יהי' כבית אחד וכל קהל כבית אחד בפ"ע ובמחשבה לענין כלל ישראל צריכין שיהי' כל ישראל בית אחד וזה הראה ולימד ה' את ישראל בהקמת הדגלים שהי' ישראל נוסעים כעין אוהל וחצר מסובב וענן ה' עליהם ואם אמנם מעלה זו שיהי' ישראל בארבע כנפות הארץ אחד כולם אוחזים יחד במדרגה וסדר נכון איש ואיש במקומו כמו שנלמד מסדר הדגלים גם זאת נוכל ללמוד גודל הסכנה שיש בזה ושמעתי ממרן הגאון בעל ח"ס זצ"ל שמחנה ישראל הי' בצורת מ"ם בד' רוחות העולם ומחנה לוים שהי' בדרום ומערב וצפון בכל רוח משפחה אחת חונים סביב למשכן אבל בצד מזרח הי' רק משה ואהרן ובניו נתקצר שם המחנה ונעשה דוגמת סמ"ך ולפי ענייננו כראה דבא ללמד לן שכל אסיפה כקודיי ומרכזי הוא סכנה ויש חשש ס"מ ורק בזה אופן התיר ה' אם האוהל מועד באמצע שתורת ה' ועבודתו הוא הנקודה והמרכז ומשה ואהרן ובניו ושאר משירת ה' הם סובבים אותו אז הוא טוב ויפה כנוס צדיקים טוב להם וטוב לעולם אבל פיזור רשעים נאה להם ונאה לעולם ונראה שרמז כאן בפ' זו דרך נסיעת האדם בעולמו כל ימי חייו האדם נוסע ממדריגה למדריגה ומפינה לפינה כל איש ואיש לפי מעמדו ומשמרתו ובכל האופנים בכל מעשיו אשר יעשה ואשר ינוע יהי' פנימיות שלו אדוק בה' ולמען שמו יעשה ויהי' בקרבו קדוש אז יצליח בדרכיו ויושמר רגלו מלכד ולא יכשל בעוה"ז אבל גם זאת אפי' בצאתו מעוה"ז ויניח לעולם מנוחה לחיי העולמים גם אז יסע ממדריגה למדריגה כמו שאמרו חז"ל צדיקים אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב שנאמר ילכו מחיל אל חיל וגו' שמעשים טובים ושזכו ושזיכו את הרבים הם יוסיפו מדרגתם לעוה"ב שהרי על ידיהם התאספו ושמרו והרימו דגלם ונס אל ה' וזה נראה לכוון בלשון הקרא בדרך רמז ונסע אוהל מועד בתוך המחנות כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם לאחר שביאר כאן ענין הדגלים אמר דלעולם אם נסע אוהל מועד בתוך המחנות שכל נסיעות ותהליכות האדם יהי' המרכז והפנימיית שלו האוהל מועד היינו תורת ה' ועבודתו אז כאשר יחנו ר"ל אפי' כשכבר יהי' בעולם המנוחה כן יסעו עוד ילכו מחיל אל חיל והטעם כי איש על ידו לדגליהם כי כל אחד פעל על בניו אחיו ושאר אנשים שהם על ידו לדגליהם שיתחברו ויסעו וילכו לדגליהם לפי דגל אבותם וזה נראה שרמז הקרא כאן דרך שאע"ג שיבואו הימים שיתפרדו ישראל איש מעל אחיו וידורו בארבע כנפות הארץ ולא יהי' המשכן אוהל מועד וכליו סמוכים לו בתוך האמצע שלהם וע"י הפיזור יתקשה מעמד הישראל ונסיון שלהם נתגדל מבית וחוץ וע"ז למד השי"ת אותנו שנתחבר על דגל באותות לבית אבותיו בצבע של גווני אבן החושן הנתון על לב כה"ג ואם לא תדעו לך וגו' צאי לך בעקבי הצאן ורעי את

גדותיך על משכנות הרועים נלך בדרכי ומנהגי אבותינו ומנהגן של ישראל תורה היא וכולם מיוסדים להשריש אמונה ותורה ועבודה ואז אם יחנו באות דגל של אבותם וילכו בדרכיהם ומנהגיהם אז אפי' מנגד אפי' נהי' מרוחק מבית המקדש ואיש מאת רעהו אפ"ה סביב לאוהל מועד יחנו ויהי' מטרת ה' משמיתם וחז"ל נראה שהשכילו עוד רעיון גדול בענין הקרא מנגד סביב לאוהל מועד יחנו והביאו מליצה שאוה"ב אומרים לישראל שובי שובי השולמית ונעשה ממך שלטונים ודוכסין ואמרו ישראל מה גדולה אתם יכולין ליתן שמא כמחולת המחניים ונראה ביאורו על דרך הנ"ל לישראלים נתן הקב"ה שכל ובינה והם מוכנים יותר לכל עניני מדע משאר אוה"ע שהאוה"ע עצמם מעידים ע"ז ומצד קנאה זו עליהם ג"כ נתרבה שנאה לישראל ומפתים אותם לשוב ולהתחבר עמהם אבל הנסיון יורה לנו ויתערבו בגוים וילדו מעשיהם והגדולה והכבוד נתהפך להם לתקלה ולמכשול ומאבדים ע"י זה עולמם הנצחיי וגם בעוה"ז יש נצחיות לישראל כנאמר אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם וכ"ש שיפה שעה אחת קורת רוח של עוה"ב מכל חיי העוה"ז והנצחיי נמשל למחול שאין לו קץ וקצוות ואמרו חז"ל לעתיד יעשה הקב"ה מחול לצדיקים וגו' וזה כוונת המדרש הנ"ל שאם יראו האוה"ע לישראל דגלים דגלים לבית אבותם וכדלעיל לילך בדרכי אבותינו יאמרו ויפתו אותם שובי שובי השולמית שיש בך כמה מיני שלימות שובי מרעיון זה ואחוז בנו ללמוד מדרכי ונימוסי האוה"ע וחכמות שלהם ואז נעשה ממך דוכסין ושלטונים משיבה ישראל מה גדולה אתה יכול ליתן לנו גדולה שאתה יכול ליתן היא מה ואין לה קיום שמא אתה יכול ליתן לנו כמחולת המחניים שיהי' נצחיות לנו כמו שרמז לן השי"ת שע"י האותות לבית אבותם אפי' אם מנגד יחנו דהיינו אפי ענינים המרוחקים מן מקום המקדש דהיינו עניני גשמיי ועניני העוה"ז גם אלו סביב לאוהל מועד יחנו וגם מאלו יהי' כעשה מצוה ויהי' זכותם נשאר לנצחיי דהיינו סביב כמחול כמבואר לעיל ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן:

פרשת נשא

במדרש רבה נשא את ראש בני גרשון גם הם הה"ד יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישיו בה וצריך ביאור מה המשך יש לפסוק הזה לפרשה שלנו ונראה בעזה"י הנה מצינו מעלות הרבה בעולם מהם טבעיים ומהם בחיריים הטבעיים. כחכמה גבורה ועושר אם אמנם הם מעלות ויכולין לפעול טובות הרבה מועילים לו וגם לכל יושבי תבל יוכל לפעול לרעיו עמהם טובות מעלות אבל לא קנה אותן מעלות בעצמו כי ה' יתן חכמה ה' מוריש ומעשיר ולו זרוע עם גבורה וא"כ הכל מה' אבל מעלות הבחיריים שבחר הוא בהם וקנה הוא לעצמו מדות טובות ויראת ה' ואהבתו הם קנינו והחילוק בניהם מעלות

שניתן לו מטבע אין לו שבח ויקר ואין ראוי להללו ע"ז אבל המעלות שקנה לעצמו ראוי לו ההילול והדר ועד"ז פי' האלשיך בירמי' ט' אל יתהלל חכם בחכמתו גבור בגבורתו עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' וביאר האלשיך דהכוונה כנ"ל דבמעלות הנ"ל שהם טבעיים אם מחזיק אותם לעצמו (כי הם מה') בוודאי אינו ראוי להללו כי אם בזאת ראוי להתהלל השכל וידוע אותי זה ההילול הוא שלו אם הוא מכיר שה' עושה חסד מש"ט וצדקה כי באלה חפצתי נאם ה' ר"ל מעלות החכמה ועושר וגבורה הם מה' וחפץ בם ה' ולא קנה לעצמו ועכ"פ אם אמנם מדת הנראה היא נתעלית ועשיית המצות היא החביבה מ"מ אינו דומה עושה מצוה בלחוד ואינו עוסק בתורה להבין טעמו וסודי עומקיה לעוסק בתורה ולזאת אם גם כל עוסקי מצוה ושומרי מצותיו הם מסובבים מחסד ה' אבל מצות לימוד התורה הוא החשוב מכולם וזה שאמר שלמה המלך ע"ה במשלי ג' הנ"ל יקרה היא מפנינים היינו דמעלות לימוד התורה הוא מעולה ממעלות עושר וכבוד אבל גם דברים שקנית בבחירתך דהיינו מכל חפציך היינו מעשים טובים שהם חפציך שקנה לעצמו ואינם לו מה' גם הם לא ישוו בה והיינו דקאמר דתלמיד תורה כנגד כולם והראי' ע"ז מבני לוי שהיו גרשון קהת ומררי וגרשון הבכור וגם הי' עוסק בעבודת המשכן ביריעות ויתידות ומיתרים שהם כוללים כל בנין הבית ואפ"ה קהת שהיו עוסקים בעבודת הארון שבו הלוחות והתורה מונחת היו מוקדמין משום מעלות התורה וזה שאמר המדרש דמכאן מוכח דיקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה אפי' עסק המצוה לא ישוה לעסק התורה וכדתנן ותלמוד תורה כנגד כולם אמנם הטעם למה באמת עסק התורה עדיף הלא המצות עיקר ואמרו חז"ל לא המדרש עיקר אלא המעשה ותכלית וסוף כל התורה הוא לשמור ולעשות וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה סוף קהלת סוף דבר הכל נשמע את אלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם וביאר בבינה לעתים כי אם הי' התכלית רק ללמוד לא כל אדם זוכה ללמוד ולאו כל מוח סביל דין וכי יהיו אלו בני אדם בלא תכלית ועכ"ח סוף כל דבר הוא את אלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם ואיך אפשר לומר דתלמיד תורה כנגד כולם אך בהיתר דבר זה נראה דמב' טעמים הלימוד גדול א' דיש ב' מיני שלימות אחד שלימות עצמו והב' שלימות ריעיו ומיודעיו ושלימות כל חביריו ולא נברא האדם רק להשלים עצמו דכשאני לעצמי מה אני ואי אפשר לאדם להאמין בעצמו אוני יחטא ואשם ויהי' תכליתו נפסק וא"כ כל ימיו הוא בספק סכנה ובדאגה גדולה ורק ע"י השלמת חבירו נבטח לו שרגלי חסידיו ישמור דהנה העוסק במצוה מבלי ידיעה שורש הדבר אינו יכול

לזכות הרבים אדרבה אפשר שאחרים יקלקלו אותו ורק ע"י התורה יוכל ללמד תועים בינה להשיב רבים מעון ולנער רשעים מן הארץ לדחות דיעות המטעות והאפקורסית וזאת מעלות התורה ועפי"ז נראה מה דקאמר בקידושין דף מ"ם ע"ב דאמרו דר"ט סובר דמעשה עדיף ור"ע סובר דלימוד עדיף נענו כולם דהלימוד גדול שמביא לידי מעשה והקשו מלשון זה עצמו משמע דמעשה דהרי הלימוד חשוב רק מכח המעשה ונראה דהכונה כנ"ל דמעלות הלימוד הוא דיוכל להשיב רבים והיינו דנענו כולם דהלימוד גדול שמביא לידי מעשה דהיינו להשיב רבים, ועוד יש טעם ב' לחשיבות הלימוד דכל המעלות כולם אפשר שיבואו לידי רעה ויש עושר שמור לבעליו לרעתו וכן שאר מעלות מביאים לידי גאות וקילקול המדות לרבות בתאוה וכבוד שהם מוציאין את האדם מעולם אבל אם מחוברים עם המעלות לימוד ועסק התורה המשבר את היצר כמו שאמרו חז"ל בראתי יצר הרע בראתי תבלין כנגדו והפוך בה והפוך בה דכולא בה וכו' נתעלו שאר המעלות ועד"ז אמר בישעי' וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בנין שאם הם לימודי ה עי"ז יהי' שלומם היינו הצלחתם בכל מיני מעלות רב וגדול וחשיב והיינו ורב שלום בניך ועל ידי זה נתרבה הריעות והישוב העולם שע"י התורה נתעלו המדות ויהי' שלום ואחוה וריעות כדתנן הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא כל העולם כולו כדאי הוא לו וכו':

אמרינן בברכות דף כ' אמרי מלאכי השרת וגו' למה אתה נושא פנים לישראל והשיב הקב"ה אני אמרתי ואכלת ושבעת וברכת והם מדקדקים עד כזית עד כביצה וכו' וצריך ביאור והמשך ונראה בעזה"י כבר מאז קשה לי לשון הקרא ואכלת ושבעת וברכת וגו' על הארץ הטובה וגו' שהרי בהמ"ז הוא חובת הגוף ומ"ס על הארץ הטובה דקאמר ובמקום אחר ישבתי וכעת נראה כבר נאמר הבחינה שיש בני אדם משונים לב' כתות בענין הודאתם על הטוב שקיבלו אם הנותן אינו אדם רם ונישא למעלה למעלה מערך המקבל אז עיקר ההודאה לפי ערך המתנה אם גדולה או קטנה היא אבל אם הנותן היא רם ונישא והשפיל עצמו ממדרגתו להשגיח ולהשתדל בטובת השפל והנבזה אז ראוי שיהי' עיקר הודאתו על חסדו וטובו שהראה בזה ואפי' המתנה מעוטה מ"מ הוא חסד גדול מאוד וראוי להודות עליו וע"ז אפשר שכיוון לן הקרא שלא יהי' עיקר ברכתו על הנתינה ארץ טובה אלא על אשר נתן ה' בכבודו אשר רם ה' ושפל יראה ולשון על לשון גבוה כמו נאם הגבר הוקם על וגם לשון על הוא לשון מלבד כמו על עולת התמיד וכו' וזה שאמר ואכלת ושבעת וברכת את אלקיך אמנם יהי' עיקר ברכתם על החסד שהשי"ת בכבודו ובעצמו משגיח ונותן וזה שאמר שתהי' ברכתם על הארץ הטובה מלבד יגבי' יותר מעל

הארץ הטובה יהי' ברכתם אש נתן לך בכבודו ובעצמו אמנם למדריגה הזאת שיותר ישמח האדם בחסד הזה אשר נתן לו והגיע לו מן השי"ת מה שישמח בטובה עצמו לזה צריך מדריגה גדולה ביראת שמים ופרישות מענינים החושים שיהי' עניני החושים הבל הבלים בעיניו ולא כל אדם זוכה ולזאת דקדקו ישראל לברך על כזית וכביצה להרגיל ולהורות זה שבכזית בוודאי אין ההודאה מצד המתנה אלא מצד חשיבות הנותן ועי"ז יפרסמו וירגילו להודות על דרך הזה וא"כ מזה שרוצים להרגיל עצמו למידה הנ"ל הוא אות שאין אדם ההוא מתגאה וגדול בעיני עצמו אלא אדרבה הוא קטן בעיניו ויודיע שצריך שמירה והרגל והנה מבואר בספרים שזה שאדם קטן בעיניו הוא גורם מחילה וסליחה וכמו שדרשו על אחות לנו קטנה וגו' מה קטן אין מקפידין על מעשיו וא"כ א"ש דזה השיב השי"ת כיון שהם מדקדקים בעצמם על כזית וכביצה ונראה שהם בעיניהם פתיתי מעלה וזה גורם נשיאות פנים ואחות לנו קטנה הקטון אהוב וחביב ונשוא פנים וא"ש:

כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו ואמרו חז"ל בגמרא מס' סוטה דף ל"ה דהע"ה אמר זמירות הי' לי חוקיך בבית מגורי תורה דכתיב בה התעיף עיניך בו ואיננו ואתה אמרת זמירות הי' לי אמר לו הקב"ה חייך שאתה נכשל בדבר שאפי' תינוקת של בית רבן יודעין שדהע"ה הניח לארון לישא על עגלה ולא נזכר דארון בעינן בכתף ישאו ע"ש וצריך ביאור:

והנלע"ד בעזה"י הלווים והכהנים נקראו לפרסם שמו של הקב"ה כנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל להשיב רבים מעון כנאמר ושפתי כהן ישמרו דעת וכו' אמנם אם הדבר לעשות פעולה על השומעים לא די אם יפרסמו מעלות התורה וחשיבותה שהוא חיינו ואורך ימינו ועושר וכבוד בשמאלה ושראוי ליתן ולמסור כל מחמדי תבל עבור קיום תורה ומצות כי לא המדרש עיקר אלא המעשה והדברים אשר יעיר אדם בם את הסובבים אותו אינם פועלים כל כך מצד האמירה כאשר פועל עליהם המעשה שאם בעיניהם יראו את המעשה אשר יעשה זה פועל יותר ובפרט שהמעשה אשר בו וברר כי מגמתו ודרכו נוכח ה' וכל התלאה לא נחשב בעיניו למאומה כדי לעשות רצון בוראו אז יוכל להגבי' קולו ללמד בני אדם שהמעשה יפעול ויברר דרכו ויאמר דברו ועד"ז אפשר הוא הרמז שלכך הי' הארון הקודש לישא בכתפיו בעמל ויגיעה כדי שיוכל לפעול יותר ועד"ז אפשר שרמז כאן ישאו שאחז"ל שהוא לשון שירה שנאמר שאו זמרה שזה שנושאים בכתף זה יתן קול עוז אם אז בשעת העמל ויגיעה רבה יתנו קול בשיר לה' יהי' מופת שעבודתו בשמחה ואין שמחתו מצד שכר העוה"ז שהרי הוא עמל ויגע

ואפ"ה שמח ואז לשמח גם אחרים עמו בשמחה של מצוה כה' וז"ה דבה המתקיים ולא יסורו הבדים מטבעות, הארון שיהי' קיום למשא הזה ויהי' עיקר הבדים אהבת ה' ויראתו או הת"ח ומפרסמי שמו הם הבדים וכשיהיו מצד האהבה ויתעמלו בה ואז כששני הדברים מחוברים אז יכולין לפעול אבל דהע"ה מצד אהבתו בה' הי' סבור שבלימוד לפרסם מעלותיה שהוא חייך בלבד שע"י התורה יקנה חיי עוה"ז והצלחתה סגי וא"צ לעמול בה ואפי' שהי' מתגורר ולא יוכל לעבוד הי' זומר עריצים ואפ"ה הי' לו לזמירות וע"ז אמרו שרעיון הזה הביאו לידי טעות שסבר שלא בעינן דווקא בכתף ישאו וא"ש.

ועשה הכהן אחד לחטאת וגו' וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וגו' עי' בפרש"י ועיי' ברמב"ם פ"ג מדיעות והכוונה נראה כי בוודאי אם אדם מקבל נזירות ע"ד קנס או לכפר על עונותיו אין זה עיקר כוונת הנזירות אבל אם נודר בנזירות כדי שירגיל את עצמו להיות לבו מסור בידו וכדי למנוע מכל חטא אז הוא דעתו כדי להתקדש וקדוש יקרא אלא דהרגל נעשה טובע וכיון דמורגל שלא לשתות יין שוב אינו עושה בו הוא' ולכך עיקר סתם נזירות לפי קבלת חז"ל הוא למ"ד יום דעד אותו זמן עדיין אינו מורגל כמו שמצינו לענין משיב הרוח כל למ"ד יום חזקה מה שהוא למוד מזכיר אבל אם כטמא באמצע וצריך שיהי' ימים הראשונים שיפלו א"כ יהי' נזיר יותר מלמ"ד יום וזה לא יועיל לו שוב לסייע אותו שיהי' לבו מסור בידו ולכך נקרא חוטא על שציער עצמו מן היין וא"כ תרווייהו צריכין להדדי שלא נזהר מטומאות מת ומשום שציער עצמו מן היין ובזה א"ש שם כל דברי הרמב"ם ולא קשה ממה שהקשו עליו נושאי כליו עי' בלח"ם שם ובסדר למשנה ובזה א"ש:

יברכך ה' וישמרך וגו' אפשר לפרש כי ברכות של אלו מכוונות נגד כל מעמד השלימות של אדם כי לזה צריך א' שלום בגופו ובממונו למען יחי' חיי נעימות ולא יענהו חייו ב' שלימות הדעת להוציא מכח לפועל חשיכה לאורה וב' אלו הברכות אפשרי לאדם לצורך עצמו וגם להטיב עם אחרים ולהיות תחת אלקים אשר חלק ה' מכבודו לבשר ודם להיות מטיב לאחרים אשר בזה האדם יחידי בעולמו וע"ז אמר ראשון יברכך וגו' דהיינו חיי הנעימות ע"י ברכת הגוף בריא אולם ברכה בממון מצד שהממון הוא נסיון כמאמר שלמה ריש ועושר אל תתן לי אמר וישמרך שיתן לך על אופן שלא יזיק לך ונגד הב' שלימות הדעת אמר יאר וגו' להאיר עינים ודעת ניתן בחנינה ע"ד שתיקנו אתה חונן לאדם דעת וגו' ונגד כל שנים אלו להטיב לאחרים אמר ישא ה' פניו אליך וגו' ר"ל מה שהוא עושה והיינו פניו יתן ה' לך מתנה ועי"ז כל המזכה את חבירו אין חטא בא על ידו וזה וישם לך שלום כי אז יהי' השלום קנוי לו בעצם בל ימוט לעולם:

פרשת בהעלותך

אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות וגו' יש לפרש דהרמז הוא דהנה ה' פרש חכמתו על כל פני תבל ובאיזה מקום שיהי' תוכל להגיד ולהכיר את חכמת ה' ויכלתו וטובו ע"י מה שתחקור בתוך עמקי ופלאי הטבע ההוא וזה עצמו הי' התכלית של החכמה שנטע ה' באדם לידע בשמים לרום ומה לו ולהם שיהי' האדם מכיר בשמים ממעל ובארץ מתחת אם לא שע"י החכמה תסובב תכלית לנפשו היראה והמוסר וזה חלקו ותכליתו בעולמו וכן בחכמת התורה אשר צוה ה' אותנו צריך שתהי' מאירה לו ויהי' נאה דורש ונאה מקיים ומבלעדי זה הדרישה אינו מועלת לו וע"ז רמז כאן דאל מול פני המנורה דהיינו נגד עצמו יאירו שבעת הנרות דהרצון בו שבעה מיני חכמות או שבעה ספרים שבתורה כמ"ש אדמ"ו הגאון נ"י כולם יאירו לעצמו וע"ז אמר ויעש כן אהרן ופרש"י להגיד שבחו שלא שינה ר"ל שהוא הי' באמת נאה דורש ונאה מקיים:

והאספסוף אשר בקרבו וגו' ויאמרו מי יאכילינו בשר וגו' יש לפרש בדרך דרוש דאמרו פ' הספינה בזכות שלשה זכו לשלשה בזכות חמאה וחלב זכו למן בזכות והוא עומד עליהם זכו לענן בזכות יוקח נא מים זכו לבאר ועי' במהרש"א שם דבפ"ק דתענית אמרו ג' פרנסים טובים עמדו לישראל וג' מתנות טובות ניתנו בזכותם באר ומן וענן בשביל משה ואהרן ומרים ע"ש ותי' דבשביל אברהם לא היו זוכים אלא לשעה אבל בזכותם הי' נמשכין מ' שנה אע"ג דאין דרך נס היות עומד זמן מרובה בטבע אחת כאן בזכות אנו נמשך ובזה א"ש דבשר שאמרו שם בפ' הפועלים דכל שעשה ה' ע"י שליח הואיל ואברהם עשה ע"י שליח ומה שעשה בעצמו עשה ה' בעצמו ואל הבקר רץ אברהם ולכך ורוח נסע מאת ה' וגו' וא"כ הי' ראוי שיהי' להם בשר לאכול אפי' בלא תרעומות אבל להנ"ל הי' רק לשעה וע"ז האספסוף התאוו תאוה שאין להם זכות אברהם שהיו ערב רב וישובו גם בני ישראל ויבכו מי יאכילינו בשר כל ימים שאין לנו מי שנאכל בזכותו, ולפי הפשטות יש לפרש דהנה ברא ה' לאדם כמה מיני מאכלים שאינם צריכים לחיותי רק להשיב נפשו כי יש שוב הרבה דברים המכאיבים דעתו יותר מבעלי חיים לכך את זה לעומת זה עשה אלקים וע"ז התרעמו ישראל כאן שענה בדרך כחם ואין להם להשיב נפשם ובמצרים שעינה כחם הי' להם הרבה דברים המשיבים נפשם עד שאכילת דגים הי' להם לחנם לבלי תכלית להשיב נפשם ועתה יש לנו הדברים המכאיבים ואין לנו דברים המשיבים נפש:

האנכי הריתי העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי וגו' יש לפרש דהקב"ה שם בטבעו שיהי' אהבה טבעית בין האבות לבנים הואיל והמשא מרובה שלא ימחסו בהם

אבל מצד שגם לי יש לי הרבה טרחה עמהם ולא שמת בי אהבה טבעית אין בכוחי לשאת אותם:

פרשת שלח

שלח לך וגו' ויתורו את ארץ כנען את אשר אני נותן לבני ישראל וגו' יש לפרש שע"י השילוח הזה ידעו כי אני נותן שיכירו וידעו כי לא בכחם ובחילם אפשר לעון על מלכי ארץ כנען אשר ענקים ישבו בה והנה התכלית של שילוח לדעת משה שהוטב בעיניו אע"ג שבטח בה' ובעוזו ואפשר משום שהי' קשה למשה נהי שבטח בה' וידע כי ה' ישים אותם תחתו מ"מ הי' דואג על איבוד הזמן במלחמות וטוב לו יום אחד בשלוה לבקר בהיכל ה' מאלף ללכת בקרב לכך נתרצה להם לשלוח מרגלים כדי לידע אי' מקום תחנות הגבורים ואנשי השם ומקום האוצרות אשר עליהם ישימו מבטחם ואם יראה כי הם יוכו אז האחרים ממילא לא יקום עוד רוח באיש ויפלו תחת רגליו ולזה שלח אותם לידע אי' גבוריהם ומשמני הארץ אי' הם לידע באיזה מקום יהי' להם מזון לאכול כאשר יבנו מצור על הערים אבל הם קלקלו:

ויקרא משה להושע בן נון יהושיע עי' בפרש"י ובתרגום יונתן כד חמא משה ענותנותו של יהושע וקשה מאי ענין ענותן לכאן ונראה דכבר העירו המפרשים איך אפשר לאיש להתפלל על איש אלא דבכל הדברים אפשר להשיג ע"ד שכ' העין יעקב בפי' אין עומדין אבל להציל איש מעבירה הלא הבחירה חפשית רק על זאת יתפלל כל חסיד שיצילהו ה' מאנשי רשע המטמינים עצה לעשות במחשך אשר האדם סובר לפעמים כי דבריהם נוטים לטוב ומכוונים למצוה ומאוד צריך לשמירה הזאת האיש הענו אשר ילמד טוב על חברו וכל אמר ישמע ממנו ילמד עליו זכות ולכך פי' התרגום כד חמא ענותנותו:

כי חזק הוא ממנו עי' פרש"י ויש לפרש שאמרו שה' נתן להם כח וחוזק לב כאילו סוברים שהם מחוזקים מה' ובהיפך ממה שאמרה הרחב כי נמוגו כל יושבי הארץ וגו' וכתות כתות הי' בניהם.

אמרינן בסוטה על ויהס כלב את העם אל משה מלמד שהי' יהושע מדבר אמרו הדין ריש קטיעא ימלל מיד ויהס כלב וגו' ואמרו שם שכלב העמיד עצמו על הספסל והשתיקו ונראה בעזה"י ביאורו הנה צריך האדם לשמור עצמו מן החטא לכבוש את יצרו הרוצה להפילו לשחת והש"י אמר בראתי יצה"ר בראתי תבלין כנגדו ונתן לנו דברים שמכניעים את האדם וע"ז נראה שצוה לן מצות ציצית כנאמר בפרשה ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת והי' לכם לציצית והדקדוקים מבוארים ונראה דב' דברים מעוררים בנו לילך בדרכי השי"ת אחד השגחה פרטיית

כשישים נגד עיניו שמלא כל הארץ כבודו אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו וכמו שכ' הרמ"א בריש סי' א' באו"ח שויתי ה' לנגדי תמיד זה כלל גדול בתורה וכו' ובזה יכניע את יצרו ויאמר לו דע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון וגו' וזה איפ"ל הרמז על עשיית ציצית שהוא לשון מציץ מן החרכים כפרש"י ובגדיהם הרמז על מעשה בני אדם וכמו שנאמר בכל עת יהי' בגדיך לבנים וגו' וכנפי הם הסוף של הבגדים הרוח על המיתה והיינו דקאמר ועשו להם ציצית שיעשו ציצית רמז על הצלת ה' שהשי"ת אצלינו ויודע ועד ודן ובעל דין והיינו על הוא ה' עליון נקרא על הוא על כנפי בגדיהם לדורותם היא ראשון והוא אחרון והוא מציץ ורואה את כל הנעשה אמנם השגחה זו עצמו איתא בספרים שזה אות על שיש בנו נשמה קדושה וחלק אלקי שאם הי' אדם רק מן האדם אינו ראוי שישגיח ה' עלינו באופן ההוא.

והנה התכלת הוא אות על חיבור אלקי דדומה תכלת לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא כבוד ומשם באין הנשמות וזה שאמר ונתנו על ציצית הכנף הכנף פתיל תכלת שמצד השגחת ציצית הכנף הוא עצמו אות פתיל תכלת ונשמה קדושה והשתא דאתית להכי דיש בנו נשמה קדושה חלק אלקי זה עצמו ראוי לעורר אותנו לדרכי ה' כי איך נוריד קדושת הנשמה ובמתנה טובה שנתן לנו השי"ת נכעיס אותו וע"ז מסיים והי' לכם ר"ל לישראל החשובים ראוי שתהי' זה לכם לציצית וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' והנה השקיעה וההרגל בעניני העוה"ז הוא המשכח מאדם את תכליתו ואינו רואה לפניו ולאחריו אלא מה שלנגד עיניו וזה שעיוור עיני המרגלים שראו רק לנכח ולא ראו את כח ה' וגדלו מה שעשה במצרים ובעמלק ובאינך ניסים וזה שהעמיד כלב עצמו על הספסל להראות דצריך להגבי' עצמו מן הארץ ולראות על כל הצדדים מה שעשה ה' ומה שיעשה ואז ויהס כלב את העם ואז לא יספקו בכח וגבורת השי"ת ויבטחו עליו – והנה יהושע נראה שלא הי' דעתו מעורבת עם הבריות ועסק רק בתורה ובעבודה והתבודד עצמו אצל משה רבינו כנאמר יהושע ב"ן נון נער לא ימיש מתוך האוהל ועל איש כזה אם אמנם שהוא גם בעיני המון לקדוש ה' אבל יסברו שאין לו ידיעה בהוויות העולם ויסברו שהוא תם וראשו ועיניו כרותים מעניני העוה"ז ולא ירגיש בצרכי העוה"ז ובעניניו ולא יבחין בהם אבל זה שקר כדתנן כל הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה ונהנין ממני עצה וגו' וישראל אז ג"כ החזיקו ליהושע שהוא פרוש ונבדל מכל תהלוכי עולם ועל שם זה קראו לו הדין ריש קטיעא שהוא כאילו קטיעא מן העולם וראשו בשמים ולזאת לא שמעו לו ומשה חשש עליו ג"כ שמצר ענותנותו לא ירצה לסמוך על הנס שאין הבטחה לצדיקים ויש לחוש שיטה אחר המרגלים ולכך התפלל עליו שה' יושיע

לו דכשם שברא ה' העולם בלי זכות שקדם לו ואפ"ה בי"ה ה' צור העולמים וברא העוה"ז בה"א ועוה"ב ביו"ד והיינו דהתפלל ד"ה שנברא בו העולם הוא יושיע לו אע"ג דהוא קטן בעיניו וזה אפשר לכוון בלשון התרגום יהונתן דכד חמא משה ענותנותו ביקש כזאת עליו והיינו כנ"ל:

ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם וגו' והי' לכם לציצית וגו' כבר בארתי פסוקים אלו במקום אחר וכעת ג"כ אמרתי לפרש ונקדים דעיקר הכל הוא האמונה כמנו שאמרו חז"ל סוף מכות בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחי' ומעלתה בג' דברים א') רק האמונה הוא תיישר דרכינו ליל‍ך בדרך הישר בל ימוט פעמינו כיון שנל‍ך בדרכי אבותינו הבחונים והמנוסים ב') האמונה היא עומדת לצור ולמגדל עוז נגד כל הבאים עלינו ל‍ללחום ולהרוס ג') שרק עי"ז אנו עבדי ה' ושומרי תורתו ומצותיו וכיון שעושין רצונו וחפצו כזכה בה לחיי העוה"ב וא"כ מעלתה בכפליים בג' כפלים והוא חוט המשולשת אשר במהרה לא תנתק ואך ישראל נתעלו במידת האמונה ובהם מצא הקב"ה כלי זה המחזיק ברכה שהם מאמינים בני מאמינים לא יסוגו ולא יבגדו ועל זה אמר הנביא יהושע וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה' והכוונה עפ"י הנ"ל דאם אמנם הבחירה חפשיית והחיים והמות נתתי לפניך ובחרת בחיים כתיב אפ"ה כרת ה' עמנו ברית עולם לא ימוט וזה לכאורה קשה ותרתי דסתרי שאולי יבחרו ישראל חלילה את אשר לא טוב אמנם כשם שברא ה' את העולם ג"כ לתכלית הטוב ונתן לאדם הבחירה ועי"ז ג"כ מסוכן התכלית הבריאה ואפ"ה בראו ועכ"ח שראה השי"ת שהסוף יהי' טוב והבריאה עצמה אות על שהיית יודע עתידות וכמו שאנו אומרים אתה הוא עד שלא נברא העולם וגו' אתה הוא בעוה"ז ואתה הוא לעוה"ב שזה שאתה הוא בעוה"ז הוא אות שאתה הוא בעוה"ב ויודע עתידות וטעם ב' שנהי שהבחירה חפשית אפ"ה כעת הצורך הקב"ה מענש לרשעים ונותן שכר טוב לצדיקים עד שבעכ"ח יכירו וידעו כל הגוים כי לה' המלוכה ומושל בגוים שאע"ג שבאדם וגוים הממשלה לבחור אפ"ה לה' המלוכה כנ"ל ובריאת עולם הוא המיישב והמתרץ מה דקשה עלינו על שכרת ה' בריתו עמנו ועד"ז אמר בירמי' ל"א אני ה' נותן שמש לאור יומם וירח לאור לילה וגו' אם ימושו החוקים האלה מלפני גם זרע ישראל ימושו מהיות גוי לפני וגי' והוא ע"ד הנ"ל דכשם שבריאת אלו הדברים בל ימוטו לעולם כך ברית ישראל והטעם באמת כדלעיל ועמו שאמר השי"ת לנביא יחזקאל חי ה' אם לא ביד חזקה אמלוך אליכם גו' אלא דהוא גופא תקשה כיון שהקב"ה צריך לפעמים ליטול הבחירה ולשמור ביד חזקה א"כ הי' לכוף ולסבב אופנים שיעמדו בברית ותורת ה' אמנם

הקב"ה בוחר לעולם בדבר שליח שהוא מסוגל גם בטבע לזה הדבר וכמו שביאר בעקידה ריש פ' שמות שלכך בחר ה' במשה שהי' מסוגל להעמיד המשפט ולהושיע לדך ונכלם עיי"ש ולכך גם בישראל ה' שראה שתם מסוגלים לאמונה ויש בה כח ועזות נגד הנסיונות ובאופן זה קשה ערפם שלהם הוא מעלה להם כמו שכ' המפרשים ולכך הם מסוגלים לשליחות הזה לקבלת התורה וזה כוונת הג' וארשתיך מעיקרא אמר שארשתיך לי שארס הקב"ה לו לעולם בבחינת ארוסה ואשה שהיא תעשה כל צרכי ביתה ועטרת בעלה ותהי' סיבה לקיים הנצחיי במין כך לזה ישראל מאורסים להיות לגמרי לה' לעשות צרכי גבוה להגדיל שם ה' יתברך ולקיומי' במין האדם ונגד זה חייב עצמו השי"ת צרכי בני ישראל לזונם לפרנסם ולגאלם מיד צר כדרך איש לאשתו וארוסתו והיינו קרא קמא וארשתיך לי לעולם ובחר ג"כ עוד בשם ארוסה שהיא משתוקקת יותר לנישואין לבעלה מהשתוקקת אשה לאיש שלעולם צריך אדם לשאוף למדריגה יותר גדולה ולחיבור יותר גדול ע"ד שאמר הפלאה ז"ל לעולם ילמד אדם תורה שלא לשמה שילך ממדריגה למדריגה וימצא שעד עתה עסקו הי' שלא לשמה אלא שקשה כנ"ל שהבחירה חפשיית ואולי יחטאו ישראל ואיך כרת ה' ברית וע"ז תירץ בקרא ב' שבאמת היא על כמה פנים או בצדק ואם לא ירצו ישראל יהי' במשפט דוגמת כי ביד חזקה אמלוך אליכם ולפעמים יעשה השי"ת חסדים גדולים כל כך עד שיראו גם אשר עיניהם השע ולבם הכבד אפ"ה ושב ורפא ויאהוב וירחום ה' דוגמת ארחמך ה' חזק' [כפרש"י שם שארחמך הוא לשון אהבה] והיינו חסד ורחמים אלא שא"ז שוב תקשה א"כ גם לשאר אוה"ע הי' אפשר הברית ושה' יסבב ויטול מהם הבחירה ולמה בחר בישראל וע"ז בא הקרא הג' וארשתיך לי באמונה שנהי שיש אפשרות שיעשה ה' שיכירו אותו ע"י משפט או ע"י חסד ורחמים ואפ"ה הקב"ה בחר בישראל שהם מסוגלים לאמונה כדלעיל וניסי ה' יבואו רק כדי לאהוב השי"ת והיינו וארשתיך לי באמונה היינו כנ"ל שמצא השי"ת בנו חוזק מידת האמונה ויעמדו בנסיון ולכך מסיים וידעת את ה' לשון ויודע בהם אנשי סוכות והיינו יסורין ולעמוד בנסיון והוא עצמו אהבת ה' וידיעת ה' ושניהם כאחד טובים:

והנה ככל הנ"ל עשה השי"ת לאבותינו במדבר אם נמוטו פעמיהם ה' שלח בהם משפטיו להדריכם בדרך הטוב ומלבד החסדים הגדולים לעורר בהם אהבת ה' על כל חטא ופשע מיד הוכו בעונם כעין מעשה מרגלים ואינך והעונשים עצמם הם אות אהבה אמנם לכאורה דרכי ישראל במדבר הם לכאורה נגד הלימוד הנ"ל שישראל מסוגלים לאמונה וכמו שצוה הי"ת עד אנה לא יאמינו בי וגם משה אמר ובמדבר הזה אינכם מאמינים בה' וגו' אמנם לנו הדבר תימה אבל אם היינו יודעין איך נשתקעו ישראל במצרים בטומאה

ובמידת הרעות וכח ההרגל שנעשה לטבע שני כאילו הוטבעו לרעה והטוב ששתול בנו מאבותינו הי' מעורב ומותבל בין כוחות הרע עד שהטוב והאמונה הי' צריך חיזוק גדול ולמדריגת ישראל הי' צריך כח יראת שמים גדול ואלו הי' לאדם אחר יראת שמים גדול כמו שהי' לדור המדבר הי' צדיק וחסיד גדול אבל אצל אבותינו דור המדבר הי' זה לעומת זה גם כח היצר גדול מאוד עד שבגודל יראת שמים שלהם נמוטו כמה פעמים ובזה נראה לי לפרש מאמר בגמרא בפ' המוכר את הספינה במעשה דרבה בר בר חנה דאתלוי' עמו האי נועייא במדבר ואמר איזל ואחוי לך מתי מדבר וראו דגנו אפרקוד ודמי' כמאן דמבסמי והוי זקף כרעא דחד מניי' דכד אזיל טעייא רכיב גמלא ורומחא בידי' לא נגע ואפסק מניי' קרנא דתכלת ולא הוי מסגי ואמר דלמא שקלת מניי' וגמירי דכל ששקל מנייהו מידי לא מסגי' עייש ואמרתי לבאר לפי הנ"ל שכד חקר במהות דור המדבר ובקי' הנ"ל והראה לו חד נועיי' וכיוון בחד טעייא לשכל המעשיי הטוען מכאן והולך לכאן והנסיון כך הראה לו שפניהם כלפי מעלה אלא דמבסמי ומדריגה הפחותה שנפלו וכרעו בה זקוף למעלה ליראת שמים ושלהם גדול יותר מטעי' דרכיב גמלא ורומחא בידי' ולוחם מלחמות ה' אלא שכח היצר שלהם גדול מאוד וע"ד שאמרו חז"ל כל הגדול ממנו יצרו גדול ממנו אמנם לפי הנ"ל לכאורה נהי שהי' בהם יראת שמים גדול אפ"ה כיון שמצד אחר ע"י הרע כבה והוקל א"כ שוב נפחתו ממדריגתם ולא היו ראוין לדביקות אלקי כי אם ע"י הכלל שהי' לכל אחד קצת טוב ואחד אל אחד יחדיו ידובקו וע"י הדבוק הי' אפשר הדביקות ושראת השכינה וזה כיונו הרבה בר בר חנה דפסק קרן דחד מנייהו לשון עיקר התכלת הוא על דיבוק אלקי דתכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע דומה לכסא כבוד דחד מנייהו אמנם גם זה אינו אלא כל יחיד ויחיד ה' במדריגה גדולה וראוי לדיבוק אלקי וטעם שה' רואה ללבב ולפום צערא אגרא והראי' ע"ז שהקב"ה נתן לכל יחיד עומר לגלגולת ובזה הראה ה' חשיבות כל יחיד ושמלתו לא בלתה ורגלו לא בצקה ארבעים שנה אפי' מן הרגל הפחות וזה שהשיב הטעייא דכל דשקיל מנייהו מידי שרק מכח מנייהו היינו הם שקולים וחשובים זה לא מסתגי שהי' רגלו בצקה והוא הראי' הנ"ל ונקט הרגל שהוא הפחות שאפי' זאת הי' בהשגחה וא"ש ונחזיר לראשונות שכל יחיד ויחיד מישראל חשוב והם מאמינים ובני מאמינים והקב"ה משגיח על כל יחיד ויחיד וזה הוא לנחמה ולמשיבת הנפש בעתות ובזמנים הקשים והשינויים הנעשים בעולם ואין אדם יודע וה יהי' בסופו ורק בה' יגיל לבינו והוא לנו למגדל עוז ובו ירוץ צדיק וישמח והנה אם נחקור ונשים ליבנו אדרבה השנויים והתהפכות הנעשים בעולם הם הם המעוררים את האדם שעכ"ח יש אלקים המשגיח בארץ דאל"כ כיון שאנו רואין שהעולם

התחתון הוא עולם המתהפך והמשתנה והדבר המתהפך והמשתנה אינו יכול להעמיד את עצמו וא"כ ברוב הימים הי' אפשר שיתבטל לגמרי וע"כ ה' הוא אלקים המשגיח ונמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכרתי' עמידי' שלה ע"י עמודי עולם תורה ועבודה וגמ"ח הם המקיימים עליהם אמנם ישראל המאמין אין צריך לראיה ולהתעוררת הנ"ל כבר קבלנו את זאת בתורתינו הקדושה הניתנת לנו וע"י הניסים ונפלאות שעשה ה' לנו וזה אפשר שהם ג"כ מרמזי הציצית דציצית לשון השגחה ולשון חוט וחיבור לה' והכל חד והכנף כתב הרמב"ם במורה ח"א שמורה ג"כ על המכוסה והכנף לפי הפשטות הוא הסוף ובעל תכלית וכוחות כלים וגם לשון כנף טל התעופפת והשינויים הנמהרים וכל אלו הבחינות יש לעולם התחתון ומעשיו הם הבגדים אשר יכסו את האדם ופתיל תכלת הוא הדיבוק אלקי לכסא הכבוד והוא התורה שהוא תכלית הכל וכבר אמר שהשגחת ה' נוכל לידע מב' בחינות אחד מצד השתנות העולם שהוא נקרא בשם כנף והב' מכח התורה והניסים והנפלאות והבחינה ראשונה ניתנה לכל העולם אפי' לשאר אוה"ע אבל הבחינה השני מהתורה וניסים רק לנו ניתנה וזה האמר ועשו להם ודרשו חז"ל אפי' ע"י אחרים גוים יוכלו לקיים הציצית על כנפי והשתנות בגדיהם מזה יוכל ליתן מופת שה' משגיח בעולם בפרטות והעולם מחובר לו אמנם ונתנו על ציצית הכנף שיהי' בחינה יותר עליונה פתיל תכלת מן התורה והניסים ובחינה זו והי' לכם לציצית לכם דייקא כי רק לנו בני ישראל ניתנה וע"י זה וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' כי הם חיינו ואורך ימינו ובא לציון גואל בב"א:

[**ועפ"י** דרך המחבר הקדוש זצלה"ה יתפרש ג"כ פסוקי תהלים קמ"ח הללו את ה' מן הארץ וכו' ההרים וכל גבעות וכו' עץ פרי וכל ארזים וכו' החי' וכל בהמה וכו' מלכי ארץ וכל לעומים וכו' כל המדרגות קא חשיב כפי' המפרשים מדרינת דומם צומח חי מדבר אך כל אלו יהללו את שם ה' כי נשגב שמו בדו רק מצד שהודו על ארץ ושמים היינו מצד הוד חכמת הבריאה פלאי הטבע סידורה והשתנותה אשר נראה על הארץ ושמים. וירם קרן לעמו אולם לעמו הרים קרן בכבוד להתהלל בה' בתהלה לכל חסידיו תהלה המיוחדת לכל חסידיו ורק להני ישראל עם קרובו מצד שהם עם קרובו ועשה נגדם נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים].

פרשת קרח

ויקח קרח במדרש יש הובא בכתבי מרן חתם סופר זצ"ל שלקח לו האמת וע"ש מה שביאר והנראה בעזה"י הנה באמת יש לתמוה על השגחת ה' על ישראל שאפי' בעת עבדו העגל אפ"ה המן לא סר מהם והענן מקיפם ומים יוצאין מצור חלמיש וכבר העיר זה

בעזרא באמרו שם עשו עגל וכו' ואמרו אלה אלקיך וכו' ומכך לא מנעתה מפיהם אמנם היא גופא תקשה איך עשה ככה בעת אשר חטאו ישראל ומרו בו והנראה ליישב ע"ד שפי' הרד"ק בתהלים תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אמר הלא נודע אפי' אם מבטיח אדם לעשות שום דבר אפי' חסד גדול מ"מ כיון שכבר בטח ואמר שיעשה כן שוב כבר חיוב עליו להשלים דבריו והבטחתו וזה מובן בלשון אמת וזה שאמר תתן אמת ליעקב שכיון שכבר הבטיח לאברהם א"כ אפי' ביעקב הי' אמת אמנם אצל אברהם הי' הכל חסד שהבטיח לו על זרעו אחריו וזה תתן אמת ליעקב חסד לאברהם ובזה הי' החסד בכפליים המעשה חסד בעצמו וחסד שני שהבטיח לו כל זה בפרטות שעי"ז אפי' אם ישראל לא יהי' כדא אפ"ה יהי' הקב"ה יכול לקיים הבטחתם מצד האמת והנה לקרח הי' ג"כ הדבר הקשה הנ"ל לתימה ומזה הוכיח כל העדה קדושים והא ראי' ובתוכם ה' וא"כ למה תתנשאו אבל באמת לא הי' זה מצדם אלא מצד מידת האמת של הקב"ה וה' אמר ויהי וזה אפשר סמיכת הפרשיות דלעיל פ' שלח סיים אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם ממצרים והבטחתי לכם להיות לכם לאלקיכם ואני ה' אלקיכם אפילו בשעה שראוי להיות במידת הדין אהיה עמהם במידת ה' או כפשטא אלקיכם היינו השגחה באלקי ישראל ומזה עצמו ויקח קרח ר"ל שלקח לו הקדמה זו שה' אתנו ועכ"ח כל ישראל קדושים ובזה עצמו עמד לפני משה וישראל לחלוק על הכהונה וזה המליץ היטב המדרש שלקח לו האמת דמה שה' עושה במידת האמת זה לקח קרח לעצמו כאילו נעשה בשבילם וא"ש שאמר המדרש שלקח לו האמת:

ובמקום אחר אמרתי שיש לומר עוד דחז"ל רצו לתרץ תמיה הנ"ל איך אפשר שהקב"ה יתן להם מן בעת מרו בו וע"ז איכ"ל שאמרו ג' פרנסים טובים עמד לישראל מן בזכות משה וענן בזכות אהרן ובאר בזכות מרים וכיון שזה הי' בזכותם מאי איכפת אם ישראל חטאו וכשם שהטבע עושה פעולתו בין אם חוטאין או לא ה"נ הצדיקים ההם היו המרכבה וכטבע לעולם ולכך הי' אפשר ובזה אמרתי ליישב המדרש רבה ריש פ' מסעי על אלה מסעי בני ישראל וגו' ואומר המדרש הה"ד וינחם כצאן עמו ביד משה ואהרן וצריך ביאור מאי קאמר ומאי המשך ולהנ"ל א"ש דכבר הביא גם רש"י תכלית של אלה מסעי להורות איך התרעמו ישראל וכל התלאה אשר מצאתם בדרך ויולילם ה' והוא גופא היקשה ע"ז אמר וינחם כצאן עמו אפילו אם הם בלי דיעה אלא כצאן ולא ידעו את ה' אפ"ה נחם והטעם ביד משה ואהרן שהכל בזכותם וא"כ הי' אפשר להנהיגם ולפ"ז מדרשות חלוקות יש ומדרש שהתחלנו בו סובר טעם אחר שמצד מידת האמת עשה ה' ככה וא"ש. ויש לומר עוד לפרש לשון רב לכם כי כל העדה כלם קדושים שחשדו

שמעלת משה ואהרן רק בשביל ישראל והיינו רב לכם כי כל העדה כלם קדושים ואתם שלוחם זה מעלתכם ומדוע תתנשאו וע"ז אמר להם הקרבת קטורת שכיון שניתן רשות שוב אין מבחין בין טוב לרע מיהו קאמרי המפרשים לפרש על מימרא דתענית דאמרי דהוי דבר ובשבבותיה דרב לא הוי לא משום דרב דנפישא זכותי' אלא משום קצרא דמשום רב היה אפשר שיהי' ואפ"ה זכותו יעמוד לו להצילו [והיינו אף דכיון רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע בכ"ז נפיש זכותא שאני ואליו לא יגיע רק משום האי קצרא דלא נפיש זכותא לא הי' דבק למען תת נפשו לשלל ותעצר המגפה משבבותי' מכל וכל] וההי"ד כאן נתן זה למופת שאחרים ימותו והוא ניצל זה אות שנפישא זכות מצד עצמו וזה שאמר ואת הקרוש בעצמו והקריב אליו בעצמו ואחרים ימותו אבל את אשר יבחר בו רק מתורת בירה ואז יקריב אליו עכ"ח גם אחרים להציל על כלן כמו בקברא דרבי הנ"ל:

רב לבם כי כל העדה כלם קדושים וכו' שעם ב' דברים הי' מראש הסכמת בני אדם לבחור להם מלך האחד בעבור סבה פנימית שאלמלא זה יעשה כל אדם וישר בעיניו ויקח מה שירצה והשנית סבה חיצונית מפני יראת מלחמות והזיקות מעם אחר אבל אלמלא הי' בני אדם כל כך ישרים בלבותם שלא הי רוצים לעשות כלל עברה היו בטוחים ממלחמה כמו שהי' ישראל אז בטוחים כי ה' איש מלחמה ל הי' צריכין זה וזה שאמרו כי כל העדה כלם קדושים ואין צריכין לשר מצדם ובתוכם ה' להיות להם למגן ולמחסה ומדוע תנשאו והלא אין צורך בכם:

בב"ב פ' הספינה אמר רבב"ח הוי קאזלינן במדברא ואמר לי' תא ואחוי בליעי דקרח וכו' ואחוי לי תרי בזעא דנפק קוטרא מנייהו ונקיטנא רמחא וצמרא ומרטיקנא במיא ואתיבנא שם ואתחרך ואמר אצית שמה ושמעית אמרין משה ותורתו אמת והם בדאין ואמרתי לפרש הרמז הנה מלבד המחלוקת על משה שלא היו מאמינים שכל מה שצוה ועשה תי' עפ"י ה' ושמשה רק מלאך ושלוחו של הקב"ה דוגמת השמש והירח ושאר עניני הטבע שעושים פעולתם הכל פעולה טבעי לא מרצונם לא הוספה ולא גרעון כך משה רבינו אם אמנם שהי' בעל בחירה ושכליי והי' אפשר לו להוסיף ולגרוע ובזה נתעלה משאר ברואי עולם משמש וירח שעושים פעולתם בהכרח חק ולא יעבור שאין בהם כח לשנות פעולתם וכשנבחין זה יש לכל אחד מעלה וחסרון מעלה לעושים בטבע כפי שנגזר להם בוודאי אין בהם חסרון כי הם מעשה ה' והם רק כגרזן ביד החוצב בו וא"כ פעולתם מצד הפעולה היא מעלה. אבל נגד זה יש לכל אחד מעלה וחסרון מצד הפועל שהפועלים אינם ברשות עצמם ואין הפעולה שלהם ולמעשה אדם בחיריי יש

בהיפך מעלה וריעותא מצד הפועל מעלה שמה שהוא עושה הוא שלו ובבחירתו ונגד זה כיון שהוא עפ"י שכלו ובחירתו אינו שלימה ויש חסרון לפעולה וכמו שאמר בתהלים קמ"ח הללו את ה' מן השמים וגו' ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור וגו' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו וכו' והיינו עפ"י הנ"ל שמעשה השיני הם שלמים וקיימים הואיל והם מה' וא"כ ניכר מהם גבורת הבורא יותר ממן האדם וזה כבודם שהם המלמדים לאדם בינה כי נשגב שמי לבדו ר"ל הקב"ה רם מלהשיגו בעצמו וזה הודו על ארץ ושמים שזה תתן הוד לארץ ושמים שהם סניפים ואמצעים להכיר גבורת הבורא ב"ה אבל לנו וירם קרן לעמו שיהי' לנו לא לבד השבח אלא גם הקרן שהיינו עיקר הדבר לנו ועי"ז תהילה לכל חסידיו וגו' אמנם נגד זה יש גרעין לפעולה כמעשה אנוש ותחבולותיו (כנאמר בקהלת כי כל מעשה אשר יעשה אלקים הוא יהי' לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע) אמנם לפעולת משה הי' ב' השלימות שהוא פועל בחיריי וטובו שלו כי הוא בחר בו וזכה שכל מעשיו עפ"י ה' ויש לו שלימות הפעולה ושלימות הפועל וזה תוארו איש אלקים שהי' איש שהי' בחיריי והמליצו חז"ל דהיינו מחציו ולמטה דהיינו שהי' איש בזה שהוא המטה באחד מהקצוות נוטה דרך יבחר והי' אלקים בשלימות הפעולה והשכינה מדברת מתוך גרונו ודווקא איש כזה בוודאי יש לי כח יותר משאר ברואי תבל ויוכל לפעול ויגזור אומר ויקום לו דאדם אחר נהי דיש לו מעלה מצד הפועל שוב יש לשאר ברואי ה' מעלה מצד שלימות הפעולה אבל איש כזה שהוא שלם בכל השלימות ועי"ז מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים ויכל לגזור על שמש בגבעון דום ועל תפתח הארץ את פי' וכיוצא ולכך אמרו במדרש תהלים נ' שלכך נקרא איש אלקים שה' גוזר והוא מבטל דוגמת איש שמפקיר נדר אשתו אלא שלפ"ז לא שייך אצלו תפלה כיון שיוכל לגזור אמנם היינו על מעשה בראשית אבל על זאת יתפלל כל חסיד אליך שלא יגבר יצרו עליו ולא על חביריו וזה שאמר בתהלים כ' תפילה למשה איש אלקים מעון אתה היית שאתה מעונו של עולם מחזיקו וקיומו נגד היצר וגו' ולזאת תשב אנוש עד דכא וגו':

והנה קרח ועדתו מלבד שחלק על שלימות הפעולה של משה רבינו חלק ג"כ על שלימות הפועל ותלה בו פחיתות שאינו עושה אפי' מה שהוא עושה בכוונה רצוי' אלא לכבוד עצמו הוא דורש וזה שאמר רב לכם כי כל העדה כל מעשיהם ותנועותיהם כלם קדושים והם מצד עצמם רוצים בזה ולא לשום פני' אלא לכבוד ה' וכלם כאיש אחד אע"ג שאינם במעשה אחד וזה יש לו נטי' לזה והאחר לאחר אבל תוכן הרצון הוא ה' ותכליתם היא ה' ולכך קוראו אותם בשם עדה שמיועדים לדבר אחד נקרא עדה ומורא שמים עליהם וכל

אהבה שאינו תלוי בדבר אינו בטלה לעולם וכנאמר יראת ה' טהורה עומדת לעד וממילא אין צריכין לכם ואתם רק לתוספת זהירות אי נצרכה אלא להעדפה ומדוע תתנשאו על קהל ה' כאילו לא הי' עדה אלא קהל בעלמא וכל אחד לדרכו פנו לטובת עצמו ואז צריכין טובא להנהגה והפחדה יתירה וזה שאתם חושדין ישראל בזה כל הפוסל במום עצמו פוסל וכמשל מה דבלבך על סכאך וכו' וה"נ כיון שאתם חושדין אותם עכ"ח כן דרככם ואין מעשיך כלם מיוחדים לה' אלא להנאת עצמם וכל שהיא לטובת עצמו הוא אינו אחד פעמים להנאה זו ולפעמים זו וזה שאמר רב לכם ומשה רבינו ע"ה הי' עניו מאוד מכל האדם אשר ע"פ האדמה ושלימות עצמו הי' סיבה לגודל מדרגתו ושלימות פעולתו או בהיפך שלימות פעולתו וגודל נבואתו הי' עכ"ח סיבה לשלמות גופו שלא יהי' בו פחיתות כזה שהתירה הוא המשלמת את האדם ובמקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו כי לגודל הידיעה והכרה כל דבר כאשר היא יראה פחותית עצמו ולא יחשוב כי אם הטוב ועד"ז אמר משה המעט מכם כי הבדיל אלקי ישראל אתכם מעדת ישראל ובקשתם גם כהונה ונראה לפרש הקב"ה בחר בישראל ואמר לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט וגו' ודרשו חז"ל כי אתם ממעטים עצמיכם לא כאוה"ע כשניתן להם גדולה הם מתגאים וכו' חבל אתם ממעטים את עצמיכם ע"י גדולה תכירו כי גדול חסדי ה' וא"כ הי' ראוי שהכבוד והמעלה שנתן ה' לשבט לוי שהבדיל אותם תתן ענוה להם אבל כיון שלא היתה כן איך תבקשו כהונה ויגבה לבכם עוד יותר וזה שאמר המעט מכם ונקט לשון דעלמא שנאמר אצל כלל ישראל כי אתם המעט וגו' וה"נ המעט מעלה זו של המעט אם הי' זאת מכם ולכם ע"י שהבדיל ה' וגו' ובאמת נראה בהיפך וא"כ ובקשתם גם כהונה ויתרבה עוד גבהות שלהם וא"ש ובזה גילה שהוא משיג ויודע מה שהם רוצים ולא כמי שהראו פנים כאילו לא ידרשו לכבוד עצמם אלא לכבוד ישראל ולמדו זכות עליהם והואיל וחשוב אצל הקב"ה הלומד זכות על ישראל וכמו שאמרו בפסחים פ"ז גדי הושע וע"ז אמר אל תפן אל מנחתם במה שאומרים כי כל העדה כלם קדושים וגו' ועכ"פ חשבו למשה רבינו ב' דברים אחד שאיני כל מעשיו מה' והב' שאפי' מה שהוא עושה מהא' אינו עושה לכבוד ה' ואפשר שע"ז כוונו חז"ל שאמרו על ויקנאו למשה במחנה וגו' שחשדוהו באשת איש דכמכבד עצמו ונהנה מכבוד שמים ועושה מצות ה' ותורתו שנקראו אשה כלה וארוסה וכמו שדרשו חז"ל על תורה וגו' מורשה היינו מאורסה וגו' ועל ככלותו לדבר דרשו ככלה זו וגו' וא"כ העושה לצורך עצמו כאילו בא על אשת איש ובוודאי תורה לשמה פועלת על השומעים יותר והיוצאים מלב עושים ונכנסים בלב שומעיהם ומין במינו חוזר וניער ולזאת אפשר שחשדו אותו

שע"י שאין כל מעשיו לשמים נתמעטו מעלות ישראל ולכך לא שמעו לו במעפילים ובא תקלה על ידו בגלים וכיון שהתורה ומצות הם כאשה ובאשת כל ישראל המעכב מהם הראוי להם כאילו בא על אשתו והיינו שאמרו שקנאו איתו כל אחד מאשתו שע"י נתקצר ונתמעט תורתם:

והנה מעשה זה הוא ומופת על קושט דברי אמת שכל מה שהוא עושה הכל מה' והכל עושה לכבוד ה' שאם אנו רואים איך השתדל משה רבינו ע"ה ואיך הכניע עצמו מעיקרא כדי לעשות שלום ואיך לבסוף הסכים ה' על ידו ואעפ"י שהי' העונש בידו לענשם כאשר הוכיח סופו על תחילתו אפ"ה עשה הכל בענוה גדולה וסבלנות יתירה ובזה עצמו כבר הי' די לן מופת על שאינו עושה לשום פני' ולא לכבוד עצמו הוא דורש וכיון שלפי האמור חשדו למשה בב' דברים א' שאפי' מה שמה' הוא עושה לכבוד עצמו ונפחת מעלת הדבר ובזה יש חסרון לישראל כדלעיל והשני שעושה דבר מדעת עצמו ונגד ב' הדברים אמר שבוודאי שע"ז שחשדו אותו בכשרים שלכבוד עצמו הוא דורש ראוי להם ללקות בגופם ומהרהר אחר רבו חייב מיתה וכ"ש במה שהרהרו ותלו חסרונם בו שעל ידו החסרון בם שאינו עושה פעולה שלימה אבל במה שתלו ואמרו שמה שאמר משה בשם ה' אינם אלא דברי עצמם בזה הם משפילים דברי אלקים חיים אסר הדברים עצמם חיים וקיימים הם אומרים ומשפילים ליתנם תחת הארץ לומר שמאדמה הם ע"ז מדה כנגד מידה שיבלע הארץ אותם חיים וע"ז אמר אם כמות כל אדם ימותן אלה ופקודת כל אדם היינו מה שאמרו ותלו חסרון הדור בו ופקידה לשון חסרון כנאמר לא נפקד מהם איש זה יפקד ויעונשו עליו אבל אם בריאה יברא ה' ומבלעם הארץ יתברר גם החלק השני שהם מנאצים ה' ואומרים על דבריו שאינם דברי ה' וא"ש ונגד ב' מיני החטאים אשר חטאו עדת קרח והחטא הראשון נגד כבודו כבר אמרנו שכבר מהתנהגות משה עם עדת קרח והכנעה יתירה ניכר כי רק לטובתם הוא דורש אפשר לפרש המאמר בנדרים שאמרו על שמש וירח עמד זבולה וגו' שהשמש אמרה אם אין אתה עושה דין לבן עמרם אין אנו מאירים ושדו בהו גירי ומאירי ואיכ"ל דכוונו על שחשדו משה ולכבוד משה ק או שהרי משה העמיד חמה במלחמה של עמלק כדאמר במדרש ילקוט בחבקוק על קרא שמש וירח עמד וכבר אמרנו שזה אפשר רק אם עושה לשם ה' וע"ז אמר דשדי בי' גירא שהגנאי והבזיונות אשר קיבל וסבל בזה כבר האיר ויצא אותו ומופת שלטובתם עושה ע"ש והיינו ב' בזעא ב' דברים שפקפקו עלי' שעי"ז הרומח היינו העונשים וצמר היינו מלבושי המצות הכל ינתחרכו וסליק קוטרא אמנם ע"י הבליעה נתחזק ועמד מופת על שלימות משה רבינו ועל התורה הקדושה כמו שכתב העקדה והיינו שמהקול של

הבליעה קורא בכל העולם שמשה רבינו אמת ולא לכבוד עצמו עשה ותורה הקדושה אמת שהכל מה':

פרשת חקת

במדרש זאת חקת התורה ר' יצחק פתח כל זה כסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני אמר שלמה על כל התורה כולה עמדתי ועל פרשה זו של פרה כיון שהייתי מגיע בה הייתי דורש בה חוקר בה ושואל בה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני הדקדוקים כבר מבוארים במפרשים ויש עוד במדרש זאת חוקת התורה זה כלל ויקחו אליך פרה אדומה פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט וזה צריך ביאור באיזה יחוס תלוי' התורה מס פרה אדומה והנראה בעזה"י דהנה האדם הוא בעל בחירה ואין אדם נמשך משום אחד מהקצוות אלא הוא בעצמו יכול לילך לו לפי דעתו אפי' הוא רע בעצם וכנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו אמנם זה חובת האדם ויקרו וחשיבתו להכניע את יצרו ותאותו ולעשות רק הטוב וכמו שלמד אותנו מריש ומראש צורים אראנו שאמר השי"ת לנחש שהוא הדעות של יצר הרע הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב דהיינו הוא ישופך שאם האדם ישוף וישבר את היצר ראש יהי' לראש לכל באי עולם אבל אתה תשופנו אם אתה תשבר ותכבוש את האדם הוא יהי עקב והתחתון של כל הנבראים ואם תזוח דעתו אומרין לאדם יתוש קדמך אמנם במה יקנה ראשית ומעלה זו בכלי המלחמה הלא מבואר בכמה מקומות שהחורה הזאת היא תכניע היצר ואמרו חז"ל בראתי יצר הרע בראתי תבלין כנגדו ואמר אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש והתורה היא תטהר את האדם חלאת היצר וכשם שבאה הפרה אדומה ליטהר מטומאת הגוף כך התורה מטהרת מטומאת היצר ועונות וזה שאמר שאין בכלל אלא מה שבפרט אבל התורה תוסף במעלתה שלא די שהיא מטהרת מן החטאים שעברו אלא שתטהר ותפעול על הגוף ותקנה בו קדושה שלא יחטא ולא יטמא גם להבא וכל שמוסיף על טרחא וכל שקונה התורה בטרחא יתירה זה עצמו תקנה באדם אהבת וחשיבות התורה ומראה לכל שהיא חבלו בנעימים מכל חיי העוה"ז ע"י העסק בה נקבעת ותוסף יראת ה' בלבבו ובזה מובן מה שפרש"י בפ' בשלח על פסוק שם שם לו חוק ומשפט ששבת ופרה אדומה ודינין ניתנו במרה שקשה מאי ענין פרה אדומה למרה אמנם במרה בא הקב"ה להרגיל עמו ישראל ולהראות כי נופת תיטופנה שפתי זרה ואחריתה מרה כלענה ובהיפך הדרך הטוב תחילתו מר וסופו מתוק וסוף הכבוד לבוא בעוה"ב שבזה עצמו שהוא מוותר על עוה"ז בשביל עוה"ב מראה אמונתו בעוה"ב וביום שכולו שבת והתקוה בזה מטהרו ומדריכו בדרך הישר וכמ"ש חז"ל אם רואה שיצרו מתגבר עליו יזכיר לו

יום המיתה והטרחא והמרירות שיש לקנות דרך הטוב הוא כדי לטהרו מחלאתו והיינו שפי' חז"ל ששם שם לו חוק ומשפט דהיינו שלמד להם הדינין ומזה יראה שהדין נותן לשלם טוב לטובים ורע לרעים ואם אנו רואין לפעמים צדיקים שמגיע להם כמעשה הרשעים עכ"ח נקווה ליום שכולו שבת ונדע שהטורח והסבל הוא רק כמעשה פרה אדומה לטהר מחלאת וזוהמת הנחש וזה שאמר שם שם לו חוק ומשפנו דהיינו דינין ושבת ופרה אדומה ושם נסהו אם הדברים מסכימים על דרך הדין ועכ"ח ששבת הוא המתקן הכל וכאן רק ענין פרה אדומה לטהר מזוהמת הנחש וטומאת הנפש:

אמנם התורה לה יד ושם בכפלים כדאמר רפאות תהי לשרך ושיקוי לעצמותיך ונאמר כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא דאם התורה היא רק מרפא לגוף הושפל כבוד התורה שבאתה רק להשלים החסרון ואם לא הי' אדם חוטא לא הי' צודק אלי' וגם בזה תנתן יד לפושעים וכמו שאני מפרש דברי המדרש בפ' בראשית והארץ היתה תוהו אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלקים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים ואין אני יודע באיזה מהן חפץ תלמוד לומר וירא אלקים את האור כי טוב הוי אומר במעשיהן של צדיקים הוא חפץ וצריך ביאור מאי קאמר ואין אני יודע באיזה מהן חפץ ועוד דקדוקים המבוארים ואמרתי לבאר בעזה"י הרשעים ואפקורסים מודים במעלות התורה שהיא מדרכת להועיל ומטהרת ולזאת פקרו ואמרו שלפי הדורות ההם היו צריכין לתורה הזאת אבל השתא אכשר דרא ואין צריכין לזאת אבל רוח שקר בפיהם שהתורה נצחיית ויצונו ה' לעשות כל החוקים האלה לטוב לנו כל הימים והנה שם טוב הוא בלשון הקודש על דבר שהוא טוב בעצם לא ביחוס מה וכנאמר בתהלים כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובי כיון שהוא טוב בעצם לא ביחוס לפי המקום והזמן וזה איכ"ל כוונת המדרש הנ"ל והארץ היתה תוהו אלו מעשיהן של רשעים שאומרים שרק בעולם שהיתה תוהו הי' צריכין לתורה ויאמר אלקים יהי אור אלו מעשיהן של צדיקים שאפי' אם נתן ה' אור אפ"ה הצדיקים אומרים שצריך לקיים האור ואין אני יודע באיזה מהן חפץ ר"ל במה נכריע ע"ז אמר שבא הכתוב להכריע ושם ראי' כבר כתב הרמב"ן שהוא לשון קיום וע"ז אמר וירא אלקים את האור כי טוב והמופת ע"ז כבר ביארו לענ"ד בוויכוח שאמרו בשבת דף פ"ט ע"א בשעה שירד משה בא השטן ואמר לפניו רבש"ע תורה היכן הוא אמר לו נתתי' לארץ הלך אצל הארץ א"ל תורה היכן היא א"ל אלקים הבין דרכה והוא הלך אצל ים ואמר אין עמדי והלך אצל תהום ואמר אין בי אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה חזר ואמר לפני הקב"ה חפשתי בכל הארץ ולא' מצאתי אמר לו לך אצל בן עמרם וכו' והמאמר צריך ביאור וביותר מה איכפת לי' לשטן בתורה:

אמנם לפי הנ"ל חקר השמן לידע סיבות נתינת התורה וכדי להשיא ולהסית את בני אדם לאמור אצליכם אין סיבה זאת ואין אתם צריכין לה ולזאת סבר שהתורה ניתנה להשלים חסרון בני אדם ולה שם בשלשה אחד בקיצור ימי האדם והוא הולך ומשתנה עליו לפגעים והשני קוצר ידיעתו והג' שהוא בעל תאוה וכל השלשה מחייבים נתינת תורה מן השמים וממילא יהי' לו להסית לאיש או לעם בזמן או במקום הזה או זה אין צריך לזה אבל רוח שקרי בפיו שהרי אנו רואים שהקב"ה יעד ואמר את כל אשר יהי' באחרית הימים עד יום האחרון ושם אמר והבטיח שהשבות אל לבביך ושמעת בקולו לשמור מצותיו וחוקיו ככל אשר צוויתיך ועד"ז אני מפרש לאחר שאמר ויעד הגלות בפ' נצבים ואמר וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה אמר' הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת והיינו כנ"ל אחר שהנסתרות לה' אלקינו וידע ה' כל זאת ואפ"ה צוה את כל זאת א"כ עכ"ח והנגלות היינו מה שגלה לנו בהר סיני וע"י משה נביאו הוא לנו ולבנינו עד עולם שהרי ידע ה' את כל אשר יהיה מעמדינו ומצבינו:

אמנם הוא גופא טעמא בעי והוא מפני שלא ניתנה התורה רק להשלים חסרונינו אלא להרים מעמדינו וכדתנן כל הלומד תורה לשמה וכו' מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים ובזה רצה הקב"ה לזכות וזה שאמר במאמר הנ"ל שהשטן רצה לידע סיבת הנתינה כנ"ל כדי להסית ואמר השי"ת נתתי לארץ וסבר השטן היינו מג' הסיבות או מכח התחלפות וקוצר ימי האדם דהיינו בשם ארץ ואבדון ומות או בקוצר ידיעתו שהוא בשם תהום או ברע תאותו והוא בשם ים וכלם אמרו לא בי הוא ואמרו המופת והראי' שהרי אלקים הבין דרכה והוא ידע את מקומה והמקומות שאנו מפוזרים בו כעת ואפ"ה ניתנה והרי ה' לקוות הארץ יביט וידע את זה ועכ"פ כדי להלביש אותנו ברוח קדשו ולהיות קרובים ומקורבים להשי"ת וכמו שאמרו על פסוקים ממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא ואמרו בעירובין שאם אדם משים עצמו כמדבר התורה ניתנה לו במתנה וכיון שניתנו לו במתנה נחלו אל ומשנחלו אל עולה לגדולה ואם מגבי' הקב"ה משפילו והביאור עפ"י הנ"ל דהאדם אינו מבין ויודע כי אם עצמו והעומד ונמשך עמו אבל דבר רחוק ממנו אין אדם רואה להשיג על מכונו וכל דבר רחוק אדם רואה הגדול לקטן וכיון שבררנו שהתורה היא המדבקת אדם בבוראו שיתעלה למעלה למעלה ולזאת היא נעלה בקודש ואין אדם מבין דרכה ורק אלקים הוא יודע והוא הבין דרכה:

והנה דרך קניית החכמה היא ממטה למעלה מתחיל בקטן ועולה מעלה מעלה אמנם דרך הזה אינו משיג רק עניני העוה"ז אבל עניני התורה והנבואה קשה להשיגם על דרך

הזה שע"י שכבר נתאהב לו העוה"ז והתורה היא המונעת את האדם מהרבה עניני העוה"ז לכך לא יקרב אל פחת ביתה וכן צריך לזה ימים רבים עד שיקנה זה ובמה יזכה נער את ארחו לשמור כדבריך אמר דהי"ה דהיינו ע"י התורה שאני יתחיל בתורה ויקנה אותה בזה יזכה ארחו בכל הדברים והוא שורש ויסוד לכל הדברים ואם משם יצאו ידיעות שאר עניני העולם וכל פעליו כולם יהיו פרי קודש הלולים כי הכל נמשך למקורו:

באר חפרוה שרים כרוה נדיבי עם במחוקק במשענותם וממדבר מתנה ודרשו חז"ל אין התורה מתקיימת אלא מי שמשים עצמו כמדבר ומפליג עצמו מן הכל וצריך ביאור מאי ענין זה לכאן ונראה בעזה"י התורה נמשלת לבאר מים חיים שבאר כל שמוסיפין לשאוב ממנו מים ע"י השאיבה ניתוסף ומתרבים מימיו אבל אם מניחין הבאר ואין שואבין ממנו צינורי המקור מתקלקלים ואין שופעים המים והמים עצמו מתעפשים אם אינם נשאבים וכך התורה כל זמן שמוסיפין ללמוד ולעסוק ולחקור ולדרוש בה מתתוסף בו התשוקה והידיעה ונתרחבו צינורי הבינה והדעת ונעשה תורתו זכה וגם בזאת נדמה המשל לבאר מים כשם שבאר מים חיים רובם הם בעמקי הארץ וצריך לחפור ולסלק מהם גושי עפר ואבנים כך התורה צריך לסלק את עניני הארציית ותאוות החומריים ולטרוח לחשוף מים מגבא וכנאמר במשלי אם תחפשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת קדושים תמצא אמנם זה לכל דורות עולם שכבר בימי אבלו של משה רבינו ע"ה נשתכחו הרבה הלכות והוכרחו למלאותם ע"י טורח ועסק וחיפוש לזכך נפשו אבל בימי משה רבינו ע"ה הכל נמסר להם איש ואיש לפי כוחו ולא היו צריכין לחיפוש ולבקש אותה ולזאת גם הבאר מים שנמשל לתורה הלך עמם בגלוי למעלה מן הארץ בלי חיפוש וטורח וע"ז שרו ישראל את השירה הזאת ואמרו אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה שאין משכנה בעמקי הארץ וגושי עפר סובבין אותה אבל זאת הבאר ענו לה שהוא תעלה למעלה אע"ג שבאר חפרוה שרים כרוה נדיבי עם שר"ל ששאר בארות החכמה והמדע חפרוה אפי' שרים גדולים ובמדרש יש שמרמז על אברהם אבינו וכרוה נדיבי עם היינו עמוד העבודה שצריכין לחפור ולחפש הן בידיעה היינו במחוקק ובין במעשה היינו במשענותם שהמעשה עליו נשען הידיעה והתורה והיראה אבל ממדבר מתנה היינו כנ"ל לדור המדבר ניתן זה הכל הן התורה הן המעשה העבודה והיראה בא הכל לישראל הכל ברגע אחת כנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ובא זה הכל בלי טרחא וחיפוש והושם לפניהם כשלחן ערוך כפרש"י ריש משפטים כשלחן ערוך:

אמנם הוא גופא תקשה למה דווקא במדבר בא לישראל הידיעה והיראה בלי טורח ובארות אחרים צריכין לטרוח הרבה מיהו באמת זה טובה גדולה שהאדם עלול לחטוא ואם יש לאדם כל צורכו ובא לארץ נושבת טובה רחבת ידים היצר מתגדל עליו בכל יום וצריך תבלין כנגד ורק העסק התורה היינו הטורח והחיפוש הוא המסלק היצר ומכניעו ומבטלו ולא יראה בו ערות דבר ואז תוכל התורה לדבק בו והי' מהנהו קדוש ולכך במדבר שהיו מסולקים מכל ורק למן עיניהם אז היו יכולין להשיג התורה בלי עמל משא"כ לדורות אחרים וזה כוונת המדרש שבא לפרש לן שהפסוק עצמו מיישב הקושיא הנ"ל לאחר שביאר שגדולי עולם היו צריכין לטרוח ולחפוש אחר מי החכמה והעבודה אמר וביאר זה הטעם שלא תאמר הוא גופא תקשה ע"ז השיב בתיבת ממדבר ולא נקנו ובמדבר מתנה בא ללמדינו שרק ממדבר שבעינן דווקא במי שמשים עצמו כמדבר כנ"ל ולכך לדורות בעינן חיפוש וטורח וא"ש:

ועוד אמרתי לפרש עפ"י מה שפירש מורג הגאון בעל חתם סופר זצ"ל רמז במקרא הזה דהתורה וגדולה במקום אחד אינו מצוי ולא מעבר לים היא אמרו חז"ל שהפי' שאין התורה מצוי בעוברי ימים ונהרות ועושי מסחר כי עסקי העולם עפ"י רוב מטרידים האדם ומבטלים אותו מעסק התורה שצריכה שמעתתא צילותא ופנאי להבין ולהשכיל בה ואם רק נעסוק בתורה מאין נשיג צורכי העולם והאדם וצורכי עמך בני ישראל מרובים ולזאת מעיקרא הי' תכלית הבריאה שיהיו בני אדם ב' כתות אחד לומדי התורה ועוסקים בה והם יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל וכת השניה העוסקים בקיום העוה"ז וסוחרים בה והם מחזיקים את הלומדי תורה וכל צורכיהם עליהם ועל ידי זה יש להם ג"כ חלק בתורה אפי' לעמי הארץ:

והנה איתא במדרשים שהקב"ה החזיר העולם וכל האוה"ע שיקבלו התורה וקשה שהרי התורה מלאה שהתורה לישראל נאמרה וכה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל ובראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית וכי בא הקב"ה רק בטרוניא עם בריותיו חלילה והרי הבחירה חפשית:

ונראה שאם אמנם עיקרה של התורה לישראל נאמרה והם מסוגלים לתורה מ"מ היו האוה"ע יכולים לקבל את התורה השלכה להם כז' מצות ולהחזיק בני ישראל על התורה והעבודה ואז הי' להם חלק בתורה וא"ש המדרש הנ"ל והנה אם קבלו האוה"ע התורה פי' אפשר כל ישראל יהיו לומדי התורה ועוסקיה והמחזיקים יהיו מאוה"ע אמנם ע"י שלא רצו לקבל התורה והתורה צריכה החזקה לכך הוכרחו שיהי' בישראל עצמו ב' כתות עוסקי התורה וכהנים ולוים שומרי משמרת ה' יורו משפטיך לישראל וגו' ושאר

הארץ הם המחזיקים ולכהנים ולוים זכו להיות להם החזקה בדרך כבוד מתנות תרומות ומעשרות ושאר כ"ד מתנות כהונה וזה שאמר בפ' קרח דבר אל אהרן ואני נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל למשתה ופרש"י לגדולה ובסברות הנ"ל פירש מרן זצ"ל מקרא הנ"ל דמצינו לשון חפרה לשון בושה והיינו שהתורה שנמשלה לבאר מים חיים אמר באר חפרוה שרים שב ישוה האוה"ע עי"ז כרוה נדיבי עם היינו ישראל שסימני ישראל גביר גומלי חסדים ביישנים רחמנים ר"ל צריכין ישראל עצמם להיות עמודי התורה במחוקק היינו כת הלומדים חוקי ה' ובמשענותם היינו המחזיקים בה:

אמנם זה צריך לכל הדורות משראיים וחרמים בטבע אמנם דור המדבר שחיו למעלה מן הטבע וירד להם לחם מן השמים ומים מצור חלמיש ושמלתם לא בלתה מעליהם אין צריכין להיות ב' כתות עד שבאו לארץ נושבת (ובזה אני מפרש מה שאמרו חז"ל סוף ברכות על הקרא בפ' כי תבוא וידבר משה והכהנים והלוים אל כל ישראל הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם ודרשו חז"ל הסכת עשו כתות כתות לתורה והיינו עפ"י הנ"ל אז כשהיו מייעדים לבוא לא"י אמרו להם עשו כתות כתות כת עוסקי תורה וכת מחזיקים והטעם היום הזה נהיית לעם ר"ל מה שהיו ראוי לעמים לקבל להיות מחזיקים לזה נהיית עתה) משא"כ במדבר לא היו צריכין מחזיקים וממילא אם היו ישראל מתקיימים במעמד כזה עכ"ח התורה הוצרכה להמסר וליתן רק לישראל שהרי האוה"ע לא היו ראוין לקח התורה אלא להיות מחזיקים וכיון שאין צריך מחזירין על כרחך לישראל נאמרה והיינו דמסיים קרא וממדבר מתנה היינו ממדרגת ישראל במדבר ניסן התורה מתנה עכ"ח לישראל.

והנה אם אמנם כל ימי משך המדבר ראו כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם בזכות התורה שנשמע מפי ה' והיא החיות והיא תתן כל מחסורי האדם עוד נתגלה להם עתה שהיא תציל האדם מן שונאים ומלחמות אוה"ע וכמו שדרשו חז"ל חרות על הלוחות חירות משיעבוד מלכיות וכל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכיות ועל דרך ארץ ולזאת עתה כשנתגלה להם מה שעשה להם אמוריים כפרש"י שארבו להם במערות, בדרך נס נהרגו כלם וניצולו ישראל אז הי' להם המופת שגם מבעלי בחירה לרעה השי"ת מציל שומרי התורה שנמשלה לבאר והבאר גילה להם זה כפרש"י להורות שע"י באר התורה בא זה וזה שאז שרו ישראל עלי באר ענו לה לקבל עול הבאר להיות היא עליהם ולשון עלי לשון נופל על לשון לשון מעלה ולשון עול דכל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכיות וא"ש כל ההמשך:

פרשת בלק

וישלח מלאכים וגו' והוא יושב ממולי וגומר ועתה לכה ארה וגו' הנה מלבד הדקדוקים המבוארים במפורשים צריך לבאר איך סכלו לעשות את זה ומה עלתה על לבם שיוכלו לקלל עם ה' אשר שמעו כל יושבי תבל כי התעלל במצרים וקי"ס ומאמר רחב יעיד ואיך חשכו עיניהם מראות והנלע"ד לבאר כי אם אמנם נתפרסם כל הניסים והנפלאות אשר מזה הכירו וידעו כל שוכני ארץ כי עין ה' אל יראיו עם ה' בני אברהם יצחק ויעקב ומשגיח עליהם בהשגחה מופלאת ובשידוד כל טבע העולם וכל הטבע שם תחת רגליהם כי רגליהם רגל ישרה הולכים ביראת ה' ובתורתו ולמען תורותיו וחוקיו ומשפטיו הוא עושה כל אלה היא היא תכלית ואומן העולם ואם היא יסדה ארץ וחק וטבע אסרה איסר בתבל הפה שאסר הוא הפה שיתיר ומהקדמה הזאת הצודקת ישפטו משפט כזב כי השדוד הטבע הוא רק בשביל כלל עם בני ישראל שלא יהורס ויבוטלו כלם ותפוג. התורה אבל לא בשביל יחיד או רבים לא למענם ישדד ויבטל משפט וחוקי הארץ כי. הטבע חביב וישמח ה'. במעשיו ואם היחיד או הרבים ההמה יכשלו כרעו ונפלו הלא רווח והצלה יעמוד לתורה ולעולם משארית בני ישראל ובאמת הבל יפצה פיהם כ' ראינו הרבה פעמים כי בפני כל יחיד ויחיד השומר מצות ה' כל הארץ מוכנעת לפניו וכמאמר דהע"ה בתהלים צ"א בשיר של פגעים על כל יחיד ויחיד והטעם באמת נראה להבין עפ"י מה שמבואר בכמה מקומות כי כל אחד מישראל קיבל חלק, מיוחד בתורת ה' וכאשר מרגלא בפומינו בתפלה ותן חלקינו בתורתיך והקב"ה הראת למשה דור דור ודורשיו וא"כ כיון דלכל אחד מיוחד דבר אחד מתורתינו שוב שפיר הדין נותן שתהי' הטבע מוכנת לפני איש כזה כדי שלא יבוטל החלק ההוא ועד"ז יש לפרש המאמר סוף מכות אר"ח רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה וכו' והוא כנ"ל כדי לזכותם שיהיה הטבע מוכנע תחתיהם לפיכך הרבה להם ר"ל כנ"ל שחלק לכל אחד חלק מיוחד.

והנה בלק ובלעם לא ידעו מזה ושפטו רק משפט הנ"ל דהיכא דיש לחוש לביטול תורה בכללה הקב"ה משדד הטבע ולא זולת זה ולכך סברו כי עד הנה היו הניסים והנפלאות מוכרחות מקצתם כדי להשריש בלבם האמונה ותורת ה' ומקצתם לחיותם כיום הזה ע"כ ויגר מואב מפני העם רק בי רב הוא ואפשר לפרש כי רב הוא כמו רב לכם בי כל העדה וגו' בפ' קרח שפי' שמבקשים גדולת ונפלאות שאינו ראוי להם ועד"ז כי רב הוא כי הם בעיני עצמם גדולי כח ואמי לב ומכח זה סומכין על עצמם ומבקשים גדולות ויקוצו וגו' אפי' אם ילחמו עמהם רק יהיו שכיניהם הי' קץ בעיניהם כי היו בעיניהם כשכנים הרעים וע"ז נתיעצו מזה עם מדין ואמר עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך

השור וגו' וכוונתם כאשר ירק השדה לפי חק הטבע ראוי ותכליתו שילחכו השור כי ר תבואות בכח שור וכמאמר דהע"ה תהלים ק"ג מצמיח חציר וגו' לעבודה האדם וגו' ועל דרך הטבע עצמו ילחכו הקהל אותנו כי שהם עזים ואבירי לב ואנו יראים ומופחדים ועל זה הסכילו לשלוח לבלעם לאמור הנה עם יצא ממצרים ר"ל בשעת יציאת מצרים שהי' לכלל העם והוכרח לשנות ה' הטבע ונראה הכתוב קרא לטבע הכולל עין הארץ כי גם הטבע הכוללת היא השגה הכוללת וכמו שקראו חד מחכמי יון הטבע הכולל עין העולם מטעם שהוא מושגחת וע"ז שלח לו הנה כסה את עין הארץ ר"ל שבדרך יציאתם כיסו את הטבע הכולל שהוא עין הארץ ושדדו המערכת אבל עתה שכבר באו לארץ נושבת ואין צריכין לשינוי הטבע ע"ז אמר והוא ישב ממולי ר"ל שעתה הם יושבים כנגדי ר"ל שוה לי והם תחת הטבע ועתה לכה ארה וגו' הנה הקללה מצינו על ב' אופנים אחד מצד חשיבות דיבור האדם שהיא מצד הנפש המשכלת וכמו שהנפש אם יעלה ציור בנפש יניעו כוחות הגוף ויתפשטו עצבי ומיתרי הגוף ויביאו את האדם לידי מעשה אשר יחפוץ אם אמנם כי לא ידענו על איזה דרך יוכל ציור בנפש לגרום שינוי בכלי מעשה אעפי"כ החוש מעיד ע"ז עד"ז יוכל דיבור האדם לעשות שינוי בגופות שהם חוץ ממנו ועיי' בחינוך פ' קדושים שביאר נמי זה ואם כי מדרכי ה' שהם תמימים וישרים עדיין אין הבנה לזה דממ"נ אם ראוי לרע מה צריך לקללה שלו ואם אינו ראוי לרע ההוא מה יועיל ויזיק אמירת ההוא והנראה בוודאי אם אין לאיש המקלל טעם אמת שראוי לו לכעוס על שכנגדו אעפי"כ הוא מקלל מרוע טבעו ומזגו אינו עושה רושם בנפש שכנגדו כי הצור תמים פעלו ואדרבה דורש רעה תבואנו ושמח לאיד לא יקנה כיש זה והוא חוזרת עליו אבל אם יש לאדם טענה מספקת לכעוס על חבירו אין אדם נתפס על צערו ואינו חוזרת עליו ועי"ז שגרם לחבירו לדרוש רעתו וגרם לחבירו תרתי צרות צרות הגוף שהכעיסו וצרות הנפש שהציקה נעשו לקלל חבירו שהיא צרה לנפש הכין האיש הרע הזה לקבל את קללת חבירו ועד"ז שנאמר וקרא אליך אל ה' והי' בך חטא וגו' והברכה שהיא ממעלת האדם כבר ביארו בס' העקרים על איזה דרך תחול בנפש וכאן עכ"ח לא הי' כוונתו לקלל ממעלת הנפש כנ"ל כי אדרבה כי היתה קללת חנם והוא תשוב לראשו אבל יש עוד קללה שני' על דרך הקסם לכוון בקסם את השעה שהיא מועדת לנפילה וזה יוכל לכוון ע"י גלגלים כמו שאמרו כי רעה נגד פניכם וגו' כדרש חז"ל והובא ברש"י שם ובאותה שעה אם יכוון ויקלל את איש תחול קללתו ולפי הנראה מפרשה זו כי אותה קללה על דרך הקסם צריכה להיות בראיית אותו איש המכוון אליו ועין הרע שהיא מזקת מצד עצמה כאשר קיימו וקיבלו חז"ל היא המסייעת לזה כי ע"י שהתחיל הנפילה

מכח עין הרע יש לו מקום לחול וע"ד שאמרו פ"ק דמגילה אומה זו משולה לכוכבים ולעפר וכו' כשהן יורדים יורדים עד למטה וא"כ לפי הנראה דאיש כזה בוודאי אינו יכול לברך את איש כי הברכה אינו חלה רק מצד מעלת הנפש ואיש כזה הוא פחות המעלה והאפשר לו לידע העתידות ולאומרם קודם בואם כדרך אנשי הקסם ואם מצא משערי השמים עומד מוכן לברכה אפשר לכם לברכו ולאמור אותו קודם בואה ועד"ז בראה ששלח לו וערה ר"ל כיון שע"ז הם תחת הטבע לכה ארה לי ר"ל בואי אני ותראה אותם כיון שהם יושבים ממוני ואם תראה אותם ארה לי אותם ר"ל רק מעט מהם כדאיתא במדרש ילקוט רק אותה כח כי הם עצומים ממני זה תקלל ונהי' שווים ואולי נוכל נכה בו כי ידעתי ר"ל לכך אני שולח לך שתבוא אלי ותראה אותם לקלל אותם אעפ"י שהיא קללת חנם מכח הקסם ולזה צריך ראי' הוא מטעם את אשר תברך מבורך ר"ל שהוא מבורך מכבר ולא אמר אשר תברך יבורך כי זה אינו בידך רק הגדת העתידות אבל את אשר תאור יואר אפי' אינו ראוי לי בלא קללתך ואם הי' מכח המעלה בנפש אין חילוק בין ברכה לקללה ועכ"ח שהוא רק מכח הקסם ולכך אנכי מבקש ממך לכה ארה לי שתבא אלי:

כי מראש צורים אראנו וגו' כראה חשיבות ישראל היא מב' פנים כמו שבארתי ג"כ במקום אחר אחד אם עושים רצונו וחשובים מצד עצמם והשני אפי' אינם חשובים כל כך מ"מ ראה השי"ת שיהי' מעלתם לכל הפחות עדיף משאר אומות וכמו שפי' האלשיך זצ"ל רק באבותינו חשק ה' ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים ר"ל באבותינו כתיב חשק מצד עצמם היו טוב ולשון בחירה היינו מב' דברים אפי' אינם טובים לגמרי בוחרים הטוב ביותר מן הרע יותר והיינו דקאמר באבותיך ויבחר בזרעם אחריהם בכם בתורת בחירה בכם מכל העמים ויש לענין נדון שלנו נפ"מ אם מעלות ישראל מצד עצמם אז אי אפשר לאוה"ע שישלטו בהם אדרבה נהפוך הוא אבל אם חשיבות ישראל הוא רק בערך ויחוס העמים וכאילו העמים עושים ישראל חשוב אין להם לישראל כח עליהם כיון שחשיבתם על ידיהם ולכך בקראו בלק בלעם לקללם העיר במזרח צדק שמראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו שרואה מעשיהם כמעשה אבות ולזאת הן עם חשוב לבדד ישכון אפי' הם לבדד הן עם היינו עם ה' ובגוים לא יתחשב אין חשיבותם מצד הגוים וממילא אין לך כח עליהם וכמו שמפרש והולך ויש לפרש בזה מקרא קודש לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו והיינו כנ"ל שיחוס עם בני ישראל אינו יחוס הצטורפי בערך וצירוף גויי הארץ אשר ה' לא קראו מעשיהם תועבה עמל ועון יחד רק לבדד ישכון כנ"ל והוא אמרו לא הביט עון ביעקב כלומר יעקב

אשר בחר לו יה לא היה מפני שעיניו בגוים תצפנה לראות און ויתבונן כי לא דרכיהם דרך יעקב ולא ראה עמל בישראל כמו כן ישראל לסגולתו לא נהיה מפני שראה גוים ויתר ישראל בהכשר ויתרון כנגדם ה' אלהיו עמו הלא השראת שכינה ביניהם ולא זכו למעלה נפלאה כזו כי אם מפני שמוכנים אליה בעצם מני שרשם מאבותיהם אברהם יצחק ויעקב ועל ידי מעשיהם הטובים וקדושתם שאל"כ לא יגורך רע כתיב ותרועת מלך בו הכוונה גם בענין המדות בין אדם לחבירו ספיר גזרתם כי רוח נדיבה תסמכם ריעות ורצון תעטרם להתנהג ולתתרועע עם הבריות ברצון ותרועת מלכי לקבלם בלב שמח ובסבר פנים יפות יזה דרך המלך אשר מקרו ברוך ורוח נדיבה תסמכהו ככתוב באור פני מלך חיים והיינו תרועת מלך בו כי כל ישראל בני מלכים הם וכ"ז בו בעצמו ובגוים לא יתחשב כדברי מר"ן המחבר זצ"ל ויש מקום אתי לפרש בזה עוד אולם אכ"מ]:

מה טובו אוהלך יעקב וגו', חכמת התורה יש לה כח ושם בכפליים אחת שהיא מאירה עינים ומלמדת חכמת ה' בכל אופנים והב' שהיא מזככת את החומר ומתקנת אותו ותתן יראת ה' וכח ואמיץ והתלהבות ללחום מלחמת ת' לא רק לצורך שעה אלא יראת ה' טהורה עומדת לעד והיינו דקאמר מה טובו אוהליך יעקב דאהלי תורה טובים בכל ענינים ובדבר שלם נאמר בו טוב ומשכנותיך ישראל שע"י אהלי תורה נעשה משכנותיך ישראל שמזכך ותתן כח לישראל להיות שר עם אלהים ועם אנשים ובמדרש אמרו במדרש ילקוט טובים אוהלים של מטה ואוהלים של מעלה אוהלים של מעלה נכשלים בהם, יש שעובדים לחמה וגו' אבל אוהלים של מטה אין לך אדם שנכנס לבהמ"ד וחוטא דע"י שאר ידיעות ונקט חדא ידיעות המזלות אדם נכשל בו וסובר שהכל תלוי' במזל ולפי מה שנולד אי בחמה אי בלבנה אבל אוהלים של מטה הוא בהמ"ד הוא מטה את האדם להיות יודע שהיא בעל בחירה ומזככו ג"כ ואמרינן עוד על כאוהלים נטע ה' ביקש לעשותם כאוהלים של סרקין שנעקרין ומטלטלים ממקומם א"ל הקב"ה לא כמו שאתה מחשב אלא נטעין הם כמו אוהלים שנטועים כשמים שנאמר וימתחם כאוהל. לשבת כשם ששמים אינם נעקרים וגו' והוא שמשה אמר למען ירבו ימיכם כימי שמים וגו' והיינו חשיבות התורה שהיא מן השמים מפי ה' ולא כחכמת אדם שאפשר לעקרם לפי הזמן והמקום אבל תורתינו הקדושה הם כאוהלים שמים וארץ אשר נטע ה' והם קיימים לעולם דבר ניצב בשמים ועי"ז מתרבה כל מעשה ומעשה כיון שהיא תורת ה' ונשתלשלה בכל העולמות והתורה משלמת כולם ולכך ירבו ימיכם כימי השמים על הארץ:

פרשת פנחס

פנחס בן אלעזר וגו' לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום וגו' יש לפרש דהנה עיקר מעלת פנחס ביאר לן הכתוב שהי' ע"י שפעל את המעשה ההוא בפרסום לעיני כל ישראל אם אמנם אפשר הי' שיהרגם בסתר ואפי' אם אח"כ יפרסם לא הי' הסכנה גדולה לו כל כך כאשר הי' לו שעשה הלקיחת הרומח והנקמה בפרסום כנאמר בפרשה שלמעלה ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו לא בסתר אלא בידו ובתוך העדה ולזה שעשה כן בפרסום גדול זה מוכיח על תוכן מעשיהו ושהשליך נפשו מנגד על קדושת שמו ולא יראו לנפשו מגואלי הדם של זמרי ושבטח בה' שיתן לו כח ויסייע לו לבער הרע מישראל זה הוא המיפה והמגדיל מעשיו ולכך גם השכר שנתן לו השי"ת שיהי' לעולם ממקדשי ה' והבוטחים עליו ויהי' לו כתר כהונה למנה נתן לו השי"ת שכרו מדה כנגד מדה שיפרסמו לכל ישראל השכר שנתן לו השי"ת ולהגדיל שמו נגד כולם וזה שאמר פנחס השיב חמתי בקנאו קנאתי בתוכם ר"ל בפהרסיא ובלי שום יראה ולכך אמור ותפרסם לכל שהנני נותן לו את בריתי שלום ובמדרש יש כשהוא שלם ולא כשהוא חסר דהנה מדת הקב"ה הוא מדה טובה אצל השלמים שהם אינם מקנאים רק לקנאת ה' צבאות ולקנאת סופרים אבל אצל החסרים קנאה היא מדה רעה ולזה אמרו דהברית שלום ששלח לו ה' במדת הקנאה היינו כשהוא שלם ולא כשהוא חסר:

פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וכו' פרש"י ז"ל שהיו השבטים מבזים אותו בן פוטי זה וכו' בא הכתוב ויחסו אחר אהרן יש לפרש עפ"י הגמרא בעשרה יוחסין אם ראית כהן בעזות מצח אל תהרהר אחריו שנאמר ועמך כמריבי כהן עי' במהרש"א שם וזה הכוונה ג"כ שהיו השבטים מבזים אותו על שהוא הי' הורג ונוקם ולכך יחסו אחר אהרן:

איתא בפ"ק דב"ב דף יו"ד ע"ב שאלו את שלמה איזהו בן העוה"ב א"ל כל שכנגד זקניו כבוד כי הא דר' יוסף וכו' אינגיד אמר עולם הפוך ראיתי עליונים למטה תחתונים למעלה א"ל אביי עולם ברור ראית וכו' כל המאמר תמוה ואינו מובן השאלה ולא התשובה וכי מה זו שאלה איזה בן העוה"ב הלא מבואר הוא ההולך בדרכי ה' בתורתו ויראתו ואי הכוונה במאי יוכר ג"כ אינו מובן השאלה שהרי בוודאי האדם יראה לעינים וגו' והתשובה בוודאי אינו מובנת והנראה בעזה"י תכלית האדם לקרב עצמו לבורא עולם ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וכנאמר סוף קהלת סוף דבר הכל נשמע את אלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם ונראה עפ"י מה שאמרו חז"ל בסנהדרין פ"ד למה נברא האדם יחידי ללמדינו המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם. מלא ונראה דזה עצמו תלמדנו ומעורר לנו שלא נברא האדם לצורכי העוה"ז כי במה נחשב הוא ומה

יועיל אדם יחידי. לעשות בעולם אמנם אם האדם נברא לתכלית התורה והעבודה בשביל צדיק אחד נברא העולם וא"כ בזה שנברא האדם יחידי נלמד שנברא לתכלית העליון ולדמות עצמו ולקרב עצמו לבוראו וזה שרמז בס' בראשית זה ספר תולדות האדם ביום ברוא אלהים אדם בדמות אלהים ברא אותו והכוונה עפ"י הנ"ל הואיל שברא אלהים יחידי ללמד שאדם יחידי כעולם מלא זה עצמו תלמדנו כי בדמות אלהים ברא אותו היינו לדמות עצמו לבוראו ולקרב עצמו אליו כי לצורך עוה"ז מה יתן ומה יוסף אדם אחד והבריאה זו עצמו הוא ספר אשר תלמד לנו את זאת וזה נקט זה ספר תולדת האדם היינו דרך היותו הוא ספר לימוד ומה היא ביום ברוא אלהים אדם יחידי כנ"ל עכ"ח בדמות אלהים בראו כנ"ל:

והנה חשיבות אדם פרטי כבר נאמר שרק עי' עבודת ה' היא אבל התורה היא מחשבת את כל איש ואיש מישראל ביתר שאת דהרי אמרו שיש לכל אדם אחיזה בתורה ויש ס' ריבוא אותיות בתורה נגד חשבון ישראל ויש לכל אחד ואחד חלק בתורה מה שרק לו מיועד להשיג ולהבין וכמו שמתפללין ותן חלקינו בתורתיך וע"י חלק זה המיועד לכל איש ואיש יש לו חשיבות בפ"ע שיש בו מה שאין בחבירו ועפ"ז מובן מה שאמרו שם במדרש בן עזאי אמר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה והיינו כנ"ל ע"י התורה נעשה הכלל הזה מה שתולדות אדם בא ללמדנו מחשיבות אדם יחידי נעשה ע"י התורה כלל גדול וזה ג"כ שאמר שהע"ה סוף דבר הכל נשמע את אלהים וגו' כי זה כל האדם היינו כל אדם יחידי ראוי לזה:

אמנם מה יביא את האדם לזה ובמה יתעורר לתכלית הנרצה הזה הוא על ב' אופנים אחד אם ישים נגד עיניו פחיתות העוה"ז וכמו שאמר עקבי' בן מהללאל בפ"ג דאבות מאין באת מטפה סרוחה ואיך צריכין לרחוץ וליפות ולתקן עניני גופו ולולי הרחיצה והתיקון הוא קיא צואה בלי מקום כ"ש בנפשו ונשמתו ועוד זאת ולאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה והכל הולך ועובר כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה בלילה ישכב וביתו מלא ובבוקר עיניו פקח ואינינו והעולם החולף ועובר כזה אין אפשר שלזה ברא ה' את האדם לרעתו חלילה ועכ"ח אך קרבת אלקים לו טוב וזה תכליתו תורת ה' וירא לו אמנם עוד יש התעוררת יותר נעלה בקודש לא מצד פחיתות העוה"ז אלא מצד יקרת וחשיבות עניני עוה"ב לתורה ועבודה כי העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכי' ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים וע"י צדקת ויראת ה' יוכל לזכות לו ולדורות עולם ואבותינו הצדיקים עדיין קיימים בתוכינו והמשכילים והמצדיקי רבים ככוכבים לעולם

ועד מעלה ומדרגה זו מי האיש אשר לא ירצה ליתן יקר וחשיבות לעצמי ועכ"ח תרהב בנפשו עוז לילך בדרך רוכב שמים:

וזה נראה רמז ב' כבשים תמידים שנאמר בפ' זו צו את בני ישראל וגו' ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לה' כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עולה תמיד את הכבש אחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערביים וגו' דהב' התעוררת הנ"ל הם עומדים לפנינו בכל יום ויום הבוקר עד חצות הוא משל על דרך הטוב והמוסריי וכל עניני הנפש שהם הולכים ומוסיפים וכנאמר ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום והוא מוסיף והולך עד חצות לרמז כי חצות העולם הוא עניני מוסריי ורוחניי אשר לו צהרים בכל עבר המקומות בעוה"ז ובעוה"ב שאשרי לו בעוה"ז ובעוה"ב אמנם חצי היום השני הוא דוגמת עניני העוה"ז שהם פוחתים והולכים כפרי החג כמו כל עניני ומעלות עוה"ז הם מתמעטים והולכים בין הערביים עד הלילה וא"כ לאחר חצות הוא המשל והרמז על עניני העוה"ז ומכח ב' המעמדים האלו יוכל לכבש התאוות והיצר והיינו את הכבש אחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני הכבישה ליה"ר תעשה בין הערביים וגם במדרש דרשו ב"ש לשון כבושה ולב"ה לשון כיבוס והוא מכוון מאוד לפי דברינו אמנם בזה יהי' כבושה אבל לא די בזה אלא שיהי' סור מרע ועשה טוב ולזה אמרת להם להקריב בזמנים האלו קרבנות לה' להקריב בעשה טוב ויקנה אש התלהבות ע"י ב' התעוררת לעבודת ה' תקריב בפועל ב' כבשים לשון זה נופל על לשון בני שנה שהם יהי' הלידה מן השינויים הנ"ל שבין עולם עובר לעולם קיים ובזה יעלו עצמם לגבוה עולת תמיד העשוי בהר סיני שנתעלו אז ע"י קבלת התורה:

ובמדרש ילקוט בשם ספרי אמר שנים ליום בן עזאי אומר כנגד היום וכו' יש לכוון כנ"ל אמנם אע"ג דב' התעוררת שניהם כאחד טובים וטובים השנים מן האחד מ"מ נתעלה התעוררת מצד היקר ושבח הרחניי מן התעוררת מצד הפחיתות העוה"ז כי דרך זה מקובל ודרך מצד הפחיתות אינו מקובל ואינו נרצה ודבר שאינו מקובל לגוף להשים לנגד עיניו פחיתות עצמו ואשר עמו הוא נשכח אצלו ומכאיבו ואינו משמח אותו משא"כ התעוררת מצד היקר שהוא מקובל אינו נשכח ממנו במהירות שגם הגוף רוצה בו מעבירו מנגד עיניו במהירות וגם שגורם לו שמחה ועובד ה' בשמחה וזה נראה לפרש כוונת המאמר הנ"ל שהתחלנו בו דזקן היינו שקנה חכמה וכמו שביאר מרן הגאון בעל ח"ס זצ"ל דר"ל זה קנה הזקנה וא"כ בכלל זקן היינו חכם וירא ה' שבא לו ע"י השתדלות עצמיי ועי"ז נעשה לו לקנין וכנאמר קנה לו דבר תורה קנה לו חיי עוה"ב והמלמד את בן חבירו תורה נקרא בנו שהיא המולידו ואביו ואמו יקרא וא"כ אם ע"י התעוררת מפחיתות

העולם יבוא לידי יראה ותורה אינו נולד מן העוה"ב אבל ממי שהמעלות עוה"ב מולד ומביאו לידי עוה"ב ודרך הטוב הוא הבן של עוה"ב וזה ששאלו לו לשלמה איזהו בן העוה"ב שעוה"ב בעצמו היא תבואנו ותדריכנו ותלמדנו את הטוב והישר והעוה"ב יהי' אביו ואמו ע"ז השיב כל שכנגד זקניו היינו הקונים החכמה והיראה כבוד זה נגד עיניו וזה מביאו ומדריכו היקר והמעלה לעוה"ב וזה הוא בן עוה"ב והוא קיים ומשמח וא"ש:

ובזה מובן היטב כל הפסוק וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בירושלים ונגד זקניו כבוד דהנה התעוררת הראשון הנ"ל שהבאתי לעיל הוא ע"י פחיתות העולם שהוא הולך ומשתנה דוגמת היום ולעת יעלה השמש בצהרים מיד תרד מטה מטה וכ"ש אור הלבנה הוא אות על עניני עוה"ז אחד ג"כ מצד שבהיות בגרם המעלה תרד מעטה יטה ועוד שע"י זה ניכר שאין לה מגרמיה כלום והכל בא לו ממקום אחר מהחמה ולימוד הזה אין לו לכבוד אלא לגנאי ולעתיד לא יצטרכו לימוד הזה וע"ז אמר וחפרה הלבנה שזה יהי' לחרפה ללמוד מלבנה וגם אפי' כלימוד החמה יהי' בושה כי מלך ה' צבאות בירושלים ע"י יראה שלם ע"י שלימותן ומעלות היראה ועי"ז נגד זקניו כבוד יהי' לנגד עיניהם:

בפ"ק דב"ב שאלו לשלמה המלך איזהו בן העולם הבא א"ל כל שכנגד זקניו כבוד וכי הא וכו' עולם הפוך ראיתי א"ל עולם ברור ראית וכו' וצריך ביאור גוף השאלה וגם התשובה וגם הא דמבי כי הא וכו' והנלענ"ד בעזה"י לפרש הנה האדם הוא קצר ימים ומעט שני חייו אמנם אפשר שיזכה ע"י מעשיו לעולמי עד וע"ד שאמר באיוב י"ד אם חרוצים ימיו ומספר חדשיו אתך חוקיו עשית ולא יעבור שע"י התורה הקדושה וע"י שהקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה ואם אדם עושה ומקיים מצוה ושואף ומבקש שישב בבית ה' לעולם לעבדו אז הקב"ה מצרף זה למעשה וכעין שאמרינן בא"ח סי' תרכ"ג בענין מזכיר נשמות שמועיל בעד המתים שהקב"ה מחשב שאם הי' חי הי' ג"כ נותן צדקה עיי"ש:

ועד"ז נראה שאמרו חז"ל בסוף ברכות שצדיקים אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב שנאמר ילכו מחיל אל חיל וגו' נראה היינו הכוונה ע"י מצות שעשו והיינו מה שעשו חיל ממנו ילכו אל חיל בעוה"ב ומעלה עליהם כאילו עשה וזה נראה שנכלל בכלל שאלות איזהו בן עוה"ב שהבן נקרא ע"ש שצריך לבנות את אביו ובן העוה"ב כיון כאן על שעה שכבר הוא בעולם התיקון בעוה"ב ואפ"ה עדיין הוא בונה כאן ביתו כאילו עדיין חי וזה שאלתם והנה על הא דלעיל יש לחקור נהי דהשי"ת מצרף מחשבה טובה למעשה איך יוכל לחשוב גם כשמת מעלה עליו כאילו עשאו הרי תנן אל תאמין בעצמך וכי ומי יודע

אם הי' עומד בנסיון ונהי דהשי"ת בחסדו יוכל לחשוב לו כאילו עשה מ"מ אז הי' רק מתורת חסד אבל לא מדינא ואנן דינא בעינן שיעשה לו השי"ת זאת מדינא:

והנה אמרו חז"ל בפרק חלק שהקב"ה אמר לדהע"ה שלכך ייחד השי"ת שמו על אברהם יצחק ויעקב משום שמסרו עצמם על קדושת השם עיי"ש והיינו שרק זה אות שלעולם יעמוד בדרך הטוב ורק מי שעמד בחיילי המלחמה הוא סימן גבורה שיעמוד ג"כ בשאר מלחמות ואין לך עדות גדול מן הנסיון וא"כ בכה"ג שפיר יש דין לומר שאדם ברצונו לעבוד ה' כל ימי עולם ועמד בנסיונות שיחשבנו לו הקב"ה כאילו עשה ובכה"ג ספיר ראוי שיקרא בן העוה"ב שאפי' לאחר שהוא בעוה"ב גם אז עדיין מעלים עליו כאלו הוא הי' חיים עודנה ועד"ז יש לפרש בקהלת. ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר הם חיים עודנה עפ"י גמרא סוף נידה שאמרו לאלכסנדר ששאל מה יעשה אדם ויחיה א"ל ימות את עצמו וכו' דהיינו שיעמוד בנסיונות נגד טבעו ועי"ז אפי' לאחר מותו יהי' כאלו חי והיינו שמשבח את המתים שכבר מתו ר"ל שבעודם חיים מתו היינו שהמיתו תאוותם מן החיים אשר הם חיים:

והנה העומד בנסיון כל הנסיונות הם לכבוד לו וכמו שאמרו באבות פ"ה עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ע"ה ועמד בכולן להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו וזה אפשר לפרש הקרא דישעיה וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בירושלים ונגד זקניו כבוד דכבר פרשו בקרא דזכריה ויהושע בן יהוצדק כה"ג עומד לפני המלאך והשטן עומד על ימינו לשטנו ופרשו דלכך עומד לפני המלאך וגדולים צדיקים יותר משום שהשטן עומד על ימינו לשטנו וצריך ללחום עמו ואם עמד בנסיון ובקשרי המלחמה עי"ז נתעלה מדרגתו משא"כ המלאכים עושי דברו בטבעם שאין להם התנגדות אלא כולם אהובים כולם ברורים לעשות רצון בוראם וע"ז נפחת ג"כ מדרגת החמה ולבנה הששים ושמחים לעשות רצון קונם אבל עתה אינו ניכר זה לכל אדם אבל לעתיד יעד לן הקרא וחפרה הלבנה וגו' שיכירו שהם כגחן ביד החולב בו כי עין בעין יראו כי מלך ה' צבאות וזה בכל עניני הברואים אפילו בעליונים אבל בזקניו היינו ת"ח וזקן שקנה חכמה ויראי ה' יהי' כבוד והטעם משום התנגדות שהי' ושיש לו והיינו נגד זקניו כבוד היינו ע"י התנגדות שנגד זקניו יהיה להם כבוד וע"ז אמר שלמה הע"ה שכל שקרינן בי' ונגד זקניו כבוד שעמד בנסיון ובקשרי המלחמה זה הוא בן עוה"ב שאפי' כשימות יהיה כאלו הוא בעולם ועובד ה' וע"ז שפיר מביא הא דעולם הפוך ראיתי והיינו כנ"ל שעי"ז נתעלו ושם הוא עולם הברור והטוב, ועי"ז עליונים למטה וגדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת וא"ש היטב:

ובזה מובן דשכר פנחס הי' נצחיי ע"ז שאסר נפשו ועמד בנסיון ההוא ופנחס זה אלי' וממילא אפילו כשיהי' זרעו אחריו אפ"ה, יהיה לו ברית כהונת עולם ולעולם יהי' עובד ה' כדלעיל שאפי' כשלא יהיה בעוה"ז יחשב לו כאילו הוא בכאן עובד ה':

פרשת מטות

רש"י מהספרי משה נתנבא בכה אמר וגו' מוסיף עליהם משה שנתנבא בזה הדבר וכו' אפשר לפרש דנבואת הנביא כשיבוא עליו יד ה' להודיע דבר מה את אשר ידבר לעם או המעשה אשר יעשו בוודאי לנביא די בדברים מעוטים וברמיזא בעלמא סגי לי' לחכימא אבל אם אח"כ הנביא מגיד הדברים לעם צריך הוא לשנות את הדברים ולעשות לפניהם כשולחן ערוך כדי שיובנו הדברים לאמיתתן וא"כ צריך הוא לשנות הדברים ולבררן לפניהם ולא אפשר לי' למימר אלא כה אמר אבל לא זה הדבר אבל אם גדול כח הנביא שבאמצעיתו משפיע מהקלו על השומעים את קולו ואז די להם בהערה זו בעלמא שבא לו מהשמים ולכך עשה הי' יכול לומר אבזה הדבר וזה הוסיף עליהם משה שנתנבא בזה הדבר ולכך מרומז זה כאן דאיתא בפ"ק דחגיגה היתר נדרים פורחין באויר והם כהררים התלוין בשערה ולכך בא לגלות זה:

וידבר וגו' עי' במדרש אין וידבר אלא לשון עז וכו' והטעם באמת שלא דן משה רבינו עצמו את זימרי ונהי שכ' רש"י סוף בלק דנתעלמה ממנו הלכה מ"מ הא קיי"ל דמכין ועונשין כדי לעשות סיג לתורה אלא די"ל לפי מ"ש הנמק"י כו ארבע מיתות דנהי דעושין סיג היינו לעשות קרוב לדין תורה וא"כ משה רבינו דנתעלמה ממנו הלכה ולא ידע באיזה דין ינדן וא"כ לא היה יוכל לעשות סיג לתורה דלמא יעשה את אינו ראוי:

נקום את נקמת בני ישראל מאת המדינים וגו' דהיינו מה שנחסרו ישראל ע"י המגפה שגרמו הבני מדין לישראל הם יבואו תחתיהן וינקמו מהם נפש תחת נפש והא דצוה משה החלצו אנשים מאתכם לתת נקמת ה' נראה דהביאור שיהיה הנקמה נאותה וראוי' לכבוד השי"ת דהיינו שלא יחטאו במלחמה שנית עם בנות מדין וזה שאמר החלצו אנשים מאתכם וכפרש"י אנשים חשובים וכשרים ויהיו על מדין לתת נקמת ה' כנ"ל שלא יחטאו ולזה נראה שכיון הספרי המובא ברמב"ן על ויקצוף משה וגו' שהשיב פנחס רבינו משה וגו' כאשר פקדתנו כך עשינו והרמב"ן תמה עיי"ש וממ"נ אמנם להנ"ל פנחס סבר שמשה חושד אותם שחטאו והתאוו שנית לבנות מדין ולכך החיו אותם וע"ז שפיר השיב כאשר פקדתנו כן עשינו שלא חטאו בהן ולכך ביאר משה שעם כל זאת לא הי' להם להחיות אותם משום שהן הנה הי':

בישוב הפסוקים דמעיקרא קאמר נקום נקמת בני ישראל ומשה אמר להם לתת נקמת ה' וגו' נראה דאיתא ביומא דף ק"ג כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח ע"ש ובמהרש"א ח"א ולי נראה דת"ח שנעלב הוא ג"כ עליבות להקב"ה דת"ח שמא דמרא עלי' וכיון דשמו בקרבו הממרא אותו מלבד העונש הראוי לו מצד עצמותו של ת"ח ג"כ ראוי לו מצד שהמרה בהקב"ה והנה על חטא נגדו ראוי לו שלא ליקום וליטור ולהעביר על מידותיו אבל נגד החטא בבחינת הקב"ה אין לו כח לימחל כי לאו דידי' הוא וראוי לו ליקום וליטור ובכה"ג משכחת לה נקמה של מצוה אמנם עדיין יש לומר דאפילו בכה"ג אין לו לאדם ליקום וליטור הואיל דהאדם חלוש בשכלו ומי יודע אם יעמוד במחשבה זו או יהנה מן הנקמה בשביל עצמו ויהיה אז נהנה מן ההקדש ויחלו רע בטוב אלא שזה גופא גנאי לאדם שלא יוכל להעמיד את עצמו שיהיה הוא שוה בעיניו כאילו לא בזוהו כלל וירא לנפשו לעשות יושר אלקי ולא ראוי לת"ח שיהיה חלוש כל כך ביראתו ובמידותיו והנה בנחש שם הקב"ה איבה בינה לאדם כמ"ש בבראשית ואיבה אשית בין זרעך ובין זרעה וגו' אע"ג דהאדם לא גמל לה רעה אלא אדרבה היא גמלתו לו רעה ואעפי"כ היא מתנקמת באדם ועד"ז אמר כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש ר"ל שנשתוה כל כך עד שלא יקצוף על דברי בזיון כלל והוא בעיניו כאילו לא עשה רעה כלל כאדם שלא עשה רעה לנחש ואעפי"כ אינו נוקם ונוטר אינו ת"ח ר"ל שאינו יוכל להשתמש בכוחותיו כראוי כי זה הוא הנקרא חכם כמ"ש הרמב"ם פ"א מדיעות כי באמת ראוי לו לנקום כשום שמו של הקב"ה הנקרא עליו ועד"ז א"ש נמי מ"ש פרשת משפטים הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך וגו' השמר וגומר כי שמי בקרבו וגומר כי לא תשא לפשעכם וגו' והוא כנ"ל:

וע"ז אמר לו הקב"ה נקום את נקמת בני ישראל מאת המדינים ר"ל אצלם יחשב הנקימה כנקימת בני ישראל אבל משה אמר אל העם שלא רצו ללכת וכפרש"י לקמן על וימסרו מאלפי ישראל ולכל הפחות ירא משה שמא לא ירצו ללכת ולכך אמר להם ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין שאסור להם למחול כי צריכין לנקום ולנטור כנחש וכנ"ל אמנם גדר הנקמה הוא דווקא אם נראה לעין כל שלא הי' המעשה ההוא לשום ריווח אחר או תועלת כלל רק לנקום על המעשה הרע שנעשה לו ואז יכאב יותר לאיש ריבו אבל אם נוכל לתלות שהמעשה הזה הי' לתועלת ממון או כיוצא בו א"כ עדיין לא נגמר הנקמה כראוי ולא יכאב לאיש אשר אלה לו וא"כ מהראוי היה כאן במעשה מדין שלא יטלו ולא ישלחו בבזה ידם בדי שיה' הנקמה נכרת וגלויה לכל ואפשר כיון דמשה שלח אותם להרוג הכל אפי' נשים ולענין הבזה לא הוצרכו לשלוח יד בנשים דלאו בני כיבוש

ומלחמה נינהו עפ"ז אמרתי ליישב המדרש ילקוט דאיתא שם דפנחס אמר רבינו משה כאשר פקדתנו כן עשינו והוא תימא והוא כנ"ל דע"י דהתיר להם ליקח הבזה א"כ עכ"ח שיביאו ג"כ הנשים כאן וכאן יהרגו אותם וכאן יהיה עיקר הנקמה בלי שום פניה כלל ובזה א"ש לשון משה להם ויהיו על מדין לתת נקמת וגו' ולא אמר וינקמו נקמת וגו' אלא וודאי יש לדייק שהם יהיו על מדין לתת אבל הם בעצמם לא ינקמו אלא שהם יהיו הסבה לזה שיביאו אותם לכאן אמנם משה בעצמו לא כיון לזה בודאי כיון שקצף עליהם רק כיון להרוג כאן כל זכר בטף וגם בזה יושלם הנקמה בשלימות בלי שום תועלת אבל לא הנשים שהוא גנאי לישראל וע"כ אמר ועתה שהבאתם לכאן הרגו כל זכר בטף וגם הנשים כדי לגמור הנקמה:

ואפשר עוד לפרש המדרש הנ"ל כאשר פקדתנו וגו' דהוא עפ"י מה דאיתא סוף יומא איזהו בעל תשובה שבא דבר עבירה לידו ולא עשה ואמרינן דווקא באותו מקום ובאותו זמן ובאותו אשה לכך הביאו לכאן כדי שיהיו בעלי תשובה גמורים וכוונתם כאשר פקדתנו היינו על איסור בעילת ארמית כך עשינו וע"י שהביאנו אותם לכאן נגמר התשובה:

פרשת מסעי

אלה מסעי בני ישראל וגו' ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם עפ"י ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם וכבר הביא רש"י טעה למה נכתבו כל המסעות ע"ש וגם הרמב"ם במורה. ח"ג וברמב"ן בחומש כאן ביארו הטעם בדרך אחר ולי נראה עוד טעם ללמוד לאדם מוסר דהנה כבר דקדקו מעיקרא כתיב את מוצאיהם למסעיהם ואח"כ כתיב בהיפך ונראה דבא ללמד לאדם שהולך למסעיו מיום הולדו עד יום מותו מיום ליום ומשנה לשנה ויש לפניו ב' דרכים דרך טוב ודרך רע וכל דרך איש ישר בעיניו וכבר. ביאר לן רבינו הקדוש באבות רפ"ב שאם ירצה אדם לבחון אם הוא הולך בדרך ישר צריך שידע כי לא יכריע זה עפ"י שכלו כי ידוע דהשכל נמשך אחר תאותו ונטיתו וכעין החולי בירקון. יראה הכל ירוק כך תאוותו תטה שכלו לכל אשר יחפוץ ולזאת אי אפשר לו לבטוח שדרכו הוא ישר אלא א"כ רואה שגם אחרים מסכימים וכלל האדם מסכימים לדעתו וגם שהוא תפארת לנשמתו שהיא הפועלת והעושה באמת וגם תפארת לחלק האדם וזה שאמר שדרך ישרה הוא כל שהיא תפארת לעושהו וגם תפארת לו מן האדם דהיינו משאר בני אדם וגם כיון דלא יטה האדם מדרך האנושי דהיינו שיתבודד במערות וביערים אפילו הוא טוב לנשמתו אינו טוב לחלקי האדם ובהיפך אם יעשה רק לצורך הגוף הוא טוב

לגוף ולא לנשמה שהיא עושהו באמת ורק ביראת ה' בתורה אשר שם לנו הוא המחי' חלק הגוף והנשמה וזה תפארת לעושהו ותפארת לו מן האדם לחלק הגוף וחלק הנשמה:
והנה לא די שיראה האדם ויבחין דרכו בשעתו אלא גם לעיתים ידועים ישים עיניו על מה שעבר מנסיעתו ויראה איזה דרך הלך ונסה הטובה היא אם רעה וזה בא ללמדנו במה שכותב אלה מסעי בני ישראל וככה יעשה כל איש במסעיו בעוה"ז והנה לצדיקים שראו שהיה. נסיעתם בדרך טובה אין לך שמחה גדולה מזו וכמו שאמרו במס' סוכה פ' החליל הצדיקים אומרים בשמחת בית השואבה אשרי ילדותנו שלא ביישה זקנתנו אמנם אם רואה שחטא בימי נעוריו וכאב עליו ונפשו עליו תאבל ובזה עצמו יוכל לשמוח שבא לידי היכר זה וכמו שאמרו הבעלי תשובה אשרי זקנתינו שכפרו על ילדותנו:
והנה גם הכתיבת המסעים האלו של ישראל היו למשה בראותו כי פעל ועשה כל מ"ם שנה רק הראוי והטוב לה' ולבני אדם הי' לו שמחה גדולה שגם בימי נעוריו ובהתחלת וביציבת הדבר לא בייש זקנותו אבל אצל ישראל בראותם מה שחטאו במשך הנסיעה ההוא שישימו עיניהם להיטב מה שקלקלו בהתחלה דהיינו בהוצאה ויכפרו מעשיהם על מוצאיהם וזה שאמר ויכתוב משה מוצאיהם למסעיהם דהיינו התחלה והנסיעה הכל הי' עפ"י ה' וכרצונו ואצל ישראל אלה מסעיהם יכפרו ויתקנו למוצאיהם:
וה"ה כשם שהוא אצל יחיד כך הוא בכלל ישראל אם יראה המסעות שעברו ושקלקלו וביישה הילדות הזקנות יראו לכפר ולתקן את הקלקול ושנוכל לאמור אשרי זקנתינו שכפרה ילדתינו וכך הוא חיוב עלינו לראות ולבחון את אשר קלקלנו בדורות הראשונים ולתקן בפרט עתה בימי המצרים שקבעו חז"ל ימי אבל ותענית לזה לתקן את אשר שחתנו ואם אין מתקנים אז נעשה החטא כבד יותר ונעשה ממנו עון וזה אמר באיכה אבותינו חטאו ואינם כדי שיחזרו בתשובה ואנחנו עונותיהם סבלנו שאם אנחנו סובלים ונושאין עדיין זה אם אמנם כי כבר באנו לימי הזקנה זה לנו לעון ואז רבה בעונותינו עיקר החטא שגרם החרבן הוא מרקד בינינו שעיקר זה שגרם החרבן שהוא באמת תימה איך באו ישראל לכלל עבירות גדולים בפרט בבית ראשון איך נתקלקלו ובבית שני יותר תימה איך נחרבו שלא היה בהן כל כך חטאים אמנם עיקר החטאת ושורש לכל החטאים הי' שהיו חכמים בעיניהם ובחרו להם דרכים לפי הנראה בעיניהם ולפי שכלם אשר נטע ה' בלבם ולא חשדו את שכלם שהוא לואה להשיג ומזה קמו בבית שני כת הנזירים וכת הצדוקים ועיקר השורש למרי הזה הוא גאות האדם וסמיכות על שכלו והשי"ת נתן התורה במדבר ואמרו חז"ל אין התורה מתקיימת אלא במי שמשים עצמו כמדבר ונראה דהיינו שמשים עצמו כאילו אין בו דעת ותבונה ולא פרי עץ הדעת ודבר שאינו

מבין חושד לעצמו כי קצרי שכלו מהשיג עכ"פ זה גרם הקלקול בבית ראשון עד שבאו לידי ע"ז ובבית שני שלא באו עדיין לידי זה מ"מ כיון ששורש המרי היה כאן וזה שגרם לענשם בעונש דנצתה כמדבר מדה כנגד מדה וזה שאמרו חז"ל שהיה חטאם שלא ברכו בתורה תפלה היינו קודם לימודם וקודם הבנתם שלא רצו לסמוך על התורה אשר שם ה' עד שהבינו אז ברכו ואבדו השבח והיקר שאמרו ישראל כנושה ונשמע ותומת ישרים תנחם וזה אפשר שכוון ירמיה ח' מי האיש החכם וגו' על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם והוא כנ"ל דשאלתו היה איך באו לידי כך וגם איך נצתה כמדבר מבלי עובר ר"ל שבזה לא עברה חטאם או שלא עברו בזה שיהיה מדה כנגד מדה וע"ז השיב השי"ת על עזבם את תורתי וגו' והיינו כדברי חז"ל שלא ירכו בתוכה תחילה ולא סמכו על אמיתתה אלא על הבנתם ועי"ז באו לידי כל עבירות:

וזה אנו מחוייבים לתקן שמור ולעשות ככל אשר צוה ה' לנו וגם להכיר כי רק ע"י התורה נתיסד מעמד ישראל הן בעוה"ז והן בצרכי נשמה בחלק העוה"ב כי גם זה הי' מעוכרי ישראל שסברו שהתורה פועלת רק על הנפש ולא על העוה"ז ולזה טרחו עצמם לקיים ולייסד טובת וישוב המדיני ע"י אופנים אחרים וע"ז אמרו שירמיה הראה להם צנצנת המן וגם ע"ז כוון שם שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים ר"ל שעזבו וסברו שאין המים חיים בעוה"ז באים ממקור התורה ועי"ז חצבו להם בורות נשברים וגו' וחז"ל המליצו הלוואי אותי עזבו ותורתי שמרו ר"ל הלוואי אפילו שעזבו האמונה הזאת שהתורה גם על העניני עוה"ז וטובת וישוב המדינה פועל מיחה ותורתי שמרו לטובת הנפשיי או שהכוונה הלוואי שעזבו ה' היינו שעזבו דיעה הנפסדת הנ"ל שיש לאדם חלק אלקי אצלו ועי"ז צריך שיבין הוא את דרכו אלא שמרו רק התורה:

ספר דברים

פרשת דברים

ה' **אלהיכם** הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב ה' אלהיכם יוסף עליכם ככם וכו' איכה אשא לבדי וכו' יש לפרש דהנה כל אשר שלם באמת עליו אין להוסיף דאם שייך תוספת א"כ אינו שלם וממנו אין לגרוע דאם אפשר לגרוע ממנו ואעפי"כ אינו נגרע א"כ אינו עתה שלם אלא ישנו הוספה עליו וכמו שכתב הרד"ק בישעיה א' על פ' שאו מרום עיניכם ועל כן בכל מעשה בראשית כל פרטי ופרטי אלמלי לא היה נברא באותו איברים וגידים וכל אשר בו לא היה שלם וכן אם היה חסר ממנו או יתר עליו

דבר מה היה האדם וכל שוכני ארץ חסרים וכן מספר המינים אשר בארץ הם נצרכין כולם ואי אפשר להוסיף ולא לגרוע ולכן קיימין כאשר היה בימי בראשית בלי חסרון והעדפה כלל אמנם האישי המינים הם שייכים בחסר ויתר ואין לומר אם יש שלימות בהרבה אישי מינים א"כ מדוע לא נבראו בימי בראשית מיד הרבה אישי מינים דאין שלמותם בבחינת עצמם כיון דאין תכליתם רק לצורך אדם וביש הרבה בני אדם נצרכין הרבה אישי מינים בעלי חיים משא"כ כיון דנברא אדם יחידי למה יהיה הרבה אישי מינים אמנם על האדם עדיין תקשה למה לא נברא ממנו יותר הרי החוש יעיד ששלימות העולם הוא ע"י הרבת אישי בני אדם אבל לאחר העיון מבואר דהנה שלימות האדם תליה ברבות אוכליה כמאמר שלמה הע"ה בקהלת ה' פ"י היינו מקוצר רוח בני אדם לכלכל את כל משא העולם וכן צרכי בני אדם מרובים ועבודת העולם עבודה רבה ואדם קצר כח ושכלו' איננו שלם וצריך להוציאו לפועל ולכל הדברים האלה תשועה ברוב דעות ורבתי עם אבל האדם קודם שחטא היה שכלו שלם והשכיל משני אדם בלי מספר הכל היה בשכלו בפועל וא"כ לאיזה צורך הרבה בני אדם לענין ההשכלה ולעבודה הרי קודם החטא לא היו צורך לטרוח ולעמול והארץ נתנה פריו בלי עבודה וטורח כדאיתא בשבת פרק במה מדליקין שקודם החטא הוציאה כלי מילת דהיינו הכל צלי טורח עי' שם פירושו וגם צרכי בני אדם לא היה מרובים אבל לאחר החטא שנהפך עליו ונעשה צרכיו מרובות והיה צורך לעבודה מרובה ודעת האדם קצרה ולכן יש צורך לזה הרבה בני אדם אלא דשוב כיון דאדם עלול לחטא אין הרבוי בני אדם טוב וטוב לאדם שלא יברא ושוב הוי שלימות בבריאות אדם אחד ועתה גם בנתינת התורה צריך לעיין בזה אם היה שלימות יותר אם היה עוד יותר מס' ריבוא אמאי לא המתין הקב"ה באמת ליתן התירה עד שיתרבו וכ"ש כיון שכל הרבוי היה בדרך נס אלמלי היה שלימות הכי קצרה יד ה' מלהרבות אותם כפלים מזה המספר ואם אין כאן שלימות יותר מס' ריבוא זה נגד החוש ונגד הברכות שמצינו יוסף ה' עליכם אלף פעמים:

והנראה דהנה כבר הביא הבעל עקרים במ"א פ"כ דמספר זה כולל כל הדעות הנכונות והישרות אשר הם כעת מפוזרים בארבע כנפות הארץ ואין לך אדם שאין לו דיעה אחת ישרה אשר אין לו בן גילו וזה תכליתו בעולם ובל אלו אותן הדיעות היה נכללים באותן ס' ריבוא והוא מבואר נמי במהרש"א בח"א פרק הרואה על הא דאמרינן דהרואה ס' רבוא בני אדם מברך חכם הרזים ע"ש. אמנם נראה לי לבאר עפ"י מ"ש הר"ן בדרושותיו על הא דאמרינן בכמה דוכתי דאם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם וכו' ובכל דור ודור נחלש חכמת התורה והוא מטעם שכל דבר אשר מרוחק מן מקורו נחלש ונתמעט

והתורה איננה נתונה תחת השמש שיהי' לו מקור באדם עצמו אלא הוא למעלה מטבע האיש ומקורה הוא יום מ"ת שגילה הקבה בכבודו על בני אדם בני בחוריו והשפיע עליהם לכל אחד כדי מדרגתו הכל מלא וגדוש הכל כפי האפשר לו לקבל ובראותו העת לפי אשר נפתח מקור מים חיים בלב כלו אחד ואחד היה נשלם בס' רבוא כל הדעות וכל השלימות שהיה אפשר להיות בעולם ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע אבל כאשר נשתלשל מדור אל דור אז נחלש בכל אחד שכלו ואז הוא שלימות ברבות בני אדם ונשלם החסרון על ידי ריבוי ושינוי דעות בני אדם וזה פי' מ"ש כאן ה' הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב הינו שעליהם איו להוסיף ולגרוע כי הם שלימים בתכלית ולא רבוי בטלה וקאמר בקרא שני ה' יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דיבר לכם ר"ל דאפילו יוסף ה' עליכם אלף פעמים לא יהי' רבוי בדעות יותר רק ויברך אתכם בדעות כאשר דיבר לכם בשעת מ"ת יהיה הרבוי עם משלים החסרון אשר הולך וחסור בכל דור ודור:

מה שאמרתי בזיי"ן אב בבה"כ חוסט תרכ"ו, ובו הספד על הגאון הגדול מוה' יהודא אסאד זצ"ל אב"ד דק"ק סערדאהעלי יע"א:

במדרש איכה ובפ' דברים שלשה כביאים נתנבאו בלשון איכה משה ראה אותם בשלוותם ואמר איכה אשא לב"י וכו' וישעיה ראה אותם בפחזותם ואמר איכה היתה לזונה וירמיה ראה אותם בנוולם ואמר איכה ישבה בדד העיר רבתי עם וההמשך צריך ביאור ואמרתי בעזה"י אמרו חכמ"ז ב ומא ס"ט שאנשי כה"ג נקראו כן על שם שהחזירו עטרה ליושנה ואמרו הגדול הגיבור והנורא מה שלא רצה ירמיה לומר גיבור ודניאל הנורא והם אמרו הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו עיי"ש בלשון הגמרא ולשון הן הן קשה ונראה דבודאי בלא"ה כבר אמרו דשה אחת בין שבעים זאבים גדול הרועה שיוכל להציל והיינו המשל על אומה אחת ישראלים בין שבעים אומות שהם שונאי ישראל ובכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו וישראל הם כשה בלתי כח להציל עצמו והקב"ה מצילינו מידם ובזה בוודאי ניכר השגחת הבורא ב"ה על ישראל וכוחו ויראתו איך הוא מונע האומות וכאילו חוסם תאוותם הגדולה ושנאתם לישראל ואע"ג שאינם יראים השי"ת אפ"ה אע"ג דאינהו לא חזו יראת השם מזליי' חזו יראת ה' ומסיחה דעתם להכניע דעתם הרעה ואפילו ירצו להעיזו וסלקו יראתם ואמרו ערו ערו עד היסוד או נלכה וננתקה את מוסרות ישראל וכו' ונכחידם מגוי וכו' הקב"ה מסכל עצתם ועוצו עצה ותופר וכו' ונראה גבורות הבורא ב"ה איך משדד עצתם וכובש יצרם אמנם מנ"ל שהם שאינם ישראל ואפי' שונאים מנ"ל שאינם בושים ויראים מבני אדם ומשכל עצמם לעשות להרוג ולאבד

ישראל שהרבה פעמים אדם נמנע לעשות הרע משום בושת בני אדם ויראתם או מהמיית לבו אמנם כשנבחין מה עשו אז בשעת השעת החרבן ואיך העיזו פניהם נגד השי"ת וגם בוש לא יבושו וכו' ואפ"ה לא כילו ישראל מכל וכל עכ"ח מצד ה' נעשה זאת ולולי ה' שהי' לנו נמוטו פעמינו וזה שאמרו אנשי כנה"ג שהן מה שאנו רואין זדון לבם הרע של האוה"ע הן המעידין על נוראותיו וגבורותיו של הקב"ה שבכל רוע הלז ההוא ומסתמא רוצים שלא יזכר שם ישראל ואפ"ה אין כח להם וזה מראה נוראותיו וגבורותיו וא"ש :

והנה כשם שמקיום ישראל מוכח השגחת ה' וגבורתו ה"נ מהשתדלות משה ופעולתו עבור ישראל ג"כ מוכח שרק ע"י סיוע מה' היה אפשר זה דלולי סייעתא מה' כבר אמר יתרו נבול תבול גם אתה גם העם אשר עמד וגו' וכיון שרק בסיוע מה' היה אפשר למשה לעשות היה להם לישראל לבחור ולהצדיק ולרצות כל מעשיו שהוא עושה עמהם דאין הקב"ה מסייע אלא לטובת ואפ"ה רגזו כנד משה והביטו אחריו וכמו שפירש רש"י על משאכם וריבכם על משאכם שהיה בהם אפיקורסים השכים לצאת וכו' וריבכם שהיו רוגנים וכיון שאין הלימוד ומופת מסיוע מה' פועל עליהם לרצות במעשה משה רבינו טוב שלא יהיה צריך לסייעתא דשמיא אלא ידריכם בדרך הטבע לשום עליהם כמה שופטים ומנהיגים שע"י האות הנ"ל נתגדל חטאם וזה שאמר משה רבינו ע"ה איכה אשא לבדי טרחכם ועכ"ח רק בסיוע מה' וא"ב משאכם וריבכם לא עלי בלחוד אלא גם על ה' המסייע וא"כ הם ב' דברים הסותרים הנמנעים שיהי שניהם עלי בלחוד וע"כ הבי לכם אנשים וכו' א"כ כשם שאמר משה להם בשלוותם שזה שהוא עושה לעם אי אפשר אלא בסיעתא דשמיא כך תמה ירמיה בהיפך שאיך אפשר שישראל וגם רבתי עם וזכות רבים עדיף והן ה' כביר לא ימאס וא"כ איכה ישבה בדד העיר רבתי עם בלי השגחה וסיוע מה' והיתה כאלמנה והוא השיב לנפשו רבתי בגוים שהרב והגדלות היה רק בגוים בדבריו שנהגו כגוים לקרב עצמו עמהם להניף להם ושרתי במדינות לא הייתי גבור להיות כובש יצרו אלא שרתי במדינות לכן היתה למס והיינו דאמר במדרש איכה אלו זכיתם הייתם קורין בתורה איכה אשא לבדי וכו' שכל התעסקות עם ישראל הוא עם הי"ת ובסיעתא דילי' ועכשיו שלא זכיתם ולא הכרתם סיוע מה' נענשו מדה כנגד מדה והניח אותם לעצמם וקורין איכה ישבה בדד וכו' **והנה** רבותי לא לדרשא קאתינא היום דהנה היום הזה הוא אשר עליו אמרו חכמז"ל גוים מרקדין בהיכלו הוא זין אב שבאו גוים בהיכל שאם אמנם כבר מעשרה בטבת בא העיר במצור ובי"ז בתמוז הובקעה העיר וכבר היה עת צרה ליעקב לאושר העוה"ז דחולל ממלכה ושרי' אבל עדיין הקדושה נבואה והתורה אשר חוברה לה לא חוללה עד היום המר החשוך שהחשיך עיני ישראל ובאו

גוים בהיכל ופסק הקדושה ורוח נבואה ועל זה נאמר על זה דוה לבנו היינו לב מקים המידות ותאוות מקור כל המעשים נעשה דוה כאשה נדה מרוחק מבעלה מהשי"ת וטל אלה אשכה עינינו הוא העיון והמוח משכן השכל הוחשך מאור התורה בזה שהר ציון שמם ופסק הקדושה ושועלים הלכו בו וע"ז נקבע יום המר תשעה באב שאפי' אין צרה צריכין להתענות דמ"מ בטלה הקדושה ומקור התורה וכמו שכ' התוס' בר"ה דחרבן בית המקדש תקיפה לן והיינו כנ"ל חרבן הנפשיי זה הוא אפילו אין צרה ולכן אסור בלימוד התורה בט' באב כי כל זמן שהתורה קיימת אין כאן אבילות בעצם ובמדרש איכה אלו זכיתם הייתם קורין בתורה ואשבור מוטות עולכם ועכשיו שלא זכיתם אתם קורין נשקד עול פשעי בידו דתורה תבלין לכל ע"ל דהמקבל עול תורה מעבירין עול מלכות וכו' ועול היצה"ר דתורה תבלין כנגדו והיינו והייתם קורין בתורה ואשבור מוטות עולכם ועכשיו שלא זכיתם ולא למדתם תורה לשמה ע"כ נשקד עול פשעי וכו' ועכ"פ זה הגמר החרבן וכולל הכל ואיך יאתה לדרוש היום בדרוש וכל שכן שקבענו יום הזה להספד על מיתת הגאון הגדול המפורסם מוה' יהודא אסאד זצ"ל אב"ד בק"ק סערדאהעלי שהלך לעולמו סוף סיון העבר והיה גדול בתורה ובמעשים וראוי לקונן עליו במקרא שדרשו חכמז"ל ריש פרק מי שמתו על פסוק ובניהו בן יהוידע איש חי רב פעלים מקבציאל והכה שני אריאל מואב וירד אל תוך הבור והכה ארי' ביום השלג ופירשו חז"ל איש חי שהצדיקים במיתתן נקראו חיים ורב פעלים מקבציאל שקיבץ וריבץ פעלים לתורה והכה שני אריאל מואב שלא הניח במקדש ראשון ושני כמותו וירד לתוך הבור איכא מ"ד דתבר גזיזא דברדא וטבל וא"ד דלמד ספרא דבי רב ביומא דסתוא והביאור נראה דמפרש לן מצדקת בניהו בן יהוידע שהיה חי באיש דהיינו א' שלא לעצמו בלבד היתה צדקותו שאז כשמת הכל הולך עמו אלא שזכה וזיכה את הרבים שגם במותו נקרא חי ועדיין צדקותו קיים ב' רי פעלים מקבציאל שקיבץ וריבץ פעלים לתורה שזכות הרבים אפשר שעלה לטובת עצמו כדי לזכותו ולהטיב אחריתו וזה אינו משובח אבל המשובח שה בה פעלים לתורה היינו לשמה ואז כולם הם יחד לתכלית אחד לשם ה' והוא מקבציאל ליראה שמים לכבוד שמים הוא המאסף לכל המחנות והכל אחד כנאמר והלך לפניך צדקך וכבוד ה' יאספך והוא הנה שני אריאל מואב והפשטות הוא שהכה ב' גבורים חזקים ממואב ודרש חכמז"ל קשה כמ"ש הרד"ק:

ונראה שאמר במעלה הג' של בניהו שמלבד שהיה גדול בתורה ובמעשה היה עמלו בתורה וללחום נגד המהרסים ועושה נחת רוח לבוראו שכל זמן שרשעים בעולם כעס בעולם וכו' והיא סילק הרע ועשה הטוב לטבע קיים שלא הניח מלחמה כזאת לא

במקדש ראשון ושני וגם בו היה מתאחד רוחו וגבורתו ושר וגדול בגוף וגם מעלת הנפשיי צדקת וטהרת ומשום דקרא לגבורים של מואב אריאל אמרו חכמז"ל דרמז לן על ב' בתי מוקדשים והיינו על פיר' הנ"ל שכוחו וגבורתו צדקת ההוא פעל גם על זמן ארוך לאחריו בזמן ב' בתי מקדש ושלא היה מצטרך בזמן לאחריו מכח מעשיו שכל כך פעל ושוב תם מעלה הד' והוא ירד והכה בבור אה הארי' ביום השלג לפי דרשת חכז"ל נראה שכיון על ענותנותו ושלא התגאה ע"י מעלותו וכמו שהביא החובת הלבבות באנשים ששבו ממלחמה ואמר החסיד שיכינו למלחמה גדולה מלחמת היצר שלא להתגאות וע"ז מלמדנו איך היה חסיד וגם עניו ושהתחכם שלא היה גדולתו בעיניו כי אם כגזיזא דברדא דישלח דברי הי"ת וימסס וישב רוחו יזלו מים וכאילו לא היה יהיה כל החוזק והתקיפות וגדלו וזה שאמרו דתבר גזיזא דברדא וטבל ולכן נקט ארי' שהוא מתגאה שבחיות והוריד גאותו ע"י דתבר גזיזא ויש אומרים שנטע בעצמו מידת הענוה ע"י ספרא דבי רב תורת כהנים וקרבנות שתכליתם לפי מה שכתב הרמב"ן בשם ר"ח בפ' ויקרא להכניע והיינו ביומא דסתוא דהוא קצר דהיום קצר ולא נחייבא עלמא כיומא דסתוא עכ"פ גם בצדיק הנ"ל היו מתאחדות בו כל המעלות הנ"ל זכה וזיכה את הרבים ולמד ולימד תורה למאות תלמידים תורה לשמה ולחם מלחמות ה' נגד כל הקמים נגד התורה ובכל הנ"ל היה עניו והצנע לכת עם ה' אלהיך ועליו יש להתאונן כמו שאמרו חז"ל שקולה מיתת צדיקים כחורבן בית אלהינו שנתמעט התורה ורוח הקדושה ורשעים גברו בארץ בחרבן בית המקדש כן יש לדאוג במיתת הצדיק כנ"ל ואמר חכמז"ל למה נסמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות ללמד דקשה לפני הקב"ה מיתת הצדיק כיום שנשתברו הלוחות :

והמשך לזה נראה להבין עפ"י מה שאמרתי ליישב קושית התוס' בשבת פרק ר"ע דאמר ג' דברים עשה משה רבינו מדעתו והשי"ת הסכים עמו וחדא מני' ששיבר הלוחות עיי"ש והקשה התוס' הא אמרינן התם דמשה רבינו למד ק"ו מפסח דכתיב כל בן נכר לא יאכל בו וכו' וק"ו הא ניתן לדרוש מעצמו והוא דין תורה ולמה אמרו שעשה דין זה מעצמו:

ונראה ליישב בעזה"י דכבר אמרתי לפרש הקרא ויהי כי קרב משה אל המחנה וירא את העגל ואת המחילות ויחר למשה ויש ח את הלוחות מידיו וישבר אותם תחת ההר דלמה דווקא כי קרב אל המחנה חרה אפו הרי כבר נודע לו זה בשמים שישראל עשו את העגל ואמרתי הנה הכוזרי ומסאב"ע השכילו להקל חטא העגל מעל ישראל ואמרו שחלילה לא האמינו ישראל בעגל מסכה אלא שבקשו מאהרן שיעשו להם דבר שישכון עליו רוח ה' כי אמרו האדם הוא חליש ביראתו ולא סגי לי' בידיעה שעיני ה' משוטטת בכל הארץ ובזה יכניע יצרו כי עינו ולבו תרי סרסורי דעבירה ובידיעה הנ"ל לא סגי לקום

האחד נגד השני סרסורי ולכן אמרו שגם בראי' צריכין להם שיהי' להם דבר מה רוחני המאירם והמזכירם שה' שוכן בארץ וכעין שהשי"ת בעצמו צוה להם ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכו' וגם חז"ל אמרו שאכלו פגה והיינו כדעת הכוזרי הנ"ל וא"כ ניהו שעברו על לאווין דאורייתא לא תעשה לך פסל וכו' מ"מ לא האמינו בע"ז והוקל החטא הרבה מאוד אמנם פשטא דקרא לא נראה כן וכן מנ"ל מה שעשה משה עמהם נראה שדנם לגמרי כעובדי ע"ז ולכאורה נראה סברא נגד הכוזרי דהשכל נותן אם אדם משלים את עצמו וקונה שלימות או כלי וחפץ חדש מה שלא היה לו הוא משמח אותו וחז"ל תיקנו על שמחה זו ברכת שהחיינו אמנם אם אדם רואה בעצמו חולשה וחולי וצריך הוא לתקן החסרון שיהיה דוגמת אחר ע"ז לא שייך שמחה וששון כי לשמחה זו מה הוא עושה:

וזה נראה שהיה סברת משה רבינו ע"ש שאי אפשר לומר שלא היה להם עי"ז ממש דא"כ מה זו שמחה ולכן כאשר בא אל המחנה וירא את העגל ומחולות חרה אפו וישלך את הלוחות וישבר אותם תחת ההר וא"כ מיושב קושיות התוספות דוודאי שפיר אמרו חז"ל דלמד ק"ו מפסח מיהו זה שייך אם הוא עי"ז ממש אלא דהוא גופא נ"ל דלמא ככתרי הנ"ל אלא דמשה הכריח כן מסברתו הנ"ל וע"ז שאמרו שהסכים השי"ת עמו דשפיר גמיר משה דכיוון האמת וממילא שוב יש ק"ו וא"ש קושית התוס':

אמנם הוא גופא תיקשי איך אפשר שסרו מהר מן הדרך אשר צוה ה' ונראה שזה היה שאלת ישעיה הנביא באיכה היתה לזונה קרי' כאמנה שאיך אפשר זה שיתהפך קרי' נאמנה שהיתה באומן ובחוזק נתהפכה פכה וגו' והכוונה בוודאי אם היה ישראל אדוקים בה' בכלל לבבם' ולא היה בהם שום תערובות והיה תושם כברם בוודאי לא היה מתקלקלים אבל מכח שהי' כספם מעורב בסיגים:

[ע"כ מצאתי]:

ויקחו בידם מפרי הארץ. וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אביתם לעלות, ופרש"י שיהושע וכלב אמרו טובה הארץ והרמב"ן הקשה עליו דא"כ מאי הוכיח אותם ע"ז הרי כדין עשו ששמעו מפי רבים והאמינו ברבים יותר מדברי יחיד, ונראה בעזה"י ליישב דבלא"ה צריך ביאור כל האריכות שסיפר משה מה שאמרו אנה אנחנו עולים וכו' ומה שאמר להם ואומר עליכם לא תערצון וגו' ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' יגו' ההולך לפניכם וגו':

ונראה עפ"י מה שביאר, מורי הגאון בעל חתם סופר זצ"ל את הקרא לא תהי' אחרי רבים לרעות וגו' ולא תענה עלי ריב לנטות אחרי רבים להטות עפ"י משל דשאלו לחכם

מחכמי' ורופא ישראל דהרי רוב מאמינים שאר אמונות ולמה אין הישראלים הולכים אחר הרוב כדכתיב בתורה והשב ע"פ משל שהוא הלך לבקר אותו השר בשוק ומבוי זאת ומצאו אותו רעיו ואוהביו ואמרו שלא ילך לשוק שהוא כי אינו דר שם אלא במקום פלוני ואפ"ה הייתי מהלך רק במקום שידוע לי' שאתה דר ולא שמעתי לרוב אמור אתה אם עשיתי כדין והשיב השר בוודאי כיון שידוע לך שאני דר פה כדין עשית שלא שמעת לרבים וע"ז השיב הרופא וכך הוא באמונתנו אם היינו מסופקים אז הדין דנלך בתר הרוב אבל אנו ידענו זאת באותות ומופתים שאמונתנו אמיתית ואז אין שייך נילך בתר רוב ובזה פירש מרן זצ"ל הקרא הנ"ל לא תהי' אחרי רבים לרעות היינו בדבר שידוע לך שהוא רעה לא תשמע ולא תענה על ריב הטוענים עליך שתלך בתר רוב כיון שאין ספק לנטות אחרי רבים להטות ר"ל במקום שיש קצת למי' וספק אז אחרי רבים להטות והנה גם בשאלה זו אם הארץ טובה אם אפשר לכבוש. אין ספק כי לא עביד הקב"ה ניסא לשקרא וכיון שראו שכל מה שעשה השי"ת להם הי' לטובה ועכ"ח גם זה לטובה ובפרט שהשי"ת נשא אותם למעלה דהיינו למעלה מהטבע וגם אין לחוש שאולי לא יראו ולא ידעו הדברים שהם לתם סכנה והגורמים לאבד המלחמה ויטמנו האמוריים פח יוקש כנגד זה הרי תשי"ת נתן להם עמוד אש לילה:

והנה דבר שלא ראינו בעינינו קרוי אמונה ובזה יש להאמין יותר רבים מיחיד אבל דבר שנודע לנו באחד מחושים שלנו זה נקרא ידיעה וזה שהוכיח אותם משה אע"ג דרק יהושע וכלב אמרו טובה הארץ מ"מ ראוי לנו להאמין להם כי אין זה בגדר אמונה שהרי מן הדברים שראו עינינו נוכל לידע כשם שכל אלו הדברים הי' לנו רק לטובה ושמר ה' אותם מכל רע וגם האיר לנו וגילה לן הדבר החשוך אצלינו א"כ כל בר ידיעה יבין שכך יהי' ג"כ בארץ וזה שאמר ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' ר"ל זה אינו בגדר אמונה אלא בגדר ידיעה ואין לכם לילך בתר רוב וע"ז מביא להם ראי' ממה שאתם רואין ההולך לפניכם וא"כ הרי זו ראי' ממש:

פרשת ואתחנן

ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צונו וגו' ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם וגו' אשר ישמעון את כל החוקים האלה וגו' מחסר ורב טוב אשר חפץ ה' להטיב ליראיו ושומרי מצותיו לא נתן כל התורה כולה בכתב רק מעוטה בכתב והשאר מסר למשה בע"פ והוא מסרה ליהושע וכן בכל דור ודור ולולא מסר ה' לנו היינו ממשש כעור באפילה ואי אפשר להבין התורה אי לא מצד הקבלה כאשר יראה הרואה עין בעין בכמה מקומות במקרא שגם כל הפשטנים צריכין להודות לדרך הקבלה עי' באבן עזרא סדר

במדבר בענין מנין הלוים שחסרים במקרא עי"ש וממש בכל מצוה אין אתנו יודע עד מה אם לא הקבלה וכיון שכן יש מקום לבעל הדין לומר אמאי לא פירש לן הקרא את כל הצריך לנו ואם באמת כי גבהו מחשבותיי ממחשבותינו אבל באמת יפה נאמר הטעם במדרש שתביא התוס' בגיטין דף ס' ע"ב ד"ה אתמוהי קא מתמה וכו' שמחסר ה' עלינו ולהודיע לדורי דורות שהקב"ה נתן לנו את תורתו ולא יהי' מקום לאדם לחלוק ולומר לא לבם נמסר התורה ולא ה' דיבר עמכם בהר מתוך האש כי יהי' להם עדים ברורים באשר הקבלה שהיא בע"פ מזה אין יודעים שום אומה ולשון רק העם אשר בחר ה' לו לנחלה משא"כ התורה שבכתב כמה אומות העתיקו אותה כידוע ע"ש במדרש שכתב לפרש כן אכתוב לכם רובי תורתי כמו זר נחשבו וא"כ לזה כיון משה רע"ה באמרו לישראל ראה ר"ל שיבינו העניין שאנכי אלמוד עמכם חוקים תורה שבכתב שלולי הקבלה אין אנו מבינים אותה ומשפטים כאשר צונו ה' ר"ל בע"פ [חוקים ומשפטים כאשר צונו ה' כלומר המצוות חוקים הם כפי צורתן הנגלה בתורה שבכתב והם משפטים באופן אשר צוה ה' בע"פ באר היטב] ושמרתם ועשיתם ר"ל שתשמרו התורה שבע"פ כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים שעכ"ח יודו כי מאת ה' היא לכם זאת כי העמים אשר ישמעו רק החוקים האלה ר"ל התורה שבכתב שהוא כחוק ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הזה ועכ"ח גם המה יתנו עדיהן ויצדיקו:

פרשת עקב

והי' עקב תשמעון וגו' ושמר ה' אלקיך לך וגו' יש לפרש דכבר הבטיח לנו יוצרנו ואני זאת בריתי אמר ה' רוחי אשר עליך וגו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך וכו' א"כ אי אפשר שלא יהיו לומדי תורה ועוסקי במצות בישראל כי עכ"ח יסייע הקב"ה להשלים דברו ולהיות נאמן בבריתו דאלמלא הקב"ה עוזר כמעט נשכח תורה לגמרי מישראל בעו"ה רק זכות אבותינו היא שמסייעת לנו שעמהם כרת ה' ברית הזאת והם זכו להם ולדורותיהם ולפי"ז מן הראוי לפי שורת הדין אם אדם יושב ועוסק בתורת ה' ובמצותיו לקפח קצת מן שכרו שזכות אבותיה הוא המסייעת וידם באמצע ואעפי"כ הואיל שהבחירה חפשית ולא לגזר על אדם ידוע: שיהי' צדיק או רשע לכך הקב"ה משלם להם משלם כאילו הם עשו וזה ממש כמבואר במשנה פ"ב דאבות משנה ב' ובפי' התי"ט וכל העמלים עם הציבור וכו' שזכות אבותם וכו' ואתם מעלה אני עליכם וכו' וזה פי' הקרא והי' עקב וכו' ושמרתם זו משנה הוא הלימוד שגדול שמביא לידי מעשה ושמר ה' אלקיך לך וגו' ר"ל שיעלה הקב"ה לך כאילו עשית אתה בבחירתך ובאמת הוא הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך:

ואכלת ושבעת וגו' על הארן הטובה אשר נתן וכו' אע"ג דהוא חובת הגוף כתיב בי' על הארץ וכבר דרשו חז"ל ויש לפרש עפ"י גמרא דכיצד מברכין ד' ל"ל הארץ וכו' והארץ נתן לבני אדם כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה וכל הנהנה מעוה"ז בלא ברכה כאילו גזל כנסת ישראל ע"ש ריש פרק וראי' ע"ז הוא מנתינת הא"י לישראל עפ"י המדרש הובא ברש"י ריש בראשית אמר ר"י כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים אם יאמרו לסטים אתם וכו' אם כן כל האוכל בא"י בלא ברכה או אפי' בחו"ל לאחר שנתן הקב"ה לנו את הארץ א"כ ממ"נ הוא גזלן אם יאמין כי לה' הארץ ומלואה וברצונו נתנה וברצונו נטלה א"כ אין א"י גזולה תרי כאילו גוזל כנסת ישראל ואם לא יאמין בזה כי לה' הארץ ומלואה א"כ הוא גזלן על א"י ולכך קאמר ואכלת ושבעת וברכת על הארץ הטובה אשר נתן דמוכח ממ"נ:

ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך וגו' וחז"ל אמרו בברכות בפי' אין עומדין אטו יראה מלתא זוטרתא הא תני' אין להקב"ה בבית גנזיו, אלא יראת שמים וגו' אין לגבי משה מילתא זוטרתא הוא משל לאד' שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו כאילו קטן וכבר דיברו המפרשים בזה שאכתי לא תי' הש"ס קו' דאם לגבי' הי' זוטר מ"מ הוא עם ישראל מדבר והנראה לענ"ד בעזה"י הרי אחר מד' זכירות הוא שנזכור את יום אשר עמדנו בחורב אצל הר סיני כל ישראל אנשים נשים ם וטף וכלם שמעו אתי דברות ה' והשיגו ברוח נבואת פנים בפנים וכנאמר בפ' ואתחנן, את כל הדברים האלה דיבר ה' אלי כל קהלכם מתוך האש ענן וערפל קול גדול ולא יסף ופרש"י ומתרגמין ולא פסק כי קולו חזק וקיים לעולם והכוונה שכך נקבע קול הזה בישראל ונשרש אמונת ה' ויראתו שלא יפסק לעולם וכנאמר, בפ' יתרו כי למען נסות ארכם בא ה' למען תהי' יראתו על פניכם ולבלתי תחטאו והיראה הזו נשתקע בלבות בני ישראל לא בלבד בלב הדור ההוא אלא כל הנשמות קדושות עמדו על הר סיני כנאמר את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה ובכולם נשתקע וקיבלו האמונה והיראה בקול גדול ולא יסף ולא יפסק והמשנה פ"ו דאבות אמר בכל יום ויום ובת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי לדם לבריות מעלבונה של תורה כי ה' דיבר אל כל קהל אע"ג דודאי לא הו' מדרגות שוות וכמו שצוה ה' בפ' יתרו והגבלת את העם וקדשתו כהנים לפנים מלוים ולוים מישראל וכן מדרגות מדרגות ואע"ג שכלם שמעו מכל מקום כל אחד קיבל לפי כוחו ומדרגתו ובוודאי לא הי' מדרגת כלם שווין וישראל אמרו למשה היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי ועתה למה נמות וגו' אם יוספים אנחנו לשמוע בקול ה' ומתנו כי מי כל בשר וגו'

ונראה שישראל השיגו אז כי אינם ראוים לנבואה ואפ"ה עשה ה' נפלאות בארץ לכבוד התורה שיזכו ישראל למעלת הנבואה והכירו מדרגת עצמם וגם הכירו גדולת הבורא ב"ה המדבר עמהם שאפילו אם יהיו במדריגה יותר נעלה. ממה שהיו אפ"ה לא יהיו ראויים, והנה לשון וחי מצינו על דבר שלא נתבטל כמו בשר חי ומזה נשאל על אדם שלא למד ושימש כל צורכו, שלא נתבשל כל צורכו וכעין שפי' הת"ח בב"ק דף ע"ב על דלא אכלינן בשרא דתורא והיינו שאמרו שב' דברים השיגו את כבוד ה' וגדלו ומעלתו כי אין חקר לגדולתו וגם ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי היינו אפילו עם מי שאינו נתבשל ואינו שלם ועתה למה נמות כי תאכלנו האש שאפילו אם יזדכך הגוף ויושלם קצת עי"ז מ"מ לפי כבודו וגדלו עדיין נהי' חיים ובלתי שלמים שאפי' אם יוספים אנחנו במדרגה לשמוע עדיין ומתנו עדיין צריכין אנו שלימות וא"כ אין מעלה בזיכוך האש כי מי כל בשר דייקא וגו' קרב אתה ושמע וגו' וכבר ביאר להם משה בפ' יתרו שבאמת לא בדי לעשות אותם שלימים אלא למען תחיה יראת ח' על פניהם וגו' וכאן בפ' ואתחנן אמר ה' מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ר"ל. מי יתן שיבינו שבאמת לא בא להם להכשיר אותו ולעשות אותן שלימים כק"ו הנ"ל וכהשגתם שאפי' בכפליים כזה אינם ראויים אלא למען תהיה יראת ה' קבוע בהם כל הימים וזה שבת קול יוצאת מהר חורב בכל דור ודור אפי' בפחותי ערך שהרי גם אז דיבר ה' אל כל הקהל והיו משונים במדרגתם ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו ואינו מבקש מכל אחד אלא לפי כוחו וכנאמר בפ' האזינו כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף וכפרש"י שם ע"ז קרא דאיוב דלא מצאנוך שגיא כח כשבא ליתן תורה נגלה עליהם מד' רוחות עיי"ש:

ואפילו מי שאין לו פנאי והוא מוטרד עי' עסקיו להחיות נפשו הלא גם בהר חורב לא היה לשם מה לאכול אלא שה' פרנסם וכמו שאמרו חז"ל על ירמיה שנאמר הדור אתם ראו דבר ה' שהוציא להם צנצנת המן שבזה כלכל ה' אבותיכם וא"כ שפיר אומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שא נם מאמינים בזה שע"י התורה יוכל השי"ת לפרנס וכנאמר בפ' זו כי לא על הלחם לבדו יחי' האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם והיינו דמסיים ואומר והלוחות מעשה אלקים המה וגו' חרות אל תקרי חרות אלא חירות היינו כעין שאמרו לעיל באבות שכל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול ד"א ואמר שם כל העוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה וגו' דהיינו העוסק בתורה לשמה דהיינו בתלמוד תורה שאין כוונתו אלא בה ולומדה בעבודה זה מתעלה למעלה מן המזל וחי חיי השגח':

ועכ"פ כיון שכבר קיבל כל האדם חשקו בתורה ונשתקע בכל אדם אמונה ויראה אלא שהיצה"ר מסלק היראה מעל פניו ומטריד אותו בחלאות תאוותיו שהם מחפים על היראה כמו עפר על אוצר בבטן אדמה והוא חשוב אצל הקב"ה והיינו שאין דבר גנוז אצל הקב"ה אלא יראה אע"ג שקיבל מסיני מ"מ הוא גנוז באדם וברשותו ובבחירתו אם רוצה לגלות את היראה או להניחה טמון בקרבו ולכך אמר לעיל שאין להקב"ה בבית גנזיו שיהי' גנוז אצל הקב"ה אלא יראה הוא גנוזה אצלו דאילו צדיק ורשע לא קאמר וכעין שמי' הבינה לעיתים הנסתרות לה' אלקינו וגו' עיי"ש וזאת היראה תכלית הבריאם כנאמר סוף קהלת כי זה כל האדם ר"ל רק הואיל שהוא אפשרות לכל העולם עכ"ח זה תכלית העולם שהתכלית עכ"ח דבר שהוא אפשרי השגה לכל אדם וכמו שהארכתי בזה במקום. אחר והיינו דאמר ר"ח הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וממילא עכ"ח זה תכליתו והיינו דמביא ראי' מקרא דמה ה' אלקיך שואל מעמך ר"ל הלא שום דבר אינו ברשותך ועכ"ח רק יראה שואל ה' ועפ"ז ל"ק כלל קושית הש"ס אטו יראה מלתא זוטרתא היא דאין הכוונה כלל להקטין השאלה אלא לברר מה אפשר שישאל ממך שהרי במדבר ראית כי הכל בידי שמים בני חיי ומזוני בידו ויינו ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך וא"כ קשה מאי פריך הש"ס:

ונראה שאמת כוונת הש"ס דהאי קושיא אטו יראה מלתא זוטרתי ר"ח הוא דקאמר להכריח דבריו דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ע"ד שפי' וע"ז מדחה אין לגבי משה מלתא זוטרתי הוא ואין ראי' לר"ח. מהגהמחז"ל) דאי משום הא דלעיל לא הי' צריך משה להכריח להם מכח הראי' שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים בלא"ה ראו אז ישראל ושמעו מהר סיני והבינו שאין להם תכלית אחר מפי משה ואותות ה' ואם עברו ונענשו וא"כ לגבי משה רבינו עכ"ח אין הפי' כר' חנינא אלא מלתא זוטרתא הוא ובא להם ללמד שהוא קל השגה וחזרה שוב הקושיא וע"ז משני משל לאדם שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו הוא קטן והיינו דהנה מכח שקיבלו ישראל מידת היראה וכבר שקוע בנו ואין צריך רק לסלק המחיצות והמסכים ממנו וכבר כתב העקרים שנר שכבר דלק פעם אחת קל יותר להדליק שכבר יש לו טבע זה כך הואיל וכבר קבלה נפשנו התורה והיראה מהר סיני הוא קל וזה שאמר ועתה כיון שכבר קבלת זאת על הר סיני מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה וזה שאמרו כלי גדול ויש לומר היינו שכבר טמון בו אלא שצריך להגלות הוא קטן ועוד מניעה אחר כיון שברי לו שישיג זה עצמו מקל הטרחא שקודם השגתו יודע שבוודאי ישיג משא"כ במילי דעלמא וא"ש ואם נרצה לפרש לגבי משה כפשטא נאמר שכיוון בזה שאין הקב"ה מבקש יראת ה' והמון בני אדם כמו שמבקש ממשה רבינו אלא

מכל אחד לפי כוחו כמו שבארנו למעלה והיינו דקאמר ודייקא מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך דייק בשם אלקיך לפי מה שאתה משיג ממנו לפי כחך ואינו מבקש ממך שתדבק נפשך בעולמות העליונים וליחדם כמו שמבקש ממשה אלא לכל אחד ואחד לפי האפשרות ומי שמשיג יותר מרוב גודל ויכולת ה' וכל העולמות שתלויים בו יהיי' בו יראה יותר ובזה א"ש אין לגבי משה מלתא זוטרתא שהרי כבר קיבל כל אחד בהר סיני והיינו כלי גדול ויש לו וב' סברות הם כן נראה לי לפרש או שהכוונה שהמון אינם יודעין זה שכבר נשקע היראה בהר סיני ושכל הנפשות היו שם ורק משה ידעו וכמו שאמר לא אתכם לבדכם כרת ה' ברית וגו' והיינו לגבי משה שידע זאת הוא זוטר וגם כיון שאם ישים האדם זה יום מתן תורה ודור של משה נגד עיניו גם זה יועיל ליראת השם דזכירת יציאת מצרים ויום מתן תורה מועיל ליראה וזה אין לגבי משה וגם זה ניחא ומכוון האמת לענ"ד וה' ידריכנו בדרך אמת וליתן בלבינו לירא ולאהבה את שמו הגדול ונזכה לראות בנחמות ציון וירושלים בב"א:

בברכות פ' אין עומדין על הקרא דמה ה' שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך פריך אטו יראה מלתא זוטרתי הוא ומשני אין לגבי משה מלתא זוטרתי היא משל לאדם שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו כאילו הוא קטן ואם מבקשין ממנו כלי קטן ואין לו דומה עליו כאילו הוא כלי גדול והמאמר תמוה וכבר דיברו המפרשים בו וגם אני בארתי במקום אחר וכעת נראה לי בעזה"י לבאר עפ"י פשוטו הנה בוודאי הקושיא היא גדולה מלבד שהיראה עצמה דבר גדול גם הקרא מסיים ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולשמור מצותיו וחוקיו וא"כ מה נשאר עוד מה שאינו שואל ואיך יתכן שע"ז שייך לשון מה ה' שואל:

אמנם נראה שהתורה עצמה מיישב קושיא זו ונפתח במשל פינו שני בני אדם אחד בנה בית גדול אבל עומד ליפול בעד אלף זהובים והשני קנה בעד עשרת אלפים בירה גדולה מיוסדת ומתוקנת בצורה בשמים והרבה שדות וכרמים השייכים לה אשר שוה עשרה רבוא אם נשער את המקח הזה אחד כנגד חברו אז נחליט השני שקנה הבירה נתן דבר מיעט לפי ערך מה שקנה ונקנה לו ע"י מה שנתן עשרת אלפים והראשון נתן הרבה מאוד לפי ערך קנינו וכך הוא הנמשל באמת התורה והיראה קשה השגה וכנאמר לא יערכנה כסף זהב וגו' וכנאמר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תתפשב' אז תבין יראת ה' וגו' ורק בטורח וביגיעה נמצאו התורה והיראה ויגעת ומצאת תאמין וגו' אמרו חז"ל דהיינו אע"ג שצריך יגיעה אפ"ה לא יהי' היגיעה חשוב בעיניו כלל שמציאה ימצא ולפי ערך שימצא אין יגיעה וכל ממונו שבזבז עבורה נחשב כלל וכל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים

הרבה תכן ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים ותגבי' אותו על כל הנבראים וזה צריך שישים האדם נגד עיניו וזה ייקיל עליו דרכו ולא יהי' יגיעה וכסף נחשב למאומה אם ישים לנגד עיניו שעתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש וגו' כיון לכל מפרסמי שמו ברבים ובשביל זה נברא העולם והיינו הן לה' אלקיך וגו' בשביל שה' אלקיך שאתה מפרסמו ומקרב עצמך לו בשביל זה נברא השמים והארץ וכל אשר בה וגו' ולכך אפי' יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו וכ"ש אם ישים נגד עיניו גם דבר הפוכו פחותות העוה"ז ובלתי קיומו כאשר קרא שלמה הע"ה הבל הבלים הכל הבל וגו' וכל אשר יטרח עבור העוה"ז אפי' אם יהי' מעט אינו כדאי שיבזבז עבורה דאגה וטורח והשתדלות וזה נראה היטב כוונת חז"ל שאם אמנם האמת כך אבל האדם לא יבין חשיבות התורה והמצות ועד אנה הדברים מגיעים ובהיפך שגם זאת לא יראה האדם חסרונו עניני העוה"ז ומי ידע זאת יותר ממשה רבינו ע"ה שעלה למעלה וראה וידע עד היכן הדברים מגיעים ואמר האזינו השמים ואדברה מצד מה שהתורה מגבי' האדם לשמים ומצד פחיתות העוה"ז ופחיתות האיש הדומה לארץ כשאינו שומע ולזאת תשמע הארן אמרי פי וזה שאמרו חז"ל ליישב הקו' הגדולה אטו יראה מילתא זוטרתי הוא וכ"ש לפי מה שהצענו הקו' עוד יותר ומתרץ אין לגבי משה שראה חשיבות ומעלות התורה והמצות ואיך קונה אדם עי"ז העולם עליו שפיר ראה וביאר לישראל שכל טורח והוצאה יהי' עה לנגד עיניו וקונה למשל בעד עשרת אלפים דבר שאין ערך וקצבה לחשיבתו בוודאי נקרא מה וע"ז אמרו משל שמבקשין מאדם כלי גדול ויש לו ר"ל ע"י הבקשה והנתינה לכלי גדול יקנה הי"ש ש"י עולמות בוודאי נקרא דבר קטן וכ"ש אם ישים גם דבר הפוכו נגד עיניו שאפי' מבקשין כלי קטן אבל אין לו שעי"ז יקנה רק דבר שאין לו ואין לו' קיום בוודאי היגיעה לצורכי העוה"ז יהי' בעיניו לטרחא רבה וטרחא לעוה"ב יהי' בעיניו לדבר קל וא"ש ומובן היטב:

והמחשבה הזאת הוא תקל לאדם את כל המקרעות וסיבובים שיארעו לו דברים שאינם מקובלים לו אפ"ה לא יטרדו אותו מתורה ועבודה כי ידע שהתורה נתעלה ונקנה ע"י יסורין והתורה היא כוללת הכל ועד"ז אני מפרש בדרך רמז מה שהביא המדרש על קרא דשמע ישראל אתה עובר, היום את הירדן לבוא לרשת גוים גדולים וגו' הלכה אדם מישראל השותה מים לצמאו איך יברך כך שנו חכמים יברך שהכל נהי' בדברו וגו' ועפ"י הנ"ל נאמר הכוונה על התורה שנמשלו שמים שנקנה רק ע"י יסורין וזאת התורה אדם כי ימות באוהל ואין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עלי' וא"כ איך אפשר לו לברך עלי' אמנם אם ישים לנגד עיניו שע"י התורה נברא הכל ועי"ז שהאדם ישים

עינו רק על התורה והעולם תחת רגליו יהי' לו שכר מידה כנגד מידה שהעולם יכנע לו ותגזר אומר ויקום וע"ז אמר השותה מים לצמאו איך יברך דהיינו אם יש לו צמא וחסרון ועי"ז יהי' עוסק בתורה איך יברך ע"ז וע"ז אמר דשפיר מברך שהכל נהי' בדבר בדברי התורה הכל נעשה בראשית בשביל התורה שנקרא ראשית וגם שהכל נהי' בדברו שיוכנע לו העולם כדרך שהכניע הוא עניני העוה"ז בשביל התורה ועבו"ה כך יהי' יגזר אומר ויקום לו [ועל דרך מרן המחבר זצלה"ה יש לפרש ג"כ התשובה כך שנו חכמים מברך שהכל נהי' בדברו עפ"י מה ששמעתי משמי' דהגאון בעל המחבר ס' שו"ת קול ארי' זצ"ל וכעת מצאתיו ג"כ בס' כד הקמח לרבינו בחיי זצלה"ה הנדפס מחדש. לפרש המדרש ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו רבנן אמרין כאלו אכלין ושתין ר' יוחנן אמר אכילה וודאית דכתיב באור פני מלך חיים והכוונה בקיצור דהוקשה לבעל המדרש מה לאכילה ושתיה אצל מחזה שרי וע"ז אמרין רבנן הפירוש דהרגישו מחזיון הזה שומע שמחות ונעימות כאלו אכלין ושתין ולשון אכילה ושתי' כאן הוא לשון מושאל אולם ר"י אמר אכילה וודאית והוא נקודה נפלאה דבאמת הוא אכילה וודאית כי כאשר נתבונן על שימוש לשון אכילה נמצא שעיקר הוראתו אינו פעולת האכילה ומעשהו רק הנחתו ושימושו על הנאת האכילה דנאה החיך אשר אוכל יטעם והחיות אשר שואב ממנו וכן לשון שתי' בא על הנאת שתי' ומעתה הנאת זיו השכינה ונועם ה' אשר עמו מקור חיים מקור כל התענוגים מכל מאכל אשר יאכל ומכל משקה אשר ישתה להנאה ההוא יקרא אכילה ושתי' באמת ובעצם ולהנאת מאכל גשמי פרטי או משקה פרטי יקרא ג"כ אכילה ושתי' אולם בהוראה מוגבלת ופרטית עד שכנגד הנאה רוחני הוא לשון מושאל וזה אמרו אכילה וודאית דכתיב באור פני מלך חיים כלומר והוא הוא חיות הכללות והבן והגאון הנ"ל זצ"ל המתיק הדברים עוד כפי דברי השל"ה הקדוש זצ"ל בח"ר שמתרץ קו' המפרשים שהקשו איך כופל לומר יד ה' עיני ה' וכיוצא תוארים כאלו אצל ה' יתברך והם תירצו שהוא לשון מושאל מבני אדם כדי לסבר את האוזן אולם הוא זצ"ל כתב דנהפוך הוא דעיקר לשון יד לא נאמר על בשר ועצם היד רק על כח השימוש אשר ביד וכן עין לא נאמר רק על כח העין כח ההשגחה והבחנת דבר מדבר ובכן לא ניתן להאמר תואר עין בעצם רק אצל ה' אשר השגחתו משוטטת בכל הארץ וכן יד שייך בעצם רק אצלו יתברך אשר עושה חיל גדולות ונפלאות ואצלינו הוכח לשון יד בדרך העברה ושאלה, והן הן הדברים המתוקים מדבש, וממוצא הדברים נשכיל ענין זה ממש בתוה"ק אמנה כך הוא דרכה של תורה להיות מופרש ומובדל מתענוגי עוה"ז אך לעומת זה טובים דודה מיין ובמתק ודשן עדיה בל קרוב אליה כל תענוגי העוה"ז והתורה אור

שבעת הימים כי כן אמרו במדרש על אור הגנוז והיכן גנזו בתורה מובא בס' הקדוש אוה"ח והנה מדה הכולל נקרא הכל או כל עיין ברמב"ן ז"ל על פסוק וה' ברך את אברהם בכל ומעתה התשובה עולה יפה השותה לצמאו מברך שהכל נהי' בדברו כלומר דשפיר מצי לברך העוסק בתורה שהכל הוא נתינת טעם כלומר כי הכל ר"ל אור רוחני ונערב הכולל ומער"ב ערבי"ם ותענוגים הרבה והיינו אור הגנוז נהי' בדברו קנה הוייתו בדברו דבר א' אר"ש זבת חלב ודבש ונחמד מזהב ומפז הוא תוה"ק ועל דא יש לברך ולברך] ולכך סמך זה לשמע ישראל אתה עובר את הירדן שבשמיעה זו שאתה שומע ומכניע טבעך ותאוותך שנמשלו לים ורגליו בזה אתה עובר הים את הירדן קודם ביאתך לירדן וכן בהיפך ע"י הבחינה ואמונה הנ"ל אם עולה לגדולה מקומו אל ינח ולא יגבה לבו ולא יבעט אדרבה יפחד לבו שלא יפסיד על ידי זה חשיבות התורה וכנאמר את ה' אלקיך תירא גו' שהרי אין לישראל מזל רק הכל תלוי ביד ה' וזה תלוי בעבודת ה' והיינו שמזה שה' אלקיך וכל חייך רק בהשגחה עי"ז תהי' ירא ועי"ז אותו תעבוד:

ובו תדבק ובשמו תשבע וגו' ונראה לבאר עפ"י מה שבארתי מה שאמרו חז"ל במנחות בפ' הקומץ רבה עוה"ז נברא בה"א והעוה"ב ביו"ד שנאמר בי' ה' צור עולמים ואמרתי הרמז העוה"ז הוא בה"א שהוא הבל והעוה"ב הוא ביו"ד שהוא העולם היש אמנם לפעמים לפי מעשה האדם העולם הזה הוא עולה היש שכבר אמרו יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז מכל חיי העולם הזה וא"כ הוא היש ובהיפך ג"כ מי שאינו עובד ה' גם העוה"ב כאילו אינו דמי שטרח בע"ש יאכל בשבת אבל מי שאינו טרח בע"ש אין לו שם מה יאכל וא"כ לפעמים וליש אנשים בין עוה"ז ובין עוה"ב נברא ביו"ד וליש בין עוה"ב ובין עוה"ז נברא בה"א והיינו דקאמר בי' ה' צור עולמים שהב' עולמים הן בין ביו"ד ובין בה"א והיינו דקאמר הקרא הנ"ל ובו תדבק שע"י עבודתו יהי' העוה"ז והעוה"ב דבוקים זה בזה ולא יהי' פירוד ביניהם וגם בין גופך ונפשך לא יהי' פירוד ועד"ז אמר ואתם הדבקים בה' חיים כולכם היום שם חיים נקרא ברבים הזוגי' דבו רמוז חיי עוה"ז ועוה"ב והדבקים בה' חיים כולכם היום בעוה"ז כבר חיים בב' מיני חיות ואז ובשמו תשבע שבזה שאתה נושא ונקרא בשמו כנאמר וכל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יהי' לך כשבועה קיימת בלי תפסוק לעולם כדי שיהי' כבוד שמים תפרסם על ידיך:

ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה מקציפים הייתם את ה' וגו' כבר דקדקו המפרשים מה ענין זה באמצע מעשה העגל ולי נראה כשנדקדק עוד לפי כלל הרמב"ם במורה דלשון חנון אף לא מצינו בקרא אצל השי"ת אלא בענין ע"ז וא"כ הה"ד לשון קצף ונראה דזה הוכיח אותם משה דשורש חטא העגל הי' חסרון אמונה ובטחון בה' אע"ג שסברו

שמשה רבינו נעשה עמו דבר מ"מ הי' מאמינים בה' ובטחו בו שלא יטוש ה' את עמו והיו ממתינים עד אשר יגיד ה' להם מה יעשו וא"כ ע"י חוסר אמונה ובטחון באו לחטא ע"ז וכן שאר החטאים תבערה ומסה ואפי' קברות התאוה בא מחוסר אמונה אלא אפי' התאוה לאכילת בשר לא הי' מצד התאוה שכל שפת בסלו אין אדם מתאוה כל כך אילו הי' מאמינים שיבואו במהרה לא"י ויאכלו כל שבעם וכן אם האמינו שאין יד ה' קצרה ליתן הטוב להם ממילא הי' נסתלק התאוה אבל מחוסר האמונה נתרבה התאוה וא"כ כיון ששורש כל העבירות ההם הי' חסרון אמונה ובטחון וזה שורש ע"ז לכך שייך לשון קצף ולכך כיון דמלבד העגל הי' השורש פורה ראש ולענה חסרון אמונה בהם ואפי' נסתלק מעשה העגל נשאר עדיין השורש ולכך הי' צורך להרבות בתפלה מ"ם יום ולא הי' סגי בתפילה הראשונה, וכמו שהקשה הרמב"ן בפ' כי תשא דנהי דפעל התפילה לסלק חטא מעשה ע"ז במה שדנם כדין עע"ז ואם יש דין למטה אין דין למעלה אבל שורש הרע לא נסתלק לכך הרבה והפציר בתפילה מ"ם יום כנגד ארבעים שנה שהלכו במדבר שהי' לתכלית הזה לקבוע בהם אמונה ובטחון לעשותם יצירה חדשה כולד שנשלם במ"ם יום זה הי' תפילת משה וזה שאמר ובתבערה ובמסה ובקברו' התאוה ג"כ היי ענין ושורש ע"ז לכך אמר מקציפים הייתם וגו' ולכך ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום שלכך הוצרך תפילה מ"ם יום לעבירה הנעשה במחשבה ובאמונה קשה יותר כמו שכתב רמב"ם בהלכות תשובה וכמו שאמרו חז"ל הרהורי עבירה קשים מעבירה:

פסל לך שני לוחות וגו' ועשית לך ארון עץ וגו' ומשה עשה ארון תחילה וגו' ופרש"י שזה יצא עמם למלחמה וגו' נראה הביאור עפ"י שנאמר אם חומה נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז ואמרו במדרש שם שאם כדלת שיש בה רקבון עיי"ש והיינו שהאדם צריך לעשות ולהיות בעיניו כעץ ולא כאבן ועי"ז ישמור עצמו מרע והיינו פסל לך אבנים שתהיה כאבן שכתוב בו דברות אש דברי תורה הזאת אבל עשית לך ארון עץ שתהי' בעיניך רק כארון עץ שיש בו' רקבון ולכך צריך לעשות זאת מקודם שאדם המתגאה אין דברי תורה נכנסים בו ולכך עשה ארון שהיא שמירה לתורה תחילה שמראה על ענוה ועי"ז ממילא יקבל דברי תורה ויהיה דברי תורה נכנסים ולכך אמר היכן אתנה אם לא אעשה ארון עץ תחילה וארון זה הוא היוצא עם האדם, למלחמת מצוה כיון שהאדם משמר ועושה משמרת לתורה להציל ממלחמת היצר הוא שעומד לנו להציל לנו ממלחמה על אויב החיצון וה' יהי' בעזרנו ויגאלנו במהר' ביומנו אמן:

פרשת ראה

ראה אנכי נותן לפניכם וגו' את הקללה אם לא תשמעון וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם הדיוק הזה אשר לא ידעתם קשיא וכי בידיעה תליא מילתא והנראה שביאר לן איך האדם נלכד בעבירה ולפתח חטאת רובץ דעיקר החטא הוא בפתחו לו ואח"כ ממילא נמשך עבירה מעבירה ובחבלי חטאתו יתמך ויפול ברשע אשר בעצמו היה נמנע ומגונה לעשותו אפילו בעיניו אח"כ יפול שם פתאום כמו שביאר נמי שלמה הע"ה במשלי וילך ממדריגה למדריגה לשאול וכפי' הרמב"ן בפ' נצבים על פסוק למען ספות הרוה את הצמיאה ולכך יעד להם השי"ת הברכה והקללה לאיים אותם ולא סגי' לי' להשמיע מכלל ברכה הקללה כי האדם יסבור שאפי' לא ישמע ולא יעסוק בתורה מ"מ יעשה רצון ה' וממילא יהיה חלקו בברכה לכך קמ"ל דקללה יהיה אם לא תשמעו שעי"ז יבואו לידי ע"ז אשר לא ידעתם ר"ל אשר הם בעצמם לא חשבו כזה לכך צריך שמירה גדולה הואיל ונופת תיטופנה שפתי זרה צריך איום והגזמה גדולה שישים האדם ללבו כי הפתח והתחלה לעבירה, הוא העיקרית ויהיה חכם ורואה את הנולד כי מרה יהיה באחרונה ולא ישים את עינו רק במה שלפניו ועד"ז אני מפרש במשלי עיניך לנוכח יביטו ועפעפיך יישירו לנגדך ר"ל עפ"י הנ"ל ישים. התעוררת לאדם שיתבונן אחריתו ולא ישים עיניו רק לנוכח כי עין האדם אם לא יתבונן בעין הפנימי להבין הנולד ראיית עיניו תביאהו לבסוף בדבר שהוא אפי' לנגדו והמגונת אפי' אצלו כי העין רואה במהירות מבלי משים לנצח יאבדו כנאמר באיוב שאם נסע יתרם בם היינו היתרות והמעלה שבאדם ומבלי משים לנצח יאבדו ועל שם המהירות אשר חוש הראיה מהיר במלאכתו יותר משאר חושים נראה שנקראת הראי' עפעף לשון עוף והתעופף וזה שאמר עיניך לנכח יביטו ר"ל שאם עיניך יראו רק מה שהוא לפניהם ונוכחיהם אז ע"י מהירות חוש הזה יביא אותך שתמצא לישר ותצדיק אפי' דבר שהוא בעצמו לנגדך וזה שאמר ועפעפיך דהיינו מהירות הראיה מבלי הבנה יישירו ר"ל תמצא ותקיים ליושר דבר שהוא לנגדך:

אמנם מצד זה בעצמו שכל דרך איש ישר בעיניו והעין הרואה הוא פועל בחוזק על גוף האדם להטותו למה שמקובל בעיניו צריך שיהיה האדם גבר על חטאיו וישים גם הדרך הטוב לנגד עיניו כאילו בעיניו יראה את מוריו וכאילו דרך הישר עומד לנגדו ופועל כל חושיו ורק עד"ז אפשר שיהיה לו כח ואפשרות להיות בוחר בטוב ולהיות בעל בחירה, אמנם במה יקנה זה שיהיה הטוב לנגד עינו זה אי אפשר לקנות אלא עפ"י תורת ה' להגות בה וראה עין בעין אשר פעל ה' לנו מימי קדם והדרך אשר נתן לנו תורת אמת ואיך

יעד לנו את כל אלה' והגיד מראשית אחרית מה יהיה בסופנו ועי"ז יהיה הדרך הטוב ג"כ לנגד עיניו ויפעל על חושיו ועד"ז יש לפרש דברי התנא דאבות פ"ד הכל צפוי והרשות נתונה וגו' יש לפרש הדרך הטוב והכולל הכל הוא הנקרא הכל ע"ד שפי' הרמב"ן וה' בירך את אברהם בכל וגו' ובמדרש וברש"י שם בת היתה לו ובכל שמה עיי"ש עכ"פ המדה טובה הכוללת והשי"ת בעצמו נקרא כל וזה שאמר הכל צפוי אין הטוב בא לאדם רק בדרך השכל והחקירה אלא הוא צפוי ונראה ועי"ז הרשות נתונה והבחירה אפשריית דכשם שהעין רואה והלב חומד נגד זה יש שוב ראיה חושיית מה שעשה ה' ומה שיעשה הכל כתוב בספר תורת ה' והוא הנותנת הבחירה:

אמנם לפי"ז כל שהעין והראיה חושיית פועל יותר עליו צריך שיפעל על עצמו מצד אחר בראיית חושיית התורה ולהבין ללבו ולהשים לנגד עיניו ולכך צותה לנו התורה במלך שהחושים עוד יותר פועלים עליו להטות לתאוות עוה"ז שצריך שיכתוב לו משנה התורה לומר שצריך שיראה שיהיה שוה ומשוה להיות בעל בחירה וכשם שהתאוות פועלים עליו יותר כך צריך שיפעל על עצמו מצד אחר דהיינו מצד השכל ומצד הטוב ולכך יכתוב לו משנה תורה וקרא בו כל ימי חייו יראה איך התורה הגידה מראשית אחרית וזה יביא אותו לראות את הנולד לבלתי רום לבבו מאחיו. לומר שאין צריך זהירות יתירה ושכלו גדול יותר משאר אחיו וכשם שהתאוה יכולה להתגבר עליו יותר כך יאמר ששכלו גדול יותר וע"ד שאמר שהע' אני ארבה ולא אטה ולבב נקרא הרבה בלת' השכל ה' צוה עליו שלא ירים לבבו מאחיו לומ' שא"צ לזהירות או שיאמר א"צ זהירות כי ה' ישטו למדו בשביל הרבים התלוים בו' [ויהיה מ"ם של מלת מאחיו מ"ם הסיבה כלומר בשביל אחיו דהיינו זכות הרבים] שלא יסמוך ע"ז אלא יכתוב לו המשנה תורה למען יבוא לדרך השוה וילמד איך צריך האדם לירא וכל שגדול מחבירו יצרו גדול ולבלתי סור מן המצוה ר"ל המצוה של מינוי המלך שנצטוו למנותו לא יסור מזה ימין או שמאל יינו הקצות אשר הבחירה באמצע ביניהם [ולבלתי סור מן המצוה פירושו שלא יבא הסרה מן המצוה כלומר ע"י מצות מנוי המלך] וזה שאמר נמי שם בפרקי אבות ובטוב העולם נידון או שע"י הטוב אשר כבר נידע וניכר בעולם העולם כדין שיוכל ללמוד מהם או שהטוב והעולם הם ביחוס ובדין שוה דהיינו לפי העולם ולפי מה שהעולם פועל יותר נתרבה ג"כ הטוב והכל לפי רוב המעשה לפי מעשיו נתרבה ג"כ הטוב והכלל ומילתא אלבישייהו יקירא ועפ"י רוב המעשה יראה שהטוב הוא הכלל והכלל שישיג זה ויתברך בכל הוא הברכה לפי רוב המעשה אבל כ"ז שהוא רק טוב בעיניו [נראה כוונתו דכ"ז שהוא טוב בעיניו כלומר שאינו מרבה במעשים ועושה רק עפ"י שכלו אז העולם נדון

ושוה גם כן בעיניו כלומר עדיין פועל עליו העולם הזה עם תאוות שלו קשה לו למצוא הדרך דרך האמת ולראות ולהשיג ה והבן] אז עדיין העולם נדון ושוה ג"כ בעיניו כי מדריגת הכל הוא יותר ממדרגת טוב:

ועד"ז היה מדרגת דוד הע"ה שלא היה בוחר לעצמו רק מה שצוה ה' ולכך כרת ה' עמו ברית עולם ולכך אמר בהפטרה. בישעיה נ"ד הטו אזניכם ולכו אלי שאפו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים מדמה זה לדוד שדוד זכה לזה ע"י שהשליך נפשו ושכלו מנגד ורק על ר' שם מבטחו וה' היה מדריכו בדרך כנאמר ה' אורי וישעי ממי אירא וגו' וזה אמר שאם יטו אזנם ואזנם לשון אוזן וחוקר דהיינו לשון מאזנים ר"ל הבנה וחקירתם שיטו זה וילכו לה' לשמוע ממנו ואז ותחי נפשכם ויהיה לברית עולם כדוד:

גמרא עירובין דף כ"ב אמרינן הגיהנם יש לו ג' פתחים חד במדבר שנא' וגו' וחד בים וגו' וחד בירושלים שנא' וגו' יש לפרש שרמזו דג' דברים הם סבה לבוא לגהינים והם הפתחים אחד המדבר ר"ל אשר לא ידעו ולא יבינו ועושים עצמם כמתגאים רוצים בכבוד המוציא את האדם מן העולם וזה הוא מדבר והוא לשון מדברנא דאומתא לשון מנהיג רוצה בשררה והב' הוא התאוה שנמשל לים שהוא ג"כ מוציא את האדם מן העולם והג' הוא הרואה עצמו שלם ונראה לו שעינו גדולה וסובר שהוא חכם בעיני וזה הוא ירושלים שהוא מחובר מיראה שלם והכוונה כאן שדעתו שהוא רואה שלם שראייתו שלימה והולך בשרירות לבו והוא האפקוריס הם הפתחי גהינם אבל בהיפך המטה אזנו לשמוע בקול ה' הוא המחיה נפשו:

כי יהי' בך אביון מאחד אחיך וגו' הנה אם אמנם העשירות אחת מהמתנות אשר נתן ה' לברואיו ועל הטפה יאמר אם רש אם עשיר יהי' וכמאמר הש"ס פ' המפלת ודייקא הש"ס דעל הטפה נגזר מאי יהי' בסופה דהיינו מצד החומר ולא מצד הנפש מ"מ הואיל ועל צדיק ורשע לא קאמר והדבר עומד בידו ע"י הנפש אשר נפוח באפו אשר חלק ה' לה כל כך כח להכניע את גופה תחתיה לעמוד למשמרתה ככל אשר תצוה עליו והוא רק כלי להגעת תכליתה וא"כ אף אם נגזר על חכמה גבורה עושר היינו בבחינת עצמם לצורך גופם אבל כל הג' מעלות האלה בבחינת כלי להנפש ולא למענם כי אם לעשות מהעושר חסד וצדקה ולעמוד לשרת לפני ה' אלקיו ע"ז לא נגזר ונידון כפי השגחת ה' ועל דרך זה נאמר דאין מזל לישראל אבל הואיל ואנחנו קרוצי חומר והן בקדושיו לא יאמין והבחירה עומדת ברשותו שאם ירצה לעשות בממון אשר חלק ה' לו דבר לצורך עצמו ולהנות מן נכסי הקדש אשר הקדישו מן השמים לצורך נפשו הי' רשות בידו ולכך

אין הקב"ה משנה המזל בקלות כמאמרם בני חיי ומזוני לאו בזכותי' תליא אלא במזלא דשמא יעשה וישתמש מהן לצורכו דהני ג' דברים נאה לצדיקים ונאה לעולם וכפי' המדרש שמואל באבות פ"ו וכדי שלא להכניסם לדבר המסוכן הדבר הזה נעשה [כלומר לשנות המזל] רק בדבר הצורך מאוד [בדבר] שהדרך אשר לפי המזל הוא יותר מסוכן מהדרך השגחיי וא"כ הי' דבר זה לטוב לנו שאין המזל נשתנה לנו וזה כוונתם ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה אבל השאר דברים חכמה עושר אין הקב"ה שואל מעמך שאז הי' הדבר יותר קשה הסנה שישתמש בכל המעלות רק ברצון ה' ולכך השליט הקב"ה את האדם על מעלותיו חכמה גבורה ועושר ולהיות פקיד עליהם להשתמש בהם אפי' לדבר הרשות ואם משתמש בהם לצורך הנפש מעלה לו שכר ונטע בני אדם בעולמו מהם עניים ומהם עשירים ג"כ לטובת בני האדם כמו שביאר החובת לבבות בשער הבחינה שאלמלי הכל עשירים לא הי' נתקיים הקשר בין בני האדם וגם לא הי' להכסף מוצא שהכסף הוא רק כלי להגעת רצונו ואם הכל שווין אין לכסף מעלה והוא הבל ממש אבל מצד שבני אדם מגיעים לכסף ע"י טורח רב ודאגה מרובה וע"י זה כתיסף לו אהבה על אהבה שיש בכל ממון שהוא אהבת הערב והמועיל נתוסף לו אהבה טבעית שהוא אהבת האומן למלאכתו מחמת הטורח וכ"ש לפי מה שאמרו חז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו יש לו מנה וכו' א"כ כל שמוסיף העשירות הוא דואג על יותר וטורח לזה ולכך אמרו חז"ל פ' אלו טרפות וסימנך עשירים קמצנים והוא מטעם הנ"ל וע"י אהבה זו נשכח להם מעלת הכסף שהוא רק כלי לדבר אחר וסוברים שיש לו מעלה בעצמו ולאותן האנשים הממון הוא קרח מכאן ומכאן והוא דבר שאין בו ממש ואין ראוי לקרותם עשירים וזה כוונת חז"ל איזה עשיר השמח בחלקו ר"ל שאם שמח בחלקו ורואה שהממון הוא רק לכלי ולזאת הוא שמח שעלה בגורלו להיות עשיר שאי אפשר לעולם הזה קודם התיקון בלא עניים ובלא עשירים וע"ז שמח בחלקו ואז הכסף יש לו מעלה והוא עשיר שיש לו דבר מה וגם מרומז בחלקו שהוא מודה כי מתת ה' הוא לו ולא כוחו ועוצם ידו עשה לו את אלה וכיון שהקב"ה חלק לו חלק טוב ראוי ג"כ להדרו כיון שהמלך חפץ ביקרו וע"ז אמר איזהו עשיר שראוי להדרו:

וכבר ניחם הנביא בהפטרה פ' זו את ישראל על האופן הנ"ל עפ"י הקדמה אחת שאפרש עוד מה שפרשתי פסוק שמח זבולון בצאתך וישששכר באוהליך כי כבר ראוי לאדם שיתעצב על היותו צריך לטרוח אחר מאכלו והוא גרוע מכל ברואי ה' שברא. מזונותיהם עמהם וכמו שביאר הש"ס סוף קידושין אלא ושהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי וא"כ מטעם זה עצמו ראוי לו להיות כואב ומיצר על הטרחתו אמנם יש בדבר הזה בחינה

אחת טובה שאלמלא הי' האדם ניזון בטבע אז עמי הארץ לא הי' להם חלק ונחלה בלימוד התורה אשר הוא כנגד כולם אבל ע"י שצריך התעסקות וטורח אז ע"י הספקת לומדי תורה יש להמחזיקים תורת ה' חלק בלימוד התורה וזה שמח זבולון בצאתך ר"ל במה שאתה צריך לצאת וישששכר באוהלך ר"ל שעי"ז יששכר באוהלך ועפי"ז אמר הנביא עניה סיערה לא נוחמה ר"ל נהי שכבר ניחם אותם על השפלות כלל ישראל מ"מ לא ניחם עדיין על פרטיית אשר הוכו ועינו ע"ז אמר הנה אנכי מרביץ בפוך וגי' ר"ל על ריבוי טובות זמניות כמו שכתב הרד"ק ושמא תאמר ברבות הטובה לא יהי' לנו חלק בלומד התורה אמר וכל בניך לימודי ה' ועי"ז ורב שלום בניך ובצדקה תיכונני היינו לגר אשר יגור אתך וגו' ועי"ז לא יהי' לכסף מבוא בלימוד התורה ולכך אמר אח"ז הוי כל צמא כוונתו כמ"ש המורה ח"א פל"ד שלכל אדם יש לי תשוקה לידע החכמות רק שיארכו לו הצעות וע"ז קאמר הוי כל צמא שהוא מתאוה רק תאוה לכו לשם שילמדו הדברים הצריכים להצעות ואשר אין לו כסף היינו רמז על הצעות נכי שבר ואכול ומסיים ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר דהיינו עתה ע"י הכסף ומחיר זוכין בתורה אבל לא בעת ההוא ואמר אח"ז למה תשקלו כסף בלא לחם ר"ל למה בעיניכם יש לו לכסף משקל בלא לחם והוא מליצה הלא אלמלא הי' כלי להגיעו ללחם לא הי' לו משקל והי' נקל מהבל יחד ר"ל שלא הי' שוה לכלום ויגיעכם אפשר כוונתו לפי הנ"ל שאם תאהבו אותו מצד היגיעה בלא לשבעה הרי נגד אהבה זו יש אהבה לערב ומועיל שמעו שמוע אלי ואכלו טוב שהשמיעה הוא מועלת לכם וגם הוא ערב ותתענג בדשן נפשכם וכמאמר דהע"ה הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש וגו' אהבת המועיל והערב ונגד זה צווה לנו הקב"ה כאן כי יהי' בך אביון מה שנגזר על טפה שלו מאחד אחיך וגו' שהוא צדיק כמותך רק מזלו גרם לא תאמץ את לבבך לומר בצדקתי וביושר לבבי אני אין צריך לו והוא צריך לי בזה תאמץ על לבבך זה סיבה אחת מה שבני אדם מתירין לעצמם שלא ליתן על זה הזהיר שלא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי באמת הוא אחיך במצות ואעפי"כ מזלו גרם ואפשר עוד שמרומז בכאן עוד להזהיר נגד סיבה שני שבני אדם מקמצין דמי יודע מה יולד יום וכ"ש כשרואין אדם עשיר שמטה ידו ע"י מקרה רע יחשוב שיקמץ ליום רעה אולי יכרהו הון ביתו נגד זה הזהיר ולא תקפוץ ידך, מאחיך האביון ר"ל מסיבת. המקרה אשר קרהו (ומ"ם של מלת מאחיך הוא מ"ם הסבה ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון כלומר מסבת אחיך האביון ועל ידי מקרה רע אשר קרהו]:

ובזה א"ש נמי מה שפרשתי רש"י אם לא תתן סופך וכו' מדה כנגד מדה, כי פתוח תפתח נגד הב' סיבות הנ"ל ואח"ז אמר השמר לך וגו' דהנה מצות צדקה ראוי ונכון כי האדם

הזה חלק מהעולם אשר העשיר שוכן עליו וכמו שאנו רואין בבריאה ברא הקב"ה הלב ושם בו החלק יותר גדול והוא מחלק השלימות לשאר אבריו ככה ג"כ שם חכמה ועושר בבני אדם פרטים ואילו יחלקו לבני בריתם השוכנים אתם רק א"כ שנלמוד זה מבריאה ומלאכת טבע הלב אז כשם שהלב מחלק לאבריו ככה נמי הם חוזרים ומובילים ללב המזון והדם והרוחות ופועלים אחד. על חברו תאמר אמת כי העשיר ראוי שיחלק לשאר בני אדם מזונות אבל נגד זה צריכים הם להיות מוכנע לעשיר ולהוביל לו לשעבדו בכל האפשר להם בגופם וא"כ אם אינם עושין כן תאמר שאסור לרחם עליו כאשר אמרו חז"ל בחולין קל"ג ובתוספתא דע"ז ספ"ז וביארו בחובת לבבות סוף שער עבודת ה' העושה טובה למי שאינו מכירה כזורק אבן למרקולוס ורק בשנת השמיטה צוה הקב"ה להפקיר הכל מבלי שיחזיק לו איש טובה אבל בשאר השנים טובת הנאה לבעלים ובאמת אין ראוי לו לאדם לעשות כן כי המדקדק עם מקבלי טובתו מדקדקין עמו למעלה מדה כנגד מדה וזה קאמר פן יהי' עם לבבך בליעל עם לבבך דייקא שתלמד זה מן לבבך לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ר"ל. שתאמר זה בדרך לעג ותימה שנתקרבה פעם שנת השמיטה אשר חוזר חלילה בכל שבע שנים ליתן בלי החזקת טובה ועתה נתקרב זה ורעה עיניך באחיך האביון ולא תתן לו ר"ל שתאמר כי אינו מחזיק לך לטובה ואסור ליתן לו וזה סיבה הג' מה שמתירין לעצמם שלא ליתן וע"ז אמר והי' כי יקרא עליך אל ה' האם אתה מכיר טובה לה' והי' בך חטא דכל המדקדק מדקדקין עמו, או פי' הקרא ורעה עינך באחיך שתאמר שהוא רמאי ועי"ז לא תתן ואז כי יקרא עליך אל ה' והי' בך חטא דאיתא בגמרא בואו ונחזיק טובה לרמאין שאלמלא רמאין הי' עולם מתחייב בדין וכיון שאתה מחשיד בני אדם ולא תתן לאשר אינך בקי בטוב מעשיו אז כי יקרא עליך אל ה' והי' בך חטא:

נתון תתן ולא ירע לבבך וגו' נראה דבא להזהיר נגד סיבה החמישית שבני אדם אומרים כי אדרבה עושים עברה אם נותנים' כי כמו שהכילות הוא דרך רע וראוי שיתרחק ממנה ה"נ הפזור ביותר והמבזבז אל יבזבז יותר מחומש וע"ז תאמר חי ר י. התקלקל בהכונתן להרבות ליתן כי כל מעשה פועלת בנפשו ולבו ומרגל לו בהכונה כמו שביאר הרמב"ם פ"ד משמנה פרקיו ובאמת בצדקה כל המוסיף מוסיפים ובחנוני נא בזאת וגו' וא"כ כל הנותן הוא מתעשר וא"כ אדרבה צריך שיתוסף לו הכנה בנפש ליתן הרבה כי תכונה אשר היא בעני ליתן אינו די לעשיר וע"ז אמר כאן נתון תתן ולא ירע לבבך בתתך לו ר"ל שאל תירא שאתה יוצא מגדר האמצעי שהוא הדרך המבחר בנפש כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו' א"כ תעשר יותר וצריך לך הכנה יותר ליתן, אח"ז אמר כי לא יחדל אביון

מקרב הארץ ודבר שהוא תמיד בוודאי אינו במקרה ועכ"ח שהוא בהשגחה וכנ"ל שצריך לטובת בני האדם להכיר כי הכסף הוא רק כלי ואלמלא כולם עשירים לא היה מגיע ממנו התועלת וכיון שהוא רק כלי על כן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח וגו'.

בהפטרה עניה סוערה לא נוחמה, הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבוליך לאבני חפץ וכל בניך לימודי ה' ובש"ס ר"פ הספינה אמרי דפליגו תרי מלאכי ותרי אמוראי במערבא מאי כדכד חד אמר שוהם וחד אמר ישפה אמר הקב"ה כדין וכדין והוא מאמר תמוה וצריך ביאור ומלבד זה מאי שייטא דיעד הנחמה בכל מיני אבנים טובות ומאי מדה כנגד מדה איכא והנראה בעזה"י הנה מעלת ישראל נאמר שהם עין שבאומות וכמו שביאר במעשה ה' דמידה המגונה קשה עורף נאמר' ג"כ לשבח כמו שביקש משה רע"ה ילך נא ה' בקרבינו כי עם קשה עורף הוא דישראל הם עזין וממידתם לעמוד נגד דבר הקשה ונגד הפיתוים של אוה"ע וכן נגד הצרות ויסורים כדי להעבירם ולכך נקראו בית יעקב אבן ישראל שצריך להיות קשה כאבן שלא להניח עצמו להסית בדברו חלקלקות ולא להכריח ע"י עינוי ועונש יסורין או מיתה לעבור ולכפור בתורה והוא המידה שעמדה לנו ולאבותינו לקיימנו עד היום הזה אם שמידת קשה עורף היא מידה מגונה לנו ולכל בני ישראל הוא מוכרחיים והרואה אחרית מראש הוא שנתנה לנו מראש יחוסנו ומיוסף אשר כל ישראל נקרא עליו שהיה מנוסה ג"כ בצרות ופיתויים אשת פוטיפר ואפ"ה ויהי ה' את יוסף וגם ה' לא עזב אותו והי' כל הצרות והגלגולים נתהפכו לו לטובה וראה כי לטובה היתה קשה ערפי החזק והקשה כאבן וזה אפשר דרמז באמרו בפ' ויחי וימררוהו וישמומוהו וגומר ותשב באתן קשתו וגו' שעמד בנסיון בב' הדברים ומשם רועה אבן ישראל משם כבר ניזון ונתגדל ונלמד איך ראוי לישראל להיות אבן קשה דמעשה אבות סימן לבנים ואם אמנם כך החיוב וההכרח לנו מ"מ אינו מקובל ואנו מתפללין בכל יום שאל תביאנו לידי נסיון ולזאת עני' סוערה לא נוחמה ולא שקטה אולי חלילה לא תעמוד בנסיון ולזאת מידה כנגד מידה מנחם ה' הותנו בדברים שהם נמשלים לאבן ואמר שלא תהיה מידה הזאת לכם לגנאי אלא כל באי עולם יכירו כי למעלה ולכבוד ולשבח וליופי דהוא דוגמת פוך פבע ליופי הוא תהיה לך ויכירו כי בחכמה ובתבונה ובדעת עשית ובס' יצירה קרא הנעשה בעונם בספר וסיפור וסופר עיין פירושו במפרשים ועי' בכוזרי ע"ד פכ"ה וזה נראה שרמז כאן הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויהיה לך ליופי ויהי' יסודתו בהדרי קודש בספר וסיפור וסופר והיינו ויסדתיך בספירים אמנם לחזק האבן וקושי והעזית של ישראל בעינן ב דברים אחד מידת יראת ה' ואחד מידת אהבה לה':

והנה ב' מידות האלו יקנה האדם ראשון מידת היראה ע"י הבחינה שויתי ה' לנגדי תמיד שאינו דומה מעשה האדם אם הוא בביתו בחדרו בעצמו למעשה אשר הוא עושה בפני המלך כאשר ביאר הרמ"א ריש סימן ה' באורח חיים ואם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו אמר ה' שהוא בעל היכולת ולו הנפש והרוח ואשר בשמים ובארץ והוא הנרמז באבן הטוב ישפה דיש ה' פה ואין האדם לבדו אפילו בחדרי חדרים קורותיו ורהיטיו הם מעידים בו לעולם יש אתו עין רואה וזו היתה מסתמא מידת בנימין בן יעקב שמנו אותו חז"ל בהנך שמתו בעטיו של נחש ולכך נותן לו אבן זה בטור חושן המשפט אבל אם אמנם מידת היראה היא גדולה אבל יש מעלה ממנו מידת אהבה לה' שהוא אבינו הזן ומפרנס ומכלכל ומטיב לרעים ולטובים בכל מיני חנינה ורחמים רק בעבורינו במקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו על זאת יהמו נא תשוקתינו לעשות רצון ה' אפי' אם ה' לא יראנו מידת אהבה בין בפניו ובין שלא בפניו יהי' נכספה וגם כלתה נפשינו לחצרות ה' וזה נראה רמז של אבן השוהם שהיא בסגולתו אבן החן והוא בשמו מלשון המו מעי לי רחם ארחמינו מלשון תשוקה ואהבה ושורש מידה זו הוא הכרת הטובה ובזו נתעלה יוסף בהכרת טובה לאדונו באמרו הן אדוני לא ידע אתי מה בבית וגו' איננו גדול בבית הזה ממנו וגו' ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת ויוסף אמרו חז"ל הוא שקידש שם שמים בסתר לפיכך ניתוסף לו ה"א על שמו שנאמר עדות ביהוסף וגו' והוא וי"ו ה"י גם באבן שלו שוהם שמיוחס בטור חושן המשפט ליוסף לרמז שוי"ו ה"י שם בפנימית שלו והם אותיות ש'ו'ה'ם':

והנה בבחינת האדם גדולתו וטובתו של הקב"ה יקנה מידת אהבה ואמנם אם גם ב' המידות גדולות וחשובות בעינן תרווייהו להדדי שאחד בלא חבירו לא סגי דיראה בלי אהבה תפחיד האדם ומונע ממנו שמחת המצוה ואהבה בלי יראה אפשר שיפרוץ האדם וירצה לעלות ולהשיג בדבר שאין לו רשות וצריך לזה מידת היראה וע"ז המליצו שצריך המצוה שתעשה בדחילו ורחימו ואחד צריך לשני ושניהם כאחד טובים לחזק האדם באמונתו ועבודתו ולסמרו מן המסיתים והם הדוחים והמפחידים כדי לעבור על רצון הבורא ב"ה וע"י מידות אלו יראה ואהבה תאיר בנו אור ה' וינוסו הצללים ויהיו לשמש צדקה וזה אפשר שרמז לן שישים כדכד שמשותיך שיהי' המאירים והמחממים אותם לתורה ולעבודה כשמש יהיו דוגמת אבן כדכד וע"ז המליצו חז"ל מאי כדכד פליגי בה וגי' חזא ישפה היינו מידת היראה של שוויתי ה' לנגדי תמיד שהיא תחזק לאדם כאבן בעשותו רצון הבורא ב"ה וחד אמר שהוא שוהם ואהבת ה' וה' אומר שזה בלא זה לא סגי לי' וכדין וכדין תרווייהו צריכין להדדי ובזה יקנה האמת זה אפשר שרמז בפלוגתא

דאמוראי, (ובפלוגתא דמלאכי אפשר שפליגי במעלות ידיעות חכמת אלקי בעת ההיא דישפה יש בו צירוף שם י"ה ובשוהם שם ו"ה ופליגי עד היכן יגיע וה' אמר כדין וכדין ולכך כפל דפליגו מלאכי ואמוראי מלאך בדדהו ואמוראי בדדהו):

והנה שיביא האדם עצמו למדרגה טובה בב' בחינות הנ"ל ליראה ואהבה צריך עוד שיבחן ויראה קוצר האדם וחסרונותיו ואיך אשמנו מכל דור ודורו' שהיו לפנינו היו עדיפ' מינן ולא אכשר דרא וכבר הטביע' ה' בכל נפש האדם תשוקה להגבי' עצמו למעלה כמעלות הגדולים והחשובים וא"כ ע"י שיכיר חסרונו ויהי' לנגד עיניו יראת ה' ואהבתו ממילא יפתח בלבו התשוקה לקרב עצמו לבוראו וזה אפשר שרמז לן בקרא אחרי ה' אלקיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעון וגו' שאם תשימו על לב שהליכתכם הוא אחרי ה' ומרוחקים ממנו וגם תבחנו שראוי שאותו תיראו ע"ז תשמרו מצות ה' ותשמעו בקולו ובו תדבקון דהיינו התשוקה שהוטבע בכם לעלות למעלה הוא תדבק אתכם אליו:

וחז"ל דרשו על וראית את אחורי מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין יש לפרש עפ"י רמז הנ"ל שאמרנו שטוב לאדם אם ישים לנגד עיניו חוסר מדרגתו שע"ז יתלהב לעלות למעלה אמנם יש לדאוג לפעמים אדרבה ע"ז יתיאש האדם מן הטוב ויסבור שאין לו תקוה וכאשר נאמר ביחזקאל שאמרו ישראל עונותינו אתנו ובם אנחנו נימוקים וגו':

אמנם זה שקר וכיזוב שצריך לידע האדם שאם אמת שבפעם אחד אי אפשר שיגביה עצמו למעלה וגם לא כל אדם זוכה לידיעות רבות אלא שאין הקב"ה מבקש אלא לפי כוחו ויכולתו של אותו אדם שידביק מעשיו לשם שמים ואם ישתדל בעתותיו וימיו ושנותיו ויקשר הניצוצות קדושות ומחשבות קדושות שיעלו על לבו לעצם אחד קדוש ויהי' כל מעשיו דבוקים לשם ה' ויהי' אכילתו ומעשיו דבוק באהבת ה' הכתוב ונתון על מוחו בתפילין ומחשבת האהבה ויראה שבתפילין היא תהי' מקיף כל מעשיו ומחשבותיו שבראש מקורם ויתאחד אחד עם חבירו שלא יהי' קטיגור בין המחשבות ותאוות ותשוקות לא יהי' סתירה ומלחמה ביניהם שכולם ירצו דבר אחד אז ע"ז יעלה מעלה מעלה ויראה וישיג כבוד ה' האפשר וזה שאז"ל דרשו וראית את אחורי שאם תעמוד עצמך במדרגה פחותה ע"ז תביא לידי יראת ה' ועקב ענוה יראת ה' ואת לשון עם ואת שבראש הקרא קאי גם על ופני שאם תגבה אצלך ותסבר שאתה ראוי לפני ה' אז לא יראו כי תועבת ה' כל גבה לב ולא יראם בנועם ה' אלא דע"ז לכאורה קשיא הא ג"כ ע"י שיהי' האדם שפל וכלא בעיניו יכול ליפול למטה כי יסבור שאין לו תקומה

וע"ז המליצו חז"ל שהראה לו הקב"ה כל המחובר לתפילין דהיינו לקדושה ולאהבת ה' המרומז בתפילין מאיזה צד שיהי' בין באכילה או שאר מעשה מכל צדדי האדם אשר יעשה אותן האדם בשביל ה' ויראתו ואהבתו מקושרים לתפילין והרי הם כתפילין וא"כ כל אדם יכול לזכות כי רק לפי מדרגתו ויכלתו יעשה לשם ה' ויראתו ואהבתו על פניו וזה תכליתו קרבת אלקים ואהבתו בזה יזכה לחזות בנועם ה' וזה איכ"ל שהמליצו חז"ל בקשר תפילין שכל המחובר לתכלית זה אפי' הוא באחור וממעשה אחרון באחרונים יזכה על ידו והיינו שאמרו שהראה הקב"ה קשר של תפילין ועי"ז אפשר להתקיים וראית את אחורי מדרגה זו שיחשב עצמו פחות מדרגה יזכה לראות כבוד ה' וא"כ לא יתיאש שום אדם ממדרגה הגדולה הזאת:

והנה מזה יוכל כל אדם ליקח מוסר שלא יסבור שאין כוחו לעשות כה וכן קהלות ישראל שסוברין שהם אנשים מעט ועיר קטנה ואין יכולין לעשות כה או כה כי אם גם כל אחד בפ"ע חלוש כח אבל אם יתקשרו להדדי לדבר טוב כמו קשר של תפילין ואיש את רעהו יעזורו ויהי' כנסי' של שם שמים סופה לקיים ויעלו מעלה מעלה. ובזה הרבתי מוסר דברים על היחידים וקהלות המתעצלים לחזק בדקי בית ה' ושאר דברים טובים ומליצים בעדם שאין הציבור מעט כדאי לזה כי זה אינה שאם ירצה באמת בדבר הטוב ההוא אז התשוקה ההוא תתן כח להם לעשות בהדדי זה מעט וזה מעט עד כי יתרבה לנהר גדול עוד מלבד המידה הנ"ל שיהי' עניו ושפל בעיניו צריך לו ב' דברים אחד ללמוד תונה כדי להביאו ליראה ולאהבה כי התורה תבלין לנגד יצה"ר וגם צריך לאדם לעמול ג"כ בדרך ארץ וכדתנן בפ"ב דאבות יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון זה השני המכניע היצר הרע וזה הטעם שנתן הקב"ה זאת בטבע שהאדם מתפרנס בצער כי טוב לו להחליש היצה"ר וכמו שסיים המשנה סוף קדושין שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי' וכו' והכוונה שע"י שהרעותי וגריתי יצה"ר על נפשי באכילת עץ הדעת עי"ז טוב ויפה לו שבזעת אפו יאכל לחמו וכמו שאמר הקב"ה לאדם הראשון אחרי אכילתו מעץ הדעת ועי"ז אפשר שיכניע לבו והי' עונשו לטובתו ועפ"ז אמרתי לפרש דברי התוס' ריש פרק כיצד מברכין במה שמשני שם בסתירה דקרא דפעם אחד כתיב ואספת את דגנך וגו' וכתיב ועמדו זרים ולעו צאנכם וגו' ותי' בש"ס כאן בניך עושין וכאן בעושין והקשו בתוס' איך משני דקרא ואספת מיירו באין עושין הא לעיל מוקי לה ע"י סתירה מקרא ולקחתי דגני בעתו דקרא ואספת מיירי בעושין ותו קשה דהרי מבואר בקרא דואספת והי' אם שמוע תשמעו וגו' וא"כ מבואר דאיירי בעושין ותי' דמיירי בעושין ואין עושין, ונראה ביאורו דיש ב' מדריגות עובדי ה' אחד מדרגת הכובש

את יצרו והשני מדרגת הכושר והיושר כמי שביאר בס' טל אורות. והנה הכובש, את יצרו עובד ה' ושומר מצותיו רק לעולם צריך ללחום נגד יצרו וצדיק אקרי ומידת הכושר והיושר היינו שכבר נתהפך טבעו לטובה שאינו מתאוה רק לדבר המותר לו שהרגיל עצמו עד שנעשה טבעו נוטה לטוב והוא מדרגת החסיד כמו שביאר הרמב"ם בשמנה פרקיו והנה הכובש יצרו צריך לו עזר מתורה ומעול דרך ארץ כמו שהעידה המשנה הנ"ל שיגיעת שניהם משכחת עון וא"כ אעפ"י שהיא צדיק אי אפשר שיהי' שכרו ועמדו זרים ורעו צאנכם שאדרבה טוב לו שיעמול בעמל דרץ אבל אם הוא במדרגת החסיד שעושה מעשיו בכושר ואין צריך ללחום נגד יצרו אז כיון שא"צ עמל דרך ארץ להכניע יצרו שכבר הוא מוכנע ועומד אז הוקל עליו עול דרך ארץ כי כך טוב ויפה לו כמו לאדם הראשון קודם החטא וזה כווינת הש"ס בעושין רצונו של מקום מצד הנטי' וכושר מידותיהם כבר הורגלו לעשות הטוב והישר בהנך נאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם אבל אם צריכין לכבוש יצרם נהי דמ"מ עושין רצונו והם צדיקים גמורים אפ"ה זה טוב להם שיאספו הם דגנם ויטרחו בעול דרך ארץ וזה כוונת התוס' בעושין ואין עושין היינו שעושין אלא שיצרו עדיין לא חולל בקרבו ורוצה שלא לעשות אלא שכובש והיינו. שביאר הקרא בהדי' והי' אם שמוע תשמעו דהיינו שע"י שמוע שמיעת התורה שהיא תבלין תשמעו ותכנעו את היצה"ר ואז ואספת את דגנך וגו' אע"ג שנתתי עשב בשדך לבהמתך וגו' לא יהי' רע בעיניך שהם מתפרנסים בלא צער ואתה בצער אלא ואכלת ושבעת ושביעה היינו הרצון והתענוג שלא, יהי' רע בעיניך השמרו לכם שע"י העמל ועול דרך ארץ עי"ז יהי' שמירה לכם פן יפתה לבבכם וגו':

ואמרינן במנחות כיצד סדרן של תפילין קדש והי' כי יביאך מימין שמע והי' אם שמוע משמאל ופריך ותתניא איפכא ומשני כאן מימין המניח וכאן וכאן מימין הקורא והקורא קורא כסדרן והתוס' שם הקשו לפרש"י הוי לי' למימר קדש מימין ואינך ג' פרשיות משמאל או ג' ראשונות מימין והי' אם שמוע משמאל, ולענ"ד בעזה"י נראה לבאר לשון הגמרא עיקר ותכלית כל עבודה הוא לבוא לידי אהבה להשי"ת ולעשות הכל לשמו ובאהבתו אמנם במה יקנה האדם האהבה הזו כבר שאל זאת בספרי ואהבת שתהי' מאהבהו על הבריות כדרך שאברהם אהבהו ובמה יאהבהו ע"ז אמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ע"י התורה והמצות ועי' בסדר למשנה בפ"ב מיסודי תורה שהאריך בזה שגם הרמב"ם סובר כן אלא שביאר שע"י מצותיו ומאמרי התורה כשיתבונן בהם יקנה אהבה וע"י התבונן בממשה ה' ונפלאותיו יוסף אהבה על אהבתי וע"י שם שצריך לזה עא אלקי ואין העזר בה אלא ע"י עשיית המצות עיי"ש ועכ"פ מבואר

שע"י ב' דברים יסובב אהבת ה' ע"י הבחנה במעשה ה' ונפלאותיו דהיינו יצ"מ והשני ע"י עשיית המצות והבחנה בהם:

והנה מצות התפילין עצמה תלמדינו איך יקנה אהבה שלכך צוה ה' להניח בתפילין בפ' קדש והי' כי יביאך ששם מבוארים נפלאותיו דיצ"מ הם אות על מעשה בראשית כמו שכתב הרמב"ן בפ' יתרו דלכך כתיב אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו' שיציאת מצרים הוא אות על ב' דברים על הבריאה שרק הפועל ועשה הוא יכול לשנות ולאדר המערכת והשנית על אלקיך שהקב"ה מייחד שמו עלינו ושכר ועונש והיינו פ' קדש לי כל חמור וגו' אפי' החומריות וביאר הטעם זכור את היום אתם יוצאים מארץ מצרים וא"כ קדש והי' כי יביאך הוא דוגמת אנכי בעשרת הדיברות שאמרו חז"ל שלכך הקדים זה לעשרת הדיברות שמעיקרא צריך לומר קבלו מלכותי ואח"כ קבלו גזרותי וכיון שיצ"מ הוא אות כל שהוא ברא עולם וניכר יכלתו וחכמתו וגם חסדו' וטובו עלינו ושהוא נותן שכר ועונש אח"כ בא המצוה בפ' שמע יחוד הבורא וכולל גם יחוד המעשה ומצות אהבת ה' וזה נלמד חוזק ע"י יצ"מ שבפ' קדש והי' כי יביאך אמנם עדיין אין הדבר בקנין לו כי לא כל דבר שבמאמר הוא בפועל ונהי שאנו מצווין לאהוב אבל צריך שתהי' בנו לקנין ע"ז בא פ' והי' אם שמוע שקראו חז"ל קבלת עול מצות שע"י עשיית המצוה יקנה לו מידת אהבה בפועל וילוונו עמו עזר אלקי וכמ"ש הרמב"ם הנ"ל ובחובת הלבבות שעד אהבה פ"ד וה' כך הוא סדר הלימוד מעיקרא לבורא עולם לידע שיש מצוי ראשון מכוחו הכל נעשה ואח"כ מצות אהבה ואח"כ קנין אהבה וכל זה בהתחלת הדבר אבל אחר זה כשקבלנו מסני התורה ובפינו שמענו שוב אין אנו לומדים להכיר הבורא וחסדו וטובו מיצ"מ אלא ממתן תורה שלמד ואמר לנו כן בהדי' בהתגלות על הר סני וגם אנו היינו שם בנשותנו כנאמר את אשר ישנו פה ואשר איננו פה ואנו צריכין להיות מאמינים בני מאמינים וא"צ למיפתי יצ"מ אלא כנגד השטן ויצה"ר אם באו לפקפק יש לנו השומרין האלו שביד כהה לנער רשעים מן הארץ ע"י יציאת מצרים ונפלאותיו וכיון שאין יצ"מ קודם אי אפשר לצוות על אהבה שבמה יאהוב ה' ועכ"ח צריך קודם עול מצות וע"י הבחינה במצותיו ילוה עליו רוח קדושה וישלח עזרו מקודש ויהי' אפשר לאהוב ה' ואז שייך לצוות על מצות אהבה ולזה לפי' רש"י אצל המניח דהיינו אצל ישראל המאמינים הוא מימינו והי' אם שמוע קבלת תמצית ואח"כ תסובב ממנו מצות שמע ואהבת ואם יבוא רשע לפקפק דהיינו יד כה"ה תנתן לו לאות ולמופת יציאת מצרים בפ' קדש והי' כי יביאך וא"כ א"ש הסידר כפי' רש"י ומיושב היטב קושית התוס' הנ"ל דלכך חלקן לב' ב' שלעולם בפ' קדש וכי יביאך הם ענין אחד מופתים ולימודים על ה'

ונפלאותיו ומעשיו והב' שמע והי' אם שמוע והם ענין אחד, דהיינו ציוי מצות מה' אלא שאצל המתחיל דהיינו הקורא הלימודים על ה' מימין שזה צריך קודם ואח"ז המצות משמאל אבל אצל ישראל המניח ומאמין ינוח במנוחת האמת ואמונה הוא בהיפך שמע והי' אם שמוע בימין שע"י והי' אם שמוע מסובב השמע כדלעיל ורק נגד היה"ר השמאל אות ומופת קדש והי' כי יביאך כנלענ"ד נכון דלכך פ' שמע בעינן באמצע, דהוא המרכז והתכלית והפרשיות שבצדדין הם המסייעים והמובילים לזה:

אמרינן בתענית בסופו לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב ויהכ"פ שבהם בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים בכלי לבן שאולין וכו' וצריך ביאור ונראה בעזה"י כבר חלקו ימי האדם לג' חלקים לימי עלי' וימי עמידה וימי ירידה וכן זמן השנה ימי האביב הם דוגמת ימי עליה והנערות וימי תקופת תמוז הם דוגמת ימי עמידה וסוף הקיץ דוגמת ימי ירידה, והנה ימי הירידה הם בעצמן קוראין לאדם פקח עיניך וראה מזיו יקר הצלחת עוה"ז ונועמיו כי אם יגביה כגובה השמים וכהשמש בתקופת תמח משם יורד כי הבל הבלים הכל הבל מעשה העוה"ז הוא הולך וכלה ומתמעט והוא פיחת והולך אבל הנשמה והשכל אדרבה כל שמזקינים. דעת תלמידי חכמים מתתסופף עליהם והוא אות על נצחיותו ועל חשיבתו וזה אפשר לכוון בהושע וי"ו ונשובה, אל ה' וגו' יחיינו מיומים היינו בימי עלי' ועמידה שם צריך עזר רב וסייעתא דשמיא שאז היצה"ר בוער בקרבו אבל ביום השלישי בימי ירידה יקימנו ולהחיותינו בם ונחי' לפניו מעצמו נראה הדרך הטוב וכמדומה לי שכן ראיתי פי' ביערות דבש וכשם שהוא בימי ירידה לאדם כך הימי ירידה של הקיץ ומיעוט וחולשת חמימות השמש תתן לימוד ואור הזה שאין תכלית העולם לצורך עניני העוה"ז ולא יתפתה ומשם תוכל להתמעט מטה מטה ולזאת לא יגבה לבו בהצלחתו ורוב עושרו וכמו שהעיד לן הש"ס כאן בחמשה עשר באב נתמעט כחה של חמה ומאז פוסקין לכרת עץ ע"ג המזבח להרבות אש המזבח כי בלא"ה מתלהב לבו בקרבו ותתפעם רוחו ואש אהבת ה' לעבדן תבער על מזבח לבו ולזאת ראוי משם להוסיף תלמודו בלילה ועי"ז יתוסף שכלו כזקני ת"ח והיינו דקאמר דמוסיפין אהל דלא מוסף יסיף דמתמעט בעניני העוה"ז ולהך פסקה אז מיתת אנשי המדבר כיון שעונש המיתה הי' לטובתם כי ראה השי"ת שלא יוכלו לעמוד בטוב הארץ מרום לבבם כיון שלא הי' האמונה חזקה בקרבם שה' הוא הנותן חיל אבל בזמן שיש לנו שמירה שלא ירום לבבנו שפיר פסקה המיתה וללמדם שרק לטובתן מתו והנה האשה היא שגרמה מיתה ויצה"ר לעולם ע"י אכילת עץ הדעת שהי' לפי דעת מקצת חז"ל עץ גפן וחוה סחטה ענבים ונתנה לאדם ומשם נתגלגל החטא והיצה"ר והמיתה, והנה היה"ר אם הוא מסית את האדם

ונתפתה האדם אז הושפל אבל אם האדם כובש את יצרו אדרבה נתרבה מעלתו וגרם היה"ר טוב לעולם כמו שפרשתי בלשון הקרא הוא ישופך ראש ר"ל שהנחש והיה"ר יהי' לו מעלת ראש ואתה תשופנו ויהי' ניסת עקב וכך הוא באשה שגרמה את החטאים את האדם חוטא הושפל כבודה והיא כמחטיא רבים אבל אם העולם חוזר בתשובה אדרבה ע"י היה"ר והחטא נתרבה מעלת האדם ונתרבה מעלת האשה שגרמה את כל החשיבות הזה והיינו דקאמר ביהכ"פ שישראל חוזרים בתשובה והם כמלאכים ומכניעים היצה"ר ונתלבנו עונם שהעון עצמו נעשה להם למעלה וליבון וזה סוף ימי הליבון מחמשה עשר באב שביארנו שמתחיל מן העת ההיא להתנוצץ רוח טהרה והרהורי תשובה להכניע יה"ר ולראות כי העוה"ז הבל ורק חיי הנצחיי היא תכליתנו אז תשמח נפשות בנות ישראל וחולות בכרמים רמז לעץ הדעת כדלעיל וישמחו באכילה זו בבגדי לבן היינו תשובה ולא בבגדי עצמן אלא בשל אחרים ולכך אמר בבגדים שאולין דהיינו שע"י תשובת כלל ישראל תתרבה מעלתם וישמחו בהם כנלענ"ד נכון לפרש ובזה ימשך גם מאמרם מה ששם שם בפי הבנות ישראל היינו ג"כ שמזהירים שלא להתפתות מיה"ר ומתאות נשים ואפי' יפיפות שבהם מעלתם שישא עיניו למעלה ויכבוש תאותו הנגברת ע"י היופי וישים תכלית האמיתי נגד פניו דאל"כ היא כאין אשה אלא ליופי ומכ"ש שאינו ראוי להכניס עצמו לנסיון כמו שאמרו המכוערים:

פרשת שופטים

צדק צדק תרדוף למען תחי' וירשת את הארץ וגו' יש לפרש ע"ד שאמרו כל דיין שדין דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית דייק דין אמת לאמתו דבכל דין צדק אפי' שלא לשמה ג"כ יש בו קיום העולם וישוב וחיות העולם תלוי בו וארץ במשפט תעמיד אמנם חי אפשר לומר שנעשה שותף להקב"ה שהשי"ת ברא לא לתכליתו אלא לטובת העולם ולכך שפיר אמרו שאם עושה הצדק בעבור הצדק דיין אמת לאמיתו אז נעשה כשותף להקב"ה וזה הפי' צדק צדק תרדוף שתרדוף הצדק למען הצדק אז יהי' לך תרתי שבזה תחי' ותקיים חיות העולם וגם עי"ז וירדת הארץ שנעשית שותף להקב"ה וזה שאמר צדק צדק תרדוף למען תחי' וגם עי"ז וירשת הארץ או יש לפרש נמי דהנה דרך איש ישר להחזיק לכל בחזקת תם וישר כל זמן שאינו מבואר ומוחזק לו אחר בהיפך כנאמר הוי דן את כל האדם לכף זכות ובהיפך העיקש רואה בכל אדם שהוא עיקש וכל הפוסל במומו פוסל עד שאיש תהפוכות אינו מאמין לשום בני אדם וסובר לכל אדם שהוא עיקש ועד"ז אני מפרש כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם שכל כך הם מהופכים עד שלא אמין בם שסוברים אין אמון בעולם כלל ואם אמנם אנשים

כאילו הם אנשי עיקש ומזיקים לעולם יש בהם מעלה שע"י אנשים כאילו יש להוציא תרומות אנשים עיקשים בדבר המשפט הרמאים בדין והו"א שאנשים כאלו ג"כ ישבו במשפט ובאמת אנשים כאלו הם רשעים ובחייהם נקראים מתים ואיך יגרמו הם קיום וירושת העולם וזה שאמר לאחר שצוה על מניית השופטים אמר צדק צדק תרדוף ע"י צדק תרדוף צדק ולא ע"י אנשים עיקשים הנלוזים בומעגלותם ועי"ז למען תחי' בעצמך וגם ירשתה את הארץ ותקיים העולם.

בהפטרה בפ' הנ"ל בישעי' סי' כ"א אנכי אנכי היא מנחמכם ומי את ותראי מאנוש ימות מבן אדם חציר ינתן ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ ותפחד תמיד וגו' ואיה חמה המציק וכו'. ונראה בעז"ה ולבאר עוד מדרש ילקוט שנאמר מי את הלא אמרת בי מי כמוך באלים ה' וגי'. ונראה בעזה"י ונקדים לבאר מה שנאמר בפ' שופטים שום תשים עליך וגו' מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי וחז"ל אמרו שום תשום עליך שתהא אימתו עליך, ונראה בביאור בעזה"י המלך יש לו ב' תכליתים אחד אולי ירצה אחד מן שאר המלאכים ללחום עמם וליטול את שלהם ובאין פשע רבים שרי' וקדרה דבי שותפי לא חמימי ולא קרירי ולזאת צריכין מלך דוגמת שאמרו בני הגלעדי ליפתח ותכלית הב' הוא למען לא יזידו לעשות הרע נגד ה' ותורתו וכמו שנאמר בימים ההם אין מלך לישראל איש כל הישר בעיניו יעשה וזה צורך גדול בכל ע כמצווה עלינו הוכח תוכיח את עמיתך וגו' כי אין אדם רואה נגעי עצמו אפי' הרוצה ללכת בדרכי ה' וכל שכן באיש הרוצה לעבור ולא איכפת לי' ברצון הבורא ב"ה ובזה עצמו שרפי' הרוצה לילך בדרכי ה' צריך תוכחה משום שאיני רואה נגעי עצמו מזה עצמו תוכל לידע שגם אתה כמוהו שצריך תוכחה ועי"ז גם אתה תקבל תוכחה וזה שאמר הוכיח תוכח את עמיתך היינו עם שאתך בתורה ובמצות ואפ"ה צריך תוכחה משום דאינו רואה חובה לעצמך א"כ מזה תדין גם עליך אבל לא תשא עליו חטא שתסבור ותאמר שחברך אינו רוצה ללכת בדרכי ה' ותגבה עליו החטא ועי"ז לא יהי' תוכחת חבירו סיבה שתקבל אתה תוכחה וגם שבאופן הנ"ל שתחזיק אותו לאיש כשר וישר אלא שטועה קרוב יותר שיקבל דבריך משא"כ אם תחזיקנו כעובר במזיד, וכל זה אם מוכיח אדם אחד לחבירו אבל מלך ישראל אשר יראתו מוטלת על הבריות גם רשעים מעביר כנאמר מלך מזרה רשעים וישת עליהם אופן והנפקא מיני' אם הוא לתכנית הראשון שהוא חיצוניי לתכלית הפנימי שאם יהי' להנגלית החיצוניי לעמוד בפני שאר אומות ומלכים הרוצים ללחום עמהם אין נפ"מ אם הוא מישראל או מעם אחר כל שהיא גבור ואיש מלחמה הלא טוב לזה אמנם אם התכלית כדי להעמיד הדת על התלה אז בעינן דווקא שיהי' איש יהודי

כשר וישר וע"ז צוה ה' לידע שלנו בני ישראל א"צ למלך ללחום כי ה' ילחם לנו יה' איש מלחמה ה' שמו ולא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' רק לתכלית הזה להעמיד הדת על תלה נעמיד לנו יולך:

וזה שאמר כי תבוא אל הארץ וירשתה וישבת בה לאחר ירושה וישיבה שאין לכם צורך למלחמה שקודם כבושה לא ימנו מלך שלא יאמרו שיש בו צורך למלוכה אלא לאחר ירושה וישיבה אז שום תשים עליך מלך הנה התכלית יהי' מקרב אחיך תשים עליך מלך ר"ל משום התכלית הפנימית כרי להעמיד הדת על תלה וממילא עי"ז לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר בא אחיך הוא דמצות ואדרבה מלכה ושרי' בגרים אין תורה ולזאת לא תוכל למנות אלא יהודי ואמנם אין רצון השי"ת שיהי' שמירתנו התורה והמצוה מכח יראת המלך אלא ע"י שתהי' אימת המלך עלינו נלך ונבוא מזה לידי ק"ו אם לפני מלך ב"ו כך לפני מלך מלכי המלכים לא כ"ש דוגמת שאמר ביב"ז אם ממליכין אותי לפני בו"ד שאם מיתתנו אין מיתתו מיתת עולם כך כיש לפני מלך מלכי המרבים יאם אמנם נובע הדם לירא יותר, מבשר ודם החלש ממלך מלכי המלכים הקב"ה וכמו האמר ריב"ז לתלמידיו בברכות דף כ"ח ע"ב הנ"ל הלואי ויהי' מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם תדעו אדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם אע"ג שעיני ה' משיטטות בכל העולם, והנה המלך שהוא למעלה גבו' מכל העולם מסתמא אין עליו יראת בני אדם אלא צריך שיהי' עליו יראת שמים ככה ביקש הקב"ה מאתנו שתהי' בנו יראת שמים וכדרך שבירך ריב"ז לתלמידיו הנ"ל, ולזה נראה שרמזו חז"ל שום תשים עליך מלך שתהי' אימתו עליך היינו שהאימה שהוא מתירא רק מהקב"ה ואתה מתירא ממנו זה יביאך שתהי' גם עליך דוגמת יראה זו דהיינו יראת שמים מזה שעליך היינו הקב"ה, וזה הוא עיקר, והמלך רק להתעוררת ולכבוד התורה והמצות לירא להרוס או לעקור שום דבר דוגמת שומרי המשכן והמקדש והואיל והשמירת התירה של המלך פיעל על כלל ישראל להחשיבה ולהראות כבידה ולנער רשעים מן הארץ ולזאת אפשר שנאמר ונצטווה ליכתוב ב' תורות היינו תורה של עצמו ותורת הכלל שהב' הם תלוים בו ועי"ז ילמד ליראה את ה' ולא יסבור הואיל שהוא פועל יראת ה' על הכלל והמזכה את הרבים אין חטא בא על ידו דלפי הנראה זה דווקא אם עושה זה לשם שמים לזכות את הרבים אבל אם הי' זה לשים פני' אחרת אין הכלל הזה כלל כן יש לומר וממילא בדבר המלוכה שהוא לו לתפארת צריך יראת שמים גדולה שיעשה זה רק בשביל ה' כמו שכתבתי במקום אחר על משנה א' פ"ב דאבות איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהוא תפארת לעושי' אז צריך גם דרך הישר בירור אם עושה כרצון ה' ולכך אע"ג שכותב לו ספר המשנה התורה צריך

הוא שילמד ויקרא בי כל ימי חייו ויש לפרש שע"י ספר השני וכמו שכתבתי הטעם יבין ויקרא מזה שכל חיי הדור ההוא אם הם טובים או רעים תלוים בו ועי"ז שבידו הכרעת כל הדור ילמד ליראה ולבלתי רום לבבו מאחיו שיסבור שזכות הרבים תלוים בו וגם לא יבוא חטא על ידו [ויהי' מ"ם מאחי' מ"ם הסיבה כלומר בשביל אחיו ועל ידיהם שיזכה אותם לא ירום לבבו לחשוב שאין חטא בא לידו וזה לבלתי סור מן המצוה] לבלתי סור מן המצוה ימין או שמאל אלא לעולם יהי' ירא ה' אולי הי' בו גם שום פני' ואין שום אדם רואה חובה לעצמו ואפשר שזה בעצמו הכוונה שלא ירום לבבו מאחיו שלא יהי' לו שום שני' וחשש כבוד ועי"ז באמת יהי' משומר כהלכה דמזכה רבים אין חטא בא על ידו:

וכבר ראוי לאדם לידע שהצרות הם רק שלוחי השמחה וכנאמר הוי אשור שבט אפי וגו' וכל השינויים בעולם הם בשביל ישראל דאין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל ואין טובה בא לעולם אלא בשביל ישראל ואע"ג שאין אנו רואין זה ולפעמים יש צדיק ורע ורשע וטוב, לו כבר דיברו ע"ז וכבר אמרו שאנשי כה"ג אמרו הן הן נוראותיו הן הן גבורותיו שהקב"ה רוצה ומאריך אפו עד עת הידוע לא' לבדו וישראל בעצמם הכירו זה גבי גאולת מצרים שראו איך ברגע נתהפך הגלגל ועד אנה ה' ראה בעלבון ישראל ואמרו ישראל' בעצמם מי כמוך באלים ואמרו חז"ל מי כמוך באלמים והלא ה' הוא הוא אשר היי וכשם שהגלות אז והצער והעוני הכל הי' בהשגחה עד עת קץ ככה הוא עתה וכשם שאז ממש ישראל נתיאשו מן הגאול' וסברו כיון שלא פקד ה' את ישראל עד כה שוב לא יפקוד ואדרבה בא אז הישועה ככה יהי' בגלות זה האחרון וכמו שאמר הבעל עקדה בפ' ואתחנן על פסוק השמע עם קול אלקים חיים או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי וכו' עיי"ש. חכו ממתקים וכולו מחמדים וזה שאמר להם ע"י הנביא ישעי' אנכי הוא מנחמכם כשם שאז לא עלה על דעת שיקח ה' את ישראל או שישמיע בסיני דיברות אנכי ואפ"ה הי' ככה יהי' זה וזה יהי' תנחומכם אפי' בעת הגלות שהרי אנו בעצמינו אמרנו וענינו מי כמוך באלים ה' ואמרו חז"ל דמי כמוך באלים באלמים שהקב"ה רואה ושותק והן הן גבורותיו ונוראותיו וכיון שכן מי את ותראי מאנוש ימות וגו' ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ דהיינו שהקב"ה ברא עולם בשביל ישראל ובעבורם הוא נוטה שמים וחסד ארץ שאין ברכה בא אלא בשבילם דהיינו נוטה שמים ויוסד ארץ היינו הפורעניות שהם כעפר הארץ הכל זכות ישראל וכאילו ישראל הם הנוטים שמים ומייסדים ארץ וכיון שכן למה ותפחד תמיד כל היום מחמת המציק וגו' ואי' חמת המציק שר"ל שתבחין שאין חמתם בהם אלא החמת הוא בא מלמעלה ומכח מעשיהם והיינו

ואי' חמת המציק והם רק כלי, זעמו של הקב"ה ולזאת לא תפחד מאנוש ימות אלא מהקב"ה כי ממנו מצעדי גדר כוננו:

והעיקר הכל תלוי ביראת ה' ודוד המלך ע"ה ביקש בתהלים כ"ז אמר אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי וגו' ובמדרש יש שלמה ביקש שתים ריש ועושר אל תתן לי ואו' ודהע"ה אני אין מבקש אלא אחת ועוד אמרו שם במדרש וכי אחת הוא שואל הלא מבקש הוא הרבה אמר דוד המלך ע"ה ממך למדתי שאמרת ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' ובקשת הרבה ללכת בכל דרכיו וגו' עיי"ש והביאור נראה בעזה"י באמת הנסיון העוני והעושר הוא גדול מאוד וכמו שאמר פן אשבע וכחשתי וגו' ופן אורש ואתפוש את אלקי וגו' אמנם הנסיונות האלה הם דווקא אם הגוף והנפש הם נפרדים ואינם מתאחדים אפי' אם יש לנשמה יד העליונה וכובשת את הגוף מ"מ יש לחוש טובא שלפעמים יגבר הגוף וצריך לבקש מה' שלא יביאנו לידי נסיון כמו שאנו מבקשים בכל יום ויום א"כ שפיר ביקש שלמה המלך ע"ה שתים שלא יבוא לידי נסיון ריש ועושר אל תתן לי אבל דוד המלך ע"ה אמר שהוא אינו. מבקש אלא אחת דהיינו שיהי' הגוף נתון תחת הנשמה ויתאחדו שיהי' לגוף טבע שני לעשות רק רצון הנשמה ואז אין חשש בין בריש ובין בעושר ולזה אמר אחר אחת שאלתי מאת ה' כי על זאת יתפלל כל חסיר אליך אבל תפילה זו אינו כשאר תפילות שהם ביד ה' אלא אותה אבקש שזו צריך האדם לעשות ולהשתדל שהרי הבחירה חפשיית וזה דבר בחיריי אלא שצריך סייעתא מן השמים וזה שאמר אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי שכל חיותי אפי' חיי הגוף שנקרא ימי חיי יהי' שבתם וקימתם בבית ה' ולחזות בנועם ה' ר"ל שאז שהגוף והנפש יתאחדו אז יראה בנועם ה' ויבקר בהיכלו:

בהפטרה אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את ותראי מאנוש ימות וגו' ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ וגו' ההמשך צריך ביאור, ונראה שהנביא בא לעורר אותנו שהשי"ת מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית אפי' בדברים שהם נתונים בטבע אין מזל וטבע לישראל כשעושין רצונו של מקום וזה הוא סימן אהבה לנו ולולי שהשי"ת משגיח בכל עת ומשנה עיתים ומחליף את הזמנים כשירצה הי' הבריאה וטבע העולם פעמים לרעה כמו שידענו מהרבה ענייני הטבע שמיועדים לרעה לולי ה' משדד ולולי זאת לפעמי' הי' הצדיק אובד בצדקו ואין זה מסכים עם צדקות ה' וה' צדיק בכל דרכיו ועכ"ח שזה יצדק רק ע"י שהקב"ה משמר ומנהיג את העולם ומי שאינו ראוי לענוש רוח והצלה יעמוד לו ממקום אחר וכן פי' העקדה צדיק ה' בכל דרכיו וחסידי בכל מעשיו צדיק בדרכיו היינו הטבע ואפ' מה שאפשר לגרום רעה כי חסיד ה' בכל מעשיו דהיינו

ע"י השגחה והנביא ישעי' אמר הלא תדעו הלא תשמעו אלקי עולם ה' בורא קצות הארץ וגו' והיינו מכח שהשי"ת בורא קצות הארץ מה שמקצין ומאבד מלשון וקצותה את כפה וגו' היינו דברים המזיקים עכ"ח הוא מלמדינו שאלקי עולם ה' וגו' שה' מנהיג ומשדד וכמו שמסיים שם מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר דאל"כ זה נגד דרכי ה' הידועים לנו זה מופת לימודיי על השגחת ה' בכל עת עוד הביא העקרים מופת לימודי כיוצא בזה ממה שאנו רואין שכל ענינים של הארץ הולכים וכלים ומשתנים ונפסדים באיש ואפ"ה קיימים במין ועכ"ח שיש דבר הקיים לעולם, הבוראם ומחזקם ונותן להם קיומם בכל עת ואי אפשר לומר שזה נותן ע"י שמים שגם השמים נהי שאינם כלים מ"מ כינוים ומשתנים ועכ"ח שהשי"ת הוא המקיימם עי"ש כל אלו מופתים לימודים אבל יש לנו מופת חושיי מקיום ישראל כמו שאמרו חז"ל שה אחת בין ב' זאבים ואומות הגדולים כולם כלו ולא נודע אי' הם רק ישראל נשארו וזם מופת חושיי אשר אפי' אוה"ע החוקרים ורוצים באמת מודים זה שהוא אות על השגחה פרטיית של השי"ת על ישראל ועכ"ח שעוד ידו נטוי' עלינו וכיון שיש לנו אותות ומופתים על השגחת ה' על, העולם ובפרטיית על הישראל אע"ג שאנו בגלות ולא לחנא וביד הקב"ה נס לשקר אלא כדי למלאות את דבריו שצוה עלינו ע"י נביאיו שעוד ירחם ה' על עמו ובא לציון גואל וזה נראה כוונת הנביא הנ"ל שאנכי אנכי ר"ל במה שהשי"ת הוא משגיח עלינו וידו נטוי' עלינו ונצב עלינו על חומת אנכי הוא מנחמכם ועי' באפיקי יהודה בדרוש, מה שביאר על לשון אנכי ובדברים הנחמדים הנ"ל דברי מרן המחבר זצלה"ה מה נמלצו אמרת המדרש על פסוק ויותר יעקב לבדו הה"ד אין כאל ישורון מי כאל ישורון כדכתיב ונשגב שם ה' לבדו ביום ההוא כך ויותר יעקב לבדו מובא בס' הקדוש כתב סופר עה"ת והוא לכאורה תמוה אך בדברים הנ"ל מובן דידוע שבגלגולי סיבות של אבותינו אי"ו ע"ה נרמז ונצפן כל הקורות אותנו עד היום האחרון כי מעשה אבות סימן לבנים וזה מרמז הקרא הנ"ל דיעקב לבדו נותר על הבחינה הנ"ל דהאומות הגדולים. ארזי הלבנון עברו ונענשו חלפו ואבדו מן ארץ החיים והתבוננת על מקומם ואינם אך יעקב לבדו נותר אף כי קטן יעקב ודל והוא שה בין הזאבים כי בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והוא מופת חושיי כי ה' בקרב הארץ וזה כוונת המדרש ויותר יעקב לבדו הה"ד אין כאל ישורון היינו קיום ישראל מופת ומוכיח על השגחת וגדלות אלקינו יתברך כדכתיב ונשגב ה' לבדו ביום ההוא פי' כמו שעל ידי שהאלילים כליל יחלופו יתעלה שם ה' אלקינו ית' לעתיד כן ויותר יעקב לבדו גם זה מעיד על מעשה ה' כי נורא הוא עוד כל ימי הארץ זמן הזה עד זמן העתיד והבן] וע"ז אמר הנביא מי את וגי' ר"ל וכי אין אתה מכיר עצמך וכל עלילותיך ומעשים שעברו

עליך שאתה מתייירא מאנוש ימית וגו' ותשכח ה' עושך וגו' נקט לשון הווה שהשי"ת עושך בכל עת ומביא ראי' על השגחת ה' מהא דנוטה שמים ויוסד ארץ ואמרו חז"ל למה נקרא שמה ארץ שרץ לעשות וכו' והיינו שקרא לה ארץ על שהולכת ומשתנת וכלה ואפ"ה ה' יוסד אותה בהווה ואין לומר שבא משמים שהרי גם הם נוטים ותפחד תמיד כל היום בכל עת ועונה בפחד מהקרובים עליך אשר כונן להשחית ואי' חמת המציק אי' הם ואי' אתה ועכ"ח תוכל לידע שהשי"ת עושך וממילא זה ינחמך וא"ש וכיון שהכל לנו בהשגחה צריכים ג"כ אנו לראות על דרכינו ואני לדודי ודודי לי והארכתי.

פרשת כי תצא

מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלקיך נדבה אשר דברת בפיך וכו' הדקדוקים מבוארים מתחיל בנדר ומסיים בנדבה ונראה לבאר עפ"י מ"ש הבינה לעיתים בדרוש אלא שביארתיו קצת ביתר ביאור הדבר חשוב צריך שמירה כן אנו רואין בטבע שהחשוב' חשוב יותר נתן לו הקב"ה בטבע דבר המשורו יותר והדיבור והלשון הוא מותר האדם מן הבהמה כמו שפי' התרגום על ויהי האדם לנפש חי' לרוח ממללא ולזאת נתן לו הקב"ה בטבע שמירה משיניים ושפתים כמו שפי' המדרש על קרא דמה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמי' וכו' שנתן הקב"ה ב' שמירות אחד מצד חשיבות הדיבור וב' מצד שהמות וחיים ביד הלשון ולזאת נתן הקב"ה ב' שמירות והלשון בפנים וא"כ השפתים הם עצמם ראוים להתעורר לאדם לשמור פיו מלשון הרע ועד"ז יש לפרש דברי שלמה הע"ה במשלי לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יוסיף לקח והיינו כנ"ל שהחכם משכיל ומתבונן צורת פיו איך בראו וציירו ה' בשומרים מסובבים בשיניים ושפתים ועל שפתיו ר"ל מלימוד שפתיו המלמדו מעלות הדיבור דהיינו שיוכל ללמד לאחרים ועי"ז יוסיף לקח וכיון שראוי לשמור שפתי פיהו וכל שכן אשר פצה פיו לה' לעשות לא ימיר לחלל דבריו שאז יבזה את המתנה הגדולה אשר נתן ה' לו הדיבור וכבר התחיל, לצמוח בדברי צדקה לקטוף במה שיניח מלעשותו וזה שאמר מוצא שפתיך תשמור מה שהדיבור הולך בין שפתיך תשמור יהי לך למשמרת לשמור את לשונו כנאמר שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו ותו ועשית כאשר נדרת לה' אלקיך כל מה שפצית פיך לטוב תשמור (ומרמז ג"כ למה שמשביעין את האדם קודם צאתו לאוויר העולם שיהי' צדיק ולא יהי' רשע) וע"ז מסיים הקרא נדבה אשר דברת בפיך ר"ל שזה דבר גדול ומתנה ונדבה גדולה אשר נתן ה' לנו שנוכל לדבר אמנם הרבה בני אדם לא ישכילו זאת ולא יבינו לאחריתם ותכלית מועדם ושורש הווייתם ועד"ז אני מפרש המדרש ש שאמר ר"ע הי' דורש וראה העם מתנמנם פתח ואמר מעשה באשה אחת שילדה ס' ריבוא בכרס

אחד וקמו כולם הנה מילתא דתמוה מדכר דכירי אינשי ולזאת הלביש לימודו להורות להם כי הרשעים בחייהם קרוים מתים וכאילו אינם ורק המלמדם ומנהיגם הוא הנותן להם קיומם והמלמד בן חבירו תורה כאילו ילדו ולזאת משה רבינו ע"ה שהי' המלמד תורה לכל ישראל כאילו ילד אותם ס' ריבוא בפעם אחד ודרך התמי' הזאת תהי' חקוקה בזכרונותיהם וישכילו כי עיקר האדם הוא השכל התורה והמצות שהרי האדם גם בעת אשר ישן כל האברים הם בשלימות וגם מקצות מחושיו הם עושים פעולתם ואפ"ה אינו אדם ומינול כאבן דומם הואיל וחסר לו השכל מהשינה עצמה נוכל ללמוד כי עיקר הכל השכל וכנאמר בירך אפקיד רוחי בעת אישן ואעירה ועם רוחי גוויתי ה' לי לא אירא היינו לצורך מצות היינו בידך אפקיד רוחי אתן לו פקידה ומשמרת בעת אישן ואעירה אני רואה שעם רוחי גוויתי שהכל מהרוח ולזאת ה' לי ולא אירא ולזאת בני אדם שאינם עושים רעולתם ותכליתם וכאילו מושין בלי דעת הם כישנים כמו שאמרו חז"ל יושב בטל כישן דמי וזה אמר שר"ע דרש בדרכי בני אדם וראה אותם מתנמנם ואינם עושים בדעת אמר להם מעשה באשה אחת שילדה ס' רבוא בכרס אחד והיינו לא די שהיושב בטל כישן שהשינה אחת מס' במיתה אלא הוא כמיתה ממש ורק משה רבינו ע"ה נתן החיות והקיום וכאילו ילדם ומזה קמו והתעוררו לחיות בחי' דעת התורה והנה התעוררת אפשר על ב' פנים או ע"י לימוד או ע"י יסורין ואני מפרש מה שנאמר בפ' זו ולא אבה ה' אלקיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלקיך וצריך ביאור מהיכי תיתא ישמע ה' אל בלעם וגם חז"ל אמרו את הקללות לא נאמר אלא את הקללה מלמד שכל הברכות חזרו לקללה חוץ מאחת מה טובו אוהליך יעקב וגו' וכ"ר ביאר ביערת דבש חלק מקצת בזה ואני אמרתי בעזה"י ביתר ביאור לא בכל לפעמים הטוב והעושר והתרוממת הוא מעלה וטוב לאדם אלא הרבה פעמים יש עושר שמור לבעליו לרעתו ואדרבה הרבה פעמים העוני והיסורין הם טובים להתעורר האדם ללכת בדרכי ה' וכאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך וכמו שאמר אליהיא באיוב בשתים ידבר אלקים אמנם טוב יותר מזה אם מלמדים האדם מוסר יראה ע"י לימוד והמאור שבה מחזירו למוטב ואם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד ואם לא הלך יקרא ק"ש בדרך זה אפשר להיות זוכה לב' עולמות ודרך הזה בוחר האדם לבנו ודרך הראשון לעבדו בדברים לא יוסר עבד, והנה בלעם הזכיר חטאי ישראל ורצה ללמוד שטוב להם להיות מעונים ויאה עניותא לישראל אבל הקב"ה בחסרו ובאהבתו לישראל ויודע שהתורה מקרבת ישראל לאביהם שבשמים בחר להם אוהלי תורה ותפילה שעי"ז יוכלו לזכות לב' העולמות ולזאת לא רצה לשמוע אל בלעם שטוב לישראל עוני וקללות

שהוא סבר שאין לישראל לב שומע ובדברים לא יוסר עבד אלא ויהפוך ה' לך את הקללה לברכה ואמרו במדרש היינו מה טובו אוהליך יעקב שה' אלקיך אהבך והיינו שישראל במדרגת בנים שיש להם קרבות והשתוקקת לאביהם שבשמים ויש תקוה לתשובה ולזה אמר מה טובו אוהליך יעקב והיינו שע"י הבתי כנסיות ובתי מדרשים הטובה כפולה לעוה"ז ליעקב ולעוה"ב לישראל כנחלים נטיו ומה הנחל מטהר את האדם ועי"ז יגדלו לטוב כבנות עלי כהר וגו' וירעו במים רבים ובזה רבותי תשמרו את זמן התפילה שרק היא עומדת לנו בגולה ותורה ותפילה יחדיו נצמדו אז אין אומה ולשון שולטת בישראל:

אמנם עיקר מיוחד לזה שבת קודש שיש לאדם זמן ובמדרש פ' כי תצא אמרו על זכור את אשר עשה לך עמלק ונאמר זכור את יום השבת האיך מקיימים שניהם זה לאבד וזה לקדשו ומה ענין זה לזה, והענין עפ"י המדרש ויהי ישראל ברפידים ויבוא עמלק אמרו במדרש שרפו ידיהם מתורה ועי"ז בא עמלק ואמרו אפשר אדם חורש בשעת חרישה וקוצר בשעת קצירה תורה וה תהי' עלי' השיב הקב"ה כבר תיקנתי להם שבתות וי"ט שיהיו קורים ושונים והולכים לבית הכנסת וזה אמר זכור את אשר עשה לך עמלק היינו על איזה דרך עשה לך והתעורר אותך לתשובה ע"י שיזנב בך ולזאת זכור את יום השבת לקדשו ולעסוק בדברים קדושים כי זה מונע ביאת עמלק וכל שונא ורק שבת הוא המיועד לחקוק בלבות בני ישראל את יראת ה' ולשמור אותם מכל רע כנאמר ושמרו בני ישראל את השבת שע"י השבת נקבע בלבנו כי ה' ברא' הכל ואב אחד לכולנו וה' אחד בראנו ומדוע נבגוד איש באחיו וא"כ השבת מסוגל לעורר אהבת איש לרעהו ולעשות שלום בין ישראל ובין כל בני ביתו כיון שיום השבת הי' לנו אות שע"ש הי' משנה לכל גלגולת וה' הוא נותן טרף לכל איש ואיש המרבה לא העדיף והממעיט לא החסיר וזה המרבה שלום ודביקות וזה שאמר לעשות את השבת לדורותם ברית עולם שע"י השבת נעשה בכל הדורות ברית אחים בכל העולם וזה עצמו השגחה פרטית הזאת תלמדנו השארת הנפש שאין הקב"ה משרה שכינתו ופעולתו אל על נצחיי דוגמת כלל השמים והארץ הם מעשה ידי ה' והשגחה הפרטיית הוא רק על האדם שיש בו חלק נצחיי וזה שאמר ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם שזה אות שהם נצחיי:

בהפטרה

כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה'. נראה לבאר בעזה"י כוונת הקרא ונקדים מעיקרא לפרש מה שאמרו בע"ז דף ה' על קרא מי יתן והי' לבבם זה להם ליראה אמר משה לישראל כפוי טובה בני כפוי טובה בשעה שאמר הקב"ה מי יתן הי' לכם לומר אתה תן כפוי טובה שנאמר ונפשינו

קצה בלחם הקלוקל וכו' וצריך ביאור, ונראה בעזה"י לפרש ב' דברים יש המעורר לאדם ליראת שמים אחד אם ישים האדם לנגד עיניו את כבודו ואת גדלו של הקב"ה כמה עולמות העליונים וכל אשר בהם גודל מלאכים וכולם משרתים עושי רצונו באימה וביראה מהם יראה את גדלו ואת יקרו ויפול עליו יראה ואימה וכמ"ש הרמב"ם בהלכות יסודי תורה ובס' יסוד ושורש התפילה ובשאר ספרי יראים עיי' שם אז ישים לנגד עיניו אם הי' עומד לפני מלך ב"ו איך יפחד וירעד לבוא בהיכלו ולדבר לפניו כאשר אנו רואין מעשים בכל יום וק"ו לפני מלך גדול ונורא מלך מלכי המלכים הקב"ה וזה ראו ישראל בשעת מתן תורה ביתר שאת ועוז ממה שאפשר לאדם להשיג ומזה נפל עליהם אימה ופחד וכמו שאמר להם משה רבינו ע"ה בפרשת יתרו אל תיראו כי לבעבור כסות אתכם בא אלקים ולמען תהי' יראתו על פניכם לבלתי תחטאו אמר כי לתכלית זה בא להם הקב"ה באופן מאוים ומופחד לא כדי להפחיד בלי תכלית אלא כדי לנסות אותם אם יהי' חביב לאדם השגה ההוא הגדולה במעלה נעימה רוחנית אפי' אם יהי' חיבור עמה אימה לגוף ולמען תהי' יראתו על פניכם יראת הרוממות לבלתי תחטאו בשום אופן כי היראת רוממות הבורא הוא בכל מקום ומקום ובכל אופן ואופן אפי' אם יהי' מוכרח להפסיד עי"ז גופו ומאודו אמנם יש בחינה והעוררת שני המעורר אדם ליראה חולשת גופו ומזגו וגודל הצטרכותו לעניני עוה"ז וכולם אינם בידו ורק ה' יתן חיים ובריאות ודי מחסורו והוא יתן חכמה ודעת והוא ישמור רגלי האדם מלכד ואי אפשר להתקיים בלעדי ה' רגע אחת ואם ישים האדם זאת כנגד עיניו בוודאי יפחד לעבור על דעת קונו והתורה והמצות וכמו שאני מבאר מה שאמרו חז"ל דחייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום ודרשו זה מלשון ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך ופרש"י דכוונת חז"ל על דרך אל תקרא וה אלא מאה וצריך ביאור הרי מה כתיב ואמרתי עפ"י הנ"ל הגמרא הקשה אטו יראה מילתא זוטרתי אמנם להנ"ל אם ישים האדם אל לבו לנגד עיניו איך הוא תלוי ביד ה' וכעין שהביא החובת לבבות בשער משל באסיר אחד אמנם האדם לא ישים זאת לנגד עיניו , איך הוא גר בארץ ואין לו משלו כלום רק משולחן גבו' קא זכי אבל אם יברך בכוונה כל יום ויום מאה ברכות כבר יזכור כמו השונה מאה פעמים והוא שהברכות שונים ולומדים כי הכל ביד ה' והוא המחזיר נשמות לפגרים והוא הנותן שכל ובינה והוא הנותן כל צרכיו ופוקח עורים ומלביש ערומים וכן כולם ואז לא ישכח וכיון שיהי' זה לנגד עיניו ממילא יהי' היראה קל וזה שכוונו חז"ל אל תקרא מה כקו' הש"ס אטו יראה מלתא זוטרתי אלא ע"י מאה ברכות ועכ"פ ע"י חולשת האדם ושהכל מה והוא הנותן תביא האדם לידי יראה, והנה בשעת מתן תורה הראה הקב"ה את רוב גדלו

וכמו שאמרו ישראל הן הראנו ה' אלקינו את כבודו ואת גדלו וכו' ובא להם אימה ופחד גדולה עד שנחלש גופס לקבלו ובקשו ממשה שאין להם כח לקבל זה שלא הי' החדוה והשמחה מן ההשגה ההיא להם שיכריע את האימה ובקשו דבר אתה עמנו ונשמעה וע"ז אמר ה' היטיבו את אשר דברו שבאמת יש להם מקום ליראה אחרת מי יתן ר"ל דמי יתן להם כדלעיל שהכל מה' וממילא והי' לבבם זה להם ליראה שכבר זה כדאי לגרום יראת שמים ולשמור מצותי כל הימים, אמנם זה שייך בבני אדם שאינם כפוי טובה אבל מי שכפוי טובה לא יכיר ע"י זה כמו שאמרו ונפשינו קצה, וזה שאמר משה לישראל אתם כפוי טובה הי' לכם לומר תן אתה ר"ל שהשי"ת יתן להם הזכי' הזאת שיכירו את חסדי ה' או שיתן להם באופן גלוי שלא יהי' שום מקום לספק ולדחות זה מעל עיניו היינו בלשון אתה בלשון נוכח כי באמת צריכין אנו לשום זה לנגד עינינו ולזה תקן השי"ת לנו הימים הקדושים רחש השנה ויהכ"פ להאיר עינינו ולשום זה לנגדינו כי הכל מה' והוא הניתן קצבה והם ימים נוראים שגורמים לנו להיות ירא וחרד על דבר ה':

ובזה עצמו שהקב"ה מדריכנו להבין ולראות הטוב והישר אעפ"י שאין אנו רוצים בו ואין אנו הולכים בדרכיו הוא הקורא לנו והוא אפשר הרמז של הבת קול שאמרו במדרש שיוצא בכל יום שובו אלי בית ישראל שהקב"ה רוצה בתשובתו של ישראל וכמו שכתב הרמב"ם בהל' תשובה שכבר הבטיח ה' לישראל שעתידין לשוב שנאמר ושבת עד ה' וגו' ואין הישראל נגאלין אלא בתשובה ורק סוף התשובה המיועדת בסיף הגלות הוא תגרום לנו כל החסדים וזה הבת קול שיוצא שובו בנ"י וזה עצמו ראוי לנו לגרום אהבת ה' דהנה האהבת האב לבנו אינו ניכר אם הבן חכם משכיל הולך בטוב וביושר שאז טבע האדם לאהוב הטוב והמשכיל אבל אם הבן סורר מדרך הטוב ואפ"ה האב אוהב אותו ומשכיל על דבר אמת להדריכו בדרך הטוב והמועיל אע"ג שהבן אינו מכיר טובה ואינו מכיר חסד אדרבה הוא בן מביש ואפ"ה האב משגיח ועוזר בכל מיני התעוררת לטובה עליו הוא הסימן האהבה אמיתית בעצם לו וזה נראה כוונת הכתוב שהתחלנו בו, דהנה האבות משולים להרים והאמהות לגבעות כמבואר בכמה דוכתי במדרש וכשאנו אוחזים מעשה אבותינו בידינו ואינם מפורדים מהם אין חידוש שהקב"ה אוהב אותנו אבל אם מפרידים ממעשיהם ואפ"ה הקב"ה עושה חסד עכ"ח אין האהבה רק בזכות אבותינו כיון שאנו מופרדים מהם ועכ"ח שהוא אהבת עצמיי שסוף ישראל להיות לעם סגולה וכנאמר הרנינו גוים עמו והוא אות על אהבת ה' לישראל והיינו דקאמר כי ההרים ימושו אם מעשה אבותינו ומעשה אלהות שלנו ימוטו וימושו מן הזכרים והנקיבות שלא יחזיקו בדרכיהם ואפ"ה וחסדי מאתך לא ימוש זאת תאמר ולשון אמירה מצינו על

הוכחה ולימוד כמו לשון המורגל זאת אומרת וזה כוונת הקרא שזה שברית שלומי לא תמוט אמר זה תאמר מרחמך ה' שה' אוהב אותנו:

והנה אהבה מעוררת אהבה לזאת ראוי לנו ג"כ לאהוב השי"ת באהבה רבה ואהבת עולם וכמו שבארתי בדרוש וראית את אחורי שזה קשר של תפילין שזה שהקב"ה עושה חסדים אם אנו אחורי השי"ת זה ראוי לקשור עצמינו לאהבת השי"ת הכתובה בתפילין עיי"ש ועיקר אהבה היא כשאדם מכניס עצמו לחיוב ועושה מה שאינו מחייב ונכספה נפשו שיבוא עת שיוכל להשלים רצון אוהבו ומקבל על עצמו נעשות כן קודם החיוב זה מראה סימן אהבה וזה אפשר שכיוונו חז"ל גדול העונה אמן יותר מן המברך דהמברך הוא על דבר שהוא מחויב לשעתו ואמן אמרו ס"פ שבועות העדות אמן בו האמנת דברים ובו קבלת דברים ובו שבועה וכך ענין אמן על הברכה שמאמת שאמן שכן יהי רצון שכל עמי הארץ יכירו שברוך ה' ובו מקבל לברך שמו של הקב"ה ובו שבועה לחזק מניין שנשבעין לקיים המצוה ונדרים סייג לתורה וה"ד קבלה וכל אלו ג' דברים הם אותות אהבה ולכך גדול העונה יותר מן המברך, והנה העובד מאהבה ושימר וממתין ואומר מתי תבוא מצוה זו לידי ואקיימנ' בזה יכול לקנות הנצחיית דמחשב הקב"ה לו כאיל עובד כל ימי העולם כיון שמחשבתו ורצונו לעשות ולעבוד כל ימי העולם אלא שנאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה וא"כ יוכל לעבוד ה' כאילו חי לעולם, ובזה אני מפרש איוב י"ד אם חרוצים ימיו ומספר חדשיו אתך חקיו עשית ולא יעבור היינו שאדם אע"ג שזמנו וימיו עוברים מ"מ ע"י התורה יוכל לעשות כאלו חי וקים ולא יעבור והיינו כנ"ל, וזה נראה כוונת המאמר המובא בסידורים אמר ר' יהושע בן גדיא כל מי שעונה איין בעוה"ז זוכה ועונה אמן לעוה"ב שנאמר ברוך ה' לעולם אמן ואמן, אמן בעוה"ז ואמן לעוה"ב והיינו כנ"ל שע"י עניית אמן מפרסם אהבת ה' ואהבת חבירו וע"י התשוקה שלו לעביד ה' מעלה עליו הכתוב כאלו עשה ועונה אמן גם לעוה"ב נחשב לו כל עניה ההיא ועוד הארכתי בעניני מוסר הראוים:

פרשת כי תבוא

השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל ואת האדמה ורש"י פ' וירא פי' כל השקפה שבתורה הוא לרעה חוץ מהשקפה זו שגדולה מתנת עניים שמהפך הרעה לטובה עיי"ש, ונראה בעזה"י לבאר דהנה האדם אם יראה את עצמו נגד כוכבי השמים יבוא למידת הענוה כנאמר בתהלים ח' כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת הרמב"ן בפ' וארא כתב על אצבע אלקים הוא דלשון אצבע הוא להקטין הדבר לאפוקי יד ה' וכך אמר כאן אם אראה שמיך הוא מעשה אצבעותיך הוא

נגד כלל העולם קטן ומה אנוש כי תזכרנו וכבר נאמר בספרי מוסר דראי' לשמים מביא לידי יראת שמים דישים לנגד עיניו איך אלו ששים ושמחים לעשות רצון קונם וגו' מה אלו שאין מקבלין שכר ולא עונש לא שינו את מידתן וכו' ק"ו אנו וכיון שהשמים ראוי לעורר לנו ליראת שמים א"כ אם חלילה אנו חוטאין יתעורר הדין וכמו שנאמר בתהלים משמים השמעת דין ארץ יראה וגו' ושקטה בקום למשפט אלקים שהאדם מתעורר וקם ע"י המשפט ואדרבה זה יתעורר בו ענוה יראת ה' וממנה יבוא לתשובה ובזה מובן מה שאמרו כל השקפה הוא לרעה דהשקפה היינו הראי' על עניניהם ויחוסיהם נגד אחרים אשר הם עמהם וא"כ אם נראה האדם נגר שאר ברואים אז הוא לרעה שכולם עושים רצון בוראיהם והשקפה ממעלה למטה היינו בערך יחוס האדם נגד צבאי השמים שהם כולם עובדים והאדם הוא מהעוברים יש מזה השקפה אמנם אם באמת האדם לנגד העולם האמצעי וכ"ש נגד העולם העליון בתחתית המדרגה נגד זה יש לו מעלות שאין לעולם העליון ואחד מהם הוא מה שבארתי דברי הש"ס בסנהדרין בפ' ד' מיתות אמרו בשעה שרצה הקב"ה לברוא אדם אמר למלאכי השרת נעשה אדם בצלמינו אמרו מה אנוש כי תזכרנו נתן הקב"ה אצבעו ביניהם ושורפן וכו' עיי"ש, ונראה ביאורו האדם נתעלה במדרגתו להיות כאלקים שיוכל להשפיע מדרגתו לאחרים הן מחכמתו הן שבעצמותו הן מעירו שחוצו לו יוכל להשפיע לאחרים ולהחיות נפש נדכאים וזה ג"כ בצלמינו כדמותינו ואין זה רק חשיבות גרידא אלא שעי"ז לפעמים זכות הרבים תלוי' בו וכל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא, וזה נראה שרמז המאמר נתן אצבעו ביניהם שהקב"ה נתן אצבעו של אדם מה שהוא יכול ליתן ולהשפיע מטובו וליתן אצבעו לאחרים ובזה נתעלה האדם ממלאכים זה נתן ביניהם ובזה שרף טענתם אע"ג שהוא חלוש ועלול לחטוא ע"י שאפשר שזכות הרבים תלוי' בו והמזכה רבים אין חטא בא על ידו וא"כ אין טענתן טענה מה אנוש וגו' דעלול לחטוא אפי' לדיק דאל תאמין בעצמך נאמר דכבר יש תקנה לזה וע"י שפלותי היא צריך זה לזה ואיש את רעהו יעזורו וא"ש וזה נראה כוונת רש"י הנ"ל כל השקפה ממדרגת המלאכים על בני אדם הוא לרעה כדלעיל חוץ מהשקיפה ממעון קדשך אע"ג היא מעולם העליון אפ"ה גדול מתנות עניים שמהפך מידת הדין למידת הרחמים שזה אינו שייך אצל העולם העליון ואדרבה חסרונו מביא לדבר גדול לזכות הרבים וא"ש:

ועוד יש לאדם ב' מעלות אחד מעלות הבחיר' שהיא עצמו בוחר בטוב וכמו שפי' המפרשים ויהושע בן יהוצדק עומד לפני המלאך ו שנון על ימינו ר"ל שע"י שעומד עליו לשטנו והאדם צריך לכובשי עי"ז נתעלה מדרגתו למעלה ממלאכים ועי"ז אמרו חז"ל

שבמקום שבעלי תשובה עומדים אי צדיקים גמורים יכולים לעמוד מטעם שבעל תשובה צריך לכבוש יותר, והנה עוד מדרגה גדולה לאדם יותר ממלאכי השרת הוא שיוכל לעקור או לתקן הרע ולהביא להיות טוב ולזאת כשמל אברהם אבינו שלח לו הקב"ה מלאכים לבשרו ולהורות שמדרגתו למעלה מהם שהם צריכין לירד מגבהי מרומים ולדמות לבני אדם לצורך האדם לשמשו או להנותו וזה ע"י שהוא יכול לסלק ולעקור הרע ואדרבה עי"ז נתגלה בו אות משמו של הקב"ה ואני מבאר בזה המדרש שאיתא שבשעה שמשה עלה למעלה לשמים אמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה בנינו מה עשה הקב"ה צר פניו של משה דוגמת אברהם אבינו ואמר להם אין אתם מתביישין מזה שאכלתם אצלו והיינו עפ"י הנ"ל מובן שזה בושה להם שאי אפשר להם לתקן או לסלק הרע משא"כ האדם כדמוכח ממילה שזה נעשה אצל אברהם אבינו הוא בעצמו ובכל ביתו, ובזה אני מפרש מה שאמר הקב"ה בפ' זו ונתנך ה' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהי' למטה ובמדרש יש יכול כמוני ת"ל רק למעלה עיי"ש וצריך ביאור ועפ"י האמור נראה לפרש שזה כוונת הקרא בביאור מעלות ישראל שיהי' לראש היינו ע"י השגחה פרטיית שיהי' גאולה שלימה שאין אחרי' גלות ופחד והיינו ולא תהי' לזנב אמנם שוב אמר הטעם והיית רק למעלה שמעלתך לא תהי' רק ע"י שכבשת היצר שלא תהי' למטה אלא משום שהגבהת עצמך ותקנת את הרע ולכך נקט רק ר"ל דבר שהוא מיעוט ורק זה תקנת והעלית וא"ש המדרש יכול כמוני ר"ל שדווקא אם יגבהו להיות כמו ה' כנאמר והלכת בדרכיו קמ"ל רק ללמד שאם תקנת החסרון לטוב בזה תתעלה וזה אינו נעשה אלא להרגיל עצמו לטובה ולעשות גדרים וסייגים ולשוב בתשובה שלימה ובל"ג בב"א:

ובהפטרה בישעי' ס' כי הנה החשך יכסה ארץ וגו' יש לפרש כונו שמדרך החולשי הראות כל שמוסיף האור כהה עינים מלראות וכל שנחסר האור מתתוסף ראייתם כן המה האומות אשר הם חלושי הראות ולא ראו אור בהיר רק מצד ההיקש והמופת אשר כמה דברים אשר רואים בחוש סותר להם להההיקשם אשר מזה נראה כי כהה האור ההוא ואינו שולט רק במקצת מן הדברים שתחת השמים אבל לא למעלה מהם אבל בהגלה אור בהיר למעלה משכלנו לסתור כל היקשם ומופתם אז יעמדו בחשך ולא אור ולא ידעו אנה ינטו ימין ושמאל כי אי אפשר לכזב הנראה בחוש וזה כוונתו כאן כי החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך ר"ל מצד שעליך יזרח ה' וגו' ואז והלכו גוים לאורך ולא לאורם:

פרשת נצבים

אתם נצבים היום וכו' ופרש"י היום כיום הזה שהוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר והקללות והיסורים מקיימים אתכם ומציבין אתכם לפניו וכו' ונקדים לבאר הקרא סוף פ' כי תבוא ולא נתן לכם ה' לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה וגו' ובסוף מסיים הסדרה ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון. ונראה בעזה"י הבחירה הוא מעלת האדם שיעשה הדבר חפשי בלי אונס וא"כ לכאורה יקשה איך הכריח הקב"ה לנו באלות וביסורין להכריח לטוב הרי ההכרח לא ישובח אמנם כבר ביאר הרמב"ם בפ"ג מגרושין שורש דבר זה שאדרבה לולי היסורין הי' אדם כמוכרח מיצרו הרע והי' כאנוס וכפעור אשר תאוותו תשחד ותעוור עיניו ולא יראה הטוב והרע וע"י העונש והיסורין שאינו מקובל לו ע"י עשיית עבירה בזה יוכרע העונג והסתת התאוה ויהי' זה נגד זה ואז יש לאדם הבחירה חפשית והיינו דתנן והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד תפסדה וזה קאמר לקמן בפרשה העדותי בכם היום השמים וארץ החיים והמות נתתי לפניך וגו' ובחרת בחיים דהיינו התירץ על השאלה איך אפשר שיפעל הצדיק על שמים וארץ שעושים רצון קונם בוודאי רק משום שהאדם בעל בחירה וכמ"ש המהרש"א בח"א פ"ק דחולין בנהר גנאי וא"כ אי סד"א שהאדם מוכרח ע"י יסורין ועונש ויראה איך אפשר שיהי' יוכל לפעול יבמה נחשב הוא ועכ"ח שרק ע"י שכר ועונש נתבטל פיתוי היצר ואין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתירה והיינו דקאמר העדותי בכם היום השמים וגו' שע"י שהשמים נתונים תחתיכם עכ"ח מה שהחיים והמות נתתי לפניכם לא כדי להכריח אתכם, אלא כדי ובחרת בחיים שעי"ז תוכל לבחור דברי הברית הזאת ועשיתם אותם דהיינו הקללות והיסורין של התוכחה שהם דברי הברית דהיינו לחשוב שכר עבירה כנגד הפסידה דהיינו ועשיתם איתם בכל עת חשבונכם ולא שתכריח זאת לכם אלא שעי"ז למען תשכילו את כל אשר תעשין ותעשו בהשכל ולא באונס היצר [ובזה יש לפרש המדרש בפ' תרומה מביאו מו"ר הגה"צ ז"ל בספרו הקדוש דמשק אליעזר, ויקחו לי תרומה הה"ד אני ישינה ולבי ער, קול דודי דופק פתחי לי אמרה כנסת ישראל וכו' אני ישנה מן המצוות אבל זכות אבותי עומדת לי ולבי ער ע"כ הנצרך לענייננו והכוונה עפ"י הנ"ל דכבר כתבו המפרשים לפרש לשון ויקחו לי תרומה שיקחו מהם בחזקה וכפיה דכופין על הצדקה וע"ז בא המדרש כמתרץ ואומר מפני מה מועיל באמת הכפיה ויחשב לו לצדקה מעליא וע"ז אמרו דכנסת ישראל יש להם לומר האומנם אני ישנה מן המצוות אבל לבי ער כלומר הרצון והלב טוב בטבע והיינו מצד זכות וטהרת נפש

אבותי וישרת לבבם עם נקיון דעתם אשר הנחל לי מהם ה"ה הררי קודש צורים אשר חוצבני מהם אלו האבות וגבעות אשר חוללנו מהם אלו האמהות אשר יראה להם וגובה להם וע"כ קול דודי דופק בחזקה ובכפיה לאמור פתחי לי אחותי וכו' והוא פשוט ונכון בס"ד] וביאר מופת ע"ז מן הדרך אשר הנהיגו עצמם במדבר שניסו אותו עשר פעמים ולא שמעו בקולו אע"ג שהי' להם להשכיל את הטוב וכ"ש שהרי גם בעיניהם ראו ושמעו את מעשה ה' הגדול ואפ"ה היצר הרע מעוור כאלו אינם רואים ואע"ג שכבר נשתהו ארבעים שנה בלימוד הזה מה שראוי להם לעמוד על דעת רבם ואפ"ה ולא נתן לכם ה' היינו מצד גדולתו וטובו וחסדיו שנכלל בשם הוי' לא פעל עליכם להיות לכם דהיינו להיות בן חורין ולכם לעצמיכם חפשי מרשות היצר שיהי' הלב לכם לדעת הטוב ואפי' עין רואה לא פעל עליהם אע"ג שבעיניהם ראו ושמעו אפי' עד היום הזה שעברו מ"ם שנה ולכך צריך לדברי הברית וזה שהראה ה' לישראל מיד בשעת מתן תורה שנתן התורה תחת קולות וברקים דברים המפחידים להורות זה שיצטרך דברים המפחידים להכניע היצר וישראל לא הכירו הטובה הזאת וסברו שכבר הכירו גודל כבוד ה' וא"צ לדברים המפחידים ובקשו למה תאכלנו אש וגו' וע"ז השיב ה' מי יתן והי' לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים ר"ל הלואי שיועילו הדברים המפחידים בכל העיתים לעשות לבבם להם בן חורין מיצה"ר וכ"ש שבלא דברים המפחידים שאין תקוה נגד היצה"ר וע"ז אמרו חז"ל בשעה ששמעו כן מגודל היצר ושההפחדה צורך וטובה גדולה לבטל היצה"ר הי' להם לשוב מדעתם שאמרו דבר אתה עמנו אלא הי' להם לבקש מה' שתן אתה לני התורה שמעשה ה' קיימים יותר והנשמע מה' אינו משתכח והיינו דקאמר בע"ז דף ה' דע"ז אמר משה להם שהם כפוי טובה שלא אמרו תן אתה והיינו כנ"ל ומשה רמזה להם בזה שאמר השתא ולא נתן לכם לב לדעת וכפי' הנ"ל א"ש הכל עיי"ש ותבין, עכ"פ זה אחד מגודל חסדיו שהוא מכריח לנו ומסבב הדברים שלא נצא מדרך הטוב ואפי' כבר יצאנו מסבב שנחזור שוב לדרך הטוב והישר והוא באמת הסימן האהבה וזה שאמר אתם נצבים היום כלכם לפני ה' שבזה תוכלו להכיר מעלתכם שבזה שכרתי הברית מבואר שאינו רוצה להחליפם באומה אחרת שזה אות הברית שהוא קיים לעולם שאם הי' רק כ"ז שעושין רצונו אי"צ לברית ועכ"ח כמ"ש בישעי' ואני זאת בריתי אמר ה' מעתה ועד עולם והיינו דקאמר אתם נצבים היום וגו' שזה עושה לכם מצב ע"י לעברך בברית ה' ועפ"י האמור מבואר ההמשך דקרא דלאחר שאמר התוכחה אמר והי' כי יבואו אליך כל הדברים האלה הברכות והקללות והשבות אל לבבך וגו' ושבת עד ה' אלקיך וצריך ביאר כאן מה שכ' בעל העקרים במאמר ד' בתי' איך אפשר שיועיל השובה וביאר הואיל

והאדם אינו בן חורין מיצה"ר והחרטה והעזיבה היא תברר ותגלה שכל מה שעשה הי' כאילו הי' אונס ואיו רוצה במעשיו עיי"ש שהאריך אלא דהוא גופא תקשה ומנ"ל דחשבי' לאדם כאילו הוא אנוס הרי יש הרבה דברים המעוררים לאדם לילך בדרכי ה' אמנם כבר כתבתי דהעונשים והקללות והארורות שדיבר ה' הם עצמם יבארו שיש טענת אונס ושכולי האי ואולי וכמו שבארתי שהשי"ת בעצמו האומר מי תן והי' לבבם זה להם ליראה אפי' ע"י יראה הלואי ויהי' הלב לגמרי בלבבם וא"כ א"ש סברת התשובה והיינו דקאמר והי' כי יבואו עליך הברכות והקללות וגו' והשבות אל לבבך כנ"ל כדי שתשוב ויהי' הלב בידך ועי"ז ושבת עד ה' כמו שביאר העקרים וא"ש וכמדומה לי שראיתי פי' זה בס' פני ארי' הנדפס מחדש מהרב דק"ק קאמארן נ"י ושוב ראיתי שרק דבר אחד נוגע שם לסברא הנ"ל:

פן יש בכם איש או אשה וגו' והי' בשמעו את דברי האלה והתברך וגו' יש לפרש דהנה קיום הברית והאלה הזאת בפ' נצבים נראה דהוא באה לכרות ברית עמהם ליחד אותם לבדם לה' ולא יהי' לאחר חלק בהם כי הקב"ה יחד לו חומה אחת בעולם אשר עלי' יקרא שמו ואי אפשר לשום אומה ולשון לעמוד ולשרת לה' אלקינו אלא א"כ מתדבקים לאומה ישראלית ולזה זכו מאבותם וזה הוא החיובו כביכול השי"ת לעמו ישראל הם אשר יקראו בשמו ולא לשום אומה ולשון והדבר הזה יש להבין עפ"י מה שאמרו פ"ק דברכות שלש מתנות נתן הקב"ה את אבותינו בגלות ועבדום ועינום ועי"ז יזכו לתורה ויש להבין יותר עפ"י מה שכתב הרדי"א בפ' זו שהשבועה חלה על הבנים עד עולמי עד הואיל וחיוב התורה והמצות עלינו הוא מטעם כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים והם כעבדים כנענים אשר הולך מאד לבן ואי אפשר לבן לפרוק עול האדון ככה בני ישראל וכמאמר הנביא הלא כבני כושיים אתם לי וכו' וכ"ז בבני ישראל אבל בשאר האומות אפי' הי' אומה מקבלת מצות ה' הי' אפשר לבנים לחזור מקבלתם ואינם מורישין לבניו ואין הקב"ה מיחד שמו על דבר אלא א"כ קיים הדבר ההוא לעולמי עד ולכך אין הקב"ה מיחד רק על ישראל או המדבקים עמהם ומתערבין בהם כעבדים נקנים וגם הדבר הזה אשר התחייב הקב"ה כביכול לנו הוא המעורר לנו יותר לאהוב אותו ולפרסם שמו דהנה האיש אשר לוקח יותר מאשה אחת אין השתדלות אחת שלמה וכל אחת מורות היתר מה לי לצרה זאת לעבוד באמת ובלב שלם לבעלי ואחרת ובני' הם יקחו אבל אם אין לו רק אחת ובניו הם בני' וכל אשר לו הוא לה אז החיוב עלי' יותר לאהוב אותו כמו שאמרו בגדר האהבה שאין אהבה אלא לאחד ואי אפשר לאהוב יותר מאחד באמת יכיון שהקב"ה רצה לזכות את ישראל ולאהוב אותם שעי"ז יוגרם אהבתם

לו בחר רק בעם אחד שאלו הי' יותר מאחר והי' עוד עם בעולם אשר הי' מקבל המצות אי אפשר לאהוב שניהם ולכך גזר אומר ויהי שרק עם אחד אפשר להיות בעולם אשר הם עם ה' והמתדבקים בהם כמוהם וכיון שטעם הזה הוא משום אהבה א"כ מהראוי לעם ה' לאהוב השי"ת כמו אשה שאין רצון בעלה ליקח אשה אחרת מפני אהבתה והם הם הרמז של תפילין דמרי עלמא שאמרו פ"ק דברכות שהקב"ה מניח תפילין ומה כתיב בהון ע"ש והוא כנ"ל שבתפילין שאנו מניחין היא לדבק ולאהוב הקב"ה ולשום אותי לנגד עיניו ותפילין אלו מניח הקב"ה ר"ל שיסודם הוא בתפילין של הקב"ה בחיוב כביכול שהם על יחוד ישראל ושלא להיות עוד עם אחר בעולם כמוהם ע"ש כל הפסוקים שמביא הם על אופן זה:

ויש לפרש ג"כ פסוק דריש מלאכי אהבתי אתכם אמר ה' וכו' הוא על זה ואמרתם באה וגו' והתשובה כי אח יעקב וגו' שע"י שבחר רק ביעקב הוא אות על אהבה שלימה ועד"ז הכוונה כאן בפסוקים האלה ואח"ז התחיל כי אתם ידעתם וגו' שאין להם חלק ונחלה באלקי אמת ותראו את שיקוציהם עד ואבן וגו' אשר עמהם הכוונה אפשר לפרש ע"ד שאמרו בע"ז נ"ד אם אין ממש בע"ז ככלב וכות הוא ולכך אין מתקנא אלא בעובדי' מ"מ הי' לו לבטול אותה מן העולם להעביר תקלי' מבני אדם דהא חזינן שהקב"ה חס על כבוד הבריות וצוה ואת הבהמה תהרוגו אם נכשל אדם בעברה בה וכ"ש שהי' לו לבטל הע"ז ותי' הואיל ועובדין גם לצבא השמים ולאדם ואי אפשר לבטל כולם גם אשר יכולים להבטל מהם לא פלוג ע"ש. והנה עד"ז נראה שכיוון הכתוב כאן שזה יקשה להם בראותם הגלולים אשר מהם ואינם מגלגלי השמים ואפ"ה יש להם קיום ולא יעלה על דעתו התי' הנ"ל אלא יסבור מכאן דרחמנא לבא בעי והכל תלוי רק בכוונת הלב שאם אדם עובד ע"ז וסובר שעושה בזה רצון בוראו הוא כעובד ה' ואין כאן תקלה רק שלעם ה' הראה את דרכיו ולכך הענישן אם יעברו על דבריו אבל באם אדם עושה דבר אשר סבור שזהו רצון בוראו אינו רשע מזה ישפוט שהוא ג"כ יכול לילך בשרירות לבו ר"ל לפי מה שלבו רואה שאם נראה לו שאינו דרך טוב זה או זה או בהיפך שנראה לו טוב ומשום הכי הוא עושה אין לו עליו תלונה ולא עונש וזה קאמר והי' בשמעו דברי האלה ויקשה לי' כנ"ל אמאי אין הקב"ה מוסר התקלה מזה יתברך בלבבו ר"ל בשרירות לבי אלך ר"ל לפי שפיטת שכלי ועי"ז שלום יהי' לי משום עונש ופגע רע למען ספות הרוה את הצמאה ר"ל רוה היינו לאחר מ"ת וצמאה היינו קודם מ"ת וזה קאמר שרוצה להוסיף הזמן דלאחר מ"ת כמו קודם:

ויש עוד לפרש כי בשרירות לבי אלך ר"ל שאומר שראוי לעשות המצות על פי העיון והחקירה לידע מה שהוא עושה עפ"י דרך המחקר ולא בתום לבבו אלא בדרך חכמת המדברים וזה קאמר למען ספות הרוה את הצמאה כמבואר בכוזרי מ"ה פט"ז כי החכם התמים מעט הוא שיכול להועיל לאחר בדרך הלימוד רק למוטבע לתורה כמוהו כי יקדח בנפשי ניצוצות מדברי החסידים וישובו למאורות אבל ע"י חכמת המדברים יכול להוסיף גם הרוה הוא השכור הוא המלא בתאות הגוף כשכורת ולא מיין או כי בשרירות לבו הוא טעם לשלום יהי' לי ר"ל שיאמר שהקב"ה אי אפשר להענישו כיון ששכלו הוא שכך ראוי לעשות והשכל נתן לו הקב"ה וראוי לעשות כפי שכלו וכמו שהקשו איך אפשר לצוות להאמין ותי' הרדי"א שמצוה הוא על דרך שנוכל לבוא לידי האמנה בבחון הניסים והנפלאות שנעשה לאבותינו ולנו וכל היעודים ומעוור הנבחר עכ"פ זה לא יסבור כן:

וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה וגו' בסנהדרין ק"י אמר ר"ע כיום הזה מה היום אינו חוזר ומאיר כך וכו' והכוונה נראה דר"ל מעצמם לא יחזירו כמו בבית שני רק הקב"ה בעצמו יחזירם כמבואר במפרשים על סתירת הקרא נפלה לא תוסיף וביום ההוא אקום סוכת דוד הנופלת וע"ז קאמר הנסתרות לה' אלקינו נגד הזמן הגאולה אשר לבו לפימי'. לא גלי והנגלות הוא הזמן השני אשר הוא היום אם בקולו תשמעו הוא לעשות את כל דברי התורה הזאת או הכוונה כמו שכתב העקדה פ' ויחי שטעם שהסתיר הקב"ה הזמן הוא מטעם שיהי' הישראל מצפים כל יום ויחזרו בתשובה וע"ז קאמר הנסתרות לה' אלקינו הוא מהטעם והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה.

והי' כי יבואו וגו' והשבות אל לבבך וגו' יש לפרש עפ"י המדרש לעיל פ' בא במשל בזאב שחטא נגד הארי ושועל חלק בשרו ואכל הלב ואמר שאלמלא הי' לו לב לא הי' חטא כנגדו וכן הוא באמת דאין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות ואין לבו עמו עד שישוב ויתחרט אז ישוב אל לבו וכאלו לב חדש נברא בקרבו והיינו על חרטתו על העברה אבל לא נגמר התשובה כי התשובה חרטה ומעזיבה ווידוי וע"ז אמר אח"כ ושבת עד ה' אלקיך דהיינו עזיבה ולקמן קאמר ואתה תשוב ושמעת הוא נגד המעשה אשר ראוי שנעשה תשובת המשקל ונגד הדבר שחטא יתקן אותו דבר וע"ז אמר ואתה תשוב:

והי' כי יבואו עליך הדברים האלה הברכה והקללה והשבות אל לבבך וגו' ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו וגו' והרמב"ם בה' תשובה כתב שבדרך הבטחה נאמר שכבר הבטיח הקב"ה לישראל שבאחרית הימים יעשו ישראל תשובה וזה יגרום קיבוץ גליות, ונראה לבאר קצת ההמשך ואומר ג' דברים ראוי לעורר לנו לתשובה אחד הנשמה שנתן

השי"ת בו שהוא חלק אלקי ממעל ותשוקתה לעבוד את ה' ואיך אפשר שהורידה השי"ת מקדושתה ומעלין בקודש ולא מורידין כך צוה ה' והקב"ה עצמו משמר התורה כמו שדרשו חז"ל ושמרתם את משמרתי והיינו ע"י שאתם שמרתם לבלתי עשות מחוקות התועבות אני משמר את משמרתי והיינו ושמרתם את משמרתי ויש להמליץ ע"ז הקרא בפ' ויקרא נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' והרי הוי כמועל בקדשי שמים אם יעשה ע"י נפש הקודש ענין חטאים ודוד הע"ה אמר נפשי לה' משומרים לבוקר שומרים לבוקר שתשמור על התשובה דכסיל בחושך הולך ואין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות ודוד הע"ה בתהלים ק"ד אמר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' היינו כשיכירו ג"כ מן הארץ היינו ע"י שהארץ היא רצה ומשתנית ועל שם זה נקראת ארץ שאין להם קיום וידעו שהרשעים עוד אינם שאפי' בעודם חיים הם אינם אז ברכי נפשי את ה' ותשמח בביאתה לעולם ולזאת הללוי' שאז תהי' נשמה רוצית בבריאה ולא תהי' בבחינה שאמרו עלי' כל הנשמה על כל נשימה ונשימה תהלל ה' ואז תרצה בחיותה ועד"ז אפשר אמרו גדולה תשובה שמארכת שנותיו של אדם שנאמר ובשוב רשע וגו' עליהם יחי' והיינו כנ"ל שאז הנשמה תרצה בחיותה וימלא ה' רצונה ולכך התשובה מארכת ימים זה הערה מצד הנשמה, הב' הערה מצד השמיעה בשמענו את דברי התורה הזאת המזהרת ומדרכת ומלמדת לנו הטוב וקוראת אותנו לזה בשמענו דברים כאילו מפיל דורש ובשמענו את קול השופר ההולך זה חודש במחנה ישראל שבא לעורר לנו וללמדנו כי יום הדין קרוב לבוא זאת יעורר לנו לתשובה ואני מפרש בקהלת במקום המשפט שמה הרשע במקום הצדק שמה הרשע אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט אלקים ועל כל מעשה שם ע"ד שפי' הבינה לעיתים שמרו משפט ועשו צדקה שע"י הזכרת וידיעת הדין יעשו צדקה ואשרי שומרי משפט בלבבם ועושי צדקה בכל עת ואם אינו עושה כן אדרבה ע"י המשפט נתגדל חטאו אמנם עדיין אם לא הי' תשובה מועיל הי' תירוץ אבל כיון שתשובה מועיל והרי פתח לפניך נתגדל החטא אם לא ישוב והיינו דקאמר במקום המשפט שמה הרשע כנ"ל ע"י משפט ובמקום הצדק היינו תשובה שם הרשע אם לא ישוב ואמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט ע"ד שאמרו הילל מחייב עניים וכו' שמזה ניכר שאפשר כן והמדרש על פסוק נפש כי תחטא בפ' ויקרא מביא הה"ד במקום המשפט וגו' נראה דמפרש במקום המשפט במקום שיש שכל לשפוט מה לעשות זה הוא המגדיל חטא והיינו נפש כי תחטא וכל הגדול מחבירו וגו' לזה קורא לנו קול שופר ובת קול של השופר קורא לנו שובו בנים שובבים כנ"ל אבל גם המראית עין הוא השלישי קורא לנו לשוב בראותינו איך כל עניני

עוה"ז הם כלים והולכים ראוי לנו לשוב לה' שוב היום שמא תמות למחר ועד"ז אפשר שאמרו במדרש שסמוך לא תכלה פאת שדך בקצרך וגו' אוה"ע שהם מכלים הם כלים סמוך לזה בחודש השביעי יום תרועה והיינו כנ"ל שאע"ג שאדם קצר עינים לא תכלה פאת שדך ותראה לקנות בעוה"ז נצחיית וזה יגרום לך לבחור בטוב ולחשוב הפסד מצוה כנגד שכרה וע"ז יביא ה' במשפט בחודש השביעי ואלו ג' דברים ראוי לנו לעורר ועפ"י דברי מרן הגהמ"ח זצ"ל יש לכוון הגמ' שאמרו שיעור השופר טפח כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן שרמזו בדבריהם הקדושים לדברים הנ"ל דכבר כתב השל"ה הקדוש זצ"ל במסכת ר"ה תורה אור שלו בהצעה י"ד שהבעל תשובה נקרא בשם שופר ע"ש שצריך הבעל תשובה ליפות מעשיו ולשפרם עיי"ש והוא באמת היופי האמיתי כמה דתנן יפה שעה אחת דתשובה ומע"ט מכל חיי העוה"ז וע"כ נקרא האדם אשר מעשיו שפירן על שם שופר ולבוא מדרגת הלזו צריך שלשה דברים הנ"ל קודם שיהי' שיעורו טפח כדי שיאחזנו בידו כלומר שיהא בעיניו להיות אדם המעלה כזה דבר קטן כמו טפח שהוא מדה הקטנה ככתוב הנה טפחות נתת ימי כדי שיאחזנו בידו וברשותו כלומר שיבידו לעלות ולבוא ולהגיע לזה והיינו מכח התוה"ק שניתן לנו מה' לתבלין המלמדת לנו דרך הטוב וכדברי מרן זל"ל וגם יראה לכאן ולכאן על שרשו וסוף הוייהו דהיינו על נשמתו שהוא חלק אלקי ושאין להורידה מקדושתה ועל עניני גופו שהם דברים כלים ונפסדים ככל אשר כתב מרן זצ"ל וזה יראה לכאן ולכאן על נצחיות עניני נשמתו ועל עניני גופו הכלים והבן. ועד"ז יש לרמז עוד ויראה לכאן ולכאן שיראה גדולת בוראנו ית' אשר עמו מקור חיים ויראה שפלות עצמנו ויתעורר לשוב מפחד ה' ומהדר גאונו כמו שפי' בספרים הקדושים סומא באחת' מעיניו פטור מן הראיה שנאמר יראה כדרך שבא לראות כך בא לראות והיינו לראות גדולת השי"ת ולראות שפלות עצמו וכיה"ר ובעה"י יש לרמז עוד בזה בגמר' הנ"ל אולם אכ"מ]. אבל אם בכל זאת אינם שמים ללב קרא לנו ישעי' השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו וגו' נגד ג' הנ"ל:

והנה הדרך כשאדם מכיר חסרונו אז יראה לתקן ורוצה להיות טוב אלא דאינו מכיר והיצה"ר מעיור עינו ולכך אמר ישעי' השמן לב מעם וגו' שיעורר אותם ויגלה חסרונם אפשר שע"ז ישובו פן יראה בעיניו מדרגה אחר מדרגה וא"ש והיינו דקאמר כאן אחר הדברים האלה תשיב ב אל לבבך ותכיר חסרונך ועקשות ערפך [ע"י הברכות והקללות אשר באו עליך] שאע"ג שהשי"ת גילה לך ואמר לך כל זאת אפ"ה לא היית שומע ואז תשוב אל לבך ע"ד שאמר ישעי' ומבטיח השי"ת שאז ושבת עד ה' וגו' ומסיים כי המצוה

אינו רחוקה וגו' אדרבה קרובה בפיך ובלבבך ע"י התעוררת הנ"ל וה' יחזירנו בתשובה שלימה ונזכה לשנת גאולה וישועה וכל טוב בבי"א:

כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת ולא רחוקה וגו' לא בשמים הוא וגו' ולא מעבר לים הוא וגו' ולפי' הרמב"ן קאי המצוה הזאת על מצות תשובה וצריך ביאור מאי קמ"ל הקרא בזה וכבר כתבתי במקום אחר כמה פירושים וכעת נראה לי בעזה"י עפ"י מה שהבאתי במקום אחר דברי הפלאה לפרש בפ' נח לא אוסיף עוד לסכל את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו וגו' ופי' הפלאה שכבר נודע שיש בין כתות בני אדם יש חוטאין מחמת רוע מזגם או שהוא להוט אחר תאות העוה"ז לפי מזגו וטבעו ונהי שיש לאדם בחירה מ"מ קשה לו להכניע יצרו או שמזגו נוטה למידת רעות גאוה וכעס ואכזריות וכדומה ואלו וכיוצא בהם בא לו מהתמזגות הגוף והרכבתו בחלקי החומר ובא עיקר חטאו מהחומר ויש כת שני' שאין גופם נוטה ומתאוה לתאוה ולמדות רעות ואפ"ה חוטא מצד חסרון אמונה וידיעה ובאלו עיקר החטא מצד חלק נפשו ולא מחסרון חומרו והנפקא מיני' אם בא מחומר או בא מנפש יש לומר ב' נפקא מיני' אחד שהבא מחומר כובא דרובא מתמעט והולך ע"י הזקנה שאז התאוות מתמעטות וגם עניני המידות אם אמנם שהם אינם מתמעטים ע"י הזקנה הוא רואה הבל הבלים הכל הבל ואינה חשוב בעיניו להתגאות בעולם שאינו שלו או להתכעס עבורו וגם רואה עצמו קרוב לזמן שיתן דין וחשבון והמרחם ירחמו עליו והמעביר על מידותיו מעבירין ממנו כל פשעיו ואיך יתאמר משא"כ אם בא לו החטא מצד רוע אמונתו זה לא יתמעט ע"י זקנה שרשעים כאלו אפי' על פתחי של גיהנום אינם חוזרן שאין אלקים כל מזימותיו והיינו רשע דקרא בר"ש סדר שלנו שאומר בשרירות לבי אלך לא בתאוות לבי שנגד זה מודה שבאו הקללות לבטל התאוות שלא יחמוד ולכך בשמעו דברי האלה יאמר בשרירות לבי לפי מה שנראה לו בשכלו והלב מכונה הרבה פעמים לשכל ובאמת התאוות והחומר מעוור עיני שכלו להטותם להיות חפשי ולעשות מה שתאוותו חפץ ויש עוד נפקא מיני' ב' באם החטא בא מחומר יש לענוש האדמה בעבור האדם שהוא בא ממנה וגרמה לו וכעין שנאמר במדרש משל לבני אדם שמקללין עבור בן רשע השדים שינק מהם משא"כ אם בא החטא מנפשו למה יקללו ויענשו השדים או הארץ שלא גרמה זה, ובזה פי' הפלאה לא אוסיף עוד לקלל האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו ר"ל גרע בזקנתו יותר מנעוריו ועכ"ח שמרוע נפשו חטא דהיינו שמכח המבול נתמעט תאוותו וראה ה' שמצד התאווה אי אפשר שישחיתו כולי האי כמו במבול וא"כ אין ראוי לענוש האדמה מיהו דברי הפלאה א"ש לדור המבול שלא. קבלו התורה ולא העניש בדין שמים

אלא לפי מה שהחיוב לפי דעת האדם אבל כיון שקבלנו תורה מן השמים וגילה שהשכל נתעו"ר ע"י תאוות החומר ולעולם החומר גרמא בנזקין לעבירה וגרמא בדיני שמים חייב אפי' על החטא הבא מכח חסרון אמונה ראוי לעונש הארץ וזה כוונת הקרא בסדר שלנו שהרשע יאמר בשרירות לבי אלך כדלעיל לא בתאות לבו אלא בשרירות לשון אשורנו ולא עתר וע"ז יאמר דלא בא הקללות מטעם הנ"ל והפסוק העיד שבאמת למען ספות הרוה היינו חטא חסרון אמונה וידיעה שהם כשיכור שרואה מראות שאינם והם יתוספו לו ע"י הצמאה כדלעיל ולכך כשיאמרו הגוים על מה עשה ככה לארץ הזאת ישיבו על עזבם ברית אבותם וגו' והיינו כנ"ל שאצלינו גם הגרם חייב שאנו מצויים לשמור גם מזה:

והנה נגד ב' מיני החטאים הנ"ל נראה שמסיים כאן פ' התשובה שבין אם חטא בנפשו בחלק היותר חשוב דהיינו בחלק נשמתו בידועית כוזבת וחסרון אמונה וכמו שפי' הרמב"ם דהרהורי עבירה קשים מעבירה מצד שחוטא בחלק החשוב ויסבור שזה נפלאת ממנו מצד נשמתו ע"ז אמר שזה שקר שאין המניעה וחסרון אמונה בא לו משמים שאפי' מה שחוטא בחלק נשמתו הוא בא רק מכח גרמת החומר המעוור עיניו כדי להיות חפשי ועי"ז חוטא ומה טוב ומה נעים רמז שאמרו דורשי רשומות שאמרו מ'י יעל'ה לנ'ו השמימ'ה ר"ת מילה ואינו מובן מה ענינו לכאן ולהנ"ל מובן היטב שכבר אמרו הפשטנים דמצות מילה באחת מסגולתי' בא למעט התאוות כמו שכתב והאריך בעל העקדה גדולה מילה שדוחה את הנגעים ופעולה המעטת התאוה היא עולה ופועלת גם על חלק השמים היינו נשמתו היינו מי יעלה לנו השמימה ר"ת מילה יעלה השמים וע"י שמולים ומשברים ומכניעים החומר ממילא תהי' נשמתו נקי' וטובה ורעיוני לבו זכים וישרים והיינו אם חוטא בחלק הנפשי ואם חוטא בחלק החומרי לא יסבור שדווקא בימי זקנתו יעברו ממנו התאות שהם מכונים בשם ים שהמו גליו והיינו שבזקנה נקרא מעבר לים ויהי' זמן התשובה רחוקה עד סוף ימי חייו ונגד ב' דברים אלו אמר כאן אמנם במאי תיקל לנו ומי ינהל לנו על מי מנוחות לדרוך בדרך הטוב הוא כשנשים נגד עינינו שאין האדם יוכל לבכר את הדרך הטוב כי הוא פסול וקרוב אצל עצמו ואינו רואה נגעו ומומו אלא צריך שיטה אוזן לעשות מצות בוראנו ולעשות רצון אלקי חפצתי ולילך בתמימות עם ה' כאלו הי' תם ואינו מבין דרכו ועי"ז יקבל לעשות מצות התורה כאשר צוונו ה' אלקינו וגם צריך להרגיל עצמו ולהעמיד מעלות התורה והיראה וקבלתו ושהוא רוצה בטובו כמה פעמים נגד עיניו שצריך שידע חולשתו בדרך הטוב וצריך חיזוק וסעד לתומכו סעד ע"י מעשיו והרגלו וסעד מהשי"ת ועל זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא:

ובמדרש רבה פ' כי תבוא על קרא ויקרא משה אל כל ישראל וגו' ראיתם וגו' ושמרתם ועשיתם וג' הלכה אדם מישראל הקורא בתורה מאי שיקרא פחות מג' פסוקים וגו' עיי"ש וההמשך צריך ביאור, ונראה הנ"ל אמר שישראל מצד המסות הגדולות וזמן מרובה ארבעים שנה במדבר כדי לקבוע בהם יראת שמים יראו איך חלוש האדם וצריך להחזיק עצמו לדרך הטוב ותלתא זימנא הוי חזקה והיינו שלמד מכאן שאין הקורא ורוצה בדרך הטוב רשאי לפחות מג' פסוקים והרמז עוד על ג' הקדמות הנ"ל אחד שיהי' חלוש ותם בעיניו מצד שהיצר והתאוה מעוורו והשני, לקבל לעצמו לעשות ככל התורה הזאת שהיא חייו וטובו והשלישי להרגיל עצמו בטוב ואפי' יעשה כל זאת עדיין צריך סייעתא דשמיא ועזר מה' ובזה אני מפרש. שם עוד מדרש רבה על הקרא הנ"ל אמר הה"ד בני אם תיקח אמרי מצותי תצפון אתך אמר הקב"ה לישראל אם תיקח אמרי אז תהי' בני משל לבן מלך שאמר סיימני בעולם שידעו שאני בנך אמר לי' לבוש מלבושי ופורפרי דילי וידעו כולם שאתה בני והיינו עפ"י האמור שאם האדם משתדל לילך בדרכי ה' עפ"י ג' הקדמות הנ"ל ואז הוא כשליח ה' והעושה מעשיו ואז יסעייהו הקב"ה ויבנהו בדרך הטוב ויהי' כבן ה' והיינו דקאמר אם תיקח אמרי ומצותי תצפון אתך היינו ג' הקדמות הנ"ל ותראה שהדבר צפון אצליך ואינו רואה. אז תהי' בני ויסייע ה' לך והיינו שאמר המדרש הנ"ל בפ' כי תביא על קרא דויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם היעודים העתידים לבוא עליהם הה"ד אם תיקח אמרי ומצותי תצפון אתך ר"ל שאז יסיימו בעולם אם ילבישו פורפירא דילי' וישימו עטרה דילי' היינו שיעסקו בתורה ובמצות ר"ל שאע"ג שיעסקו בתורה ויהי' חכמים מחוכמים אפ"ה יעסקו במצות לקיים מצות בוראם אז ידעו וישמעו ויבינו ויסייע ה' ויהי'. ניכר שהם בני ה' וע"ד שאמר הנביא עטרת תפארת ביד ה' מי שידו יד ה' ועושה בידו רצון בוראו הוא עטרת תפארת וצניף מלוכה בכף אלקיך ר"ל ע"י שיצנוף הרבה פעמים וירגול ויקשור ויכוף עצמו ועי"ז יהי' צניף מלוכה בכף אלקיך באם יכוף ויכבוש יצרי וזה כוונת הקרא הנ"ל כי המצוה הזאת מצות התשובה לא נפלאת היא ממך מצד נשמתך היינו נגד חטאים שהם עם נשמתו ולא רחוקה היא לומר שימתין עד ימי הזקנה כדלעיל וע"ז מקיים כי קרוב אליך הדבר והיינו שאדם קרוב אצל עצמו ולכך אינו רואה נגעו והיינו נגד חלק הנשמה וגם נגד התאוות ג"כ קרוב לא לימי הזקנה אלא קרוב לך להכיר חסרון עניני עוה"ז והתאות רק שצריך להרגיל עצמו כדלעיל בפיך הקבלה ובלבבך לעשותו:

והנה תשובה זמנה בכל עת ובכל יום ויום בת קול יוצא שובו בנים שובבים אלא שבתשובה מאהבה העונות נעשו לו כזכיות ועי"ז נתהפכין לו ימים שחטא בהן שהי'

כאלו לא הי' נעשה ונתהפכו לו כזכיות ועד"ז פירשו שגדולה תשובה שמארכת לו ימיו ושנותיו שע"י תשובה מאהבה וכעשו מהחטאי' זכיות נתרבו לו ימים וזה שמסיים הקרא בסדר שלנו ראה אנכי נותן לפניכם בכל עת וכל שעה החיים והמות ואם תשוב מאהבה ללכת בכל דרכיו וגו' ועי"ז וחית ורבית שהאריך ימים וגם יתרבו לך ימי חפץ שימים שהי' כלא הי' ישובו עתה למנין ימיך וגו' ועפ"ז יש לפרש המדרש שהובא בתוצאות חיים כאן ששואל במדרש הקורא בתורה כיצד יברך והשיב שיברך לפניו ולאחריו דהיינו שע"י עסק שהוא עוסק עתה אפשר שיזכה שגם ימיו הראשונים יתהפכו לטובה או הכוונה לפניו בין בתחילת ימיו מקרא דלמדני חוקיך ובין בסוף ימיו מקרא דזאת הברכה לעולם והתשובה חשובה וה' ידריכנו בדרך הטוב לשוב באמת ובנ"ג בבי"א:

כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה לא בשמים וגו, לא מעבר לים וגו' כי קרוב אליך הדבר בפיך ולבבך לעשותו וחז"ל אמרו לא בשמים איני מצוי' באיסטרלגין וגו' ולא מעבר לים אינה מצוי' בתגרים ולפ"ז קשה אדרבה וסיים הקרא כי קרוב אליך הדבר משמע בהיפך ונראה לבאר בעזה"י וראשונה אמרתי לבאר על מה עשה ה' ככה לארץ ההוא לענוש אותה בגפרית ומלח שרפה כל ארצה ומה מידה כנגד מידה הוא נגד איש אשר לבבו פונה מה' ואומר בשרירות לבו ילך, ונראה בעזה"י ואמרתי לבאר דברי המדרש פ' בראשית כשרצה הקב"ה לברוא את העולם נעשה מלאכי השרת כיתות כיתות חסד אמר יברא שכולו מלא חסדים וכן צדק אמר יברא שכולו מלא צדקות ואמת אמר אל יברא שכולו מלא שקרים וכן שלום אמר אל יברא שכולו מלא מחלוקת מה עשה הקב"ה השליך אמת ארצה וברא את האדם א"ל מה אתה מבזה תכסיס שלך א"ל הקב"ה תעלה אמת מן הארץ וגו' וצריך ביאור ונראה ביאורו בעזה"י הבר ישראל צריך שיהי' חזק ואמיץ באמונתו ויהי' קשה עורף נגד המסיתים והמדיחים אשר מהם רוצים להכריח את ישראל בכלי יוצר ומהם מסיתים בכל לשון וכנאמר כל כלי יוצר עלין לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי וגו' ועל כל פנים מידת קשה עורף שיש לישראל הוא שעמדה לאבותינו ולנו לקום נגד הרוצים לאבד שם ישראל ואם אמנם זו מידה רעה להיות קשה עורף מ"מ הוא מוכרחת וטובה לישראל וכמו שפי' המעשה ה' ואינך מפרשים שלכך כתיב ילך נא ה' בקרבינו כי עם קשה עורף הוא היינו למעלה או יהודי או צלוב וגו' כיון שיתברר אצל ישראל האמת ע"י שילך ה' בקרבינו וכן הבטיח הקב"ה ליעקב אבינו והי' זרעך כעפר הארץ לפי המדרש אמר שדומה ישראל לעפר מה עפר דשין וכותשין עלי' ועפר עומד עפר וגם ע"ד יותר שאפי' אם רוצים לשנות עפר לדברים אחרים בחכמת הכימיא אין יכולין ועפר נשאר עפר וע"ז הבטיח השי"ת

ליעקב אבינו והי' זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה ע"י שיהי' בה מידת הקשה עורף הנמשל לעפר עי"ז יוכל לפרץ ימה וקדמה וא"ש וזה איכ"ל כוונת המדרש כבר נתגלה למלאכים אלו שיגלה ה' האמת לאומה הישראלית ולצדיקים שיעמדו וכמו שאמר במדרש תהלים א' שגילה ה' להם שצדיקים יעמדו מפניו ואפ"ה הסכימו שלא יברא כיון שכולו ור"ל רובו מלא שקרים איך יעמוד מעט מן האמת נגד הרוב השקר וכמו שהמליצו חז"ל לענין דבר אחר איך שה אחת יוכל להתקיים בין שבעים זאבים אמנם הקב"ה נתן רפואה למכה מלבד השגחה למעלה מן הטבע נתן הקב"ה בטבע ישראל להיות קשה עורף כנ"ל ועי"ז יוכל האמת להתקיים בהם וע"ז המליצו חז"ל שהשליך האמת ארצה היינו כנ"ל דהארץ והעפר יש לה טבע קשה עורף והיינו שנתן האמת באומה שהוא דוגמת הארץ כדלעיל ויש בהם עזות וקושי ועי"ז יעמדו נגד כל הרוצים להעביר האמת מן הארץ והיינו שהמליצו חז"ל שהשליך המאת ארצה ואמרו מלאכי השרת מה אתה מבזה תכסיס שלך ר"ל האמת שהוא חותמו של הקב"ה מה אתה מבזה ליתן אותו בתוך עם בעלי מידה רעה של קשה עורף שזו מדה רעה ובזיון לאמת לדור בם וע"ז השיב הרב"ה שעי"ז תעלה אמת מן הארץ שע"י שילחמו את האמת והוא עומד על עמדו במידת העזות הנ"ל עי"ז תעלה אמת מן הארץ ויתרבה הדעת ומלאה הארץ דיעה את ה' ולא יצטרף למידת הקשה עורף ויתוקן הכל וא"ש, ועפ"י הקדמה הנ"ל מובן במה שאמר בפ' הזאת על אותו איש שאמר שלום יהי' לי כי בשרירות לבי אלך וגוי ונאמר עליו בסוף העונש שגפרית ומלח שרפה כל ארצה ושהגוים ישאלו ע"ז וישיבו על אשר עזבו ברית אבותם וגו' ועפ"י הנ"ל מובן שהרשע ההוא יאמר בהיפך שאין ראוי להיות קשה אלא אדרבה ישים שלום בינו ובין המתנגדים לתורת אמת וילך לפי מראות עיניו וזה הריסת שורש דת ישראל שיסודו להיות קשה עורף ולא ילך בתר עיניו וכיון שמאס להיות מן והי' זרעך כעפר הארץ לכך והי' מידה כנגד מידה והי' הארץ נענש וגפרית שרפה כל ארצה והגוים אשר יתמהו ע"ז כי לעיניהם אדרבה גם הם יסכימו שאין ראוי להיות קשה עורף ע"ז תשיב כי עזב את ברית אלקי אבותיו שזה העזות הוא שגרם שבחר בנו יותר וכרת אתנו יותר מעם אחרים.

ואם אמנם שמידה זאת צריכה לישראל היינו נגד הפושעים והאפקורסים אבל לענין לשמוע מחכמים תלמידיהם וממלמדים אותם הטוב אדרבה שורש כל הטוב הוא לשמוע שאין אדם רואה נגעי עצמו וע"כ אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין וע"ז נאמר שמעו ותחי נפשיכם והכל תלוי בשמיעה וגם שכבר תיקן הקב"ה רפואה קודם למכה דאע"ג שאנחנו קשה עורף מ"מ כבר הטביע הקב"ה בנפשינו שורש התורה וכל הנשמות

הקושי' היו שרשן על הר סיני וקודם שבא הנשמה בגוף אמרינן בנידה מלמדין אותה כל התורה כולה ומשביעין אותה תהי' צדיק ולא תהי' רשע וגו' ואע"ג כיון שבאתה לגוף הכל נשכח מ"מ הי' תכלית לזה כמו שאנו רואין כל הדבר שדלק כבר פעם אחד הוא מקבל אור יותר במהרה ודולק מיד שכבר נשאר בו הכנה זו כך ע"י הלימוד ההוא כבר נשאר בו הכנה זו לקבל במהרה וגם אמרו בספרים שיש לנשמה ג"כ כעין רמ"ח אברים ושס"ה גידים אשר מכוונים כנגד עשה ול"ת אעו"ג שהנשמ' הוא רוחני ואינה מחוברת מ"מ יש בה בחינות שונות ועכ"פ כל אלו דברים מקילים את השמיעה דלעולם מין במינו חוזר וניער ואיו אהבה אלא בדומין והיינו דקאמר ותחי נפשיכם שעי"ז היא חוזר לחיותה שכבר הי' פה וזה ג"כ שאמר בפ' הזו ללמדנו זאת שאמר הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו לבנינו עד עולם לעשות כל דברי התורה הזאת והכוונה כנ"ל שע"י שהנסתרות שלנו לה' כדלעיל שכבר קיבלה ולמדה עי"ז והנגלות לנו ולכנינו עד עולם אפי' חטא ונשתקע בחטא אפשר לו לחזור ולעשות את כל דברי התורה ופי' הנסתר ת הוא הנשמה והאברים שלה כבר הם מתוקנים ומוטבעים לה' כל דלהו והנגלות כלומר עי"ז גם הנגלות הם הגוף ושלי המעשה שלו כולם עומדים הכן לעשות את כל דברי וכו']:

והנה עוד מצד אחר הוקל עלינו שמירת התורה שכבר הבטיח השי"ת שהבא לטהר מסייעין לו ופתחו לי כפתח קטן ואני אפתח לכם כפתח אולם נאמר ובמדרש פ' ואתחנן אמרו ודייקו על קרא דמי גוי גדול תשר לו אלקים קרובים אליו לא נאמר שהישראל קרובים לו אלא הקב"ה קרוב אליהם שהוא מקרב עצמו להם ומיקל ומסייע להם ועי"ז אין מונע לאדם ארי' אם בדרך הטבע קשה מצד אומנתו או מצד טבען שנולד במזג רע ועל דרך שהמליצו חז"ל. לא בשמים היא אינה מצוי' באסטרגין וגו' דהיינו המאמינים שהמזלות כוחם על האדם ואינו יכול לשנות טבעו ולא מעבר לים אינה מצוי' בתגרין שרוב המסחר והטרחא מונע אותם מעבודה וגם בשני אלו העכובים אין בהם עיכוב וכעין שכתב החובת לבבות סוף שער התשובה דאע"ג דאמרו חז"ל דיש דברים המעכבים את התשובה כעין מחטיא אחרים או הוליד ממזר או גזל ואינו יודע למי אפ"ה אם עושה תשובה באמת הקב"ה מסייע לו ומקרב לו הדרך וגורם שגם האחרים יעשו תשובה והממזר מת והנגזל מקבל טובה מן הגזלן וכיוצא בהם ע"ש ונגד אלו ג' העכובים נר' דאמר קרא דכל המצוה הזאת לא נפלאת היא ממך ר"ל שכבר היא נטועה וטבועה בנפשך כמו שכתבתי לעיל ועי"ז ולא רחוקה הוא מחמת תאות עוה"ז ושוב אמר ולא בשמים הוא נראה דהאי קאי על ולא רחוקה הוא ר"ל שאין ג"ב ריחוק מכח השמים דהיינו שנולד במזל רע הם ימשיכו לאחד מן הקצוות אע"ג שבאמת יש סברא לומר

שמשם בא ריחוק לפעמים ומזה למד שמואל שאינו מצוין באסטרגין והיינו התולין מעמדם במזלות השמים וע"ז השיגו על שמואל שג"כ האמין במזלות שיש להם כח לפעול באדם וע"ז השיב שאינו רואה בהם אלא בשעה שפנוי מה"ת והיינו שאינו מאמין שיש להם כח אלא במי שמפנה לבו מדברי תורה ואינו רוצה לשמוע את דברי התורה הזאת אז מוקשה על מקצת אנשים יותר מלאחר אבל הרוצה לילך בדרך הישר בוודאי יש לו בחירה כנלענ"ד כוונת הגמרא סוף שבת והובא במדרש כאן, עכ"פ הקרא נקטא דבר שיש סברא לומר שזה מרחיקו ולכך נקנו לשון לאמור מי יעלה ושוב אמר וגם לא היא רחוקה מצד עיכוב הג' מעבר לים הוא מצד המיטרד בסחורה וביאר הטעם כי קרוב אליך הדבר ר"ל שהדבר הוא תעמוד ותקרב עצמה לך שהקב"ה מסייע לך אם באמת בפיך ובלבבך לעשותו כמ"ש בשם החובת לבבות לענין דברים המעכבים את התשובה ה"נ הקב"ה יקריב אליך הדברים ויסייע לך כדי ויהי' בידך לקיים כנלע"ד כוונת הקרא בעזה"י:

אמנם צריך האדם שיכין עצמו לטוב וישתדל בכל עוז לעשות כל מה שבכוחו דלעולם דבר חשוב בעי הכנה וכעין שנאמר בשבת והכינו את אשר יביאו ועי"ז והי' משנה וכן כל דבר חשוב בעי הכנה וכ"ש ר"ה ויהכ"פ הבא לקראתינו בעי הכנה לא האכילה והשתי' שבין נאסר לגמרי ואפי' ר"ה לדעת קצת פוסקים אין מצוה באכילה וגם לדעת המתירין מ"מ אין להרבות באכילה מ"מ בעי"ל הכנה והזמנה למזון הנפש תשובה ומעש"ט ושוא ין בה' חג למ"ד וכ"ש בהלכות יר"ה ויהכ"פ ורק מחוסר ידיעה גדולת וקדושת ימים קדושים הבאים לקראתינו מהעצלין להכין עצמו להם שמצד קדושתם הם נעלה בקודש וכמו דבר מורחק אפי' הוא גדול נראה לנו ע"י הרוחק לקטן כך מעלות וקדושת הימים אלו מצד שאנו מרוחקים מהם לא נראה לנו קדושתם ועד"ז המלצתי דברי המדרש בפ' ואתחנן שאמרו מלאכי השרת אימת ר"ה ויוהכ"פ והשיב השי"ת אני ואתם נלך לבית דין שלמטה שנאמר כי מי גוי וגו' אשר אלקים קרובים אליו וגו' עיי"ש והביאור עפ"י הנ"ל שהמלאכים שואלים אימתי יוהכ"פ שאינם מרגישים שיש הכנות בישראל עבור ימים קדושים ותמהו וכי נדחה הר"ת ויוהכ"פ והשיב השי"ת שהטעם שאינם מרגישים כל כך הואיל והם למטה ואינם רואים מחמת רחוקם וה' ברחמיו אמר שאני ואתם נקרב עצמינו להם כדי שיראו בגאון ה' ועכ"פ עכשיו שכבר קרוב הזמן לנו ראוי שנעיר ונשים על לבנו ונכין לקראת בואנו לפני ה' ועיקר הכנה בתפילה ואפי' באברהם אבינו קודם שהתפלל על סדום כתיב ויגש אברהם ופרש"י הגשם לתפילה ולפיוס ולמלחמה כמו שמביא רש"י הפסוקים והיינו שהאדם צריך לקרב עצמו למקום ע"י מעשיו ודיעותיו והיינו הגשה

שיפלל בעצמן על רחוקו מה' וישים אל לבו לפני מי הוא רוצה לעמוד ומדרגתו היינו לשון פילל ולשפוט ע"ש ועי"ז יגש לפייס וצריך ללחום נגד דברים המבטלים וה"נ מצינו באהרן הכהן כשהי' צריך להקרב בראשונה הי' בוש ויראה לגשת ואמר לו משה רבינו למה אתה בוש קרב אל המזבח ועשה חטאתך, ונראה עפ"י הנ"ל שהוא ירא מצד הנ"ל ואמר לו משה קרב אל המזבח שהוא עצמו יקרב את עצמו שיהי' הוא דמי' למזבח וכמו שאמרו חסידים הראשונים הי' שוהים שעה אחת עד שהיו קרובים למקום וכך אמר משה ואז שפיר תוכל לעשות חטאתך ועולתך ולכך נקרא הבעל תפילה עובר לפני התיבה שקודם שירד יעביר לפניו הדברים והתיבות וגם נקרא יורד לפני התיבה שאם ישים ויעבור לנגד עיניו נגד מי הוא עומד ועל מי הוא מתפלל ומי הוא אז ירד ויכנע לבו שהי' כאילו לא הי' ואז קרוב ה' לנשברי לב והוא הגורם לעקרי התשוב' ועי"ז ישמע ה' התפילה ובא לציון גואל בבי"א

פרשת וילך

ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באוהל מועד ואצונו ובמדרש אמר משה לפני הקב"ה בהן קלסתיך ובהן גוזר עלי מיתה א"ל והלא אמרת והן לא יאמינו לי עיי"ש, ועוד האריך במדרש במלילתו אבל תוכן כוונתו הוא הנ"ל וצריך ביאור, והנלענ"ד בעזה"י לפרש כל אשר בעולם חלקו לג' חלקים דברים הקיימין רק במין וחלק הג' הקיימים לפעמים באיש ולפעמים רק במין והוא, השמים וכל צבאם קיימים באיש הארץ וכל אשר בה קיים רק במין מלבד האדם הוא חלק ג' שמורכב משמים וארץ חזיותו וקיומו תלוי לפי המפעל ולזה אם יזכה יקוים באיש ואם יפנה לחלק הארן אז יתבטל הכל לפי מדרגת מעשיו אם מעט או הרבה יזכה או ירשיע ולפעמים האדם על פי מעשיו לא בלבד שזוכה להיות קיים נשמתו או גופו לאחר התחי' באושר הנצחיי אלא גם עתה בעוה"ז הוא זוכה להשארה נצחיית ואינו עובר כלל מן העולם אם עושה פעולות טובות הקיימים המזכה רבים שזכות הרבים תלוי בו ואינו עובר כלל מן העולם אמנם האדם הוא חלוש בטבעו ואינו יכול לעמוד נגד רוע יצר חלק הגופניי ולזאת עשה השי"ת חסד ונתן לנו תורה ומצות לעמוד נגד רוע יצר ולחזק הנשמה למען יזכה להיות דבוק בנשמתו וברצונה ועיקר העבודה הוא אהבת השי"ת כנאמר ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך וגו' ובזה יזכה לכל הדברים טובים דמה הוא חנון וילך בדרכיו וגו' ולהחזיק האהבת ה' צוה ה' לנו תפילין ומזוזה בתפילין של ראש יכניע נפשו לנשמתו השרוי במוח לאהוב עמה השם ב"ה ובתפילין של יד יכניע לבבו לאהוב בכל לבבך ובמזוזה ימסור כל מאודו להשי"ת וזהו ובכל מאודך ועי"ז יזכה להיות קיים באיש

אפי' ברבות הטובה ויהי' בארץ ישראל איש תחת גפנו וגו' אפ"ה קדושת המצוה אם יקיים אותה כראוי בלב ונפש ידבק בהשי"ת ויאהוב אותו וילך בדרכיו ויזכה להתקיים בו הפסיק ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום וזה איכ"ל פי' הקרא של למען ירבו דכתיב לאחר תפילין ומזוזה שעי"ז יזכה שיתרבו ימיהם אפי' בא"י ברבות הטובה אפ"ה יחי' כימי השמים על הארץ היינו ימי האושר והנצחיי שהם ימי השמים יהיו גם בארץ ועי"ז יתרבו ויהי' קיימים באיש וזה, ח"ק אדם מה' עפ"י תורתינו הקדושה ואם שאר כל אדם אפשר לזכות בזה כ"ש האיש משה רבינו ע"ה אשר לא קם עוד כמוהו זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו ולא שייך עליו שם מיתה אלא בדרך העברה בעלמא וכמו שדרשו חז"ל על פסוק וימת שם משה בגז"ש אויהי שם עם ה' שעודנו עומד ומשמש וכן הוא בוודאי עומד ומשמש בשימוש כל ישראל יש לו חלק והמיתה הי' רק העברה מן העוה"ז לפי ראות העין וא"כ זה שייך אצל ישראל כנאמר שם וימת שם משה היינו למטה אצל ישראל אבל השי"ת שאמר הן קרבו ימיך למות זה נתקשה למשה:

אמנם האמת לזה בוודאי אם כל ישראל בכל העתות עובדי ה' מחזיקים בתורת משה רבינו ע"ה בוודאי לא הי' רואי' לגזור עליו שם מיתה מטעם הנ"ל דזכה וזיכה. את הרבים זכות הרבים תלוי בו ועדיין עומד ומשמש אבל כבר מצינו דורות שעבדו ישראל ע"ז וכל העע"ז כאלו עובר כל התורה כולה וכמו שאמר לו השי"ת הנך שוכב עם אבותיך וקם העם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ וא"כ בעתות כאלה מת משה רבינו ע"ה ועוד אפי' בדורות המתוקנים לולי שהקים ה' רועים נביאים אחרי משה רבינו ע"ה שקרבו ישראל לאביהם שבשמים וחזקו ואמצו תורת מרע"ה וגם אחרי שפסק' הנבואה לולי הקים השי"ת בכל דור ודור חכמים ומנהיגים לא הי' קיום לישראל ולתורתינו הקדושה ולכך אמר השי"ת למרע"ה הן קרבו ימיך למות ר"ל בעת נסיעתך מן העולם הואיל ויצר לב האדם רע מנעוריו הסכנה גדולה וקרוב שימיך ימותו לולי תקרא נביא אחד אחריך ולזאת קרא אה יהושע ועי"ז התיצבו שניכם לאוהל ויהי' קיום לשניכם ותהי' חי וקיים ודברים האלו רמזו חז"ל במליצותם במדרש כדרכם דהנה לשון הן או הנה הוא לקריאה ולהתעוררת לרבים שיראו ויתעוררו בדבר אם הוא דבר נאמר לרבים ואם נאמר ליחיד הוא לקריאה ולהתעוררת לאותו יחיד ולכך אמר משה רבינו ע"ה למעלה לישראל הן לה' אלקיך השמים שיתעוררו בדבר ויראו מעצם השמים מחכמת מעשה ה' כנאמר השמים מספרים כבוד ה' אמנם זה בכל האוה"ע וקודם מ"ת אבל ע"י ניסים ונפלאו' שעשה השי"ת לנוי אין הדבר נודע לנו רק מדרך החכמה והידיעה אלא ע"י ניסים ניכר ונודע

שהכל ביד ה' ולזה התעורר אותם וקרא רבים לעבודת השי"ת וא"כ זה שאמר מרע"ה בהן קלסתיך:

ובמדרש יש עוד בהן קלסתיך בתוך ס' רבוא מקדישי שמך והיינו כנ"ל והן אתה גוזר עליו שם מיתה ולא על הפירוד מן העולם שלמטה כיון אלא איך שייך אצלך לומר עלי לשון מיתה כיון שראוי שזכות הרבים תלוי בי וע"ז התשובה הלא אמרת והן לא יאמינו לי ומה מועיל שאתה קלסתה כיון שהן אינם שומעין ולכך אין תקנה כי אם קרא ל הושע וכדלעיל וא"ש ונכון מאוד ולזאת גם אנו שלוחי דהשי"ת לקרוא רבים לעבודת השי"ת ולהוכיח ולהשיב רבים מעון. אמנם יש עוד כוונה אחרת במה שצווה השי"ת שדווקא מרע"ה יקרא ליהושע להורות לנו כי התור' נגמרה ע"י מרע"ה ואין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה והנביא הראשון אשר בא אחרי משה רבע"ה יהושע הוא הי' רק שליח מרע"ה לקיים הנאמר והניתן על ידו ולכך אמר לעיל בפ' ראה נביא כמוני יקום לך ה' שיהי' שלוחך ושלוחך כמותך ולזה אין הנביא רשאי לחדש דבר או לבטל דבר ולכך קרא ה' לשניהם לאוהל להורות ע"ז בא שיהושיע וכל הנביאים הבאים אחריו לא באו אלא למלאות ולהשלים שליחות משה רבינו ע"ה ולזאת אי אפשר לשום נביא לבטל דבריו וע"ז כיון בפ"א דאבות משה קיבל תורה מסיני ר"ל כל התורה אשר ראוי לאדם הכל קיבל ומעתה לא בשמים הוא ודאי ראי' שמסרה ליהושיע ולכך נקרא משה רבינו ע"ה מחוקק ולכך לא קם נביא עוד בישראל כמשה:

ויצו משה אותם לאמור מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלקיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלקיכם כל הימים וגו' ויש בפסוקים אלו הרבה דקדוקים והגדול יותר מאי ענין הקהל לשמיטה ובחג הסוכות ועי' בעקידה, ונראה בעזה"י דראוי לנו להתבונן השי"ת הקיל לנו את שמירת התורה והמצות ביה שיער והבטיח לנו שכר גשמיי על התורה והמצוות למען גם הגוף והיצר לב האדם המשתוקק לחמדת העוה"ז יסכים לעשותם ולעשות שלום בין הגוף והנשמה אע"ג שזה לכאורה הירדת קדושת התורה והמצות לעשותם למען חמדת העולם אפ"ה מאהבת ה' לישראל ובחסדו הגדול ביאר זה בקרא והתיר לנו זאת כנאמר ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה לטוב לנו כל הימים ולחיותנו כיום הזה ואני מפרש בזה המשנה באבות פ"ה חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה היינו התורה להיות כלי לחמדת עוה"ז ומי שמכיר

יותר חשובות ומעלות בקדושת התורה שבה נברא העולם יהי' חיבה יתירה נודעת להם יותר שניתן להם כלי חמדה שבה נברא העולם ע"י קדושתה ובוודאי השי"ת עשה זאת כי הוא יודע חולשת העולם וגודל יצרם אבל האדם צריך להשתדל שלא יעשה זה עבור שכר וחמדת העולם ואני מפרש בזה מה שאמרו חז"ל בפסחים פרק מקום שנהגו שאמרו אנשי כה"ג כשתקנו לקרות ק"ש אמרו איך נעבד אם נאמר ברוך שכמל"ו לא אמר משה לא נאמר הא אמרו יעקב וגו' משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער הביאו אותו בחשאי וגו' והביאור כראה עפ"י הנ"ל שבשבח ברוך שכמל"ו מבואר הא דלעיל דהעוה"ז נקרא בשם עולם והעוה"ב נקרא בשם עד ושם כבוד מלכותו הוא קבלת עול מלכות שמים ושמו הנקרא עלינו כנאמר כל הנקרא בשמי וזה הוא ברוך זה הוא מקור הברכות לעולם היינו עוה"ז ועד ולעולמי עד והיינו דבשמע ישראל אנו מקבלין עלינו את השם ב"ה והיינו אלקינו שאנו מקבלים אותי למלכנו הוא שופטינו הוא מחוקקינו הוא מלכנו ואנו רוצים ומקבלים לשמוע בקולו ורק הוא הוא ובלעדו אין כלום והוא ה' אחד וע"ז שוב אנו אומרים בשכמל"ו דשמו שקבלני הוא ברוך ומבורך לעולם הזה ולעולמי עד וזה שהשכילו חז"ל במשל הנ"ל אמרו תאמר יש לה גנאי כאילו אין אנו משיגין ויודעים לקבל עול מלכות שמים למען שהיא עילת כל העילות וגו' תיקנו לאומרי בחשאי:

וזה נראה לפרש מקצת מענין הפרשה שהתחלנו בו לעיל וזה שאמר הקרא בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלקיך שרוכם יבואו בשלש רגלים ובחג האסיף להראות את עצמם לפני ה' כאלו יאמרו עבדיך אנחנו במה שעשית עמנו ויבואו לפניו על דרך קבלת עול מלכותו ולבקש על העתיד לקבל מאת פניי השפעתו וברכתו אז תקרא את התורה הזאת באזניהם כאילו זה הוא התשובה תרצו לקבל השפע תלמדו תורת ה' ותקיימו את דברי' היינו באזניהם שיקבלו אותה וישמרו את מצותי' ובזה יקבלו השפע ולזאת קיבלו חז"ל כמו שהביא רש"י שהמלך ישראל הי' קורא מתחילת אלה הדברים וגו' לומר שהמצות האלה יש בו קיום מלכותו וארצו ומצוה איתם זה בכפלים דבחסד יכון כסאו ועל המלך לראות בטובת ארצו ונחלתו ואתם רבותי הנה נבוא לפני השי"ת לבקש עלינו ועל חיותינו וצרכינו ונאמר לך אני הושיעני כי פקודיך דרשתי גם עלינו להשיב לעצמנו לקבל עלינו ללמוד תורת ה' ואין אדם נקי מזה המצוה בין בחור בין זקן בין בריא בין חלוש מחוייב ללמוד תורה לפי כוחו כי אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד ולזאת תחברו לחברה שלומדים שם ש"ס ומשניות ובפרט בשבת קודש שתלכו ללמוד כי שבת הוא מיועד ללמוד כמו שאמר במדרש כבר תקנתי שבת וי"ט וגו' וגם שבת עצמו מעשיר

ותלמדו לבניכם כנאמר כי לא דבר רק הוא מכם הוא חייכם ועל דרך שפי' מרן הגאון בעל חת"ס זצ"ל על קרא והותירך ה' לטובה בפרי בטנך וגו' עפ"י דברי הרמב"ם שכתב לבנו אשרי מי שחתם ימיו במהרה והשיג תכליתו אמנם זה שייך אם אינו מתעסק על השלמת אחרים ובניו אחריו דאז כל שמאריך ימים טוב לו וזה שאמר כי לא דבר ריק הוא מכם כי הוא חייכם ובכלל בניכם לאו דווקא בניו עצמו אלא הכוונה על בני ישראל וחייבים אנו ג"כ להשתדל שילמדו בני עניים לסייע לחברא דת"ת אמנם הקב"ה חס על כבוד ישראל שצריכין אנו לחוס על כבוד חברינו ק"ו שלא להתכבד בקלון חברו וה' חס על כבוד ישראל טובא וכבר אמרנו שזה שצריך לפתות לשמור ולעשות ע"י חמדת עוה"ז זה גנאי וראוי לאמור בחשאי לזה אמר מיד בפסוק שלאחריו הקהל את העם אנשים ונשים וטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו וגו' והיינו כנ"ל שכיוון שיהי' כאן כולם כיון דכולם צריכין לשמוע ובקטנים כך דרך הלימוד להתחיל עמהם לדבר על לבם בדבר שהם מבינים שהקטן עדיין אינו מבין וצריך אביו שידבר על לבו שיעשה לו מלביש יפה וכיוצא:

ובזה נראה לפרש דברי חז"ל בחגיגה שדרש ר"א אנשים באים ללמוד נשים באו לשמוע טף למה באו כדי ליתן שכר למביאיהם ונראה דקו' ר"א הוא עפ"י דברי החובת הלבבות שמביא בשער.. במעשה בחסיד אחד שבא לעיר אחת ולא ראה אלא אנשים בלא נשים וטף ושאל ע"ז והשיבו שיש להם מקוה מיוחד בכפר בפ"ע למען לא יטרדו אותם שהטף טורד והיינו דפריך כיון דאנשים באו ללמוד טף הטורדים למה באו וע"ז שפיר השיבו כמו שתרצתי כדי ליתן שכר למביאיהם ושלא יהי' זה לגנאי וע"י טף יוכלו לתלות שבשבילן שהם קטנים ואין להם עדיין שכל להבין האמת על אמתו וחנוך לנער עפ"י דרכו ומזה יש ללמוד איך יהדר האדם לעשות באופן שלא יהי' טרדות לו ולחוס על כבוד בה"כ ומקום התפילה ועל כבוד הבריות ומזה נוכל ג"כ ללמוד איך חיוב עלינו להזהר בכבוד המלכות ושרים ויועצים וכל שרי המדינה יר"ה זאת האמונה שהכל בזכות התורה והמצות ושהתורה מן השמים הוא תעיד מצות השמיטה כמ"ש אברבנאל שהשי"ת אמר בפ' בהר וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וגו' וצויתי את ברכתי ועשתה לשלש השנים וזה נגד טבע העולם שהשדות כל שנזרעים איזה שנים זה אח"ז הוחלש כוחם ואינם עושים רק מעט והשי"ת אמר ויהי שעשה השדה לאחר שהוחלש כוחה לשלש שנים זה אות ומופת שאין להטובע שליטה על ישראל וכי ישר דבר ה' וכל מעשהו באמונה והכל בזכות התורה והמצות וזה ג"כ מופת חותך שהתורה מן השמים וכל מצותי' מפי ה' ולזאת א"ש שצוה ה' במצות הקהל בסוף שמיטה בחג הסוכות שהוא

חג האסיף שעליו יאמרו ישראל מה נאכל הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואותינו וע"ז הי' בטחון של הקב"ה שצוויתי את הברכה וישראל יכירו מזה שהכל בהשגחה ואז יבואו כל ישראל לראות כדלעיל לקבל ברכת ה' ואז תקרא את התורה לפניהם ללמדם כנ"ל שהכל ביד ה' עפ"י התורה הקדושה:

והנה התורה הקדושה הוא ג"כ התבלין כנגד היצה"ר והיא המרחקת את האדם מן החטא ולזאת ג"כ צוה ה' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת והנה אמרו חז"ל בפ' הקומץ מפני מה נברא העוה"ז בה"א מפני שדומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יצא מ"ט תלה כרעה דה"א דאי חזר בתשובה מעיילי לי' וליעיילי' בהך לא מסתייעא מילתא כדרשב"ל אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן וגו' בא ליטהר מסייעין לו מ"ט אית לי' תנא אמר הקב"ה אם חוזר אני קושר לו כתר וכו' הנה הבחירה חפשית אבל הואיל להעוה"ז הוא תשוקת האדם וג"כ ראיית העון הוא הפועל על האדם יותר משאר חושיית והאדם שואף ומבקש להיות חפשי לעשות כרצונו אבל אם אמנם בעניני העולם הוא טוב אבל בעניני הנפש צריך להיות מוגדר ומוגבל בתורת ה' ואמרו חז"ל בב"ב בפ' לא יחפור עוה"ז דומה לאכסדרה ורוח צפונית אינו מסובבת והרמז דרוח מזרחית ומערב ודרום הם המגבילים את האדם כשישים האדם לנגד עיניו מאין בא מי הי' אבותינו ודורות שלפנינו ומה הגיע עליהם זה יש להמשיל לרוח מזרחית אז תבין שצריך אתה לילך בדרכי ה' וכן אנה תלך מה יעד לנו בוראנו והי' באחרית הימים נכון יהי' הר בית ה' ואמרו שהשכינה במערב וזה הרמז ברוח מערב וזה תגביל האדם וכן כשישים האדם תורת ה' בפיו שהיא מכונה בשם דרום שדרה במרום הם מגבילים [ובכלל דברי קרשו גם כן הא דעקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת וזה רוח מזרחית מקום שזרחה שמשו של אד ולאן אתה הולך ועל זה מעורר רוח מערבית מקום ששקעה השמש ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מ"ה הקב"ה וזה נרמז ברוח דרומית לירא מדר במרום מלך עליון יה"] אבל רוח צפון היינו מי שלא יראה העבר ולא יבין העתיד ולא יאירו עיניו בתורה זה אינו מסובב כנאמר לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי הארץ ולזה ג"כ נברא העולם בה"א שהוא שמו של הקב"ה כדאמרינן בשבת פ' האורג באלף בית של הדרדקי וגם בה"א יוכל לבנות כל שם שם הוי' דב' ההי"ן הוא יו"ד ובה"א הוא וי"ו ושמו של הקב"ה הוא אכסדרה ודומה למחיצה שזה עצמו הוא שמירה ושויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים כמו שהעתיק בש"ע או"ח סי' א' דברי הרמב"ם ורק במי שמשים לנגד עיניו הוא מוגבל ומוגדר אבל ברוח צפונית כדלעיל או הכוונה כל הרוצה לצאת

מהשגחת השי"ת או הכוונה שהרצון ותאותו הוא תעוור עיני שכלו כנאמר כי הלל רשע על תאות נפשו ואין אלקים כל מזימותיו ולזאת התורה שהיא תבלין נגד יה"ר ומראה לו שתאות לבו הם הבל ומודיע לו שעתיד ליתן דין וחשבון ושיש דין וחשבון הוא תוליכנו לרשות הקב"ה וממילא שוב יהי' מוגדר ולזה כרעא דה"א תלוי' שמעור היצה"ר עיני שכלו ואומר לו היתרים על זה ועל זה ושוב אין מחיצה ואין יראת אלקים לנגד עיניו וזה מלמדינו שהמחיצה וגדר ההיא תלוי בשמאל ועומד אלא שע"י התורה הנקרא דרך יחזור בתשובה שהתורה תעלנו למדריגה במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד ולכך כשפריך לעיל בהאי פתחא בהך שיצא ומשני לא חסייעי' מילתא דהיינו שאכתי היצה"ר תעוור ויאמר לו שזה מותר ושבעל תשובה צריך שמירה יתירה וגדרים כמו גוף החולה שנתרפא ואומר שאם חוזר ע"י התורה הקב"ה יקשור לו כתר ע"י האי פתחא דתורה כתר תורה ומשה אמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם והתרגום פי' עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו וגו' נראה שדייק כן מלשון עם נבל שבא ללמד שאפי' עם היינו המדריגה פחותה ואפי' אינם חכמים אפ"ה הי' להם לידע והנה בחינה זו שאין מזל לישראל וכל מעשינו רק באמונה הוא ראוי שיהי' שמירה לאדם שלא לחטוא ואם חטא יעורר אותו לתשובה אמנם האדם אינו רואה זה וסובר שכוחו ועוצם ידו עשה לו הכל וזה עצמו תגין עליו לקבל תשובה שהאדם נפער מראיית עיניו וטוב מראה עינים מהלך נפש והשי"ת מסתיר מעשיו ואותותינו לא ראינו אין עוד נביא וגו' ובזה אני מפרש כוונת הגמרא ומדרש ילקוט ביחזקאל וידי אדם תחת כנפיהם אילו ידיו של הקב"ה הפרושות תחת כנפי החיות לקבל שבים מפני מידת הדין והביאור עפ"י הנ"ל דכנפי החיות רצה לומר שזה שחיות הכל מה' הוא מוכנף ומוסתר וידי אדם תחת כנפיהם ר"ל שאע"ג שידו העושה הוא רק עפ"י ה' ורצונו א"ש היינו ידיו של הקב"ה אבל מצד שהם תחת כנפיהם ואינו עושה ניסים מפורסמים וסובר האדם שזה בהשתדלותו זה הוא הגורם לחטא ולקבל תשובתו ולא יהי' נחשב לקטרוג שחטאו בכפלים:

אמנם רי"ה ויה"כ הוא הנותן והמלמד לאדם דיעה ובינה כי הכל בא לנו מיד ה' וראוי לנו לשבור לבנו איך מרדנו בה' אלקינו המחי' אותנו ומטיב לנו ואין לנו מקום אלא לשוב לה' ועד"ז לדוד ה' אורי וישעי אורי בר"ה והיינו כנ"ל שראש השנה מעורר לנו בזה וממילא בזה יפחד לבנו אבל מיד עשה ה' רפואה וישעי ביוה"כ ע"י התשובה ומחילת עון אמנם עיקר הדבר ברפואות הגוף לסלק מקור החולה וכן הוא במקור חולת הנפש לסלק סיבת החטא ואחד מיסודי החטא שאנו משוקעים בתאות ובעניני העוה"ז ונדמה לנו זה לתכליתנו ולאושר עמודנו בעולם ועי"ז נחשב זה בעינינו יותר מהכל זאת נשים

אל לבנו כי אילו ענינים הבל ואין בהם ממש ואיך אפשר שיברא ה' את האדם להבל זה וכי לזה הי' הקב"ה מיחד שמו על האדם וכל מעשה ה' הוא נצחיי ורק זה הי' חשוב בעיניך הנצחיות וע"ז אפשר שע"ז אמרו חז"ל שראובן פתח בתשובה תחילה שמהבל עניני עוה"ז שלבשו בשק להורות על פחיתתו וגם זאת הי' הטעם שלא איכפת לי' כל כך במה שאחיו שנאו את יוסף על חלומותיו ועל דבריו שכל זה לא הי' נחשב בעיניו ועיקר חשיבות הי' לו עניני עוה"ב והי', שב ומשיב אל לבו מאין באת ולאן אתה הולך וחז"ל אמרו וזכור את בוראך בורך ובארך ובוראך והיינו וישב ראובן אל הבור וע"ז הבטיחו הקב"ה שגם בן בנך עומד ויזהיר על תשובה תחילה על מקור האדם ועל הבל העולם ולכך אמר שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעונך [פי' שעונך בא לך ע"י כשלון שטעית בדמיונך להחשיב עניני עוה"ז שהם באמת הבל הבלים הכל הבל] ולזאת נשוב לה' על כל ענינים מת ענין תשובה דדרך החטא אינו מתחיל בדבר גדול אלא מתחיל בקטן והולך לדבר גדול עבירה גוררת עבירה לכך צריך לשוב על עבירות שאדם דש בעקביו שהם המסיתים והמביאים לעבירות אחרים ולזאת ישוב מעבירות שבתחילה והיינו שקאמר כי כשלת בעונך:

הקהל את העם אנשים ונשים וגו' למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' וגו' ובניהם אשר לא ידעו יבואו וילמדו ליראה וגו' וחז"ל אמרו טף למה באו כדי ליתן שכר למביאיהם וגו' וצריך ביאור, ונראה בעזה"י דבר המביא אדם לידי יראת שמים וקיום המצות הוא להבהיל את העולם כמו שלמה הע"ה הבל הבלים הכל הבל וכמו שכתב החובת הלבבות כל שהעולם מוסף ישוב השכל מוסף חרבן כי הם כב' צרות זו לזו ודווקא מי שכוחו גדול בתורה וביראת שמים אפשר לייחד אותם ובזה אמרתי לכוון מאמר הנמצא בירושלמי דשקלים כשכרה דוד הע"ה שיתין ויסודי בית המקדש פגע עציץ אחר ויצא הקול אל תנידני שאני מונח כאן מיום מתן תורה וכשזעזע אותו יעלה הבריאה לתוהו וכיון שזעזעו יצא התהום ורצה לעשות העולם תוהו עד שכ' דוד המלך שם אחספא וזרק לתמן ונייח ובמקום אחר כתבתי, ונראה כעת ביאורו בעזה"י, הנה הרוצה ליכנוס בדרכי הקודש עיקר שלא יהי' העוה"ז ועניני החושים חשוב בעיניו אלא יפחתו בעיניו ועל דבר זה אמר במשלי אם תבקשנה ככסף וגו' אז תבין יראת ה' בא ללמדינו איך נבין ונשיג יראת יראת ה' וביאר לן שנעשה כדרך שעושין באם רוצים למצוא כסף וזהב צריך לחפור ולסלק הקרקע עולם כך היצה"ר ועניני העוה"ז הם מכונים בשם עפר כמו שאנו אומרים זכור כי עפר אנחנו על ענין החומר וזה צריך שלא יהי' קבוע בלבו ולזה צריך חפירה להבין תוכן ענין החומר איך כל מעשיו תוהו ובוהו זה הדרך הנצרך לדרך הקודש:

אמנם צריך האדם להזהר שלא יפליג בזה לסלק עניין החושיי לגמרי לילך על הקצה השני שלא ליקח ולעשות ממנו כנאמר בקהלת כי גם את העולם נתן בלבם וגו' וכנאמר לא תוהו בראה אלא לשבת יצרה וגו' אלא צריך שיאחז מזה וגם מזה אל ינח ידיו וצריך להרגיל שיהי' עניני החומר בידו שיוכל להשתמש בו כדעת השכל והתורה ואני מסביר בזה לשון המדרש שאמר כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם ר"ל אדם שאין החומר הנקרא קרקע בידו להשתמש בו אלא החומר ולבו מושלים עליו זה איני אדם אלא צריך שיהי' לאדם הקרקע שתהי' בידו שנאמר והארץ נתן לבני אדם ולפי ענין הזה נראה דהמדרגה הזאת נקראת עציץ שהוא קרקע אלא שמטלטלת ממקום למקום כך יהי' החומר אצל האדם אמנם לאחוז החבל בתרין ראשים ולידע ולשקול ע, אנה יתן מקום לחומר ואנה יפסיק ויש לעניני החומר דברים המושכים וכיון שנוטל ממנו מתאוה עוד ויש לו מנה רוצה מאתים וזה הדרך הוא הסכנה קרובה ולזאת חקר דוד הע"ה שלא ליקח מעניני החושיים אלא דבר שאי אפשר בלעדיו ושאר ירחק ממנו וזה ענין שרצה ליקח ולסלק גם העציץ הקרקע המטלטלת של מיני יופי והידור אמנם אין זה מדרכי התורה שהתורה סם חיים דרכי' דרכי נועם להנות גם מן העולם וא"כ קשה הדרך ההשגה אמנם יש כאן תקנה שאם האדם נהנה מן העוה"ז רק לעשות רצון בוראו וכדי שיהי' יוכל לעבוד ה' אז אינו מזיקו וזה נראה כוונת חז"ל שכתב שם אחספא ונייח וזה כוונת המאמר חז"ל כשכרה דוד הע"ה שיתין ויסודי בהמ"ק היינו שחקר על אדני ויסודי דברים המביאים לידי קדושה וחפר וסילק את עניני החומר להבין אותם בא למדרגה עציץ אחד היינו הקרקע המנולטלת כדלעיל שפגע במדרגה זו וגם זה רצה לעקור שגם מזה יבדל ויפרוש שגם בזה יש לחוש שימשך אל עצת היצה"ר ויצא הקול שאל תנידני שמעת מתן תורה אשר דרכי' דרכי נועם הוא מונחת שם ואין לחוש דהתורה סם חיים כדלעיל ואם גם זה יסלק אז יחזור העולם לתוהו ודהע"ה מיראת חטאו לא חש וסבר דאפ"ה עשו סייג לתורה נאמר והתורה עשתה סייג לדברי' כדאי' באבות דר"נ אז באמת יצא התהום לעשות העולם תוהו והי' אי אפשר להתקיים ואין גוזרין אלא שרוב הציבור יכולים לעמוד בה ולזאת ראה דהע"ה דרך אחר שכ' שם אחספא כמו שבארתי לעיל שכל המעשים יזהר אדם לעשות ולהזכיר עליהם שם שמים וה' שופטנו וה' מחוקקנו ה' מלכנו והוא יושיענו וכנאמר מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב וא"צ לנעול עצמו במדבר או ביערות וזאת רבותי קורא לנו לידע שהבל הוא העולם כמו שקרא שהע"ה ואיך בדבר שאינו מתקיים והבל נחטא לה' ונחלוף עולם עומד בעולם עובר וידיעה הזאת היא תמנע אותנו מלעשות הרבה עבירות שבין אדם לחבירו להשיג גבול ולעשות רע לחבירו כ"ש אם נעשה עצת

דהע"ה לכתוב שם אחספא היא תדריכנו לשמור שבת ולאכול ולשתות עם ברכה כדיני וליטול ידיו הכל כמו שצוה ה' וחז"ל דרשו על עיר קטנה ואנשים בה מעט זה אברים של אדם ובא אלי' מלך זקן וכסיל ובנה עלי' מצודות וחרמים זה יצה"ר ומצא שם איש מסכן וחכם זה יצ"ט ומילט את כל העיר בחכמתו זה תשובה ומעש"ט והאדם לא זכר את האיש ההוא שבשעת עבירה אין אדם זוכר ליצ"ט:

ונראה דהכוונה דומה עצמו דהאדם עלול לחטוא ואין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא מוכח דתשובה מועיל דאל"כ איך אפשר שה' הטוב אשר מכל מעשה בראשית נראה כי טוב ה' לכל ושהקב"ה יודע עתידות והוא כל' יכול ואיך יברא אדם לרעתו שאם חלילה לא הי' מועיל תשובה הי' הבריאה נרעתו ולא יצדק זה מהי"ת ועכ"ח תשובה מועיל וכל אדם יש בידו לשוב דהבחירה חפשית והיינו דפי' חז"ל קרא הנ"ל דעיר קטנה ואנשים בה מעט דיש מיעוט הדברים שאפשר להם להיות אנשים חשובים בכל עת וכל תכליתו אינו אלא מעט זמן שאפשר לו להיות כדמות תכליתו נקי כפים ובר לבב ומזה עצמו מכח החטא והעלול לחטוא משם עצמו יצא היצ"ט וזה שאמר ומצא שם מסכן וחכם והיינו דשם עצמו מרוב החטאים יצא והוכיח שעכ"ח תשובה ומעש"ט מועיל ובזה מילט את העיר היינו שהוציא את העיר מן המצודים וחרמים וזה אי אפשר אלא ע"י תשובה ומעש"ט והאדם לא זכר את המסכן ההוא היינו שאע"ג שכבר שב כמה פעמים ונמלט ע"י ילינו אפ"ה אינו זוכר בשעת העבירה תכליתו שהיצה"ר הוא מעוור עיני האדם ונכנס בו שטות שאינו חכם ובזה בא ליתן סברא וטעם דתשובה מועיל דהחטא רק כשוגג וזה חכמת מסכן המלמד ואדם לא זכר כי זה מעשה היצה"ר שעושה מעשיהו בחפזון שאינו מניח לאדם לזכור ולחשוב סוף המעשה ההוא, והכל תלוי בתשובה לשום לנגד עיניו מעלות הטוב והיושר וחסרון של הרע ובזה אני מבאר דברי המדרש רבה בשיר השירים על פסוק אשכול הכופר אר"י כתיב וכסה ענן הקטורת כיסוי הזה אין אנו יודעין מה הוא בא דוד ופרשו נשאת עון עמך כסית כל חטאתם רמז שענן הקטורת עולה עד למעלה מערכו ובזה השי"ת מכפר ונראה הרע והחטא הוא נחמד למראה ותאוה לנפש הוא ממית ומנועה וכל שגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ואמרו חז"ל שהיה"ר מניח לאוה"ע ומתגרה ומסית לישראל ומאהב ומערב להם את עניני העולם והעבירה וזה רוח של ענן הקטורת שהריח שהעון ועניני החושים מריחים לו ומקובלים לו בזה יכסה את הקודש בענן חושך שלא יראה מעלות הקודש וזה בא דהע"ה ופרשו נשאתה עון עמך נראה דהמדרש מפרש מלשון השיאני הנחש ומגזרת ואל ישיא אתכם חזקי' היינו לשון הסתה והטעאה והיינו נשאת עון עמך שעון ישראל הוא באופן שהוא

מסית ומטעה ומקובל ומעוור' ומחשיך את העיני האדם ובזה כסית כל חטאתם ובזה מתכפר שהעין מעוור ומאהב את הרע נגד ערכו וצריך האדם להשים על לבו שהקטורת ההוא אינו אלא כענן כלה והולך כל עניני העוה"ז ואם אדם חוזר בתשובה הוא אות שרק מצד ענן הקטורת של החושיים והיצה"ר עשה ועושה לעצמו גדרים וסייגים להתחזק בה' ומחבר עצמו בכלל ישראל ואיש את רעהו יעזורו להתחבר יחד ואז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו' ויעזורו והנעשו ע"י ידיעת חולשת האדם כענן נעשו אשכול שענבה מתחבר בחברתה ויש לה כתוף ונטף וזה גורם הכפרה והיינו אשכול הכופר ולזה ג"כ בא מצות הקהל לקרוא להם מפי מלך ישראל את כל התורה דהיינו משנה תורה וקרי לי' כל התורה דשם מזהיר כמה פעמים לשמור לעשות ומרוב אזהרות שהוצרך משה רבינו לזרזם קודם מותו על קיום המצות ניכר ונודע איך עלול האדם לחטוא ואיך צריך שמירה וזירוז וחיבור כלל ישראל כדי לקיים כל תרי"ג מצות בכללם ובניהם אשר לא ידעו וכו' ר"ל שמזה עצמו אשר הבנים לא ידעו ועיר פרא אדם יולד והורגל בעניני היצר מנעוריו ועי"ז היה"ר תושב ומוחזק והיה"ט הוא כנער נגד מלך זקן וכסיל הנ"ל שהוא משתמש בו מנעוריו וכמו שכ' החובת הלבבות. בריש שער עבודת ה' ולכך צריך נגד זה התעוררת התורה לחזק את היצינו וגם להקהיל את הגר אפשר נמי שהוא מצד בחינה המובא שם בחובת הלבבות שהגוף כאזרח והנשמה הוא כגר שאין לה מחזיק וע"י ההקהל משים לנגד עיניו חולשת הגר ולמען זה ישמעו ולמדו ליראה בהערת התורה ומבניהם יש בחינה השנית שכבר הורגל בחטא ועניני היצר והחושים והי' אדם הולך אחר ההרגל ותכלית הבאת הקטנים לצורך עצמם גם לצורך אבותיהם שמזה יראו הרגל היצר ולב האדם רע מנעוריו וכדי ליתן שכר למביאיהם שאם באו לצורך אבותיהן אין ראוי לאבות שכר עבור זה אבל אם הביאו כדי לחנכם במצוה ראוי ליתן שכר וא"ש והארכתי בדברי מוסר ועניני תשובה ובא לציון גואל בב"יא:

פרשת האזינו

האזינו השמים ואדברה ובמדרש אמרו משה רבינו שהי' קרוב לשמים אמר האזינו שמים אבל ישעי' הנביא שהי' רחוק מן השמים אמר שמעו שמים והאזינו ארץ, ונראה בעזה"י בשירת האזינו מיועד לנו גדולת ישראל בתחילתו ובסופו ומה שהי' ביני וביני מהאבדון והגלות הגדול זה ג"כ מכח חשיבות ישראל כמ"ש העקדה שכל דבר חשוב כשיפסד יהי' הפסדה מרובה יותר מהפסד דבר שאינו חשוב וגם זה מחשיבות הטוב שאינו מושג אלא ע"י עמל וטורח כמו שאמרו חז"ל תורה ועוה"ב וא"י אינו זוכה אלא ע"י יסורין שזה מראה חשיבתו ותכלית כל הבריאה יתקיים ע"י גאולת ישראל וכמו שאמר

בישעי' מ"ד רנו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רינה וגו' כי גאל ה' את יעקב ובישראל יתפאר והנה דבר שניחא לאיש ושמח בו הוא ישמע אפי' בנאמר בלחש ויטה אוזן וישמע משא"כ שאינו מקובל ולא ניחא לי' בי' אינו רוצה לשמוע וצריך להשמיע בקול גדול וזה נראה כוונת המדרש יעוד משה רבינו שהי' לתכלית הנרצה לכלל העולמות אמר האזינו שמים אפי' בלחש ושמים אתן יטה כי הם ששים ושמחים לעשות רצון קונם וגם הארץ תשמע אמרי פי שהוא לתכליתה משא"כ ישעי' בפחזותה של ישראל והוכיח אותם במיני פורעניות שלא ניחא לשמים לשמוע מפורעניות ישראל לכך אמר שמעו שמים וע"ז מסיים כאן שאע"ג שביני וביני, ג"כ יש פורעניות לישראל כן דרך כל גדולי עולם יתגדלו ע"י דברים שאינם מקובלים שהם המיישבים אותם והיינו יערוף כמטר לקחי וגו' ואמר ראי' לזה שאין הקב"ה מזכיר שמו על הרעה כמו שדרשו חז"ל הטעם דבאור כתיב ויקרא ה' לאור יום אבל אצל החושך כתיב רק קרא לילה והמליצו גם החושך לא יחשוך ממך וכיון שהוא מזכיר זה בשם ה' עכ"ח הוא טוב וחסד נקרא גדולה ואלקינו אנו קורים דבר שהוא במידת הדין והיינו דקאמר כי שם ה' אקרא ואזכיר שם ה' מזה ראי' לכם הבו גודל אל אלקינו שמה שנראה מידת אלקינו הוא גודל מידת החסד וע"ז אמרו מכאן שעונין במקדש בשכמל"ו בין על הנראה טוב בין שאינו נראה טוב הכל הוא לטוב:

והנה כשם שהשמים נוטים לטוב וששים ושמחים לעשות רצון קונם כך נשמת האדם נוטה לטובה אלא שאינו משיג ולכך מסיים בסוף השירה שאמר משה שימו לבבכם לכל הדברים אשר תצוום לבניכם לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת נראה לפרש שע"י שישימו לבבם לכל הדברים ויראו שמה שאנו סוברים שהוא רעה הוא טובה ויראה חולשת הבנתינו ובפרט שיראו איך ישראל שהיו במדרגת ישורון ורמה מדרגתן וגם הקב"ה משמר ישראל וכבר קבלו נשמות כל הישראל את התורה הקדושה ועי"ז קל יותר לישראל אפ"ה וישמן ויבעט ק"ו לאיש אחר לא ירומו עיניו וע"ז פרש"י שם על שימו לבבכם צריך שיהי' עיניו ולבו ואזניו מכוונים לתורה ושכן אמר הקב"ה ליחזקאל בבנין הבית בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך וק"ו, אם בבנין כן ק"ו בתורה שהם כהררים תלוים בשערה וכו' ואם בבחינה הזאת ראוי לן לעשות אזנינו כאפרכסת לשמוע ולעשות את כל אשר צונו ה' והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה ושעטנז ותער ושאר חוקות התורה שווין עם העבירות גזל ועריות שאתה מבין שרק מאהבת ה' יעד ה' זה לנו לא בלבד כדי ליראם ושלא יטו אחר מעשה הרע שהרי הקב"ה ידע עתידות שלא יועיל וסוף כל סוף יחטאו כזה וכזה אלא התכלית ההודעה להחיות שפלים ולהקים

כושל שאם לא הי' הקב"ה מודיע כזאת אם הי' בא דבר כזה על הישראל הי' סוברים שכבה נרם ואין תקומה להם וימותו מכאב לב או יעבירו אותם על דעת קונם ולכך עד הקב"ה והודיע לנו את כל זאת כשיהי' הדברים לא ימוט לבנו ולא ימעדו קרסולנו ועד"ז אמר במדרש לא לרעתכם נתתי לכם את הברכות והקללות אלא לטובתכם והיינו כנ"ל שלא לרעתכם וכדי להפחיד אלא לטובתכם כנ"ל וע"ז מסיים כי לא דבר ריק הוא מכם ר"ל התכלית אינו הואיל שאתם ריקים וכדי להפחיד אתכם אין זה אלא כדי להעמיד וזה אהבה שאין למעלה ממנו שאע"ג שיודע שלא ישמעו אפ"ה הוא מייעד לן כדי שלא יעמדו ושלא יצאו מדעתם והוא ראוי לעורר אותנו ללכת בדרכי ה' ואם בכל אלה לא תפעל נפשינו הרי זה גנאי לנו ועד"ז אני מפרש מה שאמרו חז"ל בפ' מקום שנהגו שאנשי כה"ג אמרו איך נאמר בשכמל"ו נאמר יש לנו גנאי לא תאמר יש לנו צער ותיקנו לומר בחשאי והיינו דלאחר שצוה לנו התורה שמע ישראל ה' אלקינו אחד שישמעו ויבינו זה בכל תהלוכי עולם ועי"ז עצמו ראוי לן לשמוע ולא להיות חכם בעינינו ובשכמל"ו הוא הסכמה לזה וזה עצמו מעורר עלינו העון שאין אנו שומעין ואנו חכמים בעינינו לכך אמר בחשאי ולכך אמר במדרש דביה"כ ראוי לאומרו בקול רם שבאותו יום כולנו עושים תשובה ומקבלים עלינו לשמוע את דבר ה' ואם חלילה עברנו באמצע השנה הוא רק שגיאה ושכחה ויוהכ"פ הזה מעיד עלינו על כל מעשינו בכל השנה והבחנה לזאת אם אנו משתלים להטות אחרים ולאהוב שמו של הקב"ה על הבריות ולגדל בנינו לתורה וליראת שמים הוא אות ובטחון על רצון נפשנו:

בזה אני מפרש דברי המאמר שאנו אומרים ר"ע אומר מלאך אחד עומד בכל יום באמצע הרקיע ואומר ה' מלך וגו' כיון שמגיע לברכו חי' אחת ששמה ישראל וחקוק על מצחה ישראל עומדת באמצע רקיע ואומרת ברכו את ה' המבורך וכל גדודי מעלה עונין ואומרין ברוך דזה החילוק בין ברוך לברכו ברוך הוא תוספת כל טוב שהוא בו מעצמו אבל ברכו משמע הוספת כח בפמליא של מעלה וכמו שפי' יודוך ה' כל מעשיך שהם רק יודו וחסידיך יברכוך דהיינו שהם יוסיפו כח לנער הרשעים ולהרחיב גבול הקדושה וזה כבר נתחייבנו מצד שם ישראל שהוא על שם ושרית עם ה' ואנשים והיינו דקאמר בוודאי בכל יום מלאך אחד עומד באמצע רקיע ואומר ה' מלך והיינו יודוך כל מעשיך הכל יתנו עדותן שה' אחד והי' הוה ויהי' שאנו רואין זה ממעשה ה' הגדול איך הכל נוהג בסדר ובאחדות הגמורה אבל כשמגיע לברכו להוסיף כח ולהרבות הקדושה ותוספת הטוב חי' אחת יש באמצע הרקיע ששמה ישראל שהם מרכז העולם ובשבילם נברא ובהם הוא קיומם אבל ישראל צריך שיהי' חקוק על מצחה ישראל היינו להכיר אותו שהכרה

במצח וללחום מלחמות ה' והם אומרים ברכו ה' המבורך אבל גדודי מעלה אומרים רק ברוך שהם אינם מוספים [וע"ד מרן זצלה"ה יש לפרש ג"כ מלאך אחד עומד באמצע הרקיע הוא הטבע מלאך ושליח ה' או כפשוטו מלאך הממונה על הטבע עומד באמצע הרקיע במרכז העולם כנ"ל כי על סביבותיו סובב והולך כל הבריא' כפי' המפרשים ז"ל בראשית ברא אלקים גמטריא הטבע ואומר ה' מלך וכו' כלומר ע"י חכמת הטבע סדורה אחדותה ותכליתה תהלת ה' מבשר כי הוא מלך על כל הארץ מנהג עולמו בחוקיו אשר עשה כחומר ביד היוצר כיון שמגיע לברכו חיה אחת ששמה ישראל וחקוק על מצחה ישראל עומדת באמצע הרקיע ואומרת בקול רם ברכו את ה' המבורך פי' כשנוגע לשיר שבח הוספת כחו וגבורתו יתב' והוא שדוד הטבע והנהגה נסיי' וזה מורה לשון ברכו, חיה אחת [על שם כי חיות הנה] ששמה ישראל השם מורה על התכונה ואיכות הדבר פי' תכונתה והנהגתה הוא שלא כדרך הטבע למעלה מן המזל כשמה ישראל כי שרית עם אלקים שרים עליונים, וחקוק על מצחה ישראל, מליצה נאה כלומר מקורות גלגולי סיבות ישובה וקיומה בכל הזמנים אשר עברו על ראשה וחקוק במצחה מקום ההכרה והסימנים שם נראה בעליל כי ישראל שמה כנ"ל, עומדת באמצע הרקיע פי' היא כלומר הנהגתה הנהגה נסיי גם היא עומדת במרכז העולם להתנהג העולם על ידה כאשר חכמים יגידו בספריהם בשם בעל העקידה זצ"ל ויקראו לה טבע שני, ואומרת בקול רם פי' לא כהנהגה טבעי אשר בקול דממה דקה תספר כבוד ה' וקולה לא ישמע רק למבינים ויודעי מדע אך היא אומרת בקול רם כי מהנהגה נסיי יכירו הכל חכמים יחד כסיל ובער כח מלכותו יתב' וכי יש אלקים שופטים בארץ, וזאת אומרת ברכו את ה' המבורך והיינו כנ"ל כי עוז לאלקים לשדד הטבע כנ"ל כי היא למודה בנסים נסתרות ובגלות והנסתרות הם הקיום ישראל בכל הזמנים אשר ממנה יראה מעשה ה' כי נורא הוא כאשר כתב בזה הגאון היעב"ץ זצ"ל בהקדמת סידור שלו וז"ל הטהור והנרמד וידע כוונה אומן וכו' כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתי הוא החבל הקלוע מחוטי חסד וכו' ובנענעו החבל למטה גורם נענוע והתפעלות למעלה אפי' שהוא ארוך לאין חקר ולא יכחיש זה מי שאינו פוקר ואינו מונה נפשו בשקר ללכת אחרי ההבל והתוהו אשר בדה מלבו הכופר המכונה החוקר שלא זכה למסורת האלקית המאירה כאור בוקר ע"כ ימשש כעוור בצהרים וכו' וכו' ומי העור שאינו רואה קישור עולם התחתון בעליון הסומך ומעמיד ועיני השגחתי עליהם תמיד, ואיך לא יבוש הכופר בהשגחה ויעמוד נכלם, מי שיעיין ביחוד עניננו והעמדנו בעולם, אנחנו האומה הגולה שה פזורה אחר כל מה שעבר עלינו מהצרות והתמורות אלפים מהשנים ואין אומה בעולם נרדפת כמונו מה רבים היו צרינו, מה עצמו

נשאו ראש הקמים עלינו מנעורינו להשמידנו לעקרנו לשרשנו מפני השנאה שסבתה הקנאה רבת צררנו, גם לא יכלו לנו לאבדנו ולכלותנו, כל האימות הקדומות העצומות אבד זכרם בטל סברם סר צלם, ואנו הדבקים בה' כלנו חיים היום לא נפקד ממנו בכל תוקף אריכות גלותנו אפי' אות וניקוד אחד מתורה שבכתב וכל דברי חכמים קיימים לא יטה לארץ מכלם, לא שלט בהם יד הזמן ולא כלם, מה יענה בזה פילוסוף חריף היד המקרה עשתה כל אלה, חי נפשי כי בהתבוננו בנפלאות אלה גדלו אצלי יותר מכל ניסים ונפלאות שעשה השי"ת לאבותינו במצרים ובמדבר ובא"י וכל מה שארך הגלות יותר נתאמת הנס יותר ונודע מעשה תוקפו וגבורתו בשגם כל הנביאי' כבר ראו עומקו והתאוננו והתלוננו על אריכותו הנפלא בטרם היותו והנה לא נפל מכל דבריהם ארצה איה איפה פי המכחיש כלה כעשן וכענן, הלא יתבונן וכליותיו ישתונן כי אלקי עולם ה' בלב שלם אליו יתחנן עכ"ל וכבר פירשנו בבחינה זו בפרשיות שלפנינו המדרש על פסוק ויותר יעקב לבדו עיין עליו:

וכעת יש להוסיף בעזה"י לפרש בזה הגמ' שבה דף כ"ב ע"ב מחוץ לפרוכת העדות יערוך וכו' אלא עדות הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל מאי עדות אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותי' וממנה הי' מדליק ובה הי' מסיים עכ"ל הגמרא ויש לרמז בקיצור נמרץ השש נרות רומז על שש חלקים ממספר עשרות של האומות הגדולות ומלכיות החשובות כי ששים המה מלכות וכו' אשר הארץ האירה מכבודם והנר האמצעי אשר לפני ה' הנקרא גם כן נר מערבי רומז על כנסת ישראל אשר תמיד לפני ה' על דרך אנו ליה ועינינו ליה והוא ג"כ נר מערבי אשר לו ערב ולילה בעוה"ז כפרש"י ז"ל תהלים פ"ו על פסוק חנני ה' כי אליך אקרא כל היום והנה ניתן בה שמן כמדת חברותי' שמן מורה על שפע קיומה וחיותה בעוה"ז רק כמדת חברותי' בכף הדמיון עוד פחות מהם כי אין מזל לישראל ובכ"ז ממנה הי' מדליק, הכהן הגדול היא אלקינו יתב' על דרך אלקיכם כהן הוא, האומות ומלכיות הגדולות כי עובדי ה' מעולם המה אדם נח אברהם ומאלה נתפרדו הגוים ומהם נדלקו נרם באור האמונה מוסרי ומדיני ואהה כבר כבה נרם וכבר אבד זכרם יהיו כלא היו, לא כן חלק יעקב נרם לא כבה ולא יכבה לעולם ועד ער שממנה הי' מסיים ההדלקה כנאמר בנבואת ישעי' כי ינהרו אלינו הגוים ויאמרו בית יעקב לכו ונלכה באור ה' וזהו עדות הוא לבאי עולם היינו לדור האחרון עדית שאין אתה יכול להזימה ולהכחישה שהשכינה שורה בישראל כי ה' אתנו ולוחם לנו והיא ינהגו על במתי הנסים גם בנסים נגלים והמה בכתובים כתבי הקודש וע"כ לה נאה לברך ברכו את ה' המבורך ברוך ה' לעולם אמן ואמן] ואם הי' החייב הזה בכל עת על אחת כמה עתה

בדור שלנו שרשעים מתגברים ואנו מחוייבים להחזיק החברא דשומרי דת וכו' וכ"ש שאנו מחוייבים להתאמץ לגדל בנינו לתורה וליראת שמים כמ"ש במדרש ירמי' דהקב"ה הסכים דהבנים יהיו ערבון על שמירת התורה והיינו כנ"ל שזה אות על פנימיית של האבות שרצונם לעשות רצונך וגו' ולכך אנו מתפללין בזכות תינוקת של בית רבן וע"י הבנים נגרם מחילתינו וכן צוה ה' לנו בפ' הקהל וגם בניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה ה' וגו' כי עיקר הלימוד הוא בילדותי אז צריכין אנו לפעול על בנינו וכמו שאמר מיכה זיין אללי לי כי הייתי כאוספי קיץ כעוללות בציר אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי היינו בעת הילדות וזה טוב גם להאבות ובזה אני מפרש מה שאמרו חז"ל ריש מס' חגיגה חף למה באו כדי ליתן שכר למביאיהן והן הקו' והן התי' קשה שהרי מבואר בקרא למה באו ולמדו ליראה ונראה יראת שמים הוא ראשית כל הדברים וסוף ותכלית הכל וכמו שאמר שלמה הע"ה משלי א' ראשית דעת יראת ה' חכמה ומוסר אוילים בזו לא די בעניני שמים ותכלית כל המצות אלא גם בעניני העולם וגם חיזוק המלך והמדינה היא יראת ה' שצוה לנו התורה ירא ה' בני ומלך וכיוצא שמי שמורד בדתו ואינו מושל בעצמו מלקום ולמרוד נגד רצון בוראו איך יש בו הבטחה שיהי' איש אמונים למלכו ולמדינה ולזאת המלך ישראל הוא הי' הקורא של פ' הקהל ס' דברים לשרוש בם יראת השמים דבזה תוכן מלכותו וזה שייך על גדולים אבל קטנים אין להם בחינה מקריאה זו של מלך שבא להחזיק היראת שמים שגם למדינה היא קיום אבל הטף למה באו וכאן בוודאי מחוייבים הם ללמוד יראת שמים וזה ראשית דעת בפרט בזמן הזה אבל למה באו אבל שפיר השיבו חז"ל שקריאה זו בא ללמדינו כשם שיראת שמים בגדולים הוא גם קיום המדינה שהיא קיום גם לבנים לכך יראת שמים של הבנים מועיל על הצלחת אבותיהם וכמו שפי' מרן הגאון בעל ח"ס זצ"ל בפ' תבוא וברך פרי אדמתך וגו' שאני רואין שממון של האבות הוא לרוב הפעמים נזק לבנים שעי"ז בנים שאין דעתו שלימה לא ילכו בדרך טוב ולכך אמר מעיקר' וברך פרי בטנך ואח"כ פרי אדמתך וכן הוא לענין שאר ברכות לפעמים אין הקב"ה רוצה ליתן שפע כדי שלא יהי' נזק לבנים ולכך באו טף לעורר האבות לקבוע ולשרש בם יראת שמי' שעי"ז יוכל הקב"ה ליתו שכר למביאיהם וזה עיקר מחיובי האבות והמלמדים לקבוע יראת שמים בתינוקת בפרט בדור הזה שאין לנו להשען וחוצפא יסגא וירהבו נער בזקן ונקלה בנכבד וגו' צריך כל אדם לראות שיהי' בניו ובנותיו יראי ה' ושומרי מצותיו וזה צריך לקבוע מימי התינוקת שראשית הכל הוא יראת שמים ושמירת המצות כפי שנמסר לנו מאבותינו ולאהוב לו ולהגדיל לו מעשה אבותינו ודורות הראשונים שמסרו עצמם על קידוש שמו כדי להנחיל לנו ועי"ז יאהוב כל

מנהגי ומעשה אבותינו ורע עלי המעשה שחדשים מקרוב באו לחנך בניהם דווקא לדבר שלא בלשון ישראלית ויש שלא ידעו לדבר בלשון יהדות המורגל וזה דרך נאוה ובזה הם מועילים לבניהם והארכתי ועיקר יראת שמים תלוי' באמותיהם והנשים מצווים בג' מצות שלהם נדה חלה והדלקה בזה צריכין לזהר ועתה נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל ה' עיקר תלוי' בתשובה אין אדם זוכה לעוה"ב אלא בתשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה שכולל עזיבה וחרטה וקבלה ווידוי הלא אין מזל לישראל ואנו חיים רק בה' כנאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו אפי' במדרגת עם ויעקב וה' בדד ינחני וגו' ולכך באה לנו מצות סוכה לאחר יה"כ שצריך כל אדם להיות זריז בה וזה עצמו ראוי לנו להתעורר שובה ישראל עד ה' אלקיך ואמר הלה' תגמלו זאת ישראל שהם רק לה' ובאו לעולם רק בהשגחה ומצד הטבע והמזל לא היו ישראל וכו' ולהתרגום דמפרש עמא דקבילי אורייתא ולא חכימא (אפשר שכוון הא שאמרו נעשה ונשמע אם משמרין שפיר הוי חכמה וסגינן בשלמותא תומת ישרים תנחם אבל כשאתם חוטאין אתם מעוררין למפרע מאילו הי' אבותיכם פזיזו ולא חכימו) ויותר יש לפרש שהרי בקבלת התורה ראו כל ישראל שאין להם קיום אלא בתורה כמו שדרשו חז"ל על ויתיצבו בתחתית ההר וא"כ הרי רק בה' יש קיום לעולם וע"י חטאם עושים נבלה לכל העולם הלא הוא אביך קנך מתחילת הבריא' ואח"כ עשך ויכוננך ולזאת שובי שובי השולמית וגו' ויתן ה' שנה טובה שנת גאולה וישועה וכל טוב אמן:

ואמרתי לפרש הקרא דשובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך וגו' דהנה אמרו חז"ל לא היו ישראל ראוים לאותו מעשה אלא להורות תשובה וכן אמרו אצל דהע"ה לא הי' דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה וצריך ביאור מאי להורות תשובה איכא הרי מקרא מלא נאמר דתשובה מועיל ונראה דבא ללמדנו מעלות הבעל תשובה דאם נשים לבנו נראה איך נתגדלו ישראל ע"י תשובתם על חטא העגל שעל כפרת העון ההוא בחר ה' שיעשה המשכן וה' ישרה ביניהם ומזה נוכל ללמוד שגדולים בעלי תשובה וכן בדהע"ה שבחרו השי"ת להיות משיח וכנאמר ודוד עבדי נשיא עליהם לעולם שע"י שחזרו בתשובה וכבשו את הרע והרהיבו בנפשם עוז ויגביהו עצמם מן החטא וסלקו את הרע עי"ז זכו למדריגה הגדולה וכן יהי' בכל עת במקום שבעל תשובה עומדים אין צדיקים יכולין לעמוד והנה השם יתברך שם בהיותינו בגלות לא זזה השכינה מישראל שנאמר ושב ה' והשיב לא נאמר דרשו חז"ל וכו' ואמרינן דמחוי לי' דעוד ידו נטוי' עלינו אלא דעתה הקב"ה עושה לנו נסים נסתרים ולכשיזכו יתגלה ה' לעיני כל חי עלינו וגו' וישראל במדבר היו חונים באהלים במחנות ה' דגלינו שנקרא מחניים ע"ז אמר שובי

שובי השולמית שע"י התשובה שובי ונחזה בך ר"ל שזה ששוכן בנו בהסתר יהי' נראה ויתגלה והיינו ונחזה זה שהוא בך ושרוי' בך תחזינה עינינו ואמר שוב מה תחזו איזה מדריגה וע"ז השיב כמחולת המחניים היינו כמחילת עגל שבמדבר שחנו במחניים שזכו לגילוי שכינה במשכן כן נזכה שנית מה' אלקינו ונתעלה בקודש במהרה בימינו אמן:

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי יערוף כמטר לקחי וגו' וצריך ביאור ונקדים מאמר בב"ק כ"ט אלעזר זעירי הוי מסיים מסאני אוכמי וקאי בשוקא דנהרדעי' אשכחיה דבי' ריש גלותא וא"ל מ"ש הני מסאני א"ל דקא מאבילנא על ירושלים א"ל את חשיבא לאיתאבולי על ירושלים סברא יהורא הוא א"ל גברא רבא אנא א"ל מכא ידעי' וגו' א"ל האי מאן דקץ כופרא מאי משלם א"ל משל דמי כופרא והא הוי תמרא א א"ל משלם תמרא א"ל והא לאו תמרי שקל מיני' א"ל אימא את א"ל בשישים והמאמר תמו' ונראה לי בעזה"י יש ב' מדרגות צדיקים יש צדיקים שנוטים לטוב ולומדים תורה ועובדים ה' בטהרה והולכים בתום וביושר ויש צדיקים שמתגבר עליהם בכל יום ויום היצר והם כובשי' את היצר ולוחמים עמו אם נבחין בב' בחינות אלו יש לכל אחד מעלה וריעותא מי שהוא ישר עבודתו שלימה עובד ה' בשמחה דוגמת עבודת המלאכים ששים ושמחים לעשות רצון קונם ועושי דברו לשמוע בקול דברו שעושים בשמחה ובדביקות ולזו המדריגה כוונו ישראל בשעת מ"ת שאמרו כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע היינו שנעשה בשלימות ודביקות בשמחה עד שאז באותו מעמד נשמע בקול דברו מצד שמחה שאין השמחה שורה אלא מתוך שמחה וע"ז אמר הקב"ה מי גילה רז זה לבני לשון שמלאכי השרת משתמשין בו:

אמנם כת השני שכובשין יצרו אלו אינם עושין בשמחה ועיקר עבודתן לא במה ששומעין לה' אלא במה שאינם שומעין ליצרם וא"כ אין עשי' ונשמע אלא כדי שלא נשמע ליצר ועד"ז אני ממליץ מה שאמרו חז"ל בפ"ק דברכות גדול הנאמר במיכאל וכו' ואמרו מיכאל באחת וגבריאל בשתים וגו' ועפ"י הנ"ל רמז מעלות הישר הוא במדרגת מיכאל שהוא כמלאך והוא באחת לעולם לו לב אחד לה' וגבריאל הוא הכובש את יצרו כדתנן איזה גבור הכובש את יצרו וזה אינו אלא בשתים עבודתו ע"י שאינו שומע ליצרו ועושה כרצון יוצרו וצריך לזה שתי עיפות לעוף מן הרע אל הטוב ואמרו שגדול הנאמר במיכאל וגו' אמנם מצד אחר מעלות הכובש את יצרו עדיף שכבר אמר הקב"ה דעיקר עבודה ועשיית המצוה הוא היראה כנאמר ויאמר לאדם הן יראת אלקים הוא חכמה וסור מרע בינה ובכל מצוה אע"ג שאינו עושה ומקיים בשלימות כל כך כמו הישר מ"מ מראה ומקיים בכל מצוה ומצוה מצות יראת ה' שרק מצד יראתו הוא כובש יצרו ובזה מובן ההמשך של

ועתה מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה לאחר שפירט חטא העגל ואיך התתפלל לה' ואיך נתרצה להם שעי"ז צוה ה' לעשות משכן ונתעלה מדרגת ישראל שאמר וביקש משה עליהם ונפלינו אני ועמך מכל עם אשר על פני אדמה שחז"ל אמרו וקיימו ס"פ אין עומדין במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד והיינו ג"כ מטעם זה שבעל תשובה טועם טעם חטא צריך כבישה יותר וצריך יותר יראת שמים והטעם דעיקר תלוי' ביראה שהרי עיקר עבודה לנסיון ולא לצורך גבו' אלא לטובת האדם לנסותו זה מוכרח ומביאר יותר ע"י הכובש מע"י העושה בתום וביושר וחז"ל דרשו אין ועתה אלא לשון תשובה ונתלה מעלתך שנעשית ישראל ב' מדרגות ישר וגם אל כי שרית עם ה' ותוכל מזה תוכל ללמוד מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה וגו' שעיקר תלוי' ביראה וגו' ומסיים שפיר הקרא לטוב לך כנ"ל שזה אמרו לטעם הואיל והוא לצרכינו ואין אתה עושה לצורך גבו' לומר שבעי בשלימות טפי ועפ"ז יש ליישב נ"כ קושיות הש"ס אטו יראה מילתא זוטרתי ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתי הוא עיין בביאור לעקידה בפ' חוקת גבי חטא מי מריבה שמשה רבינו טבעו הי' נוטה לרע והוא הפך תאותו עד שנעשה ישר וא"כ באמת תרתי הוי בי' וזה שמשני אין לגבי משה שהוא עבד ה' במידת ישר וגם כבר כבש יצרו הוי כבישת היצר מילתא זוטרי וא"ש:

אמנם שמצד מידת היראה מידת הכובש עדיף מ"מ לענין שיהי' בו דביקות ה' והשראת השכינה אנו מוצאין שמידת הישר הוא הגורמת לדביקות ה' שכל שמום בו לא ירצה וגם בעל והי' מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר וכיון שבכל עת היצר לוחם בקרבו אין בו דביקות הי' ועוד מטעם שה' אחד ורוצה באחד משא"כ הכובש הוא במחלוקת ובשתים ואינו אחד ולכך בוחר הקב"ה רק בצדיקים שכבר תאוותם חולל בקרבם וכנאמר ויהי בישורון מלך וגו' כשהם במדרגת ישורון ישר אז ה' מלך בקרבם וע"ז אפשר המליצו חז"ל באמרם שישראל בקשו שנהיה כגשם לנו כנאמר בהושע והקב"ה אמר אתם בקשתם כגשם שפעמים מתבקש פעמים אינו מתבקש אני אהיה כטל לישראל שלעולם מתבקש והיינו עפ"י הנ"ל שישראל בקשו שיבא ה' להם ויתן להם מידת הכבישה והיראה שהוא דוגמת הגשם הכובש הארץ אבל זה אינה מתבקש בכל עת והבטיח הקב"ה שהקב"ה יהי' כמידת טל שבא בניחותא ובישר לעולם מתבקש ואז יהי' השי"ת לנו שישרה בתוכינו עכ"פ כך הוא במידת היראה וכבישה אינו גורם להשראת השכינה ודביקות ה':

אמנם בזה נתעלה מעלת התשובה אע"ג שג"כ מעלתה מצד מידת הכבישה וכמ"ש לעיל והוא מדברי הרמב"ם בפ' מתשובה שתשובה מקרבת האדם לבוראו והוא תימה הא מדה זו רק מצד הכבישה ואינו באחד וגם יש בו לכלוכים מן שיורי החטא ויצר לוחם

בו ואפ"ה בוחר השי"ת בו ומדבק בו אע"ג שאינו אחד כיון שכבר יצא מן הדרך והרע עצמו מלהיבו להיות זריז וזהיר לעשות גדרים וסייגים כדי שלא יכשל [וגורמת] הכנעה וה' שוכן את דכא שמידה זו ג"כ אהובה ודבוקה בה' לכן הקב"ה מדבק בו והראי' שע"י מעשה העגל זכו אח"כ למשכן ולהשראת השכינה והיינו שאמר הנביא הושע שובה ישראל עד ה' אלקיך ואמרו חז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שיזכה עי"ז לדביקות בה' מזה נדע גודל מעלת התשובה ואיך אהובה לה' ואמר עוד כי כשלת בעונך אפשר שכיון שאם אינו חוזר בתשובה אז ננער עליו חטא העגל שאמרו חז"ל שלא הי' ישראל ראוין לאותו מעשה אלא להורות תשובה והיינו אם חוזרין בתשובה אבל אם אינו שב ולא הועיל א"כ נתעורר עליו חטא העגל וע"ז אמרו חז"ל וביום פקדי פקדתי עליהם חטאתם דאין פקידה שלא יהי' פקודה. מעגל והיינו מטעם הנ"ל שעי"ז נתגדל החטא והיינו נמי דקאמר כי כשלת בעונך שע"י שלא ישובו יהי' נכשל גם בחטא הראשון וע"ז מסיים קחו עמכם דברים מה שהשי"ת בחר ע"י העגל ונפלינו אני ועמך וגו' שעי"ז יתגלה שגדולה תשובה והיינו קחו עמכם דברים שרק עמכם. דיבר ה' מצד שחזרו בתשובה ונכנעו וכנאמר כי אתם המעט שאתם ממעטים עצמכם וגו' ועי"ז שובו לה' ואמרו אליו כל תשא עון שעל כל מועיל תשובה:

והנה אמרו חז"ל במדרש על הקרא דצדיק כתמר יפרח מה תמר לבן מכוון למעלה אף צדיקים לבן מכוון למעלה ואמרו עוד מה תמר יש לו תאוה אף צדיקים יש להם תאוה ומה תאוותן הקב"ה שנאמר קוה קויתי ה' והנה חז"ל דרשו על נח איש צדיק תמים בדורותיו יש דורשים לגנאי אלו הי' בדורו של אברהם לא הי' נחשב לכלום והקב"ה מחשב את האדם לפי מקומו ושעתו לענין טובה דן באשר הוא שם כמו שאמר והתפלל אברהם אבינו חלילה לך להמית צדיק עם רשע אפי' מי שהוא רק צדיק לפי ערכך ויחס הרשע אמנם יש דורשים לשבח שאילו הי' בדורו של אברהם הי' צדיק יותר ופי' מרן זצ"ל בעל חת"ס דתרווייהו אמת שאם הי' נשאר על מדרגה זו בודאי לא הי' נחשב בדורו של אברהם אבל מסתמא אם עמד בנסיון ההוא אם הי' בדורו של אברהם הי' חשוב יותר ויותר והי' צדיק גמור ולא חסר לו כי בכוחו נכלל בו מדרגה הגדולה ההוא של צדיק גמור ועשה השתדלות מה שצריך לזה ולא נגרע שלא ירד לכלל פעולה אלא נאנס מאחרים ומעלה עליו הכתוב כאילו עשה הואיל ונאנס ולא עשה ואיר"ל דזה הטעם דהאי מאן דקץ כופרי ולא הניח לעשות תמרי ועשה הפסד בכפלים מה שקץ מה שהי' שוה עתה ומה שהי' אפשר להשביח והדין שמשלם בס' דהיינו תשלומין שאינו נערך כדבר העומד בפ"ע שאז היה הפסד יותר אבל נערך בערך לכלל כולו על הארץ שגדל בו שאינו נפחת

כל כך ע"י חסרון זה הפרטי כאילו בטל באינך וכן לענין זה אם ישראל דבוקים בה' וכן העולם נידון לפי רובו כדאיתא בקידושין ואנו מחוייבין להיות דבוקים איש באחיו כי רק ע"ז השראת שכינה שפירוד הלבבות ומחלוקת הוא מרחיק השראת השכינה שהקב"ה אוהב את השלום ואת האחדות ואפי' חבור עצבים אפרים הנח לו אמרי' דור של אחאב אע"ג שהי' עובדין ע"ז אפ"ה הואיל והי' שלום ביניהן הי' נוצחין וע"ז אני ממליץ הפייט והוא באחד אם ישראל הם באחדות ומי ישיבנו אין למקטריגים שליטה עליהם ונפשו אותה ויעש הקב"ה ממלא כל משאלות לבביהן ואין לישראל תקומה אלא ע"י השגחה והשראת השכינה ואין מזל לישראל ואינם חיין רק בה' וא"כ לזה צריך אחדות כנ"ל וע"ז יש להמליץ מה שנאמר לאהבה את ה' אלקיכם ולדבקה בו ר"ל שע"י שאתם אוהבים ומכירים את גודל ה' ושהוא יחיד ומיוחד ואוהב האחדות ועי"ז נעשה אלקיכם ולכך ע"ז אתם מחוייבים לדבק בו ובו הכוונה על ידו אתם מחוייבים להיות דבוקים זה לזה:

ועי"ז מלבד הדביקות ג"כ תרוויחו ותתעלו שאז יגין אחד על חבירו וכדרך שצוה ה' בד' מינין שיאגדו ויתחברו זה לזה ופי' המדרש דמרמז על ד' כתות בישראל כשרים ובינונים ובעלי תורה ובעלי עבירה וכמו שכתבתי לעיל כיון שהוא מחבר עצמו לכנסת ישראל אין ההפסד כולי האי וע"ז אפשר אמר בפ' ואתחנן ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום הוא הגורם להיות אתכם כולכם ועד"ז יש לפרש הקרא בפ' הקהל את העם האנשים והנשים והטף והגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמדו ויראו את ה' אלקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' וגו' וחז"ל שאלו טף למה בא כדי ליתן שכר למביאיהן וגו' התורה מביאה לידי יראה אך יראת ה' היא חכמה וראשית חכמה יראת ה' וע"ז ראוי שיתעורר באדם התורה יראת ה' ואיך אנו רואין לפעמים שיקנה אדם תורה ויראה חלושה ונראה להסביר ע"ד שאנו רואין בכלי המורה שעות שהוא מחובר מחלקים דקים עם שכל אחד בפ"ע היא אינו זז ממקומו ואם כולם באים בהדי הדדי הם הולכים ומנענעים בעצמם כך גדול כח השלימות א"כ ק"ו אם בגוף מאבן ומתכות כך ק"ו אם התורה והמצות אשר כל חלק מחלקיו חי וכנאמר בפ' זו שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מצוכם וגו' כי לא דבר רק הוא מכם וגו' כ"ש שאם תבוא כל חלקי התורה להדדי יתנועע מידת החיות המוסריי והרוחני באדם, והנה כל איש מישראל יש בו חלק מן התורה וכשיבואו כל הישראלים יהי' כאן כל התורה באופניה מחוברת ומצא מין את מינו וניער ויתחבר להדדי ויפעל באדם מידת היראה עד שכל אחד ואחד ישיג וירגיש זה בעצמו וידע להבחין קדושת כל התורה ופעולותי' ועי"ז ישתדל ללמוד ולקנות כל התורה במחשבה ודיבור ומחשבה

טובה השי"ת מצרפה למעשה או ע"י שסייע לחבירו וידבק בכל ישראל למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' ויכנס יראת ה' ממילא בלב כולם וממילא עי"ז יבינו ערך כל התורה ולמען זה ושמרו לעשות את כל התורה הזאת וא"ש:

ובניהם ישמעו ולמדו ליראה את ה' וגו' אמר שאם אמנם הבנים אינם במדרגה זו להבחין את היראה והאיך נשתנה פעולת התורה בכללה שישתדלו ללמוד כל התורה כולה עי"ז מ"מ כיון שישמעו זה מאבותיהם הפלא ההוא איך בא יראת ה' בלבבם ומעלת היראה שכל תכלית הקיבוץ ההוא הי' בשביל היראה ואיך עבור זה נעשה כל החרדה הזאת וכל הטרחא ההוא עי"ז ילמדו ליראה את ה' וירגילו עצמם ביראת ה' משו"ה לעיל בישראל כתיב למען ילמדו ויראו וגו' שהיראה יבוא ממילא בהם אז אבל בבנים ישמעו רק מעלות היראה ויבינו ללמוד ליראה שירגילו עצמם לקנות היראה וגם הלימוד לשמה שהיא מביא לידי יראה כי גדול כח הלימוד לשמה ולכך שפיר הקשה הש"ס טף למה בא כיון שהם לא יבחינו את זאת א"כ די שישארו בביתם והאבות יספרו לבניהם אלא כדי ליתן שכר למביאיהם ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא וא"כ שכר לימוד שמחוייבים האבות ללמוד לבנים הן הזכרים הן הנקיבות זה אינם מקבלים השכר בהאי עלמא אבל שכר טרחא והבאה ושיהי' הלימוד מיד בשעת מעשה שבאת היראה הגדולה באבות זאת הטרחא הוא מעשה שהשי"ת משלם בעוה"ז שיזכה שיהי' לו בנים צדיקים וטובים וישרים וג"כ התעורר לנו איך החיוב לראות לפעול על הבנים מיד בנערותם ובתחילת הווייתן שאז עדיין הבל שאין בהם חטא ולא נשרש בם החטא כי אז פועל הדבר וגם התשובה אז נתעלה כמו שכתבתי במקום אחר שלא להשהות את החטא:

ואמרו במדרש משלי כ"ח על קרא מכסה פשעיו לא יצליח ר' סימון ור"י בן לוי משמי' דר' שמעון בן חלפתא כל הנטיעות את מנסה שרשיהן והן משביחות והאגוז אתה מכסה שרשיו ואינו מצליח וכו' אדם שיש בו עבירות ומתודה ואינו חוזר למה הוא דומה לטובל ושרץ בידו וגו' זרקו מידו וטובל במ"ם סאה מיד עלתה לו טבילה שנאמר ומודה ועוזב ירוחם וגו' נראה דבמשל על האגוז בא המדרש ללמדינו דרכי התשובה דאגוז אמרו שהוא בגי' חטא ללמדינו שבחטאים אין לכסות שורש החטא וכשאנו משימים על לבנו נראה שהרבה מדות רעות הגאות והתאוה והעצלות וחוסר בטחון וכיוצא ממדות רעות אלו הם מביאין לידי הרבה עבירות והם הם שרשיו והם אינם רשאין לכסותם שע"י הגאות ובקשת הכבוד הוא מדבר לה"ר ומקנא בחבירו יבזה חכמים ואב ואח ויזלזל בתקנות חכמי' וכיוצא בהם ומתאו' במאכלו' אסורות וחטא בשים והרהורים רעים וכיוצא בהם מחוסר בטחון עבירות שתלוים בממון עושק וגזל והשגת גבול וחילול שבת

וביטול צדקה וגמ"ח ומצות התלוים בעמון והשכמת בה"כ ובית המדרש ותפילין מחוסר יראת שמים שבועה והוצאת שם שמים ועניית אמן ומחשבות רעות בתפילה המובילים האלו צריך להסיר וע"ז איכ"ל דכיוון ג"כ קהלת שמור רגליך כאשר תלך בבית אלהים ר"ל המובילים מזה תשמור ועפ"י כל הדברים הנאמרים למעלה אפשר לפרש מאמר הנ"ל שהתחלנו בו דאלעזר זעירא דסיים מסאני אוכמא כדי לעורר בזה שאנו יש לנו רגלים כגוים מדות רעות זה שגרמה חרבן ביהמ"ק והנה אמרו לו ראוי אתה לאבל על ירושלים ע"ז השיב דגברא רבה אנא ר"ל אילו הי' לומד תורה בטהרה לא הי' כל כך מתאבל שע"י לימוד התורה הקב"ה משרה שכינתו שם אפי' אחד שיושב ועוסק בתורה כדאיתא באבות משא"כ הואיל והי' יצרו מתגבר עליו בכל יום מנע ממנו הדיבוק ולזה הי' הוא מתאבל על חורבן יראה שלם יראה שלימה וזה שרמז בלשונו דגברא רבה אנא היינו איזה גיבור הכובש את יצרו וא"ל נמי בשאלתו לרמז עוד שגם במדרגה אינו ראוי לו לפחות כולי האי דקץ כפרי משלם בס' ונידון עם הכלל ה"נ הוא נידון עם הכלל ובכלל ס' ריבוא ישראל וגם ישראל שזכו שהקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה וא"כ לא נפחת מדרגתו והוא מרגיש יותר בחרבן דכל שחשוב יותר מרגיש יותר: ושוטה אינו מרגיש אבל הוא הי' מרגיש איך נתרבה הקליפה ומזיקין המביאין לידי עבירה רבו וטומאת ארץ העמים המובילים לעבירה ברגלי נכרים מארץ ישראל ולכך התאבל בזה האופן וגם לענין חשיבות התורה היודעין ערכה הגדולים והם בכלל שמים הם מטים אזנם לה שיודעין חשיבותה משא"כ האינם יודעין ולכך נקטו האזינו השמים ותשמע הארץ ואח"ז ביאר שגם בעניני העו"ז דבריו טובים לכל כתות בני אדם ואמר כי שם ה' אקרא היינו שע"י משה רבינו נתגלה ולמד שם ה' אבל כל איש יבחין בבחינה וימצא מחכמת הבריאה וכיוצא מופתים על גדלו וטובו וזה מחוייב כל איש ואיש ליתן ולהרבות משלו: **ויש** לפרש עוד הבו גודל לאלקינו ורש"י פירוש שמכאן שעונין בשכ"מ לעולם ועד ונבאר דברי הטור בסי' קכ"ה שסדר קדושה שכתב שבני אשכנז וצרפת נושאים עיניהם וגופם למעלה בשעה שאומרים קדושה ושיש להם סמך מס' היכלות עיי"ש שמסיים שאין לו הנאה בעולם כאותה שעה שעיניהם נושאות בעיני ועיני בעיניהם ונראה דהרוח מזה בשעה שאדם משים על לבו ומכיר גדולת הבורא ב"ה לא יהי' שפל בעיניו מלסבור שאין האדם יוכל לקרב עצמו לבורא ב"ה אלא אדרבה רם ה' והאדם יוכל לקרב עצמו לה' בדרכיו כמו שדרשו חז"ל מה הוא חנון וגו' ולשמור מצותיו שה' אמר שאני שמרתי המצות תחילה היינו שבכל מצוה יש לי אחיזה אמנם קרבות הזה אינו אם ילך אדם לפי ראות עיניו ויבחר הטוב בעיניו כי רק בזאת קרבת אלקים יחפוץ וישיג אם יסמוך על

ה' ויעשה הטוב בעיניו וידע שאדם לא ישיג את דבר גדול כזה אלא ישים עיניו בעיני ה' ואז יגבי' גופו למעלה וילך בדרכי ה' ויהי' אז מורכב מהגבה ושפלות יגביה עצמו אבל ע"י עיני ה' ושמעתי בשם אפיקי יהודה ולא מצאתיו בפנים דשם רם הוא מורה על מציאות ה' בעצמו ושם גדול אם הקב"ה משגיח בעולם ובכל העולמות זה נקרא שהוא גדול בכל העולמות ונמצא שאם ישראל חוטאי' עד שאמר הי"ת אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם וכמו שאמר בפ' וילך ואנכי הסתר אסתיר וגו' ואם ישראל מטיבים דרכם כאלו מגדילים אותו שלא יסתיר פניו מהביט שיהי' כאילו הקטינו איתו אדרבה עתה יגדל נא כח ה' כאשר דברתי וגו' וזה כבוד שמים שהעולם ממלא רצונו שנחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וזה שאמר לאחר שאמרו המלאכים קדוש קדוש קדוש שהשי"ת נתעלה בכל מיני קדושות ואפ"ה מלא כל הארץ כבודו שזה כבוד מלכות שמים אם אינו צריך להסתיר פניו אלא שמשגיח ומעלה מלכותו בכל המקומות אפי' בעולם התחתון והיינו מה שאמרו חז"ל שמלאכים אומרים בשכמל"ו דזה ברכה אם כבוד מלכותו בעולם התחתון וכאילו נעשה הקב"ה ברוך ע"י העולם, אע"ג שאמת ועד ר"ל אע"ג שבאמת גם בגורם כל יציר נברא הי' ה' מלך אפ"ה הוי כמגדילים כוחו בעולם ולנו ישראל שאנו אומרים ויודעים זה שאפשר שעל ידינו יתגדל שמו ונוכל לעשות ולגרום שהשי"ת ישגיח עלינו בכל עת ורגע ואין אנו עושים כן הרי גנאי גדול לנו שאנו אטומי לב כולי האי שלא יפעל כל זאת עלינו ולכך אמרו בפסחים בפ' מקום שנהגו שאין לנו לומר בשכמל"ו בקול רם שהרי בזה מעוררין הדין ותרעומת עלינו וגנאי לנו ועפ"ז יש לכוון המאמר הנ"ל בפסחים שאמרו אנשי כה"ג היכא נעבד נאמרו הא לא אמרה משה לא נאמרה הא אמרה יעקב התקינו שיאמרו בחשאי משל לבת מלך וגו' ונראה הכוונה עפ"י הנ"ל שע"ז כיון משה רבינו במה שאמר כי שם ה' אקרא היינו במה שמייעד ה' ורואה את כל העתיד והוא אחר שיגיע הזמן שיאמר אסתירה וגו' אפ"ה אתם הבו גודל בידכם כח להגדיל כבוד שמים ע"י פעולתכם וכדלעיל והדבר תלוי בכם ומכאן שעונין בבית המדרש במקום קדוש בשכמל"ו וכדלעיל והיינו במקום המקדש וכשעושין דברים קדושים משא"כ באין עושין והיינו דקאמר דלא אמרה משה דהיינו שמשה אמר שאין הוא יכול לומר זה אלא הם יתנו גודל של בשכמל"ו וא"כ לא אמרה משה לא נאמר הא אמרה יעקב כשביקש לגלות הקץ ונסתם אמנו והוכיח בניו בזה ואמר שזה עצמו אות שעפ"י מעשיהם תלוי הדבר ורוח הקודש והשגחה שראה שע"י מעשיהם נסתם החזיון והיינו מופת שברוך ה' כבוד מלכותו על ידיהם דהיינו לעולם וזה יהי' להם לתוכחה להתעורר לדרכי ה' וגם להבטחה לעת קץ אשר חזה אז תהי' כך כבוד ה' ע"י העולם

וכיון שאמרה יעקב להבטחה ולתוכחה ראוי שגם אנו נוכיח בזה ולכך אמרו שתיקנו לומר אותו בחשאי ואמרו חז"ל משל נרצה לבת מלך והה"ד הכא אם יאמרו יש להם גנאי ואם לא יאמרו יש לה צער והרי זה לנו להבטחה ותוכחה ולכך תיקנו לומר בחשאי שהוא דבר מילתא דשויא לתרווייהו ה והוסיף המדרש שהביא הטור בסי' תרי"ט שהוא כעין גניבה ממלאכים דאצלינו אינו ראוי השבח הזה עד יוה"כ שהכל כמלאכים וישראל מקדשים שם שמים ומגביהים עצמם למעלה ומכירים מעלות ה' ותכליתם אז אומרים אותו בקול רם ולכך ראוי לנו לקבל עלינו דרך הטוב ולשוב בתשובה שלימה שהוא החביב אצל השי"ת והרבינו בהתעוררת לתשובה בדברים רבים וסיימנו בטוב ויהי' שנה זו שנת גאולה וישועה וברכה והצלחה ויבוא לציון גואל בבי"א:

לש"ש תרכ"ט

האזינו השמים ואדברה וגו' ויש דקדוקים רבים ואין להאריך כי כבר מבוארים במפרשים ועי' בעקידה ואברבנאל ואלשיך והנראה לבא בעזה"י ונקדים לפרש בינו ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקנך ויאמרו לך וגו' וג"כ צריך לבאר הכפולים והנראה בעזה"י השי"ת צוה לנו שאל אביך ויגדך זקנך ויאמרו לך וגו' והשי"ת ראה מראשית אחרית את הדורות האלו דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ וגו' וסם בעיניהם כמלאכי אלקים רואים ויודעים וחכמים הם בעיניהם ודורות הראשונים הם בעיניה כעורים ממשמשים באפילה אמנם על מה אדניהם הוטבעו על החדשות אשר המציאו בדורות אלו "טעלעגראפין" "וליפט באלאנען" "ואייזענבאהנען" "ודאמפף מאשינען" וכיוצא בהם וע"ז רמו עיניהם ורומסים ודוהרים על מה שהנחילו להם אבותיהם בתורה וביראת שמים ומוסדי דור ודור איברא לו חכמה ישכילו זאת שאם אמנם במילי דעלמא התלוים בנסיון דור הזה השכילו ובאו וגילו חדשות אשר מלפנים לא ידעו זה עצמו ראוי שיתעורר להם שהאדם קצר עינים וכשם שהדורות אלו גילו דברים שלא שערו אבותיהם ושוחקים הדורות אלו על הסכמת דורות שלפניהם כן יהי' חלק דורות האלו בדורות הבאים אחריהם ואיך יעיז אנוש לעבור על דעתו ולסבור שרק אתו ילין חכמה וכל שכן אם יתבונן מדוע באו עתה לגלות סדשות ע"י שגילו ובאו על הסבות ודבר סתר ויסודי הדברים ע"י מה מתרחב ומתפשט האויר וכיוצא בהם וע"י שבחנו וירדו לעומק הדברים ולשורש הווייתם השכילו להוציא דבר מתוך דבר וא"כ בעניני החומריים אשר עינים להם לראות כ"ש בדברים הרוחניים ונפשיים תורת ה' ומצותיו רק מי שיורד לעומק הדברים ושרשיהם ויסודותיהם הוא ישכיל ויבין ומי לא ידע שדורות שלפנינו הם ירדו יותר לעומק ושורש כל מצוה ומצוה וכל שכן דורות שלפני לפניו עד דורות בעלי הגמרא

ודורו של משה רבינו הוא ראה הכל כל שרשיה ויסודי התורה ורמזיה וסודותיה ופנימיית כל התורה באספקלרי' המאירה וממנו ראו ושמעו בני דורו ומהם ליהושע ודורו וכן מיהושע לזקנים וכפי סדר הקבלה המבואר במשנה וברמב"ם ובהקדמה ליד החזקה ולפי' המשנה וכיון שהדור זה רואים כל שרואי' ויודעי' פנימיית הדברי' וסתריהם ושרשיהם הם הם היודעים ומשיגים מה שאין הדורות שלא ידעו זאת יכלו להשיג מזה עצמו יוכלו להבין ולידע בעניני התורה והמצו' שידעו הדורו' שלפניו והבינו מה שאנו אין יכולים להשיג ואין לנו אלא לעשות אזנינו כאפרכסת לשמוע מה שנאמר לנו וקבלנו וכבר כ' הפלאה שהמשנה רמזה לן התמוטטות הדורות במה שתנן בפ' דאבות דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים שרמז לן על הדורות מעיקרא הי' לנו כמו אלף שנים מימי משה עד מ"ם שנה לבנין בית שני נביאים שראו בעין הנבואה ואח"כ השתמשו בבת קול כמבואר בגמרא ועתה אין לנו שיור רק התורה הזאת והיינו דקאמר דע מה למעלה ממך איזה דורות שהי' לפניך מעיקרא הי' עין רואה נביאים ואח"כ אוזן שומעת בת קיל ועתה כל מעשיך בספר נכתבים כן השכילו ואמרו בעלי המשנה ואנן מה נענה בתריי' מאז ועד עתה ירדה ידיעת התורה עשר איך יעיז איש לדון ולבחון לבטל דבריהם הקדושים:

וזה נראה לומר שרמז משה רבינו בשירת האזינו שראה כל הדורות התם וגם ראה שבעניני התורה והיראה שהם עניני עולמיים תרד המעלה מעט מעט ולכך נראה דנקט ימות עולם וכבר כתב האבן עזרא דימות וימי הם ב' שרשים משונים זה מזה ונראה דלכך בחר בימות לרמז לשון ימים ומיתה דמתמעט והולך עניני עולמיים והיינו דקאמר זכור ימות עולם איך הם פוחתים בדברים עולמיים ושהראשונים ראו וידעו כל שורש ופנימיית התורה ואח"כ אמר שוב בעניני עוה"ז ודברים טבעיים שהם נקראים שנות דור ודור בהם יהי' שנות שינויים לטובה שינויים נאות (ואפשר דאלף של נאות נבלע כדרך אותיות אהו"י) אבל בינו מה טעם וע"י מה באו לידי שינוי ולחכמה גדולה הזו ועכ"ח תבינו שהוא מטעם דלעיל שדורות האחרונים בחנו ונסו הפנימית של הדבר וא"כ זה עצמו תלמד אותך דשאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך דהיינו בדברים המגיעים לך היינו תורה ומצות שהם חלקך ונחלתך ולכך בחר לשון ויגדך ולא אמר ויגידו לך ועד"ז צריך שיהי' שוה לנו איסור שעטנז ותער וחזיר ושקצים ורמשים הכל שוה בשוה מה הוא וכ"ש לנו בני ישראל שאפי' עניני העוה"ז אינם באים לנו כדרך שהם באים לאוה"ע ע"י השרים שלהם וטבעי הדברים והשתדלותם אבל אצלינו עיקר תלוי במעשינו בתורה ובמצות כמו שגילה זה מיד לאדם הראשון ולאברהם יצחק ויעקב שהבטיח ה' להם עניני העוה"ז

נאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי ונאמר יען עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך כי ברך אברכך וגו' ומיד בדור הפלגה הראה ה' זאת הציב גבולות עמים למספר בני ישראל כפרש"י שבעים אומות נגד שבעים נפש וכן בכל עת הכל בהשגחת הי"ת וקיום ישראל שה אחת בין שבעים זאבים הוא אות שאין למעלה ממנו וכמו שביאר בהנחל לשון נחלה שאין להם הפסק זה אפשר רק שיעשה עליון על כל והוא הציב גבולות עמים שלא יוכלו לעשות כל אשר יזמו לעשות וכמו שהראה ה' זאת בבנין עיר והמגדל וכנאמר שם ועתה לא יבצר מהם וגו' שם הראה שהוא נותן גבול דבר שרשאין לעשות ואשר אין רשאין לעשות וזה למען תהי' הבטחה למספר בני ישראל אע"ג שהם מספר מעט בין האוה"ע אפ"ה יהי' להם קיום והטעם כי חלק ה' עמו וגו' וכיון שכל קיומנו תלוי בה' א"כ ראוי לקרוא לן הלה' תגמלו זאת כיון שהכל לה' וכי כזאת תגמלו לו בשלו וביאר יותר הלא הוא אביך היינו שבטבע לא הי' אבותינו מולידים והיו עקרים קניך ביציאת מצרים כנאמר כי לי בני ישראל עבדים וגו' והוא עשך כמו כל העולם ויכוננך לשון כן ובסיס שהוא המסבב בסיס וקיום שלך וכמו שפי' לבסוף יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כי חלק ה' עמו וא"כ איך נוכל לעשות כזאת נגד ה' לקינו איך לא נשמור שבת כראוי ולפזר ממון למצוה ותן לו משלו וגו' ואיך חיד איש לעשות מעשה רע לחבירו נגד רצון הבורא ב"ה וע"ז אמר עם נבל אם חוטאין בין אדם לחבירו בדבר שאינו מועיל לו. כיון שהכל ביד ה' הרי זה נבלה ועל עבירות שבין אדם למקום אמר ולא חכם שמצות אלו ראו להם להיות לכבוד ויהנו מהם כי חכו ממתקים חכי' לעבוד עילת כל העילות אבל הם אינם חכמים להבין את' זאת והתרגום ביאר עמא דקבילו אורייי' שהי' נפשותיהם על הר סיני ועי"ז ראוי שיהי' נקל להם להשיג וגם שבשעת קבלת התורה ראו ישראל והשיגו את גודל יקר תפארת ה' כמו שאמרו היום הזה ראינו את כבודו ואת גדלו וגו' ומזה יוכלו להבין שזכות ויקר הוא להם לעשות מצות הי"ת והיינו דקאמר דהם קבילו אורייתא וראו כבוד ה' ואפ"ה אינם עושין והלא הוא אביך קניך כדלעיל ומצד אלו טעמים ראוי לנו לזהור באזהרות ה' בלא תעשה ולהיות מתלהבים לעשות המ"ע וכן ראוי לנו לשמוח בשמחת החג הבא לקראתינו שכל הירח הוא נקרא ירח האיתנים איתן במצות ולשמור מצות סוכה כראוי ושאר מצות תפילין ומזוזה ושבת ולהיות נזהר בל"ת בין שבין אדם לחבירו. שלא להשיג גבול ושלא לדבר עליהם לשון הרע ושלא לשנוא ובין ל"ת שבין אדם למקום שלא לחלל שבת ושלא להוציא שם שמים לבטלה וגו':

והנה מלבד טעמים דלעיל הקיל הקב"ה עלינו שמירת התורה במה שאמרו חז"ל במס' נידה פ' המפלת דהנשמה קודם שבאת לעולם הוא לומדת כל התורה כולה ומשביעין

אותה שתהי' צדיק ולא רשע וכו' וכשבאה לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ושכחה הכל ביאר המהרש"א היינו ע"י התחברות בחומר הגוף הוא המלאך ותכלית הלימוד הלא נשכח מיד כתוב בספרים שעי"ז קלה לקבל דברי התורה והמצות שכל דבר שכבר הי' בפועל באיזה חומר אפי' נוטל ממנו מ"מ נשאר בו הכנה שקל לקבל שנית הענין ההוא כדרך שהוא באוד מוצל מאש או פתילה אע"ג שנתכבה כיון שכבר דלק פעם קל הוא לקבל האש, וזה נראה לפרש שאמר משה לאחר השירה, שימו לבבכם לכל אשר אני מעיד בכם אשר תצוום לבניכם כי לא דבר ריק הוא מכם כי הוא חייכם ר"ל שצריך שתשימו לבבכם לדברי התורה כי הוא בידכם ואפשר השגה מטעם כי לא דבר ריק הוא מכם שכבר נטבע זה במקור נשמתכם כי הוא חייכם במקור החיות כבר נטע זה השי"ת ע"י הלימוד במקור הנשמה ולכך דימה החובת לבבות בשער עבודת ה' את הערת התורה כמו גשם המגדל את הצומח אשר הוא כבר בטבעו רק שצריך לחלוחית וכח הניתן לו מן הגשם ככה הערת התורה עיי"ש:

אמנם הכונה זו לגדל הוא ע"י גשם וגם ע"י טל ואמרו חז"ל דכנסת ישראל בקשו שיבוא הגשם לנו וכו' והשיב השי"ת אתם בקשתם דבר שלפעמים מתבקש שנאמר אהי' כטל לישראל דהנה נהי דיש לר' הדברים הנ"ל מעלת הגידול אפ"ה לפעמים לא סגי בטל דנהי' דמגדלו ונותן בו לחלוחית אבל אם יש סביב הצומח תולעים ושרצים המפסידים ועוקצים הצומח אין מועיל הטל אבל הגשם שוטף ומאבד השרצים ותולעים המפסידים ולכך שם גבי אהי' כטל לישראל כתיב יפרח כשושנה דומיה דשושנה דמבאר במדרש דהשושנה נהי דגידולה בין החוחים אין החוחים מפסידים אותה רק אם נוטה עצמה באחת מן הקצוות להחוחים מהנקבה ואפ"ה לבה לשמים עכ"פ שם מיירי שאין הרשעים אורבים להסית ולהדיח את הטובים דהיינו דוגמת שושנה אז שפיר קאמר אהי' כטל אבל ישראל בקשו ויבוא כגשם לנו וכמלקוש יורה הארץ דהיינו להמית או להאלים ולקפוץ פי עולתה להמארבים להסית ולהדיח להפסיד הטובים זה בחינת הגשם וגם אידך מעליותא להרבות הלחלוחית לגדל כמלקוש יורה ארץ אבל בחינה הזאת אם היא גדולה אבל אינה מתבקשת בכל עת שאם כן בטלה הבחירה שאז יפרדו כל פועלי און והשי"ת רוצה בבחירה ורק לפעמים הקב"ה עושה נפלאות כאלה לנער רשעים מן הארץ והיינו שאמרו חז"ל שכשגשם רק לפעמים מתבקש:

והנה גם משה רבינו ע"ה בפתיחתו לשירת האזינו ביקש כזאת ואמר שיערוף כמנור לקחי דהיינו כמטר המאבד השרצים והיינו דקאמר במדרש אין עריפה אלא לשון הריגה וגם מעלה שני' וכטל אמרתי וביאר דבריו עוד יותר כשעירים עלי דשא וגי' כמו שבארתי

למעלה שכבר קיבל כל אדם חלק בתורת ה' ודבריו יהי' מנקים אותם וכיון שכן כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו שהרי כבר הוא בטבעיכם ובנפשכם ורש"י פירש שעונין בשכמל"ו במקדש ואפשר דמרוח להו דמצות הם ח ובים נגד השי"ת ונגד האדם ועל שניהם מועלת כי רק איש המחזיק בתורה באמת הוא איש אמונים ועליו ראוי לסמוך שאצלו הכל חיוב נגד ה' כי ה' צוה גם חיובים שבין אדם לחבירו והיינו הבו גודל לאלקינו וזה שהמליצו חז"ל בלשון ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד היינו התורה המפרסמת והוא שם כבוד מלכותו דהתורה כולה שמותיו הוא המסייעת וטובה בין לעניני עולם ובין לועד והטעם באמת נראה עפ"י משנה פ"ו דאבות דאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תור' שנאמר והמכתב אלקים חרות אל תיקרי חרות אלא חירות וצריך ביאור מה משנה קרא מפשטא והנרא' דהיהר"ע מעוור את אדם ואינו רואה מום דבר שהוא כנגד תאותו כשם שנאמר כי השוחד יעוור עיני חכמים וכן כל תאוה ולכך אין האדם בן חורין לראות ולעשות האמת והטוב באמת אמנם התורה הוא תבלין לזה שאם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד ואם אבן הוא נמוח אמרו חז"ל והקב"ה נתן לנו מופת לזה דלכאורה קשה כיון דהלוחות הם מעשה אלקים ונבראו לשעתו א"כ למה צריך שיהי' מעיקרא הלוחות אבנים שלימות ואח"כ הי' מכתב אלקים חרות על הלוחות בנס ובבריאה הוי להו להיות מיד נבראים באופן זה שיהי' המכתב נכתב עליהם ונראה שהשם ב"ה רצה להראות וללמד לנו כזאת שהתורה כוחה לסלק ולשבר את האבן כדי שיבינו שהתורה כוחה לשבר את היה"ר הנמשל לאבן כדלעיל והיינו דקאמר אל תקרא חרות דקשיא כדלעיל הפוכו מטרתא למה לי אלא חירות שהראה הקב"ה שע"י התורה יהי' חירות מהיהר"ע ולכך רק ע"י התורה יש בטחון לשמור עניני וחובות שבין אדם לחבירו ולא יעוורו עיניהם וכך הוא המצוה עלינו לשמור כבוד המלך והמלכות וכל שרי מדינה וחוקותיהם ורק התורה הוא מסוגלת לזה ליתן לאדם אומץ יראה ואהבה להיות מכירי טובה לכל העושים עמנו טוב והתורה פועלת בכפליים על החומר אחד בלימודי' הישרים והלימוד בתורה ומוסרו ההרגל הוא יסוד שהכל תלוי בה להטיב לאדם דרכו ומנהגו והלימוד גדול שמביא לידי מעשה והשני שהתורה תפעל גם בסגולה ובקדושתה שגם קדושתה פועלת, אפי' על מי שאינו מבין דברי' וזה נראה הטעם שהביאו גם טף להקהל בעת שקרא המלך משנה התורה שהקריאה במקדש הי' פועל גם על הקטנים שיראו השם:

ועתה אין עלינו להתעורר אלא לשוב לה' וכמו שקראו לנו שובי שובי ונחזה בך וגו' שראוי לנו לשוב ולראות את מדרגות אבותינו ודורות שקדמו לפנינו ואיך נפלנו מאיגרא

רמא ואיך נתעוורו עינינו ונטמטם לבנו מלהבין את גודל יקר תפארת תורתנו ומצותינו וע"י תשובה יאירו עינינו וגם אוה"ע יכירו וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלינו והנה התעורות לתשובה או מצד גודל יקר ה' המכונה בשם שמים או מצד פחיתות הארץ מה חיינו ורק בחסדי ה' אנו חיים כעבר ישא צל וכל חציר על הגשם ונגד אלו ב' מדרגות פתח משה ובזה מובן המדרש האזינו דאמר משה רבינו שהי' אמר האזינו השמים הוא משום שהוא קרוב לשמים אבל ישעי' שהי' רחוק מן השמים אמר בהיפך שמעו השמים והאזינו ארץ והיינו דמשם שדיבר אז עם ישראל שהי' דור דיעה וראו את כבוד ה' וגדלו והי' קרוב לעורר להם בגדלות ה' המיוחס לשמים ע"ז אמר האזינו השמים אפי' בקול נמוך ששייך בו לשון האזנה ראוי להם לקבל ואפי הרחוקים היינו הדורות הבאים ישמעו ארץ ופירש מאי דסיים על הרחוקים משמים אפ"ה יערוף כמטר לקחי וגו' ונגד הקרובים לשמים אמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו משא"כ ישעי' אדרבה דורו הי' להוט אחר עניני עוה"ז והי' ראוי להוכיחם בדמיוני עוה"ז כמו שאמר ידע שור קונהו וגו' ולכך האזינו ארץ וגו' וה' יתירנו בתשובה שלימה לפניו ולב טהור ברא לנו ה' ויהי' שנה זו שנה טובה שנת גאולה וישועה ובל"ג בבי"א:

פרשת וזאת הברכה

ויקבר אותו בגי וכו' ולא ידע איש את קברתו עד היום הזה איתא בסוטה פ' המקנא ארחב"ח מפני מה נסתר קברו של מרע"ה מעיני בו"ד מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיה בהמ"ק לחרב ולהגלות את ישראל מארצם שמא יבואו לקבורתו של משה באותה שעה ויעמדו בבכי ותחנונים ויתחננו למשה ויאמרו לו משה רבינו עמוד בתפלה בעדינו ועומד משה ומבטל את הגזירה מפני שחביבין צדיקים במיתתן יותר מבחייהם שכן עתה מוצא בשעה שהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם ועשו עגל קצף הקב"ה על ישראל ואמר למשה הרף ממנו ואשמידם כמה צדיקים היו באותו הדור וכמה חסידים משה אהרן ויהושע אלדד ומידד וע' זקנים ושאר חכמים ותלמידיהם ולא עשה בשבילם ולא ביטל הגזירה אלא בשביל משה עכ"ל ויבואר לקמן אי"ה ומה שצריך לעיין ולחקור עליו הוא איך אפשר שיהי' צדיקים חשובין במיתתן יותר מבחייהם הלא החשיבות של דבר כראוי שיובחן בין ב' דברים שיש בהם מחלקות והאחד יש לו הרבה חלקים יותר מן האחר בכמות או באיכות פרי מפרי או אבר מועיל לדבר מועיל או טוב מטוב אזי נקרא הדבר היותר גדול חשוב ויקר נגד האחר שאינו חשוב כמוהו וכמאמר קהלת זין כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחי' את בעלי' והכוונה יש לפרש כי מונה והולך אם אמנם הכסף מועיל ויוכל לקנות ולעשות חיל עם הכסף כמו עם החכמה א"מ

מעולת החכמה עדיפא שבכסף אי אפשר לקנות אלא א"כ מוצא הכסף מעמי לאחרים משא"כ החכמה שהוא קנין בנפש ועומדת עמו ואעפ"כ יכול לקנות עמה טוב' וע"ז אמר בצל החכמה בצל הכסף אמת כי כמו שהחכמה יוכל להיות לצל ומגן ולמחסה כן גם הכסף אבל יתרון לדעת כי החכמת תחי' את בעל"י האי את לשון עם הוא ר"ל שהחכמה מח"י עם הבעלים ולא צריכין להוציא הדבר וכן הצדיקים אי אפשר לעולם בלא צדיקים וצדיקים הם יסודי עולם ומועילים לישראל לעמוד מפני חרון אף ה' וכמאמר תהלים ק"י לולי משה בחילו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית אבל הצדיק לו כפלים שהוא בדרכו הטוב מיישר לכת והוא מוסת לדור וממנו יראו וכן יעשי והוא כמקור מים איים והיא נותן מציאותו לבני אדם אחרים כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים ע"ד שאמר שלמה במשלי ד' ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום וכוונתו כנ"ל כשם שאור ניתן מציאות לכל אשר בעולם כי החשך יכסה ארץ וכל אשר בה וכאלו עבר ובטל מן העולם אבל הבקר אור ולהכל יש מציאות כך דרכי הצדיקים הם מופתים לדור אמנה בזה נחלק הנה האור נותן רק מציאות בתחילת האור אבל אח"כ הוא רק מוסיף להאיר להמתיק האור לעינים לא כן אור של צדיקים הוא נותן מציאות דכל יום הוא מקרב את הרחוקים ומחזיק התורה יראה שלא תפול לארץ ולזה אמר ואורח צדיקים כאור נוגה שנותן מציאות אמנם דרכיהם הוא הולך ואור עד נכון היום ולעולם הוא נותן מציאות והולך ועד"ז ית לפרש במלכים ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראוהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרבים והוא כנ"ל דכל זמן שראוהו צעק אבי אבי על התורה והיראה שנחסרה ממנו אבל על המועיל לא צעק כי גם עתה הוא ישראל ופרשיו מתרגם שם דטב להון לישראל בתפלה כרכב ופרשיו ולא ראוהו עוד ואי אפשר ג"כ לבוא בעת צרה להתפלל במקום משכן כבודו ויקרעת לשנים קרעים וא"כ עמדה לנו הקושי' איך אפשר שגדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם הרי, בחייהם היו טוב ומועיל לעולם והצדיק אבד לדורו אבד משל למרגליות בכל מקום שהוא מרגליות שמה ואיך נוכל לומר גדולים צדיקים במיתתן וגי' והנה היום הזה נקבע להספד לעורר קינים ונהי על העדר קדוש ה' הרב הגאון והחסיד קדוש יאמר לו מהו' משה טריטעלבוים זצ"ל אב"ד דק"ק איהעל והשני אב"ד הגאון הגדול מה"ו שלמה אב"ד דק"ק לאנדן ואם אמנם רחוקים הי' מאתנו מי לא שמע מעוצם תפארת הוד תורתם והיראה והמוסר והמדות טובות ואמרינן בר"ה י"ח שקולה מיתת צדיקים כחורבן בית אלקינו אפי' מתי צדיקים בזמנם הם מעון לשכינה כמ"ש האלשיך ועשית לי משכן ושכנתי בתוכם וכשמת נחרב מעון השכינה וישעי' נ"ז צווח הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספו באין

מבין (יש לפרש דהנה כשמת צדיק בנערותו איכ"ל במ"ש במס' מ"ק דלמא מהנך דהן בחסידיו לא יאמין הוי אבל כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידן ואי' ס"פ לולב וערבה תורת חסד נקרא הלומד תורה ומלמדה וממילא זיכה לאחרים ועכ"ח אין הטעם משום דלמא יש חשש שיתקלקל וע"ז אמר הצדיק אבד ואין איש שם על לב שיאמרו אולי מהן בחסידיו לא יאמין הוי ואנשי חסד נאספו באין מבין ר"ל אם הנאספי' הם אנשי חסד שלומדין ומלמדין ואין מבין לומר כי מפני רעה נאסף צדיק שלא יתקלקל ברעה דהרי המחכה רבים אין חטא בא על ידו) ולפי דרכינו יש לפרש דהנה במ"ק. פתח עלי' דר' אבינא האי ספדנא תמרים הניעו ר"ש על צדיק נשים לילות כימים על משים לילות כימים דהנה כבר אמר ירמי' כ"ב על תבכו למת וא תנודו לו בכו בכה להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארג מולדתו ואמרו חז"ל במ"ק בכו בכה להולך בלא בנים והכוונה דעל מה יתאונן אדם חי על המת אדרבה גדולים צדיקים במיתתן ואם אמנם שהקשינו לעיל איך אפשר זה הישוב לזה דהנה יש ג' מיני חשיבותי חשיבות עצמו וחשיבות מצד המקום וחשיבות מצד הזמן והצדיק חשוב בכל אלה בחיים חיותו אמנם יש לחלק החשיבות לב' חלקים אחד חשיבות טבעי' וחשיבות הסכמיי החשיבות טבעיי כמעלות הצדיקים וחכמים המה חשובים מצד עצמם אמנם יש עוד חשיבות הסכמיי שהוא שכרי על החשיבות שהוא לו בעצם וטבע ניתן לו לשכר חשיבות למעלה מזה או מצד המחשבה טובה שעיקר יסוד הצדיקים השואפים על עפר ארצם להיישיר בני אדם לעבודת השי"ת וירגילו מנהג הטוב בבני אדם אפי' כשימותו לא ימוש זכרם מני עולם ובעולם כל זמן חיבורם בגוף וכמ"ש שמואל ב' א' שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו ומאריות גברו כנ"ל שגם במותם לא נפרדו מן העולם ועדיין מעשיהם בינינו וידועים ואדרבה כל זמן שהם בחיים מתעצלים ללמוד מדרכיהם לאמור לכשאפנה אשנה הלא עדיין יש חזון למועד וכדי בכותם להגין בעדינו אבל עתה שלא ישובו עוד לארץ מולדתינו ואם לא נחזיק כעת במעשיהם הטובים הנה ימים באים והכל נשכח ע"ד שאמרו חז"ל בשבת אחים לי בהספידא דהתם קאמינא ר"ל כי לא יתעצלו בהספידא כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתי ע"ז אמר ירמי' אל תבכו למת וגו' אלא בכו בכה להולך ואמרו חז"ל להולך בלא בנים שאפי' בלא בנים הוא הולך כי תולדותיהן של צדיקים הם מעשיהם הטובים הם הבנים וע"ז יבכו ויתאבלו ויחזרו בתשובה כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו וע"כ אמר האי ספדנא תמרים הניעו ראש על לריק כתמר כמאמר דהע"ה צדיק כתמר יפרח וגו' שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו ר"ל אפי' כשהם כבר בבית ה' עדיין בחצרות אלקינו יפריחו ונשים

לילות כימים על משים לילות כימים ולהחזיר בתשובה להחזיק במעשיהם הטובים [ע"כ מצאתי] [דברים אלו נאמרים, בס' נח כמוכח מתוכו אולם הצנתים וסדרתים סדרה הלזו על הפסוק מקבור אותו כי הן הן דברים הנאמרים על הסתלקות הני אריותי' מאורינו הגאונים והצדיקים הנקראים בדרך כלל משה, ע"ד משה שפיר קאמר, ובתוכם מכן בעל ח"ס זצלה"ה הנקרא משה בפרט והיא מפנינו מיתת רבינו משה עם מיתת משה רבינו ע"ס]:

הספד על מיתת אדמו"ר רב של כל בני הגולה צדיק ועניו לו דומי' תהלה הגאון מו"ה **משה סופר** זצ"ל אב"ד דק"ק פ"ב ב' חשון ת"ר לפ"ק ובתוכו יזכר גם הגאון בעל תקלין. חדתין והגאון אב"ד דק"ק **לעמבערג** מו"ה **יעקב ארנשטין** זצ"ל

איתא ס"פ המדיר מכריז אליהו קמי דריב"ל הנו מחום לבר לוואי פנו מקום לבר לוואי אזל אשכחי' לרשב"ל דהוה יתיב על עשר תכטקי פיזא א"ל את הוא בר ליוואי א"ל הן בראתה קשת בימיך א"ל הן א"ל א"כ אי אתה בר ליווא ולא היא דלא הוואי מידי אלא סבר לא תחזיק טיבותא לנפשי' עכ"ל המאמר ויבואר לקמן אי"ה בודאי יש זכות לצדיקים הגדולים אשר יכולים להכריע את העולם לכף זכות וכמאמר רשב"י בפ' לולב וערבה יכול אני לפטורי את העולם כולו מיום שנברא מן הדין ושזכותו שקול נגד כל החטאים שנעשו ואין הכוונה שהחוטא לא יענש בוודאי הוא רשע בעונו ימות ויענש או בעוה"ז או בעוה"ב כפי משפט אלקי המשפט רק הכוונה דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת שהכלל הבריאה לא הי' בשביל דור אחד אלא בשביל כל הדורות הבאים וכבר אמר רשב"י לבנו בשבת פ' במה מדליקין ד' לעולם אנו ואתה ורשעים החוטאין לא להם נתנה הארץ רק להצדיקים אשר בקרבה או שיהיו לעתיד ואינו ראוי להחריב העולם שהוא קנין אותן הצדיקים בשביל בני אדם שלא נבראו ואינם אלא לשמש או להיות צוות' בעולם עיי' ברמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים ואדרבה אם השי"ת מעניש את נכסיהם או תקומותיהם עבורם נראה כי להם נתנה הארץ ונכסיהם וידם ויד הצדיק שוה בהם ואינם מאותן שנאמר עליהם ולחוטא נתן ענין לאסוף ונכניס ליתן לפני הטוב לפני אלקים ויש לפרש שזה הי' תפלת אברהם אבינו ע"ה בפ' וירא ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע אולי יש חמישים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום בעבורם וגו' חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והי' כצדיק כרשע חלילה לך וגו' ודקדוקים רבו ולפי האמור הכוונה כיון שהרשעים צריכים לעולם עבור הצדיקים ואם יש רק מעט בני עלי' והם ישתיירו ימותו מעצבות ומחסור ועוד שעי"ז נראה ופ' כצדיק כרשע שיש להם קנין במקומם וגם להם נתנה הארץ זה הוא חולין הוא לך דבאמת באותן

הרשעים אין העולם שלהם וכדאיתא ר"פ כיצד מברכין דהוה העולם כהקדש ומועל הנהנה ממנו וכיון שאין העולם שלהם איך יאבד עבורם ונכסי הקדש אינן נכנסים אפי' בכלל עיר הנדחת אשר נאמר כל שללה תקברון וגו' והנה דבר זה עצמה קשה עלינו (בסדר שאנו עוסקים בה) בפ' נח הנאמר בעונש המבול איך החריב ה' את כל העולם עבורם וכי להם שלחנם הארץ וכי לא נברא העולם בשביל אברהם ורמז כרשב"י וחבריו והם ראוים לפטור העולם מן הדין ההיא והרשעים יענשו בעונש פרטי והנראה לי בזה כי עונש המבול לא הי' ע"ד עונש אלא ע"ד שכתב הרמב"ם במורה שהוא מיתת כופר ולא מצד העונש אלא להכביר רשעים מן הארץ ולא יהי' להם שם וזכר בעולם שהם לא היו חוטאים אלא היו כופרים אפיקורסים כמו שסיפר באיוב קפיטל כ"א וכ"ב האומרים לאל סור ממנו וגו' מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע וגו' הן לא בידם טובם וגו' והרבה פסוקים כאלה הכל על דור המבול המבאר כי כפרו בה' ר"ל בהשגחתו כי סברו שאין השי"ת משגיח על הארץ שאין זה כבוד לה' ועי"ז כפרו בשכר ועונש והכל הלכו בשרירות לבם והישר בעיניו יעשה וזה פי' הפסוק בפ' בראשית וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום וגו' והכוונה כנ"ל שע"י הארץ אמרו כי עבים סתר לו וגו' ומיראת עונש בני אדם הם היו במורדי אור כאמור עליהם באיוב כ"ד לאור יקום נוצח וגו' ובלילה יהי כגנב ועין נואף שמרה נשף וגו' כי יחדו בקר למו צלמות וגו' וא"כ להם רק רע כל היום היום הוא להם לרע ולזה אמר וירא ה' את הארץ והנה נשחתה וגו' ויאמר וגו' קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ והכוונה לאפוקי מדיעותם [שפקרו לומר שעזב ה' את הארץ ואין שכר ועונש כנל"פ] כי מעשיהם באו לפני ועל זה אני משחיתם את הארץ ר"ל אע"ג שהם ארץ וגם שלא יהי' להם. זכר בעולם כלל וכלל ולזה לאחר המבול אחר שהביא נח קרבן והודה בה' ובהשגחתו ונקנה לו העולם כולו ואי אפשר לענוש עולם שאינו שלו ומצינו נער על משרה כמו שפי' הרמב"ן בפ' כי תשא על פסוק ומשרתו יהושע בן נון נער וגו' וא"כ זה אמר השי"ת כמו שבבריאה הי' רצונו בשביל בני עלי' שהמה מעוטים יהי' הרבה בני אדם לשמש את הצדיקים והטובים לפני אלקים וא"כ, אי אפשר לקלל את האדמה בעבור בני אדם שהמה רק משרתים בעולם והעולם אינו שלהם וע"ז אור ולא אוסיף עוד לקלל האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו ממשרתי האדם שנבראו רק לשרת וא"כ אי אפשר להכות את כל חי כאשר עשיתי ר"ל שמרמז על סדר בריאת העולם שנברא בשביל הצדיקים ואיך אפשר לחרוב העולם בשביל משרתי העולם ועפ"י האמור באמת למעלה יתמה בעיני כל המעיין כיון שהעולם כולו לא נברא אלא בשביל

צדיק איך אפשר שהצדיק נתפס בעון הדור והרי תחת שלש רגזה ארץ תחת שפחה כי תירש גבירתה והנראה לי בזה לבאר ע"ד שאמרה האשה הצרפת לאליהו באת אלי להזכיר את עוני וביאורו עפ"י מאמרם ז"ל מיום שברא השי"ת את עולמי נתאוה להיות לו דירה בתחתונים לחבר העולם התחתון בהעולם העליון כי ה' אחד וגם כל העולמות ברא על האופן זה להיותם אחד מחוברים זה בזה ונפש הצדיק הגדול הוא באמת המעון לשכינה וכמ"ש האלשיך ועשית לי משכן ושכנתי בתוכם דייקא בתוך גופם וכמו שכ' הכוזרי והוא הצינור להשפיע תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ו ו' ובאמת כל זמן שהתחתונים שואבים ממנו ונתחבר להיות אוהל אחד תתאוה השי"ת להניחו בתוכינו ובכל יום ויום נתוסף קדושתי והשפעתו עליו ואם באופן זה אם נתוסף השאיבה מן התחתונים נתחזק הקשר לעולמי עד אבל אם יחלוש השאיבה קדושתו נתוסף אז לא די שאינו נתחזק אלא אדרבה עי"ז יגרום עונש לבני אדם שיש להם צדיק זה בתוכם ואינם מקבלים ממנו ולא ניחא לצדיקים שיענש העולם עבורם וגם כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצה וכו' ועי"ז נתפרד הקשר תה הפי' בגמרא בכתובות ק"ד שאמר בר קפרא על רבינו הקדוש אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש נצחו אראלים את המצוקים ונשבה הארון הקודש והוא כנ"ל דאראלים היינו המלאכים ומצוקים היינו התחתונים כמ"ש המהרש"א שם:

ועל אופן הנ"ל נכונים דברי חז"ל ר"ה י"ח דאמרו דשקולה מיתת צדיקים כחרבן בית אלקינו שהצדיקים הם מעון להשראת השכינה וממש ניכר הי' השראת השכינה ורות הקודש על אוריני ורבינו רבן של כל בני הגולה מה"ו משה סופר זצ"ל אב"ד דק"ק פ"ב יע"א אשר נקבע עת ספוד עליו כי נשבה ארון הקודש מי ששמע דברי מוסר ואגדה היוצאים מפיו בקדושה ובטהרה ואלמלא לקחו ה' בעון הדור כאמור בודאי הי' אפשר לו לחיות עוד הרבה שנים וע"ד שכתב הרמב"ם בפ' חלק על אריכת ימים המיועד לנו בביאת גואלנו שהוא ג"כ על דרך הטבע כיון שהעולם יהי' שקט ובטח לא יהי' צרה ויגון והחיות יהי' על מזג שוה ובשמחה ובטוב לבב וזה יאריך ימים והחיות ועד"ז אפשר שכיון הפסוק בפ' ואתחנן ושמרת את חקיו ואת מלותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ינוב לך ולבניך אחריך למען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך כל הימים והכוונה כנ"ל שע"י שמירת החקים והמצות בשמחה כאלו כל היום הם חדשים ולכך אמר אשר אנכי מצוך היום תזכה שיטב לך וגו' ועי"ז תאריך ימיך כל הימים אפי' קודם ביאת הגואל ואדמ"ו הגאון הנ"ל ז"ל הכ"מ פ"י על אופן הנ"ל פסוק בתהלים אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך שע"י הדאגה והצער של אנשי דמים נתקצרו

ימיהם אבל הצדיקים יבטחו בה' ושרויים בלי דאגה ואין לו דבר שיקצר ימיו ואדרבה כל ימיהם של צדיקים שרויים בשמחה ועד"ז יש לפרש ב"פ בראשית ויתהלך חנוך את אלקים ואיננו כי לקח איתו אלקים כי לשון התפעל של הליכה כתוב במפרשים שהכוונה על הליכה בתענוג וע"ד וישא יעקב רגליו שפי' שנשא לבו רגליו שהלך בשמחה ובנין התפעל הכוונה שפועל על עצמו והולך בשמחה וא"כ עד"ז הי' ראוי שיאריך ימים ואעפ"כ איננו ועכ"ח כי לקח אותי אלקים וזה שאמר ויתהלך חנוך את אלקים שעם ה' ובטחונו עליו ובעבודתו הלך בשמחה ובטוב לבב ואעפ"כ ואיננו כי לקח אותו אלקים ובמורינו ורבינו ז"ל יש לומר עליו מאמר רבב"ח בריש פ' הספינה דאחוי לי' האי ועי' היכי דנשקא ארעא ורקיע בהדדי שקילתא לסילתא ואנחי' בכוותא דרקיעא אדמצלינא בעית' ולא אשכחיתי' א"ל איכא גנבי הכא א"ל גלגל רקיעא הוא דהדר נטר עד למחר ומשכחת לה והכוונה יש לפרש דאחוי לי' צדיק כזה היכא דנשקא ארעא ורקיעא כנ"ל בשמחה שניהם כאחד מתדבקים כדלעיל אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש וזה אי אפשר אלא ע"י שמחה הבא מכח הבטחון ואני אבטח בך כדלעיל וזה שקל לסילתא ואנחי' בכוותא דרקיעא והשליך על ה' יהבו למען ישמח במעשיו כדאיתא פרק אין עומדין אין מתפללין אלא מתוך שמחה ואדמצליני בעיני' להאי דנשקא ארעא ורקיעא ולא משכיחתא כי נתפרד מורינו זצ"ל בתוך התפילה שהתפללנו עליו וע"ז אמר איכא גנבי הכא מדוע לא עשתה התפילה רושם וא"ל גלגל רקיע הוא דהדר כנ"ל דנצחו אראלים המצוקים (ולפי האמת נראה כוונת המאמר הזה ממש על דרך הנ"ל רק דאחוי לי' מדרגת הנבואה וזה קרי לי' נשית רקיעא וארעא וכמ"ש הרמב"ם בפ"ז מיסודי התורה דין א' שאם יש לאיש כל הכנות והמדות יתלבש ברוח הקודש והוא שישים דעתו רק בדברים העליונים ולזה אנח סילתא בכוותא דרקיעא והתפלל ושם א ה' מבטחו וגם שם תחת ידי הנפש גם צורכי גופו גם זה נכלל דאנח סילתא דהיינו פת בכוותא דרקיעא וכאשר רצה במדרגות לא מצא ואמר איכא גנבי הכא מדוע נמנע ממנו הנבואה וא"ל גלגל רקיעא הוא דהדר מעת חרבן דנסתלקה שכינה למעלה פסקה הנבואה נטור עד למחר עד שיבנה בית המקדש ואשכחת לה זה הנלע"ד בכוונת המאמר) אשרי עין ראתה את התלהבותו בתורתו ובעבודתו ממש מאורו ואשו נתחממו הרואים והשומעים עד שגם הם יעבדו את ה' בשמחה:

ועד"ז יש לפרש בב"ב דף ע"ה זקנים שבדור אמרו פני משה כפני החמה פני יהושע כפני לבנה אוי לה לאותה בושה או לה לאותה כלימה דהנה אם אמנם גם אור הלבנה מאיר לארץ ולדרים עלי' מ"מ כל איש בבוא הלילה נחלש תשוקתו לפעול מעשים עד ירדם

וישן לא כן פני החמה מלבד שהיא מאירה עוד תתלהב את בני אדם וגורם להם תשוקה לצאת אדם לפעלו ולעבודתו ולהסיר שינה מעיניהם וע"ד אמרו פני משה כפני חמה שהי' מאיר ונתן תשוקה לעבודת השי"ת לא כן אצל יהושע וע"כ אמרו אוי לאותה בושה: **ועד**"ז תי' אצל רבינו ז"ל יראתו האירה על עבר פניו ונתמלא הבית כולה מאורו ועתה עולם חשך בעדינו ונהרסו ג' עמודי עולם התורה והעבודה וגמ"ח שכל אלו יחדיו היו צמודים במדרגה שאין למעלה מהם בכל פרטיהם ודקדוקיהם ולמי ראוי לקונן יותר הלא לנו ולבנינו שזכינו בכל שנה לאורו ועתה אבדה כ"י חמדתינו וכמאמר האי ספדנא על ר"ז ארץ שנער הרה וילדה, ארץ צבי גדלה שעשועים אוי נא אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה כן באמת הצדיק לדורו אבד ואוי לעולם שאבד מנהיגו וכמ"ש פ' השותפין ביום שמת אאע"ה עמדו כל גדולי הדור ואמרו אוי לעולם שאבד מנהיגו ואוי לספינה שאבד כבריטה והכוונה כי ביבשה אם אין מנהיג באמת הוא תקלה ובפשט ארץ רבים שכי' אבל מ"מ אין התקלה גדולה כ"כ אבל בים אם נאבד הקברניטא הוא מקום סכנה גלי ים הומים ומים הזדונים רוצים לעבור ולטרוף הספינה שם הוא מקום סכנה וזה שאמרו על א"א ע"ה שקרא בשם ה' ומאס באלילים ופרסם שמו של השי"ת והי' ניכר כבר לנביא ה' נשיא אלקים אבל כשמת אמרו דאוי לעולם שאבד מנהיגו אבל באמת צריך להיות להם או כספינה ולפי דברי מרן המחבר זצ"ל בס' הזה דים נמשל לתאות האדם אשר כים יהמו והם מים הזדונים יש לפרש גמרא הנ"ל בפשוט דפי שנים ברוחי של אברהם אבינו ע"ה להנהיג בני דורו במוסרי וגם במדיני כי שבילו במים רבים להתערב בין אנשים ולא חי חיי ההתבודדות למען לעשות חיל נפשות רבות כמו שכ' ואת הנפש אשר עשו בחרן וכמאמר רבותינו ז"ל שעשה שלום עם היצה"ר והי' מלמד להועיל אף בהנהגת דרך ארץ למען הכל על מקומו' יבוא בשלו' מלבד שהדריכם בדרך ה' במעלה העולה בית אל ולכן פטירתו ויציאתו מן העולם עשה רושם עלי תבל ונרגש בשני בחינות אלו ולזה ספדו אותו בכפלים על שני בחינות הנ"ל ואמרו אוי לעולם שאבד מנהיגו הא במילי דעלמא ואוי לספינה שאבדה קברניטה הא במילי דשמיא להורות דרך ה' לעמוד על נפשי נגד גלי ים התאוות ושחין מים הזדונים דרכי היצה"ר וכל כת דילי' ה"י או בדרך הזה אוי לעולם שאבד מנהיגו מנהיג כל גופני ונפשי ולהיות כי יש מנהיג אשר ידע דרכי ההנהגה איך להתנהג אולם הוא רק הלבב לעת מצוא אויבים המתקוממים עליו ועל מעשיו להשחית ולבלע ואין יש רוח בו לעמוד בקשני המלחמה להשבית אויב ומתנקם לא כן אותו צדיק אאע"ה כי הוא ככפיר בטוח ולא חת מפני כל בין בעניני הנפש להתחזק בס' אלקיו כנגד כל העולם אשר היו במורדי אור ה' עובדי ע"ז בין בעניני גוף להיות גביר חיל אף

איש מלחמה כאשר מלחמת ארבעה מלכים יוכיח ועל זאת ספדו והלילו אוי לספינה שאבדה קברניטה מלשונו ברוח סערה וגלי קמים ומתקוממים] וכן בימנו מי יקום לנו עם מרעים האפקורסית מתרבה בישראל והתורה אתמעטת:

ועד"ז יש לפרש במלכים ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים והכוונה כנ"ל דרכב ופרשים הוא למלחמה וכאן הוא כינוי נגד עוברי רצונו כידוע ממעשה אליהו שהי' מקנא קנאת ה' צבאות נגד עובדי הבעל וזה אמר שהוא אבי אבי אב בחכמה אב בעבודה והוא רכב ישראל שהוא יקום עם מרעים ולא ראהו עוד ר"ל שלא ראה איש שיהי' במדרגה שלו ע"כ ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ועד"ז שפיר אמרו במדרש איכה קשה סילוקן של צדיקים יותר מחרבן בית אלקינו דבעת החרבן נשארו ת"ח אבל עתה בדור יתום גם צדיקים נסתלקו וצרה אחת מעוררת אחרת ששניהם מענין אחד שאין עדיין זמן מרובה אשר נסתלקו כמה גאוני זמנינו הרב הגאון נשיא ישראל בעל המחבר ס' תקלין חדתין וס' פאת השלחן בארץ הצבי מהו' ישראל ז"ל והרב הגאון מה"ו יעקב ארנשטיין אב"ד דק"ק לעמבערג בעל המחבר ס' ישועות יעקב והנה הצדיק טוב לכל דורו כמו שאמרו הצדיק אבד לדורו אבד אבל שם במקום שבתו שראו את תפארת הוד תורתו ועבודתו שם השבר בכפלים וזה שאמרו על ר"ז ארץ שנער הרה וילדה וארץ צבי גידלה שעשועים ר"ל שכל ארץ ישראל הי' להם חלק שנתגדל הולך ומעלה כי זכות הרבים תלוי בו ואוי לה אמרה רקח העיר שמת שם כי אבדה כלי חמדתה שהיא הי' כלי לחמוד יפיה של התורה וכל שמוסיפין לשמוע ממנו רוצים לשמוע עוד נאבד ממנה ואיתא במדרש איכה הנ"ל דבמכות כתיב והפלא ה' וגו' ובחרבן בהמ"ק ותרד פלאים וגו' אבל כאן נאמר הפלא ופלא וגו' והכוונה לפי האמור דצדיקין הן כלבב כלל ישראל שהם הנותנין מקור החיים והחמימות לתורת ה' ועבודתו והם כמקור אשר מהם ישאבין העדרים מים חיים ולכך אמר ה' בישעי' כ"ט יען ניגש העם הזה ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני ותהי' יראתם יראת אנשים מלומדה ולכך העונש מדה במדה רחמנא ליצלן סילוק צדיקין שהם לבם של ישראל ועל זה כיון הנביא ישעי' נ"ז הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספו באין מבין כי מפני רעה נאסף הצדיק והכוונה לפי הנ"ל שהצדיק נאבד לדורו ואין איש שם על לב שזה הוא השביל שלבם רחק מ"ה ועי"ז אנשי חסד נאספו באין מבין כי מפני הרעה נאסף ר"ל שאין מבינים שהעולם רע שהלב רק רע וזה אינו יודע כי אם ה' וע"כ תנו לבבכם ושובו אל ה' אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכו להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו אמר רמי' דהכוונה יש לומר אם אמנם אנו מחוייבים לבכות

ולהתאונן על מיתת הצדיקי' ולכך מיתת הצדיקים נו"א נסמכה אצל פ' יהכ"פ לומר מה יה"כ מכפר אף מיתת הצדיקים מכפר שהם שקולים נגד הרבה מישראל ומה יה"כ בעי' תשובה ה"נ מיתת צדיקים מי יודע ישוב וניחם אולי גרם מיתתם וכשמוע המידות טובות שהי' לצדיקים אלה יקבל על עצמו וילך בדרכיהם ואז הצדיקים גם לאחר מותם אינו עומד אלא הולך ממדרגה למדרגה וזה שאמר אל תבכו למת וגו' ר"ל בלי שתתפעלו להיטב דרכיכם בכו בכו להולך שתבכו על אופן שתזכו אותי ותעשו אותו הולך וגם לעצמיכם הולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתי על כן יהי' מעשיו כאלו הוא קיים ות"ח שמת הכל כקרוביו הכל חולצין עליו והכל קורעין עליו יכל המתעצל בהספידו של ת"ח ראוי לקוברו בחיים כדאי' פ' האורג והטעם יש לפרש ע"פ המדרש פ' ויחי ויקרבו ימי ישראל למות א"ל הקב"ה חייך שאין אתה מת אלא נטמן אתה ויקרבו ימי וגו' היום קובל עליך והכוונה כנ"ל שאין הצדיק מת לעצמו וכמו שאמרו משל למרגליות כל מקום שהיא מרגליות שמה רק שהוא נטמן מבני דורו וא"כ הוא כאלו נקבר בחיים שבמותו נקרא חי וכיון שהוא נטמן רק מבני דורו ולו אין מות א"כ ראוי להדור שיספדו עליו ואם מתעצלים ראוי מדה כנגד מדה שיקבר הוא בחיים כיון שאינו מאמין שהצדיק הוא כאלו נקבר בחיים:

ועפ"י האמור נראה לפרש המאמר שהתלנו דהנה הצדיקים הגדולים שכל העולם כולו הוא קנין שלו והאחרים רק לשמשו אין צריך לאות קצת שהרי אין העולם של עוברי רצינו אימתי צריכין אנו לקשת כשאין ראוי לו להכריע העולם כולו ורק הקב"ה זוכר הצדיקים שיהי' והם המאירים עולם מתוך הענן ולכך אמרו במדרש את קשתי נתתי בענן דמות שהיא מוקש לי דהיינו הצדיקים והת"ח שהוא ביקש להשי"ת והם המקיימים העולם והשי"ת נתן הקשת בענן וזוכר בריתו בינו ובין הארץ ולכך כשקראו לריב"ל פנו מקום לבר לואי להורות כי המקוה שלו והוא המקיים העולם א"ל אם נראה קשת בימיו כיון שבכה"ג לא צריך וכשאמר לו שנראה, בימיו אמר אין אתה בר לואי שלך אין צריך לאות כי אתה יסוד עולם ומקיימו והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפי ולא יעיר כל חמתו ובלע המות לנצח במהרה בימינו אמן:

ויקבור אותו בני בארץ מואב מול בית פעור וכו' איתא במס' סוטה סוף פ"ק אר"ב סימן בתוך סימן ואפ"ה ולא ידע איש את קבורתי וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גיסטרא של פעור הראוני היכן משה קבור עודו למעלה נדמה להם למטה נדמה להם למעלה נחלקו לשתי כיתות אותם העומדים למעלה נדמה להם למטה ואותן העומדין למטה נדמה להם למעלה לקיים מה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה וכו'

יצריך ביאור מה הי' ברצון מלכות הרשעה לידע מקום קבורתו והנראה בעזה"י אחת מאמונתינו האמיתיות שתורתנו ואמונתנו הוא נצחיית ולא נשתנה ולא תשתנה ואפי' כל הרוחות שבעולם באים אינם מזיזים אותם ממקומם כנאמר וע"י הנביא ישעי' כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקים אתך למשפט תרשעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי ופי' האברבנאל שעל ב' אופנים באו עלינו יש שעמדו עלינו להרוג ולאבד ולעקור תורתנו בגזירות ושמדות ויש שעמדו עלינו ע"י פתויים ונגד שניהם הבטיח ה' לנו שלא יועיל להם (אמנם זה נגד שונאים הנראים אבל יותר מסוכנים הצבועים והיראים תומה ותוכם טומאה אשר פיהם שלום ידבר ובתיכם ישים ארבו) וכבר מעיד הנסיון שכמה פעמים עמדו לחתור חתירה תחת התורה והאמונה כדי להפיל ולקבור אותה בעפר לפעמים ע"י מעלה שמגביהין ישראל ועי"ז רוצים למשוך את התורה והאמונה כשיר לטבח יובל פ"ד וישמן ישורון ויבעט וגו' או ע"י מצור ומצוק שעי"ז רוצים להביא את ישראל לידי חוסר אמונה ובכל זה תעיר לנו הנסיון שלא הועילו במעשיהם ותורתנו ואמונתנו הקדושה הוא עומדת דקיים לעד לא נתיישנה מרוב שני' יותר מג' אלפי שנה כמו שהראה הקב"ה מיד ע"י שליח התורה משה רבינו לא כהתה עינו ולא נס ליחו (ואמרו במדרש גדול הנאמר במשה ממה שנאמר ביצחק שנאמר ויהי כי זקן יצחק ותכהנה עיניו מראות) ומיתתו לא הי' העדר כוחות וליחות אלא מיתת נשיקה שנתעלה עד שנתחבר נשמתו למקורה וכמאן דאמר לא מת משה אלא עדיין עומד ומשמש ולא תפסק תורתו ואמונתו וזה הראה הקב"ה בזה שלא ידע איש את קבורתו לאות שאי אפשר לקבור את התורה שנתנה ע"י וע"ז המליצו חז"ל שכבר היתה מלכות הרשעה שלחה עבור זה עמדו למעלה וסברו שע"י מעלה והרמה לישראל ימצא לקבורת תורת משה או ת"ח שנקראים בשם משה שפיר גמיר סברו שוב למטה וכשעמדו למטה להכניע ישראל ולהורידן גם זה לא הצליחה וסברו שוב אדרבה שהוא למעלה לקיים מה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו דהיינו שזה אות שיקויים כל מה שנאמר ולא ישתנה [וע"ד מרן זצ"ל יש לפרש דברי מרע"ה בשילוח המרגלים בפ' שלח באומרו ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים כי הוא שאלה ודרישה על תכונת נפשם ומידתם כנגד שונאיהם איך הוא האם מראים שנאתם ונפרדים ומסוגרים מהם כיושבי מבצרים בל קרוב אליהם בכל ענינים או הם מדוברי שלו' עם ריעיהם ורעה בלבבם ר"ל וזה הוא מה הערים הוא מלשון שונאים כמו תהלים קל"ט נשוא לשוא עריך מה הנה כלומר באיזה אופן מחנהים בשנאתם הבמחנים כלומר שמתערבים עם שונאיהם וחימה מבדלת ומחיצה מפסקת אין ביניהם ואך בקרבם ישימו ארבם או במבצרים להיפוך כנ"ל. ולזה

נתעוררתי ע"י ספר הקודוש זאת זכרון.] (והנה זה היום זי"ן אדר יום מיתת משה ראוי לנו להרהיב עוז לעלות ולחזק ולאמץ את התורה) והנה אבותינו שחיו בעת שהי' גזירות ושמדות ואפ"ה עמדו בנפשם וסבלו כל היסורין וענויים ונתנו כל אשר להם בעד תורתנו הקדושה תורה צוה לנו משה וכל צו מיד ולדורות מורשה לקהלת יעקב ואל תיקרי מורשה אמרו חז"ל אלא מאורשה שקדשו התורה בקדושת השם יתברך בדמים ובנפשם כדי להנחיל לבניהם אחריהם (ואיך לא ניבוש בפני אבותינו) א"כ ק"ו אנו שאנו חיים בדור שרשות לכל אדם ניתנה לקיים דתו וכ"ש עתה שגם כבוד זה נעשה לישראל שניתן להם שיוי זכיות איך ראוי לנו להחזיק בתורת ה' ולהחזיק תודה להמלך ולהשרים עבור המעשה הטוב ולאהוב את כל שרי' ולאשר חוקי המדינה להראות לעמים ושרים את יופי ישראל כי ראוים הם לכך ולא יהי' הדבר סיבה חלילה שיבעטו ישראל ולא יחזיקו בתורה שהנחילו לנו ויהי' זה לנו לאות על קיום נבואת ישעי' ס"א וראו גוים צדקך וכל מלכים כבידך וגו' והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף א"ו וגו' ורק בדרך זה נוכל לשמוח בזה אם נכיר שהוא מאת ה' ודהע"ה אמר זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו ואמרו במדרש אמר ר' אבין אין אנו יודעין במה לשמוח אם בהקב"ה אם ביום בא שלמה ופי' נגילה ונשמחה בך בך בתורתך בך ישועתך שלולי שאנו מאמינים שה' עשה זאת איך נוכל לשמות שהרי לפ"ז בא נסיון חדש לנו וא"כ בני עם ה' התחזקו והתאמצו לעבוד ה' ולעמוד בפרץ ולעשות כאשר צוה ה' לנו שרשעים גברו בארץ וזה עצמו ראוי שתתן לנו עוז וגבורה ולהשכיל לעשות עת לעשות כי הפרו תורתיך והקב"ה הספיד משה מי יקום לי עם מרעים שהי' משה עומד ואמר מי לה' אלי שצריך לאסוף נגדם ולהראות שרק ה' מחשבתו. וממילא עברו ושובו אפי' איש באחיו והביאור על אופן הנ"ל נראה בתפילת בראשית קרא לן הקרא לאור יום ואור הצלחה נקרא ג"כ אור וכן יום וכ"ש אם ההצלחה קשורה עם אור הדעת והשכל כאשר הוא בנידון הנ"ל שנותן לישראל שיווי הזכיות של אזרחי הארץ שהדיעה הזאת שראוי ליתן לכל אדם שנושא בעול הארץ גם הזכות המדינה בשוה מבלי הבדל דת נתפשט בכל המדינות ורואים העמים החמס שנעשה לישראל בימים שעברו ומודים כן בפיהם ולפי הנראה לי היא ניצוץ מן אור המיועד לישראל בבוא גואל צדק לנו שיראו גוים בכבוד ישראל ושעשו להם שלא כדין כמו שניבא ישעי' ב"פ אז ישכיל וירום עבדי רם ונישא וגבה מאוד וניצוץ הדעת ההיא מאור חדש אשר על ציון תאיר שיכירו את האמת והצדק שתורת ה' שלנו היא אמיתית ויאמרו כי מציון תצא תורה ואז ראוי לשמוח בו לא מצד עצמו אלא מצד היעוד של הנביאים כמו שאמר ישעי' וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך ושזה לנו האות על הגאולה שלימה שקרובה

לבוא במהרה בימינו וע"י זה יש ב' כתות בני אדם יש ששמחים בחירות שניתן להם וסודרים וחושבין רק את אשר לפניהם אשר הוקל משאם ונתעלה כבודם ויש ששמחים שסוברים שזה אות על העתיד והראי' שכן ראוי להיות שאם רק ישמח בהוה לפנים ואינו בוחן על העתיד הלא כבר צוה שלמה המלך ע"ז דהבל הבלים ויש עושר שמיר לבעליו לרעתו ויש אשר נתן לו אלקים עושר ונכסים ולא השליטו להנות ממנו וכיוצא בזה וזה שאמר במדרש הנ"ל דפשטא דקרא דזה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו אינו מבואר אם הכוונה בהצלחת היום שלפניו כלשון זה דמשמע על מה שלפניו או הפי' דזה שלפנינו הוא אות או ניצוץ מהיום אשר עשה ה' מימות עולם ואז השמחה אינו ביום כיון שהבל ואינו חשוב בעינינו עניני עוה"ז אלא בהשי"ת וע"ז אמר שבא שלמה ופרשו שהוא העיר כן בכמה מקומות בספרו קהלת שאין לשמוח בשמחה שאינה של מצוה וכמו שאמר ולשמחה מה זו עושה וכמו דמתרץ בשבת פ' במה מדליקין אלא הכוונה נגילה ונשמחה בך ובתורתך שכבר יעדת זאת ובישועתך שהישיעה של עתה הוא אות על ישועה אמיתית ואור חדש אשר על ציון תאיר והיא דוגמת עלות השחר ועל כל פנים עלינו לפאר ולרומם את כבוד המלך דמדינת אונגארן ואת יושבי על מדין הרוזנים דאם הקיאה מניסטעריום ואת כבוד לאנדטאגס רעפרעזענטאטנען שמעשה הזה הוא להם לכבוד ולתפארת ומראה את יושר לבבם ומגלגלין זכות ע"י ולנו להודות ולהלל את כל שרי המדינה על זאת ואנו מחוייבים ג"כ לגלות נגד כל שאנו אוהבים את המלך ושרי וחוקי המדינה ולהשתדל בכל עוז לעשות הטוב והישר שיראו כל עעי הארץ כי טוב עשו וה' אתנו ולקיים נגילה ונשמחה בך בכ"ב אותיות ע"ד שדרשו חז"ל הא"ב אלף בינה גמול דלים כי זה מורשה לנו מאבותינו שלשה מידות גב"ר וזה לומד לנו שמו של הקב"ה שהוא ה"א וי"ו והלכת בדרכיו כתיב ודרשו חז"ל מה הוא חנון וגו' ומה למד תורה לנו וכו' אף אנו נלך בדרכיו וכמו שדרשו ז' ח' שהוא זן וחן טוב וישר לך ונותן לך בכבוד כאילו אתה קניתה לך זאת והיינו כתר לעוה"ב יתנו לך אף אתה בעצמך תפשוט ידך לדלים כי היכא דפשוטה רגל הגימל להדי דלית והדלית מהדר אפי' מגימל ליתן לו בצינעא ובכבוד וחז"ל אמרו תורה תחילתה גמ"ח וסופה גמ"ח ר"ל דנתינת התורה עצמה שירד ה' בכבודו הגדול על הר סיני ללמד לעמו תורה ומצות שהם טוב לנו בעוה"ז שראה ה' שהאדם חלוש בטבעו ולואה בשכלו להכיר בעצמו הטוב והישר וחמל ה' על האדם לחיותנו כיום הזה ע"י תורה ומצות ותורת חסד על לשונו והיינו תחילתו גמ"ח מכח החולשה וחולי נפש הלביש לערומים בכתנות עור בעי"ן וכתנות אור באל"ף שהתורה עצמה שהיא האור שכתובה לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה הלביש בתואר גשמי

שהוא דוגמת כתנות עור כדי שנוכל להשיג זאת לכסות ערומיהם ואין גמ"ח למעלה ממנו ומיהו התכלית וסוף התורה והמצות לזכות על ידם לעוה"ב ועין לא ראתה אלקים זולתך וגו' ולזאת סופה גמ"ח ויקבור אותו בגיא וגו' מול בית פעור לכפר על עון פעור שהשי"ת חושב לאדם כל מעשה הטוב שעשה ואילו הי' חי עד השתא כך הי' עושה והאדם שמצטער שאינו חי יותר שלא ימות ויחי' לספר מעשה ה' נחשב לו כאלו עודנו עומד ומשמש לפניו כמו שמבואר בגמרא ספ"ק דסוטה כל התפילות שעשה משה רבינו כד' שיתקיים בחיים ויוכל לעבוד ה' ולכך מחשבה זו הקב"ה מצרפה למעשה וכאילו עדיין עומד ומשמש לפניו וכמו שדרשו חז"ל שמשה רבינו לא מת מדכתיב וימת שם משה עבד ה' שעדיין עומד ומשמש בזה שהראה לו הקב"ה את כל הדורות עד היום האחרון וגלי הים שיעלו בדור האחרון ושטוף אמונת ה' בפתוי' האפקורסים והמסיתים שהם רבים בדור האחרון ולכך קרי לי' ליום האחרון לים האחרון ועל כולם ציער משה והי' חושק אם הי' הוא שם בעת ההיא לחזק ישראל באמונת ה' ולהקים ברכים כושלת וזו המחשבה צירף הקב"ה לו למעשה והיינו דרמז בוימת שם במאי שהי' רוצה להיות שם בזה עדיין עומד ומשמש וחז"ל אמרו שקברו של משה לכך הוא מול בית פעור שבכל שנה בעת שחטאו ישראל מקטרגין עליהם מבית פעור וכשהי' משה שקעו בארץ וכשמת קברו מכפר:

ונראה דהנה העבירה עצמה ראוי לעורר לנו לשמור מן החטא ולהעמיד נגד הפנים חולשת האדם בפרט מעשה של בית פעור חלילה הי' ישראל עע"ז או בועלי נכריות אלא ע"י התקרבות עמהם וע"י קירוב באו לידי זנות ומזונות באו לעע"ז שחמורה מכל עבירות אשר ירעד כל האדם בשומו נגד עיניו את מעשה הרע ההוא וחולשת האדם ואיך אל יאמין בעצמו שאלמלא ראו כזאת לא הי' אדם מאמין שחולשת האדם כך היא שיהי' חשש שיבואו לידי עבירות חמורות כאלו ואפ"ה כך הי' זה יהי' למוסר וללימוד איך כל אדם צריך שמירה וזה שאמר משה רבינו בפ' ואתחנן ונשב בגיא מול בית פעור ורמז בזה איך נפלנו מאיגרא רמא לגיא עמיקתא עול בית פעור ולזאת ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים וגו' למען תחיו וגומר לא תוסיפו ולא תגרעו וגו' והביא ראי' עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור השמידו ה' וגו' ואתם הדבקים בה' וגו' שלא לילך ממנו בשום נדנוד עבירה בשום פסיעה אז חיים כולכם היום וגו' עכ"פ למד משה רבינו מן מעשה העבירה התעוררת ללכת בדרך הטוב ולשקוע העבירה עמוק עמוק וכיון שהרע גורם לטוב זה הוא הגורם הכפרה וזה שכינו חז"ל ששקעו בארץ עד חוטמו אפי' ריח עבירה ילמדו לרחק ממנה ובזה עצמו ניחם משה על מיתתו אולי משום

אל תאמין בעצמך לא שמע ה' בקול תפילתו שהרי משה רבינו הי' עניו מכל אדם ותלה זה בעצמו בחשש ההוא:

ואפשר שחז"ל כינו זה שמה שדרשו חז"ל ויקבור אותו בגיא שהוא קבר את עצמו היינו שהוא עצמו הסכים למיתתו והיינו עי' גיא בית פעור אם הוא שמגין ומכפר על עון בית פעור כדלעיל וא"ש ואין לך גמ"ח יותר ממנו שסיבב הקב"ה שיהי' משה מת ברצון ובנפש חפיצה:

וכ"ש כפי הדרש שהשי"ת קבר אותו ולא הניח לשום אדם לקבור אותו שלא יראה אדם בזיונו של משה רבינו מת מוטל ולהטיל עליו עפר אלא נקבר בהשגחה פרטית מהשי"ת אע"ג שהי' המעשה ההוא אפשר ע"י אחר אפ"ה סיבב הקב"ה זאת במאמרו בלי אמצעי וזה אפשר שכינו חז"ל סופו של ד"ת דהיינו ע"י התורה אדם זוכה להשגחת השי"ת ועין ה' על יראיו ואני לדודי ודודי לי לא בלבד מה שאי אפשר ע"י הטבע אלא אפי' מה שאפשר ע"י אחרים ע"י הטבע הקב"ה עושה לצדיק שעושה הכל למען הי"ת כך כל מעשיו וכל צרכיו נעשו בהשגחה של השי"ת וזה סופו של תוכה שהוא גמ"ח וע"ז אמרו חז"ל והלכת בדרכיו מה הוא מלביש ערומים אפי' הי' אפשר ע"י אחרים אף אתה וגו' תעשה כן ותקדים עצמך לדבר מצוה:

ועפ"י האמור שמשה רבינו התעורר ישראל ע"י הרע לטוב מובן מה שאמרו חז"ל שהקב"ה הספיד עליו מי יקום לי עם מרעים וגו' היינו כנ"ל ע"י מרעים יקים ישראל לי וגו' וגם שעי"ז נתפשר הקצף ונתכפר דהיינו מה שאמרו עליו מי כהחכם יודע פשר דבר שע"י נתפשר החטא כדלעיל ואידך אמר וימת שם משה עבד ה' שהיינו שגם במיתתו עבד ה' שע"י זה הי' כפרה לישראל ושקיבל על עצמו המיתה כדלעיל ולדעת המדרש שקבורתו של משה הי' כדי שיזכו ישראל על ידו לתחיית המתים יש ליישב מה שאמרו חז"ל שמיתתו הי' בחלקו של ראובן וקבורתו היתה בחלקו של גד וגו' דמיתתו היתה מיתת נשיקה שנתעלה בהשגתו וראה בינה והיינו ראו בן וגם על שם שנקרא ראובן כי עתה יאהבני אישי וגו' אבל הקבורה הי' בחלקו של גד שהיו גיבורים ועברו לפני ישראל להביאם לא"י וע"ז נאמר לפי הפשוט ויתא ראשי עם וגו' ולכך ג"כ נקבר שם משה בחלק הזה להביא ראשי עם והי' זה סופו גמ"ח ועוד אמרו חז"ל במעלות גע"ח שדרשו חז"ל והודעת להם את הדרך זו גמ"ח אשר ילכו זו ביקור חולים בה זו קבורה דהיינו התורה הוא נקרא דרך שתוליך את האדם בדרך הטוב הידוע ר"ל אפי' מה שהי' אדם יכול להבין מעצמו דהיינו מצות שכליות תודיע אותם להם וזו עצמה גמ"ח שהקב"ה מלמד לנו אפי' מה שהי' אדם יכול לידע כדי שילכו בה שהאדם נתעוור מן תאוה שלו או מן הממון

שצריך ליתן עבור הטוב ולהאיר עיניו צוה ה' גם מצות אלו והיינו ביקור חולים שעי"ז נעשה רפואה אמנם הפסוק לא יפרש לומר שלכך מודיע גם מצות שכליות כדי לרפאות האדם מחולי הנפש התורה חסה על כבוד הבריות ולכך נתנה התורה טעם אחר לפרש מצות שכליות כדי שידע האדם הדרך האמצעי וכמו שהאריך בס' העקרים אם אמנם שהשכל גוזר ליתן צדקה ולהחזיק לומדי תורה אבל מי יודע השיעור המצומצם שראוי ונכון ליתן לזאת נתנה התורה השיעור אחד מעשר או עשר תעשר ב' מעשרות דהיינו אחד מחמשה והמבזבז אל יבזבז יותר ובזה שקבעה התורה השיעור כסתה על קלון האדם וכמו שאמרו חז"ל שלכך צותה התורה מי שבנה בית או לא חילל שדה שישוב משדה המלחמה לכסות על היראה ורך הלבב מעבירות שבידו ה"נ בזה כיסה התורה שלא יפורסם קלון האדם שאפי' במצות שכליות יתעוור וזה כעין קבורת המת לכסות על קלונו שלא יתבזה בין החיים והיינו דהמליצו חז"ל בה משמע דהעיקר שיודיע להם הדרך הידוע בשכליות הוא כדי שידעו הדרך האמצעי הוא רק לכסות קלון והיינו בה זה קבורת מתים שלא יראה חולשת האדם וא"ש היטב וזה תלמד לנו גודל מעלת גמ"ח ואיך שיתן בסתר שלא יתבזה ויתבייש המקבל גדולים מעשה אלקינו ועליהם שפיר המליצו חז"ל והלכת בדרכיו מה הוא וגו' [ויש לכוין דברים אלה בפסוק תהלים ע"ב כי יציל אביון משוע ועני ואין עוזר לו והזכיר הכתוב שני כתות מבני אדם העניים כת אחד המפורסמים ומפורש יוצא מפיהם לאמור הב הב וזהו אביון משוע וכת השני הם אשר מסוה הבושה על פניהם והם באתכסיא ומהם גם נדיבים אשר מטה ידם וזה הכת נכלל במלת ועני וגם את זה יציל שלמה הע"ה מעניו בחכמה ע"י מתן בסתר ואיש לא ידעה והיינו ואין לו כלומר רק עזרה יש לו אך עוזר אין לו כי ע"י הסתרו והעלמו לא נודע מי הוא והבן]:

ולזאת אחינו בני ישראל עלינו לעשות גמ"ח ולילך בדרך טובים את המעשה אשר יעשון דרשו חז"ל לפנים משורת הדין ולהחזיק טובה למלכנו ולרוזנים ולהעומדים בראשי המתייעצים ולכל השרים ולעשות הטוב והישר כאשר אנו מצווים מהשי"ת דרשו את שלום העיר וגו' לא מצד שהוא מצות ה' ולהיות שלום בינינו כמו שלמדו השי"ת בלבישת הכה"ג שיהיו על לבו כל שבטי ישראל אע"ג שהם במראות משונות זו מזו כולם בני ישראל. ואבנים טובות ויקרות משובצים זהב הנה ועלינו להתפלל בשלום המלכות ולהיות לנו לאות את החפשי והיכר הצדק שאור חדש על ציון יאיר במהרה ונקיים ליהודים היתה אורה זו תורה שהאינו שכל זה בא להם בזכות התורה ועשיית המצות

וע"ז אמרו ליהודים היתה אורה זו תורה ועי"ז שמחה וששון זו מילה ויקר זו תפילין ויהי נועם ה' עלינו ובל"ג בבי"א:

איתא בגמרא ב"מ דף פ"ו רבה בר נחמני נייח נפשי' נפל פתקא מרקיעא בפומבדיתא רבה בר נחמני נתבקש בישיבה של מעלה נפקי אביי ורבא וכולא רבנן לעסוקי בי' לא הוי ידעי דוכתי' אזלי לאגמא חזו ציפרי דמטללא וקיימו אמרי שמע מיני' התם הוא עיי"ש וגוף המאמר פרשנו במקום אחר. והנה גם עתה קול חו"ב במקהלות בני ישראל רבה דעמי' בר נחמני הגאון מוה' מנחם אב"ד דקהל אונגוואר נתבקש בישיבה של מעלה אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה הע"ה טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו כמו שאמר ר' יוחנן בברכות י"ז כד הוי סיים ספר איוב המברר השגחה של השי"ת וששכל האדם לואה וקצר להבין ולהשיג דרכי ה' בחייו ולזה סוף וטוב לו המות כשם שטוב לבהמה השחיטה ואדרבה הכל למיתה הם עומדים לחזות בנועם ה' ואשרי אדם שגדל בתורה ועמלו בתורה היינו שגדל הוא בעצמו בתורה ומתעמל עם אחרים ג"כ בתורה וזה מעלת האדם יותר ממלאכי השרת ועושה נחת רוח ליוצרו (שטוב לו שנברא כמו שפירשו ברוך אתה בבואך לעולם ברוך אתה בצאתך מן העולם בלא חטא) או הכוונה שעושה זה לשם שמים בתמימות לעשות רצון ה' אע"ג שהוא מבין שהוא טוב אינו עושה זה בשביל שמבין כן אלא כאשר צוה ה' וזה נחת רוח ליוצרו והיינו בדברים שבין אדם למקום וגם בדברים שבין אדם לחבירו גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם דהיינו שהנהיג מנהג הטוב בעולם וע"ד שפי' הרמב"ם בפי' המשנה ריש פיאה בדברים שאוכל פירות בעוה"ז דהיינו הפירות מה שלמדו אחרים ממנו ועליו אמר הכתוב טוב שם משמן הטוב דהיינו המעשה שנעשה ע"י שמו הוא חשוב יותר משמן הטוב שיש לו ריח רק בהיות כאן משא"כ שמו הטוב נשאר ויום המות טוב לו מיום הולדו שאינו העדר שגם אחר מותו נשארו מעשיו בכאן וזיכה רבים ואין חטא בא על ידו ואדרבה נתרבו זכיותו ונסע לעולם המנוחה אבל אוי ואבוי להנשארים הצדיק אבד לדורו אבד לא לקהילתו ולא לגבולו ולא למחוזו אלא לכל דורו אבד הוא האיר בתורתו לבחורים מקצה לקצה והרביץ תורה בישראל וצדקתו ותמימות כאור נוגה והשי"ת אמר כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וגו' ולזאת אין להספיד מקו' מבלימקום אצל הצדיק אמנם אע"ג דבכלל אמרו הצדיק אבד מ"מ יש דברים פרטים אשר בזמן שהצדיק בעיר נתעלה מקומו והאדם מכבד את מקומו ומעלה אותם בג' דברים א' בהנהגות ו ומנהגים ישרים וטובים ה"ב הוא המגין על החלש מיד גיבור עושה משפט יתום ואלמנה ומשגיח עליהם והג' משגיח על נערי

וקטני בני ישראל וכעין שאמרו בזמן שהצדיק בעיר הוא הודה ליתן כח ומלכות לרחם נדכאים והוא זיווה במנהגים טובים וישרים שמאיר ומחשיב החלש כאלו נותן לו כח ודם הנותן זיו פניו והוא הדרה שזה הידור שהדור הבא יהי' מהודר וטוב וכרל ציפורים עפות על עירו יגן דהחלושים והנרדפים כמשלו לציפור עי' בכנף רננים בשיר של ציפור וזה אפשר לרמז במאמר הנ"ל כשנפל פתקא בפומבדיתא רבה בר נחמני נתבקש בישיבה של מעלה לא הוי ידעי רבנן וכתי' לוה בדוכתי' נפל פתקא דווקא הלא כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה' וניהו שהם הקרובים ואליהם החיוב לעסוקי בי' מ"מ הפתקא כוללת גם ההספד כנראה שם מסוף המאמר וזה שייך גם לאחרים אמנם כד הלכו לאגמא וחזו הני צפרי דמטללי וקיימי אמרי התם הוא והיינו דוכתי' שמצד חסרון הזה שע"י מיתתו נוטל מן העיר הודה וזיווה והדרה שהוא נמשר לצפור שגם המנהגים הם כציפורים החלושים וצריכין הגנה לבל ידח מהם נידח וזה דוכתי' דההספד הגדול שאמרו שם ג' ימים לבכי נגד הנך ג' הנ"ל ועוד ד' להשלים לשבעה דהיינו מצד מה שכולל כל הדור והעולם הנברא בשבעה ימים [ובכלל דברי מרן זצלה"ה טמון ונרמז ג"כ כוונה הפשוטה הלזו דצפרים נמשלו על דלת העם בני אדם הפשוטים והחלושים באמונתם ויראתם אשר כצפור הנודד כן נודדים ולא באו לכלל ישוב להתיישב בתוכה ויראה, והנה איש כזה גאון וצדיק המדובר בהספד הלזה זי"ע אשר הי' מופלג ומפו' לטוב לב לו יתר עז לפעול על פשוטי עם מטבעו הטוב אשר מסייע לצדקתו לקרב ולהתקרב אליהם ובקרבתם לפניו ריח הטוב קולטת ממילא ריח התורה והיראה וילמדו תועים בינה ומפאת זה נרגש מאוד חסרון ואבידת הצדיק כזה לכל העולם והיינו דלא ידעי רבנן דוכתי' לעסוקי' בי' היינו מדרגתו הרמה אשר יש לעסוק בו בהספדו ביותר כיון דחזו הנך צפרי דמטללי וקיימי כלומר שגם הפחותים שבעירו היו מטללים בצלא דמהמנותא צל מצות ומעשים טובים וקיימי היינו שיש להם קיום חזק באמונה ויראה, וגם צפור מצאה בית מושב איתן בתורה ויראה ע"י צדיק שבעיר וע"ז אמרו ש"מ דוכתי' הוא כלומר כח אותו צדיק הוא ובמדרגה זו עסקו להספידו כי גדול כח וזכות המזכה את הרבים וכן יש לפרש ויבאו עד גורן האטד ויספדו שם מספד גדול והיינו כי בחינת יעקב אע"ה הי' בחינת מרע"ה להיות ממוצע שוה לכל נפש ולכן הי' יכול' לעשות גם מאטד גורן ויספדו שם מספד גדול כי הוא דבר הנצרך לרבים לעשות חיל ועיי' לקמן בדברי מרן זצלה"ה:]

ועתה רבותי גם על קהילתי החיוב ההספד בכפלים על הגאון' הצדיק הנ"ל אחד מצד הכלל כמו שדרשו חז"ל שפתח האי ספדנא על ר' סימון והחכמה מאין תמצא וגו' ות"ח שמת מי יביא לנו תמורתו והשנית מצד הפרט שהי' רב הגאון הנ"ל כמה שנים

רב בקהילתנו ותיקן כמה דברים וגו' וחייבים בכבודו ולקבוע וכו' והנה אם אלישע הנביא הי' מצעק על סילוק אלי' הנביא במלכים אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ותרגם יונתן דטב להון לישראל מרכב ופרשים בצלותי' ובעותי' ואם הי' החיוב לעולם להספיד על חכם וגדול שמת וקשה סילוקן של צדיקים וכו' שאור התורה נחלשת ע"י סילוקו וחמימתו והתשוקה לפעול המצות ברוב עוז ובכח כדרך החמה נחלש במיתתן ואם הי' צריך לזה בכל עת כ"ש כעת שרשעים מתגברין ונחלש החמימות והשתדלות בתורה במעשים טובים ע"י שהורגלו ורואין הרשעים במעשיהם או שומעים והרבה מזיק זה וכמו שפרשתי במקום אחר הקרא צינים פחים בדרך עיקש שע"י העיקש נצטנן הפחים דהיינו החמימות של התורה והמצות ומשו"ת שומר נפשו ירחק מהם ועכשיו צריך נגד זה לכל הפחות מעשה הצדיקים להביא את האדם לעמק השוה וחז"ל המליצו חבל על דאבדין ולא משתכחין על היינו אדם עליון כנאמר נאום הגבר הוקם על והרשעים כלא הי' והיינו שצעקו חבל על דאבדין שאנשים עליונים נאבדו ולא היינו הרשעים שנקראו לא משתכחין ואפשר להמליץ מה שאמרו חז"ל בסוכה פ' הישן שהחמה לוקה על אב"ד שלא נספד כהלכה היינו כמ"ש וכ"ש שאנו בדור שהרשעים מתאמצים לעקור התורה ויחכמו לחתור במחתרת ות"ת ויראי ה' כקוץ בעיניהם ונעשתה התועבה בישראל מה שלא מצינו כמוהו בימי אבותינו מה שרוצים הרשעים לעשות בוחקי הסאכגרס הידועים וצריכים אנו לגדולי הדור החשובים ועד"ז אני מפרש הקרא בסדר ויחי ויבואו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאוד וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים על כן קרא שמה אבל מצרים בעבר הירדן ואמרו במדרש וכי יש גורן לאטד אר"א וכו' שבאו בני ישמעאל ובני עשו ובני קטורה למלחמה כיון שראו כתרו של יוסף התלוי' בארונו של יעקב נטלו כולם כתריהן ותלו בארונו של יעקב וכו' ואמרו חז"ל שהסנהדרין היו יושבין כגורן כדי שיראו זה את זה ויכוונו דבריהם לאמיתה של תורה שהוא קיום העולם ולחם מן השמים שהתורה נקראה לחם לכו לחמי בלחמי ולחם זה לבב אנוש יסעד ואע"ג שהיא הלחם וקיום וגורן העולם צריכה שמירה שלא יבואו שן ורגל חיות רעות אבות המזיקים במקומה וגבולה וכדרך שמשמרין הגורן ומקיפים אותו אטד לשמור ואז יש לאטד צורך ותיקון ושניהם כאחד טובים אבל אם מכנים האטד לגורן ותחת עבד כי ימלוך רגזה ארץ וככה נעשה אז שיעקב אבינו שהי' מקור הברכות ועלו בני ישמעאל ועשו וקטורה למלחמה ורק מכח כתרו של יוסף שהי' תלוי' רק לשמירה ולא לכבודו תלו גם הם כתריהם והחשיבו את הטפל לעיקר ונתקיים השם בעצם גורן האטד ואם כך נתמעט הידיעה וכ"ש אם

הוא בעזות פנים צריכין אנו לצדיקים גדולים המאירים עינינו וילחמו מלחמותינו וזה השכילו בני ישראל אז ויוסף ואחיו איך נסתמה עיגיהם וע"ז אמר הקרא ויבואו עד גורן האטד' שהי' האטד גורן וע"י מה שאמרו במדרש כנ"ל שבאו ללחום לולי כתר יוסף ועי"ז ויספדו לו מספד גדול וכבד ועשה אבל שבעת ימים שמלמד שכולל האבדה לכל העולם ויושבי הכנעני שלא הכירו את מעלת יעקב אע"ה גם עתה ולא ידעו שגם להם הי' ראוי להספיד עליו אבל הם נשארו בטעותם ואמרו אבל זה למצרים וגם אנו יש לנו להתאונן איך נפלו גבורים ואבדו כלי מלחמה בתוך המלחמה הצבי ישראל על במותיך חלל אמנם עיקר תכלית ההספד הוא לעורר לתשובה שאולי בחטא הדור ובחטאינו מת הצדיק שלא הי' דורו כדאי לו וכמו שאמר הנביא הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספו באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק ואם נשים נגד פנינו פני הצדיקים ופני האבות של כל איש ואיש מדורות הראשונים איך עמדו בנסיון ואיך קיימו התורה שנאמרה ואיך בכל עת שעשו הטוב היו ברוכים ומוצלחים ודיוקני של הצדיקים והאבות הם המונעים אותנו מן החטא וכמו שמנעו את יוסף וכנאמר ויבא יוסף הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שם בבית דהיינו מי שאינו איש כאנשי הבית שם בבית דהיינו צורות אביו ואמו ומשם נתקררה דמו:

ותכלית הב' הוא להתאמץ ולהחזיק להשלים החסרון שנחסר לנו ע"י העדר הצדיק וחז"ל אמרו במדרש ביעקב כתיב ויעברו ימי בכיתו ובמשה כתיב ויתמו ימי בכי אבל משה וגו' אלא יעקב שהי' לו בוכים נאמר ויעברו, משה שלא הי' לו בוכים נאמר ויתמו ונראה הכוונה עפ"י הנ"ל אם התכלית הבכי' רק בשביל החסרון שנעשו לו אז הבחי' רק דבר העובר ולא עשה פעולה אבל אם תכלית הבכי' להתאמץ ולהשלים ולתמם עצמו במה שנחסר לו אז אין הבכי' עוברת אדרבה משלמת אותו וזה שאמר המצרים אם אמנם שהיו בוכים על שנוטל מהם הצדיק שבא להם ברכה בשבילו והי' הבכי' לו היינו עבורי ולכך נאמר ויעברו אבל אצל משה רבינו ע"ה עשו ישראל הבכי' באופן היותר מועיל כדי להתחזק ולהשלים עצמם כנ"ל ולכך כתיב ויתמו ימי בכי אבל משה שנעשו תמימים, ורבותי עלינו החיוב הזה שיגרום לנו ההספד להתחזק בה' החזיק לומדי תורה ולהרבות תורה כל איש ואיש קבע עיתים לתורה בלילה וגו' להרים קרן התורה היראה ועלינו ללחום מלחמת ה' בכל נפשנו ומאודנו כשם שעשה הצדיק הגאון הנפטר שנלחם זה פעמים ומכספו ומאודו המעט שהי' לו לא מנע ועי"ז יתקיים טוב שם משמן הטוב ויום המות מיום הולדו והוינו דשם הטוב דמי' לריח שמן הטוב שעולה באף כל איש אבל יותר ממנו שריח שעלה באפו אינו עושה שגם האף יתן ריח טוב אבל השם טוב גורם

שיעירו גם כוחות גופו ויעשו כיוצא בו ויריחו ועד"ז אמר שמואל לרב שילת אחים לי בהספדא שיתעורר בחמימות להשומעים כי התם קאימנא דהיינו שישתדל להלהיב לבות בני אדם שלא יהי' נחסר לגמרי אלא שיעמדו אחרים תחתיו ויקימו דבריו ועי"ז אם שם הטוב הוא באופן זה ביום המות אז טוב לו מיום הולדו ועי"ז אנו גומלים חסד עם הצדיק הנפטר לגרום זכות על ידו וא"כ כ"ש בצדיק הגאון זצ"ל שבוודאי הכל כקרוביו והוא רבו של אנשי קהילתנו וחייבים בכבודו ובחסד של אמת זה חסד שעושים עם המתים ועל ידיהם וגם נשב בדד ונידום על הארץ ונספיד עליו כראוי וכו':

ונסיים בדבר טוב לפרש בקרא בסדר שלנו וישב יעקב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעוה"ב אלא שמבקשין לישב בשלוה בעוה"ז וצריך ביאור ונראה בעזה"י אם אמנם הראנו את גודל רעת מעמד הדור אפ"ה רבותי אין עלינו לפחוד אלא עלינו לעשות מה שראוי וה' יושיע וכמו שאמרו חז"ל שיעקב אבינו כשראה כל האלופים אמר מי יוכל לעמוד נגד אלו וכזה מתעורר באדם כמה בלבולים שמבלבלים דעתו מתורה ועבודה היה"ר בהסתה לעניני עוה"ז ובהפחדת מעניינים הרשעים הצדיקים ורשע וטוב לו וכיוצא בזה וצריך האדם ליישב דעתו ואם ישים לנגד עיניו איך שמר ה' את עם ישראל ואיך בכל הגזירות ושמדות אנו כאן עם אשר בחר ה' וכן בשם אל לבו אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידי' ליעקב לחק לישראל ברית עולם לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם בהיותכם עתי מספר כמעט וגרים בה ויתהלכו מגוי אל גוי ומלכה אל עם אחר לא הניח לאיש לעשקם ויוכח עליהם מלכים אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו זה דבר אחד המיישב האדם והשני אם משים אל לבו חשיבות העוה"ב שיפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב וגו' אמנם לפעמים היה"ר מתגבר ומעוורו וצריך ליישב עצמו בדברים הנראים בעוה"ז בבחירה הראשונה וזה שאמר שיעקב ביקש ליישב עצמו ופיתוי והסתה ופחד ע"י ישובים מהעוה"ז ע"ז אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים [ע"כ כתיב בקו' מרן המחבר זי"ע והענין נשלם ומבואר כמובן והיינו לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעוה"ב כלומר רב להם להתיישב ופתוי והסתת היצה"ר ע"י מה שמתוקן להם לעוה"ב וה' הוא נחלתם וטוב לב משתה תמיד ע"י שויתי ה' לנגדי תמיד]:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם:

וכדי שלא להשאיר הנייר חלק אמרתי לנעוץ סוף התוה"ק בתחלתה ע"ד סלסול התורה סלסלה ותרוממך לכל היד החזקה ולכל מורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל בראשית ברא אלקים עפ"י המדרש בראשית ברא אלקים הה"ד ועינותך תרבני והיינו

שמה שלא התחילה התורה בשם אלקים לכתוב אלקים ברא בראשית כי כן נאה וכבוד לשמו הוא מפני ענותנותו ית':

והנה המנהיגים נקראים בשם עינים כמו עיני העדה והיינו לכל היד החזקה זו קבלת התורה ולכל מורא הגדול זו נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא כפירש"י ז"ל ענין אשר עשה משה כלומר את משה לעיני כל ישראל היינו לעינים ומנהיג של כל ישראל הי' מזה הטעם עצמו מטעם המלך העליון ית' שהתחיל בראשית ועל שמרע"ה הי' ענו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה זכה לכך:

א"י עפ"י מה שכתב רש"י ז"ל ברא אלקים ולא נאמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבתו לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים הקדים מדת הרחמים שיתפה למדה"ד והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים עכ"ל, וכבר הקשו המפרשים ז"ל איך שייך שנוי דעת ורצון אצל הקב"ה הלא לא בן אדם הוא ויתנחם ופירשו כי שני בחינות הנ"ל בבריאה באמת יחדיו יכוננו והיינו שעיקר הרצון והוא להיות העולם מתפרנס בזרוע היינו מדה"ד נשאר אבל הצדיקים ובני עלי':

ושותפת מדת הרחמים עם מדה"ד הוא לסתם בני אדם רוב העולם שלא יכלו להתקיים במדה"ד לבד והיינו שכתב רש"י ז"ל ראה שאין העולם מתקיים היינו רוב העולם בני אדם הפשוטים ובזה יש לפרש מקרא קודש בתהלים קי"ט ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך והוא כלו מקשה כמו שהקשו רבותינו ז"ל ראש דברך אמת ולא סוף דברך אמת' ולדרכנו הנ"ל כולל הקרא קו' רש"י ז"ל ותירוצו כנ"ל והוא מסגי בה לא נאמר ברא ה' ככתוב ביום עשות ה' אלקים וזה שבתחלה רצה לבראו במדה"ד הוא לכאורה קשה הבנה לייחס אל השי"ת דבר וענין שאינו מתקיים דבר נכזב ונפסק היפך האמת אסר לעד תכון ובא הכתוב כמתרץ ואומר ראש דברך אמת היינו לעולם גם ראש דבר ה' תוה"ק שמתחלת בראשית אלקים ולא ה' להורות על הנהגת המדה"ד גם זה הוא אמת ודבר המתקיימת דמה שמצינו ההיפך ששיתף, הקב"ה מדה"ר למדה"ד הוא להעולם כלומר לסתם בני אדם והיינו ולעולם בשביל העולם רוב בני אדם כל משפט צדקך הי' ההתכוללת ושותפת של משפט וצדק שנכלל המשפט והוא מדה"ד עם צדק מדה"ר יחדיו ידובקו והיו לאחדים כנ"ל וזהו לעיני כל ישראל להצדיקים הגדולים המאירים כעינים נשאר ההנהגה שהיתה בראשית הבריאה והוא הנהגת מדה"ד כי בראשית ברא אלקים:

ומענין הזה בדרך אחר אמר לי אחי הוא הרבני המו"מ בתויש חו"ש זי"ר כש"ת מהו' ישראל נ"י בסמיכות התורה דבר נאה הניתן לכתוב והוא דכבר עמדו המפרשים על

ענין רבו' אותות ומופתים שעשה ה' לאבותינו בימי קדם בצאתם ממצרים וידועים דברי המחבר ס' אוהל יעקב זצלה"ה שהי' זה לטובת דורות האחרונים כאשר נתמעט הקדושה והעבודה ואינם ראוים לפי מעשיהם ועבודתם שיתחדש להם בשעת דחקם נסים גדולים וחדשים לכן הקב"ה ברוב רחמיו הקדים הרפואה להרבות בנסים ונפלאות נסים כוללים כל נסים הנצרכים בימים הבאים למען כשיצטרכו יתהוו ויעשו בנקל ובזכות קטן מאחר שכבר היו לעולמים אינו קשה כמו נסים חדשים והוא כנר אשר כבר דלק ונכבה שקל ותהי' להדלק ופי' בזה פסוק בתהלים מ"ם רבות עשית אתה ה' אלקי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו והיינו שברוב הנסים הי' מחשבתו אלינו היינו דורות האחרונים:

ואולם אחי הנ"ל ההוא אמר שרבוי הנסים הוא ע"ד דברנו הנ"ל היות שהנהגת מדה"ד נשאר בצדיקים לכן מצינו הרבה ת"ח וצדיקים עניים ומדוכאים כי סביביו נשערה מאוד והקרוב קרוב למשכן ה' יותר מדקדקין עמו כידוע טעם זה מפי ספרים וניאץ רשע אלקים, אמר בלבו לא ידרוש כי ראה יראה צדיק ורע לו רשע וטוב לו לכן הרבה ה' כל אותן הנסים והנפלאות הגדולות והמפורסמות למכביר עד שאין מבוא להכחיש אותם וישרישו שרשיהם לחזק האמונה בה' ובמשה עבדו וזהו לכל היד החזקה ולכל מורא הגדול וכו' היינו רבוי כל הנסים אשר עשה משה הי' לתכלית פעמים רבות כאשר כבוד ה' נראה בענן וגם לדיק עונש ולא טוב כי בראשית ברא אלקים היינו בהנהגת מדה"ד כנ"ל ולכן יעמדו הנסים הרבים ההם לעדה ומקרא:

הנ"ל בתהלים מפורש ומבואר ג"כ ע"ד מסי נ"י כי דבריו עם דברי הספר הנ"ל קרובים הם בענין ויחדיו הם תואמים ותמים כמובן:

וכ"ז בנסים נגלים אבל נסים נסתרים גם היום מתחדשים לבקרים ולרגעים בכל עת ובכל שעה מחסדי ה' כי לא תמנו וכל אדם בעל הנס יכיר בנסו אם לא טח עיניו מראות כאשר קדושים יגידו בספריהם שכל הרוצה לראות יראה בעיניו נסים מענינו וגלגולי סבותיו ולבבו יבין כי מאת ה' היתה זאת והרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות ישועות ונחמות ולטובה אות כמו שעשה לאבותינו ויקוים בנו מקרא שכתוב וכימי לאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות בב"א:

ולאע"י: